ARAPÇA DİLBİLGİSİ

النحو الواضح

EN-NAHVU'L-VÂDIH TERCÜMESİ

İleri Seviye

Yazarlar
Ali el-CÂRİM / Mustafa EMÎN

Tercüme
Yrd. Doç. Dr. Muhammet Selim İPEK

RAĞBET

بسم الله الرحمن الرحيم

النحو الواضح

EN-NAHVU'L-VÂDIH TERCÜMESİ

İleri Seviye

النحو الواضح

EN-NAHVU'L-VÂDIH TERCÜMESİ

İleri Seviye

Yazarlar
Ali el-CÂRİM / Mustafa EMÎN

Tercüme
Yrd. Doç. Dr. Muhammet Selim İPEK

RAĞBET

RAĞBET YAYINLARI

ARAPÇA DİLBİLGİSİ
EN-NAHVU'L-VÂDIH
TERCÜMESİ
İleri Seviye

Yazarlar
Ali el-CÂRİM - Mustafa EMÎN

Tercüme
Yrd. Doç. Dr. Muhammet Selim İPEK

İstanbul, 2016

ISBN : 978-605-9852-89-0

Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 17032

Yayınevi Editörü
Hasan Lütfi Ramazanoğlu

Kapak Tasarımı
Abdüsselam Ferşatoğlu

Sayfa Düzenleme
Melek Koç

Baskı - Cilt
Step Ajans
Göztepe Mahallesi Bosna Caddesi
No.11 Bağcılar / İSTANBUL
Tel. 0212 446 88 46 Fax. 0212 446 88 24

RAĞBET YAYINLARI
Cağaloğlu Yokuşu, Cemal Nadir Sk. Ferah Han No: 16/75 Kat:3
CAĞALOĞLU - İSTANBUL
Telefon: 0212 528 85 19 Faks: 0212 528 85 20
www.ragbetyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

MÜELLİFİN ÖNSÖZÜ 11
ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ 13

BİRİNCİ BÖLÜM

Mücerred ve Mezid Fiiller 17
1- Mücerred fiillerin babları 17
2- Sülâsi Mücerred Fiillerin Artırılması 20
3- Rubâi Mücerred Fillerin Artırılması 22
Sülâsi Fiillerin Bazı Özellikleri 25
İbdâl ve İ'lâl 29
1- Elif ve yâ harfinin vâv'a dönüşmesi 29
2- Vâv harfinin yâ'ya dönüşmesi 32
3- Vâv ve yâ harfinin hemzeye dönüşmesi 36
4- Vâv ve yâ harfinin elif harfine dönüşmesi 40
5- Vâv ve yâ harfinin tâ harfine dönüşmesi 42
İbdâl 44
Teskinle Yapılan İ'lâl 46
Sarf Vezinleri 1 05
Sarf Vezinleri 2 52
İsim Fiiller 56
İlletli Fiil ve Kuralları 60
1- Misâl fiil 60
2- Ecvef fiil 61
3- Nâkıs fiil 62
Fiilin Te'kidi 66
1- Fiili te'kid etmenin şartları 66
2- Fiillerin te'kid edilme şekilleri 71
Taaccüb (Şaşma) Fiilleri 79
Fiilin Fâile Göre Müennesliği 84
Nâib-i Fâil 88
Zarf, cârr-mecrûr veya mastar olması 88
Mübteda ve Haber 92
1- Mübtedanın nekre olması 92
2- Mübtedanın vucûben hazfedildiği durumlar 95

3- Haber'in vucûben hazfedildiği yerler 99
4- Mübtedanın haberden önce gelmesi gereken yerler 104
5- Haberin öne geçmesi gereken durumlar 109
6- Fâilin veya nâib-i fâilin haberin yerine geçmesi 114
لَيْسَ'ye benzeyen إِنْ, مَا, لَا ve لَاتَ 119
لَيْسَ ve مَا'nın Haberine Zâid بِ Harfinin Gelmesi 124
Mukârebe, Recâ ve Şurû' Filleri 127
لٰكِنَّ، كَأَنَّ، أَنَّ، إِنَّ'nin Tahfifi 133
إِنَّ ve Benzerlerinin Amel Etmemesi 137
لَا en-nâfiye li'l-cins 141
Mefûlu Mutlak Olan Masdarın Nâibi 151
İzâfet 155
1) Manevi ve Lafzî izâfet 155
2- Mütekellim yâ'sına muzâf olma 159
3- Cümleye vucûben ve cevâzen muzâf olan kelimeler 161

İKİNCİ BÖLÜM

Mebni ve Murab Olan Fiiller ve İsimler 169
1- Mebni Fiiller 169
2- Murab Fiiller 174
3- Mebni İsimler 176
4- Murab İsimler 181
Şartın Cevabına Fâ'nın Birleşmesi 185
Şart ve Cevap Cümlesine Vâv ve Fâ ile Atıf 189
Şart ve Yemin Cümlelerinin Bir Arada Bulunması 193
Şartın veya Cevabın Hazfi 198
Talep Fiilinin Cevabındaki Müzari Fiilin Cezm Edilmesi 201
Cezmeden Şart Edatları ve İrabları 205
Cezm Etmeyen Şart Edatları 209
Câmid ve Müştak İsim 215
Mastar 218
1- Sülâsi fiillerin mastarları 218
2- Rubâî fiillerin mastarları 221
3- Humâsi (beşli) ve südâsi (altılı) fiillerin mastarları 223
Mastarın Amel Etmesi 226
Mim'li Mastar 231
Merre ve Hey'e Mastarı 234
Türemiş İsimler 237
1- İsm-i fâil ve mübâlağa kipleri 237
İsm-i Fâilin Ameli 239

2- İsm-i mef'ûl ve amel etmesi 244
3- İsm-i fâile benzeyen sıfat 250
Sıfat-ı Müşebbehenin Amel Etmesi 253
4- İsm-i Tafdîl 259
a) Tanımı ve şartları 259
b) İsm-i tafdilin kullanımı 261
c) İsm-i tafdilin amel etmesi 263
5- İsm-i zemân ve ism-i mekân 268
6- İsm-i Âlet 272
Türemiş İsimlerle İlgili Genel Alıştırmalar 274
Mankûs, Maksûr ve Memdûd İsimler 275
1- Tanımları ve müfred kullanımları 275
2- Tesniye ve cemileri 278
Mankûs İsimlerde 278
Maksûr İsimlerde 280
Memdûd İsimlerde 282
İkil İsmin Şartları 285
Cemi Müzekker Sâlim'in Şartları 288
Cemi Müennes Sâlim'in Kuralları 292
Sülâsi Müennes İsimlerin Cemi Müennes Sâlim Yapılması 295
Düzensiz Çoğullar 298
1- Azlık çoğulları 298
2- Çokluk Çoğulları 300
Nekre ve Marife 305
1- Zamirlerin kurallarından bir bölüm 308
a) Müstetir zamir 308
b) Zamirden önceki vikâye nûnu 313
2- Özel isimlerin kurallarından bir bölüm 316
3- İşaret isimlerinin kurallarından bir bölüm 320
4- İsm-i mevsûlun kurallarından bir bölüm 322
5- Elif-lam ile marifelik 327
6- İzafetle ve nidâ ile marifelik 330
Tenvin Alan ve Almayan İsimler 333
Sayılar 340
1- Müzekkerlik ve müenneslikleri 340
2- Sayıların marifeliği 346
3- فَاعِل vezninde türetilen sayıların kuralları 348
4- Sayıların kinâyesi 350

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İsm-i Tasğîr (Küçültme ismi) **357**
a) Tanımı ve vezinleri 357
b) Sülasi isimlerin ism-i tasğirleri 359
c) Rubâî isimlerin ism-i tasğirleri 361
d) İkinci harfi illetli veya elif olan isimlerin tasğiri 362
İsm-i Tasğîr **369**
İkinci Kısım 369
a) Sülâsi müennes isimlerin tasğiri 369
b) Son harfi ve ilk harfi mahzûf olan isimlerin tasğiri 370
c) Çoğul isimlerin tasğiri 371
d) Üçüncü harfi illetli olan kelimelerin tasğiri 373
İlgi İsmi (İsm-i Mensûb) **381**
Genel Kural Dışındaki Durumlar **383**
a) Müenneslik tâ'sıyla biten isimlerin nisbeti 383
b) Maksûr isimlerin nisbeti 384
c) Mankûs isimlerin nisbeti 386
d) Memdûd isimlerin nisbeti 388
e) İçinde şeddeli yâ bulunan kelimelerin nisbeti 390
İlgi İsmi (İsm-i Mensûb) **399**
a) فَعِيلَة ve فُعَيْلَة veznindeki isimlerin nisbeti 399
b) Orta harfi kesralı olan sülasi isimlerin nisbeti 401
c) Son harfi mahzûf olan sülasi isimlerin nisbeti 402
d) Mürekkeb, tesniye ve cemi isimlerin nisbeti 403
İğrâ ve Tahzîr **411**
İhtisâs **419**
İştiğâl **425**
Nüdbe **435**
İstiğâse **440**
Vakf (Durma) **446**
Vakf (Durma) **452**
Cümlelerin İ'râbı **456**
1- İ'râbdan mahalli olan cümleler 456
2- İ'râbdan mahalli olmayan cümleler 459

GENEL ALIŞTIRMALAR

Lise Diploması İçin Yapılan Gramer ve Uygulama Sınav Soruları 489

1925 yılı I. dönem soruları 489
1926 yılı I. dönem soruları (eski sisteme gore) 490
1926 yılı II. dönem soruları (eski sisteme göre) 491
1925 yılı I. dönem soruları (yeni sisteme gore) 493
1927 yılı II. dönem soruları (yeni sisteme gore) 493
1927 yılı I. dönem soruları (eski sisteme göre) 494
1928 yılı II. dönem soruları (eski sisteme gore) 495
1927 yılı I. dönem soruları (yeni sisteme göre) 496
1927 yılı II. dönem soruları (yeni sisteme göre) 497
1928 yılı I. dönem soruları (eski sisteme göre) 498
1928 yılı I. dönem soruları (yeni sisteme göre) 500
1928 yılı II. dönem soruları (yeni sisteme göre) 501
1929 yılı I. dönem soruları 502
1929 yılı II. dönem soruları 503
1903 yılı I. dönem soruları 504
1903 yılı II. dönem soruları 505

SÖZLÜK 507

MÜELLİFİN ÖNSÖZÜ

بسم الله الرحمن الرحيم

Allah'ım! Yalnız sana kulluk eder, yalnız senden yardım dileriz. Senin yardımınla hakikatlar tecelli eder. Sâdık ve Emîn olan Hz. Muhammed (a.s)'e ve bütün peygamberlere salât u selâm olsun.

Birinci kitabımızda uyguladığımız metot, Arapça dilbilgisi kurallarını öğrenmedeki zorlukların giderilmesinde ve Arapça'ya öğrenmeye yeni başlayanları cesaretlendirme noktasında çok etkili oldu. Bu sayede öğrencilerin Arapça öğrenmeye olan istekleri daha da arttı. Kitabımız, Güneş'in yayılması gibi her bölgede yayıldı. Herkes, kitabımızdaki metodu hiçbir şekilde hedeflerinden sapmadan benimsedi. Öğretmenler bu kitabı kendilerine, sağlam bir yola giden bir rehber edindiler. İnsanlar bu kitabı çocuklarına bir yardımcı olarak benimsediler. Bu kitabı yazarken hedeflediğimiz şeyler kesinlikle gerçekleşti. Dinimiz, vatanımız ve Arapça için bir şeyleri yerine getirmemize bizi vesile kılan Allah'a hamd ediyoruz.

Bu kitabımızdan sonra yazılan kitaplarda, kullandığımız yöntem ve metotların takip ve taklit edildiğini gördük ve bundan büyük bir mutluluk duyduk.

"Nahvu'l-Vâdıh" la ilgili bahsettiğimiz bu olumlu gelişmeler bizi, liseler için hazırladığımız elinizdeki bu kitapta da aynı öğretim metotlarını uygulamaya itti. Tek hedefimiz öğrencilere Arapça dilbilgisi kurallarını net bir şekilde vermektir. Bu kitabı da her eğitim dönemi için müfredata uygun bir şekilde üç bölüm olacak şekilde tasnif ettik. Tam anlamıyla faydalı olmasını Allah'tan diliyoruz; O, işiten ve duaları kabul edendir.

ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ

Ali el-Cârim ve Mustafa Emin tarafından yazılan en-Nahvu'l-Vâdıh kitabı[1], modern dönemde yazılmış, temel dilbilgisi kurallarını kolay ve basit bir şekilde çeşitli alıştırmalarla ele alan Arapça bir dilbilgisi kitabıdır.

Kitap, eğitim aşamalarına göre konuları dağıtılmış olarak, üç bölümden oluşmaktadır. Konu ve kurallar için örnekler verildikten sonra konunun analizi yapılarak gramer kuralı verilmiştir. Mısır'da ilköğretimler için hazırlanmış olan bu ikinci kitapta "Başlangıç Seviyesi" olarak hazırladığımız birinci kitaptaki konular detaylarıyla verilmiş; buna ilaveten üst düzey dilbilgisi konuları ve sarf konuları ayrıntılarıyla işlenmiştir. Kitap Türkiye'de Arapça öğrenen birçok kişi tarafından ilgi görmekte, ayrıca üniversitelerin Arap dili bölümlerinde, lisans ve yüksek lisans düzeyinde de okutulmaktadır.

Bu kitabın tercüme edilmesindeki amaç, Arapça öğrenenlere Arapça terimleri anlamada yardımcı olmak, temel dilbilgisi kurallarını açıklamak ve Arapça anlatılan konunun Türkçe tercümesi ve açıklamalarla birlikte daha kolay anlaşılmasını sağlamaktır. Kitaptaki dilbilgisi kuralları orjinaliyle birlikte harekeli ve Türkçe karşılıklarıyla verilmiş, konu örnekleri de Türkçe tercümeleriyle birlikte okuyucuya sunulmuştur. Ayrıca bazı nahiv kuralları ve terminoloji, dipnotlarla açıklanarak daha anlaşılır bir yaklaşım sunulmaya çalışılmıştır. Konuların inceleme kısımlarının çevirilerinde mümkün olduğunca harfî çeviri esas alınmış, fakat bazı cümlelerin ve kavramların daha anlaşılır olması için çeviriye Türkçe'de daha kolay anlaşılmasını sağlayacak kelimeler veya ifadeler eklenmiştir.

---

1 Ali el-Cârim –Mustafa Emîn, *en-Nahvu'l-Vâdıh Fî Kavâidi'l-Luğati'l-Arabiyye li-Medârisi's-Sâneviyye*, Dâru'l-Meârif, Mısır, 1965.

Türkiye'de çok değerli akademisyenlerin ve hocaların kaleme aldığı Arapça gramer kitaplarının yanında bu çevirinin de Arapça öğrenenlere bir katkı sunacağı kanaatindeyiz.

Ayrıca, eksiklikler ve hatalar noktasında da okuyucuların uyarı ve düzeltmelerinin dikkate alınacağı hususunu da belirtmek isterim.

Gayret bizden, başarı Allah'tan...

Temmuz – 2016
Yrd. Doç. Dr. M. Selim İPEK

BİRİNCİ BÖLÜM

اَلْمُجَرَّد وَالْمَزِيد

Mücerred ve Mezid Fiiller

1) أَبْوَابُ الْمُجَرَّد

1- Mücerred fiillerin babları

Örnekler:

1) نَصَرَ . يَنْصُرُ	1-Yardım etti – Yardım ediyor.
2) ضَرَبَ . يَضْرِبُ	2-Vurdu – Vuruyor
3) فَتَحَ . يَفْتَحُ	3-Açtı – Açıyor
4) فَرِحَ . يَفْرَحُ	4-Sevindi – Seviniyor
5) كَرُمَ . يَكْرُمُ	5-Cömert oldu – Cömert oluyor
6) حَسِبَ . يَحْسِبُ	6-Zannetti – Zannediyor
7) طَمْأَنَ . يُطَمْئِنُ	7-Rahatlattı - Rahatlatıyor

Analiz:

İlk altı örnekteki mazi fiiller "sülâsi mücerred"[1] fiillerdir. Bu fiillerin ilk harfleri fethalıdır. Ikinci harfleri ise ya fethalı, ya kesralı ya da dammelidir. Mazi fiillerde ikinci harfi fethalı olan fiillerin müzarilerinde bu harf ya dammeli, ya kesralı ya da fethalıdır. Mazi fiillerde ikinci harfi kesralı olan fiillerin

1 "Mücerred" kavramı, bir kelimenin herhangi bir zâid harften soyut olması anlamına gelmektedir. "Sülâsi mücerred" fiil demek, o fiilin aslî harflerinden oluştuğunu ifade etmektedir.

müzarilerinde bu harf ya fethalı ya da kesralıdır; dammeli olmaz. Yine mazi fiillerde ikinci harfi dammeli olan fiillerin müzarilerinde de bu harf sadece dammeli olur.

Örnekteki fiiller, niceliklerine göre sıralanmışlardır. Yani نَصَرَ babından gelen fiiller ضَرَبَ babından gelen fiillerden sayıca fazladır. Bu sebeple نَصَرَ babı birinci bab olarak; ضَرَبَ bâbı ikinci bab olarak ... isimlendirilir.

Yedinci örnekteki fiil ise "rubâî mücerred"[2] fiildir. Mazi ve müzarisinin tek bir şekli vardır. Müzarisinde, müzari harfi dammeli ve sondan bir önceki harfi de kesralıdır.

Kural:

1) الفِعْلُ الْمُجَرَّدُ قِسْمانِ، ثُلاثِيٌّ ورُبَاعِيٌّ، فَالثُّلاثِيّ لَهُ مَعَ مُضارِعِهِ سِتَّةُ أَبْوابٍ هِيَ :

1) نَصَرَ . يَنْصُرُ　　2) ضَرَبَ . يَضْرِبُ　　3) فَتَحَ . يَفْتَحُ

4) فَرِحَ . يَفْرَحُ　　5) كَرُمَ . يَكْرُمُ　　6) حَسِبَ . يَحْسِبُ

إِمَّا الرُّبَاعِيّ الْمُجَرَّد فَلَهُ وَزْنٌ وَاحِدٌ، وَهُوَ أَنْ يَكُونَ مُضَارِعُهُ مَضْمُومَ حَرْفِ الْمُضَارَعَة مَكْسُورَ مَا قَبْلَ الآخِر.

1- Mücerred fiil iki kısımdır: Sülâsi ve Rubâî Mücerred. Sülâsi mücerred fiilin müzârisiyle beraber altı bâbı vardır. Bunlar:

1) نَصَرَ . يَنْصُرُ　　4) فَرِحَ . يَفْرَحُ

2) ضَرَبَ . يَضْرِبُ　　5) كَرُمَ . يَكْرُمُ

3) فَتَحَ . يَفْتَحُ　　6) حَسِبَ . يَحْسِبُ

Rubâi mücerred fiilin ise tek bir vezni vardır. Müzarisinde müzâri harfi dammeli, sondan bir önceki harfi ise kesralı olur.

2 "Rubâi mücerred" fiil asli harfleri dört harften oluşan fiilleri ifade eder.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki fiillerin hangi bâbdan olduklarını açıkla.

جَمَعَ – يَجْمَعُ؛ ضَرَفَ- يَضْرِفُ؛ قَبِلَ – يَقْبَلُ؛ حَكَمَ – يَحْكُمُ؛
نَشَرَ – يَنْشُرُ؛ حَرَصَ – يَحْرِصُ؛ هَرَبَ – يَهْرُبُ؛ سَهُلَ – يَسْهُلُ؛
ذَهَبَ – يَذْهَبُ؛ صَعُبَ – يَصْعُبُ؛ غَضِبَ – يَغْضَبُ؛ لَقِيَ – يَلْقَى

2- a) Aşağıdaki müzâri fiillerin mâzi şekillerini yazarak bablarını açıkla; fiillerden dördünü cümle içerisinde kullan.

يَرْسُمُ يَكْسِرُ يَسْأَلُ يَمْشِي
يَشْكُرُ يَغْفِرُ يَعْظُمُ يَنْزِلُ

b) Aşağıdaki mâzi fiillerin müzarilerini belirt ve mâzi fiilleri cümle içerisinde kullan.

تَرْجَمَ خَرَجَ شَرِبَ فَصُحَ دَخْرَجَ

3- Müzarisinde ikinci harfi dammeli olan mazi fiillerin kaç şekli vardır?

Müzarisinde ikinci harfi fethalı ve kesralı olan mâzi fillerin kaç şekli vardır?

Bu fillerin hepsini cümle içerisinde kullan.

4- Sırasıyla ilk beş bâbdan gelen müzâri fiillerle beş tane cümle kur.

5- Aşağıdaki iki beyti açıkla ve beyitte geçen fiillerin bâblarını belirt.

لَوْ عَرَفَ الإِنْسَانُ مِقْدَارَهُ لَمْ يَفْخَرِ الْمَوْلَى عَلَى عَبْدِهِ
أَمْسِ الَّذِي مَرَّ عَلَى قُرْبِهِ يَعْجِزُ أَهْلُ الأَرْضِ عَنْ رَدِّهِ

2) مَزِيدُ الثُّلاثِيّ

2- Sülâsi Mücerred Fiillerin Artırılması

Örnekler:

Usta işini iyi yaptı.	أَحْسَنَ الصَّانِعُ عَمَلَهُ.	1
Halklar, dâhilerini onurlandırdı.	كَرَّمَتِ الشُّعُوبُ نَابِغِيهَا.	
Efendi, hizmetlisiyle hesaplaştı.	حَاسَبَ السَّيِّدُ الْخَادِمَ.	

İşlerimize yöneldik.	اِنْصَرَفْنَا إِلَى أَعْمَالِنَا.	2
Kitap, faydalı şeyleri kapsadı.	اِشْتَمَلَ الْكِتَابُ عَلَى فَوَائِدَ.	
Suçlunun yüzü sarardı.	اِصْفَرَّ وَجْهُ الْمُذْنِبِ.	
Öğrenciler koşu müsabakasında yarıştı.	تَبَارَى الطَّلَبَةُ فِي الْعَدْوِ.	
Havacılık sektörü gelişti.	تَقَدَّمَ فَنُّ الطَّيَرَانِ.	

İnsanlar haberi soruşturdu.	اِسْتَعْلَمَ النَّاسُ الْخَبَرَ.	3
Üzüm tatlandı.	اِحْلَوْلَى الْعِنَبُ.	
At gecikti.	اِجْلَوَّذَ الْحِصَانُ.	
Ekin iyice yeşerdi.	اِخْضَارَّ الزَّرْعُ.	

Analiz:

Örneklerde geçen fiillerin sülâsilerine baktığında bu fiillerin bir veya daha fazla harf ilave edilerek artırıldığını görürsün. Fiilin artırılması, aslî (kök) harflerinden birinin şeddelenmesiyle veya fiilin kök harflerine bir veya daha fazla harf eklenmesiyle yapılmıştır. Zâid harfler "سألتمونيها" kelimesinde toplanmıştır.

Birinci gruptaki örneklere baktığında buradaki fiillerin sülâsilerinin bir harf ile artırıldığını görürsün. Bu harf ya hemze, ya aslî harfin tekrarı (şeddelenmesi) ya da elif harfidir. Sülâsi fiilin bir harf ile artırılması sadece bu üç şekilde yapılmaktadır.

İkinci gruptaki örneklerde ise fiiller iki harfle artırılmıştır. Her fiilin sülâsi mücerred şeklini göz önüne alırsan iki zâid harfin eklendiğini görürsün. Sülâsi fiilin iki harf ile artırılması örneklerde gördüğün beş şekilde olur.

Üçüncü gruptaki fiilleri incelersen bunların üç harfle artırıldığını görürsün. Sülâsi fiilin üç harfle artırılması da bu dört şekilde olmaktadır.

Kural:

2) مَزِيدُ الثُّلاثِيِّ أَنواعٌ ثَلاثَةٌ:

ا- مَزِيدٌ بِحَرْفٍ هُوَ الْهَمْزَةُ أَوِ التَّضْعِيفِ أَوِ الأَلِفِ.

ب- مَزِيدٌ بِحَرْفَيْنِ هُمَا الْهَمْزَةُ وَالنُّونُ، أَوِ الْهَمْزَةُ وَالتَّاءُ، أَوِ الْهَمْزَةُ وَالتَّضْعِيفُ، أَوِ التَّاءُ وَالأَلِفُ، أَوِ التَّاءُ وَالتَّضْعِيفُ.

ج- مَزِيدٌ بِثَلاثَةِ أَحْرُفٍ هِيَ الْهَمْزَةُ وَالسِّينُ وَالتَّاءُ، أَوِ الْهَمْزَةُ وَالْوَاوُ وَالتَّضْعِيفُ، أَوِ الْهَمْزَةُ وَالْوَاوُ الزَّائِدَةُ الْمُضَعَّفَةُ، أَوِ الْهَمْزَةُ وَالأَلِفُ وَالتَّضْعِيفُ.

2- Sülâsi fiiller, üç şekilde artırılır:

a) Bir harfle artırılır. Bu da hemze ile; aslî harfin tekrarı (şeddelenmesi) ile veya elif harfi iledir.

b) İki harfle artırılır. Bu da hemze ve nûn ile; hemze ve te harfi ile; hemze ve harfin şeddelenmesi ile; te ve elif ile veya te ve harfin şeddelenmesi iledir.

c) Üç harfle artırılır. Bu da hemze, sin, te (است) ile; hemze, vâv, harfin şeddelenmesi ile; hemze, zâid bir şeddeli vâv ile veya hemze, elif ve harfin şeddelenmesiyle yapılır.

3) مَزِيدُ الرُّبَاعِيّ

3- Rubâi Mücerred Fillerin Artırılması

Örnekler:

Kağıt dağıldı.	تَبَعْثَرَ الْوَرَقُ.	1
Pamuk fiyatları düştü.	تَدَهْوَرَ سِعْرُ الْقُطْنِ.	
Öğrenciler okulun avlusunda toplandı.	اِحْرَنْجَمَ التَّلاميذُ في فِنَاءِ الْمَدْرَسَةِ.	2
Kalabalık dağıldı.	اِفْرَنْقَعَ الْمُزْدَحِمُونَ.	
İşçiler, ücret talebi için girişimde bulundular.	اِشْمَعَلَّ الْعُمّالُ فِي طَلَبِ الرِّزْقِ.	3
Bekçi, soğuktan dolayı titredi.	اِقْشَعَرَّ الحارِسُ مِنَ البَرْدِ.	

Analiz:

Örneklerde geçen fiillerin mücerredleri بَعْثَرَ، دَهْوَرَ، حَرْجَمَ، فَرْقَعَ، شَمْعَلَ، قَشْعَرَ fiilleridir. Bu rubâi mücerred fiiller, ilk iki fiilde bir harf ile artırılmıştır. Bu harf te harfidir. Rubâi mücerred fiillerin bir harfle artırılması sadece bu şekilde olur. Diğer fiillerde ise iki harf ile artırılmıştır. اِحْرَنْجَمَ ve اِفْرَنْقَعَ fiilleri hemze ve nûn ile; اِشْمَعَلَّ ve اِقْشَعَرَّ fiilleri ise hemze ve şedde ile artırılmıştır. Rubâi mücerred fiillerin iki harf ile artırılması bu iki şekilde olur.

Kural:

3) مَزِيدُ الرُّبَاعِيّ نَوْعَانِ :

ا- مَزِيدٌ بِحَرْفٍ هُوَ التَّاءُ فِي أَوَّلِهِ.

ب- مَزِيدٌ بِحَرْفَيْنِ هُمَا الْهَمْزَةُ وَالنُّونُ أَوِ الْهَمْزَةُ وَالتَّضْعِيفِ.

3- Rübâi mücerred fiiller iki şekilde artırılır:

a) Bir harfle artırılır. Bu da fiilin başına getirilen te harfiyledir.

b) İki harfle artırılır. Bu da ya hemze ve nûn ya da hemze ve harfin şeddelenmesiyledir.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki hikayede geçen mücerred fiilleri ve zâid harfleriyle birlikte mezîd fiilleri açıkla. Sonra bu fiillerin lafzen farklı fakat anlamca aynı olanlarını yaz.

حَكَى يَحْيَى بْنُ أَكْثَمَ قَالَ: بِتُّ عِنْدَ الْمَأْمُونِ فَانْتَبَهَ فِي بَعْضِ اللَّيْلِ، فَتَوَهَّمَ أَنِّي نَائِمٌ وَقَدْ عَطِشَ فَلَمْ يَسْتَدْعِ الْغُلامَ لِئَلاَّ أَسْتَيْقِظَ، وَقَامَ يَتَمَشَّى هَادِئًا فِي خُطَاهُ، فَلَمَّا شَرِبَ رَجَعَ وَهُوَ يُخْفِي صَوْتَهُ، وَأَخَذَهُ سُعَالٌ، فَرَأَيْتُهُ يَجْمَعُ كُمَّهُ فِي فَمِهِ، كَيْ لاَ أَسْمَعَ سُعَالَهُ، وَانْبَثَقَ الْفَجْرُ وَقَدْ تَنَاوَمْتُ، فَتَمَهَّلَ قَلِيلاً، ثُمَّ تَحَرَّكْتُ، فَقَالَ: اللهُ أَكْبَر، يَا غُلاَمُ، نَبِّهْ أَبَا مُحَمَّدٍ، فَصِحْتُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، شَاهَدْتُ بِعَيْنَيَّ جَمِيعَ مَا كَانَ اللَّيْلَة، وَبِذَلِكَ جَعَلَكُمُ اللهُ عَلَيْنَا سَادَةً.

2- Aşağıdaki fiillerin zâid (kök harfinden olmayan) harflerini açıkla ve üç tanesini cümle içerisinde kullan.

اِسْتَطَالَ	اِنْتَظَمَ	اِنْتَقَلَ	أَجَازَ	تَقَرَّبَ
اِزْبَدَّ	تَقَاضَى	قَاسَمَ	حَرَّمَ	اِعْشَوْشَبَ

3- Aşağıdaki fiilleri bir harf artırarak mezîd yap ve mezîd yaptığın fiillerden üçünü cümle içerisinde kullan.

حَضَرَ	سَمِعَ	شَهِدَ	فَرِحَ	خَرَجَ

4- Aşağıdaki fiilleri iki harf artırarak mezîd yap.

رَفَعَ	قَتَلَ	طَوَي	خَضِرَ	بَعُدَ

5- Aşağıdaki fiillerin her birini, kullanıldığı mezîd bâblara aktar.

شَغَلَ رَضِيَ ضَرَبَ فَتَحَ كَرُمَ

6- Aşağıdaki fiillerin zâid harflerini açıkla ve üç tanesini cümle içerisinde kullan.

اِحْدَوْدَبَ تَدَحْرَجَ اِذْلَهَمَّ تَزَلْزَلَ

اِشْرَأَبَّ اِشْمَأَزَّ تَأَلَّقَ

7- **a)** Hemze ile artırılmış, sonra elif ile artırılmış ve sonra şedde ile artırılmış bir mezid fiille başlayan üç cümle kur.

b) İki harfle ve üç harfle artırılmış mezid fiille başlayan iki cümle kur.

8- Aşağıdaki beyitlerde geçen mücerred ve mezîd fiilleri zâid harfleriyle birlikte belirle ve beyitleri açıkla.

تَسَامَحْ وَلاَ تَسْتَوْفِ حَقَّكَ كُلَّهُ وَابْقِ فَلَمْ يَسْتَوْفِ قَطُّ كَرِيمُ

وَلاَ تَغْلُ فِي شَيْءٍ مِنَ الأَمْرِ وَاقْتَصِدْ كِلاَ طَرَفَيْ قَصْدِ الأُمُورِ ذَمِيمُ

بَعْضُ الْخَصَائِصِ الْفِعْلِ الثُّلَاثِيّ

Sülâsi Fiillerin Bazı Özellikleri

Örnekler:

1	قَضَى . يَقْضِي	3	مَدَّ . يَمُدُّ
	مَضَى . يَمْضِي		شَقَّ . يَشُقُّ
	دَعَا . يَدْعُو		عَفَّ . يَعِفُّ
	دَنَا . يَدْنُو		خَفَّ . يَخِفُّ
2	سَارَ . يَسِيرُ	4	وَعَدَ . يَعِدُ
	بَاعَ . يَبِيعُ		وَجَدَ . يَجِدُ
	جَار . يَجُورُ		وَصَفَ . يَصِفُ
	صَاغَ . يَصُوغُ		

Analiz:

Birinci kısımdaki mâzi fiiller ikinci harfi fethalı olan nâkıs fiillerdir. Son harfleri olan elif harfinin aslı ي veya و harfidir. Asıl harfinin ي mi yoksa و mı olduğu müzârisinden ya da mastarından anlaşılır. Örneğin يَقْضِي fiilindeki ي harfi, قَضَى fiilindeki elifin aslının ي olduğunu göstermektedir. Mâzi fiil müzarisiyle ilişkilendirildiğinde aslı ي olan fiillerin ضَرَبَ bâbından; aslı و olan fiillerin ise نَصَرَ bâbından olduğu gözlenir. Aslî harflerinden ikincisi fethalı olan bütün mâzi nâkıs fiilleri incelediğinde hepsinin bu şekilde olduğunu görürsün.

İkinci kısımdaki fiiller ise, aslî harflerinden ikincisi fethalı olan ecvef fiillerdir. Çünkü سَارَ fiilinin aslı سَيَرَ dir. Örnekteki diğer ecvef fiiller için de durum aynıdır. Burada ecvef fiillerin elif harflerine baktığında bu elif harfinin ya ي harfinden ya da و harfinden dönüştüğünü görürsün. Mâzi şekli müzârisiyle karşılaştırıldığında aslî harflerinden ikincisi fethalı olan ecvef fiillerden, elif harfi ي harfinden dönüşenlerin ضَرَبَ bâbından, و harfinden dönüşenlerin ise نَصَرَ babından olduğu görülür. Bu da değişmez bir kuraldır.

Üçüncü kısımdaki fiiller ise ikinci harfi fethalı olan muzaaf fiillerdir. Çünkü مَدَّ fiilinin aslı مَدَدَ dir. Diğerleri de aynı şekildedir. Bu fiiller incelendiğinde ilk iki fiilin müteaddi, diğer ikisinin de lâzım fiil olduğu görülür. Mâzi ve müzârilerine bakıldığında ikinci harfi fethalı olan muzaaf fiillerden müteaddi olanların نَصَرَ bâbından, lâzım olanların ise ضَرَبَ babından olduğu çıkarımı yapılabilir. Bu durum, bu türden fiillerin büyük çoğunluğunda olan bir kuraldır.

Dördüncü kısımdaki fiiller, misâl-i vâvî fiillerdir. Mazilerinin ikinci harfi fethalıdır. Bu türden fiillerin müzârilerine bakıldığında çoğunlukla ضَرَبَ bâbından oldukları görülmektedir.

Kural:

4) اَلْمَاضِي الْمَفْتُوحُ الثَّانِي:

ا-إِنْ كَانَ نَاقِصًا يَائِيًّا، أَوْ أَجْوَفَ يَائِيًّا، فَهُوَ مِنْ بَابِ "ضَرَبَ". وَإِنْ كَانَ نَاقِصًا وَاوِيًّا، أَوْ أَجْوَفَ وَاوِيًّا، فَهُوَ مِنْ بَابِ "نَصَرَ".

ب-وَإِنْ كَانَ مُضَعَّفًا، فَإِنْ كَانَ مُتَعَدِّيًا، فَهُوَ مِنْ بَابِ "نَصَرَ" كَثِيرًا، وَإِنْ كَانَ لَازِمًا، فَهُوَ مِنْ بَابِ "ضَرَبَ" غَالِبًا.

ج- وَإِنْ كَانَ مِثَالاً وَاوِيًّا، فَهُوَ مِنْ بَابِ "ضَرَبَ" غَالِبًا.

4- İkinci harfi fethalı olan mâzi fiiller;

a) Yâ'lı nâkıs veya yâ'lı ecvef ise ضَرَبَ babındandır. Şayet vâv'lı nâkıs veya vâv'lı ecvef ise نَصَرَ bâbındandır.

b) Müteaddi bir muzaaf fiil ise çoğunlukla نَصَرَ bâbından; lâzım bir muzaaf ise büyük bir çoğunlukla ضَرَبَ bâbındandır.

c) Vâv'lı misâl fiil ise büyük çoğunlukla ضَرَبَ bâbındandır.[3]

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki fiillerin bâblarını sebepleriyle birlikte açıkla ve üç tanesini cümle içinde kullan.

وَرَدَ　　شَدَّ　　هَدَى　　شَذَّ　　نَوَى

قَسَا　　شَاعَ　　دَنَا　　وَشَمَ　　فَازَ

2- Aşağıdaki fiillerden lâzım ve müteaddi olanları açıkla, bâbını belirt ve üç tanesini cümle içinde kullan.

هَدَّ　　قَلَّ　　قَرَّ　　ضَمَّ　　رَقَّ　　قَضَّ　　شَحَّ

3- Aşağıdaki mâzi fiilleri müzâri yap ve sebebiyle birlikte bâblarını açıkla.

قَادَ　　قَضَى　　عَزَا　　شَادَ　　عَفَا

4- Aşağıdaki cümlelerin fiillerini müzâri yap ve sebebiyle birlikte her ikisinin de bâblarını belirt.

حَلَّ التِّلْمِيذُ الْمَسْأَلَةَ.

حَلَّ لِلْمَرِيضِ الْفِطْرُ فِي رَمَضَانَ.

3 Sülâsi fiillerin özelliklerinden biri de فتح bâbından olan bütün fiillerin orta veya son harfinin boğaz harfi olmasıdır. Boğaz harfleri; ء، ه، ع، غ، ح، خ، ا harfleridir.

5- Aşağıdaki cümlelerin fiillerini müzâri yap ve sebebiyle birlikte her ikisinin de bâblarını belirt.

هَوِيَ الطِّفْلُ أُمَّهُ.

هَوَى النَّجْمُ.

6- Aşağıda belirtilen türden fiiller bularak bir cümle içinde kullan.

a) Müteaddi, muzaaf, müzari fiil

b) نَصَرَ bâbından mâzi, nâkıs fiil

c) ضَرَبَ bâbından mâzi, ecvef fiil

d) ضَرَبَ bâbından misâl fiil

6- Aşağıdaki iki beyti açıkla ve sebebiyle birlikte fiillerin bâblarını belirt.

صَدِيقِي مَنْ يَرُدُّ الشَّرَّ عَنِّي وَيَرْمِي بِالْعَدَاوَةِ مَنْ رَمَانِي

وَيَصْفُو لِي إِذَا مَا غِبْتُ عَنْهُ وَأَرْجُوهُ لِنَائِبَةِ الزَّمَانِ

الإِبْدَالُ وَالإِعْلاَلُ

İbdâl ve İ'lâl[4]

1) قَلْبُ الأَلِفِ وَالْيَاءِ وَاوًا

1- Elif ve yâ harfinin vâv'a dönüşmesi

Örnekler:

1	شَاهَدَ السَّائحونَ الهَرَمَ.	شُوهِدَ الْهَرَمُ.
	حَاكَمَ الْقاضي الْمُتَّهَمَ.	حُوكِمَ الْمُتَّهَمُ.
	سَامَحَ الحَلِيمُ الْمُذْنِبَ.	سُومِحَ الْمُذْنِبُ.
2	أَيْنَعَ الثَّمرُ.	فَالثَّمَرُ مُونِعُ.
	أَيْسَرَ التَّاجِرُ.	فالتَّاجِرُ مُوسِرٌ.
	أَيْقَنْتُ بالْخَبَرِ.	فأنَا مُوقِنٌ بِهِ.

1	Turistler piramiti gördüler.	Piramit görüldü.
	Hakim, zanlıyı yargıladı.	Zanlı yargılandı.
	Halim kişi, suçluyu affetti.	Suçlu affedildi.

4 İbdâl, telaffuzda kolaylık için bir harfin yerine başka bir harfin getirilmesi; i'lâl ise illet harflerinin bazı ses uyumlarından dolayı birbirlerinin yerlerine geçmesidir.

Öyleyse ürün olgunlaşmıştır.	Ürün olgunlaştı.	2
Öyleyse tacir zengindir.	Tacir zengin oldu.	
Öyleyse ona eminim.	Haberin doğruluğundan emin oldum.	

Analiz:

Birinci kısımdaki fiiller, yapısında zâid bir elif bulunan mebni ma'lûm (etken) fiillerdir. Bu örneklerin karşısındaki fiiller de aynı fiilin meçhûl (edilgen) kipleridir. Bu fiiller meçhûl yapılırken ilk harfleri dammelenir. Dammelendikten sonra birinci kısımdaki fiillerde bulunan elif harfinin meçhûl kipte olmadığını, elifin yerine bir vâv harfinin geldiğini görmektesin. Bunun sebebi elif harfinden önce dammenin gelmesidir. Yani eliften önceki bir harfin dammelenmesi durumunda elif, vâv'a dönüşür.

İkinci kısımdaki fiillerde, öncesindeki harf fethalı olan bir yâ harfi bulunmaktadır. Bu örneklerin hemen karşısındaki cümlelerde bu fiillerin ism-i fâillerini görmektesin. Bu ism-i fâillerde, türediği fiilde bulunan yâ harfi görünmemektedir. Bu yâ harfi yerine vâv harfi gelmiştir. Çünkü bir fiilde, fethadan sonra sakin olarak bulunan yâ harfi o fiilin ism-i fâilinde, öncesindeki harf dammelendiğinde sâkin (harekesiz) olur ve vâv'a dönüşür.

İşte bu örneklerde gördüğün üzere bir harf başka bir harfin yerine kullanılmaktadır. İlk örneklerde vâv harfi elif harfinin yerine; ikinci örneklerdeki vâv harfi ise yâ harfinin yerine kullanılmıştır. Bu değişime "ibdâl" denir. Şayet değişen harfler illet harfleri ise bu değişime "i'lâl" denmesi de doğru olur.

Kurallar:

١) الإبْدَالُ جَعلُ حَرْفٍ مَكَانَ آخَرَ، وَكَانَ الْحَرْفُ الْمُتَغَيِّرُ حَرْفَ عِلَّةٍ يُسَمَّى "إِعْلَالاً" أَيْضًا.

٢) إِذَا وَقَعَتِ الأَلِفُ بَعْدَ ضَمٍّ تُقْلَبُ وَاواً.

٣) إِذَا وَقَعَتِ الْيَاءُ سَاكِنَةً بَعْدَ ضَمٍّ تُقْلَبُ وَاواً.

5- İbdâl, bir harfi başka bir harfin yerine kullanmaktır. Değişen harf illet harfi ise buna i'lâl de denir.[5]

6- Elif harfi, dammeden sonra gelirse vâv harfine dönüştürülür.

7- Yâ harfi, dammeden sonra sâkin olarak bulunursa vâv harfine dönüştürülür.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki fiilleri meçhûl yap ve sebebiyle birlikte i'lâlleri açıkla.

زَاحَمَ قَابَلَ نَافَسَ صَادَرَ صَاحَبَ بَادَرَ جَاهَدَ

2- Aşağıdaki fiillerin müzarilerini ve ism-i fâillerini yaz; fiillerde meydana gelen i'lâlleri açıkla.

أَيْسَرَ أَيْتَمَ

3- Aşağıdaki kelimelerde geçen aslî ve başka harften dönüşmüş vâv'ları belirle.

أَوْصَى حُورِبَ مُوقِدٌ مُوقِظٌ

4- Aşağıdaki fiilleri ma'lûm yap ve i'lâllerin ortadan kalkma sebebini açıkla.

ضُورِبَ فُوجِئَ عُومِلَ غُولِبَ

حُوسِبَ قُوسِمَ عُوقِبَ عُوجِلَ

5- Elif harfinin vâv'a dönüştüğü fiiller içeren üç cümle kur; ayrıca vâv harfinin aslî olduğu bir fiil içeren üç cümle daha kur.

6- Aşağıdaki beyitleri açıkla; i'lâle uğramış mazi fiilleri belirt.

إِذَا نُودِيَ لِلْخَيْرِ فَكُنْ أَوَّلَ سَبَّاقِ

وَإِنْ عُودِيتَ فَاسْتَعْصِمْ بِآدَابٍ وَأَخْلَاقِ

---

5 Hemzenin illet harfine dönüştürülmesi de i'lâldir. Tıpkı iki hemze yan yana geldiğinde ve ikincisi sâkin olduğunda tek bir harekeyle med harfine dönştürülmesi gibi: أَأَمَنَ آمَنَ

2) قَلْبُ الْوَاوِ يَاءً

2- Vâv harfinin yâ'ya dönüşmesi

Örnekler:

1	يَسُودُ الْمَرْءُ بِأَدَبِهِ؛	فَكُنْ سَيِّداً.
	لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى؛	فَالأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ.
	يَهُونُ الْعَمَلُ؛	فَالْعَمَلُ هَيِّنٌ.
2	أَنْجَزَ حُرٌّ مَا وَعَدَ؛	فَأَنْجِزِ الْمِيعادَ.
	تُوزَنُ الأُمُورُ بِالْعَقْلِ؛	لأَنَّهُ خَيْرُ مِيزَانٍ.
	أَوْرَقَ الشَّجَرُ؛	فَزَانَهُ الإِيرَاقُ.
3	يَعْدُو الْمَرْءُ عَلَى أَخِيهِ؛	وَأَنْدَمُهُمَا الْعَادِي.
	يَسْمُو الْوَطَنُ بِأَبْنَائِهِ؛	إِذَا كَثُرَ فِيهِمُ السَّامِي.
	وَيَعْلُو بِرِجَالِهِ؛	إِلَى قِمَّةِ الشَّرَفِ الْعَالِي.

Kişi edebiyle lider olur; öyleyse lider ol.	1
Herkes için niyet ettiği şey vardır; öyleyse ameller niyetlere göredir.	
İş, kolay oluyor; öyleyse iş kolaydır.	
Bağımsız insan verdiği sözü tutar; öyleyse sözünü tut.	2
İşler akılla ölçülür; çünkü akıl en iyi terazidir.	
Ağaç yapraklandı; böylece yapraklanması onu süsledi.	
Kişi kardeşine zulmeder ve en pişman olan zulmedendir.	3
Vatan, evlatlarıyla yücelir; şayet içlerinde yüce insan çok olursa.	
Büyükleriyle de yükselir; yüce asil zirvelere doğru.	

Analiz:

Birinci kısımdaki örneklere baktığında üç tane fiil görürsün. Bu fiiller يَهُونُ، نَوَى، يَسُودُ fiilleridir. Bu fiillerin hepsinde vâv harfi bulunmaktadır. Fakat bu cümlelerin karşısında bulunan örneklere baktığında aynı fiilden türemiş olmasına rağmen هَيِّن، نِيَّة، سَيِّد kelimelerinde bu vâv harfini göremezsin. Zira سَيِّد kelimesinin سَيْوِد; نِيَّة kelimesinin نَوْيَة; هَيِّن kelimesinin de aslen هَيْوِن olması gerekir. Fakat bu kelimelerin asıllarında vâv ve yâ harfi art arda gelmiştir ve ilki sakindir. Bu durumda vâv harfi yâ harfine dönüşmüş ve diğer yâ harfine idğâm edilmiştir. Bu kelimelere benzeyen bütün kelimelerde durum aynı şekildedir. Bu sebeple قَضَى، رَمَى gibi fiillerin ism-i mef'ûlleri مَقْضِيّ، مَرْمِيّ şeklinde ifade edilir. Oysa aslı مَقْضُوي، مَرْمُوي şeklindedir.

İkinci kısımdaki örneklere baktığında, vâv harfi bulunan fiiller göreceksin. Fakat bunların karşısındaki örneklerde geçen إيرَاق، مِيزَان، مِيعَاد kelimelerinde bu vâv harfini göremezsin. Vâv harfinin yerine yâ harfi gelmiştir. Bu yâ harfinin aslen vâv olması gerekmektedir. Yani kelimelerin aslının مِوْعاد، مِوْزَان، إِوْراق şeklinde olması gerekir. Fakat vâv harfi sâkin olup öncesi kesralı ise yâ harfine çevrilir. Aynı durumda bulunan bütün vâv harfleri kesradan sonra yâ harfine çevrilir.

Üçüncü kısımdaki örneklerde يَعْدُو، يَسْمُو، يَعْلُو fiillerini görürsün. Bunlar vâv'lı fiillerdir. Fakat karşılarındaki örneklerde bulunan العَادِي، السَّامِي، العَالِي kelimelerinde bu vâv'ı göremezsin. Buradan hareketle bunların aslının العَادِو، السَامِو، العَالِو şeklinde olduğu ve kesradan sonra sonda bulunan vâv harfinin yâ harfine çevrildiği çıkarımında bulunabilirsin. Bu şartları hâiz olan bütün vâv harfleri için durum aynıdır.

Kural:

8) تُقْلَبُ الْوَاوُ يَاءً :

ا- إِذَا اجْتَمَعَتْ هِيَ وَالْيَاءُ فِي كَلِمَةٍ وَكَانَتِ الأُولَى مِنْهَا سَاكِنَةً.

ب- إِذَا وَقَعَتْ سَاكِنَةً بَعْدَ كَسْرٍ.

ج- إِذَا وَقَعَتْ مُتَطَرِّفَةً بَعْدَ كَسْرٍ.

8- Vâv harfi şu durumlarda yâ harfine dönüşür:

a) Vâv ve yâ harfi aynı kelimede olup ilki sâkin olursa.
b) Kesradan sonra sâkin olarak gelirse.
c) Kesradan sonra kelimenin sonunda bulunursa.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki kelimelerin türediği fiilinden hareketle aslî şekillerini söyle ve i'lâl kurallarını açıkla.

خَلِيٌّ – مِيرَاث – إِيرَاد – الدَّانِي – القَاسِي – مَيِّت

2- Mastarları إِكْرَام şeklinde gelen aşağıdaki fiillerin mastarların yaz ve i'lâl kurallarını açıkla.

أَوْلَمَ أَوْقَدَ أَوْعَزَ أَوْجَزَ
أَوْمَأَ أَوْصَلَ أَوْقَعَ أَوْفَدَ

3- Aşağıdaki fiillerin ism-i mef'ûllerini yaz ve i'lâl kurallarını açıkla.

رَمَى – شَفَى – يَرَى – نَسِيَ – لَقِيَ – كَفَى

4- Aşağıdaki mastarlarda bulunan i'lâl kurallarını açıkla.

طَيٌّ (طَوَى fiilinden) – غَيٌّ (غَوَى fiilinden) – لَيٌّ (لَوَى fiilinden)

5- Mastarları اِسْتِغْفَار şeklinde gelen aşağıdaki fiillerin mastarlarını yaz ve i'lâl kurallarını sebepleriyle açıkla.

اِسْتَوْعَبَ – اِسْتَوْقَفَ – اِسْتَوْرَدَ – اِسْتَوْحَشَ

6- Aşağıdaki fiillerin ism-i fâillerini elif – lâm ile marife olacak şekilde yaz ve i'lâl kurallarını açıkla.

بَدَا – رَنَا – شَكَا – طَفَا – خَلاَ – عَفَا – صَفَا

7- Aşağıdaki kelimelerden i'lâle uğrayan ve uğramayan kelimeleri sebepleriyle birlikte açıkla.

القَاضِي – الدَّاعِي – مِيلاَد – إِيسَار

إِيقَاظ – وَفِيٌّ – بَيِّنٌ - مَهْدِي

8- Sülâsi ve yâ'lı nâkıs fiillerden üç tanesinin ism-i mef'ûlünü; sülâsi ve vâv'lı nakıs fiillerden üç tanesinin de ism-i fâilini yaz ve bu kelimelerdeki i'lâl kurallarını açıkla.

9- Aşağıdaki iki beyti açıkla ve vâv harfinin yâ harfine dönüştüğü kelimeleri belirle.

مَا أَنْضَرَ الرَّوْضَ إِبَّانَ الرَّبِيعِ وَقَدْ سَقَاهُ مَاءُ الْغَوَادِي فَهْوَ رَيَّانُ

غَنَّتْ بَلاَبِلُهُ لَحْناً فَأَطْرَبَنِي كَأَنَّمَا هِيَ فِي الْعِيدَانِ عِيدَانُ

3) قَلْبُ الْوَاوِ وَالْيَاءِ هَمْزَةً

3- Vâv ve yâ harfinin hemzeye dönüşmesi

Örnekler:

إِذَا دَعَاكَ الْمُضْطَرُّ فَاسْتَجِبِ الدُّعاءَ.	
كانَ عُمَرُ إِذَا قَضَى عَدَلَ فِي الْقَضَاءِ.	1
وإِذَا وَفَى كَانَ مِثَالاً فِي الْوَفَاءِ.	
إِذَا سادَ أَحَدُ بِمَالِه، فَكُنْ سَائِداً بِأَدَبِكَ.	
لاَ تَسْأَمْ إِذَا حالَ حَائِلٌ دُونَ ما تَطْلُبُ.	2
إِذَا حَادَ حَائِدٌ عَنِ الْحَقِّ فَأَرْشِدْهُ.	
التَّارِيخُ صَحِيفَةٌ أو صَحائِفُ كُلُّهَا عِظَة.	
بِمِصْرَ مَلْجَأٌ لِلْعَجائِزِ لا تَدْخُلُهُ إِلاَّ عَجُوزٌ فَقِيرَةٌ.	3
اِجْتَهِدْ عِنْدَ كِتَابَتِكَ الرَّسَائِلَ أَنْ يَكُونَ غَرَضُ الرِّسالَةِ جَلِيًّا.	

Sıkıntıya düşen birisi seni çağırırsa çağrısına cevap ver.	
Ömer hüküm verdiğinde hükmünde adil davranırdı.	1
Ve sözünü yerine getirdiğinde bu davranışıyla örnek bir insan olurdu.	
Parasıyla hükmedene edebinle hükmeden ol.	
İstediğin şeylere birisi engel olduğunda sakın vazgeçme.	2
Birisi doğruluktan saparsa ona doğru yolu göster.	
Tarih, bütün aşamalarıyla bir ibrettir.	
Mısır'da sadece fakir insanların girebildiği bir sığınma evi vardır.	3
Mektup yazarken mektubun amacının anlaşılır olmasına çalış.	

Analiz:

Birinci kısımdaki fiiller, illet harfleri vâv veya yâ harfinden elife dönüş müş nakıs fiillerdir. Bu fiiller دَعَا، قَضَى، وَفَى fiilleridir. Fakat bu vâv veya y

harfini, وَفَاء، قَضَاء، دُعَاء kelimelerinde göremiyoruz. Oysa bu kelimeler aynı fiillerden türemiş kelimelerdir. Öyleyse دُعَاء kelimesinin aslen دُعَاو; قَضَاء kelimesinin قَضَايْ; وَفَاء kelimesinin ise وَفَايْ olması gerekirdi. İşte illet harfi kelimenin sonunda gelip öncesindeki harf de zâid bir elif ise bu illet harfi hemzeye dönüşür. Bu harfleri incelersen kelimenin sonunda olduklarını görürsün.

İkinci kısımdaki fiiller ise ortalarındaki elif harflerinin aslen vâv veya yâ olduğu ecvef fiillerdir. Bu fiiller سَادَ، حَالَ، حَادَ fiilleridir. Ayrıca bu örneklerde aynı fiillerin ism-i fâilleri de geçmektedir. Bu ism-i fâillerde, fiillerde bulunan vâv veya yâ harflerinden eser yok. Bu harflerin yerine hemze geçmiştir. Zira سَائِد kelimesinin aslı سَاوِد; حَائِل kelimesinin aslı حَاوِل; حَائِد kelimesinin aslı ise حَايِل'dir. İşte bu kelimelerdeki hemze, vâv veya yâ harfinden dönüşmüştür.

Üçüncü kısımdaki örneklerde ise bir kelimenin müfredini ve aynı kelimenin münteha'l-cumû' (مَفَاعِل) vezninden çoğulunu görmekteyiz. Bu kelimelerin müfretleri müennestir ve üçüncü harfleri de zâid bir med harfidir. Bu yapıdaki kelimeler مَفَاعِل vezninde çoğul yapıldıklarında zâid olan med harfleri hemzeye dönüşmüştür.

Kurallar:

9) تُقْلَبُ الْوَاوُ وَالْيَاءُ هَمْزَةً إِذَا تَطَرَّفَتْ إِحْدَاهُمَا بَعْدَ أَلِفٍ زَائِدَةٍ.

10) تُقْلَبُ الْوَاوُ وَالْيَاءُ هَمْزَةً فِي اسْمِ فَاعِلِ الأَجْوَفِ الثُّلاثِيِّ الَّذِي وَسَطُهُ أَلِفٌ.

11) حَرْفُ الْمَدِّ الزَّائِدِ فِي مُفْرَدٍ مُؤَنَّثٍ يُقْلَبُ هَمْزَةً إِذَا وَقَعَ فِي الْجَمْعِ بَعْدَ أَلِفٍ صِيغَةَ مُنْتَهَى الْجُمُوعِ.

9- Vâv ve yâ harfi kelime sonunda olup zâid bir eliften sonra gelirlerse hemzeye dönüştürülür.

10-Orta harfi elif olan sülasi ecvef fiillerin ism-i fâillerinde, vâv ve yâ harfi hemzeye dönüştürülür.

11-Müfred müennes isimlerdeki zâid med harfi, müntehâ'l-cumû' sigasında eliften sonra gelirse hemzeye dönüştürülür.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki kelimelerin aslî şekillerini söyle ve i'lâl kurallarını sebebiyle birlikte açıkla.

جَلاَئِل صَفَاء قَائِم أَعْدَاء نَائِم عَرَائِس
شِفَاء سَحَائِب نَسَّاء أَنْحَاء مَائِل قَصَائِد

2- Aşağıdaki kelimelerden i'lâl'e uğrayanları ve uğramayanları sebebiyle birlikte açıkla.

أَنْبَاء – شِرَاء – بَائِع – مَسَائِل – فَضَائِل
إِنْشَاء - وَسَائِد – أَزْزَاء – عَدَّاء

3- Aşağıdaki kelimeler i'lâle uğramış ve uğramamış şekilde bulunabilirler. Bu kelimeler her iki duruma göre incelenirse fiilleri ve anlamları ne olur?

ثَائِر – جَائِز – سَائِل - زَائِر

4- Aşağıdaki isimleri müntehâ'l-cumû' vezninde çoğul yap ve sebebiyle birlikte i'lâl durumlarını açıkla.

قِلاَدَة – نَجِيبَة – عِمَامَة – خَمِيلَة – قَلُوص – حَلُوبَة

5- Aşağıdaki fiillerin ism-i fâillerini yap ve i'lâl durumlarını sebebiyle birlikte açıkla.

حَامَ سَاحَ رَامَ زَالَ خَابَ
قَالَ صَاحَ شَانَ غَابَ عَادَ

6- Aşağıdaki fiillerin masdarları إِكْرَام şeklindedir. Bu fiillerin mastarlarını yaz ve sebebiyle birlikte i'lâl durumlarını açıkla.

أَثْرَى أَعْطَى أَقْصَى أَعْلَى
أَجْرَى أَهْدَى أَمْضَى أَفْضَى

7- Aşağıdaki kelimelerin her birinde iki tane i'lâl vardır. Bu i'lâller ve sebepleri nelerdir?

اِسْتِيلاَء (اِسْتَوْلَى fiilinden) – اِسْتِيفَاء (اِسْتَوْفَى fiilinden) – اِسْتِيصَاء (اِسْتَوْصَى fiilinden)

8- Her birinde sülâsi ecvef fiilin ism-i fâilinin bulunduğu üç cümle kur. Ayrıca فَعَائِل vezninde cemi teksir ismin bulunduğu üç cümle daha kur.

9- Aşağıdaki iki beyti açıkla; vâv veya yâ harfinin hemzeye dönüştüğü kelimeleri belirle.

هَوَاجِرُ الأَيَّامِ فِي ظِلاَلِكُمْ أَصَائِلُ
مَا فِي الرَّجَاءِ بَعْدَكُمْ وَلاَ الْبَقَاءِ طَائِلُ

4) قَلْبُ الْوَاوِ وَالْيَاءِ أَلِفًا

4- Vâv ve yâ harfinin elif harfine dönüşmesi

Örnekler:

1) كانَ أَبُو بَكْرٍ يَقُولُ الْحَقَّ إِذَا قالَ،	1- Ebubekir konuştuğunda hakkı söylerdi.
2) وَلاَ يَمِيلُ عَنْهُ إِذَا الجَبَلُ مَالَ،	2- Dağlar eğilse haktan sapmazdı.
3) ويَدْعُو لِلْخَيْرِ إِذَا دَعَا،	3- Çağırdığında hayra çağırır,
4) ويَرْمِي فِي سَبِيلِ اللهِ إِذَا رَمَى.	4- Bir şeye niyet ettiğinde Allah yolunda niyet ederdi.

Analiz:

Birinci örnekteki قَالَ fiili ecvef fiildir. Müzarisi يَقُولُ şeklindedir. İkinci örnekteki مَالَ fiilinin müzarisi de يَمِيلُ şeklindedir. Birinci fiildeki vâv harfi ve ikinci fiildeki yâ harfi, bu fiillerin mazi kiplerinde neden görünmemektedir? Öyleyse birinci fiildeki elif harfi vâv harfinden, ikinci fiildeki elif harfi ise yâ harfinden dönüştürülmüştür. Zira قَالَ fiilinin aslı قَوَلَ; مَالَ fiilinin aslı ise مَيَلَ şeklindedir. Öyleyse vâv ve yâ harfi fethadan sonra harekeli olarak gelirse elif harfine dönüştürülür. Ecvef fiillerdeki bütün elif harfleri bu şekildedir.

Son iki örneği incelediğinde دَعَا ve رَمَى fiillerini görürsün. دَعَا fiilinin müzarisi يَدْعُو şeklinde; رَمَى fiilinin müzarisi ise يَرْمِي şeklindedir. Buradan hareketle دَعَا fiilinin aslının دَعَوَ şeklinde, رَمَى fiilinin ise رَمَيَ şeklinde olduğunu anlayabilirsin. Vâv ve yâ harfi fethadan sonra harekeli olarak bulunduğundan elif harfine dönüştürülmüştür. Öyleyse vâv ve yâ harfinin harekeli olup öncesinin de fethalı olması durumunda elif harfine dönüştürüldüğü çıkarımında bulunabilirsin.

Kural:

12) إِذَا تَحَرَّكَتِ الْوَاوُ وَالْيَاءُ وَكَانَ مَا قَبْلَهُمَا مَفْتُوحًا تُقْلَبَانِ أَلِفًا.

12- Vâv ve yâ harfi harekeli olup öncesi fethalıysa elif harfine dönüştürülür.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki kelimelerin aslî şekilleri ve i'lâl durumları nelerdir? Sebebiyle birlikte belirt.

بَرَى – حَامَ – قَضَى – عَامَ – أَعْلَى – سَرَى – رَنَا – سَهَا

2- Aşağıdaki fiiller فَرِحَ bâbındandırlar. Bu fiillerin müzârilerini yaz ve i'lâl durumları varsa açıkla.

رَوِيَ – خَشِيَ – عَرِيَ – عَمِيَ – نَسِيَ – حَمِيَ

3- Aşağıdaki fiillerin ism-i mef'ûllerini elif-lâm ile marife olacak şekilde yaz ve i'lâl durumları varsa bunları açıkla.

يَشْتَرِي – يَفْتَرِي – يَشْتَهِي – يَكْتَرِي – يَمْتَطِي

4- الغَازِي ve القَاضِي isimlerinin çoğulları الغُزَاة ve القُضَاة şeklindedir. Çoğullarındaki elif harfinin aslını i'lâl durumlarıyla birlikte açıkla.

5- Aşağıdaki kelimelerde geçen zâid ve dönüştürülmüş elifleri sebebiyle birlikte açıkla.

قَابَلَ – مِرْقَاةُ – مُجَامِل – اِعْتَدَى – مِبْرَاة

6- Son harfi elif olan fiillerden ve orta harfi elif olan fiillerden üçer tane yaz ve i'lâl durumlarıyla birlikte aslî şekillerini açıkla.

7- Aşağıdaki iki beyti açıkla ve i'lâle uğramış kelimeleri belirt.

إِذَا سَاءَ فِعْلُ الْمَرْءِ سَاءَتْ ظُنُونُهُ ... وَصَدَّقَ مَا يَعْتَادُهُ مِنْ تَوَهُّمِ

وَعَادَى مُحِبِّيهِ بِقَوْلِ عُدَاتِهِ ... وَأَصْبَحَ فِي لَيْلٍ مِنَ الشَّكِّ مُظْلِمِ

5) قَلْبُ الْوَاوِ وَالْيَاءِ تَاءً

5- Vâv ve yâ harfinin tâ harfine dönüşmesi

Örnekler:

1) وَصَلَ . اِوْتَصَلَ . اِتَّصَلَ
2) وَعَظَ . اِوْتَعَظَ . اِتَّعَظَ
3) يَسَرَ . اِيْتَسَرَ . اِتَّسَرَ

Analiz:

Elimizde وَصَلَ ve يَسَرَ gibi ilk harfi vâv veya yâ olan sülasi fiiller var. Bu fiilleri اِفْتَعَلَ vezninde kullanmak istiyoruz. Vezne göre اِوْتَصَلَ ve اِيْتَسَرَ dememiz gerekmez mi? Evet, vezin bu şekilde. Fakat bir Arap bunu böyle değil aksine اِتَّصَلَ ve اِتَّسَرَ şeklinde söyler. Yani vâv ve yâ harflerini tê harfine dönüştürüp bu tê harfini de اِفْتَعَلَ veznindeki tê harfine idğam eder. Bu i'lâl, اِفْتَعَلَ vezninden gelen fiillerin اِتِّصَال ve مُتَّصِل gibi masdarlarında, ism-i fâiilerinde ve bu vezinden türeyen bütün isimlerinde olur.

Kural:

13) إِذَا وَقَعَتِ الْوَاوُ أَوِ الْيَاءُ قَبْلَ تَاءِ "الاِفْتِعَال" وَمَا تَصَرَّفَ مِنْهُ تُقْلَبُ تَاءً.

13- Vâv ve yâ harfi, "اِفْتِعَال" veznindeki tâ harfinden önce bulunursa, bu vezinden gelen bütün tasriflerinde (mazi, müzari, emir, ism-i fâil, ism-i mef'ûl gibi....) tâ harfine dönüştürülür.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki fiilleri افتعل veznine aktar ve i'lâl kurallarını sebebiyle birlikte açıkla.

وَصَفَ وَعَدَ وَسَمَ وَشَمَ وَزَنَ

2- Aşağıdaki kelimelerin aslî şekillerini ve i'lâl durumlarını açıkla.

مُتَّكِل – اِتَّسَعَ – اِتَّجَاه – اِتَّشَحَ – اِتَّضَاع – اِتَّهَام

3- Mücerredi وَقَى olan اِتَّقَى kelimesindeki bütün i'lâlleri açıkla.

4- Misâl fiil türünden üç fiili اِفْتَعَلَ vezninde kullan; bu fiillerin mastarlarını ve ism-i fâillerini yaz. Bu kelimelerden birinin i'lâl durumunu açıkla.

5- Aşağıdaki beyti açıkla ve مُتَّقِد kelimesindeki i'lâl durumunu belirt.

يَا رُبَّ صدْرٍ عَلَيَّ مُتَّقِدٍ أَطْفَأْتُهُ بِالسَّمَاحِ وَالْكَرَمِ

الإِبْدَال

İbdâl

Örnekler:

1	دَعَا	2	اِدْتَعَى	3	اِدَّعَى
	ذَكَرَ		اِذْتَكَرَ		اِذْدَكَرَ
	زَحَمَ		اِزْتَحَمَ		اِزْدَحَمَ
4	صَحِبَ	5	اِصْتَحَبَ	6	اِصْطَحَبَ
	ضَرَبَ		اِضْتَرَبَ		اِضْطَرَبَ
	طَلَعَ		اِطْتَلَعَ		اِطَّلَعَ
	ظَلَمَ		اِظْتَلَمَ		اِظْطَلَمَ

Analiz:

Birinci kısımdaki fiiller د، ذ، ز harfleriyle başlamaktadır. İkinci kısımda ise bu fiillerin aynısı اِفْتَعَلَ vezninde kullanılmıştır. Fakat üçüncü kısma baktığında اِفْتَعَلَ veznindeki te harfinin yerine د (dâl) harfinin geldiğini görürsün. Buradan hareketle د، ذ، ز harfleriyle başlayan sülasi fiillerin اِفْتَعَلَ vezninde kullanıldıklarında اِفْتَعَلَ veznindeki ta harfinin dâl harfiyle ibdâl edildiği (değiştirildiği) çıkarımında bulunabilirsin. Mastarları ve müştaklarında da durum aynıdır.

Dördüncü kısımdaki fiilleri ise ظ، ط، ض، ص harfleriyle başlamaktadır. Beşinci kısımda ise bu fiillerin aynısı اِفْتَعَلَ vezninde kullanılmıştır. Fakat bu fiillere altıncı kısımda baktığında اِفْتَعَلَ veznindeki te harfinin yerine ط harfinin geldiğini görürsün. Buradan hareketle ظ، ط، ض، ص harfleriyle başlayan sülasi fiillerin اِفْتَعَلَ vezninde kullanıldıklarında اِفْتَعَلَ veznindeki te harfinin ط harfiyle ibdâl edildiği (değiştirildiği) çıkarımında bulunabilirsin. Mastarları ve müştaklarında da durum aynıdır.

Kurallar:

14) إِذَا كَانَ أَوَّلُ الثُّلاَثِيِّ دَالاً أَوْ ذَالاً أَوْ زَايًا وَبُنِيَ عَلَى افْتَعَل، تُبْدَل تَاءُ افْتَعَل دَالاً، وَمِثْلُ ذَلِكَ يَحْصُلُ فِي مَصْدَرِ افْتَعَل وَمُشْتَقَاتِهِ.

15) إِذَا كَانَ أَوَّلُ الثُّلاَثِيِّ صَاداً أَوْ ضَاداً أَوْ طَاءً أَوْ ظَاءً وَبُنِيَ عَلَى افْتَعل، تُبْدَلُ تَاءُ افْتَعَل طَاءً، وَمِثْلُ ذَلِكَ يَحْصُلُ فِي مَصْدَرِهِ وَمُشْتَقَاتِهِ.

14- Sülâsi bir fiilin ilk harfi ز، ذ، د harflerinden biri olup اِفْتَعَلَ vezninde kullanıldığında اِفْتَعَلَ vezninin te harfi د harfine ibdâl edilir. Aynı şekilde اِفْتَعَلَ vezninin mastar ve müştaklarında bu durum ortaya çıkar.

15- Sülâsi bir fiilin ilk harfi ص، ض، ط، ظ harflerinden biri olup اِفْتَعَلَ vezninde kullanıldığında اِفْتَعَلَ vezninin te harfi ط harfine ibdâl edilir. Aynı şekilde اِفْتَعَلَ vezninin mastar ve müştaklarında bu durum ortaya çıkar.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki fiilleri اِفْتَعَلَ vezninde kullan.

زَادَ دانَ زَجرَ صَلَحَ خَدَمَ زَانَ

2- Aşağıdaki fiillerin mücerredlerini ve zâid harflerini belirt.

اِضْطَغَنَ – اِصْطَنَعَ – اِصْطَبَرَ – اِطَّرَدَ – اِصْطَحَبَ

3- Aşağıdaki kelimelerde ibdâl ve i'lâl durumları vardır. Bunları sebepleriyle birlikte açıkla.

اِزْدِهَار – اِصْطِلاَء – اِزْدَرَى – مُصْطَفَى – اِصْطَافَ

4- İbdâl durumu içeren dört kelime yaz ve bunları cümle içerisinde kullan.

5- Aşağıdaki beyti açıkla ve الْمُضْطَرّ kelimesindeki ibdâl durumunu belirt.

إِذَا لَمْ يَكُنْ إِلاَّ الأَسِنَّةَ[2] مَرْكَبٌ فَمَا حِيلَةُ الْمُضْطَرّ إِلاَّ رُكُوبُها

الإِعْلاَلُ بِالتَّسْكِينِ

Teskînle[6] Yapılan İ'lâl

Örnekler:

1- Dostluk, nezaketle devam eder.	1) يَدُومُ الْوُدُّ بِالْمُجَامَلَةِ.
2- Mısır'ın nüfusu her yıl artıyor.	2) يَزِيدُ سُكَّانُ مِصْر كُلَّ عَام.
3- Mısır pamuğunun önceliği vardır.	3) قُطْنُ مِصْر لَهُ الْمَقَامُ الأَوَّلُ.
4- Ödevini korkudan değil isteyerek yap.	4) اِعْمَلِ الوَاجِبَ رَغْبَةً لاَ مَخَافَةً.
5- Malını dağıt, ırzını koru.	5) اِجْعَلْ مَالَكَ مَبْذُولاً وَعِرْضَكَ مَصُوناً.
6- Akil insanların kusurlu gördüğü şeylerden uzak dur.	6) اِجْتَنِبْ مَا يَرَاهُ العُقَلاَءُ مَعِيباً.

Analiz:

يَدُومُ fiili vâvlı ecvef fiildir ve نَصَرَ bâbındandır. يَزِيدُ fiili yâ'lı ecvef fiildir ve ضَرَبَ bâbındandır. Durum böyleyse bu iki fiilin يَدْوُمُ ve يَزْيِدُ şeklinde harekelenmesi gerekmektedir. Peki neden böyle olmadı? Çünkü illet harflerinin harekeyi taşıyamadığı ve öncesindeki harfin harekeye daha uygun olduğu var sayılır. Bu sebeple vâv harfinin harekesi kendinden önceki sahih harfe yani harfine aktarılmıştır. Yine yâ harfinin harekesi de ز harfine aktarılmıştır. Böylece fiiller يَدُومُ ve يَزِيدُ şeklinde gelmiştir. Bu türden fiillerin hepsinde durum böyledir.

6 Teskin, illet harfinde bulunan harekenin kaldırılmasıdır.

Üçüncü ve dördüncü örneklerde geçen مَقَام ve مَخَافَة kelimeleri sırasıyla قَوَمَ – يَقُوْمُ ve خَوِفَ – يَخْوِف fiillerinden türemiştir. Öyleyse aslen مَقْوَم ve مَخْوَفَة şeklindedirler. Fakat vâv harfinin harekesi kendinden önceki sakin sahih harfe aktarılmıştır; مَقَوْم ve مَخَوْفَة şekline gelmiştir. Sonra önceki derslerde öğrendiğin üzere; vâv harfinin öncesinde harekeli harf var ise ve bu harf fethalı ise vav harfi elife dönüştürülür kuralıyla مَقَام ve مَخَافَة şeklinde yazılmıştır.

Beşinci örnekteki مَصُون kelimesi صَانَ – يَصُونُ fiilinin ism-i mef'ûlüdür. Aslı مَصْوُون şeklindedir. İllet harfinin harekesi sâkin olan sahih harfe aktarılmış ve vâv harfi, harekenin aktarılmasından sonra sâkin olmuştur. İkinci vâv harfi de sâkindir. İki sâkin harf bir arada olmayacağından ikinci vâv harfi hazfedilmiştir.

Son örnekteki مَعِيب kelimesi عَابَ – يَعِيبُ fiilinden ism-i mef'ûldür. Aslı مَعْيُوب şeklindedir. Ye harfinin harekesi, öncesindeki sâkin harekenin yerine gelmiş, sonra ye ve vâv harfleri iki sakin harf olarak yan yana gelmişlerdir. İki sâkin yan yana olamayacağından vâv harfi hazfedilmiştir. Kelime مَعْيِب şeklinde kalmıştır. Ayn harfinin harekesi de sonrasındaki ye harfinden dolayı kesre yapılmıştır. مَصُون ve مَعِيب şeklindeki bütün kelimelerde durum bu şekildedir.

Açıklamalarda geçen kelimelerde illet harflerinin harekeleri öncesindeki sakin sahih harfe aktarılmış, böylece bu aktarmadan sonra illetli harf sâkin kılınmıştır. Bu duruma "teskinle yapılan i'lâl" adı verilir.

Kural:

16) إِذَا كَانَ الْحَرْفُ الْمُعْتَلُّ فِي كَلِمَةٍ مُتَحَرِّكاً، وَكَانَ قَبْلَهُ حَرْفٌ صَحِيحٌ سَاكِنٌ، سُكِّنَ الْمُعْتَلُّ بِنَقْلِ حَرَكَتِهِ إِلَى الْحَرْفِ الصَّحِيحِ، وَيُسَمَّى هَذَا إِعْلَالاً بِالتَّسْكِينِ.

16- İllet harfi bir kelimede harekeli olup öncesinde sakin sahih bir harf bulunursa illet harfinin harekesi, sahih harfe aktarılarak sâkin kılınır. Buna "teskinle yapılan i'lâl" denir.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki paragrafta geçen ibdâl'e ve i'lâl'e uğramış kelimeleri sebepleriyle birlikte açıkla.

اِتَّفَقَ أَنْ حُوكِمَ مَرَّةً حَمِيدٌ الطُّوسِيُّ أَمَامَ الرَّشِيدِ، وَاعْتَقَدَ أَنَّهُ مَقْضِيٌّ عَلَيْهِ بَعْدَ أَنْ لَمْ تُجْدِ أَسَالِيبُ الاعْتِذَارِ، وَبَعْدَ أَنْ عَجَزَ عَنْ إِيجَادِ وَسِيلَةٍ مِنَ الْوَسَائِلِ، أَوْ حِيلَةٍ تَحُولُ دُونَ قَتْلِهِ، فَلَمَّا أَهَابَ الرَّشِيدُ بِالْجَلاَّدِ، وَأَقْبَلَ ذَلِكَ الْقَاسِي صَائِلاً بِسَيْفِهِ كَمَا يَصُولُ الأَسَدُ اضْطَرَبَ حَمِيدٌ وَبَكَى، فَقَالَ الرَّشِيدُ: لِمَ الْبُكَاءُ ؟ فَقَالَ: وَاللهِ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، مَا أَنَا بِخَائِفٍ، وَلَكِنِّي حَزِينٌ لِمَوْتِي وَأَنْتَ سَاخِطٌ عَلَيَّ.

2- Aşağıdaki fiillerin bâbları ve i'lâl durumları nedir?

يَسِيرُ – يَصُومُ – يَحُومُ – يَعِيشُ – يَسُودُ – يَبِيدُ – يَطِيرُ – يَجُودُ

3- Aşağıdaki kelimelerin aslı ve i'lâl durumları nedir?

مَنَام – مَلاَمَة – مَرَام – مَجَال – مَنَارَة – مَفَازَة – مَثَار

4- فرح bâbından olan aşağıdaki fiillerin müzarilerini yaz ve i'lâl durumlarını açıkla.

خَافَ نَامَ غَارَ حَارَ نَالَ عَافَ

5- Aşağıdaki fiillerin ism-i mef'ûllerini yaz ve i'lâl durumlarını açıkla.

بَاعَ شَانَ رَامَ قَاسَ صَادَ قَالَ كَالَ

6- Aşağıdaki fiilleri meçhûl yap ve i'lâl durumlarını açıkla.

يُعِيدُ يُفِيدُ يُجِيدُ يُرِيدُ يُسِيءُ يُطِيلُ يُخِيفُ

7- Aşağıdaki fiillerin ism-i fâillerini yaz ve i'lâl durumlarını açıkla.

أَصَابَ أَنَابَ أَمَالَ أَجَابَ أَبَانَ أَعَانَ أَشَارَ

8- Aşağıdaki fiillerin ism-i mef'ûllerini yaz ve i'lâl durumlarını açıkla.

أَقَامَ – أَجَادَ – أَشَاعَ

أَجَابَ – أَضَاعَ – أَغَاثَ

9- İ'lâl ve ibdâle uğramış kelimelerin geçtiği bir cümle kur; sonra sadece i'lâl'e uğramış kelimenin geçtiği bir cümle kur ve sonra da sadece ibdâle uğramış bir kelimenin geçtiği bir cümle kur.

10-Aşağıdaki beyti açıkla ve teskinle yapılan i'lâlin bulunduğu kelimeleri belirt.

يَهُونُ عَلَيْنَا أَنْ تُصَابَ جُسُومُنَا وَتَسْلَمَ أَعْرَاضٌ لَنَا وَعُقُول

اَلْمِيزَانُ الصَّرْفِيّ

Sarf Vezinleri 1

Örnekler:

1	شَرِبَ . فَعِلَ	3	هَذَّبَ . فَعَّلَ
	كَرُمَ . فَعُلَ		فَهَّمَ . فَعَّلَ
	قَمَرَّ . فَعَلَّ		قَسَّمَ . فَعَّلَ
2	دَحْرَجَ . فَعْلَلَ	4	لَاعَبَ . فَاعَلَ
	دِرْهَمَّ . فِعْلَلَّ		اِنْصَرَفَ . اِنْفَعَلَ
	سَفَرْجَلَّ . فَعَلَّلَّ		اِسْتَخْبَرَ . اِسْتَفْعَلَ

Analiz:

Bu konu, öğrencilerin özet bir şekilde kelimelerin kök harflerini, kelimelerdeki zâid ve hazfedilmiş harfleri ve i'lâl durumlarını pratik yapmaları için konulmuştur. Arapça kelimelerin büyük çoğunluğu kök olarak üç harften oluştuğu için sarf alimleri bu kelimelerin vezinleri için üç harf belirlemişlerdir. Birinci harf ف ile, ikinci harf ع ile, üçüncü harf ise ل harfi ile temsil edilmektedir.

Örneğin birinci kısımdaki ilk örneğe bakarsak شَرِبَ kelimesinin ilk harfi olan ش harfi yerine ف harfi, ر harfi yerine ع harfi, ب harfi yerine ise ل harfi konulmuştur ve vezindeki harekeler de aynen uygulanmıştır. Yani vezindeki harflerin harekeleri de uygulanarak فَعِلَ şeklinde yazılmıştır. كَرُمَ, قَمَرَّ kelimeler ve benzerleri de aynı şekilde vezne (ölçüye) sokulmuştur.

İkinci kısımdaki örneklerde rubâi ve humâsi mücerred fiilleri görüyoruz. فعل ölçüsü sadece üçlü kelimeler için kullanıldığından rubâi mücerred ke

melerde bir lâm artırıyoruz. Yani دَحْرَجَ için فَعْلَلَ diyoruz. Humâsi mücerred kelimeler de ise iki lâm artırıyoruz ve سَفَرْجَل kelimesini فَعْلَلَ şeklinde vezne sokuyoruz. Bütün rubâi ve humâsi mücerredlerde durum aynı şekildedir.

Üçüncü kısımdaki örneklerde birinci kelime olan هَذَّبَ fiilinin ikinci harfinin şeddeli olduğunu görüyoruz. Bu sebeple vezni oluştururken bu harfe denk gelen harfi de aynı şekilde şeddeleriz. Aynı şey فَهَّمَ ve قَسَّمَ kelimeleri için de yapılır.

Dördüncü kısımdaki kelimelere bakarsak buradaki kelimelerin kök ve zâid harflerden oluştuğunu görürüz. Mesela لَاعَبَ kelimesindeki ب، ع، ل harfleri kök harfleridir. ا harfi ise zâid bir harftir. Bu kelimenin veznine baktığımızda ل، ع، ف harflerini sırasıyla kök harflerinin yerine konulmuştur, zâid olan elif ise yine kelimede bulunduğu yere, yani ilk harften sonra konulmuştur. Aslî ve zâid harflerden oluşan bütün kelimeler aynı şekilde vezne sokulur.

Kurallar:

17) يُوزَنُ الثُّلَاثِيّ الْمُجَرَّدُ بِوَضْعِ الْفَاءِ مِنْ (فَعَلَ) مَكَانَ الْحَرْفِ الْأَوَّلِ، وَالْعَيْنِ مَكَانَ الثَّانِي، وَاللَّامِ مَكَانَ الثَّالِثِ، وَتُضْبَطُ أَحْرُفُ الْمِيزَانِ عَلَى حَسَبِ ضَبْطِ أَحْرُفِ الْمَوْزُونِ دَائِمًا.

18) يُوزَنُ الرُّبَاعِيُّ وَالْخُمَاسِيُّ الْمُجَرَّدَانِ بِزِيَادَةِ لَامٍ فِي الْأَوَّلِ وَلَامَيْنِ فِي الثَّانِي عَلَى أَحْرُفِ فَعْلَلَ.

19) إِذَا كَانَتِ الْكَلِمَةُ مَزِيدَةً بِتَضْعِيفِ حَرْفٍ ضُعِّفَ الْحَرْفُ الْمُقَابِلُ فِي الثَّانِي فِي الْمِيزَانِ.

20) إِذَا اشْتَمَلَتِ الْكَلِمَةُ عَلَى حَرْفٍ زَائِدٍ، أَوْ أَكْثَرَ، وُضِعَ الزَّائِدُ مَكَانَهُ فِي الْمِيزَانِ.

17- Sülâsi mücerred kelimeler, فَعَلَ kalıbında, ilk harfin yerine ف, ikinci harfin yerine ع, üçüncü harfin yerine ل getirilerek vezne sokulur. Vezindeki harfler, her zaman kelimedeki harekelerin aynısıyla harekelenir.

18- Rubâi ve humâsi mücerred kelimeler, فَعْلَلَ kalıbında, rubâi olanlarda bir lâm; humâsi olanlarda iki lâm harfi artırılarak vezne sokulur.

19- Kelime, aslî harfinin şeddelenmesi suretiyle artırılmış ise vezinde de bu harfe karşlık gelen harf şeddelenir.

20- Kelime zâid bir harf veya fazlasını içeriyorsa bu zâid harf, vezinde de aynı yere yazılır.

اَلْمِيزَانُ الصَّرْفِيّ

Sarf Vezinleri 2

Örnekler:

صَامَ . فَعَلَ	1	2	قُمْ . فُلْ
اِضْطَبَرَ . اِفْتَعَلَ			اِسْعَوْا . اِفْعَوْا
يَقُومُ . يَفْعُلُ			يَرْمُونَ . يَفْعُونَ
مَرَامٌ . مَفْعَلٌ			هِبَةٌ . عِلَةٌ
مَهْدِيٌّ . مَفْعُولٌ			زِنَةٌ . عِلَةٌ

Analiz:

Birinci kısımdaki örneklere baktığımızda buradaki kelimelerin i'lâl veya ibdâle uğramış olduklarını görürüz. Örneğin صَامَ kelimesinde kalb ile ilâl yapılmış; اِضْطَبَرَ kelimesinde ibdâl yapılmış; يَقُومُ kelimesinde teskin ile i'lâl yapılmış; مَرَام kelimesinde kalb ve teskin ile i'lâl yapılmış; مَهْدِيّ kelimesinde kalb ile i'lâl yapılmıştır. Bu kelimelerin vezinlerine baktığımızda herhangi bir i'lâl ya da ibdâl'e uğramadıklarını görüyoruz. Yani i'lâl ve ibdâl'e uğramadan önceki vezinleri verilmiştir. Öyleyse bir kelime ibdâl veya i'lâle uğramışsa bu durumlardan önceki şekilleriyle vezne sokulurlar, diyebiliriz.

İkinci kısımdaki örneklerde ise bütün kelimelerde hazif ile i'lâl durumu vardır. Bu kelimelerin vezinlerine baktığımızda kelimede hazfedilen harfin vezinde de aynı şekilde hazfedildiğini görürüz. Mesela قُمْ fiilinin hazfedilmiş ikinci harfi olan و harfi vezinde de hazfedilmiştir. Vezinde bu harfe karşılık

gelen harf ع harfidir ve hazfedilmiştir. Kalan kelimeler için de durum bu şekildedir. Öyleyse diyebiliriz ki; bir kelimeden bir veya daha fazla harf hazfedilmişse vezinde de bu harfe karşılık gelen harf hazfedilir.

Kurallar:

21) إِذَا حَصَلَ فِي الْكَلِمَةِ إِبْدَالٌ أَوْ إِعْلَالٌ بِالْقَلْبِ أَوِ التَّسْكِينِ، وُزِنَتِ الْكَلِمَةُ عَلَى حَسَبِ أَصْلِهَا قَبْلَ الإِبْدَالِ أَوِ الإِعْلَالِ وَلاَ يُنْظَرُ إِلَيْهِمَا.

22) إِذَا حُذِفَ مِنَ الْكَلِمَةِ بَعْضُ أَحْرُفِهَا حُذِفَ نَظِيرُ ذَلِكَ مِنَ الْمِيزَانِ.

21- Bir kelimede ibdâl veya kalb ve teskinle i'lâl durumu var ise kelime ibdâl ve i'lâl durumuna bakılmaksızın aslına göre vezne sokulur.

22- Kelimenin bazı harfleri hazfedilmişse vezinde de aynı harflere denk gelen harfler hazfedilir.

ALIŞTIRMALAR

1- Metinde geçen mu'reb isimlerin ve fiillerin veznini yaz.

إِذَا وَعَدْتَ عِدَةً فَأَنْجِزْ، فَإِنَّ مِنْ أَكْبَرِ مَا يَضُرُّ الأَفْرَادَ وَالأُمَمَ أَنْ تُتَّخَذَ الْمَوَاعِيدُ ذَرِيعَةً إِلَى الْمُمَاطَلَةِ وَالتَّسْوِيفِ، وَكَثِيراً مَا يُقَوِّي الْمِيعَادُ بِكُلِّ مُخْرِجَةٍ مِنَ الأَيْمَانِ، وَالْقَائِلُ وَالْمَقُولُ لَهُ يَعْتَقِدَانِ أَنَّهَا كَاذِبَةٌ، فَإِذَا تَفَهْقَرَتِ التِّجَارَةُ وَالصِّنَاعَةُ فِي الشَّرْقِ، فَذَلِكَ لأَنَّهُمَا فِي حَاجَةٍ مَاسَّةٍ إِلَى الأَخْلاَقِ قَبْلَ احْتِيَاجِهَا إِلَى الْمَالِ.

2- Aşağıdaki kelimelerin, harekeleriyle birlikte, veznini yaz.

شَمْسٌ . نَظَرَ . كَتِفَ . عَلِمَ . جَعْفَرٌ . فَرَّ . بَعْثَرَ

3- Aşağıdaki vezinlere uygun kelimeler yaz.

فِعْلٌ فُعْلٌ فَعِلٌ فَعِلَ فَعْلٌ فَعْلَلَ

4- Aşağıdaki kelimelerin veznini harekeleriyle birlikte yaz.

يَسُودُ . يَسِيلُ . مَقَامٌ . قَادَ

اِزْدَلَفَ . مَرْمِيٌّ . قَضَى . اِتَّصَلَ

5- Aşağıdaki kelimelerin veznini harekeleriyle birlikte yaz.

صُنْ . دَاعٍ . ثِقْ . سَعَةٌ . اِرْضَ . يَقْضُونَ

6- Aşağıdaki kelimelerin vezinlerini harekeli olarak yaz.

اِسْتَجَارَ . اِنْطَلَقَ . اِنْتَفَعَ . تَشَارَكَ

أَخْبَرَ . اِحْمَارٌّ . اِقْشَعَرَّ . تَقَدَّمَ

7- Aşağıdaki vezinlere uygun kelimeler yaz.

فَاعَلَ . اِفْتَعَلَ . تَفَاعَلَ . فَاعِلٌ

تَفَعُّلٌ . فَعَائِلُ . فَعِيلٌ . مَفْعُولٌ

فَعُولٌ . إِفْعَالٌ . مُفَاعَلَةٌ . فَعْلاَءُ

8- Aşağıdaki kelimelerin veznini harekeleriyle birlikte yaz.

أَطِبَّاءُ . أَعْدَاءُ . جَيِّدٌ . مِيثَاقٌ . نَائِمٌ . سُعَاةٌ

9- "مَاتَ" ve "غَالَ" fiillerini فَعْلَةَ vezninde yaz ve i'lâl durumlarını açıkla

10-"نَسِيَ" fiilini مَفْعُول vezninde; "وَنَى" fiiline مِفْعال vezninde yaz ve i'lâl durumlarını açıkla.

11- "جَالَ" fiilini مَفْعَل vezninde; "عَلاَ" fiilini فَعِيل vezninde; "قَامَ" fiilini de فَيْعِل vezninde yaz ve i'lâl durumlarını açıkla.

12- مِيقَات kelimesinin fiili وَقَت; مِيقَاة kelimesinin fiili ise وَقَى'dır. Bu kelimelerin vezinleri ve i'lâl durumları nedir?

13- مُعْتَاد kelimesi hem ism-i fâil hem de ism-i mef'ûldür. Bu kelimenin her iki durum için veznini yaz ve cümlede kullan.

14- Aşağıdaki iki beyti açıkla; beyitte geçen iki fiilin ve üç ismin veznini yaz.

بَلاَءٌ لَيْسَ يَعْدِلُهُ بَلاَءٌ　　عَدَاوَةُ غَيْرَ ذِي حَسَبٍ وَدِين

يَبِيحُكَ مِنْهُ عِرْضاً لَمْ يَصُنْهُ　　وَيَرْتَعُ مِنْكَ فِي عِرْضٍ مَصُون

أَسْمَاءُ الأَفْعَالِ

İsim Fiiller

Örnekler:

Eyleme dökülmeyen beklentilerin gerçekleşmesi olanaksızdır.	هَيْهَاتَ الأَمَلُ إِذَا لَمْ يُسْعِدْهُ الْعَمَلُ.	1
Ümitsizliğe kapılandan rahatsız oluyorum.	أُفٍّ لِمَنْ يَيْئَسُ.	
Başkası konuşurken sen sus.	صَهْ إِذَا تَكَلَّمَ غَيْرُكَ.	
Sen kendini düzeltmeye bak.	عَلَيْكَ نَفْسَكَ فَهَذِّبْهَا.	2
Kalemi al.	دُونَكَ الْقَلَمَ.	
Yürürken yavaş ol.	رُوَيْدَكَ إِذَا سِرْتَ.	
Dersi yaz.	كَتَابِ الدَّرْسَ.	3
Onurunu koru.	دَفَاعِ عَنِ الشَّرَفِ.	
Nasihati dinle.	سَمَاعِ النُّصْحَ.	

Analiz:

Örneklerde geçen ilk kelimeler fiil anlamı taşıyan kelimelerdir. Fakat bu kelimelerde mazi fiildeki tâ el-fâil (ت), müzari fiille kullanılan لَمْ, emir fiilde bulunan muhâtaba yâ'sı (ي) gibi fiillerde bulunan alâmetleri ararsan bunlardan hiçbirisinin bulunmadığını görürsün. Öyleyse bu kelimeler fiil değildir; fakat fiil manasındadır. Bu sebeple "isim fiil" olarak adlandırılır. Örneklere tekrar baktığında bu isim fiillerin bir kısmının mazi fiil manasında, bir kıs-

mının müzari fiil manasında ve bir kısmının da emir fiil manasında kullanıldıklarını görürsün.

Birinci kısımdaki isim fiiller, fiil manasında kullanılmalarından başka bir manada kullanılmazlar. Sadece fiil manasına delalet eden, doğaçlama söylenmiş isimlerdir. Bunlara "mürtecel (doğaçlama)" denir.

İkinci kısımdaki örneklere bakarsan buradaki isim fiillerin, fiil anlamı dışında başka anlamlarda da kullanıldıklarını görürsün. Cârr – mecrûr, zarf veya mastar olabilirler. Bunlar "menkûl (aktarılmış)" diye isimlendirilirler.

Son kısımdaki örneklerde geçen isim fiiller sırasıyla كَتَبَ, دَفَعَ ve سَمِعَ fiillerinden türemiştir. Bunlar çekimli ve tam fiillerdir. Bu türden bütün fiiller فَعَالِ vezninde emir manalı isim fiil olarak çekimlenebilirler.

Kurallar:

23) اِسْمُ الْفِعْلِ كَلِمَةٌ تَدُلُّ عَلَى مَعْنَى الْفِعْلِ وَلاَ تَقْبَلُ عَلاَمَتِهِ. وَهُوَ مِنْ حَيْثُ زَمَنِهِ ثَلاَثَةُ أَقْسَامٍ: اِسْمُ فِعْلٍ مَاضٍ، وَاسْمُ فِعْلٍ مُضَارِعٍ، وَاسْمُ فِعْلِ أَمْرٍ، وَمِنْ حَيْثُ وَضْعُهُ قِسْمَانِ: مُرْتَجَلٌ، وَمَنْقُولٌ, وَيُنْقَلُ عَنِ الْجَارِّ وَالْمَجْرُورِ وَالظَّرْفِ وَالْمَصْدَرِ.

24) يُصَاغُ اسْمُ فِعْلِ أَمْرٍ عَلَى وَزْنِ "فَعَالِ" مِنْ كُلِّ فِعْلٍ ثُلاَثِيٍّ مُتَصَرِّفٍ تَامٍّ.

23- İsim fiil, fiil manasını veren fakat fiil alametlerini almayan kelimelerdir. Zaman bakımından üç kısma ayrılır: Bunlar mâzi isim fiil, müzari isim fiil, emir isim fiildir. Türemiş olmaları yönüyle de iki kısımdırlar: Bunlar mürtecel (doğaçlama) ve menkûl (aktarılmış). Menkûl olanlar, câr – mecrûr, zarf veya mastarlardan aktarılırlar.

24- Emir manalı isim fiiller; sülâsi, çekimlenebilir ve tam fiillerden فَعَالِ vezninde türetilebilirler.

Bazı isim fiiller ve manaları şunlardır:

Mazi manalı isim fiiller
بُطاناً . بَطُؤَ (yavaş oldu)
سَرْعاناً . سَرُعَ (hızlı oldu)
وَشَكاناً . سَرُعَ (hızlı oldu)
شَتّاناً . بَعُدَ (uzak oldu)

Müzâri manalı isim fiiller
قَدْ (yeterli olur.)
قَط . يَكْفِي (Yeterli olur.)
زِهْ . أستحسن (Tasvip ediyorum)
بَخْ . أَرْضَى (Çok iyi!)
وَا وَاهًا أتعجّب أو أتلهف (hayret ediyorum) وَيْ

Emir manalı isim fiiller
إِلَيْكَ . تَبَاعَدْ (uzaklaş)
بَلْهَ . دَعْ (bırak)
أَمَامَك . تَقَدَّمْ (ilerle!)
آمِينَ . اسْتَجِبْ (kabul et!)
حَيَّ . أَقْبِلْ (gel!)
هَيَّا / هَيْتَ . أَسْرِعْ (Acele et!)
هَلُمَّ . تَعَالَ (haydi!)
عِنْدَك/لَدَيْك/هَاك . خُذْ (Al!)
مَهْ . أُكْفُفْ (Bırak!)
مَكَانَك . اُثْبُتْ (Yerinde kal!)

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki cümleyi tesniye ve cemi sigalarına göre yeniden düzenle.

حَيٌّ عَلَى خَيْرِ الْعَمَلِ ذَاكِراً مَجْدَكَ الْقَدِيمَ، وَإِلَيْكَ عَنْ كُلِّ مَا يَقِفُ بِكَ دُونَ آمَالِكَ الْجِسَامِ.

2- İrâb Alıştırması

a) Örnekler:

وَيْ لِشَبَابٍ لاَ يَعْمَلُ!	
اسم فعل مضارع بمعنى أتعجَّب، والفاعل مستتر وجوبا تقديره "أنا". "Hayret ediyorum" manasında isim fiil; fâili "ben" takdirinde vucûben gizli.	وَيْ
جار ومجرور متعلق بوي. Müteallikî وي fiili olan carr-mecrûr.	لِشَبَابٍ
نافية. Nâfiye (olumsuzluk harfi)	لاَ
فعل مضارع مرفوع وفاعله ضمير مستتر والجملة صفة. Merfû müzâri fiil; fâili müstetir zamir; sıfat cümlesi	يَعْمَلُ

دُونَكَ الْكِتَابَ.	
"دون" اسم فعل بمعنى "خذ" والفاعل مستتر وجوباً تقديره "أنت". "Al" manasında isim fiil; fail vucûben gizli olan أنت zamiridir.	دُونَكَ
مفعول به منصوب. Mef'ûlun bihtir, mansûbdur.	الْكِتَابَ

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

1) صَهْ عَمَّا يَشِينُ **2)** أَمَامَكُمْ فَإِنَّ الْحَيَاةَ جِهَادٌ.

3- Aşağıdaki beyti açıkla ve i'râbını yap.

عَلَيْكَ نَفْسَكَ هَذِّبْهَا فَمَنْ مَلَكَتْ قِيَادَهُ النَّفْسُ عَاشَ الدَّهْرَ مَذْمُومَا

اَلْفِعْلُ الْمُعْتَلّ وَأَحْكَامُهُ

İlletli Fiil ve Kuralları[7]

1) اَلْمِثَال

1- Misâl fiil

Örnekler:

وَعَدَ يَعِدُ عِدْ	1	وَجِلَ يَوْجَلُ اِيجَلْ	2
وَصَلَ يَصِلُ صِلْ		وَجِعَ يَوْجَعُ اِيجَعْ	

Analiz:

Burada mu'tell fiillerle ilgili bazı önemli kuralları açıklanmaktadır.

Örneklerde geçen bütün fiiller ilk harfi vâv olan mücerred misâl fiillerdir. Birinci kısımdaki fiillerin müzaride orta harfleri kesralıdır . Bu fiilin müzari ve emir kipinde birinci harfi olan vâv harfi hazfedilmiştir.

İkinci kısımdaki fiillerin ise müzaride orta harfleri fethalıdır ve birinci harfi olan vâv, müzari ve emirde hazfedilmemiştir. Fakat emir kipinde bu vâv harfi sâkin olup öncesi de kesralı olduğu için yâ harfine dönüştürülmüştür.

Kural:

25- تُحْذَفُ فَاءُ الْمِثَالِ الْمُجَرَّدِ فِي الْمُضَارِعِ وَالأَمْرِ، إِذَا كَانَ وَاوِيًّا مَكْسُورَ الْعَيْنِ فِي الْمُضَارِعِ.

25- Vâvlı ve müzaride orta harfi kesralı olan mücerred misâl fiilin ilk harfi müzari ve emir kipinde hazfedilir.

---

7 "Başlangıç Düzeyi" kitabında Mu'tell fiillerin kısımları ve kuralları ayrıntılı bir şekilde incelendiğinden burada konuyu sadece birinci kitapta işlenmeyen yönleriyle ele alarak özetledik.

2) الأَجْوَف

2- Ecvef fiil

Örnekler:

1) صَالَ يَصُولُ صُلْتُ	3) مَالَ يَمِيلُ مِلْتُ	5) خَافَ يَخَافُ خِفْتُ
2) رَامَ يَرُومُ رُمْتُ	4) عَاشَ يَعِيشُ عِشْتُ	6) حَارَ يَحَارُ حِرْتُ

Analiz:

Daha önce öğrendiğin üzere, ecvef fiildeki temel kural; son harfi (lâmu'l-fi'l) sakin olursa orta harfi (aynu'l-fi'l) hazfedilir. Fakat ecvef fiille ilgili yeni bir kural öğrenmek istersen نَصَرَ bâbından gelen ilk iki fiile ve ضَرَبَ bâbından gelen üçüncü ve dördüncü örneklerdeki fiillere bak. Bu fiillerin, harekeli merfû zamirlere bitişen mazi kiplerine baktığında نَصَرَ bâbından gelenlerin ilk harfinin dammelendiğini görürsün. Bu damme, fiilin harekeli merfû zamire bitiştiği zaman iki sâkin yan yana bulunduğu için, fiilden hazfedilen vâv harfini ifade etmek için bulunur. ضَرَبَ bâbından gelen fiillerde ise مِلْت, عِشْت şeklinde birinci harfin hazfedilen yâ harfini ifade etmek için kesralandığını görürsün.

فَرِحَ bâbından gelen ve aslı خَوِفَ – يَخْوَفُ ve حَيِرَ – يَحْيَرُ olan son iki örnekteki fiillerde; mazi kiplerine harekeli merfû zamir bitiştiğinde birinci harfinin kesrayla harekelendiğini görürsün. Bu hareke, mahzûf olan harfi ifade için konulmamıştır. Sadece mahzûf olan harfin harekesini ifade için konulmuştur.

Kural:

62) إِذَا أُسْنِدَ الْمَاضِي الأَجْوَفُ إِلَى ضَمِيرِ رَفْعٍ مُتَحَرِّكٍ، حُرِّكَتْ فَاؤُهُ بِالضَّمِّ إِنْ كَانَ مِنْ بَابِ "نَصَرَ"، وَبِالْكَسْرِ إِنْ كَانَ مِنْ بَابِ "ضَرَبَ"، أَوْ "فَرِحَ".

26- Mâzi ecvef fiiller, harekeli merfû zamirlere bitiştiklerinde; نَصَرَ babından olanların ilk harfleri damme ile; ضَرَبَ ve فَرِحَ bâbından olanların ilk harfleri ise kesra ile harekelenir.

3) النَّاقِص

3- Nâkıs fiil

Örnekler:

1) خَشِيتُ . خَشُوا	7) أَنتِ تَسْعَيْنَ	13) أَنْتُمَا تَسْعَيَانِ
2) نَهَوتُ . نَهَوا	8) أَنتِ تَمْشِين	14) أَنْتُمَا تَمشِيَانِ
3) عَلَوْتُ . عَلَوْا	9) أَنتِ تَدْعِينَ	15) أَنْتُمَا تَدْعُوَانِ
4) قَضَيْتَ . قَضَوْا	10) الرِّجَالُ يَسْعَوْنَ	16) الْفَتَيَاتُ يَسْعَيْنَ
5) اسْتَدْعَيْتُ . اسْتَدْعَوْا	11) الرِّجالُ يمشُونَ	17) الفَتَيَاتُ يَمْشِينَ
6) سَمَتِ الْبِنْتُ . سَمَوْا	12) الرِّجالُ يَدْعُونَ	18) الْفَتَيَاتُ يَدْعُونَ

Analiz:

Başlangıç düzeyi kitabında, nâkıs fiillere merfû muttasıl zamirler bitiştiğinde meydana gelen değişiklikleri ve kuralları detaylı bir şekilde öğrendin. (Burada hafızanı tazelemek adına) yukarıdaki örnekleri incelersen, aşağıdaki kurallar nâkıs fiille alakalı öğrendiğin şeyleri hatırlatacaktır.

Kurallar:

27) إذا كَانَ النَّاقِصُ يَائِيًّا أَوْ وَاوِيًّا سَوَاءٌ أَ كَانَ مَاضِياً أَمْ مُضَارِعاً، وَأُسْنِدَ إِلَى غَيْرِ الْوَاوِ أَوْ يَاءِ الْمُخَاطَبَةِ لاَ يَحْدُثُ فِيهِ تَغْيِيرٌ.

28) إذا كَانَ آخِرُ الْمَاضِي النَّاقِصِ أَلِفًا وَأُسْنِدَ إِلَى غَيْرِ الْوَاوِ، فَإِنْ كَانَ ثُلاَثِيًّا رُدَّتِ الأَلِفُ إِلَى أَصْلِهَا. وَإِنْ زَادَ عَلَى ثَلاَثَةٍ قُلِبَتِ الأَلِفُ يَاءً.

29) إذا اتَّصَلَتْ تَاءُ التَّأْنِيثِ بِالْمَاضِي النَّاقِصِ الَّذِي آخِرُهُ أَلِفٌ حُذِفَتِ الأَلِفُ.

30) إِذَا أُسْنِدَ النَّاقِصُ مَاضِيًا أَوْ مُضَارِعاً إِلَى وَاوِ الْجَمَاعَةِ، أَوْ مُضَارِعاً إِلَى يَاءِ الْمُخَاطَبَةِ حُذِفَ حَرْفُ الْعِلَّةِ وَبَقِيَتِ الْفَتْحَةُ قَبْلَ الْوَاوِ وَالْيَاءِ، وَإِذَا كَانَ الْمَحْذُوفُ أَلِفاً، وَضُمَّ مَا قَبْلَ وَاوِ الْجَمَاعَةِ، وَكُسِرَ مَا قَبْلَ يَاءِ الْمُخَاطَبَةِ إِذَا لَمْ يَكُنْ أَلِفاً.

31) اَلْمُضَارِعُ النَّاقِصُ الَّذِي آخِرُهُ أَلِفٌ إِذَا أُسْنِدَ إِلَى أَلِفِ الاِثْنَيْنِ أَوْ نُونِ النِّسْوَةِ قُلِبَتْ أَلِفُهُ يَاءً

32) الأَمْرُ النَّاقِصُ كَالْمُضَارِعِ فِي جَمِيعِ أَحْكَامِهِ.

27- Nâkıs fiil, ister mâzi ister müzâri olsun, yâ'lı (نَسِيَ gibi) veya vâv'lı (طَرُوَ gibi) nâkıs ise ve cemi vâv'ı ve muhataba yâ'sı dışındaki zamirlere bitişirse fiilin yapısında bir değişiklik olmaz.

28- Mâzi nâkıs fiilin son harfi elif (رَمَى, دَعَا) olup cemi vâv'ı dışındaki zamirlere bitiştiğinde, sülâsi ise elif aslına dönüştürülür. Şayet mezid fiil ise elif yâ harfine dönüştürülür.

29- Sonu elif olan (رَمَى, دَعَا gibi) mâzi nakıs fiillere müenneslik tâ'sı bitiştiğinde elif harfi hazfedilir.

30- Mâzi ve müzâri nâkıs fiil cemi vâv'ına; müzâri nâkıs fiil ise muhataba yâ'sına bitişirse illet harfi hazfedilir. Mahzûf olan harf elif ise vâv ve yâ'dan önceki harf fethalı kalır. (رَمَوْا, دَعَوْا gibi). Mahzûf olan harf elif değil ise, cemi vâv'ından önceki harf dammelenir, (رَضُوا gibi) muhataba yâ'sından önceki harf ise kesralanır (رَضِينَ gibi).

31- Sonu elif olan müzâri nâkıs fiil, ikil elifi ve nûn-i nisve'ye bitiştiğinde elif harfi yâ harfini dönüştürülür. (يَرْمِيَانِ, يَرْمِينَ gibi)

32- Emir nâkıs fiiller, bütün yönleriyle müzâri gibidir.

ALIŞTIRMALAR

1- Paragrafta geçen fiillerden ilk harfi (fâu'l-fi'l) hazfedilen fiilleri açıkla ve harekeli merfû zamire bitişen ecvef fiillerin harekelerini sebepleriyle birlikte belirt.

سِرْتُ فِي لَيْلَةٍ قَمْرَاءَ عَلَى شَاطِئِ النِّيلِ، لِتَجِدَ النَّفْسُ رَاحَتَهَا بَيْنَ ذِرَاعَيِ السَّكِينَةِ الصَّامِتَةِ، فَخِلْتُ الأَمْوَاجَ تَثِبُ لِتَتَعَلَّقَ بِأَذْيَالِ النَّسِيمِ، وَكِدْتُ أَظُنُّ أَشِعَّةَ الْقَمَرِ فَوْقَهَا حِبَالَ الْمَوَدَّةِ بَيْنَ الأَرْضِ وَالسَّمَاءِ، فَصِحْتُ فِي خَشْيَةٍ وَرُعْبٍ. مَا أَبْدَعَ صُنْعَ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ. ثُمَّ عِدْتُ إِلَى مُسْتَقَرِّي، بَعْدَ أَنْ لَمْتُ الَّذِينَ يَقِفُونَ عَنْ إِدْرَاكِ هَذَا الْجَمَالِ وَذَاكَ الْجَلَالِ.

2- Aşağıdaki fiillerin müzârilerini yaz ve üç tanesini cümlede kullan.

وَرَدَ . وَضَحَ . وَزَنَ . وَصَفَ . وَجَبَ

3- Aşağıdaki fiilleri harekeli merfû zamirlerle kullan ve ilk harflerini sebebini belirterek harekele.

رَامَ . قَامَ . عَافَ . بَاعَ . نَامَ . سَارَ

4- Müzaride fâu'l-fi'li (ilk harfi) dammeli olan ecvef fiillerle üç cümle; ضَرَبَ ve فَرِحَ bâblarından gelen kesralı ecvef fiillerle de üç cümle kur.

5- Cümlelerde geçen fiillerin cemi vâv'ından önceki harfinin harekesi ve sebebi nedir?

1) العَرَبِيُّونَ سَمَوا بِالعِلْمِ وَالاِخْتِرَاعِ.
2) اِجْتَنِبْ مَنْ عَرَوا عَنِ الْفَضْلِ وَعَمُوا عَنِ الصَّوَابِ.
3) خَيْرُ النَّاسِ مَنْ رَأَوا الْحَقَّ فَاتَّبَعُوهُ، وَتَجَافَوا عَنِ الْبَاطِلِ وَاجْتَنَبُوهُ.

6- Aşağıdaki fiilleri merfû muttasıl zamirlerle kullan.

جَرَى . لَقِيَ . خَلاَ . اِشْتَرَى . ذَكَوَ . اِنْتَهَى

7- Aşağıdaki cümleyi müfred müennes, tesniye ve cemi kiplerine göre yeniden yaz.

صِلْ أَخَاكَ إِذَا نَأَى، وَسَامِحْهُ إِذَا هَفَا.

8- Farklı merfû zamirlere bitişmiş mâzi nâkıs fiiller içeren beş cümle kur.

9- Aşağıdaki cümlelerde geçen fiillerde, cemi vâv'ı ve muhataba ya'sından önceki harflerin harekeleri ve bu harekenin sebebi nedir?

1) اِمْضوا إِلَى الْغَايَةِ تَنْجوا مِنَ الْخَيْبَةِ.

1) الأَبْطَالُ يَخْفونَ عِنْدَ الطَّمَعِ وَيَبْدونَ عِنْدَ الْفَزَعِ.

2) اِجْنِي ثَمَرَاتِ الْعِلْمِ أَيَّتُهَا الْفَتَاةُ، وَاغْنِي بِالْقَنَاعَةِ، وَارْمِي إِلَى الْعَلاَءِ.

10-Aşağıdaki fiilleri merfû mutasıl zamirlerle kullan.

يَشْقَى . يَعْلُو . اِرْمِ . يَقْضِي . اِصْغَ . اُعْفُ

11- Aşağıdaki cümleyi müfred müennes, tesniye ve cemi kiplerine göre yeniden yaz.

أَنْتَ تَرْقَى وَتَسْمُو وَتَنَالُ مَا تَبْتَغِي بِالْجِدِّ وَالأَدَبِ.

12- a) Mübtedası tesniye müennes bir isim olan; haberi de mazi nakıs fiille başlayan bir cümle kur.

b) Mübtedası cemi mütekellim zamiri olan; haberi de mâzi nakıs fiil olan bir cümle kur.

c) İçinde cemi müennes ism-i mevsûl olan ve sıla cümlesi merfû muttasıl zamire bitişmiş mâzi nâkıs fiille başlayan bir cümle kur.

13-Aşağıdaki iki beyti açıkla; mâzi fiillere herhangi bir merfû muttasıl zamir bitiştir ve ikinci beytin i'râbını yap.

إِذَا الْمَرْءُ لَمْ يَكْفُفْ عَنِ النَّاسِ شَرَّهُ فَلَيْسَ لَهُ مَا عَاشَ مِنْهُمْ مُصَالِحُ

إِذَا ضَاقَ صَدْرُ الْمَرْءِ لَمْ يَصْفُ عَيْشُهُ وَلاَ يَسْتَطِيبُ الْعَيْشَ إِلاَّ الْمُسَامِحُ

توكيد الفعل

Fiilin Te'kidi

1) أحكام توكيد الفعل

1- Fiili te'kid etmenin şartları

Örnekler:

1	وَحَقِّكَ لَأَخْدُمَنَّ الْوَطَنَ.	وَحَقِّكَ لَسَوْفَ أَخْدُمُ الْوَطَنَ.
	وَاللهِ لَأَقُومَنَّ بِوَاجِبِي.	وَاللهِ لَأَقُومُ بِوَاجِبِي الآنَ.
	تَاللهِ لَأُسَاعِدَنَّكَ.	تَاللهِ لاَ أُسَاعِدُكَ.
2	إِمَّا تُسَافِرَنَّ تَتَعَلَّمْ.	إِمَّا تُسَافِرْ تَتَعَلَّمْ.
	لِتَرْحَمَنَّ الْمِسْكِينَ.	لِتَرْحَمِ الْمِسْكِينَ.
	هَلْ تُسَافِرَنَّ فِي الصَّيْفِ؟	هَلْ تُسَافِرُ فِي الصَّيْفِ؟
	لاَ تُكْثِرَنَّ مِنَ الجِدَالِ.	لاَ تُكْثِرْ مِنَ الجِدَالِ.
3	سَاعِدَنَّ الْفُقَرَاءَ.	سَاعِدِ الْفُقَرَاءَ.
	اِقْتَصِدَنَّ فِي النَّفَقَاتِ.	اِقْتَصِدْ فِي النَّفَقَاتِ.

Hakkın için kesinlikle vatana hizmet edeceğim.	1
Allah'a yemin olsun ki ödevimi mutlaka yapacağım.	
Yemin ederim sana kesinlikle yardım edeceğim.	

Seyahat edersen öğrenirsin.	Kesinlikle seyahat edersen öğrenirsin.	2
Düşküne merhamet etsin.	Düşküne mutlaka merhamet etsin.	
Yazın seyahat edecek misin?	Yazın gerçekten seyahat edecek misin?	
Tartışmayı büyütme.	Tartışmayı çok fazla büyütme.	
Fakirlere yardım et.	Fakirlere mutlaka yardım et.	3
Giderlerinde tutumlu ol.	Giderlerinde çok tutumlu ol.	

Analiz:

Örneklerde geçen fiiller müzari ve emir fiillerdir. Bir kısmı te'kid nûn'uyla pekiştirilmiş, bir kısmı da pekiştirilmemiştir. Birinci kısımdaki cümlelere baktığında hepsinin başında bir yemin ifadesi ve müzari fiillerin başında da lâm-ı kasem (yemin lâm'ı) dediğimiz bir lâm harfi görürsün. Bu üç fiil gelecek zamana delalet etmektedir ve olumsuz değil olumlu fiillerdir. İşte bu ve bunun gibi bu şartları taşıyan fiiller vucûben te'kid nûn'uyla pekiştirilirler.

Birinci kısımdaki cümlelerin karşısında yer alan örneklere baktığında her örneğin başında bir yemin ifadesi görürsün. Fakat bu örnekler az önce ifade ettiğimiz şartları tam olarak taşımamaktadır. Örneğin birinci örnekte te'kid lâm'ı ile fiilin arasına bir harf gelmiştir. İkinci örnekte ise müzari fiilin zamanı (cümlenin sonundaki الآنَ zarfından dolayı) şimdiki zamanı ifade etmektedir. Üçüncü örnekte ise müzari fiil olumsuzdur. İşte bu şekilde bulunan müzari fiiller te'kid nûnu ile pekiştirilemezler. Çünkü gerekli şartları taşımamaktadırlar.

İkinci kısımdaki örneklere baktığımızda ilk cümlenin başında zâid ما harfine idğam edilmiş bir إنْ şart edatı bulunmaktadır. İkinci örnekte müzari fiilin başında emir lâm'ı, üçüncü örnekte soru edatı ve dördüncü örnekte ise nehiy lâm'ı bulunmaktadır. Bu durumdaki müzari fiillerin hepsinin te'kid nûnu ile pekiştirildiğini görmektesin. Fakat karşılarındaki cümlelerde aynı yapıda olmalarına rağmen fiil te'kid edilmemiştir. Bu durumdaki fiiller cevâzen te'kid edilebilirler. (Yani te'kid edilebilir de edilmeyebilir de).

Üçüncü kısımdaki fiilleri incelediğimizde te'kid nûnu ile pekiştirilmiş emir fiiller olduğunu görüyoruz. Karşılarındaki fiiller ise te'kid edilmemiştir. Öyleyse diyebiliriz ki, emir fiiller de te'kid nûnu ile pekiştirilebilir.

Kurallar:

33) اَلْمَاضِي لاَ يُؤَكَّدُ بِنُونِ التَّوْكِيدِ.

34) اَلْمُضَارِعُ يَجِبُ تَوْكِيدُهُ إِذَا كَانَ جَوَابًا لِقَسَمٍ غَيْرِ مَفْصُولٍ مِنَ اللاَّمِ مُسْتَقْبَلاً مُثْبَتاً.

35) اَلْمُضَارِعُ يَجُوزُ تَوْكِيدُهُ إِذَا كَانَ مَسْبُوقاً بِإِنْ الْمُدْغَمَةِ فِي مَا، أَوْ بِأَدَاةِ طَلَبٍ.

36) اَلْمُضَارِعُ يَمْتَنِعُ تَوْكِيدُهُ فِي حَالَتَيْنِ: الأُولَى إِذَا كَانَ جَوَابًا لِقَسَمٍ وَلَمْ يَسْتَوْفِ شُرُوطَ وُجُوبِ التَّوْكِيدِ، وَالثَّانِيَةُ إِذَا لَمْ يُسْبَقْ بِمَا يَجْعَلُ تَوْكِيدَهُ جَائِزاً.

37) فِعْلُ الأَمْرِ يَجُوزُ تَوْكِيدُهُ.

33- Mazi fiiller, te'kid nûn'uyla pekiştirilemezler.

34- Müzari fiil, şayet yemin cümlesinin cevabı durumunda ise ve te'kid lâm'ından ayrılmamışsa (araya başka bir harf girmemişse); zaman olarak da gelecek zamanı ifade ediyor ve olumlu ise te'kid edilmesi zorunludur.

35- Müzâri fiilin başında ما harfine idğâm edilmiş إن şart edatı veya talep[8] edatı bulunuyorsa te'kid edilmesi câizdir. (edilebilir de edilmeyebilir de).

36- Müzari fiil iki durumda te'kid edilemez: Birincisi yemin cümlesinin cevabı olup te'kid edilme şartlarını taşımıyorsa; ikincisi ise te'kid edilmesini gerektiren şartları taşımıyorsa.

37- Emir fiilin te'kid edilmesi câizdir (edilebilir de edilmeyebilir de).

---

8 Burada "talep" ifadesi emir, nehiy, istifham, teşvik anlamlarını kapsamaktadır. Yani müzari fiilin başında nehiy lâmı, zâid ما harfi, لَمْ, şart edatı bulunduruyorsa te'kid edilebilir. Fakat bu edatlar müzari fiilin başında bulunmaz ise fesâhate uygun olmadığından te'kid edilmez.

ALIŞTIRMALAR

1- Metinde geçen müzari fiillerin pekiştirilme kurallarını sebepleriyle birlikte açıkla.

قَالَ أَبُو الْعَبَّاسِ السَّفَّاحُ فِي إِحْدَى خُطَبِهِ: وَاللهِ لَأَعْمَلَنَّ اللِّيْنَ حَتَّى لاَ تَنْفَعَ إِلاَّ الشِّدَّةُ، وَلَأُكْرِمَنَّ الْخَاصَّةَ مَا أَمِنْتُهُمْ عَلَى الْعَامَّةِ، وَلَأُغْمِدَنَّ سَيْفِي حَتَّى يَسُلَّهُ الْحَقُّ، وَلَأُعْطِيَنَّ حَتَّى لاَ أَرَى لِلْعَطِيَّةِ مَوْضِعاً.

2- Aşağıdaki fiilleri, vucûben (zorunlu olarak) te'kid edilecek şekilde cümlelerde kullan.

يَتَعَلَّمُ . تُسَافِرُ . تُحْسِنُ . يُخْلِصُ . يُتَاجِرُ . أُسَامِحُ

3- Aşağıdaki fiilleri te'kid edilmemelerini gerektirecek şekilde yemin cümlelerine cevap yap.

نُكْرِمُ . يَرْبَحُ . أَسْتَفِيدُ . نَسْمَعُ

4- Aşağıdaki müzari fiilleri soru edatı veya nehiy lâmı ile cümlede kullan ve te'kid edilme şartlarını açıkla.

تَشْكُرُ . أَرْفُقُ . نَبْذُلُ . تَتَأَخَّرُ . تُسْرِفُ

5- Boş yerlere müzari fiiller yaz.

1) تَاللهِ .....عَلَى الْيَتِيمِ.
2) وَحَقِّكَ .....إِلَى أَوْرُبَّا.
3) وَشَرَفِي .....الْمَظْلُومَ.
4) وَحَقِّ الْوَطَنِ .....شَأْنَ الْوَطَنِ.
5) وَأَبِيكَ .....الْفُقَرَاءَ.
6) يَمِينُ اللهِ .....الْوَعْدَ.
7) بِمَا بَيْنَنَا مِنْ وُدٍّ .....قَدْرَكَ.
8) وَشَرَفِ الْعِلْمِ .....فِي طَلَبِ الْعِلْمِ.

6- Aşağıdaki fiilleri te'kid edilmiş ve edilmemiş halleriyle cümle içerisinde kullan.

اِعْدِلْ . سَامِحْ . اُصْدُقْ . صِلْ . صُنْ . جُدْ

7- Aşağıdaki cümlelerin fiillerinin te'kid edilmesi neden câiz değildir?

يَكْتُبُ مُحَمَّدٌ. . يَشْرَبُ الْجَمَلُ. . يَنَامُ الطِّفْلُ. . يَقْرَأُ التِّلْمِيذُ. . يَخْرُجُ الْخَادِمُ.

8- Te'kid edilmesi vâcib (zorunlu) olan müzari fiillerin bulunduğu üç cümle kur; sonra câiz (tercihen) olan üç cümle kur; ayrıca te'kid edilmesi doğru olmayan üç cümle kur.

9- Aşağıdaki beyti açıkla ve i'râbını yap; te'kid edilmiş fiillerin şartlarını açıkla.

لاَ تَمْدَحَنَّ امْرَأً حَتَّى تُجَرِّبَهُ وَلاَ تَذُمَّنَّهُ مِنْ غَيْرِ تَجْرِيب

2) طَرِيقَةُ تَوْكِيدِ الأَفْعَال

2- Fiillerin te'kid edilme şekilleri

Örnekler:

1	أَنْتَ تَصْبِرُ . لَتَصْبِرَنَّ	3	تَدْنُو . لَتَدْنُوَنَّ
	أَنْتما تَصْبِرَان . لَتَصْبِرَانِّ		تَدْنُوَانِ . لَتَدْنُوَانِّ
	أَنْتُنَّ تَصْبِرْنَ . لَتَصْبِرْنَانِّ		تَدْنُونَ . لَتَدْنُونَانِّ
	أَنْتِ تَصْبِرِينَ . لَتَصْبِرُنَّ		تَدْنِينَ . لَتَدْنُنَّ
	أَنْتُمْ تَصْبِرُونَ . لَتَصْبِرُنَّ		تَدْنُونَ . لَتَدْنُنَّ
2	أَنْتَ تَقْضِي . لَتَقْضِيَنَّ	4	تَرْضَى . لَتَرْضَيَنَّ
	أَنْتُمَا تَقْضِيَانِ . لَتَقْضِيَانِّ		تَرْضَيَانِ . لَتَرْضَيَانِّ
	أَنْتُنَّ تَقْضِينَ . لَتَقْضِينَانِّ		تَرْضَيْنَ . لَتَرْضَيْنَانِّ
	أَنْتِ تَقْضِينَ . لَتَقْضِنَّ		تَرْضَيْنَ . لَتَرْضَيُنَّ
	أَنْتُمْ تَقْضُونَ . لَتَقْضُنَّ		تَرْضَوْنَ . لَتَرْضَوُنَّ

Analiz:

Yukarıda dört kısımdan oluşan örnekler bulunmaktadır. Birinci kısımdaki fiil sahih bir fiildir. Bu fiil müstetir zamire ve merfû zamirlere bitişmiştir. Birincisinde te'kid edilmemiş şekilleri, ikincisinde ise te'kid edilmiş şekilleri bulunmaktadır. Görülüyor ki müstetir zamire veya zâhir bir zamire bitişen müzari fiil nûn ile tekid edilir ve sonu fetha üzere mebni olur. İkil elifine isnâd edilen müzari fiil ise te'kid edildiğinde merfûluk nûn'u hazfedilir ve yerine kesralı bir nûn getirilir. Nûn-i nisveye bitişen müzari fiil ise kesralı bir nûn ile te'kid edilir ve nûn-i nisveyi ayırmak için araya bir elif-i fâsıla getirilir. Muhataba yâ'sına bitişen müzari fiilin ise merfûluk nûn'u hazfedilir ve sâkin te'kid nûnuna idğam edilir. İki sakin harfin yan yana gelmemesi için de muhataba yâ'sı hazfedilir. Cemi vâv'ı bitişen müzari fiil de yine aynı şekilde te'kid edilir.

Diğer üç kısımdaki örneklere bakarsak bu örneklerdeki fiillerin nâkıs fiiller olduğunu görürüz. Bu fiillerin te'kid edilme şekilleri sahih fiillerinkine benzemektedir. Ancak illet harfi elif olan nakıs fiiller (يَرْضَى gibi) zamiri müstetir ise elif yâ harfine dönüşür (لَتَرْضَيَنَّ gibi); muhataba yâ'sına bitişmişse illet harfi kesralanır (لَتَرْضَيِنَّ gibi); cemi vâv'ına bitişmişlerse cemi vâv'ı dammelenir (لَتَرْضَوُنَّ gibi). Emir fiiller ise müzâriler gibidir.

Kurallar:

38) إِذَا أُكِّدَ الْمُضَارِعُ بِالنُّونِ جَرَتْ عَلَيْهِ الأَحْكَامُ الآتِيَةُ:

ا – تُحْذَفُ ضَمَّةُ الرَّفْعِ أَوْ نُونُهُ.

ب- اَلْمُسْنَدُ لِلضَّمِيرِ الْمُسْتَتِرِ أَوِ الاسْمِ الظَّاهِرِ يُفْتَحُ آخِرُهُ وَتُقْلَبُ أَلِفُ النَّاقِصِ فِيهِ يَاءً.

ج – اَلْمُسْنَدُ لِأَلِفِ الاثْنَيْنِ تُكْسَرُ فِيهِ النُّونُ ثَقِيلَةً.

د – اَلْمُسْنَدُ لِنُونِ النِّسْوَةِ تَفْصِلُ فِيهِ أَلِفٌ بَيْنَ النُّونَيْنِ وَلاَ تَكُونُ نُونُهُ إِلاَّ ثَقِيلَةً مَكْسُورَةً.

هـ- اَلْمُسْنَدُ لِيَاءِ الْمُخَاطَبَةِ أَوْ وَاوِ الْجَمَاعَةِ تُحْذَفُ فِيهِ الْيَاءُ وَالْوَاوُ، وَإِلاَّ فِي الْمُعْتَلِّ بِالأَلِفِ، فَتَبْقَى يَاءُ الْمُخَاطَبَةِ مَكْسُورَةً وَوَاوُ الْجَمَاعَةِ مَضْمُومَةً.

39) الأَمْرُ كَالْمُضَارِعِ عِنْدَ التَّوْكِيدِ.

38- Müzâri fiil, te'kid nûn'uyla pekiştirildiği zaman şu kurallar uygulanır:

a) Dammesi veya ref nûn'u hazfedilir.

b) Müstetir zamire veya zâhir bir zamire bitişen fiilin son harfi fethalanır ve nâkıs fiilin elif harfi yâ harfine dönüşür.

c) İkil elifine bitişen fiilin nûn harfi kesralanır.

d) Nûn-i nisveye bitişen fiilde iki nûn'u ayırmak için araya bir fasıl elifi gelir ve te'kid nûnu kesralanır.

e) Muhataba yâ'sına veya cemi vâv'ına bitişen fiilin yâ ve vâv harfi hazfedilir. Elif ile mutell ise muhataba yâ'sı kesralı kalır, cemi vâv'ı ise dammelenir.

39- Emir fiiller, te'kid durumunda müzari fiiller gibidir.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki fiilleri, te'kidi câiz veya vâcib olacak ifadelerle, cümle içinde kullan.

تُعَظِّمُ . يُسْدِي . نَرْجُو . أَخْشَى . تَمْضِي . تَسْمُو . تَنْهَى

2- Cümlelerde geçen fiilleri ikil elifine, nûn-i nisveye, cemi vâv'ına ve muhataba yâ'sına isnad et ve harekele.

1) لَتَحْفَظَنَّ شَرَفَ أَبِيكَ.

2) لَتَشْرَيَنَّ الْمَجْدَ بِالإِقْدَامِ.

3) لَتَحْنَوَنَّ عَلَى الضَّعِيفِ.

4) لَتَنْسَيَنَّ الإِسَاءَةَ.

3- Aşağıdaki cümleyi tesniye, müfred müennes, cemi müzekker ve cemi müennes kiplerine göre yeniden yaz.

لَئِنْ ذَهَبْتَ إِلَى الإِسْكَنْدَرِيَّةِ لَتَرَيَنَّ جَمَالَ وَرُوَاءَ وَلَتُبْدِيَنَّ عَجَباً، وَلَتَصْبُوَنَّ إِلَى مُشَاهَدَتِهَا كَثِيراً.

4- a) Zâhir bir zamire bitişmiş olan sahih pekiştirilmiş müzari fiilin bulunduğu üç cümle kur.

b) Muhataba yâ'sına bitişmiş olan sahih pekiştirilmiş müzari fiilin bulunduğu üç cümle kur.

c) Cemi vâv'ına bitişmiş olan pekiştirilmiş elifli nâkıs fiilin (يَرْضَى gibi) bulunduğu üç cümle kur.

d) Nûn-i nisve'ye bitişmiş olan pekiştirilmiş yâ'lı nâkıs fiilin (يَرْمِي gibi) bulunduğu üç cümle kur.

e) İkil elifine bitişmiş olan pekiştirilmiş vâv'lı nâkıs fiilin (يَدْعُو gibi) bulunduğu üç cümle kur.

5- Aşağıdaki cümlelerin fiillerini te'kid et; te'kidli ve diğer şeklinin vezninini yaz.

1) الآبَاءُ لاَ يَقْسُونَ عَلَى أَبْنَائِهِمْ. 2) الأُمَّهَاتُ لاَ يَقْسُونَ عَلَى أَبْنَائِهِنَّ.

6- Aşağıdaki beyti açıkla ve i'râbını yap.

لاَ تَيْئَسَنَّ إِذَا كَبَوْتَمْ مَرَّةً إِنَّ النَّجَاحَ حَلِيفُ كُلِّ مُثَابِرِ

نِعْمَ وبِئْسَ
نِعْمَ ve بِئْسَ

Örnekler:

1) نِعْمَ الْقَائِدُ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ. 2) نِعْمَ مَصْدَرُ الخِصْبِ النِّيلُ. 3) نِعْمَ وَطَناً جُمْهُورِيَّة العَرَبِيَة الْمُتَّحِدَة. 4) نِعْمَ مَا تَسْعَى إِلَيْه الْكَسْبُ الْحَلالُ.	1	2	1) بِئْسَ الخُلُقُ الكَذِبُ. 2) بِئْسَ جَلِيسُ السُّوءِ النَّمَّامُ. 3) بِئْسَ سِلاَحاً الْوِشَايَةُ. 4) بِئْسَ مَا تَتَّصِفُ بِهِ الكَسَلُ.

1) حَبَّذَا جَوُّ مَصْرَ. 2) لا حبَّذا السُّرْعةُ الطّائشة.	3

1- Yalan ne kötü bir huydur! 2- Laf taşıyan, ne kötü bir arkadaştır! 3- Çekiştirmek, ne kötü bir silahtır! 4- Tembel olarak nitelenmek ne kötü!	2	1- Hâlid b. Velid ne güzel bir komutandır! 2- Nil, ne güzel bir bereket kaynağıdır! 3- Birleşik Arap Cumhuriyeti ne güzel bir vatandır! 4- Helal kazanç için çalışmak ne güzeldir!	1

1- Mısır'ın havası ne güzel! 2- Düşüncesiz hareket etmek ne kötü!	3

Analiz:

İlk dört örnek نِعْمَ fiiliyle başlamaktadır. Bu fiil câmid bir mazi fiildir. Yani müzâri ve emir kipi yoktur. Medih (övme) fiilidir. İkinci kısımdaki dört cümle ise بِئْسَ fiiliyle başlamaktadır. Bu da câmid bir mâzi fiildir. Zemm (yerme) için kullanılır. Bu sekiz örnekteki fâillere baktığında, cümlelerin fâillerinin ya elif-lâm'lı, ya bir isme muzâf, ya temyizle açıklanmış müstetir bir zamir ya da ما olduklarını görürsün. Fâilden sonraki isme baktığında "mahsûs bi'z-zemm (yerilme yönü)" veya "mahsûs bi'l-medh (övülme yönü)" olan merfû bir isim görürsün. Bu isim vucûben mahzûf bir mübtedanın haberi olarak irablanır.

Örneğin:

نِعْمَ	الْقَائِدُ	(هو)	خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ.
Fiil	Fâil	Mahzûf mübteda	Haber
(Övme fiili)	(Mahsûs bi'l-medh)		(Mahsûs)

Mahsûs (övülen veya yerilen)'un fiilin önüne geçmesi de câizdir. Yani;

خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ نعمَ القائدُ şeklinde de olabilir. Bu durumda mahsûs mübteda olarak, sonraki cümle de bu mübtedanın haberi şeklinde irablanır.

نِعْمَ الْقَائِدُ	خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ
Haber	Mübteda

Son iki örneğe baktığında لَا حَبَّذَا ve حَبَّذَا fiillerini görürsün. Bunlar نِعْمَ ve بِئْسَ gibi kullanılırlar. ذَا kelimesi işaret ismidir ve fâildir. Sonrasındaki kelime ise "mahsûs bi'l-medh" veya "mahsûs bi'z-zemm"dir.

Kurallar:

40) "نِعْمَ" فِعْلٌ لِلْمَدْحِ، وَ "بِئْسَ" فِعْلٌ لِلذَّمِّ، وَيَجِبُ فِي فَاعِلِ كُلٍّ مِنْهُمَا أَنْ يَكُونَ مُقْتَرِنًا بِأَلْ، أَوْ مُضَافًا لِلْمُقْتَرِنِ بِهَا، أَوْ ضَمِيراً مُسْتَتِراً وُجُوباً مُمَيَّزاً بِنَكِرَةٍ، أَوْ كَلِمَةِ "مَا".

41) إِذَا تَأَخَّرَ الْمَخْصُوصُ عَنِ الْفِعْلِ أُعْرِبَ خَبَراً لِمُبْتَدَإٍ مَحْذُوفٍ وُجُوباً، أَوْ مُبْتَدَأً خَبَرُهُ الْجُمْلَةُ قَبْلَهُ، وَإِذَا تَقَدَّمَ الْفِعْلَ أُعْرِبَ مُبْتَدَأً لَيْسَ غَيْرُ.

40- نِعْمَ övme fiili; بِئْسَ ise yerme fiilidir. Bu fiillerin fâillerinin ya elif-lâm'lı, ya elif-lâm'lı bir isme muzâf, ya vucûben nekre bir isimle ile temyiz edilmiş (açıklanmış) müstetir bir zamir ya da ما kelimesi olmalıdır.

41- Mahsûs, fiilden sonra gelirse vucûben mahzûf bir mübtedanın haberi veya haberi kendinden önceki cümle olan mübteda olarak irablanır. Fiilden önce gelirse sadece mübteda olarak irablanır.

ALIŞTIRMALAR

1- نِعْمَ ve بِئْسَ fiillerinin fâillerini ve mahsûsları belirle.

1) نِعْمَ الْفَاتِحُ عَمْرٌو.
2) نِعْمَتْ أُمُّ الْمُؤْمِنِينَ عَائِشَةُ.
3) بِئْسَ مَصِيرُ الأَشْرَارِ السُّجُونُ.
4) نِعْمَ مَسْلاَةً كُتُبُ الأَدَبِ.
5) الإِسْرَافُ بِئْسَ مَا يَتَّصِفُ بِهِ الْمَرْءُ.
6) نِعْمَ شَاهِدَةً عَلَى مَجْدِ مِصْرَ الأَهْرَامُ.
7) نِعْمَ صَدِيقاً الْكِتَابُ.
8) بِئْسَ رَجُلاً مَنْ يَعْتَمِدُ عَلَى سِوَاهُ.
9) الْمِزَاحُ يُورِثُ النَّدَمَ فَبِئْسَ الْعَادَةُ.
10) كَانَ عُمَرُ عَادِلاً فَنِعْمَ الْخَلِيفَةُ.
11) الإِسْكَنْدَرِيَّةُ نِعْمَ الْمَصِيفُ.
12) تَنَزَّهْتُ فِي الْجَزِيرَةِ فَنِعْمَ الْمُتَنَزَّهُ.

2- Fâil ve mahsûsları belirle.

1) حَبَّذَا الْقَنَاعَةُ مَعَ الْجِدِّ.
2) لاَ حَبَّذَا يَوْمٌ لاَ تَعْمَلُ فِيهِ خَيْراً.
3) حَبَّذَا الْمُخْتَرِعُونَ.
4) لاَ حَبَّذَا جُلَسَاءُ السُّوءِ.

3- Boşluklara uygun bir mahsûs yaz.

1) نِعْمَ رَئِيسُ الْجُمْهُورِيَّةِ.....
2) بِئْسَ مَا تُعَامِلُ بِهِ وَالِدَيْكَ .....
3) نِعْمَ مَا يَعْمَلُ الطَّبِيبُ.....
4) نِعْمَ الْخَلِيفَةُ الأَوَّلُ.....
5) بِئْسَ شَرَاباً.....
6) بِئْسَ الْخُلُقُ.....

4- Boşluklara her türden (Marife, muzâf, temyiz, ما) birer fâil yaz.

1) نِعْمَ.....الصَّانِعُ الْمُجِيدُ.
2) نِعْمَ.....أَبُو الْهَوْلِ.
3) نِعْمَ.....الْمَدْرَسَةُ.
4) نِعْمَ.....خِدْمَةُ الْوَطَنِ.
5) بِئْسَ.....خُلْفُ الْوَعْدِ.
6) بِئْسَ.....صَدِيقُ الرَّخَاءِ.
7) بِئْسَ.....الأَثَرَةُ.
8) بِئْسَ.....الْكُتُبُ الْمُفْسِدَةُ الأَخْلاَقِ.

5- Aşağıdaki ifadeleri نِعْمَ veya بِئْسَ fiiline fâil yap.

مَا يُؤَدِّي إِلَى الشَّرِّ الْمُطِيع أُمُّ الْكَبَائِرِ.
مُنْقِذُو الْمَرْضَى العَار مَا تُنْتِجُ أَرْضُ مِصْر.

6- **a)** Bütün fâil şekillerini kullanarak نِعْمَ fiiliyle dört cümle kur.

b) Bütün fâil şekillerini kullanarak بِئْسَ fiiliyle dört cümle kur.

7- Aşağıdaki beyti açıkla ve i'râbını yap.

فَنِعْمَ صَدِيقُ الْمَرْءِ مَنْ كَانَ عَوْنَهُ وَبِئْسَ امْرَأً مَنْ لاَ يُعِينُ عَلَى الدَّهْرِ

فِعْلاَ التَّعَجُّبِ

Taaccüb (Şaşma) Fiilleri

Örnekler:

Kadı, ne kadar da adil!	مَا أَعْدَلَ الْقَاضِيَ ! / أَعْدِلْ بِهِ !	1
Su ne kadar da temiz!	مَا أَنْقَى الْمَاءَ ! / أَنْقِ بِهِ !	
Oyun alanı ne kadar da kalabalık!	مَا أَشَدَّ ازْدِحَامَ الْمَلْهَى ! / أَشْدِدْ بِازْدِحَامِهِ !	2
Acıya derman olmak ne kadar da zor!	مَا أَصْعَبَ كَوْنَ الدَّوَاءِ مُرًّا ! / أَصْعِبْ بِكَوْنِهِ مُرًّا !	
Ekin ne kadar da yeşil!	مَا أَشَدَّ خُضْرَةَ الزَّرْعِ ! أَشْدِدْ بِخُضْرَتِهِ !	
Masum kişinin cezalandırılması ne kadar da kötü!	مَا أَقْبَحَ أَنْ يُعَاقَبَ الْبَرِئُ ! / أَقْبِحْ بِأَن يُعَاقَبَ !	3
Üreticinin dürüst olmaması ne kadar da zararlı!	مَا أَضَرَّ أَلاَّ يَصْدُقَ الصَّانِعُ ! / أَضْرِرْ بِأَلاَّ يَصْدُقَ!	

Analiz:

Birinci kısımdaki örneklerde görüldüğü üzere "kadının adaleti" veya "suyun temizliği" karşısındaki şaşkınlığını ifade etmek istediğinde fiili "مَا أَفْعَلَ" veya "أَفْعِلْ بِهِ" vezninde kullanırsın.

Birinci kısımdaki taaccüp fiillerine baktığında bu fiillerin عَدَلَ ve نَقِيَ fiilleri olduğunu görürsün. Bu fiillerin sülâsi, tam, olumlu, malûm ve aynı zamanda mazi, müzari ve emir kipleri bulunan mutasarrıf fiiller[9] olduğunu görürsün.

9 Mutasarrıf fiil mazi, müzari ve emir kipleri olan fiillerdir. Bunlar dışında kalanlar câmid fiildir. هَبْ, لَيْسَ, عَسَى gibi.

Bunların sıfatları da أَفْعَل vezninde de değildir.[10] Yine bu fiillerle karşılaştırma yapılması mümkündür. (Yani daha temizdir; faha adildir; şeklinde ifade edilebilirler.) İfade ettikleri anlam, kişilere göre farklılık gösterebilir. Mesela "adil olma" sıfatı her insanda aynı düzeyde değildir. Yine "temiz olma" sıfatı her su için aynı düzeyde değildir. Fakat "ölme" ve "yok olma" gibi, herkes için eşit düzeyde olan eylemler karşılaştırma yapmaya uygun değildir. (Yani sen ondan daha ölüsün; gibi bir karşılaştırma مات fiiliyle yapılamaz.)

Bahsedilen bu yedi şartı taşıyan fiilleri doğrudan ما أفعلَ veya أفعلْ به vezninde taaccüp kipinde kullanabilirsin.

İkinci kısımdaki örneklere baktığında burada mastar olan yapılar görürsün. Bu mastarlar ازْدِحَام، كَوْن، خُضْرَة kelimeleridir. Bu mastarların fiilleri ازْدَحَمَ، كَانَ، خَضِرَ fiilleridir. Bu türden fiiller yukarıda bahsedilen şartların tümünü taşımamaktadırlar.

(Örneğin خضر fiilinin sıfatı أَفْعَل veznindedir; كان fiili tam fiil değildir; ازدحم fiili sülasi değildir.) Bu tür fiillerle yapılacak taaccüp doğrudan birinci kısımdaki gibi yapılamaz. Bu türden fiillerle yapılacak taaccüp مَا أَشَدَّ veya أَشْدِدْ بِه gibi bazı ifadelerle olur. Bu yapıların ardından fiilin sarih masdarı getirilir. Müevvel mastar olarak da kullanabiliriz.

Son kısımdaki örneklere baktığımızda يُعَاقَبُ gibi meçhûl yapıdaki fiillerle de doğrudan taaccüp yapılmadığını görürüz. Aynı şekilde لاَ تَصْدُقُ gibi olumsuz fiillerle de yapamayız. Bu durumlarda yardımcı taaccüp fiillerini kullanırız (ما أَكْثَرَ, ما أشدّ gibi). Bu fiillerin ardından da sadece fiilin müevvel masdarını getiririz. Sarih masdarını getiremeyiz. Çünkü bu durumda muhatap, meçhûl veya olumsuz bir nitelemeyle taaccüp yaptığımızı anlayamaz.

Kurallar:

42) لِلتَّعَجُّبِ صِيغَتَانِ هُمَا : "مَا أَفْعَلَهُ" وَ "أَفْعِلْ بِهِ".

43) يُشْتَرَطُ فِي الْفِعْلِ الَّذِي يُتَعَجَّبُ مِنْهُ مُبَاشَرَةً أَنْ يَكُونَ ثُلاَثِياً، تَامًّا، مُثْبَتاً، مَبْنِيًّا لِلْمَعْلُومِ، مُتَصَرِّفاً، لَيْسَ الْوَصْفُ مِنْهُ عَلَى "أَفْعَل"، قَابِلاً لِلتَّفَاوُتِ.

10 Örneğin خضر, عرج, حور gibi sülasi fiillerin sıfatları أخضر, أعرج, أحور şeklindedir.

44) إِذَا كَانَ الْفِعْلُ غَيْرُ ثُلاَثِيّ، أَوْ نَاقِصاً، أَوْ كَانَ الْوَصْفُ مِنْهُ عَلَى "أَفْعَل"، تَوَصَّلْنَا إِلَى التَّعَجُّبِ مِنْهُ بِ "مَا أَشَدَّ" أَوْ "أَشْدِدْ بِهِ" وَنَحْوِهِمَا، وَأَتَيْنَا بَعْدَ ذَلِكَ بِمَصْدَرِهِ صَرِيحاً أَوْ مُؤَوَّلاً.

45) إِذَا كَانَ الْفِعْلُ مَبْنِيًّا لِلْمَجْهُولِ، أَوْ مَنْفِيًّا، تُوَصَّلَ إِلَى التَّعَجُّبِ مِنْهُ بِ "مَا أَشَدَّ" أَوْ "أَشْدِدْ بِهِ" وَنَحْوِهِمَا، مَتْلُوّاً بِمَصْدَرِهِ مُؤَوَّلاً.

46) لاَ يُتَعَجَّبُ مِنَ الْفِعْلِ الْجَامِدِ مُطْلَقاً، وَلاَ مِنَ الْفِعْلِ الَّذِي لاَ يَتَفَاوَتُ مَعْنَاهُ.

42- Taaccüp (şaşma) fiillerinin iki vezni vardır. Bunlar مَا أَفْعَلَهُ ve أَفْعِلْ بِهِ vezinleridir.

43- Doğrudan taaccüp yapılacak fiillerde bulunması gereken özellikler sülâsi olması, tâm fiil olması, olumlu olması, malûm olması, mutassarıf olması, sıfatının أفعل vezninde olmaması ve karşılaştırma yapılabilir bir fiil olması.

44- Fiil sülasi değilse, nakıs bir fiil ise veya sıfatı أَفْعَل vezninde ise bu tip fiillern başına مَا أَشَدَّ veya أَشْدِدْ بِهِ gibi yapılar getirilir. Ardından da fiilin sarih ya da müevvel masdarı getirilir.

45- Fiil meçhûl veya olumsuz bir fiil ise yine مَا أَشَدَّ veya أَشْدِدْ بِهِ gibi taaccüp yapıları getirilir ve ardından müevvel masdarı getirilir.

46- Câmid fiillerden ve karşılaştırma yapılması mümkün olmayan fiillerden kesinlikle taaccüp yapılmaz.[11]

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki fiillerle taaccüp yapıları oluştur. Doğrudan taacüp yapılabilen ve yapılamayan yapıları ve müevvel masdar olması gerekenleri sebepleriyle açıkla.

(1) اِحْمَرَّتِ الْوَرْدَةُ.

(2) يُصَامُ رَمَضَانُ.

(7) لاَ يَرُدُّ الْفَائِتَ الْحُزْنُ.

(8) بَاتَ الْخَفِيرُ سَاهِراً.

11 Karşılaştırma yapılamayan fiiller, ancak başka bir sıfatla taaccüp yapılabilir. Örneğin ما أفجع موته (Ölümü ne kadar da üzücü) gibi.

(3) هَبَّتِ الرِّيحُ.
(4) لاَ يَنْفَعُ الضَّرْبُ فِي حَدِيدٍ بَارِدٍ.
(5) عَدَا الْمُهْرُ.
(6) صَلَعَ الرَّأْسُ.
(9) الْحُرُّ تَكْفِيهِ الْمَقَالَةُ.
(10) صَارَ الْمَاءُ جَلِيداً.
(11) اَلْعَبْدُ يُقْرَعُ بِالْعَصَا.
(12) أَسْرَعَ الْقِطَارُ.

2- Doğrudan ya da dolaylı olarak taaccüp yapılan fiilleri belirterek benzer bir cümle içinde kullan.

1) مَا أَجْمَلَ السَّمَاءَ!
2) أَكْرِمْ بِالْعَرَبِ!
3) أَعْظِمْ بِتَقَدُّمِ الصِّنَاعَةِ فِي مِصْرَ!
4) مَا أَنْفَعَ أَنْ يُبْذَلَ الْمَالُ فِي الْخَيْرِ!
5) مَا أَقْبَحَ أَنْ يُخَالِفَ الْوَلَدُ أَبَاهُ!
6) مَا أَشَدَّ أَنْ يُصْبِحَ الْفَقِيرُ جَائِعاً!
7) أَقْبِحْ بِأَلاَّ يُعْرَفَ فَضْلَ الْفَاضِلِ!
8) مَا أَحْسَنَ فَضْلَ الرَّبِيعِ!

3- Bazı sıfatlar kullanarak aşağıdaki kelimeleri taaccüp cümlesinde kullan.

اَلبَحْرُ ـ الحَدِيقَة ـ النَّمْلَة ـ الأَسَد ـ القَاهِرَة

4- İrab çalışması

a) Örnekler:

مَا أَوْسَعَ الأَمَلَ!	
مَا	نكرة تامة بمعنى شئ مبتدأ مبنية على السكون في محل رفع. "Şey" manasında nekre-i tammedir, mübtedadır; sükûn üzere mebnidir; mahallen merfûdur.
أَوْسَعَ	فعل ماض والفاعل مستتر وجوباً تقديره "هو" يعود على "ما". Mazi fiilidir; fâili هو takdirinde vucûben gizlidir. ما harfine gider.
الأَمَلَ	مفعول به منصوب بالفتحة، والجملة من الفعل والفاعل خبر "ما". Mef'ûlun bihtir, mansubdur; fiil ve fâilden oluşan cümle ما'nın haberidir.

أقْبِحْ بِالْبُخْلِ!	
أقْبِحْ	فعل ماض على صورة الأمر، مبني على فتح مقدر لمجيئه على هذه الصورة. Emir formunda mazi fiildir, bu formda geldiği için mukadder bir fetha ile mebnidir.
بِالْبُخْلِ	الباء حرف جر زائد والبخل فاعل مرفوع بضمة مقدرة منعت ظهورها كسرة حرف الجر الزائد. ب harf-i cerri zâiddir; بخل fâildir, takdiri bir damme ile merfûdur. Damme, zâid harfi cerden dolayı görünmez.

b) Aşağıdaki cümlelerin irâbını yap.

1) مَا أَزْهَى الأَزْهَارَ!

2) مَا أَكْثَرَ اسْتِفَادَةَ الْمُنْتَبِهِ!

3) أَعْذِبْ بِمَاءِ النِّيلِ!

4) مَا أَشَدَّ أَنْ يَصْبِرَ الْجَمَلَ!

5- Aşağıdaki beyitleri açıkla ve ilk beytin i'râbını yap.

بِنَفْسِي هَذِي الأَرْضُ مَا أَطْيَبَ الرُّبَا ... وَمَا أَحْسَنَ الْمُصْطَافَ وَالْمُتَرَبَّعَا

وَلَيْسَتْ عَشِيَّاتُ الْحِمَى بِرَوَاجِعٍ ... عَلَيْكَ وَلَكِنْ خُلَّ عَيْنَيْكَ تَدْمَعَا

تَأْنِيثُ الْفِعْلِ لِلْفَاعِلِ

Fiilin Fâile Göre Müennesliği

Örnekler:

Fatıma seyahat etti.	سَافَرَتْ فَاطِمَةُ.	1
Zeynep dönüyor.	تَعُودُ زَيْنَبُ.	
Güneş doğuyor.	اَلشَّمْسُ تَطْلُعُ.	2
Savaş bitti.	اَلْحَرْبُ انْتَهَتْ.	
Fatma bugün seyahat etti.	سَافَرَتِ الْيَوْمَ فَاطِمَةُ. / سَافَرَ الْيَوْمَ فَاطِمَةُ.	3
Zeynep yarın dönecek.	تَعُودُ غَداً زَيْنَبُ. / يَعُودُ غَداً زَيْنَبُ.	
Güneş doğuyor.	تَطْلُعُ الشَّمْسُ. / يَطْلُعُ الشَّمْسُ.	4
Savaş bitti.	اِنْتَهَتِ الْحَرْبُ. / اِنْتَهَى الحرْبُ.	
Çocuklar geldi.	جَاءَتِ الْغِلْمانُ. / جاءَ الْغِلْمان.	5
Çocuklarını kaybeden anneler ağladı.	بَكَتِ الثَّوَاكِلُ. / بَكَى الثَّوَاكِلُ.	

Analiz:

Birinci kısımdaki cümlelerin fâilleri hakiki müennestir ve hemen fiilden sonra gelmişlerdir. Yani fiil ile fâilin arasına başka bir unsur girmemiştir. Bu durumda fiil müennes olmuştur ve müennes olması zorunludur.

İkinci kısımdaki örneklerde ise fiil müennestir ve fâil الشَّمْس kelimesine giden bir zamirdir. İkinci cümlede ise حَرْب kelimesidir. Bu iki isim hakiki müennes değildir. Fakat Arapça'da müennes olarak kabul edilirler. Bu türden

kelimeler mecâzi (semâi) müennes olarak isimlendirilir.[12] Fâilin zamir olarak mecâzi müennes bir lafza döndüğü durumlarda fiilin müennes olması zorunludur.

Üçüncü kısımda fâiller hakiki müennestir. Fakat fiil ile fâil arasına başka bir kelime girmiştir. Bu sebeple fiil müennes veya müzekker olabilir.

Dördüncü kısımda fâil, mecâzî müennes olan zâhir bir isimdir. Bu durumda da fiil müennes veya müzekker olabilir.

Beşinci kısımda ise fâil cemi mükesser bir isimdir. Bu durumda da fiil müennes veya müzekker olabilir.

Kurallar:

47) يَجِبُ تَأْنِيثُ الْفِعْلِ:

ا . إِذَا كَانَ الْفَاعِلُ حَقِيقِيَّ التَّأْنِيثِ غَيْرَ مُنْفَصِلٍ عَنِ الْفِعْلِ.

ب . إِذَا كَانَ الْفَاعِلُ ضَمِيراً يَعُودُ عَلَى مُؤَنَّثٍ مَجَازِيِّ التَّأْنِيثِ.

48) يَجُوزُ تَأْنِيثُ الْفِعْلِ:

ا . إِذَا كَانَ الْفَاعِلُ حَقِيقِيَّ التَّأْنِيثِ مَفْصُولاً عَنْ فِعْلِهِ.

ب . إِذَا كَانَ الْفَاعِلُ اسْماً ظَاهِراً مَجَازِيَّ التَّأْنِيثِ.

ج . إِذَا كَانَ الْفَاعِلُ جَمْعَ تَكْسِيرٍ لِلْمُذَكَّرِ أَوِ الْمُؤَنَّثِ.

47- Fiilin müennes olmasının zorunlu olduğu durumlar şunlardır:

a) Fâilin hakiki müennes olup fiil ile arasına başka bir kelimenin girmemesi.

b) Fâilin zamir olup mecâzi müennes bir isme dönmesi.

12 Mecâzi müennes, Araplardan duyulduğu şekliyle kabul edilen kelimelerdir. سوق، أصبع، ذراع، نار، دار، سن عين، أذن، أرض، يمين، kelimeleri de bu türden lafızlardır.

48- Fiilin müennes olmasının câiz (uygun) olduğu durumlar şunlardır:

a) Fâilin hakiki müennes olup fiil ile arasına başka bir kelimenin girmesi.

b) Fâilin zâhir bir mecâzi müennes isim olması.

c) Fâilin müzekker veya müennes cemi teksir bir isim olması.[13]

ALIŞTIRMALAR

1- Metinde geçen fiillerin müennes olma durumlarını sebepleriyle birlikte açıkla.

جَلَسَتْ لِلشُّعَرَاءِ سُكَيْنَةُ بِنْتُ الْحُسَيْنِ، وَنَقَدَتْ أَشْعَارَهُمْ نَقْدَ الْبَصِيرَةِ بِصِنَاعَةِ الْكَلَامِ، وَكَانَتْ سُكَيْنَةُ إِذَا رَأَتْ رَأْياً خَضَعَ رِجَالُ الشِّعْرِ لِمَا تَرَى، وَقَدْ رَاجَتْ سُوقُ الأَدَبِ فِي ذَلِكَ الْعَصْرِ وَازْدَهَتْ، وَجَعَلَ الأُمَرَاءُ يَنْثُرُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ عَلَى الشُّعَرَاءِ فَتَسَابَقَ الْمُجِيدُونَ، وَكَانَ مِنْ أَثَرِ ذَلِكَ رَفْعُ اللُّغَةِ وَإِعْلَاءُ شَأْنِهَا.

2- Aşağıdaki isimleri vucûben ve cevâzen müennes olabilecek fiillere fâil yap.

سُعَاد . سَلْمَى . التِلْمِيذَة . البِنْت . المُعَلِّمَة . عَائِشَة

3- Aşağıdaki mecâzi müennes kelimeleri fiil cümlesi olan haberlere mübteda yap.

اليَدُ . السِّنُّ . الإِصْبَع . الأَرْض . الأُذُن . العَيْن

4- Aşağıdaki mecâzi müennes isimleri fâil yap ve fiillerinin müennes olma durumlarını açıkla.

الرِّجْل . الكَأْس . السَّاق . النَّار . القَدَمُ . الضِّلَعُ

13 Fâil tesniye veya cemi müzekker bir isim olsa da fiil tesniye veya cemi olmaz. Bu durumda her zaman bu isimlerin müfredine gore çekimlenir.

5- Aşağıdaki kelimeleri fâil olarak kullan ve fiillerinin müenneslik durumlarını açıkla.

الجُنُود . العُلَمَاء . المُهَنْدِسُونَ . الأَوَانِس . المُعَلِّمَات

6- Aşağıdaki fiilleri müfred, tesniye ve cemi müzekker sâlim olan fâillerle kullan.

قَامَ . نَهَضَ . يَنْجَحُ . سَاعَدَ . يُهَذِّبُ

7- Aşağıdaki beyti açıkla ve irâbını yap.

قَدْ تُنْكِرُ الْعَيْنُ ضَوْءَ الشَّمْسِ مِنْ رَمَدٍ وَيُنْكِرُ الفَمُ طَعْمَ الْمَاءِ مِنْ سَقَمٍ

نَائِبُ الْفَاعِلِ

Nâib-i Fâil

إِذَا كَانَ ظَرْفًا أَوْ جَارًا وَمَجْرُورًا أَوْ مَصْدَرًا

Zarf, cârr-mecrûr veya mastar olması

Örnekler:

	نُقِلَ الْخَبَرُ.	Haber gönderildi.
1	يُظَنُّ الْقِطَارُ مُتَأَخِّراً.	Tren, gecikecek zannedildi.
	أُعْلِمَ عَلِيٌّ الْيَأْسَ مُضِرًّا.	Ali'ye ümitsizliğin zararlı olduğu anlatıldı.
	سُهِرَتْ لَيْلَةً قَمْرَاءُ.	Mehtaplı bir gecede sabahlandı.
2	سُكِتَتْ سَاعَةُ الامْتِحَانِ.	Sınav saati sessiz karşılandı.
	يُمْشَى أَمَامَكَ.	Senin önünde yüründü.
	ذُهِبَ إِلَى مَنْزِلِكَ.	Senin evine gidildi.
3	فُرِحَ بِنَجَاحِ أَخِي.	Kardeşimin başarısına sevinildi.
	يُجْلَسُ فِي الْحَدِيقَةِ.	Bahçede oturuldu.
	يُسْجَدُ سُجُودُ الْخَاشِعِينَ.	Mütevazilerin secdesi gibi secde edildi.
4	يُزْدَحَمُ ازْدِحامٌ شَدِيدٌ فِي الأَسْوَاقِ.	Çarşılarda aşırı bir kalabalık oldu.
	هُجِمَ هُجُومٌ عَنِيفٌ.	Sert bir şekilde hücûm edildi.

Analiz:

Birinci kısımdaki cümlelerin fiilleri meçhûl müteaddi fiillerdir. Birinci cümlenin mef'ûlun bih'i fâilin yerine geçmiştir. Diğer iki örnekte de cümlelerin birinci mef'ûlleri fâilin yerine geçmiş ve diğer mef'ûller mansûb olarak kalmıştır.

İkinci, üçüncü ve dördüncü kısımdaki cümlelerin fiillerine baktığımızda bu fiillerin, birinci kısımdaki fiillerin aksine, meçhûl ve lâzım fiiller olduğunu görüyoruz. Meçhûl fiillerin müteaddi (geçişli) fiillerden yapıldığını daha önceki derslerde öğrenmiştik. Fakat lâzım (geçişsiz) fillerin meçhûl yapılmasından bahsetmemiştik. (Lâzım (geçişsiz) fiiller mef'ûl almadıkları için doğrudan meçhûl yapılmazlar). Öyleyse lâzım fiillerin meçhûl yapılma şartları nelerdir? Bunu görelim.

İkinci kısımdaki cümlelerin nâib-i fâillerine bakarsan bunların muhtass (sınırlı) zaman zarfı veya marife bir zaman zarfı olduğunu görürsün. Bu zarflar (لَيْلَة، سَاعَة، أَمَام) her zaman mansûb olmazlar, aynı zamanda merfû ve mecrûr olarak da kullanılabilirler. Bu türden zarflara "mutasarrıf zarflar" denir.[14]

Üçüncü kısımda ise nâib-i fâiller, carr-mecrûr olarak gelmişlerdir. Son kısımda ise mutasarrıf (farklı irab alametleri alabilen) mastar olarak gelmişlerdir. Çünkü Araplar, bu türden mastarları her zaman mansûb olarak kullanmamışlardır.[15]

Kurallar:

49) إِذَا كَانَ الْفِعْلُ مُتَعَدِّياً لِأَكْثَرَ مِنْ مَفْعُولٍ، ثُمَّ بُنِيَ لِلْمَجْهُولِ، نَابَ الْمَفْعُولُ الأَوَّلُ مَنَابَ الْفَاعِلِ، وَبَقِيَ مَا عَدَاهُ مَنْصُوبًا.

50) يُبْنَى اللاَّزِمُ لِلْمَجْهُولِ إِذَا كَانَ نَائِبُ الْفَاعِلِ جَارًّا وَمَجْرُورًا، أَوْ ظَرْفاً، أَوْ مَصْدَرًا مُخْتَصَّيْنِ مُتَصَرِّفَيْنِ.

51) يَثْبُتُ لِنَائِبِ الْفَاعِلِ جَمِيعُ أَحْكَامِ الْفَاعِلِ السَّابِقَةِ.

49- Fiil birden fazla mef'ûl alan müteaddi bir fiil olup meçhûl yapılırsa birinci mef'ûl nâib-i fâil olur. Diğer mef'uller ise mansûb olarak kalırlar.

50- Lâzım fiillerin nâib-i fâilleri; carr-mecrûr, zarf veya mutasarrıf masdar olursa meçhûl yapılırlar.

---

14 Gayr-ı mutasarrıf zaman zarfları ise her zaman mansûb veya من cerriyle mecrûr olurlar. Örneğin بينا بينما، قبل، بعد، لدن، عند، gibi.

15 Sadece gayr-ı mutasarrıf masdarlar her zaman mansûb olarak kullanılan mastarlardır. معاذَ سبحانَ، gibi.

51- Fâil için anlatılan diğer kurallar nâib-i fâil için de geçerlidir. (Nâib-i fâil lerde, fiillerle cinsiyet bakımından uyum gösteriler.)

ALIŞTIRMALAR

1- Metinde geçen fiilleri meçhûl yap ve nâib-i fâillerini belirt.

يَسْكُنُ الْفَلاَّحُ الْمِصْرِيُّ دَاراً صَغِيرَةً مَبْنِيَّةً بِاللَّبِنِ، وَيَشْرَبُ الْمَاءَ الْكَدِرَ، وَيَعِيشُ عِيشَةً قَلِيلَةَ الْكُلْفَةِ، وَقَدْ عَمَدَتِ الْحُكُومَةُ الآنَ إِلَى الْعِنَايَةِ بِشَأْنِهِ، وَهُوَ كَرِيمٌ بِالفِطْرَةِ، إِذَا نَزَلَ بِفِنَائِهِ ضَيْفٌ سَقَاهُ اللَّبَنَ، أَوْ أَطْعَمَهُ الْجُبْنَ، أَوْ ذَبَحَ لَهُ دَجَاجَةً، وَقَدْ يُقِيمُ الضَّيْفُ الْيَوْمَ وَالْيَوْمَيْنِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يُحِسَّ تَهَاوُناً فِي إِكْرَامِهِ، وَهُوَ شَدِيدُ الْغَيْرَةِ قَدْ يَبْذُلُ حَيَاتَهُ لإِنْقَاذِ شَرَفِهِ، وَالْقُطْنُ عِمَادُ ثَرْوَتِهِ، فَإِذَا عَلِمَ أَنَّ ثَمَنَ الْقُطْنِ مُرْتَفِعٌ فَرِحَ نَهَارَهُ وَطَرِبَ لَيْلَهُ.

2- Cümlelerin fiillerini meçhûl yap ve nâib-i fâillerini belirt.

1) مَا أَكْرَمْتُ إِلاَّ إِيَّاكَ.

2) أَدَّبَنِي رَبِّي فَأَحْسَنَ تَأْدِيبِي.

3) أَشْكُرُكَ.

4) إِيَّاكَ نَعْبُدُ.

5) تُرِيدُونَ أَنْ تَنَالُوا الْغَايَةَ.

6) صُمْنَا رَمَضَانَ.

7) سَافَرَ الصَّدِيقُ عَلَى الطَّائِرِ الْمَيْمُونِ.

8) قَاضَى الدَّائِنُ مَدِينَهُ.

3- Aşağıdaki fiilleri meçhûl yap ve carr-mecrûr'dan oluşan bir nâib-i fâil getir.

سَمِحَ . نَدِمَ . جَالَ . عَكَفَ . ظَمِئَ . نَفَرَ . قَسَا

4- Aşağıdaki fiilleri meçhûl yap ve zarf türünden bir nâib-i fâil getir.

بَرَقَ . صَاحَ . خَشَعَ . وَثَبَ . سَقَطَ . جَمَدَ

5- Aşağıdaki fiilleri meçhul yap ve mastar türünden bir nâib-i fâil getir.

زَلَّ . عَطِشَ . أَقْبَلَ . شَبِعَ . زَأَرَ . قَعَدَ . جَاعَ

6- a) İki mef'ûl alan fiillerden üç tanesini meçhûl yaparak üç cümle kur.

b) Lâzım fiillerden üç tanesini meçhûl yaparak üç cümle kur. Birinci cümlenin nâib-i fâili zarf; ikincisinin carr-mecrûr ve üçüncüsünün de mastar olsun.

7- İrab çalışması

a- Örnek:

صُرِخَ فِي اللَّيْلِ.	
فعل ماض مبني للمجهول. Meçhûl mazi fiildir.	صُرِخَ
جار ومجرور نائب فاعل. Carr- mecrûr ve nâib-i fâildir.	فِي اللَّيْلِ

b-Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

1) نُبِحَ نُبَاحٌ شَدِيدٌ. 2) فُرَّ مِنَ السِّجْنِ. 3) سِيرَ وَرَاؤُكَ.

8- Aşağıdaki beyti açıkla ve i'râbını yap.

إِذَا عِيشَ فِي خَيْرِ امْرِئٍ وَنَوَالِهِ تَوَالَى عَلَيْهِ الحَمْدُ مِنْ كُلِّ جَانِبِ

اَلْمُبْتَدَأُ وَالْخَبَرُ

Mübteda ve Haber

1) اَلْمُبْتَدَأُ إِذَا كَانَ نَكِرَةً

1- Mübtedanın nekre olması

Örnekler:

عَلِيٌّ مُهَذَّبٌ.	1	1	ما مُجْتَهِدٌ غائِبٌ.
اَلزِّرَاعَةُ عِمَادُ الثَّرْوَةِ.			هَلْ كَرِيمٌ يُغِيثُ المَلْهُوفَ؟
أَنْتَ مُجِدٌّ.		2	طَالِبُ إِحْسَانٍ وَاقِفٌ.
هَذِهِ مَنَارَةُ الإِسْكَنْدَرِيَّةِ.			زَهْرَةٌ صَفْرَاءُ ذَبُلَتْ.
اَلَّذِي أَعْجَبَنِي فِي الْقَاهِرَةِ نِظَامُهَا.			فِيكَ شَمَمٌ.
صَاحِبُ الْحَاجَةِ مُولَعٌ بِإِنْجَازِهَا.			عِنْدِي كِتَابٌ.

Ali terbiyelidir.	1	1	Hiçbir çalışkan gözden düşmez.
Tarım zenginliğin temelidir.			Muhtacın yardımına koşacak bir cömert var mı?
Sen gayretli birisin.		2	Bir iyilik isteyen bağışta bulunur.
Bu, İskenderiye fener kulesidir.			Sarı çiçek kurudu.
Kahire'de hoşuma giden şey düzenli yapısıdır.			Sen de kibir var.
İhtiyaç sahibi, onu elde etmeğe çalışır.			Bende bir kitap var.

Analiz:

Birinci kısımdaki örnekler mübteda ve haberden oluşmaktadır. Bu cümlelerin mübtedaları kendiliğinden veya izafetle marifedir. Marife olması, mübtedanın temel özelliğidir. Marife bir mübtedaya bir haber eklediğinde belirli bir şey hakkında bir yargı belirtmiş olursun.

İkinci kısımdaki örnekler de mübteda ve haberden oluşmaktadır. Fakat bütün cümlelerdeki mübtedalar nekredir. Nekre olan bu mübtedalara baktığında birinci ve ikinci cümlede başlarında bir olumsuzluk veya soru edatı görürsün. Bu durumda nekre olan mübteda bir umumilik (genelleme) ifade eder. Üçüncü cümlede nekreye muzâf olan bir mübteda; dördüncü örnekte mevsûf olan bir mübteda; beşinci örnekte haberi câr-mecrûr olarak öne geçmiş bir mübteda ve son cümlede zarftan sonra gelen bir mübteda görürsün.

Kural:

52) الأَصْلُ فِي الْمُبْتَدَإِ أَنْ يَكُونَ مَعْرِفَةً، وَيَقَعُ نَكِرَةً إِذَا دَلَّتْ عَلَى الْعُمُومِ، كَمَا إِذَا سُبِقَتْ بِنَفْيٍ، أَوْ اسْتِفْهَامٍ أَوْ دَلَّتْ عَلَى خُصُوصٍ، كَمَا إِذَا أُضِيفَتْ لِنَكِرَةٍ أَوْ وُصِفَتْ، أَوْ تَقَدَّمَهَا خَبَرُهَا وَهُوَ ظَرْفٌ، أَوْ جَارٌّ وَمَجْرُورٌ.

52- Mübtedada aslolan marife olmasıdır. Fakat bir umumilik (genelleme) ifade edip aynı zamanda önüne bir soru edatı veya olumsuzluk harfi gelirse nekre olur. Ayrıca bir nekreye muzâf olursa veya mevsûf ise de nekre olur. Yine haberi zarf veya carr- mecrûr olup öne geçerse nekre olur.

ALIŞTIRMALAR

1- Metinde geçen marife ve nekre mübtedaları kurallarıyla birlikte belirt

اَلسَّيَّارَاتُ كَثِيرَةٌ بِالْمُدُنِ وَالْقُرَى وَلَهَا مَنَافِعُ وَفِيهَا مُضَارُّ، وَالسَّبَبُ فِي كَثْرَةِ كَوَارِثِهَا جُزْأَةُ السَّائِقِينَ وَتَهَاوُنُهُمْ. وَقَدْ كَتَبَتِ الصُّحُفُ فِي ذَلِكَ كَثِيراً، فَمَا أَحَدٌ سَمِعَ، وَلاَ مُجَازِفٌ ثَابَ إِلَى رُشْدِهِ، فَفِي كُلِّ يَوْمٍ حَادِثَةٌ، وَبِكُلِّ مَكَانٍ كَارِثَةٌ، وَالْوَاجِبُ أَنْ تُوضَعَ قَوَانِينُ شَدِيدَةٌ، فَفِي الصَّرَامَةِ حَزْمٌ، وَفِي الْحَيْطَةِ سَلاَمَةٌ.

2- Aşağıdaki isimleri mübteda yapıp farklı haber türleriyle (müfred cümle, şibh-i cümle gibi) tamamla.

الصَّدِيقَانِ . القَاهِرَة . السَّفِينَة . البَاعَة . البَنَات . المُخْتَرِعُونَ

3- Aşağıdaki isimleri gerekli değişiklikleri yaparak mübteda olarak kullan

غُلاَم . كِتَاب . فَتَاة . رِجَال . سَيِّدَات . نَجْمَان

4- Aşağıdaki haberlere anlamca uygun nekre mübtedalar yaz.

فِي الدَّارِ . فَوْقَ الشَّجَرَةِ . عَلَى الْمَائِدَةِ . أَمَامَ الْمَدْرَسَةِ . حَوْلَ الْمَنْزِلِ

5- Aşağıdaki isimlere, mevsûf yaparak ve izafetle, husûsilik kazandır ve bunlara uygun birer haber yaz.

كُرَّاسَة . حَقِيبَة . غُصْن . حِصَان . سَيَّارَة . تِلْمِيذ

6- Mübtedanın nekre olarak geldiği altı cümle kur.

7- Aşağıdaki beyitleri açıkla ve ikinci beytin i'râbını yap.

أَشْبَابٌ يَضِيعُ فِي غَيْرِ نَفْعٍ وَزَمَانٌ يَمُرُّ إِثْرَ زَمَانِ

مَا رَجَاءٌ مُحَقَّقٌ بِالتَّمَنِّي أَوْ حَيَاةٌ مَحْمُودَةٌ بِالتَّوَانِي

2) مَوَاضِعُ حَذْفِ الْمُبْتَدَإِ وُجُوبًا

2- Mübtedanın vucûben hazfedildiği durumlar

Örnekler:

1	نِعْمَ الْفَاتِحُ صَلاحُ الدِّين.	3	ثَبَاتٌ فِي شِدَّتي
	نِعْمَتِ الأُمُّ أَسْمَاءُ بنتُ أَبي بَكْرٍ.		عَفْوٌ وَاسِعٌ.
	بِئْسَ الْخُلُقُ خُلْفُ الْوَعْدِ.		صَبْرٌ جَمِيلٌ.
2	اِقْتَدِ بِعُمَرَ الْعَادِلُ.	4	فِي ذِمَّتي لأَخْلَعَنَّ رِدَاءَ الْكَسَلِ.
	اِجْتَنِبِ اللَّئِيمَ الْخَسِيسُ.		فِي عُنُقِي لأَبْذُلَنَّ كُلَّ جُهْدِي.
	تَصَدَّقْ عَلَى الْفَقِيرِ الْمِسكِينُ.		فَي عُنُقِي لأُكرِمَنَّ الْغَرِيبَ.

1	Selahaddin ne güzel bir fâtihtir.	3	Bana düşen zor zamanlarda sebat etmektir.
	Esmâ binti Ebibekr ne iyi bir annedir.		Bana düşen çokça affedici olmaktır.
	Sözünden dönmek ne kötü bir ahlaktır.		Bana düşen güzelce sabretmektir.
2	Adaletli olan Ömer'i örnek al.	4	Yemin ederim ki tembellik etmeyeceğim.
	Aşağılık kötü insandan uzak dur.		Yemin ederim ki bütün gayretimi sarfedeceğim.
	Muhtaç fakirlere sadaka ver.		Yemin ederim ki gurbetçiye ikramda bulunacağım.

Analiz:

Birinci kısımdaki örnekler نِعْمَ ve بِئْسَ örneklerini içermektedir. Daha önceki derslerde نِعْمَ ve بِئْسَ'nin mahsûslarının (övülen isim) iki şekilde irâb edildiğini öğrendin. Birincisi "mahzûf bir mübtedanın haberi" olarak; ikincisi

"mahsusun mübteda olması ve öncesindeki cümlenin de haber olması" şeklindedir. Şayet i'râbını mahzûf bir mübtedanın haberi olarak yaparsan mübteda vucûben mahzûf olur. Bu, mübtedanın mahzûf olması gereken durumlardan birisidir. (Bu durumda cümlenin takdiri "نِعْمَ الْفَاتِحُ هُوَ صَلَاحُ الدِّينِ" şeklindedir. Yani burada mahzûf olan mübteda "هُوَ" zamiridir.)

İkinci kısımdaki örneklerde, cümlelerin sonunda الخَسِيسُ, العَادِلُ gibi merfû sıfatlar görüyorsun. Sıfatların irâbda mevsûflarına uymaları gerekmektedir. Fakat bu sıfatların mevsûflarının belirtilmesi zorunlu olmadığından ve buradaki maksadın medih ve zem olmasından dolayı bu sıfatların mevsûfları zikredilmeyebilir ve vucûben mahzûf bir mübtedanın haberi olarak merfû olabilir. (Bu durumda cümlenin takdiri اِقْتَدِ بِعُمَرَ هُوَ الْعَادِلُ şeklindedir. Yani burada vucûben mahzûf olan mübteda "هو" zamiridir.)

Üçüncü kısımdaki örnekleri ele aldığımızda her birinin başında bir mastar olduğunu görürüz. Birinci cümlenin manası "أَمْرِي ثَبَاتٌ فِي شِدَّتِي" şeklindedir. ثَبَات kelimesi mahzûf bir mübtedanın yani "أَمْرِي" (benim durumum) ifadesinin haberidir. Diğer örnekler de aynı şekildedir. Bu da mübtedanın vucûben mahzûf olması gereken durumlardan biridir.

Dördüncü kısımdaki örneklere bakarsan yemin ifadeleriyle başladığını görürsün. Bunun delili, müzari fiillerin başına "yemin lâm'ı"nın gelmesidir. Birinci örneğin takdiri

"فِي ذِمَّتِي يَمِينٌ" şeklindedir. Cârr- mecrûr yapı mukaddem haberdir. يَمِينٌ kelimesi de muahhar mübtedadır. Bu da mübtedanın vucûben mahzûf olduğu diğer bir durumdur.

Kurallar:

53) يَجِبُ حَذْفُ الْمُبْتَدَإِ فِي أَرْبَعَةِ مَوَاضِعَ:

ا. إِذَا كَانَ خَبَرُهُ مَخْصُوصٌ "نِعْمَ" وَ "بِئْسَ".

ب. إِذَا كَانَ خَبَرُهُ نَعْتاً مَقْطُوعاً لِلْمَدْحِ أَوِ الذَّمِّ أَوِ التَّرَحُّمِ.

ج. إِذَا كَانَ خَبَرُهُ مَصْدَراً نَائِباً عَنْ فِعْلِهِ.

د. إِذَا كَانَ خَبَرُهُ مُشْعِراً بِالْقَسَمِ.

53- Mübtedanın dört durumda hazfi zorunludur:

a) Haberi نِعْمَ ve بِئْسَ'nin mahsûs'u olduğunda;

b) Haberi medih, zem veya saygıdan dolayı kesilmiş bir sıfat olduğunda;

c) Haberi, fiilinin yerine geçmiş bir mastar olduğunda;

d) Haberi yemin ifadesi olarak algılanan bir isim olduğunda.

ALIŞTIRMALAR

1- Metinde geçen mahzûf mübtedaları sebebiyle birlikte açıkla.

نِعْمَ الصَّدِيقُ الْوَفِيُّ فِي الشِّدَّة، الَّذِي يَهَبُ لَكَ مَوَدَّتَهُ الصَّادِقَةَ فِي غَيْرِ تَكَلُّفٍ وَلاَ رِيَاءٍ، إِذَا أَدْبَرَتْ عَنْكَ الدُّنْيَا فَإِقْبَالٌ يُنْسِي الْكَوَارِثَ، وَإِذَا أَبْعَدَتِ الْحَاجَةُ قُرَنَاءَكَ فَقُرْبٌ يُؤْنِسُ النَّفْسَ وَيَزِيلُ الوَحْشَةَ، فَفِي ذِمَّتِي لأَنْتَ أَسْعَدُ بِهَذَا الصَّدِيقِ إِذَا ظَفِرْتَ بِهِ مِمَّنْ مَلَكَ نَفَائِسَ الدُّنْيَا وَذَخَائِرَهَا.

2- Boşluklara uygun mahsûs bi'l-medh veya zemm yazarak i'râbını açıkla.

1) نِعْمَ وَسِيلَةُ الانْتِقَالِ.....
2) نِعْمَ الْجُنْدِيُّ.....
3) بِئْسَ الْمَالُ.....
4) بِئْسَ هَادِمُ الأُسْرَةِ.....
5) نِعْمَ التَّاجِرُ.....
6) بِئْسَ الْمَرْأَةُ.....

3- Cümlelerin sonundaki isimleri merfû maktû' sıfatlarla nitele ve i'râbını açıkla.

1) اَلْحَمْدُ لله.
2) لاَ تُعَاشِرِ الأَدْنِيَاءَ.
3) آمَنْتُ بِالأَنْبِيَاءِ.
4) أَسْعِفِ الْمُصَابِينَ.
5) أَغِثِ الْبَائِسَاتِ.
6) اُهْجُرِ اللَّئِيمَ.

4- Aşağıdaki cümlelerin mahzûf isimlerini takdir et ve irablarını açıkla.

1) عَدْلٌ عَامٌّ.
2) نَهْضَةٌ مُبَارَكَةٌ.
3) عَزَاءٌ جَمِيلٌ.
4) وُثُوبُ اللَّيْثِ.
5) شُكْرُ الْعَاجِزِ.
6) تَوَانٍ شَائِنٌ

5- Aşağıdaki cümlelerin başına yemin olarak kullanılan ifadeler yaz ve i'râbını açıkla.

1) لَقَدْ بَذَلْتُ جُهْدِي.
2) لأُثَابِرَنَّ حَتَّى أَفُوزَ.
3) أَنَّ الأَدَبَ لَخَيْرُ حِلْيَةٍ.
4) جُمْهُورِيَّةُ مِصْرَ الْعَرَبِيَّةُ تَفْخَرُ بِالْعَامِلِينَ.

6- Mübtedası vucûben mahzûf altı cümle kur. (bütün hazif durumlarını kullan).

7- İrab çalışması

a) Örnek:

تَحِيَّةٌ خَالِصَةٌ .	
تَحِيَّةٌ	خبر لمبتدأ محذوف وجوباً والتقدير تحيتي. تحيتي takdirinde vucûben mahzûf bir mübtedanın haberidir.
خَالِصَةٌ	نعت لتحية مرفوع. تحية kelimesinin sıfatıdır ve merfûdur.

b) Cümlelerin i'râbını yap.

1) نِعْمَ الْوَطَنُ مِصْرُ.
2) عَزْمٌ ثَابِتٌ.
3) فِي ذِمَّتِي لأَعْطِفَنَّ عَلَى الْبَائِسِينَ.
4) أَحْنُ عَلَى الْغُلاَمِ الْيَتِيمِ.

8- Aşağıdaki beyitleri açıkla ve birinci beytin i'râbını yap.

فِي عُنُقِي لأُسْدِيَنَّ يَداً — لِكُلِّ ذِي حَاجَةٍ يُرَجِّيها
إِذَا وَضَعْتُ الإِحْسَانَ مَوْضِعَهُ — مَنَحْتُ نَفْسِي أَقْصَى أَمَانِيهَا

3) مَوَاضِعُ حَذْفِ الْخَبَرِ وُجُوبًا

3- Haber'in vucûben hazfedildiği yerler

Örnekler:

1	لَعَمْرُكَ لأُخلِصَنَّ لَكَ الْوُدَّ.	3	كُلُّ صَدِيقٍ وَصَدِيقُهُ.
	أَيْمُنُ اللهِ لأَشْكُرَنَّ الْمُنْعِمَ.		كلُّ إِنسانٍ وَعَملُهُ.
	يَمِينُ اللهِ لأُنْصِفَنَّ الْمَظْلُومَ.		كُلُّ عَمَلٍ وَجَزَاؤُه.
2	لَوْلا النِّيلُ لكانَتْ بلادنا قَفْراً.	4	اِحْتَرامِي التِّلميذَ مُهَذَّباً.
	لَوْلا أَمَلٌ فِي الشَّبابِ لَيَئِسْنَا.		أَكْثَرُ حُبِّي الزَّهْرَ نَاضِراً.
	لَوْلا الابْتِكَارُ مَا تَقَدَّمَ الإِنْسانُ.		أَحْسَنُ مَا يُرى الْبُسْتَانُ مُثْمِراً.

1	Yemin ederim ki seni gerçekten seveceğim.	3	Herkes dostuyla beraberdir.
	Allah'a yemin ederim ki iyilikte bulunana müteşekkir olacağım.		Her insan ameliyle beraberdir.
	Allah'a yemin ederim ki mazlumun hakkını gözeteceğim.		Her amelin bir karşılığı vardır.
2	Nil olmasaydı ülkemiz çöl olurdu.	4	Terbiyeli öğrenciye saygım vardır.
	Gençlerin umutları olmasaydı ümütsizliğe kapılırdık.		Parlak çiçekleri olan sevgim daha fazladır.
	Buluşlar olmasaydı insan ilerleyemezdi.		Bahçede görülen en güzel şey, meyve verenlerdir.

Analiz:

Birinci kısımdaki örnekleri incelersen her birinin merfû ve sarih bir yemin ifadesiyle başladığını görürsün. Çünkü "عَمْرُكَ" ifadesi "حَيَاتُكَ" anlamındadır. Bu kelime sadece yemin için kullanılır. Bütün bu merfû isimler mübteda dır. Peki bu ismin haberi nerede? Bu ve benzeri örneklerde "قَسَمِي" ifadesini haber olarak takdir ederiz ve vucûben mahzûftur.

İkinci kısımdaki örneklere baktığında bunların لَوْلاَ ifadesiyle başlayan şart ve cevap cümlesi olduğunu görürsün. Birinci örnekte şart "Nil'in bulunması" cevap ise "Mısır'ın çöl olması"dır. "لَوْلاَ" kelimesi; şart cümlesindeki yargının cevap cümlesindeki yargının gerçekleşmesine engel olduğunu ifade eder. Yani Mısır'ın çöl olmasını Nil'in varlığı engellemektedir. لَوْلاَ'dan sonraki kelimeye bakarsan merfû olduğunu görürsün. Çünkü bu kelime mübtedadır. Peki bu mübtedanın haberi nedir? Vucûben mahzûf olan "مَوْجُود" kelimesidir. "لَوْلاَ النِّيلُ مَوْجُودٌ لَكَانَتْ مِصْرُ قَفْرًا" şeklindedir. Diğer örneklerin açıklaması da bu şekildedir.

Üçüncü kısımdaki örnekler mübteda olan merfû isimlerle başlamaktadır. Bu isimlere başka bir isim de atıf yoluyla eklenmiştir. Bu atıf "beraberlik" ifade etmektedir. Bu isimlerin haberleri ise vucûben mahzûftur. Bu örneklerdeki takdiri haber "مُقْتَرِنَانِ" kelimesidir.

Dördüncü kısımda örneklere baktığında mübtedanın isme muzâf olmuş bir mastar veya mastara muzâf olmuş bir ism-i tafdil olduğunu görürsün. Bu mübtedalardan sonra haber olmaya uygun olmayan hâl ifadeleri görürsün. Peki bu mübtedaların haberleri nerede? Haberleri vucûben mahzûftur. Birinci örnekteki cümlenin takdiri

اِحْتِرَامِي التِّلْمِيذَ "حَاصِلٌ" إِذَا كَانَ مُهَذَّبا. (Öğrenci saygılı olduğunda ona saygı duyarım). şeklindedir. Bu ve benzeri örneklerdeki durumlarda haber mahzûftur.

Kural:

54) يُحْذَفُ الْخَبَرُ فِي أَرْبَعَةِ مَوَاضِعَ:

ا ـ إِذَا كَانَ الْمُبْتَدَأُ صَرِيحاً فِي الْقَسَمِ.

ب ـ إِذَا كَانَ الْمُبْتَدَأُ بَعْدَ "لَوْلاَ"، وَالْخَبَرُ كَوْنٌ عَامٌّ، نَحْوَ: "مَوْجُود" و"كَائِن".

ج ـ إِذَا كَانَ الْمُبْتَدَأُ مَثْلُوًا بِوَاوٍ لِلْعَطْفِ تَدُلُّ عَلَى الْمُصَاحَبَةِ.

د ـ إِذَا أَغْنَتْ عَنِ الْخَبَرِ حَالٌ لاَ تَصْلُحُ أَنْ تَكُونَ خَبَراً. وَالْمُبْتَدَأُ مَصْدَرٌ مُضَافٌ إِلَى مَعْمُولِهِ، أَوِ اسْمِ تَفْضِيلٍ مُضَافٌ إِلَى مَصْدَرٍ صَرِيحٍ أَوْ مُؤَوَّلٍ.

54- Haber dört durumda hazfedilir:

a) Mübteda, sarîh bir yemin ifadesi olursa.

b) Mübteda لَوْلاَ'dan sonra gelip haber "vardır, olur" gibi genel bir var oluşu ifade ederse.

c) Mübteda'dan sonra "birliktelik" ifade eden bir atıf vâv'ı bulunursa.

d) Haber olmaya uygun olmayan bir hâl ifadesi habere ihtiyaç duymuyorsa ve mübteda da ma'mûlüne muzâf bir mastar veya sarih ya da müevvel bir mastara muzâf bir ism-i tafdil olursa.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki metinde, haberin vucûben hazfedildiği yerleri belirt; buraya bir haber takdir et ve hazfin sebebini açıkla.

لَعَمْرِي لَقَدْ أَصْبَحَتِ الْبِحَارُ مَظْهَرَ قُوَّةِ الأُمَمِ، وَمَيْدَانَ تَنَافُسِهَا فَكُلُّ دَوْلَةٍ وَأَسَاطِيلُهَا، وَكُلُّ أُمَّةٍ وَرَايَتُهَا، وَأَكْثَرُ مَا تُهَابُ الدَّوْلَةُ قَوِيَّةٌ فِي الْبِحَارِ، وَأَعْظَمُ إِجْلاَلِ الأُمَمِ إِيَّاهَا مَنِيعَةٌ فَوْقَ الْمَاءِ وَلَوْلاَ السَّيْطَرَةُ عَلَى الْمُحِيطِ، وَلَوْلاَ الْجُرْأَةُ عَلَى اخْتِرَاقِهِ مَا فَازَتْ دَوْلَةٌ بِمَرَامٍ، فَلَيْسَ بِعَجِيبٍ أَنْ تَسُودَ أُمَّةٌ بِرِجَالٍ رُكُوبُهُمْ الْبِحَارِ مَائِجَةً، وَاقْتِحَامُهُمُ الْعَوَاصِفَ ثَائِرَةً.

2- Cümlelerin başına mübteda olacak sarih yemin ifadeleri yaz ve bir haber takdir et.

1) لَقَدْ وَفَيْتُ بِوَعْدِي.

2) لأَبْتَعِدَنَّ عَنِ الدَّنَايَا.

3) لَخَيْرُ جَلِيسٍ فِي الزَّمَانِ كِتَابٌ.

4) إِنَّ الْبَخِيلَ عَدُوٌّ نَفْسَهُ.

3- Aşağıdaki cümlelere bir haber takdir et ve hazfin sebebini açıkla.

1) اَلْجُنْدِيُّ وَسِلاَحُهُ.

2) بُغْضِي الرَّجُلَ بَذِيئاً.

3) اَلْحِصَانُ وَسَرْجُهُ.

4) أَحْسَنُ أَكْلِي الْفَاكِهَةَ نَاضِجَةً.

5) التَّلاَمِيذُ وَكُتُبُهُمْ.

6) أَنْفَعُ عَمَلِ الصَّانِعِ مُتْقَناً.

4- Aşağıdaki ifadeleri tamamla; mübteda ve haberi belirt.

لَوْلاَ الشَّمْسُ..... لَوْلاَ الْمُنَافَسَةُ.....

لَوْلاَ الْعُقُولُ..... لَوْلاَ الْقَوَانِينُ.....

5- Haberin vucûben hazfedildiği bütün durumları kapsayan altı cümle kur.

6- İ'râb çalışması

a) Örnek:

لَعَمْرِي لأَغِيثَنَّ الْمَلْهُوفَ.	
لَعَمْرِي	اللام لام الابتداء، "عمري" مبتدأ ومضاف إليه، والخبر محذوف وجوباً تقديره "قسمي". Lam harfi başlangıç lamıdır; عمري mübteda ve muzafun ileyhtir; haberi vucûben mahzûf olan قسمي'dir.
لأَغِيثَنَّ	اللام لامُ القسم، "أغيثن" فعل مضارع مبني على الفتح لاتصاله بنون التوكيد، والفاعل "أنا". Lam, yemin lamıdır; أغيثن müzari fiildir, te'kid nunundan dolayı fetha üzere mebnidir. Faili أنا'dir
الْمَلْهُوفَ	مفعول به. Mef'ûlun bihtir.

كُلُّ مَنْزِلٍ وَحَدِيقَتُهُ.	
كُلُّ	مبتدأ مرفوع. Mübtedadır ve merfûdur.
مَنْزِلٍ	مضاف إليه. Muzâfun ileyhtir.
وَحَدِيقَتُهُ	الواو حرف عطف يدل على المصاحبة، "حديقته" معطوف على كل، والهاء مضاف إليه، والخبر محذوف وجوباً. وتقديره "مقترنان". Vâv, atıf harfidir, birliktelik ifade eder. حديقته kelimesi كل kelimesine ma'tûftur; hâ harfi muzâfun ileyhtir. Haber vucûben mahzuf مقترنان kelimesidir.

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

1) يَمِينُ اللهِ لَقَدْ أَنْجَزْتُ وَعْدِي.
2) لَوْلاَ الْهَوَاءُ مَا عَاشَ مَخْلُوقٌ.
3) كُلُّ حَيَوَانٍ وَغَرَائِزُهُ.
4) شُرْبِي الْمَاءَ نَقِيًّا.

7- **a)** Aşağıdaki beyitleri açıkla ve ikinci beytin i'râbını yap.

أَرَى النَّاسَ أَشْبَاهاً وَإِنْ غَيَّرَتْهُمُ ... صُرُوفُ لَيَالٍ مَا فَتِئْنَ جَوَارِيَا
فَأَكْثَرُ مَا تَلْقَى الْفَقِيرَ مُدَاهِنًا ... وَأَكْثَرُ مَا تَلْقَى الْغَنِيَّ مُرَائِيَا

b) Aşağıdaki beyitleri açıkla ve ikinci beytin i'râbını yap.

وَإِذَا أَرَادَ اللهُ نَشْرَ فَضِيلَةٍ ... طُوِيَتْ أَتَاحَ لَهَا لِسَانَ حَسُودِ
لَوْلاَ اشْتِعَالُ النَّارِ فِيمَا جَاوَرَتْ ... مَا كَانَ يُعْرَفُ طِيبُ عَرْفِ الْعُودِ

4) مَوَاضِعُ تَقْدِيمِ الْمُبْتَدَإِ عَلَى الْخَبَرِ وُجُوبًا

4- Mübtedanın haberden önce gelmesi gereken yerler

Örnekler:

مَنْ فَاتِحُ مِصْرَ مِنَ الْعَرَبِ؟	2	إِنَّمَا الْحَدِيدُ صُلْبٌ.	
مَنْ يُشَاهِدِ الآثَارَ يَدْهَشْ.		مَا أَنْتَ إِلاَّ شَاعِرٌ.	
مَا أَعْظَمَ الْهَرَمَ!	3	الزَّهْرُ يَبْتَسِمُ.	
كَمْ طِفْلٍ مُهْمَلٍ فِي الطُّرُقَاتِ!		النَّسِيمُ رَقَّ.	
هِيَ الدُّنْيَا تُعْطِي وَتَمْنَعُ.	4	عَلِيٌّ صَدِيقِي.	
لِمِصْرُ هِبَةُ النِّيلِ.		أَكْبَرُ مِنْكَ سِنًّا أَكْثَرُ مِنْكَ تَجْرِبَةً.	
اَلَّذِي يُجِيبُ فَلَهُ مُكَافَأَةٌ.			

Araplardan Mısır'ı fetheden kimdir?	2	Demir ancak serttir.	
Tarihi eserleri gören hayrete düşer.		Sen sadece bir şâirsin.	
Piramitler ne kadar görkemli!	3	Çiçek tebessüm eder.	
Yollarda nice ihmal edilmiş çocuklar var!		Meltem yumuşak olur.	
İşte bu dünya, verir ve alır.	4	Ali arkadaşımdır.	
Mısır, Nil'in hediyesidir.		Yaşı senden büyük olanın tecrübesi de senden çoktur.	
Cevap verene ödül vardır.			

Analiz:

Birici kısımdaki örneklerde mübtedalar bulunmaktadır. Bu mübtedalar sırasıyla; soru edatı olan مَنْ; Şart edatı olan مَنْ; taaccüb مَا'sı; كَمْ el-haberiyye ("çok" manasında); zamir olan هِيَ (bu zamir kendinden önce zikredilmiş

herhangi bir ismi açıklamaz; kendinden sonraki cümleyle açıklanır); burada هِيَ zamiri تُعْطِي الدُّنْيَا yerinde kullanılmıştır. Bu türden zamirlere "zamiru'ş-şa'n veya kıssa" denir. Altıncı örnekteki mübteda olan مِصْر kelimesinin başına "lâm el-ibtidaiyye" gelmiştir; son örnekteki mübteda ise الَّذِي ism-i mevsûlüdür, haberi ise ف harfine birleşmiş olan cümledir. Bu mübtedaların hepsinin üstünlüğü vardır; yani her zaman cümle başında bulunmalıdır. Bu sebeple haberden önce gelmeleri zorunludur.

İkinci kısımdaki örnekleri incelediğinde bu örneklerde إِنَّمَا ve إِلاَّ... مَا yapısını görürsün. Bu yapılar "kasr (sınırlama)" ifade eder. Yani mübtedadın özelliğini vurgulamak için kullanılır. Örneğin إِنَّمَا الْحَدِيدُ صُلْبٌ dediğinde الحَدِيد (demir) kelimesi, sertlik yönüyle özellikle belirtilmiş (sınırandırılmış) olur. Yani demir yumuşak değil, sert olarak nitelenmiş olur. İkinci örnekte bu şekildedir. Öyleyse إِنَّمَا ve مَا dan sonra gelen kelimelerde kasr yapılmış olur. Mübtedayı haber ile sınırlandırmak istersen mübtedanın önde gelmesi zorunludur.

Üçüncü kısımda ise haber fiil cümlesi olarak gelmiştir. Fiili müstetir bir zamirle ref olmuş ve mübtedaya dönmüştür. Burada mübtedayı haberden sonra getirirsen fâil ile karışır. Bu durumda cümle isim cümlesi değil, fiil cümlesi olur. Ama biz isim cümlesi kullanarak ifade edeceğimiz yargı da özel bir vurgu hedefleriz.

Son kısımdaki örneklerde ise mübteda ve haber, marife ya da nekredir. Anlamın belirlenmesi noktasında eşittirler. Bu ifadelerde mübtedaları haberden sonra getirirsek haber ile karıştırılabilir. Kaldı ki buradaki amaç mübteda hakkında bir yargı ifade etmektir, haber hakkında değil: birinci örnekte konuştuğun kişi Ali'yi tanıyorsa fakat arkadaşın olduğunu bilmiyorsa عَلِيٌّ صَدِيقِي şeklinde ifade edersin. Fakat konuştuğun kişi bir arkadaşın olduğunu biliyorsa fakat ismini blmiyorsa bu durumda صَدِيقِي عَلِيٌّ dersin. Bu durumlarda mübtedanın önce gelmesi zorunludur.

Kural:

55) يَجِبُ تَقْدِيمُ الْمُبْتَدَإِ فِي أَرْبَعَةِ مَوَاضِعَ:

١. إِذَا كَانَ الْمُبْتَدَأُ مِنَ الأَلْفَاظِ الَّتِي لَهَا الصَّدَارَةُ وَهِيَ: أَسْمَاءُ الاسْتِفْهَامِ، وَالشَّرْطِ، وَمَا التَّعَجُّبِيَّةِ، وَكَمْ الخَبَرِيَّةِ، وَضَمِيرُ الشَّأْنِ، وَالْمُقْتَرِنُ بِلاَمِ الاِبْتِدَاءِ، وَالْمَوْصُولُ الَّذِي اقْتَرَنَ خَبَرُهُ بِالْفَاءِ.

ب . إِذَا كَانَ الْمُبْتَدَأُ مَقْصُوراً عَلَى الْخَبَرِ.

ج . إِذَا كَانَ خَبَرُ الْمُبْتَدَإِ جُمْلَةً فِعْلِيَّةً فَاعِلُهَا ضَمِيرٌ مُسْتَتِرٌ يَعُودُ عَلَى الْمُبْتَدَإِ.

د . إِذَا كَانَ الْمُبْتَدَأُ وَالْخَبَرُ مَعْرِفَتَيْنِ، أَوْ نَكِرَتَيْنِ مُتَسَاوِيَتَيْنِ فِي التَّخْصِيصِ.

55- Mübteda dört durumda haberden önce gelmek zorundadır:

a) Mübteda sadr-ı kelâm türünden bir lafız ise (yani cümle başında gelmesi zorunlu olan kelimelerden biri ise); bunlar soru isimleri, şart isimleri, taaccüb mâ'sı, kem el-haberiyye, şan zamiri, lâm el-ibtidaiyye, haberi fâ harfine bitişmiş olan ism-i mevsûllerdir.

b) Mübteda haber ile sınırlandırılırsa. (Yani mübtedanın belirgin bir niteliği vurgulanıyorsa; bu da إنما veya إلاّ ... ما yapısıyla olur.)

c) Mübtedanın haberi fiil cümlesi olup fâili de mübtedaya dönen bir müstetir zamir ise.

d) Mübteda ve haberin her ikisi de marife yada nekre olursa.

ALIŞTIRMALAR

1- Haberden önce gelmesi zorunlu olan mübtedaları belirle ve sebebini açıkla.

هَيَ اللُّغَةُ الْعَرَبِيَّةُ سَاطِعَةُ الْبَيَانِ، فَمَا أَحْسَنَ لُغَةَ الْعَرَبِ! كَمْ كَلِمَةٍ فِيهَا جَامِعَةٌ، وَكَمْ أُسْلُوبٍ رَائِعٍ، مَنْ يَغُصْ فِي بَحْرِهَا الْمُحِيطِ يَظْفَرْ بِالدُّرَرِ، وَالَّذِي يَبْحَثُ عَنْ آثَارِهَا فَأَمَامَهُ نَفَائِسُ، لاَ تَفْنَى عَجَائِبُهَا وَلاَ تَنْفَدُ غَرَائِبُهَا، لَهِيَ الْكَنْزُ الدَّفِينُ وَالْقَوْلُ الْمُبِينُ، فَمَنِ الْمُنْكِرُ لِهَذِهِ الأَسْرَارِ؟ وَمَنِ الْمُحَاوِلُ إِطْفَاءَ هَذِهِ الأَنْوَارِ؟ إِنَّمَا هُوَ غِرٌّ جَاهِلٌ، أَوْ عَنِيدٌ مُكَابِرٌ، وَالْعَرَبِيَّةُ تَعِيشُ عَلَى الرَّغْمِ مِنْهُ، وَالْعَرَبِيَّةُ تَزْدَهِرُ، وَالْحَقُّ الْبَاقِي، وَالْبَاطِلُ الْفَانِي.

2- Verilen yapılarla isim cümlesi oluştur. Mübtedanın takdîmi ve te'hiri yönüyle kuralını açıkla.

Şan zamiri – Kem el-haberiyye – Soru edatı مَنْ – Şart edatı ما – Taaccüb mâ'sı

3- Aşağıdaki cümleleri إِنَّمَا ve إِلاَّ .... مَا yapısıyla kullan. Mübtedanın önce gelmesinin sebeplerini açıkla.

النَّمِرُ شَرِسٌ. الهَوَاءُ الطَّلْقُ مُفِيدٌ. الْجُبْنُ عَارٌ.

اَلْمَرْأَةُ قِوَامُ الْمَنْزِلِ. اَلصِّدْقُ مُنْجٍ. اللَّعِبُ مُنَشِّطٌ.

4- Aşağıdaki isimleri mübteda olarak kullan ve haberini fiil cümlesi olarak getir.

الأَدَب . الرِّيح . السَّفِينَة . القَمَر . الطَّائِر . الحِصَان

5- Aşağıdaki cümleleri bir mübtedaya haber yap ve mübtedanın takdim – te'hir kurallarını açıkla.

يَنْبَحُ . يَزْأَرُ . سَافَرَ . يَهْطِلُ . أَثْمَرَتْ

6- Aşağıdaki cümlelerin mübtedalarının önce gelme kurallarını açıkla.

1) الصِّدْقُ يَفُوزُ صَاحِبُهُ. 3) العِلْمُ يَرْفَعُكَ.

2) الوَرْدُ يَتَفَتَّحُ. 4) البِنْتُ كَرُمَتْ أَخْلاَقُهَا.

7- Aşağıdaki mübtedalara, mübtedanın öne geçmesi zorunlu olacak şekilde bir haber getir.

أَحْسَنُ مِنْكَ عَمَلاً . جُمْهُورِيَّةُ مِصْرَ الْعَرَبِيَّة . لِسَانُكَ . عَدُوِّي

8- Mübtedanın önce gelmesi zorunlu olan beş cümle kur. Birincisinde lâm el-ibtidaiyye, ikincisinde ism-i mevsul, üçüncüsünde haberi sınırlandırılmış, dördüncüsünde fiil cümlesi, beşincisinde ise marifelik ve tahsis de eşit olsun.

9- İ'râb Çalışması

a) Örnek:

هِيَ الأَيَّامُ دُوَلٌ.	
ضمير الشأن مبتدأ أول. Şa'n zamiridir ve birinci mübtedadır.	هِيَ

الأيامُ	مبتدأ ثان. İkinci mübtedadır.
دُولٌ	خبر المبتدأ الثاني، وجملة "الأيام دول" خبر المبتدأ الأول. İkinci mübtedanın haberidir; الأيام دول cümlesi birinci mübtedanın haberidir.

مَا الْكِتَابُ إِلاَّ جَلِيسٌ لاَ يُمَلُّ.	
مَا	نافية. Nâfiye (olumsuzluk harfi)dir.
الْكِتَابُ	مبتدأ. Mübtedadır.
إِلاَّ	أداة حصر. Hasr edatıdır.
جَلِيسٌ	خبر المبتدأ. Haberdir.
لاَ يُمَلُّ	لا نافية، يمل فعل مضارع، ونائب الفاعل هو، والجملة صفة. Lâ, olumsuzluk harfidir; يمل müzâri fiildir, nâib-i fâili هو'dir. Cümle, sıfat cümlesidir.

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

1) الَّذِي يَصْبِرُ فَلَهُ الْجَزَاءُ الأَوْفَى.

2) إِنَّمَا النَّاسُ أَعْدَاءُ لِمَا يَجْهَلُونَ.

3) جُمْهُورِيَّةُ مِصْرَ الْعَرَبِيَّة أُمُّنَا.

4) كَمْ مَنَاظِرَ بِبِلاَدِنَا.

10- Aşağıdaki beyti açıkla ve birinci şartın i'râbını yap.

وَمَا الْمَالُ وَالأَهْلُونَ إِلاَّ وَدَائِع وَلاَبُدَّ يَوْماً أَنْ تُرَدَّ الْوَدَائِعُ

5) مَوَاضِعُ تَقْدِيمِ الْخَبَرِ وُجُوبًا

5- Haberin öne geçmesi gereken durumlar

Örnekler:

1	أَيْنَ كِتابُكَ؟	3	عِنْدِي سَيَّارَةٌ.
	مَتَى الامتحانُ؟		لَدَيَّ كِتابٌ.
	كَيْفَ الْخَلاصُ؟		لِلْقَادِمِ دَهْشَةٌ.
2	إِنَّما الشَّاعِرُ الْبُحْتُرِيُّ.	4	فِي الْفَضِيلَةِ ثَوَابُها.
	إِنَّما السَّابِقُ مُحَمَّدٌ.		لِلْعامِلِ جَزَاءُ عَمَلِهِ.
	مَا الْخَطِيبُ إلا عليٌّ.		عَلى الحِصَانِ سَرْجُهُ.

Yanımda bir araba var.	3	Kitabın nerede?	1
Yanımda bir kitap var.		Sınav ne zaman?	
Gelen şaşırıyor.		Kurtuluş nasıl?	
Erdemin mükafatı vardır.	4	Şair ancak Buhturi'dir.	2
İşçi için emeğinin karşılığı vardır.		Önde gelen ancak Muhammed'dir.	
Atın üzerinde eyeri var.		Hatip ancak Ali'dir.	

Analiz:

Birinci kısımdaki örnekler, bir mübteda ve bir haberden oluşmaktadır. Peki hangisi mübteda ve hangisi haberdir? Biliyoruz ki hakkında yargı bildirilen mübteda, yargı bildiren ise haberdir. Birisi "أَيْنَ كِتَابُكَ؟" dediğinde أَيْنَ kelimesiyle kitapla ilgili bir yargı sorulmaktadır. Diğer iki örnekte de durum bu şekildedir. Öyleyse أَيْنَ, مَتَى ve كَيْفَ kelimeleri mukaddem (öne geçmiş) haberdir. Bu durumda mukaddem olması zorunludur. Çünkü bunlar soru isimleridir. Soru isimleri her zaman cümlenin başında bulunur.

İkinci kısımdaki örneklere baktığında bu cümleler de bir "kasr" (sınırlama, daraltma) anlamı bulunmaktadır. إِنَّمَا ve مَا kelimeleri burada yargı bildirilen kelimeleri, kasr yapmak suretiyle nitelendirilmektedir (vurgulamaktadır). Yani إِنَّمَا الشَّاعِرُ الْبُحْتُرِيُّ dediğin zaman şairlik sıfatının başkasına değil sadece Buhturi'ye hâs olduğunu kastetmiş olursun. (Yani Buhturi'nin iyi bir şair olarak öne çıktığını vurgulamış olursun). Bu şekilde mübalağa yapmış olursun. Örneklerdeki yargı bildirilen kelimeler muahhar mübtedadır ve yargı bildirenler de mukaddem haberdir. İşte mübtedadaki anlam sınırlandırılmak istendiğinde haberin öne geçmesi ve mübtedanın da haberden sonra gelmesi zorunludur.

Üçüncü kısımdaki örnekler bir zarf veya cârr-mecrûr ile başlamaktadır. Bunlar da bildiğin gibi mukaddem haberdirler. Bunların mübtedaları nekredir. Şayet bu mübtedalar önce gelse ve bu durumda سَيَّارَةٌ عِنْدِي (yanımdaki araba) desek muhatap cümlenin tamamlanmadığı düşüncesine kapılır. Bu durumda عِنْدِي kelimesi haber değil sıfat olur. Çünkü nekre bir kelime haberden çok sıfata ihtiyaç duyar (Nekre bir kelimeden sonra gelen cümle veya şibh-i cümle o kelimenin sıfatı olur). Bu sebeple haber carr-mecrûr veya zarf olup mübteda izafet veya sıfatla nitelenmemiş nekre bir isim ise haberin öne geçmesi zorunludur.

Son kısımdaki örnekler ise cârr-mecrûr ile başlamıştır ve bunlar mukaddem haberdir. Mübtedalar ise habere dönen bir zamir içermektedirler. Şayet mübtedalar başta gelseydi ve ثَوَابُهَا فِي الْفَضِيلَةِ desek zamir olan ها kelimesi lafız ve tertip olarak öncesindeki bir isme gider. Bu sebeple bu gibi durumlarda haberin öne geçmesi zorunludur.

Kural:

56) يَجِبُ تَقْدِيمُ الْخَبَرِ عَلَى الْمُبْتَدَإِ فِي أَرْبَعَةِ مَوَاضِعَ:

ا. إِذَا كَانَ الْخَبَرُ مِنَ الأَلْفَاظِ الَّتِي لَهَا الصَّدَارَةُ.

ب. إِذَا كَانَ الْخَبَرُ مَقْصُوراً عَلَى الْمُبْتَدَإِ.

ج. إِذَا كَانَ الْخَبَرُ ظَرْفاً أَوْ جَاراً وَمَجْرُوراً وَالْمُبْتَدَأُ نَكِرَةٌ غَيْرُ مُخَصَّصَةٍ.

د. إِذَا عَادَ عَلَى بَعْضِ الْخَبَرِ ضَمِيرٌ فِي الْمُبْتَدَإِ.

56- Dört durumda haberin mübtedadan önce gelmesi zorunludur.

a) Haber başta gelmesi gereken (sadr-ı kelâm) lafızlardan biri ise.

b) Haber (yargı), mübteda ile sınırlandırılırsa.

c) Haber zarf veya cârr-mecrûr, mübteda ise nitelenmeyen nekre bir isim ise.

d) Mübteda da habere giden bir zamir bulunur ise.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki cümlelerde, mübtedadan önce gelmesi gereken haberleri sebebiyle birlikte belirt.

فِي حَيَاتِنَا الْمَنْزِلِيَّةِ نَقْصٌ، سَبَبُهُ قَضَاءُ الآبَاءِ وَقْتاً طَوِيلاً مِنَ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ بَعِيدَيْنِ عَنْ مَنَازِلِهِمْ، فَأَيْنَ الْعِنَايَةُ بِالأَطْفَالِ إِذَا لَمْ يَرَ الطِّفْلُ أَبَاهُ إِلاَّ قَلِيلاً؟ وَمَا الْفَرْقُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْيَتِيمِ؟ إِنَّمَا الشَّفِيقُ مَنْ يَهَبُ حَيَاتَهُ لِوَلَدِهِ وَأُسْرَتِهِ، فَلِلإِهْمَالِ عَاقِبَتُهُ، وَلِلتَّهَاوُنِ فِي الْوَاجِبِ سُوءُ مَغَبَّتِهِ.

2- Aşağıdaki cümlelerin başına إِنَّمَا ve ...إِلاَّ ..مَا getir; haberin öne geçme sebebini açıkla.

1) العَادِلُ عُمَرُ.

2) المُذِلُّ سُؤَالُ اللِّئَامِ.

3) اَلْمُنْتَصِرُ مَنِ انْتَصَرَ عَلَى أَهْوَائِهِ.

4) اَلْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ النَّاسُ مِنْ يَدِهِ وَلِسَانِهِ.

3- Aşağıdaki isimlere zarf veya cârr-mecrûrdan oluşan haberler getir. Haberin öne geçmesi zorunlu olan ve olmayan durumları açıkla.

طَائِر . سَمَك كَثِير . حَدِيقَة . صُورَةُ فَتَاةٍ . الغُلَام . نُجُوم

4- Aşağıdaki terkipleri öne geçmesi zorunlu olan bir haber olacak şekilde kullan.

فَوْقَ الْمَائِدَة　　تَحْتَ الْوِسَادَة　　فِي الْكُوب
عَلَى الأَرِيكَة　　خَلْفَ الْمَنْزِل　　لِلْحَقّ

5- Aşağıdaki terkipleri, habere giden bir zamir bulunduran mübtedalara haber yap.

لِصَاحِبِ الذَّنْبِ　　لِمَجَالِسِ الْعِلْمِ

مِمَّا تُبَاهِي بِهِ الْبِنْتُ　　عَلَى الْمُسِنِّ

6- Haberin öne geçmesinin zorunlu olduğu durumları ifade eden üç cümle kur.

7- İ'râb Çalışması

a) Örnek:

	مَتَى السَّفَرُ؟
اسم استفهام، خبر مقدم، مبني على السكون في محل رفع. Soru ismidir, mukaddem haberdir, sükûn üzere mebnidir, mahallen merfûdur.	مَتَى
مبتدأ مؤخر، مرفوع. Muahhar mübtedadır, merfûdur.	السَّفَرُ

	عَلَى الْمُقَصِّرِ جَزَاءُ تَقْصِيرِهِ.
حرف جر. Harf-i cerrdir.	عَلَى
مجرور بعلى والجار والمجرور خبر مقدم. على ile mecrûrdur; على المقصر ifadesi mukaddem haberdir.	الْمُقَصِّرِ
مبتدأ مرفوع وهو مضاف. Mübtedadır, merfûdur ve muzâftır.	جَزَاءُ
"تقصير" مضاف إليه. والضمير في محل جر مضاف إليه. تقصير kelimesi muzâfun ileyhtir; ه zamiri muzâfun ileyhtir ve mahallen mecrûrdur.	تَقْصِيرِهِ

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

1) أَيْنَ الطَّرِيقُ ؟

2) إِنَّمَا الْمُخْلِصُ مَنْ صَافَاكَ فِي السِّرِّ وَالْجَهْرِ.

3) فِي الإِيجَازِ بَلاَغَةٌ.

4) لِلرِّيفِ فَوَائِدُ وَلِلْمُدُنِ مَزَايَاهَا.

8- Aşağıdaki beyitleri açıkla ve ikinci beytin i'râbını yap.

رُبَّمَا اسْتَفْتَحَتْ بِالْمَزْحِ مَغَالِيقَ الْحِمَامِ

إِنَّمَا السَّالِمُ مَنْ أَلْجَمَ فَاهُ بِلِجَامِ

6) سَدُّ الْفَاعِلِ أَوْ نَائِبِهِ مَسَدَّ الْخَبَرِ

6- Fâilin veya nâib-i fâilin haberin yerine geçmesi

Örnekler:

Kardeşin yolcu değil.	مَا مُسَافِرٌ أَخُوكَ.	1
Hizmetçi itaatkar mı?	أَ مُطِيعٌ الْخَادِمُ ؟	
Gayret eden kişi başarısız olmaz.	مَا مَخْذُولٌ الْمُثَابِرُ.	
İki kardeşin yolcu değil.	مَا مُسَافِرٌ أَخَوَاكَ.	2
Hizmetçiler itaatkar mı?	أَ مُطِيعٌ الْخَادِمُونَ؟	
Gayret edenler başarısız olmaz.	مَا مَخْذُولٌ الْمُثَابِرُونَ.	
İki kardeşin yolcu değil.	مَا مُسَافِرَانِ أَخَوَاكَ.	3
Hizmetçiler itaatkar mı?	أَ مُطِيعُونَ الخَادِمُونَ؟	
Gayret edenler başarısız olmaz.	مَا مَخْذُولون الْمُثَابِرُونَ.	

Analiz:

Bütün örnekleri incelediğinde her birinin başında bir olumsuzluk harfi veya soru edatı bulunduğunu ve iki kelimeden oluştuğunu görürsün. Birinci kelimeler mastardan türemiş bir isimdir. Bunlar ya ism-i fâil ya da ism-i mef'ûldür. Bu iki isim fiil gibi amel ederler. Yani fâili ya da nâib-i fâili ref ederler.

Birinci kısımdaki örneklere baktığında türemiş ismin ve aynı şekilde ikinci ismin de müfred olduğunu görürsün. Bu cümleyi iki şekilde ifade edebilirsin.

مَا مُسَافِرٌ أَخُوكَ gibi. Bu durumda مَا أَخُوكَ مُسَافِرٌ veya مَا مُسَافِرٌ أَخُوكَ cümlesinin i'râbını iki şekilde yapabilirsin. مُسَافِر kelimesi mübteda; أَخُوك kelimesi "fâil sedde mesedde'l-haber (haberin yerine geçen fâil)" şeklinde veya أَخُوك muah-

har mübteda; مُسَافِر ise mukaddem haber şeklinde olabilir. Üçüncü örnekte de cümleyi iki şekilde ifade edebilirsin. مَا الْمُثَابِرُ مَخْذُولٌ veya مَا مَخْذُولٌ الْمُثَابِرُ şeklinde. Bu durumda مَا مَخْذُولٌ الْمُثَابِرُ cümlesinin i'râbını iki şekilde yapabilirsin. مَخْذُول mübteda; الْمُثَابِر ise nâib-i fâildir. Çünkü ism-i mefûl meçhûl olan bir mastardan türer ve nâib-i fâili ref eder. Bu da "nâib-i fâil sedde mesedde'l-haber (haberin yerine geçen nâib-i fâil)" olur. Bir diğer irab şekli ise الْمُثَابِر muahhar mübteda, مَخْذُول ise mukaddem haber olur. Buna benzer diğer cümleler de bu şekildedir.

İkinci kısımdaki örneklerde geçen müştak (türemiş) isimlerin, olumsuzluk veya soru edatından sonra gelen müfred bir isim olduklarını görürsün. Fakat sonrasındaki isimlerin ikil veya cemi olduklarını görürsün. Peki bu durumda önceki gibi iki şekilde irab yapılması uygun mudur?

Hayır; çünkü مَا أَخَوَاكَ مُسَافِرٌ demen uygun değildir. Çünkü haberin mübtedaya sayı bakımından uyması gerekmektedir. Öyleyse burada olması zorunlu olan irab şekli müştak ismin (مُسَافِر) mübteda olması ve sonrasındaki ismin de fâil sedde mesedde'l-haber" veya nâib-i fâil sedde mesedde'l-haber" olması zorunludur.

Son kısımdaki örneklerde ise müştak isimlerin soru ve olumsuzluk harfinden sonra ve sonrasındaki isme de sayı bakımından uyumlu olarak geldiğini görürsün. Birinci cümlenin i'râbını yaparken مُسَافِرَانِ mukaddem haber, أَخَوَاكَ ise muahhar mübteda olur. Fakat مُسَافِرَانِ kelimesinin mübteda ve أَخَوَاكَ kelimesinin ise fâil olması doğru olmaz. Çünkü her iki müştak isim fiil gibi amel ettiklerinden fâil ile sayı uyumu göstermezler. Diğer örnekler de bu şekildedir.

Kurallar:

57) يُشْتَرَطُ فِي الْمُبْتَدَإِ الْمُشْتَقِّ الَّذِي يَرْفَعُ فَاعِلاً أَوْ نَائِبَ فَاعِلٍ يَسُدُّ مَسَدَّ الْخَبَرِ، أَنْ يَكُونَ مُعْتَمِداً عَلَى نَفْيٍ أَوِ اسْتِفْهَامٍ.

58) إِذَا كَانَ الْمُشْتَقُّ مُفْرَداً وَتَالِيهِ مُفْرَداً، جَازَ أَنْ يَكُونَ الْمُشْتَقُّ مُبْتَدَأً وَمَا بَعْدَهُ فَاعِلاً أَوْ نَائِبَ فَاعِلٍ سَدَّ مَسَدَّ الْخَبَرِ، وَأَنْ يَكُونَ الْمُشْتَقُّ خَبَرًا مُقَدَّماً وَتَالِيهِ مُبْتَدَأً مُؤَخَّرًا.

59) إِذَا كَانَ الْمُشْتَقُّ مُفْرَداً وَتَالِيهِ مُثَنًّى أَوْ مَجْمُوعاً، وَجَبَ أَنْ يَكُونَ الْمُشْتَقُّ مُبْتَدَأً وَمَا بَعْدَهُ فَاعِلاً أَوْ نَائِبَ فَاعِلٍ سَدَّ مَسَدَّ الْخَبَرِ.

60) إِذَا كَانَ الْمُشْتَقُّ مُثَنًّى أَوْ مَجْمُوعاً وَتَالِيهِ كَذَلِكَ، وَجَبَ أَنْ يَكُونَ الْمُشْتَقُّ خَبَراً مُقَدَّماً وَتَالِيهِ مُبْتَدَأً مُؤَخَّرًا.

57- Haberin yerine geçen bir fâili ya da nâib-i fâili ref eden müştak bir mübtedanın olumsuzluk veya soru harfinden sonra gelmesi şarttır.

58- Müştak isim ve sonrasındaki isim de müfred ise müştak ismin mübteda ve sonrasındaki ismin de sedde mesedde'l-haber olarak; veya müştak ismin mukaddem haber ve sonrasındaki ismin de muahhar mübteda olarak irab yapılması uygundur.

59- Müştak isim müfred sonrasındaki isim de tesniye veya cemi ise müştak ismin mübteda sonrasındaki ismin de sedde mesedde'l-haber olarak irab yapılması zorunludur.

60- Müştak isim ve sonrasındaki isim de tesniye veya cemi ise müştak ismin mukaddem haber ve sonrasındaki ismin de muahhar mübteda olarak irab yapılması zorunludur.

ALIŞTIRMALAR

1- Cümlelerde geçen son kelimelerin i'râbını yap; iki şekilde veya tek şekilde irabı yapılabilenleri belirt.

1) أَ مَهْزُومُونَ الْجُنُودُ؟

2) أَ فَاهِمٌ التِّلَامِيذُ؟

3) مَا مَذْمُومٌ الْكَرِيمُ.

4) مُا سَابِقٌ الجَوَادَانِ.

5) مَا مَشْكُورُونَ البُخَلاءُ.

6) أَ مَكْسُورٌ القَلَمَانِ.

2- Boş yerlere uygun bir kelime yaz; sebebini de açıklayarak mümkün olan irab şekillerini açıkla.

1) أَ مُحْسِنٌ .....؟ 3) مَا مَغْلُوبٌ ..... 5) أَ فَائِزُونَ .....؟

2) أَ رَابِحَانِ .....؟ 4) أَ مُثَابُونَ .....؟ 6) مَا مَقْهُورٌ .....

3- Boş yerlere olumsuzluk veya soru harfiyle beraber gelen müştak bir isim yaz; kelimelerin irablarını açıkla.

1)..... الشُّجَاعُ. 3)..... اللَّاعِبُونَ. 5)..... الشَّاهِدَانِ.

2)..... الحَارِسَانِ. 4)..... المُبَذِّرُ. 6)..... الفَلَّاحُونَ.

4- Aşağıdaki cümlede geçen ذُو النِّعْمَةِ kelimesini tesniye ve cemi yapıp irablarını açıkla. Sonra iki ismi de cemi yap ve ikinci ismin i'râbını açıkla.

أَ مَحْسُودٌ ذُو النِّعْمَةِ؟

5- **a)** Fâil'in sedde mesedde'l-haber olması zorunlu olan üç cümle kur.

b) Fâilin mukaddem haber olması zorunlu olan üç cümle kur.

6- İ'râb Çalışması

a) Örnek:

أَ سَائِرٌ القِطَارُ.	
الهمزة للاستفهام، "سائر" مبتدأ مرفوع. Hemze, soru ismidir; سائر mübtedadır ve merfûdur.	أَ سَائِرٌ
فاعل سد مسد الخبر. Fâil sedde mesedde'l-haberdir. (Haberin yerine geçen fâildir.)	القِطَارُ

ما مَلُومٌ المُتَأَنِّي.	
مَا	نافية. Olumsuzluk harfidir.
مَلُومٌ	مبتدأ مرفوع. Mübtedadır ve merfûdur.
المُتَأَنِّي	نائب فاعل سد مسد الخبر. Nâb-i fail sede mesedde'l-haberdir. (Haberin yerine geçen nâib-i fâildir.)

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

1) أَنَافِعٌ البُكَاءُ عَلَى مَا فَاتَ؟ **3)** مَا نَائِمٌ الحَارِسَانِ.

2) أَ مَكْتُومٌ الخَبَرُ؟ **4)** مَا مُكْرَمٌ الكُسَالَى.

7- Aşağıdaki beyitleri açıkla ve ikinci beytin i'râbını yap.

وَهَلْ نَافِعِي أَنْ تُرْفَعَ الحُجْبُ بَيْنَنَا وَدُونَ الَّذِي أَمَّلْتُ مِنْكَ حِجَابُ

وَفِي النَّفْسِ حَاجَاتٌ وَفِيكَ فَطَانَةٌ سُكُوتِي بَيَانٌ عِنْدَهَا وَخِطَابُ

إِنْ وَمَا ولا ولاتَ المُشبَّهاتُ بلَيْسَ

لَاتَ **ve** إِنْ, مَا, لاَ **'ye benzeyen** ليس

Örnekler:

1	2
1) القُصُورُ شَاهِقَةٌ.	1) إِنِ القُصُورُ شَاهِقَةً.
2) الأَنْهارُ فَائِضَةٌ.	2) إِنِ الأَنْهارُ فَائِضَةً.
3) الحُصُونُ مَنِيعَةٌ.	3) مَا الْحُصُونُ مَنِيعَةً.
4) الذَّخَائِرُ كَثِيرَةٌ.	4) مَا الذَّخَائِرُ كَثِيرةً.
5) الزَّمَانُ مُسَالِمٌ.	5) لاَ زَمَانٌ مُسَالِماً.
6) الشَّارِعُ مُزْدَحِمٌ.	6) لاَ شارعٌ مُزْدَحِماً.
7) الْوَقْتُ وقْتُ نَدَامَةٍ.	7) لاَتَ وَقْتَ نَدَامَةٍ.
8) السَّاعَةُ سَاعَةُ تَوْبَةٍ.	8) لاَتَ ساعةَ تَوْبَةٍ.

1	2
1- Saraylar yüksektir.	1- Saraylar yüksek değildir.
2- Nehirler coşkundur.	2- Nehirler coşkun değildir.
3- Kaleler korunaklıdır.	3- Kaleler korunaklı değildir.
4- Erzaklar çoktur.	4- Erzaklar çok değildir.
5- Zaman barışçıldır.	5- Zaman barışçıl değildir.
6- Cadde kalabalıktır.	6- Cadde kalabalık değildir.
7- Vakit pişmanlık vaktidir.	7- Pişmanlık vakti değildir.
8- Zaman tövbe zamanıdır.	8- Tövbe zamanı değildir.

Analiz:

Birinci kısımdaki bütün örnekler bir mübteda ve haberden oluşan isim cümleleridir. Karşılarındaki örnekler de إِنْ, مَا, لاَ ve لاَتَ ile birlikte bu örneklerin aynı kullanımlarıdır.

İsim cümlelerinin başına gelen bu harflerin cümlede nasıl bir değişikliğe sebep olduğunu incelersen öncelikle cümlenin anlamını olumsuz yaptıklarını görürsün. Aynı zamanda mübtedayı ref haberi de nasb ederler. Böylece birinci kelime bu harflerin ismi, ikincisi de haberi olur. İşte bu harfler bu yönüyle yani cümleyi olumsuz yapmaları ve irab bakımından لَيْسَ benzeyen harfler olarak isimlendirilir.

مَا ve إِنْ harflerinin başına geldiği ilk dört örneği incelediğinde isimlerinin haberden önce geldiklerini ve harfin ifade ettiği olumsuzluğun إِلاَّ ile bozulmadığını görürsün. Bu iki şart, إِنْ ve مَا harflerinin لَيْسَ gibi amel etmeleri için olması gereken şartlardır.

لاَ harfinin başına geldiği beşinci ve altıncı örneği incelediğinde yukarıdaki iki şartın mevcut olduğunu, buna ek olarak isimlerinin ve haberlerinin de nekre olduğunu görürsün.

لاَتَ harfinin başına geldiği son iki cümleyi incelediğinde bunların isim ve haberlerinin bir zaman ismi olduğunu ve bu zaman isimlerinden birinin mahzûf olduğunu görürsün. Bu iki şart, لاَتَ'nin لَيْسَ gibi amel etmesinin şartlarındandır.

Kural:

(6) تَعْمَلُ إِنْ وَمَا وَلاَ وَلاَتَ النَّافِيَاتُ عَمَلَ لَيْسَ، فَتَرْفَعُ الاِسْمَ وَتَنْصِبُ الْخَبَرَ، وَلَكِنَّهَا لاَ تَعْمَلُ هٰذَا الْعَمَلَ إِلاَّ بِشُرُوطٍ.

ا. فَيُشْتَرَطُ فِي عَمَلِ إِنْ وَمَا أَنْ يَتَقَدَّمَ اسْمُهُمَا عَلَى الْخَبَرِ، وَأَلاَّ يَنْتَقِضَ نَفْيُهُمَا بِإِلاَّ.

ب. وَيُشْتَرَطُ فِي عَمَلِ لاَ فَوْقَ الشَّرْطَيْنِ الْمُتَقَدِّمَيْنِ أَنْ يَكُونَ مَعْمُولُهُمَا نَكِرَتَيْنِ.

ج. وَيُشْتَرَطُ فِي عَمَلِ لاَتَ أَنْ يَكُونَ اسْمُهَا وَخَبَرُهَا اسْمَيْ زَمَانٍ وَأَنْ يُحْذَفَ أَحَدُهُمَا.

61- Olumsuzluk harfleri olan لاَتَ، لاَ، مَا، إِنْ harfleri لَيْسَ gibi amel ederler ve ismini ref haberini nasb ederler. Fakat لَيْسَ gibi amel etmeleri için (yani ismini ref haberini nasb etmeleri için) bazı şartlar vardır:

a) إِنْ ve مَا'nın isminin, haberin önüne geçmemesi ve إِلاَّ ile olumsuzluklarının bozulmaması gerekir.

b) لاَ için ise bu iki şarta ek olarak isim ve haberinin nekre olması gereklidir.

c) لاَتَ için isim ve haberinin zaman ismi olması ve bunlardan birinin hazfedilmesi gereklidir.

ALIŞTIRMALAR

1- لَيْسَ gibi amel eden harfleri belirt ve her cümlede ismini ve haberini açıkla.

(1) إِنَّ الرِّيَاحَ عَاصِفَةٌ.
(2) مَا آمَالُكَ خَائِبَةً.
(3) لاَ صَدَاقَةٌ دَائِمَةٌ بِغَيْرِ إِخْلاَصٍ.
(4) مَا أَحَدٌ أَسْمَى مِنْ أَحَدٍ إِلاَّ بِالْعَقْلِ.
(5) فَرَّ السَّجِينُ وَلاَتَ حِينَ مَفَرٍّ.
(6) لاَ جَاهِلَةٌ مُحْتَرَمَةٌ.
(7) تَعْتُبُ وَلاَتَ وَقْتَ عِتَابٍ.
(8) لاَ ثَمَرَةٌ نَاضِجَةٌ.

2- Aşağıdaki cümlelerin başına لَيْسَ gibi amel eden harflerden birini yaz ve kelimelerin sonlarını harekele.

(1) ..... الأَرْضُ مُجْدِبَةٌ.
(2)..... الأَزْهَارُ نَاضِرَةٌ.
(3)..... اليَوْمُ يَوْمُ جِهَادٍ.
(4)..... تِجَارَتُكَ رَابِحَةٌ.
(5)..... السَّاعَةُ سَاعَةُ إِحْجَامٍ.
(6)..... الجَوَادَانِ جَامِحَانِ.
(7)..... تِلْمِيذٌ مِنَ الْمَدْرَسَةِ غَائِبٌ.
(8)..... العُمَّالُ مُتْعَبُونَ.

3- Aşağıdaki cümleleri tamamla ve sonlarını harekele.

1) مَا فَيَضَانُ النِّيلِ.....
2) إِنَّ الْكَسْلاَنَ.....
3) لاَ ظَالِمَ.....
4) اِعْتَذَرَ وَلاَتَ.....
5) إِنْ أُمَّةَ.....
6) مَا شَوَارِعَ الْمَدِينَةِ.....
7) لاَ مُجِدَّ.....
8) حَاوَلَ الفِرَارَ وَلاَتَ.....

4- Aşağıdaki cümlelerde لَيْسَ benzeyen harflerin لَيْسَ gibi amel etmemelerini sağlayan durumlar nelerdir?

1) مَا أَمْرُكَ إِلاَّ عَجِيبٌ.
2) إِنْ سَعْيُكَ إِلاَّ مَشْكُورٌ.
3) لاَ الْمَدِينَةُ وَاسِعَةٌ وَلاَ الشَّوَارِعُ نَظِيفَةٌ.
4) مَا بِالآبَاءِ فَخْرُكُمْ.
5) إِنَّ الرَّجُلَ إِلاَّ قَلْبُهُ وَلِسَانُهُ
6) مَا دُنْيَاكَ إِلاَّ فَانِيَةٌ.
7) إِنِ الْفَرَاغُ إِلاَّ فَسَادٌ.
8) لاَ الشَّمْسُ مُشْرِقَةٌ وَلاَ مُضْحِيَةٌ.
9) مَا عِنْدِي كِتَابُكَ.
10) لاَ كَاتِبٌ إِلاَّ قَارِئٌ.

5- Aşağıdaki cümlelerin başına لَيْسَ gibi amel eden لاَ harfinin gelmesi neden uygun olmaz? Cümleleri bu duruma uygun hale getir ve لاَ harfiyle yeniden kur.

1) الشَّجَرَةُ مُورِقَةُ الأَغْصَانِ.
2) الدَّارُ وَاسِعَةُ الأَرْجَاءِ.
3) الصُّورَةُ جَمِيلَةُ الأَلْوَانِ.
4) الصُّفُوفُ مُسْتَقِيمَةٌ.
5) أَقْلاَمُنَا مَبْرِيَّةٌ.
6) السَّحَابُ كَثِيفٌ.

6- a) Üçünde لَيْسَ gibi amel edecek ve üçünde de amelden düşecek şekilde إِنَّ ile başlayan altı cümle kur.

b) Üçünde لَيْسَ gibi amel edecek ve üçünde de amelden düşecek şekilde لاَ ile başlayan altı cümle kur.

c) Üçünde لَيْسَ gibi amel edecek ve üçünde de amelden düşecek şekilde مَا ile başlayan altı cümle kur.

d) لَيْسَ gibi amel eden لاَتَ ile başlayan dört cümle kur.

7- İ'râb çalışması

a) Örnek:

	لاَتَ وَقْتَ مُزَاحٍ.
لاَتَ	حرف نفي يعمل عمل "ليس" مبني على الفتح، واسمها محذوف. Olumsuzluk harfidir, ليس gibi amel eder. Fetha üzere mebnidir, ismi mahzûftur.
وَقْتَ	خبر "لات" منصوب بالفتحة، وهو مضاف. لات'nin haberidir, fetha ile mansûbdur. Muzâftır.
مُزَاحٍ	مضاف إليه، مجرور بالكسرة. Muzâfun ileyhtir, kesra ile mecrûrdur.

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

1) مَا مَعْرُوفُكَ ضَائِعاً.

2) إِنْ أَنْتَ إِلاَّ وَفِيٌّ.

3) لاَ عُذْرٌ لَكَ مَقْبُولاً.

4) نَدِمَ الْبُغَاةُ وَلاَتَ سَاعَةَ مَنْدَمِ.

8- Aşağıdaki beyitlerden birini açıkla ve i'râbını yap.

مَا كُلُّ مَا فَوْقَ الْبَسِيطَةِ كَافِياً وَإِذَا قَنِعْتَ فَبَعْضُ شَيْءٍ كَافِ

—

وَمَا الْمَرْءُ إِلاَّ الأَصْغَرَانِ لِسَانُهُ وَمَعْقُولُهُ وَالجِسْمُ خَلْقٌ مُصَوَّرُ

—

وَمَا الْحُسْنُ فِي وَجْهِ الْفَتَى شَرَفاً لَهُ إِذَا لَمْ يَكُنْ فِي فِعْلِهِ وَالْخَلاَئِقِ

زِيَادَةُ الْبَاءِ فِي خَبَرِ لَيْسَ وَ مَا

لَيْسَ ve مَا'nın Haberine Zâid ب Harfinin Gelmesi

Örnekler:

1	لَيْسَ الفَقْرُ عَيْباً.	3	لَيْسَ الفَقْرُ بِعَيْبٍ.	Fakirlik ayıp değildir.
	لَيْسَ التَّقْتِيرُ مَحْمُوداً.		لَيْسَ التَّقْتِيرُ بِمَحْمُودٍ.	Cimrilik övülen bir şey değildir.
	لَيْسَ العِتَابُ مُفِيداً.		لَيْسَ الْعِتَابُ بِمُفِيدٍ.	Azarlamak faydalı değildir.
2	مَا إِدْرَاكُ الْعُلا سَهْلاً.	4	مَا إِدْرَاكُ الْعُلاَ بِسَهْلٍ.	Yüceliği anlamak kolay değildir.
	ما تَعَبُ العَامِلِينَ ضَائِعاً.		مَا تَعَبُ العَامِلِينَ بِضَائِعٍ.	İşçilerin emekleri zayi olmaz.
	مَا التَّنَافُسُ مَذْمُوماً.		مَا التَّنَافُسُ بِمَذْمُومٍ.	Rekabet etmek yerilen bir şey değildir.

Analiz:

Örneklerdeki ليس ve ما'nın haberlerine baktığında birinci kısımda mansûb olduklarını ikinci kısımda ise ب harf-i cerriyle mecrûr olduklarını görürsün.

İkinci kısımdaki örneklerde geçen haberlerin başında bulunan ب harf-i cerrini kaldırırsan anlamda hiçbir değişiklik olmaz. Öyleyse bu zâid bir harf-i cerdir. Haberin başına gelir ve takdiren mansûb olan haberi lafzen mecrûr yapar. Anlama herhangi bir etkisi yoktur. Sadece cümledeki yargıyı pekiştirir.

Kural:

62) يَجُوزُ أَنْ يَقْتَرِنَ خَبَرُ لَيْسَ وَمَا بِالْبَاءِ الزَّائِدَةِ، فَيُجَرُّ فِي اللَّفْظِ وَيَبْقَى مَنْصُوباً فِي التَّقْدِيرِ.

62- لَيْسَ ve مَا'nın haberinin başına zâid bir بِ harf-i cerri gelebilir. Bu durumda haber lafzen mecrûr, takdiren mansûb olur.

ALIŞTIRMALAR

1- لَيْسَ ve مَا'nın haberlerinin başına zâid بِ harf-i cerri getir.

1) مَا الْفَتَيَاتُ سَافِرَاتٍ.
2) مَا الْخَطِيبُ مُؤَثِّراً.
3) مَا الأَشْجَارُ مُورِقَاتٍ.
4) مَا أَصْدِقَاؤُكَ مُخْلِصِينَ.
5) لَيْسَتِ الْمَلاَجِئُ كَثِيرَةً.
6) لَيْسَ الإِغْرَاقُ فِي التَّرَفِ مَحْمُوداً.
7) لَيْسَ التَّرَيُّثُ فِي الأُمُورِ مَذْمُوماً.
8) لَيْسَ اعْتِزَالُ النَّاسِ فَضِيلَةً.

2- Cümlelerin haberlerinin başındaki بِ harf-i cerrini hazfet ve bu haberlerin irab türlerini ve alametlerini belirt.

1) مَا الْبَنَاتُ بِجَاهِلاَتٍ.
2) لَيْسَ الضَّبَابُ بِكَثِيفٍ.
3) لَيْسَتِ الأَزْهَارُ بِذَابِلاَتٍ.
4) مَا الْمُخَادِعُ بِأَخِيكَ.
5) لَيْسَتِ الْحُرَّاسُ بِمُسْتَيْقِظِينَ.
6) مَا النِّيلُ بِفَائِضٍ.
7) لَيْسَ شَاطِئَا النِّيلِ بِقَاحِلَيْنِ.
8) مَا كُلُّ غَنِيٍّ بِسَعِيدٍ.

3- Aşağıdaki boşluklara zâid بِ harf-i cerrinin bitiştiği ve bitişmediği haberler getir.

1) مَا نَوَافِذُ الْحُجْرَةِ.....
2) مَا الْعَجَلَةُ فِي الأُمُورِ.....
3) لَيْسَتِ الأَيَّامُ.....
4) لَيْسَ رُكُوبُ الْخَيْلِ.....
5) لَيْسَ قَرْضُ الشِّعْرِ.....
6) لَيْسَتْ مَوَائِدُ الطَّعَامِ.....
7) لَيْسَ جَوُّ مِصْرَ.....
8) مَا حَنَانُ الأُمِّ.....

4- a) لَيْسَ'nin isminin müsenna olduğu ve haberinin başında da zâid بِ harf-i cerrinin bulunduğu üç cümle kur.

b) لَيْسَ 'nin isminin cemi müennes sâlim olduğu ve haberinin başında da zâid بِ harf-i cerrinin bulunduğu üç cümle kur.

c) مَا 'nin isminin cemi müzekker sâlim ve haberinin başında da zâid بِ harf-i cerrinin bulunduğu üç cümle kur.

d) مَا 'nin isminin cemi müennes işaret ismi olan ve haberinin başında da zâid بِ harf-i cerrinin bulunduğu üç cümle kur.

5- İ'râb Çalışması

a) Örnek:

مَا بَاذِلُ المَعْرُوفِ بِمَكْرُوهٍ.	
حرف نفي يعمل عمل "ليس" وهو مبني على السكون. Olumsuzluk harfidir, ليس gibi amel eder, sükûn üzere mebnidir.	مَا
اسم "ما"، مرفوع وهو مضاف. ما'nın ismidir, merfûdur, muzâftır.	بَاذِلُ
مضاف إليه Muzâfun ileyhtir.	المَعْرُوفِ
الباء حرف جر زائد، و"مكروه" خبر "ما"، مجرور لفظاً منصوب تقديراً. Ba harfi, zâid harfi cerdir; مكروه kelimesi ما'nın haberidir, lafzen mecrûr, takdiren mansûbdur.	بِمَكْرُوهٍ

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

أ) مَا الأَسَدُ بِقَصِيرِ الوَثْبَةِ. **3)** لَيْسَتِ الجَاهِلاَتُ بِمُحْتَرَمَاتٍ.

ب) مَا سَقَا النَّعَامَةِ بِقَصِيرَتَيْنِ. **4)** لَيْسَ الْبُغَاةُ بِمَحْبُوبِينَ.

6- Aşağıdaki beyitlerden birini açıkla ve i'râbını yap.

وَلَيْسَ أَخُوكَ الدَّائِمُ العَهْدِ بِالَّذِي ... يَذُمُّكَ إِنْ وَلَّى وَيُرْضِيكَ مُقْبِلاً

***

وَمَا كُلُّ ذِي لُبٍّ بِمُؤْتِيكَ نُصْحَهُ ... وَمَا كُلُّ مُؤْتٍ نُصْحَهُ بِلَبِيبِ

أَفْعَالُ الْمُقَارَبَةِ وَالرَّجَاءِ وَالشُّرُوع

Mukârebe, Recâ ve Şurû' Filleri

Örnekler:

1	كَادَتِ الشَّمْسُ تَغِيبُ.	2	عَسَى الضِّيقُ أَنْ يَنْفَرِجَ.
	كَادَتِ السَّفِينَةُ أَنْ تَغْرَقَ.		عَسَى الصَّائِدُ أَنْ يُصِيبَ.
	كَرَبَ الشِّتَاءُ أَنْ يَنْقَضِيَ.		حَرَى الغَمامُ أَنْ يَنْقَشِعَ.
	كَرَبَ الْمَاءُ يَجْمُدُ.		حَرَى الغَائِبُ أَنْ يَحْضُرَ.
	أَوْشَكَ الْمَالُ أَنْ يَنْفَدَ.		اِخْلَوْلَقَ الْمُذْنِبُ أَنْ يَتُوبَ.
	يُوشِكُ الْمَرِيضُ أَنْ يَبْرَأَ.		اِخْلَوْلَقَ الْهَوَاءُ أَنْ يَعْتَدِلَ.

3	شَرَعَ الطِّفْلُ يَبْكِي.
	شَرَعَ الجَيْشُ يَتَحَرَّكُ.
	أَنْشَأَت السَّمَاءُ تُمْطِرُ.
	أَنْشَأَ الرَّعْدُ يَقْصِفُ.
	أَخَذَ الثَّوْبُ يَبْلَى.
	أَخَذَ الْبِنَاءُ يَنْهَارُ.

Umulur ki bu sıkıntılar son bulur.	2	Güneş batmak üzere.	1
Umarım avcı hedefi vurur.		Gemi batmak üzere.	
Umulur ki bulutlar dağılır.		Kış mevsimi bitmek üzere.	
Umarım kayıp kişi gelir.		Su donmak üzere.	
Umulur ki günahar tövbe eder.		Servet tükenmek üzere.	
Umarım hava ılık olur.		Hasta iyileşmek üzere.	

Çocuk ağlamaya başladı.	3
Ordu hareket etmeye başladı.	
Yağmur yağmaya başladı.	
Gök gürlemeye başladı.	
Elbise yıpranmaya başladı.	
Bina yıkılmaya başladı	

Analiz:

Örnek cümlelerin başında bulunan fiillerin tamamı كَانَ grubundan olan fiillerdir. Bu fiiller, mübteda ve haberin başına gelerek mübtedayı ismi olarak ref, haberi de haberi olarak nasb ederler. Burada bu fiillerin anlamlarını ve bu fiillere has kuralları öğreneceğiz.

Birinci kısımdaki fiillere baktığında أَوْشَكَ، كَرَبَ، كَادَ fiillerini görürsün. Bu fiiller eylemin gerçekleşmek üzere olduğunu ifade ederler. Mesela كَادَتِ الشَّمْسُ تَغِيبُ cümlesi güneşin batmak üzere olduğunu ifade eder. Bu sebeple bu üç fiil "mukârebe (yaklaşma) fiilleri" diye isimlendirilirler.

İkinci kısımdaki örneklere baktığında اِخْلَوْلَقَ، حَرَى، عَسَى fiillerini görürsün. Bu fiiller eylemin gerçekleşmesi için bir beklenti ifade ederler. Mesela عَسَى الضِّيقُ أَنْ يَنْفَرِجَ cümlesi "sıkıntının bitmesini ümit ediyorum" anlamındadır. Bu sebeple bu üç fiil "recâ (umut) fiilleri" diye isimlendirilirler.

Son kısımdaki örnekleri incelediğinde أَخَذَ، أَنْشَأَ، شَرَعَ fiillerini görürsün. Bu fiiller, haberin ifade ettiği yargının başladığını ifade ederler. Örneğin شَرَعَ الطِّفْلُ يَبْكِي cümlesi çocuğun ağlamaya başladığını ifade eder. Bu sebeple, bu fiiller de "şurû (başlama) fiilleri" diye isimlendirilirler. Anlam ve amel (iraba etki) bakımından bu fiiller gibi kullanılan başka fiiller de vardır. Bunlar أَقْبَلَ، قَامَ، عَلِقَ، جَعَلَ، طَفِقَ fiilleridir.

Bütün örnekleri tekrar incelediğinde bu fiillerin haberlerinin her zaman müzari fiilli bir cümle olduğunu görürsün. Yine bu fiillerin أَنْ mastar harfi ile ya da bu mastar harfi olmaksızın kullanıldıklarını görürsün. كَادَ، كَرَبَ ve şurû fiillerinin haberleri أَنْ harfi olmaksızın kullanılır. Bu durum كاد ve كرب fiilleri için "çoğunlukla" böyledir. Fakat şurû fiillerinin haberlerinin başında أَنْ harfi kesinlikle kullanılmaz. اِخْلَوْلَقَ، حَرَى، عَسَى، أَوْشَكَ fiillerinin haberlerinin başında ise أَنْ mastar harfi bulunmaktadır. أَوْشَكَ ve عَسَى fiilinde bu durum "çoğunlukla" böyledir. Fakat اِخْلَوْلَقَ ve حَرَى fiilinde أَنْ harfinin haberin başına gelmesi zorunludur. Buradan hareketle bütün bu fiillerin haberlerinin müzari fiille başlayan fiil cümlesi olduğunu ve أَنْ harfinin kullanılıp kullanılmamasına göre de dört kısımdan oluştuğunu görmekteyiz.

Kurallar:

63) مِنَ الأَفْعَالِ الَّتِي تَعْمَلُ عَمَلَ "كَانَ":

ا ـ أَفْعَالُ الْمُقَارَبَةِ وَهِيَ: كَادَ، وَكَرَبَ، وَأَوْشَكَ، وَتَدُلُّ عَلَى قُرْبِ وُقُوعِ الْخَبَرِ.

ب ـ أَفْعَالُ الرَّجَاءِ وَهِيَ: عَسَى، وحَرَى، وَاخْلَوْلَقَ، وَتَدُلُّ عَلَى رَجَاءِ وُقُوعِ الْخَبَرِ.

ج ـ أَفْعَالُ الشُّرُوعِ وَهِيَ: شَرَعَ، وَأَنْشَأَ، وَأَخَذَ، وَطَفِقَ، وَجَعَلَ، وَعَلِقَ، وَقَامَ، وَأَقْبَلَ، وَهَبَّ وَتَدُلُّ عَلَى الشُّرُوعِ وَالْبَدْءِ فِي الْخَبَرِ.

64) يُشْتَرَطُ فِي هَذِهِ الأَفْعَالِ أَنْ يَكُونَ خَبَرُهَا جُمْلَةً فِعْلِيَّةً، فِعْلُهَا مُضَارِعٌ مُجَرَّدٌ مِنْ "أَنْ" مَعَ كَادَ وَكَرَبَ وَأَفْعَالِ الشُّرُوعِ، مَقْرُونٌ بِهَا مَعَ أَوْشَكَ وَعَسَى وَحَرَى وَاخْلَوْلَقَ، وَقَدْ يَقْتَرِنُ بِهَا عَلَى قِلَّةٍ فِي كَادَ وَكَرَبَ كَمَا يَتَجَرَّدُ مِنْهَا عَلَى قِلَّةٍ فِي أَوْشَكَ وَعَسَى.

65) مِثْلُ هَذِهِ الأَفْعَالِ فِي عَمَلِهَا مَا تَصَرَّفَ مِنْهَا.

63- كَانَ gibi amel eden fiiller:

a) Mukarebe (yaklaşma) fiilleri: أَوْشَكَ، كَرَبَ، كَادَ'dir. Bu fiiller, yargının gerçekleşmek üzere olduğunu ifade ederler.

b) Recâ (umut) fiilleri: عَسَى، حَرَى، اِخْلَوْلَقَ'dır. Bu fiiller, yargının gerçekleşmesi hususunda umut ifade ederler.

c) Şurû (başlama) fiilleri: هَبَّ، أَقْبَلَ، قَامَ، عَلِقَ، جَعَلَ، طَفِقَ، أَخَذَ، أَنْشَأَ، شَرَعَ'dır. Bu fiiller, haberin ifade ettiği yargının başladığını ifade ederler.

64- Bu fiillerin haberleri fiil cümlesi olur. Fiil, müzari fiildir. كَادَ، كَرَبَ ve şurû fiillerinde haberlerinin başında أَنْ bulunmaz. أَوْشَكَ، عَسَى، حَرَى، اِخْلَوْلَقَ fiillerinin haberlerinin başında أَنْ bulunur.[16]

65- Bu fiillerin bazıları mutasarrıf fiillerdir.[17]

ALIŞTIRMALAR

1- Nâkıs fiillerin anlamlarını açıklayarak isim ve haberlerini belirle.

1) أَخَذَتِ الأَشْجَارُ تُورِقُ.

2) أَوْشَكَ الصَّيْفُ أَنْ يَنْقَضِيَ.

3) عَسَى الرَّخَاءُ أَنْ يَدُومَ.

4) تَكَادُ الْحَرْبُ تَضَعُ أَوْزَارَهَا.

5) اِخْلَوْلَقَتِ الْحُمَّى أَنْ تُفَارِقَ الْمَرِيضَ.

6) طَفِقَ الْغِلْمَانُ يَتَنَافَسُونَ فِي السِّبَاحَةِ.

2- Aşağıdaki cümlelerin başına mukarebe fiillerinin mazilerini ve aynı müzari kullanımı olanların da müzarilerini getir.

1) الشَّمْسُ تُشْرِقُ.

2) الزَّهْرُ يَذْبُلُ.

3) الصُّبْحُ يَطْلُعُ.

4) الزَّادُ يَنْفَدُ.

5) النَّاسُ يَمُوتُونَ مِنَ الْبَرْدِ.

6) الزَّرْعُ يَيْبَسُ مِنَ الْعَطَشِ.

7) الدَّاءُ يَقْضِي عَلَى الْمَرِيضِ.

8) الرَّخَاءُ يَعُمُّ الْبِلَادَ.

---

16 أوشك، اخلولق، عسى fiilleri tam fiil olarak da kullanılırlar ve bir fâille yetinirler. Bu durumda fâil ve müzari fiilden oluşan müevvel masdar olması gereklidir. اخلولق أن يثمر البستان؛ أوشك أن يقبل الربيع gibi.

17 Bu fiiller, جعل طفق، أوشك، كاد، dışında mazi fiil olarak kullanılırlar. جعل طفق، أوشك، كاد، fiilleri ve müzari olarak da kullanılırlar.

3- Aşağıdaki cümlelerin başına şurû' (başlama) fiilleri getir.

1) الجَاهِلُ يُسِيئُ إِلَى نَفْسِهِ.
2) العُمَّالُ يَتْعَبُونَ.
3) اَلْجُنُودُ يَذُودُونَ عَنِ الْوَطَنِ.
4) الظَّالِمُ يَنْدَمُ.
5) الأَغْنِيَاءُ يُوَاسُونَ الْفُقَرَاءَ.
6) عَلِيٌّ يَدْعُو إِلَى الْخَيْرِ.
7) الوَادِي يُخْصِبُ.
8) الرَّجُلاَنِ يَقْتَتِلاَنِ.
9) الفَلاَّحُ يَحْصُدُ الْقَمْحَ.
10) الصُنَّاعُ يَتَنَافَسُونَ فِي الْعَمَلِ.

4- Boş yerlere uygun bir haber yazarak cümleleri tamamla ve bu haberlerin أَنْ ile veya أَنْ'siz kullanım hükümlerini açıkla.

1) أَوْشَكَتِ السُّحُبُ.....
2) أَخَذَتِ الْمَدِينَةُ.....
3) اِخْلَوْلَقَ السَّلاَمُ.....
4) أَنْشَأَ الصُّنَّاعُ.....
5) حَرَتِ الْمَوَدَّةُ.....
6) طَفِقَتِ الْفَتَيَاتُ.....
7) يَكَادُ الظُّلْمُ.....
8) هَبَّ رِجَالُ الْعِلْمِ.....
9) عَسَى الْخِصْبُ.....
10) جَعَلَ المُوسِرُونَ.....
11) قَامَ الْمُهَنْدِسُونَ.....
12) كَرَبَتِ العِلَّةُ.....

5- a) Müzari fiil olan haberine vucûben أَنْ gelen iki nakıs fiile örnek ver.

b) Müzari fiil olan haberine vucûben أَنْ gelmeyen iki nakıs fiile örnek ver.

6- Mukârebe, recâ ve şurû fiillerinin her birini cümlede kullan.

7- Mukârebe ve şurû fiillerinden müzari kullanımı olanları söyle ve her birini bir cümlede kullan.

8- Aşağıdaki fiilleri, tam ve nâkıs kullanımlarıyla ikişer cümlede kullan ve her iki durumdaki manalarını açıkla.

قَامَ . أَخَذَ . جَعَلَ . هَبَّ . أَنْشَأَ

9- İ'râb Çalışması

a) Örnek:

كَادَ الثَّمرُ يَطِيبُ.	
كَادَ	فعل ماض ناقص مبني على الفتح. Mazi nâkıs fiildir, fetha üzere mebnidir.
الثَّمرُ	اسم "كاد" مرفوع بالضمة. كاد'nin ismidir, damme ile merfûdur.
يَطِيبُ	فعل مضارع والفاعل ضمير مستتر، والجملة خبر "كاد". Müzari fiildir, fâili müstetir zamirdir. كاد'nin haberidir.

عَسَى الصَّفَاءُ أَنْ يَدُومَ.	
عَسَى	فعل ماض ناقص، مبني على الفتح. Mâzi nâkıs fiildir. Fetha üzere mebnidir.
الصَّفَاءُ	اسمها مرفوع بالضمة. İsmidir, damme ile merfûdur.
أَنْ	حرف مصدري ونصب، مبني على السكون. Masdar ve nasb harfidir. Sükûn üzere mebnidir.
يَدُومَ	فعل مضارع منصوب بِـ"أَنْ"، والفاعل ضمير مستتر والمصدر المؤول من أَنْ والفعل خبر "عسى". أن ile mansûb müzâri fiildir; fâili müstetir zamirdir.يدوم أن müevvel mastarı عسى'nın haberidir.

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

حانت الأزهارُ تتفتَّحُ.

خَوَّلَ العَامِلاَنِ أَنْ يَتْعَبَا.

بَدَأَ الطِّفْلُ أَنْ يَتَكَلَّمَ.

10- Aşağıdaki beyti açıkla ve i'râbını yap.

عَرَفْتُ نَفْسِي عَنْ الشَّيْءِ لَمْ تَكَدْ إِلَيْهِ بِوَجْهٍ آخِرَ الدَّهْرِ تُقْبِلُ

تَخْفِيفُ إِنَّ وَأَنَّ وَكَأَنَّ وَلَكِنَّ

لكنّ، كأنّ، أنّ، إنّ **'nin Tahfifi**[18]

Örnekler:

Çalışman kusursuz.	إِنْ عَمَلَكَ مُتْقَنٌ / إِنْ عَمَلُكَ لَمُتْقَنٌ	1
Hastalığı amansız.	إِنْ مَرَضَهُ عُضَالٌ / إِنْ مَرَضُهُ لَعُضَالٌ	
İhmalkar bir kişinin başarılı olmadığını anladım.	عَلِمْتُ أَنْ لَيْسَ لمقصّرٍ فلاحٌ.	2
Hırsızın yakalanmadığını duydum.	بَلَغَنِي أَنْ لم يُقْبَضْ على اللِّصِّ.	
Sanki ay doğdu.	كَأَنْ قَدْ طَلَعَ القَمَرُ.	
Sanki kimse görevini ihmal etmedi.	كَأَنْ لَمْ يُهْمِلْ وَاجِبَهُ أَحَدٌ.	
Güneş doğmuş fakat yağmur yağıyor.	الشَّمْسُ طَالعةٌ لكِنِ المَطَرُ نازلٌ.	3
Kitap küçük fakat faydası büyük.	الكِتَابُ صَغيرٌ لكِن نَفْعُهُ عظِيمٌ.	

Analiz:

Daha önceki derslerde إِنَّ ve benzerlerinin mübteda ve haberin başına gelerek birinci ismi nasb ikinci ismi de ref ettiğini öğrendik. لَكِنَّ، كَأَنَّ، أَنَّ، إِنَّ harflerinin şeddeleri tahfif edilebilir ve böylece aşağıda öğreneceğin üzere bazı kurallar ortaya çıkar.

18 Tahfif, "hafifletmek" demektir. Istılah olarak sondaki şeddenin sâkin (cezimli) yapılması demektir.

Birinci kısımda geçen إِنْ harfine baktığında bunun إِنَّ harfi olduğunu fakat şeddesinin tahfif edildiğini görürsün. Bu şekilde hem إِنَّ gibi ismini nasb haberini ref eder şekilde kullanıldığını hem de cümleye irabca herhangi bir etki etmediğini, yani sonrasındaki kelimenin إِنْ yokmuş gibi irablandığını görürsün. Bu örnekleri incelediğinde amel etmediği durumda kendinden sonraki haberin başına lâm el-ibtidaiyye geldiğini görürsün. Bunun sebebi olumsuzluk harfi olan إِنْ ile karışmamasını sağlamaktır.

İkinci kısımda geçen أَنْ ve كَأَنْ kelimelerini incelediğinde daha önce öğrendiğin أَنَّ ve كَأَنَّ harflerinin tahfif edilmiş şekilleri olduğunu görürsün. Bu durumda isminin kendinden sonra gelen cümleyle açıklanan mahzûf bir zamir olması gerekir. Bu zamir, şan zamiridir. Haberi ise bu zamiri açıklayan bir cümledir. Yani عَلِمْتُ أَنْ لَيْسَ لِمُقَصِّرٍ فَلَاحٌ dediğinde bu cümlenin takdiri عَلِمْتُ أَنَّهُ لَيْسَ لِمُقَصِّرٍ فَلَاحٌ cümlesidir. Yine كَأَنْ قَدْ طَلَعَ الْفَجْرُ cümlesinin takdiri ise كَأَنَّهُ قَدْ طَلَعَ الْفَجْرُ şeklindedir.

Son kısımdaki örneklerde geçen لَكِنْ kelimesini incelediğinde لَكِنَّ kelimesinin tahfif edilmiş şekli olduğunu anlarsın. Bu durumda amel etmez. Tahfif edilmiş olarak kullanıldığı her cümlede durum bu şekildedir.

Kural:

(66) تُخَفَّفُ إِنَّ وَأَنَّ وَكَأَنَّ وَلَكِنَّ، أَمَّا إِنَّ فَيَجُوزُ عِنْدَ التَّخْفِيفِ إِعْمَالُهَا وَإِهْمَالُهَا، وَإِذَا أُهْمِلَتْ دَخَلَتْ لَامُ الِابْتِدَاءِ عَلَى الْخَبَرِ فَارِقَةً بَيْنَ الْإِثْبَاتِ وَالنَّفْيِ.

وَأَمَّا أَنْ وَكَأَنْ فَلَا تُهْمَلَانِ، غَيْرَ أَنَّ الِاسْمَ فِيهِمَا يَكُونُ ضَمِيرَ الشَّأْنِ مَحْذُوفاً.

وَأَمَّا لَكِنَّ فَتُهْمَلُ وُجُوباً.

66- إِنَّ، أَنَّ، كَأَنَّ، لَكِنَّ harfleri tahfif edilebilir. إِنَّ tahfif edilirse amel edebilir veya amelden düşebilir. Eğer amelden düşerse haberinin başına olumsuzluk harfinden ayrılması için lâm el-ibtidaiyye getirilir.

أَنْ ve كَأَنْ ise isimlerinin mahzûf bir şan zamiri olması durumunda amelden düşmez.
لَكِنْ ise vucûben amel etmez.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki cümlelerde tahfif edilmiş إِنْ ve benzerlerinden amel eden ve etmeyenleri belirle; amel edenlerin isim ve haberlerini belirt.

(1) إِنِ الْكَذِبَ مَمْقُوتٌ.
(2) سَرَّنِي أَنْ لَيْسَ بَيْنَكُمْ خِلَافٌ.
(3) كَأَنْ لَمْ تَنْفَعْكَ نَصِيحَتِي.
(4) إِنْ هَؤُلَاءِ الْجُنُودُ لَبَاسِلُونَ.
(5) رَأَيْتُ أَنْ لَا صَدِيقَ وَفِيٌّ.
(6) نَضَرَ الزَّهْرُ وَكَأَنْ لَمْ يَكُنْ ذَابِلًا.
(7) الْمَدِينَةُ جَمِيلَةٌ لَكِنْ شَوَارِعُهَا ضَيِّقَةٌ.
(8) إِنِ الْيَأْسُ لَقَاتِلٌ.

2- Aşağıdaki cümlelerin başına tahfif edilmiş إِنَّ getir; amel eden ve etmeyen şekillerle cümleleri yaz.

(1) أَبُوكَ طَبِيبٌ مَاهِرٌ.
(2) ذُو الْمَالِ مُحْتَرَمٌ.
(3) الْمُجِدُّونَ فَائِزُونَ.
(4) الْمُقَصِّرُونَ مَلُومُونَ.
(5) الْفَتَيَاتُ مُهَذَّبَاتٌ.
(6) الْبَقَرَاتُ سِمَانٌ.
(7) الْقِرَاءَةُ مُفِيدَةٌ.
(8) الْبِنْتُ مُطِيعَةٌ.

3- Aşağıdaki cümlelerin başına tahfif edilmiş إِنَّ getir; cümlelerdeki isim ve haberleri belirt.

(1) لَا سَبِيلَ إِلَى السَّلَامَةِ مِنْ أَلْسِنَةِ الْعَامَّةِ.
(2) لَيْسَ تَحْتَ الشَّمْسِ جَدِيدٌ
(3) رِضَا النَّاسِ غَايَةٌ لَا تُدْرَكُ
(4) قَدِ ارْتَفَعَ سِعْرُ الْقُطْنِ.
(5) سَيَنْدَمُ الظَّالِمُونَ.
(6) لَنْ يَضِيعَ الْعُرْفُ بَيْنَ اللهِ وَالنَّاسِ.
(7) عَوَاقِبُ الصَّبْرِ مَحْمُودَةٌ.
(8) لَا تَسُودُ الْأُمَمُ إِلَّا بِالْأَخْلَاقِ.

4- Aşağıdaki cümlelerin başına tahfif edilmiş لَكِنَّ getir; cümlelerin başına uygun cümleler de yazarak kelimelerin sonlarını harekele.

(1) النِّظَامُ مُضْطَرِبٌ.
(2) الرِّبْحُ قَلِيلٌ.
(3) الصُّنَّاعُ قَلِيلُونَ.
(4) الْأَسْعَارُ رَخِيصَةٌ.
(5) الطَّرِيقُ وَعْرَةٌ.
(6) النَّوَافِذُ مَفْتُحَةٌ.

5- Üç tanesi amel eden إِنْ ile; üç tanesi amel etmeyen إِنْ ile ve üç tanesi de كَأَنْ ile başlayan dokuz cümle kur.

6- İ'râb Çalışması:

a) Örnek:

رَأَيْتُ أَنْ لَيْسَ لِلْجَاهِلِ اخْتِرَامٌ.	
رَأَيْتُ	فعل وفاعل. Fiil ve fâil.
أَنْ	مخففة من الثقيلة وهي حرف مبني على السكون، واسمها ضمير الشأن محذوف. Tahfif edilmiş أَنَّ'dir. Harftir, sükûn üzere mebnidir. İsmi mahzûf bir şa'n zamiridir.
لَيْسَ	فعل ماض ناقص. Mazi ve nakıs fiildir.
لِلْجَاهِلِ	جار ومجرور خبر "ليس". Câr- mecrûrdur, ليس'nin haberidir.
اخْتِرَامٌ	اسم "ليس"، وجملة "لَيْسَ لِلْجَاهِلِ اخْتِرَامٌ" في محل رفع خبر "أن" المخففة، و"أن" وما بعدها في تأويل مصدر سد مسد مفعولي "رأى". ليس'nin ismidir; لَيْسَ لِلْجَاهِلِ اخْتِرَامٌ cümlesi أن harfinin haberidir ve mahallen merfûdur. أن ve sonrasındaki cümle رأى fiilinin iki mef'ûlünün yerine geçen masdar olarak açıklanır.

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

(1) إِنِ الْبُخْلُ لَعَارٌ.

(2) وَجَدْتُ أَنْ لَيْسَ لَكَ عُذْرٌ.

(3) وَجَدْتُهُ صَبُوراً كَأَنْ لَمْ تُلَمَّ بِهِ نَائِبَةٌ.

(4) القُطْنُ قَلِيلٌ لَكِنْ سِعْرُهُ رَخِيصٌ.

7- İbrahim b. Mehdi'nin oğluna yazdığı mersiye beyitlerini açıkla ve ilk beytin i'râbını yap.

كَأَنْ لَمْ يَكُنْ كَالْغُصْنِ فِي مَيْعَةِ الضُّحَا ... سَقَاهُ النَّدَى فَاهْتَزَّ وَهُوَ رَطِيبُ

كَأَنْ لَمْ يَكُنْ كَالدُّرِّ يَلْمَعُ نُورُهُ ... بِأَصْدَافِهِ لَمَّا تَشِنْهُ ثُقُوبُ

كَفُّ إِنَّ وَأَخَوَاتُهَا عَنِ الْعَمَلِ

إنّ ve Benzerlerinin Amel Etmemesi

Örnekler:

1	إِنَّمَا الْحَيَاةُ جِهَادٌ.	2	لَيْتَمَا الدَّهْرَ مُسَالِمٌ.
	إِنَّمَا الْقَنَاعَةُ كَنْزٌ.		لَيْتَمَا الإِنْسَانَ كَامِلٌ.
	إِنَّمَا تُقَاسُ هِمَمُ النَّاسِ بِالأَعْمَالِ.		لَيْتَمَا السُّرُورُ دَائِمٌ.
	إِنَّمَا يُعَاقَبُ الْمُسِيءُ.		لَيْتَمَا الشَّبَابُ رَاجِعٌ.

1	Hayat bir mücadeledir.	2	Keşke felek iyi huylu olsa.
	Kanaat bir hazinedir.		Keşke insan olgun olsa.
	İnsanların gayreti amelleriyle ölçülür.		Keşke mutluluk dâim olsa.
	Kötülük yapan cezalandırılır.		Keşke gençlik geri gelse.

Analiz:

Birinci kısımdaki örneklerde إِنَّ amelden düşmüştür. Bu örneklerin ilk ikisinde isim cümlesinin başına gelmiştir. Sonraki iki örnekte ise fiil cümlesine dahil olmuştur. Daha önceki derslerde sadece isim cümlesinin başına geldiğini, ismini nasb haberini de ref ettiğini öğrenmiştik. Peki burada bu şekilde amel etmemesini ve fiil cümlesinin de başına gelmesini sağlayan etken nedir? Örnekler baktığımızda bunun sebebinin إِنَّ'ye bitişen zâid bir مَا harfinin olduğunu görürüz. Bu مَا harfi إِنَّ'yi amelden düşürür. Ayrıca fiil cümlelerinin de başına gelmesine olanak sağlar. Aynı şekilde أَنَّ، لَكِنَّ، كَأَنَّ، لَعَلَّ harflerine bu zâid مَا harfi birleşir ve bu harfleri amelden düşürür.

İkinci kısımdaki örneklerde ise isim cümlelerinin başına لَيْتَ'nin geldiğini görüyoruz. Fakat bu örneklerin ikisinde لَيْتَ'nin amel ettiğini, diğer ikisinde de amelden düştüğünü görüyoruz. Her zaman amel ettiğini bildiğimiz لَيْتَ'nin amelden de düşmesini sağlayan şey nedir? Bunun sebebi zâid مَا harfinin birleşmesidir. مَا harfinin birleştiği bütün örnekleri incelediğimizde لَيْتَ'nin sadece isim cümlelerin başına geldiğini; ayrıca مَا harfi birleştiğinde hem amel ettiğini hem de amelden düştüğünü görmekteyiz.

Kural:

67) تَتَّصِلُ "مَا" الزَّائِدَةُ بِـ"إِنَّ" وَأَخَوَاتِهَا فَتَكُفُّهَا عَنِ الْعَمَلِ، وَتُزِيلُ اخْتِصَاصَهَا بِالأَسْمَاءِ، وَإِلاَّ "لَيْتَ" فَيَجُوزُ أَعْمَالُهَا وَإِلْغَاؤُهَا، وَلاَ يَزُولُ اخْتِصَاصُهَا بِالأَسْمَاءِ.

67- Zâid مَا harfi إِنَّ ve benzerlerine birleşir ve bunları amelden düşürerek sadece isimlerin başına gelme özelliklerini de ortadan kaldırır. (Yani fiillerin başına gelmelerini de sağlar.) Ancak لَيْتَ'de hem amelden düşmesi hem de amel etmesi uygundur. Ancak لَيْتَ'nin isimlerin başına gelme özelliğini ortadan kaldırmaz. (Yani her iki durumda da isim cümlesinin başına gelir.)

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki paragrafta amel eden ve amelden düşen إِنَّ ve benzerlerini belirle ve amelden düşenlerin sebebini açıkla.

زُرْتُ سُوقاً مِنْ أَسْوَاقِ الرِّيفِ مَرَّةً وَمَا كُنْتُ أَبْغِي شِرَاءً وَلاَ بَيْعاً، وَإِنَّمَا أَرَدْتُ أَنْ أَعْرِفَ شَيْئًا مِنْ عَادَاتِ الْقَوْمِ وَأَعْمَالِهِمْ فِي هَذِهِ السُّوقِ، قَصَدْتُ إِلَيْهَا مُبَكِّراً، فَخُيِّلَ إِلَيَّ إِنَّمَا الطُّرُقُ الْمُؤَدِّيَةُ إِلَيْهَا تَزْخَرُ بِالْقَرَوِيِّينَ: مِنْ رِجَالٍ وَنِسَاءٍ وَغِلْمَانٍ، وَمَا بَلَغْتُ بَابَهَا حَتَّى شَهِدْتُ النَّاسَ يَتَزَاحَمُونَ يَتَدَافَعُونَ، كَأَنَّمَا هُمْ فِي مَلْحَمَةٍ أَوْ مَعْرَكَةٍ حَامِيَةٍ. وَدَفَعْتُ بِنَفْسِي بَيْنَ الدَّافِعِينَ، وَدَخَلْتُ السُّوقَ بَيْنَ صَخَبٍ وَضَجِيجٍ، وَنِزَاعٍ وَشِجَارٍ، وَأَقْذَارٍ مُتَرَاكِمَةٍ وَغُبَارٍ ثَائِرٍ، وَأَقْوَاتٍ يُغَطِّيهَا جَيْشٌ مِنَ الذُّبَابِ وَالذُّبَابِ، وَسِلَعٍ مَعْرُوضَةٍ فِي غَيْرِ نِظَامٍ، وَالنَّاسُ حَيَارَى لاَ يَدْرُونَ مِنْ أَثْمَانِهَا شَيْئاً، وَكُلُّهُمْ يَتَسَاوَمُونَ فِيهَا عَلَى غَيْرِ هُدًى فَمَرَّةً يَرْبَحُونَ وَمِرَاراً يَخْسَرُونَ.

وَلَيْتَمَا لِهَذِهِ الأَسْوَاقِ نِظَامًا صِحِّيًّا دَقِيقاً وَقَوَانِينَ تَحُولُ دُونَ غَبْنِ النَّاسِ وَضَرَرِهِمْ.

2- Cümlelerdeki amel eden ve etmeyen إنّ ve benzerlerini belirle ve amel etmediği cümlelerdeki durumu açıkla.

(1) إنّما الرُّجوع إلى الْحقّ فَضيلَةٌ.
(2) إنّ الْمطر غزيرٌ.
(3) إنّما الأعْمال بالنّيّات.
(4) كأنّ الْقصر جبلٌ شامخٌ.
(5) كأنّما يعْقلُ الْحيوانُ.
(6) كأنّ الشّمْس قُرْصٌ منَ الذّهب.
(7) سَتعْلَمُونَ أنّما سيُكافأُ الْمجدّ.
(8) سَاءَني أنّ أباكَ مَريضٌ.
(9) الرّجُلُ بَخيلٌ ولَكنّما ابْنهُ جوّادٌ.
(10) تَعبَ الْعاملُ ولكنّ الْعَمل قليلٌ.
(11) ليْتَما النّاس مُنْصفُونَ.
(12) ليْتَما الْحياة خاليَةٌ منَ الْكدَر.
(13) لَعلّ الْجيْش مُنْتصرٌ.
(14) لَعلّ الصّناعَة ناهضَةٌ.

3- إنّ ve benzerlerine zâid مَا harfini birleştir ve amel etmemesi gereken ve amel etmesi uygun olan durumları açıkla.

(1) إنّ الرّيح شَديدَةٌ.
(2) إنّ أُذُنَي الْحصَان صَغيرَتَان.
(3) أعْلَمْتُ أنّ الزّرَافَة طَويلَةُ الْعُنُق.
(4) سرّني أنّ التّاجرَ رابحٌ.
(5) كأنّ الْمَاءَ مرْآةٌ.
(6) كأنّ الْجَملُ سَفينَةٌ.
(7) كأنّ الْمُعلّمينَ آبَاءٌ.
(8) لَيْتَ الإنْسَانَ مُخلّدٌ.
(9) لَيْتَ الرّبيعَ دائمٌ.
(10) الْخَادمُ حَاضرٌ لَكنّ السّيّدَ غَائبٌ.

4- Aşağıdaki cümlelerin başına إنّ ve إنّما getir. Kelimelerin sonlarını harekele.

(1) القَمَر مُضِئ.
(2) الثّوْب نَظيف.
(3) النّيل فَائض.
(4) البِنَاء شَاهق.
(5) السّفينَة سَائرَة.
(6) الذّبَاب مُضرّ.
(7) المِصْبَاح مُتّقد.
(8) الجَمَل قَويّ.
(9) الفِيل ضَخْم.

5- Aşağıdaki cümlelerin başına لَيْتَمَا getir ve kelimelerin sonlarını harekele. İsmi için uygun olan durumları da açıkla.

(1) السّمَاء مَصْحيَّة.
(2) الهَوَاء مُعْتَدل.
(3) المَهْر مُذَلّل.
(4) الرّبيع قَريب.
(5) المَال كَثير.
(6) الصّديق مُهَذّب.
(7) العِتَاب نَافع.
(8) الصّحّة دَائمَة.
(9) البُسْتَان مُثْمر.

6- a) Üçü إِنَّمَا ile üçü de أَنَّمَا ile başlayan altı cümle kur ve kelimeleri harekele.

b) Üçü كَأَنَّمَا ile üçü de لَكِنَّمَا ile başlayan altı cümle kur ve kelimeleri harekele.

c) لَيْتَمَا ile başlayan üç cümle kur ve ismi için uygun olan harekeleri belirt.

7- İ'râb çalışması:

a) Örnek:

إِنَّمَا ثَمَرَةُ الْعِلْمِ الْعَمَلُ.	
إِنَّمَا	"إِنَّ" حرف توكيد، و"ما" كافة عن العمل. إنّ pekiştirme harfidir; ما ise ما el-kâffe (amelden düşüren ما)dır.
ثَمَرَةُ	مبتدأ مرفوع. Mübtedadır, merfûdur.
الْعِلْمِ	مضاف إليه مجرور. Muzâfun ileyhtir, mecrûrdur.
الْعَمَلُ	خبر المبتدأ مرفوع. Haberdir, merfûdur.

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

1) إِنَّمَا الْبَشَاشَةُ حَبْلُ الْمَوَدَّةِ.

2) وَجَدْتُ أَنَّمَا صَدَاقَةُ الْجَاهِلِ تَعَبٌ.

3) الإِخْوَانُ كَثِيرُونَ وَلَكِنَّمَا الأَوْفِيَاءُ قَلِيلُونَ.

4) لَيْتَمَا الْغَايَاتُ تُبْلَغُ بِالأَمَانِيِّ.

8- Aşağıdaki beyitler açıkla ve birinci beytin i'râbını yap.

إِنَّمَا الدُّنْيَا هِبَاتٌ وَعَوَارٍ مُسْتَرَدَّه

شِدَّةٌ بَعْدَ رَخَاءٍ وَرَخَاءٌ بَعْدَ شِدَّة

لاَ النَّافِيَةُ لِلْجِنْسِ

لاَ en-nâfiye li'l-cins

Örnekler:

لاَ شَاهِدَ زُورٍ مَحْبُوبٌ.	1	لاَ رَاكِباً فَرَساً فِي الطَّرِيقِ.	2
لاَ شَجَرَةَ رُمَّانٍ فِي الْبُسْتَانِ.		لا مُقَصِّراً فِي وَاجِبِهِ مَمْدُوحٌ.	
لاَ رَاعِيَ غَنَمٍ فِي الْحَقْلِ.		لا مُجِدًّا فِي عَمَلِهِ مَذْمُومٌ.	

لاَ سُرُورَ دائِمٌ.	3
لاَ ضِدَّيْنِ مُجْتَمِعَانِ.	
لاَ مُجِدِّينَ مَحْرُومُونَ.	
لاَ جَاهِلاَتٍ مُحْتَرَمَاتٌ.	

Yolda hiçbir atlı binici yok.	2	Hiçbir yalancı şahit sevilmez.	1
Görevini ihmal eden hiç kimse övülmez.		Bostanda hiçbir nar ağacı yok.	
İşini iyi yapan kişi yerilmez.		Tarlada hiçbir koyun güden yok.	

Hiçbir sevinç kalıcı değildir.	3
İki zıt, bir arada bulunmaz.	
Gayretli kişiler mahrûm olmaz.	
Cahil kadınlar saygı görmez.	

Analiz:

إنّ ve benzerlerinin isim cümlesinin başına geldiğini ve ismini nasb haberini ref ettiğini öğrenmiştin. İşte إنّ ve benzerlerinden biri de لا en-nâfiye li'l-cins (cinsini olumsuz yapan لا)'dır. Bu لا harfi, haberindeki olumsuz yargıyı isminde ifade edilen bütün türlere atfeder.[19] Burada genele has kıldığımız kelimenin bazı hükümleri ve şartları vardır. Bunlar şu şekildedir:

Örneklerdeki لا'nın isimlerine baktığında bu isimlerin üç şekilde bulunduğunu görürsün. Birinci kısımda muzâf, ikinci kısımda şibhi muzâf, üçüncü kısımda ise müfred şeklindedir. Müfredden kasıt, münâda konusunda öğrendiğin üzere muzâf veya şibhi muzâf olmamasıdır. Bu üç durumdaki isim ilk iki kısımda her zaman mansûb, üçüncü kısımda ise nasb alameti üzerine mebni olur. Bu isimler لا harfi bulunmadığında fethayla mansûb olur; müsenna ve cemi müzekker sâlim olduğunda yâ ile mansûb olur; cemi müennes sâlim olduğunda kesra ile mansûb olur. Örneklerde görüldüğü üzere.

Örneklere tekrar baktığında herhangi bir harf-i cerr'in لا harfine bitişmediğini ve isim ve haberinin de nekre olduğunu görürsün. İsmi ile haberi arasına da herhangi bir kelime girmemiştir. Bü üç şart, لا'nın إنّ ve benzerleri gibi amel etmesi için gerekli olan şartlardır. Birinci şart eksik olursa amelden düşer. Bu durumda وُضِعَ الأَثَاثُ فِي الْحُجْرَةِ بِلاَ تَرْتِيبٍ olur. Son iki şart eksik olursa tekrarı gerekir.

"لاَ أَبُوكَ حَاضِرٌ وَلاَ أَخُوكَ" (İsmi marife olmuştur.)

لاَ فِي الثَّوْبِ طِوَلٌ وَلاَ قِصَرٌ. (Haberi, isminden önce gelmiştir.)

---

19 Örneğin لا بستانَ مثمرٌ (Ürün veren hiçbir bostan yok.) dediğinde "ürün vermeme eyleminin bütün bostanlar için geçerli olduğunu" ifade etmiş olursun. Buradan hareketle لا بستانَ بل مثمرٌ بستانان (İkisinin aksine bir bostan ürün vermedi) demek doğru olmaz. Bu durumda, bir çelişki olur. Fakat bir de ليس'ye benzeyen لا vardır. Bu لا genel bir olumsuz ifade etmez. Sadece ismini olumsuz yapar. Mesela tek bir şeyi olumsuz yapmak istersen لا بستانانَ بل مثمراً بستانُ (Bir değil iki bostan ürün vermedi.) dersin. Fakat geneli yani bütün bostanları kastedeceksen bu şekilde söylemen uygun değildir.

Kurallar:

68) تَعْمَلُ "لاَ" النَّافِيَةُ لِلْجِنْسِ عَمَلَ "إِنَّ" فَتَنْصِبُ الْمُبْتَدَأَ وَيُسَمَّى اسْمَهَا، وَتَرْفَعُ الْخَبَرَ وَيُسَمَّى خَبَرَهَا.

69) يُنْصَبُ اسْمُهَا إِذَا كَانَ مُضَافاً أَوْ شَبِيهاً بِالْمُضَافِ، وَيُبْنَى عَلَى مَا يُنْصَبُ بِهِ إِذَا كَانَ مُفْرَداً.

70) يُشْتَرَطُ فِي عَمَلِهَا أَلاَّ يَدْخُلَ عَلَيْهَا جَارٌّ وَأَنْ يَكُونَ اسْمُهَا وَخَبَرُهَا نَكِرَتَيْنِ، وَأَلاَّ يُفْصَلَ الاِسْمُ عَنْهَا بِفَاصِلٍ، فَإِنْ فُقِدَ الشَّرْطُ الأَوَّلُ بَطَلَ عَمَلُهَا، وَإِنْ فُقِدَ شَرْطٌ مِنَ الشَّرْطَيْنِ الآخِرَيْنِ بَطَلَ عَمَلُهَا وَلَزِمَ تَكْرَارُهَا.

68- Cinsini olumsuz yapan لا, إنّ gibi amel eder. Mübtedayı ismi olarak nasb, haberi de haberi olarak ref eder.

69- İsmi muzâf veya şibhi muzâf ise isim mansûb olur. İsmi müfred isim ise nasb alameti üzerine mebni olur.

70- Bu şekilde amel etmesi için cer harfine bitişmemesi ve ismiyle haberinin nekre olması zorunludur. Ayrıca ismiyle haberi arasına başka bir kelime girmemelidir. İlk şart bulunmazsa amelden düşer. Son iki şart bulunmaz ise de amelden düşer ve tekrar edilmesi gerekir.

ALIŞTIRMALAR

1- Cümlelerdeki amel etmeyen لا harflerini sebebiyle birlikte belirt.

(1) اِشْتَرَيْتُ الْحِصَانَ بِلاَ سَرْجٍ.
(2) لاَ مُكْثِرٌ مُزَاحٌ مَهِيبٌ.
(3) لاَ الرَّجُلُ كَرِيمٌ وَلاَ ابْنُهُ.
(4) لاَ ظُلْمَ الْيَوْمَ.
(5) لاَ فِي الْحَدِيقَةِ صِبْيَانٌ وَلاَ بَنَاتٌ.
(6) لاَ دُكَّانَ فَاكِهَانِيٍّ قَرِيبٌ.
(7) لاَ فِي الْقَصِيدَةِ هِجَاءٌ وَلاَ مَدِيحٌ.
(8) لاَ مُؤْمِنِينَ قَانِطُونَ.
(9) لاَ هُوَ حَيٌّ فَيُرْجَى وَلاَ هُوَ مَيِّتٌ فَيُنْعَى.
(10) لاَ دَفْتَرِي مَعِي وَلاَ قَلَمِي.

2- Cümlelerdeki لا en-nafiye li'l-cins'in isimlerinin türlerini ve irablarını belirt.

(1) لاَ خَيْرَ فِي وُدِّ امْرِئٍ مُتَمَلِّقٍ.
(2) لاَ فَوَّارَاتِ فِي الْبُسْتَانِ.
(3) لاَ عَاقِلَيْنِ مُتَشَاتِمَانِ.
(4) لاَ حَسُودَ مُسْتَرِيحٌ.
(5) لاَ صَاحِبَ جُودٍ مَذْمُومٌ.
(6) لاَ سَبِيلَ إِلَى السَّلاَمَةِ مِنْ أَلْسِنَةِ الْعَامَّةِ.
(7) لاَ عَاصِياً أَبَاهُ مُوَفَّقٌ.
(8) لاَ صَحْرَاوَاتِ فِي أُورُبَا.
(9) لاَ مُتَنَافِسِينَ فِي الْخَيْرِ نَادِمُونَ.
(10) لاَ كَوَاكِبَ طَالِعَاتٌ.
(11) لاَ بَائِعَ فِي السُّوقِ.
(12) لاَ دَارَ كُتُبٍ فِي الْمَدِينَةِ.

3- Aşağıdaki isimleri لا'nın ismi yaparak uygun bir haberle tamamla.

(1) مُتْقِنٌ عَمَلَه.
(2) أَبُو أُسْرَةٍ.
(3) رَايَات.
(4) مُجِدُّونَ فِي أَعْمَالِهِمْ.
(5) صَانِعَ مَعْرُوفٍ.
(6) صَدِيقَانِ.
(7) مِصْبَاح.
(8) بَارٌّ بِوَالِدَيْهِ.
(9) ذُو فَضْلٍ.

4- Boş yerlere uygun bir isim koy ve irablarını belirt.

(1) لاَ..... أَفْضَلَ الْكِتَابِ.
(2) لاَ..... فِي النَّهْرِ.
(3) لاَ..... مَحْبُوبَانِ.
(4) لاَ..... خَائِبُونَ.
(5) لاَ..... فَقِيرَةٌ.
(6) لاَ..... شُجَاعٌ.
(7) لاَ..... يَلْتَقِيَانِ.
(8) لاَ..... مُحْتَرَمَاتٌ.

5- **a)** Umumi olumsuzluk bildiren لا ile dört cümle kur; birincisinde لا'nın ismi fetha ile mansûb, ikincisinde yâ ile mansûb, üçüncüsünde elif ile mansûb ve dördüncüsünde kesra ile mansûb olsun.

b) Umumi olumsuzluk bildiren لا ile üç cümle kur; birincisinde لا'nın ismi fetha üzere mebni, ikincisinde yâ ile mebni, üçüncüsünde kesra üzere mebni olsun.

6- Birinci cümlede harf-i cer, ikincisinde isim veya haberinin nekre olması ve üçüncüsünde de ismi ile arasına başka bir isim girmesi sebebiyle لا'nın amel etmediği üç cümle kur.

7- Aşağıdaki cümlelerde لا en-nâfiye li'l-cins ile en-nâfiye li'l-vâhid olanları belirle ve amel etme durumlarını açıkla.

(1) لاَ تِلْمِيذٌ غَائِباً بَلْ تِلْمِيذَانِ.

(2) لاَ حَيٌّ خَالِدٌ.

(3) لاَ مُتَنَزَّهٍ فِي الْمَدِينَةِ بَلْ مُتَنَزَّهَاتٌ.

(4) لاَ عَمَلَ خَيْرٍ ضَائِعٌ.

8- لا'nın ifade ettiği anlamları söyle; amel etme durumlarını açıkla ve birer örnek ver.

9- İ'râb çalışması

a) Örnek:

لاَ حَارِسِينَ فِي الْبُسْتَانِ.	
لاَ	نافية للجنس، حرف مبني على السكون. Cinsini olumsuz yapan lâ'dır. Harftir, sükûn üzere mebnidir.
حَارِسِينَ	اسم "لا"، مبني على الياء لأنه مثنى. لا'nın ismidir, ikil olduğu için yâ harfi ile mebnidir.
فِي الْبُسْتَانِ	جار ومجرور خبر "لا". Câr-mecrûrdur, لا'nın haberidir.

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

1) لاَ مُتَرَيِّثِينَ مَذْمُومُونَ.

2) لاَ زَمَانَ رَبِيعٍ مَمْلُولٌ.

3) لاَ مَعَ الْمُسَافِرِ مَاءٌ وَلاَ زَادٌ.

4) لاَ مُسْتَشِيرَ فِي أُمُورِهِ نَادِمٌ.

10- Aşağıdaki beyitlerden birini açıkla ve i'râbını yap.

وَلاَ خَيْرَ فِي حُسْنِ الْجُسُومِ ونُبْلِهَا إِذَا لَمْ تَزِنْ حُسْنَ الجُسُومِ عُقُولُ

***

وَلاَ خَيْرَ فِي حِلْمٍ إِذَا لَمْ تَكُنْ لَهُ بَوَادِرُ تَحْمِى صَفْوَه أَنْ يُكَدَّرا

لاَ سِيَّمَا

Örnekler:

1) أحِبُّ رِجالَ الأدَبِ ولاسِيما الشُّعَرَاءُ / الشُّعَرَاءِ.
2) أعْجَبْتُ بِالجَيْشِ وَلاَسِيَّمَا قَائِدُهُ / قَائِدِهِ.
3) سَاعِدِ النَّاسَ ولاَسِيَّمَا الفُقَرَاءُ / الفُقَرَاءِ.
* * *
4) يُكافَأُ الْمُجِدُّون ولاَسِيَّمَا مُجِدٌّ / مُجِدٍّ / مُجِدًّا خُلُقُه كريمٌ
5) أحِبُّ سُكْنَى الْقُرَى ولاَسِيَّمَا قَرْيَةٌ / قَرْيَةٍ / قَرْيَةً عَلَى النِّيلِ
6) أجَادَ الخُطَبَاءُ ولاَسِيَّمَا خَطِيبٌ / خطيبٍ / خَطِيبًا حديثُ السِّنِّ

1- Edebiyatla uğraşanları severim, özellikle de şairleri.
2- Orduya hayran kaldım, özellikle de komutanına.
3- İnsanlara yardım et, özellikle de fakirlere.
4- Gayretli insanlar ödüllendirilir, özellikle de güzel ahlak sahibi olanlar.
5- Köy halkını severim, özellikle de Nil kıyısındaki köy halkını.
6- Hatipler çok iyi konuşurlar, özellikle de genç olanı.

Analiz:

Bir kimse "أُحِبُّ رِجَالَ الأَدَبِ" (Edebiyatçıları severim) dediğinde o kişinin edebiyatçılara karşı bir ilgisi olduğunu anlarız. Fakat bu ifadeye "لاَ سِيَّمَا الشُّعَرَاء" (özellikle şairleri) ifadesini eklediğinde yeni bir şey daha anlarız. Bu da şairlere olan sevgisinin diğerlerinden daha üstün olduğudur. Bu anlamı veren "سِيَ" kelimesidir ve "gibi" manasındadır. Bu durumda "edebiyatçılar, şairlere olan ilgim ve sevgim noktasında onlar gibi olamazlar" anlamı çıkar. Öyleyse لاَ سِيَّمَا

ifadesi, yargıda kendinden sonraki kelimenin öncesindeki kelimeden üstün tutulduğunu ifade etmektedir.

لاَ سِيَّمَا ifadesini lafız yönünden incelediğinde bu kelimenin "لا en-nâfiye li'l-cins" ile başladığını görürsün. Peki ismi ve haberi nedir? İsmi "سِيَ" kelimesi, haberi de her zaman mahzûftur. Takdiri "مَوْجُود" veya "حَاصِل" kelimeleridir. سِيَ kelimesine bitişen مَا harfi zâid bir harf veya ism-i mevsûl kabul edilir. Yada شيء manasında nitelenen bir nekredir. Son iki durumda (zâid ve ism-i mevsûl kabul edilmesi durumunda) muzâfun ileyh kabul edilir.

لاَ سِيَّمَا'dan sonra gelen isimleri incelediğinde bu isimlerin ilk üç örnekte marife olarak, son üç örnekte ise nekre olarak geldiğini görürsün. Marife olarak gelirse ya merfû ya da mecrûr olur.

Ref olmasının sebebi هُمْ takdirindeki mahzûf bir mübtedanın haberi olmasıdır.

هُمُ الشُّعَرَاءُ ifadesi de ism-i mevsûl kabul edilen مَا'nın sıla cümlesidir. Ya da ما kelimesinin sıfatıdır.

Cer olmasının sebebi سِيَّمَا ifadesine izafe edilmesidir.

لاَسِيَّمَا'dan sonraki isim nekre olarak gelirse merfû, mansûb veya mecrûr olabilir. Ref olma ve cer olma durumu yukarıda açıklandığı gibidir. Nasb olması ise مَا'nın temyizi olmasından dolayıdır. Nekre olduğu için böyle olması uygundur.

Kurallar:

71) يُؤْتَى بِتَرْكِيبِ "لاَ سِيَّمَا" لِتَفْضِيلِ مَا بَعْدَهَا عَلَى مَا قَبْلَهَا فِي الْحُكْمِ.

72) الاِسْمُ الْوَاقِعُ بَعْدَ "لاَ سِيَّمَا" إِنْ كَانَ مَعْرِفَةً جَازَ فِيهِ الرَّفْعُ وَالْجَرُّ لَيْسَ غَيْرُ، وَإِنْ كَانَ نَكِرَةً جَازَ فِيهِ أَوْجُهُ الإِعْرَابِ الثَّلاَثَةُ.

71- "لاَ سِيَّمَا" terkibi, yargıda kendinden sonraki ismin önceki isimden üstün tutulduğunu ifade etmek için kullanılır.

72- لاَ سِيَّمَا'dan sonraki isim marife ise sadece merfû veya mecrûr olur. Eğer nekre olursa üç irab alametini de alması uygundur.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki cümleleri oku ve لاَ سِيَّمَا'dan sonra gelen isimlerin alabileceği irabları sebepleriyle birlikte açıkla.

1) أُحِبُّ تَسَلُّقَ الْجِبَالَ وَلاَسِيَّمَا الشَّاهِقَة.
2) سَيُعَاقَبُ الْمُذْنِبُونَ وَلاَ سِيَّمَا مُذْنِب لَهُ سَابِقَةٌ.
3) يُنْفِقُ الْعَاقِلُ مَالَهُ فِي وُجُوهِ الْخَيْرِ وَلاَسِيَّمَا مُسَاعَدَة الْفُقَرَاءِ.
4) أَعْجَبَنِي الْقَوْمُ وَلاَسِيَّمَا أَمِير بَيْنَهُمْ.
5) أَحْسِنْ إِلَى الْفُقَرَاءِ وَلاَسِيَّمَا فَقِير عَاجِز.
6) يُعْجِبُنِي الْعُمَّالُ الْمُجِدُّونَ وَلاَ سِيَّمَا عَامِل مُبَكِّر.
7) رَبِحَ تُجَّارُ الْمَدِينَةِ وَلاَسِيَّمَا تُجَّار الْقُطْنِ.
8) يَضُرُّ السَّهَرُ كُلَّ طِفْلٍ وَلاَسِيَّمَا طِفْل جِسْمُهُ ضَعِيفٌ.

2- Boşluklara uygun cümleler yaz ve لاَسِيَّمَا'dan sonra gelen isimlerin alabileceği irabları belirt.

1)..... وَلاَسِيَّمَا شُرْفَاته.
2)..... وَلاَسِيَّمَا شَجَر الْكَافُورِ.
3)..... وَلاَسِيَّمَا مُزَاح يُؤَدِّى إِلَى الْخِصَام.
4)..... وَلاَسِيَّمَا صَدِيق وَفِيّ.
5) ..... وَلاَسِيَّمَا أَخُوكَ.
6)..... وَلاَسِيَّمَا الْعُلَمَاء.
7) ..... وَلاَسِيَّمَا غَنِىّ يُوَاسِي بِمَالِهِ الْفُقَرَاءَ.
8) ..... وَلاَسِيَّمَا كُتُب الأَدَبِ.

3- Boşluklara gelebilecek uygun kelimeler yaz ve alabilecekleri irabları belirle.

1) أَثَاثُ الْمَنْزِلِ ثَمِينٌ وَلاَسِيَّمَا.....
2) مَنَاظِرُ الرِّيفِ جَمِيلَةٌ وَلاَسِيَّمَا.....
3) يُحِبُّ الْعُقَلاَءُ الْهُدُوءَ وَلاَسِيَّمَا.....
4) التَّمْرِينَاتُ الْبَدَنِيَّةُ مُفِيدَةٌ وَلاَسِيَّمَا.....
5) الْفَرَاغُ يُفْسِدُ الْعُقُولَ وَلاَسِيَّمَا.....
6) كَثْرَةُ الأَكْلِ تَضُرُّ الأَجْسَامَ وَلاَسِيَّمَا.....
7) يُحِبُّ الْمُعَلِّمُ تَلاَمِيذَ وَلاَسِيَّمَا.....
8) أَجَادَ التِّلْمِيذُ الإِنْشَاءَ وَلاَسِيَّمَا.....

4- a) لاَسيّمَا'dan sonra gelen ismin marife olduğu üç cümle kur ve لاَسيّمَا'dan sonraki isimlerin alabilecekleri irabları belirt.

b) لاَسيّمَا 'dan sonra gelen ismin nekre olduğu üç cümle kur ve لاَسيّمَا'dan sonraki isimlerin alabilecekleri irabları belirt.

5- Üçünde لاَسيّمَا'dan sonra gelen ismin müsenna, üçünde cemi müzekker sâlim ve üçünde de işaret ismi olan dokuz cümle kur.

6- Aşağıdaki cümleleri لاَسيّمَا kullanarak aynı manaya gelecek şekilde yeniden düzenle.

1) اَلفَاكِهَةُ غِذَاءٌ مُفِيدٌ، وَأَفْضَلُ أَنْوَاعِهَا البُرْتُقَالُ.

2) زُرْتُ حَدِيقَةَ فَرَاعَنِي كُلُّ شَيْءٍ فِيهَا، وَإِنْ أَنِسَ لاَ أَنِسَ حُسْنَ الْوُرُودِ الْمُخْتَلِفَةِ الأَلْوَانِ.

3) لِي شَغَفٌ عَظِيمٌ بِالْفُنُونِ الْجَمِيلَةِ وَبِخَاصَّةٍ التَّصْوِيرُ.

4) أَحْسِنْ إِلَى النَّاسِ وَابْدَأْ بِأَهْلِي وَجِيرَانِي.

7- İ'râb Çalışması

a) Örnek:

اَلعُلَمَاءُ مُحْتَرَمُونَ وَلاَسِيَّمَا الْعَامِلِينَ.	
اَلعُلَمَاءُ	مبتدأ مرفوع. Mübtedadır, merfûdur.
مُحْتَرَمُونَ	خبر المبتدأ مرفوع بالواو. Haberdir, vâv ile merfûdur.
وَلاَسِيَّمَا	الواو اعتراضية، ولا نافية للجنس، و "سِيَّ" اسمها منصوب بالفتحة الظاهرة، وهو مضاف، وما زائدة. Vâv, i'tiraziyyedir; لا harfi cinsini olumsuz yapan harftir. سي kelimesi لا harfinin ismidir, fetha ile mansûbdur, muzâftır. ما zâiddir.

العاملين	مضاف إليه مجرور بالياء لأنه جمع مذكر سالم. Muzâfun ileyhtir, yâ ile mecrûrdur, çünkü cemi müzekker sâlimdir.

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

1) اِسْتَشِرِ الأَصْدِقَاءَ وَلاَسِيَّمَا صَدِيقاً عَاقِلاً.

2) سَأَزُورُ آثَارَ الْقَاهِرَةِ وَلاَسِيَّمَا جَامِعَ عَمْرو.

3) حَفِظَ التَّلاَمِيذُ دُرُوسَهُمْ وَلاَسِيَّمَا أَخِيكَ.

مَا يَنُوبُ عَنِ الْمَصْدَرِ فِي بَابِ الْمَفْعُولِ الْمُطْلَقِ

Mefûlu Mutlak Olan Masdarın Nâibi

Örnekler:

1- Suçumu itiraf ettim.	1) أَقْرَرْتُ بِذَنْبِي اعترافاً.
2- Tren hızlı bir şekilde gitti.	2) سَارَ القِطَارُ سَرِيعاً.
3- Ordu, bozguna uğramış şekilde geri döndü.	3) رَجَعَ الْجَيْشُ الْقَهْقَرَى.
4- Adam üç kere yemin etti.	4) حَلَفَ الرَّجُلُ ثَلاثاً.
5- Arabacı ata kırbaçla vurdu.	5) ضَرَبَ الْحُوذِيُّ الْحِصانَ سَوْطاً.
6- Öğrenci bütün çabasını sarfetti.	6) جَدَّ الطَّالِبُ كلَّ الْجِدِّ.
7- İşçi, biraz iyi oldu.	7) أَحْسَنَ العَامِلُ بَعْضَ الإِحْسَانِ.
8- Misafire bu ikramda bulundum.	8) أَكْرَمْتُ الضَّيْفَ ذَلِكَ الإِكْرَامَ.
9- Sana, kimseye davranmadığım kadar iyi davrandım.	9) جَامَلْتُكَ مُجَامَلَةً لا أُجَامِلُهَا أَحَداً.

Analiz:

Örneklerde geçen اِعْتِرَافًا, سَرِيعًا, الْقَهْقَرَى, ثَلَاثًا, سَوْطًا, كُلَّ, بَعْضَ, ذَلِكَ ve أُجَامِلُهَا cümlesindeki ها zamiri, kendilerinden önce zikredilen fiillerin mastarlarına delalet eder. Yani cümledeki fiillerin mastarlarının yerine geçmişlerdir. Birinci örnekteki cümle أَقْرَرْتُ بِذَنْبِي إِقْرَارًا takdirinde; ikinci örnekteki cümle سَارَ الْقِطَارُ سَيْرًا سَرِيعًا takdirinde; üçüncü örnekteki cümle رَجَعَ الْجَيْشُ رُجُوعَ الْقَهْقَرَى takdirindedir.

Bu örneklerdeki mastarlar, Mef'ûlun mutlak olarak mansûb olurlar. Mef'ûlun mutlak anlamını veren ve bu konumda olan mastarlar, Mef'ûlun mutlakların nâibi olarak nasb edilirler.

Mef'ûlu mutlakların nâibi olan bu lafızları tekrar inceleyip her birinin fiilin aslî mastarıyla olan ilişkisine baktığında aralarında açık bir bağ görürsün. Zira birinci lafız mastarla eş anlamlı, ikinci lafız masdarın sıfatı, üçüncü lafız masdarın yapılış şekli, dördüncü lafız masdarın sayısı vb. durumundadır.

Kural:

73) يَنُوبُ عَنِ الْمَصْدَرِ مُرَادِفُه وَصِفَتُهُ وَمَا يَدُلُّ عَلَى نَوْعِهِ أَوْ عَدَدِهِ أَوْ آلَتِه. وَكُلٌّ وَبَعْضٌ مُضَافَتَيْنِ إِلَيْهِ. وَالإِشَارَةُ إِلَيْهِ. وَضَمِيرُهُ، فَيُنْصَبُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهَا عَلَى أَنَّهُ نَائِبٌ عَنِ الْمَفْعُولِ الْمُطْلَقِ.

73- Masdarın yerine eş anlamlısı, sıfatı; yapılış şeklini, sayısını veya yapıldığı aleti gösteren kelimeler geçebilir. Ayrıca كُلّ ve بَعْض kelimeleri masdara muzâf olurlar. Yine işaret ismi veya zamir de masdarın yerine geçebilir. Her biri mefulu mutlak'ın nâibi olarak mansûb olurlar.

ALIŞTIRMALAR

1- Mef'ûlu mutlak yerine geçen ifadeleri belirleyerek sebeplerini açıkla.

التَّمْرِينَاتُ الْبَدَنِيَّةُ تَزِيدُ الْعَضَلاَتِ صَلاَبَةً وَالْقَلْبَ قُوَّةً، وَتُسَاعِدُ الأَمْعَاءَ وَالْكُلَى أَتَمَّ مُسَاعَدَةٍ، فَعَلَى الإِنْسَانِ أَنْ يُعْنَى بِهَا كَلَّ الْعِنَايَةِ، وَأَنْ يَجْعَلَ لِنَفْسِهِ حَظًّا مِنْهَا كَلَّ يَوْمٍ، وَأَفْضَلُ أَنْوَاعِ التَّمْرِينِ الْبَدَنِيِّ مَا كَانَ فِي الْهَوَاءِ الطَّلْقِ، فَيُحْسِنُ بِالإِنْسَانِ أَنْ يَمْشِيَ فِي الْحُقُولِ كَثِيراً، وَأَنْ يَسْبَحَ عَوْماً، وَأَنْ يَمْتَطِيَ صَهَوَاتِ الْخَيْلِ رُكُوباً، وَأَنْ يَشْتَغِلَ فِي حَدِيقَةِ مَنْزِلَةٍ دَفْعَتَيْنِ أَوْ ثَلاَثاً كُلَّ أُسْبُوعٍ، وَعَلَى الإِنْسَانِ أَلاَّ يُجْهِدَ نَفْسَهُ فِي هَذَا التَّمْرِينِ ذَلِكَ الإِجْهَادَ الَّذِي يَأْتِيهَا الْمُتَنَافِسُونَ فِي مَيَادِينِ السِّبَاقِ، فَإِنَّ ذَلِكَ قَدْ يَضُرُّ الْجِسْمَ أَكْثَرَ مِمَّا يُفِيدُهُ.

2- Mef'ûlu mutlakın nâiblerini belirle.

(1) تَلاَ الْقَارِئُ الْقُرْآنَ أَحْسَنَ تِلاَوَةٍ.
(2) رَمَى الصَّيَّادُ الطَّيْرَ سَهْماً.
(3) سَجَدَ الْمُصَلِّي أَرْبَعاً.
(4) مَا نَامَ الْمَرِيضُ بَعْضَ النَّوْمِ حَتَّى هَبَّ مُنْزَعِجاً.
(5) يُحِبُّ الْعَاقِلُ وَطَنَهُ كُلَّ الْحُبِّ.
(6) هَجَمَ الْجُنْدِيُّ الدَّغْرَى.
(7) الرَّجُلُ الْمُهَذَّبُ لاَ يُعَامِلُ النَّاسَ هَذِهِ الْمُعَامَلَةَ.
(8) صَفَحْتُ عَنْهُ صَفْحاً لاَ أَصْفَحُهُ عَنْ أَحَدٍ.
(9) إِذَا نَجَحْتُ دَعَوْتُ الْجَفَلَى.
(10) أَوْلَمَ صَدِيقٌ وَدَعَا النَّقَرَى.

3- Aşağıdaki boşluklara, parantez içindeki türlerine göre uygun bir mef'ûlu mutlak yaz.

1) أَقْبَلَ النَّاسُ ..... (eşanlamlı)
2) أُبْغِضُ الْجَبَانَ..... (eş anlamlı)
3) نَأْكُلُ فِي الْيَوْمِ..... (sayı)
4) بَعْدَ أَنْ غَضِبَ..... رَجَعَ إِلَيْهِ حِلْمُهُ (ismi İşaret)
5) أُحِبُّ الْهَوَاءَ الْمُطْلَقَ..... (كل)
6) اِحْتَرَمْتُهُ اِحْتِرَاماً..... (zamir)
7) أَتْعَبَ الْعَامِلُ نَفْسَهُ..... (بعض)
8) ضَرَبَ اللاَّعِبُ الْكُرَةَ..... (alet)
9) أَكْرَمْنَا الضُّيُوفَ..... (sıfat)
10) نَظَرْتُ إِلَى الْمُقَصِّرِ..... (yapılış şekli)

4- Aşağıdaki kelimeleri mef'ûlu mutlakın naibi olacak şekilde cümle içerisinde kullan.

كُلّ الإتْقَانِ بَعْض الإهْمَالِ تِلْكَ الْمُسَاعَدَة أَتَمَّ حِفْظٍ ذَلِكَ السُّلُوك
عِشْرِينَ عَصَا ت وَكِيلاً سُرُوراً يَسِيراً

5- **a)** Faili müzekker – müsenna olan ve mef'ûlu mutlakın naibi de sayı ismi olacak şekilde bir cümle kur.

b) Nâib-i faili cemi müennes sâlim olan ve mef'ûlu mutlakın naibi de sıfat olacak şekilde bir cümle kur.

c) Mübtedası cemi müzekker sâlim olan ve mef'ûlu mutlakın naibi de zamir olacak şekilde haberi fiil cümlesi olan bir cümle kur.

d) Her birinde mef'ûlu mutlakın nâibinin masdar olduğu iki soru cümlesi kur.

6- Her biri mef'ûlu mutlakın nâibini farklı yönleriyle kapsayan dokuz cümle kur.

7- İ'râb çalışması

a) Örnek:

زَارَ الطَّبِيبُ الْمَرِيضَ أَرْبَعَ مَرَّاتٍ.	
فعل ماض مبني على الفتح. Mazi fiildir, fetha üzere mebnidir.	زَارَ
فاعل مرفوع بالضمة. Fâildir, damme ile merfûdur.	الطَّبِيبُ
مفعول به منصوب. Mef'ûlun bihtir, mansûbdur.	الْمَرِيضَ
نائب عن المفعول المطلق منصوب بالفتحة. Mef'ûlu mutlakın nâibidir, fetha ile mansûbdur.	أَرْبَعَ
مضاف إليه مجرور. Muzâfun ileyhtir, mansûbdur.	مَرَّاتٍ

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

(1) وَثِقْتُ بِكَ كُلَّ الثِّقَةِ.

(2) عَطَفْنَا عَلَيْهِ مِثْلَ عَطْفِكُمْ.

(3) سَعَيْتُ ذَلِكَ السَّعْيِ.

(4) جَلَسَ الرَّجُلُ الْقُرْفُصَاءَ.

الإِضَافَةُ
İzâfet

1- الإِضَافَةُ الْمَعْنَوِيَّةُ وَاللَّفْظِيَّةُ

1) Manevi ve Lafzî izâfet

Örnekler:

1	نُورُ الشَّمْسِ قَوِيٌّ.	3	صَانِعُ الْمَعْرُوفِ مَشْكُورٌ.
	عُنُقُ الجَمَلِ طَوِيلٌ.		مَحْمُودُ الْخِصَالِ مَمْدُوحٌ.
	رِيشُ الطَّاوُوسِ جَمِيلٌ.		سَرِيعُ الْغَضَبِ مَذْمُومٌ.
2		4	الْحَافِظَا دُرُوسِهِما مُكَافَآنِ.
	أَسْمَعُ بُكَاءَ طِفْلٍ.		الْمُتْقِنُو أَعْمَالِهِمْ رَابِحُونَ.
	أَرَى آثَارَ أَقْدَامٍ.		الْمُنْصِفُ النَّاسِ مَحْبُوبٌ.
	أَشُمُّ رَائِحَةَ وَرْدٍ.		الْمُحِبُّ فِعَلِ الخَيْرِ سَعِيدٌ.

1	Güneş ışığı güçlüdür.	3	İyilik yapan takdir edilir.
	Devenin boynu uzundur.		İyi huyları olan övülür.
	Tavus kuşunun tüyleri güzeldir.		Çabuk öfkelenen yerilir.
2		4	Derslerini ezberleyen iki kişi ödüllendirildi.
	Bir çocuk ağlaması duyuyorum.		İşlerini iyi yapanlar kazanırlar.
	Antik eserler görüyorum.		İnsanlara merhametli olanlar sevilir.
	Bir gül kokusu alıyorum.		Hayırlı işler yapan mutlu olur.

الإِضَافَةُ
İzâfet

1- الإِضَافَةُ الْمَعْنَوِيَّةُ وَاللَّفْظِيَّةُ

1) Manevi ve Lafzî izâfet

Örnekler:

1	نُورُ الشَّمْسِ قَوِيٌّ.	3	صَانِعُ الْمَعْرُوفِ مَشْكُورٌ.
	عُنُقُ الجَمَلِ طَوِيلٌ.		مَحْمُودُ الْخِصَالِ مَمْدُوحٌ.
	رِيشُ الطَّاوُوسِ جَمِيلٌ.		سَرِيعُ الْغَضَبِ مَذْمُومٌ.
2		4	الْحَافِظَا دُرُوسِهِما مُكَافَآنِ.
	أَسْمَعُ بُكَاءَ طِفْلٍ.		الْمُتْقِنُو أَعْمَالِهِمْ رَابِحُونَ.
	أَرَى آثَارَ أَقْدَامٍ.		الْمُنْصِفُ النَّاسِ مَحْبُوبٌ.
	أَشُمُّ رَائِحَةَ وَرْدٍ.		الْمُحِبُّ فِعَلِ الخَيْرِ سَعِيدٌ.

1	Güneş ışığı güçlüdür.	3	İyilik yapan takdir edilir.
	Devenin boynu uzundur.		İyi huyları olan övülür.
	Tavus kuşunun tüyleri güzeldir.		Çabuk öfkelenen yerilir.
2		4	Derslerini ezberleyen iki kişi ödüllendirildi.
	Bir çocuk ağlaması duyuyorum.		İşlerini iyi yapanlar kazanırlar.
	Antik eserler görüyorum.		İnsanlara merhametli olanlar sevilir.
	Bir gül kokusu alıyorum.		Hayırlı işler yapan mutlu olur.

Analiz:

"Başlangıç Seviyesi" kitabında muzâf ve muzâfun ileyhin marifeliğini; muzâfun ileyhin mecrûr olduğunu; muzâf olan kelimenin izafet durumunda tenvin almadığını ve tesniye veya cemi müzekker sâlim ise nûn harfinin hazfedildiğini öğrenmiştin. Şimdi ise bu kurallar dışında yeni bilgiler öğreneceksin.

Birinci ve ikinci kısımdaki örnekleri incelediğinde muzâf olan kelimenin nekre olduğunu; fakat birinci kısımdaki örneklerde muzâftan sonraki ismin (yani muzâfun ileyhin) marife olması sebebiyle muzâfın marifelik kazandığını görüyorsun. Mesela نُور kelimesi tek başına ele alınırsa herhangi bir ışık anlamına gelmektedir. Bu durumda nekredir. Fakat izafet yapıp نُورُ الشَّمْسِ dediğinde نور kelimesini belirli yapmış olursun (Yani bu ışık Güneş'e ait bir ışık olarak belirlilik kazanmıştır). İkinci kısımda ise muzâf olan kelimenin nekre bir isme izafesiyle tahsis (hususilik) anlamı kazandığını görürsün. Yani أَسْمَعُ بُكَاءً dediğinde بكاء kelimesiyle genel bir anlam vermiş olursun. Bu kelime bir çocuğun, bir kadının veya bir adamın ağlayışını ifade edebilir. Fakat bu kelimeyi bir nekreye izafe edersen yani أَسْمَعُ بُكَاءَ طِفْلٍ dersen, genel olarak anlaşılabilecek anlamı (yani bir çocuk ağlaması mı; bir kadın ağlaması mı...) daraltmış ve tahsis etmiş olursun. Bu iki kısımdaki izafet şekli, "manevi izafet" olarak adlandırılır. Çünkü manevi (soyut) bir durumu ifade etmektedir. Bu da marifelik veya tahsis ifade eder.

Son iki kısımdaki örneklerde ise muzâf olan kelimeler izafetle marifelik veya tahsis anlamı kazanmaz. (bu örneklerde geçen muzâflar türemiş isimlerdir; yani bir ism-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe...dirler.) Lafız bakımından incelediğinde, tenvinini ve tesniye ve cemi müzekker olması durumunda nunlarını hazfederek izafete tahfif kazandırdığını görürsün. Bu sebeple "lafzi izafet" diye adlandırılır. İşte muzâf olan kelimenin marifelik veya tahsis kazanmadığı bütün izafetler lafzi izafettir.

Lafzi ve manevi izafet arasında bir karşılaştırma yaptığında açık bir fark görürsün. Lafzi izafetlerin olduğu bütün örneklerde muzâf olan kelimenin vasıf ifade ettiğini görürsün. Muzâfun ileyh ise anlamca muzâf olan kelimenin mamûlüdür. Manevi izafette ise durum bu şekilde değildir.

Tekrar bütün örnekleri incelediğinde ve muzâf olan kelimeyi tek başına ele aldığında manevi izafette muzâfların elif-lam'sız olduklarını fakat lafzi izafette üçüncü kısımdakiler elif-lamsız dördüncü kısımdakiler ise elif-lam'lıdır. Dördüncü kısımdaki örnekleri incelediğinde lafzi izafette muzâf olan kelimenin manevi izafettekinin aksine elif-lam alabildiğini görürsün. İlk örnekte muzâf ikil, ikinci örnekte cemi müzekker sâlim, üçüncü örnekte elif-lamlı bir isme muzâf ve dördüncü örnekte ise elif-lamlı bir isme muzâf olan bir kelimeye muzâf olmuştur. Bu dört durum, muzâfın elif-lam alabildiği durumlardır.

(Kısaca diyebiliriz ki muzâf olan kelimenin ism-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfatı müşebbehe... gibi türemiş isimlerden oluştuğu izafete lafzi izafet denir. Lafzi izafetlerde muzâf elif-lam alabilir ve bu şekilde marifelik kazanır.)

Kurallar:

74) الإِضَافَةُ قِسْمَانِ: مَعْنَوِيَّة وَلَفْظِيَّة.

ا. فَالإِضَافَةُ الْمَعْنَوِيَّة مَا أَفَادَتِ الْمُضَافَ تَعْرِيفاً أَوْ تَخْصِيصاً وَلاَ يَكُونُ الْمُضَافُ فِيهَا وَصْفاً مُضَافاً إِلَى مَعْمُولِهِ.

ب. وَالإِضَافَةُ اللَّفْظِيَّةُ مَا لَمْ تُفِد الْمُضَافَ إِلاَّ التَّخْفِيفَ بِحَذْفِ تَنْوِينِهِ إِنْ كَانَ فِي الأَصْلِ مُنَوَّناً، أَوْ حَذْفِ نُونِهِ إِنْ كَانَ مُثَنًّى أَوْ جَمْعَ مُذَكَّرٍ سَالِماً، وَيُضَافُ فِيهَا الْوَصْفُ إِلَى مَعْمُولِهِ.

75) يَمْتَنِعُ فِي الإِضَافَةِ الْمَعْنَوِيَّةِ دُخُولُ "ال" عَلَى الْمُضَافِ مُطْلَقاً، وَيَمْتَنِعُ ذَلِكَ فِي الإِضَافَةِ اللَّفْظِيَّةِ أَيْضاً إِلاَّ فِيمَا يَأْتِي:

ا. أَنْ يَكُونَ الْمُضَافُ مُثَنًّى أَوْ جَمْعَ مُذَكَّرٍ سَالِماً.

ب. أَنْ يَكُونَ الْمُضَافُ إِلَيْهِ مَقْرُوناً بِـ"ال" أَوْ مُضَافاً لِمَا فِيهِ "ال".

74- İzafet iki kısımdır: Manevi ve lafzi izafet.

a) Manevi izafet, muzâfa marifelik veya hususilik kazandıran; ayrıca muzâfın, mamulüne izafe edilmiş bir sıfat olmadığı izafettir.

حَدِيقَةُ الْمَدْرَسَةِ (Muzâf olan حديقة kelimesi, marife bir isme muzâf olduğundan marifelik kazanmıştır. Burada "bahçe" kelimesi söyleyen kişinin bildiği bir okulun bahçesi olmakla belirli hale gelmiştir.)

حَدِيقَةُ مَدْرَسَةٍ (Muzâf olan حديقة kelimesi nekre bir isme muzâf olduğundan hususilik kazanmıştır. Burada bahçe kelimesi, söyleyen kişinin en azından bir evin, köşkün, sarayın değil de bir okulun bahçesi olduğunu ifade ettiğinden belirlilik değil de hususilik kazanmıştır.)

b) Lafzi izafet ise muzâf olan ve aslen tenvinli olan kelimenin tenvini hazfedilmek suretiyle; ve tesniye veya cemi müzekker sâlimken nunları hazfedilmek suretiyle tahfif için kullanılır. Ayrıca lafzi izafette muzâf olan kelime sonrasındaki ismin (muzâfun ileyhin) yani mamulünün sıfatı da olabilir.

(Lafzi izafetteki amaç lafzı (söylemi) tahfif etmek (kolaylaştırmak)tır. Örneğin;

صَانِعُ الْمَعْرُوفِ ifadesi aslında ism-i fâil olan صَانِع kelimesinin, mef'ûlun bihi olan الْمَعْرُوف kelimesiyle kullanımıdır. Bu ifade aslında صَانِعٌ الْمَعْرُوفَ şeklinde harekelenmektedir. Fakat burada harekeyi hafifletmek (tahfif) ve söylemi kolaylaştırmak için ifade lafzen izafet şeklinde kullanılır. Bu durumda birinci kelime muzâf olur ve tenvini hazfedilir. Mamulu (mef'ûlu) olan ikinci kelimede muzâfun ileyh yapılarak harekesi kesralanır. Böylece lafız tahfif edilmiş olur.)

(Lafzi izafette, muzâfın sonrasındaki ismin sıfatı olması ise şu şekildedir. Örneğin;

مَحْمُودُ الْخِصَالِ (iyi huylu) ifadesi الْخِصَال الْمَحْمُودَة (iyi huylar) şeklide sıfat tamlaması yapılabilir. Lafzen izafet şeklinde söylenmesi, lafzı kolaylaştırmak içindir.)

75- Manevi izafette muzâf olan kelime kesinlikle elif-lâm almaz. Bu durum lafzi izafette de bu şekildedir. Fakat lafzi izafette:

a) Muzâf tesniye veya cemi müzekker sâlim ise;

b) Muzâfun ileyh elif-lam'lı veya elif-lâmlı bir isme muzâf ise elif-lam alır.

2) اَلْمُضَافُ إِلَى يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ

2- Mütekellim yâ'sına muzâf olma

Örnekler:

İşten payımı aldım.	قُمْتُ بِنَصِيبِي / بِنَصِيبِيَ مِنَ الْعَمَلِ.	1
Edebimle yüceldim.	سَمَوْتُ بِآدَابِي / بِآدَابِيَ.	
Fakiri sadakamla sevindiririm.	أَعْطِفُ عَلَى الْفَقِيرِ بِصَدَقَاتِي / بِصَدَقَاتِيَ.	
Asam gerçekten güzeldir.	إِنَّ عَصَايَ لَجَمِيلَةٌ.	2
Yolculuk yaptığım geceler mehtaplıydı.	كَانَتْ لَيَالِيَّ مِنَ السَّفَرِ مُقْمِرَةً.	
Siz ikiniz benim vefalı arkadaşlarımsınız.	أَنْتُمَا صَاحِبَايَ الْوَفِيَّانِ.	
Bunlar darlıktan kurtarıcılarımdır.	هَؤُلَاءِ مُنْقِذِيَّ مِنَ الضِّيقِ.	

Analiz:

Birinci kısımdaki muzâf ve muzâfun ileyhlere bak. Muzâf olan kelimenin sahih bir isim olduğunu; ayrıca ikil veya cemi müzekker olmadığını görürsün. Muzâfun ileyh ise mütekellim yâ'sıdır. Bu kısımdaki muzâfların son harekelerine ve mütekellim yâ'sına baktığında yâ harfinden dolayı muzâf olan kelimenin son harekesinin kesreli olduğunu görürsün. Yâ harfi ise harekesiz veya fethalı olabilir. Birinci kısımdaki bütün örneklerde muzâf ve muzâfun ileyhin bahsedildiği gibi olması durumunda kural bu şekildedir.

İkinci kısımdaki örnekleri incelediğinde muzâf olan kelimenin maksur, mankus, müsenna veya cemi müzekker sâlim bir isim olduğunu görürsün. Muzâfun ileyh ise yine mütekellim yâ'sıdır. Muzâf olan kelimenin son harekesine ve mütekellim yâ'sının harekesine baktığında muzâf her zaman sakin, yâ ise her zaman fethalıdır. Muzâf olan kelimenin bu durumda olduğu ve muzâfun ileyhin mütekellim yâ'sı olduğu bütün kelimelerde durum bu şekildedir.

Kural:

76) إِذَا أُضِيفَ الاسْمُ إِلَى يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ كُسِرَ آخِرُهُ لِمُنَاسَبَةِ الْيَاءِ، وَجَازَ فِي الْيَاءِ الإِسْكَانُ وَالْفَتْحُ، وَإِلاَّ إِذَا كَانَ مَقْصُوراً، أَوْ مَنْقُوصاً أَوْ مُثَنًّى، أَوْ جَمْعَ مُذَكَّرٍ سَالِماً فَيَجِبُ تَسْكِينُ آخِرِ الْمُضَافِ وَفَتْحُ الْيَاءِ.

76) Bir isim mütekellim yâ'sına muzâf olursa son harfi yâ'dan dolayı kesra yapılır. Yâ harfi sakin veya fethalı olabilir. Ancak muzâf olan kelime maksûr, mankûs, müsenna veya cemi müzekker sâlim ise muzâf olan kelimenin son harekesi sakin olur ve mütekellim yâ'sı da fethalanır.

3) ما يضاف إلى الجملة وجوباً وجوازاً

3- Cümleye vucûben ve cevâzen muzâf olan kelimeler

Örnekler:

Manzaranın güzel olduğu yere oturdum.	جَلَسْتُ حَيْثُ الْمَنْظَرُ جَمِيلٌ.	1
	جَلَسْتُ حَيْثُ يَجْمُلُ الْمَنْظَرُ.	
	جَلَسْتُ حَيْثُ جَمُلَ الْمَنْظَرُ.	
Yağmur yağdığı zaman geldim.	جِئْتُ إِذِ الْمَطَرُ هَاطِلٌ.	2
	جِئْتُ إِذْ هَطَلَ الْمَطَرُ.	
Beni çağırdığında icabet ederim.	أُجِيبُكَ إِذَا دَعَوْتَنِي.	3
	أُجِيبُكَ إِذَا تَدْعُونِي.	
Çiftçi umutsuzluğa düştüğünde yağmur yağdı.	نَزَلَ الْمَطَرُ عَلَى حِينِ / حِينَ الْفَلَّاحُ قَانِطٌ.	4
Bu, çalışkanların ödüllendirildiği bir zamandır.	هَذَا وَقْتُ / وَقْتَ يُكَافَأُ الْمُجِدُّونَ.	
Sınavda başarılı olduğun zaman seni ziyaret ettim.	زُرْتُكَ فِي زَمَنِ / زَمَنَ فُزْتَ فِي الامْتِحَانِ.	

Analiz:

Birinci kısımdaki örneklerde mebni mekan zarfı olan حَيْثُ; ikinci kısımdaki örneklerde mebni geçmiş zaman zarfı olan إِذْ; üçüncü kısımdaki örneklerde mebni gelecek zaman zarfı olan إِذَا kelimeleri bulunmaktadır. Bu zarflar kendilerinden sonra mahallen mecrûr olan bir cümleye muzâf olurlar. Dil kuralları açısından bu zarflar müfred bir isme değil cümleye muzâf olurlar.

Örneklere tekrar baktığında حَيْثُ zarfının isim cümlesine veya mazi ve müzarili fiille başlayan fiil cümlesine muzâf olduğunu; إِذْ zarfının isim cümlesine ve mazi fiille başlayan fiil cümlesine muzâf olduğunu; إذا zarfının ise sadece fiil cümlesine muzâf olduğunu görürsün.

Son gruptaki örnekleri incelediğinde mübhem zaman zarfı olan حين، وَقْت، زَمَن kelimelerini görürsün. Bunlar sınırsız bir zamana delalet ederler. Her biri örnekte görüldüğü gibi sonrasındaki cümleye muzâf olmuştur. Burada cümleye muzâf olmaları zorunlu değildir. Müfred bir isme de muzâf olabilirler. Bu zarfların son harekelerine baktığında iki türlü irab almasının uygun olduğunu görürsün. Yani öncesindeki amile göre de irab alabilir ya da fetha üzere de bina edilebilir.

Kurallar:

77) "حَيْثُ" وَ "إِذْ" وَ "إِذَا" ظُرُوفٌ مَبْنِيَّةٌ لاَ تُضَافُ إِلاَّ إِلَى الْجُمَلِ.

78) اِسْمُ الزَّمَانِ الْمُبْهَمُ مَا دَلَّ عَلَى وَقْتٍ غَيْرِ مَحْدُودٍ وَيُضَافُ إِلَى الْجُمْلَةِ وَالْمُفْرَدِ، فَإِذَا أُضِيفَ إِلَى الْجُمْلَةِ جَازَ إِعْرَابُهُ، وَبِنَاؤُهُ عَلَى الْفَتْحِ.

77- حيث، إذ ve إذا zarfları sadece cümleye muzâf olan mebni zarflardır.

78- Sınırsız bir zamana delalet eden mübhem zaman isimleri,[20] cümleye ve müfred isme muzâf olabilirler. Cümleye muzâf olurlarsa murab veya fetha üzere mebni olarak irablanabilirler.[21]

ALIŞTIRMALAR

1- Bütün muzâf ve muzâfun ileyhleri belirleyerek manevi ve lafzi izafetleri belirt.

دَعَا أَعْرَابِيٌّ رَبَّه فَقَالَ: يَا عِمَادَ مَنْ لاَ عِمَادَ لَهُ، وَيَا رُكْنَ مَنْ لاَ رُكْنَ لَهُ، وَيَا مُجِيرَ الضُّعَفَى، وَيَا مُنْقِذَ الْهَلْكَى، وَيَا عَظِيمَ الرَّجَاءِ، أَنْتَ الَّذِي سَبَّحَ لَكَ سَوَادُ اللَّيْلِ وَبَيَاضُ النَّهَارِ وَضَوْءُ الْقَمَرِ وَشُعَاعُ الشَّمْسِ وَحَفِيفُ الشَّجَرِ، اَللَّهُمَّ إِنَّكَ مُعِينُ الْمُتَكِلِينَ عَلَيْكَ، وَأَنْتَ شَاهِدُهُمْ وَالْمُطَّلِعُ عَلَى

20 غَدَاة (sabahın erken vakitleri), عَشِيَّة (akşamın geç vakitleri), صباح (sabah) ve مساء (akşam) gibi mübhem zaman zarfları bazı yönleriyle muhtass (belirli) bir zamanı ifade ederler.

21 Bu zarflardan sonra mebni bir fiil gelirse bu zarfların da mebni olarak bina edilmesi tercih edilir. Şayet bu zarflardan sonar murab bir fiil veya isim cümlesi gelirse de amiline göre irablanması tercih edilir.

ضَمَائِرِهِمْ، وسِرِّي لَكَ مَكْشُوفٌ، وَأَنَا إِلَيْكَ مَلْهُوفٌ، إِذَا أَوْحَشَتْنِي الْغُرْبَةُ آنَسَنِي ذِكْرُكَ، وَإِذَا أَكَبَّتْ عَلَى الْغُمُومِ لَجَأْتُ إِلَى الاِسْتِجَارَةِ بِكَ، عِلْماً بِأَنَّ الأُمُورَ كُلَّهَا بِيَدِكَ، وَمَصْدَرَهَا عَنْ قَضَائِكَ.

2- Cümlelerdeki lafzi ve manevi izafetleri göster.

(1) حُبُّ الثَّنَاءِ طَبِيعَةُ الإِنْسَانِ.
(2) كَثُرَ سَائِقُوا السَّيَّارَاتِ.
(3) سَاقَا النَّعَامَةِ طَوِيلَتَانِ.
(4) عَوَاقِبُ الْمَكَارِهِ مَحْمُودَةٌ.
(5) الْمَظْلُومُ مُسْتَجَابُ الدُّعَاءِ.
(6) آفَةُ الْعِلْمِ النِّسْيَانُ.
(7) الشَّجَرَةُ مُورِقَةُ الأَغْصَانِ.
(8) الْفِيلُ عَظِيمُ الْجُثَّةِ.
(9) لاَ تَتَكَلَّمْ قَبْلَ أَنْ تُفَكِّرَ.
(10) آفَةُ الْعَدْلِ مَيْلُ الْوُلاَةِ.

3- İzafetle marifelik ve hususilik ifade eden kelimeleri ve herhangi bir marifelik yada hususilik kazanmamış kelimeleri belirle.

(1) فِي الْحُجْرَةِ خِزَانَتَا كُتُبٍ.
(2) نَهْرُ النِّيلِ مِنْ أَطْوَلِ الأَنْهَارِ.
(3) سَرِيعُ الْغَضَبِ كَثِيرُ الزَّلَلِ.
(4) حَارِسَا الْبُسْتَانِ قَوِيَّانِ.
(5) كَثْرَةُ الطَّعَامِ تُفْسِدُ الأَبْدَانَ.
(6) فَاعِلُ الشَّرِّ يَلْقَى الشَّرَّ.

4- Elif-lam takısı almaması gereken ve alması uygun olan muzâfları belirle ve sebebini açıkla.

(1) تُغْرَسُ الأَشْجَارُ عَلَى ضِفَّتَيِ النَّهْرِ.
(2) مُثِيرُو الْفِتَنِ مَبْغُضُونَ.
(3) اَلثُّلُوجُ فَوْقَ قِمَمِ الْجِبَالِ.
(4) يَنْهَضُ الْوَطَنُ بِأَبْنَائِهِ.
(5) ثَرْوَةُ مِصْرَ مِنْ زِرَاعِي أَرْضِهَا.
(6) اَلْمَرْءُ بِقَلْبِهِ وَلِسَانِهِ.
(7) شَاهِدَا الْحَادِثِ حَاضِرَانِ.
(8) لاَ تَثِقْ بِمَادِحِيكَ فِي وَجْهِكَ.

5- Muzâf ve muzâfun ileyhleri ikil; sonra çoğul yap ve cümle içerisinde kullan. Sonra elif-lam alması uygun olan muzâfları belirt.

(1) خَادِمُ وَطَنِهِ.
(2) سَائِقُ السَّيَّارَةِ.
(3) مُحِبُّ نَفْسِهِ
(4) مُنْقِذُ الْغَرِيقِ.
(5) غِلاَفُ الْكِتَابِ.
(6) عُنُقُ الْجَمَلِ.
(7) فِنَاءُ الدَّارِ.
(8) حَامِلُ الْعِلْمِ.
(9) قَائِدُ الْجَيْشِ.

6- Boşluklara uygun bir muzâfun ileyh yaz.

(1) أَقَمْتُ حَيْثُ .....
(2) سَافَرْتَ إِذْ .....
(3) أَجِبْنِي إِذَا .....
(4) تَكَلَّمْ حَيْثُ .....

7- Aşağıdaki cümlelerden إذ ،حيث ve إذا zarflarına muzâf olması uygun olan cümleleri belirle; bunları bu zarflara muzâf olarak kullan.

(1) الحَرُّ شَدِيدٌ.
(2) أَظْلَمَ الْجَوُّ.
(3) تَثُورُ الْعَوَاصِفُ.
(4) تَفَتَّحَتِ الأَزْهَارُ.

8- Örneklerde geçen zaman zarflarından murab veya fetha üzere mebni olan zarfları belirle ve sebebini açıkla.

(1) سَاعَدْتَنِي فِي وَقْتِ الشَّدَائِدِ.
(2) تَيَقَّظْتُ عَلَى حِينِ أَذَنَ الْمُؤَذِّنُ.
(3) مَضَى زَمَنٌ يُبَاعُ الرَّقِيقُ.
(4) سَرَقَ اللِّصُّ وَقْتَ الْفَجْرِ.
(5) هَذَا أَوَانُ يُزْرَعُ الْقَصَبُ.
(6) يَشْتَدُّ الْبَرْدُ فِي زَمَنِ الشِّتَاءِ.
(7) هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الْجِدُّ.
(8) بِعْتُ فِي يَوْمِ ارْتِفَاعِ السِّعْرِ.

9- Örneklerdeki mütekkelim yâ'larından hangilerinin sakin ve fethalı olması uygundur? Hangilerinde fethalı olması zorunludur?

(1) هَؤُلَاءِ إِخْوَانِي الْمُهَذَّبُونَ.
(2) أُطِيعُ وَالِدَيَّ وَجَمِيعَ مُعَلِّمِي.
(3) عِدَايَ لَهُمْ فَضْلٌ عَلَيَّ.
(4) أَخُوكَ هَادِيَّ إِلَى الْخَيْرِ.
(5) عَيْنَايَ قَوِيَّتَا الإِبْصَارِ.
(6) سِوَايَ يَهَابُ الْمَوْتَ.
(7) ذِرَاعَايَ مَفْتُولَتَانِ.
(8) أَنْتَ مُرْشِدِي إِلَى الْخَيْرِ.

10-Aşağıdaki kelimeleri muzâf olarak bir cümlede kullan.

البَاب السُّكَر النِّيل الكِتَاب الأَشْجَار
الوَرْد الشَّمْس المَنْزِل الأَسَد الفَاكِهَة

11-Aşağıdaki kelimelerden izafet oluştur ve cümle içerisinde kullan.

نَقِيق　　شَاطِئَان　　فَاتِح　　الضِفْدَع　　النَهْر

الجَمَل　　جُمْهُورِيَّة　　مِصْر العَرَبِيَّة　　ضُيُوفهُمْ　　سَنَام　　الْمُكْرِمُونَ

12- a) Mübtedanın muzâf olarak marife olduğu dört isim cümlesi kur.

b) Haberin muzâf olarak hususilik kazandığı dört isim cümlesi kur.

c) Mef'ûlun bihin marifelik veya hususilik ifade etmediği dört fiil cümlesi kur.

d) Masdar-ı müevvelin muzâfun ileyh olduğu dört cümle kur.

e) Elif-lam alan bir muzâf içeren dört cümle kur. Muzâfa elif-lam gelebilecek bütün durumları kullan.

13- a) Sakin ve fethalı olması uygun olan mütekellim yâ'sına muzâf olmuş bir kelime içeren dört örnek ver. Ayrıca sadece fethalı olması gereken ve mütekellim yâ'sına muzâf olmuş bir kelime içeren dört örnek daha ver.

b) Sadece cümleye muzâf olan bir zarf içeren üç örnek ver. Sonra üç tane de mübhem zaman zarfı içeren örnek ver. Bunları müfrede ve cümleye muzâf olarak cümle içerisinde kullan.

14- İrab çalışması

a) Örnek:

حَضَرْتَ عَلَى حِينَ انْصَرَفْتُ.	
فعل ماض وفاعل. Mazi fiil ve fâil.	حَضَرْتَ
حرف جر. Harf-i cerr	عَلَى
اسم زمان مُبهم مبني على الفتح في محل جر وهو مضاف. Mübhem ism-i zamandır, feth üzere mebnidir, mahallen mecrûrdur, muzâftır.	حِينَ
فعل وفاعل والجملة في محل جر مضاف إليه. Fiil ve fâil; cümle mahallen mecrûrdur, muzafun ileyhtir.	انْصَرَفْتُ

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

(1) مُهْمِلُو وَاجِبِهِمْ مَلُومُونَ.

(2) فَاضَ النِّيلُ عَلَى حَيْثُ يَئِسْنَا.

(3) أَنْتَ يُمْنَايَ الَّتِي أَبْطِشُ بِهَا.

(4) اِجْلِسْ حَيْثُ أَرَدْتَ.

15-Aşağıdaki beyti açıkla ve beyitte geçen muzâf ve muzâfun ileyhleri belirt.

وَالنَّفْسُ رَاغِبَةٌ إِذَا رَغَّبْتَهَا وَإِذَا تُرَدُّ إِلَى قَلِيلٍ تَقْنَعُ

İKİNCİ BÖLÜM

اَلْمَبْنِيّ وَالْمُعْرَبُ مِنَ الأَفْعَالِ وَالأَسْمَاءِ

Mebni ve Murab Olan Fiiller ve İsimler

1) اَلْمَبْنِيّ مِنَ الأَفْعَالِ

1- Mebni Fiiller

Örnekler:

1	رَكِبْتُ الْفَرَسَ.	Ata bindim.
	اَلتُّجَّارُ رَبِحُوا.	Tacirler kâr etti.
	حَضَرَ الْغَائِبُ.	Kayıp kişi geldi.

2	أَطِعْ أَبَاكَ.	Babana itaat et.
	طَرِّزْنَ الثِّيَابَ.	Elbiseleri süsleyin.
	اُتْرُكَنَّ الْجِدَالَ.	Tartışmayı bırak.
	أَفْشِ السَّلَامَ.	Selamı yay.
	أَوْفُوا بِالْعَهْدِ.	Sözünüzde durun.

3	لَأَنْصُرَنَّ الْمَظْلُومَ.	Mazluma mutlaka yardım ederim.
	لَأُجِيدَنَّ عَمَلِي.	İşimi kesinlikle iyi yapacağım.
	اَلْبَنَاتُ يَأْكُلْنَ.	Kızlar yemek yiyorlar.

Analiz:

Birinci kitapta mebni fiilleri ve bina şekillerini ayrıntılı bir şekilde öğrenmiştin. Yukarıda geçen örnekleri inceleyip benzer cümleler arasında bir karşılaştırma yaptığında bu konuyla ilgili kuralları hatırlarsın. Birinci kısımdaki örnekler mazi fiillerin mebnilik durumlarını; ikinci kısımdaki örnekler emir fiillerin mebnilik durumlarını ve üçüncü kısımdaki örnekler ise müzari fiillerin mebnilik durumlarını sana hatırlatacaktır.

Bu konuyla ilgili kuralları yeniden hatırlatmanın faydalı olacağını düşünerek burada kısa ve özet bir şekilde bu örnekleri verdik.

Kurallar:

79) اَلْمَبْنِيّ مِنَ الأَفْعَالِ هُوَ الْمَاضِي وَالأَمْرُ وَالْمُضَارِعُ الْمُتَّصِلُ بِنُونِ التَّوْكِيدِ أَوْ نُونِ الإِنَاثِ.

80) اَلْمَاضِي يُبْنَى عَلَى السُّكُونِ إِذَا اتَّصَلَ بِضَمِيرِ رَفْعٍ مُتَحَرِّكٍ، وَعَلَى الضَّمِّ إِذَا اتَّصَلَ بِوَاوِ الْجَمَاعَةِ، وَعَلَى الْفَتْحِ فِيمَا عَدَا ذَلِكَ.

81) الأَمْرُ يُبْنَى عَلَى السُّكُونِ إِذَا كَانَ صَحِيحَ الآخِرِ وَلَمْ يَتَّصِلْ بِهِ شَيْءٌ أَوِ اتَّصَلَتْ بِهِ نُونُ النِّسْوَةِ، وَعَلَى الْفَتْحِ إِذَا اتَّصَلَتْ بِهِ نُونُ التَّوْكِيدِ ثَقِيلَةً أَوْ خَفِيفَةً، وَعَلَى حَذْفِ حَرْفِ الْعِلَّةِ إِنْ كَانَ مُعْتَلَّ الآخِرِ، وَعَلَى حَذْفِ النُّونِ إِذَا اتَّصَلَتْ بِهِ أَلِفُ اثْنَيْنِ أَوْ وَاوُ جَمَاعَةٍ أَوْ يَاءُ مُخَاطَبَةٍ.

82) الْمُضَارِعُ يُبْنَى عَلَى الْفَتْحِ إِذَا اتَّصَلَتْ بِهِ نُونُ التَّوْكِيدِ ثَقِيلَةً أَوْ خَفِيفَةً، وَعَلَى السُّكُونِ إِذَا اتَّصَلَتْ بِهِ نُونُ النِّسْوَةِ.

79- Mebni fiiller; mazi, emir ve te'kid nûn'una ve dişilik nûn'una birleşmiş müzari fiillerdir.

80- Mazi fiil, harekeli merfû zamirlere bitiştiğinde sükûn üzere mebni; cemi vâv'ına bitiştği zaman damme üzere mebni ve bunlar dışında fetha üzere mebni olur.

81- Son harfi sahih olan emir fiiller sonuna herhangi bir zamir birleşmemiş ve nûn-i nisve birleşmiş ise sükûn üzere mebni olur. Tekid nûnu bitiş-

mişse fetha üzere mebni olur. Son harfi illetli olan emir fiiller illet harfinin hazfiyle mebnidir. İkil elifi, cemi vâvı ve muhataba yâ'sına bitişmiş emir fiiller ise nûn harfinin hazfi üzere mebni olur.

82- Şeddeli veya sakin tekid nûnuna bitişen müzari fiiller fetha üzere mebni olur. Nûn-i nisveye bitişen müzariler ise sükûn üzere mebni olur.

ALIŞTIRMALAR

1- Metinde geçen mebni fiilleri belirle ve her birinin i'râbını açıkla.

قَالَ الإِمَامُ عَلِيٌّ كَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ مِنْ وَصِيَّةٍ بَعَثَ بِهَا إِلَى ابْنِهِ الْحَسَنِ:

اِمْحَضْ أَخَاكَ النَّصِيحَةَ وَتَجَرَّعِ الْغَيْظَ، فَإِنِّي لَمْ أَرَ جُرْعَةً أَحْلَى مِنْهَا عَاقِبَةً وَلاَ أَلَذَّ مَغَبَّةً، وَلِنْ لِمَنْ غَالَظَكَ فَإِنَّهُ يُوشِكُ أَنْ يَلِينَ لَكَ، وَإِنْ أَرَدْتَ قَطِيعَةَ أَخِيكَ فَاسْتَبْقِ لَهُ مِنْ نَفْسِكَ بَقِيَّةً تَرْجِعُ إِلَيْهَا إِنْ بَدَا لَهُ ذَلِكَ يَوْماً مَا، وَمَنْ ظَنَّ بِكَ خَيْراً فَصَدِّقْ ظَنَّهُ، وَلاَ تَرْغَبَنَّ فِيمَنْ زَهِدَ عَنْكَ، وَلاَ يَكُونَنَّ أَخُوكَ عَلَى مُقَاطَعَتِكَ أَقْوَى مِنْكَ عَلَى صِلَتِهِ، وَلاَ تَكُونَنَّ عَلَى الإِسَاءَةِ أَقْوَى مِنْكَ عَلَى الإِحْسَانِ.

2- Her bir fiili üçer cümle içinde kullan. Birinci cümlede fetha üzere; ikinci cümlede damme üzere ve üçüncü cümlede ise sükûn üzere mebni olsun.

أَكْرَمَ . نَصَرَ . اِسْتَفَادَ . عَاوَنَ

3- Her bir fiili ikişer cümle içinde kullan. Birinci cümlede fetha üzere mebni, ikinci cümlede sükûn üzere mebni olsun.

يَنْسَى . يَرْجُو . يُحْسِنُ . يُسَاعِدُ

4- فَرِحَ fiilini muttasıl merfû zamirlerin hepsiyle kullan ve her birinin i'râbını açıkla.

5- يَسْعَى fiilinin; fetha üzere, sükûn üzere, illet harfinin hazfi üzere ve nûn'un hazfi üzere mebni olacak şekilde emir kiplerini yaz.

6- Aşağıdaki cümleyi müfred müennes, tesniye ve cemi kiplerine göre yeniden düzenle ve her cümlede fiilin i'râbını açıkla.

إِذَا وَعَدْتَ عِدَةً فَأَنْجِزْ.

7- Cümlelerde geçen mebni ve murab fiilleri belirle ve mebni veya murab olmalarını sebebini açıkla.

(1) اَلْبَنَاتُ يَنْهَضْنَ إِلَى الْعَمَلِ مُبَكِّرَاتٍ .
(2) لاَ تَعْتَمِدُنَّ عَلَى غَيْرِ أَنْفُسِكُمْ .
(3) لاَ تَغْدِرَانِّ بِذِمَّتِكُمَا .
(4) لاَ يُزَهِّدَنَّكَ فِي الْمَعْرُوفِ مَنْ لاَ يَشْكُرُ لَكَ .
(5) إِذَا مَدَحْتَ فَلاَ تُبَالِغَنَّ فِي الْمَدْحِ .
(6) كُنَّ مُقَدِّرَاتٍ وَلاَ تَكُنَّ مُقَتِّرَاتٍ.

8- İrab çalışması

a) Örnek:

لَتَرْفَعُنَّ شَأْنَ الْوَطَنِ.	
اللام لام القسم، و"ترفعنّ" فعل مضارع مرفوع بالنون المحذوفة لتوالي الأمثال، والواو المحذوفة لالتقاء الساكنين فاعل، والنون المشددة للتوكيد. Lam harfi, yemin lâmıdır, ترفعنّ müzari fiildir, mahzuf bir nûn ile merfûdur. İki sâkin harfin yan yana gelmesinden dolayı mahzûf olan vâv harfi fâildir. Şeddeli nûn ise te'kid nûnunudur.	لَتَرْفَعُنَّ
مفعول به منصوب وهو مضاف. Mef'ûlun bihtir, mansûbdur ve muzâftır.	شَأْنَ
مضاف إليه مجرور. Muzâfun ileyhtir, mecrûrdur.	الْوَطَنِ

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

1) لَتَصْبِرَانِّ عَلَى الْمَكْرُوهِ .
2) لَتُعَاقَبُنَّ إِذَا أَسَأْتُمْ .
3) لَتَفُوزَنَّ إِذَا اجْتَهَدْتَ .
4) لاَ تَصْنَعُنَّ مَعْرُوفاً فِي غَيْرِ أَهْلِهِ .

9- Aşağıdaki medih beyitlerini açıkla ve mebni fiillerin i'râbını belirt.

وَقَيَّدْتُ نَفْسِي فِي ذَرَاكَ مَحَبَّةً وَمَنْ وَجَدَ الإِحْسَاسَ قَيداً تَقَيَّداً

إِذَا سَأَلَ الإِنْسَانُ أَيَّامَهُ الْغِنَى وَكُنْتَ عَلَى بُعْدٍ جَعَلْتُكَ مَوْعِدًا

10- Züheyr b. Ebi Sülma'ya ait olan iki beyti açıkla ve ilk beytin i'râbını yap.

فَلاَ تَكْتُمُنَّ اللهَ مَا فِي نُفُوسِكُمْ لِيَخْفَى وَمَهْمَا يُكْتَمِ اللهُ يَعْلَمِ

يُؤَخَّرْ فَيُوضَعْ فِي كِتَابٍ فَيُدَّخَرْ لِيَوْمِ الْحِسَابِ أَوْ يُعَجَّلْ فَيُنْقَمِ

2) اَلْمُعْرَبُ مِنَ الأَفْعَالِ

2- Murab Fiiller

Örnekler:

1	تُشْرِقُ الشَّمْسُ.	Güneş doğuyor.
	اَلْقُضَاةُ يَعْدِلُونَ.	Kadılar, adil davranırlar.

2	لَنْ يُفْلِحَ الْكَسْلاَنُ.	Tembel asla başarılı olmayacaktır.
	اَلْحُسَّادُ لَنْ يَسُودُوا.	Haset insanlar, asla hüküm süremeyeceklerdir.

3	لاَ تَنْهَرْ سَائِلاً.	Dilenciyi hor görme.
	لاَ تَسْعَ إِلاَّ فِي الْخَيْرِ.	Sadece hayırda yarış.
	لاَ تُقَصِّرُوا فِي أَعْمَالِكُمْ.	İşlerinizi eksik yapmayın.

Analiz:

Daha önceki derslerde sonuna te'kid nûnu ve cemi dişilik nûnu bitişmeyen müzari fiillerin murab olduğunu öğrenmiştin. Ayrıca muzari fiilin irab alametlerinin ref, nasb ve cezm olduğunu gördün. Geçen örnekleri dikkatle inceleyip benzer yapılarla karşılaştırma yaptığında önceki derste gördüğün aşağıdaki kuralları hatırlayacaksın.

Kurallar:

83) اَلْمُعْرَبُ مِنَ الأَفعَالِ هُوَ الْمُضَارِعُ الَّذِي لَمْ يَتَّصِلْ بِآخِرِهِ نُونُ التَّوْكِيدِ أَوْ نُونُ الإِنَاثِ.

84) يُرْفَعُ الْفِعْلُ الْمُضَارِعُ بِالضَّمَّةِ وَتَنُوبُ عَنْهَا النُّونُ فِي الأَفْعَالِ الْخَمْسَةِ وَيُنْصَبُ بِالْفَتْحَةِ وَيَنُوبُ عَنْهَا حَذْفُ النُّونِ فِي الأَفْعَالِ الْخَمْسَةِ، وَيُجْزَمُ بِالسُّكُونِ وَيَنُوبُ عَنْهَا حَذْفُ حَرْفِ الْعِلَّةِ فِي الأَفْعَالِ الْمُعْتَلَّةِ الآخِرِ وَحَذْفُ النُّونِ فِي الأَفْعَالِ الْخَمْسَةِ.

83- Sonuna te'kid nûnu ve cemi müenneslik nûn'u bitişmemiş olan müzari fiiller murabdır.

84- Müzari fiil damme ile merfû olur. Beş fiilde ise ref alameti nûn harfidir.

Fetha ile de mansûb olur. Beş fiilde ise nasb alameti nûn harfinin hazfidir.

Yine sükûn ile meczûm olur. Sonu illetli fiillerde ise cezm alameti illet harfinin hazfidir. Beş fiilde cezm alameti ise nûn harfinin hazfidir.

ALIŞTIRMALAR

1- Mebni ve murab fiilleri belirterek sebebiyle birlikte irâb durumlarını açıkla.

أَوْصَى عَبْدُ الله بْنُ عَبَّاسٍ رَجُلاً فَقَالَ: لاَ تَتَكَلَّمْ بِمَا لاَ يُغْنِيكَ، وَدَعِ الْكَلاَمَ فِي كَثِيرٍ مِمَّا يُعِينُك، حَتَّى تَجِدَ لَهُ مَوْضِعاً، وَلاَ تُمَارِيَنَّ حَلِيماً وَلاَ سَفِيهاً، فَإِنَّ الْحَلِيمَ يُطْغِيكَ. وَالسَّفِيهَ يُؤْذِيكَ، وَاذْكُرْ أَخَاكَ إِذَا تَوَارَى عَنْكَ بِمَا تُحِبُّ أَنْ يَذْكُرَكَ بِهِ إِذَا تَوَارَيْتَ عَنْهُ، وَاعْمَلْ عَمَلَ امْرِئٍ يَعْلَمُ أَنَّهُ مَجْزِيٌّ بِالإِحْسَانِ مَأْخُوذٌ بِالإِجْرَامِ.

2- Aşağıdaki fiillere sırasıyla ikil elifi, cemi vâvı ve muhataba yâ'sı bitiştirerek fiillerin merfû, mansûb ve meczûm hallerini yaz.

يَسْتَفِيدُ . يَخْشَى . يَدْنُو

3- Aşağıdaki cümledeki işaret isminin müzekker ikil, müennes ikil ve cemi müzekker şekillerini yazarak cümlenin diğer öğelerinde de gerekli değişiklikleri yap. Ayrıca cümlede geçen iki fiilin i'râbını söyle.

هَذَا الرَّجُلُ يَهْوَى الْفَضِيلَةَ وَيَهْدِي النَّاسَ إِلَيْهَا.

4- Aşağıdaki emir cümlesini أنتم، أنتن، أنتما، أنتِ kiplerine göre yeniden yaz.

اِرْضَ مِنَ النَّاسِ مَا تَرْضَاهُ لَهُمْ مِنْ نَفْسِكَ، وَلاَ تَقُلْ مَا لاَ تُحِبُّ أَنْ يُقَالَ لَكَ.

5- Aşağıdaki beyitleri açıkla ve ilk beytin i'râbını yap.

قَسَا فَالأُسْدُ تَفْزَعُ مِنْ قُوَاهُ ... وَرَقَّ فَنَحْنُ تَفْزَعُ أَنْ يَذُوبَا

أَشَدُّ مِنَ الرِّيَاحِ الْهُوجِ بَطْشاً ... وَأَسْرَعُ فِي النَّدَى مِنْهَا هُبُوبا

3) اَلْمَبْنِيّ مِنَ الأَسْمَاءِ

3- Mebni İsimler

Örnekler:

Odada on bir sandalye var.	فِي الْحُجْرَةِ أَحَدَ عَشَرَ كُرْسِيًّا.	1
On bir adamla birlikte oturdum.	جَلَسْتُ مَعَ أَحَدَ عَشَرَ رَجُلاً.	

Daha önce böyle bir kitap görmedim.	مَا رَأَيْتُ مِثْلَ هَذَا الْكِتَابِ مِنْ قَبْلُ.	2
Başarılı olursan sonrasında sana ödül var.	إِنْ نَجَحْتَ فَلَكَ الْمُكَافَأَةُ مِنْ بَعْدُ.	

Nahvin öncülerinden biri de Sibeveyhi'dir.	مِنْ أَئِمَّةِ النَّحْوِ سِيبَوَيْهِ.	3
İbn Ahmed b. Tolun Hamaraveyhi diye çağrılır.	كَانَ ابْنُ أَحْمَدَ بْنِ طُولُونَ يُدْعَى خَمَارَوَيْهِ	

Analiz:

Daha önceki konularda mebni isimleri ve bunların irab durumlarını öğrenmiştin. Bu mebni isimler أَنَا،أَنْتَ gibi zamirler; هَذَا، هَذِهِ gibi işaret isimleri; الَّذِي، الَّتِي gibi ism-i mevsuller; مَتَى، أَيْنَ gibi soru isimleri; مَنْ، مَهْمَا gibi şart isimleri; هَيْهَاتَ، آمِينَ gibi isim fiiller ve إِذْ، إِذَا، حَيْثُ، أَمْسِ gibi bazı zarflardır.

Yine daha önce gördüğün mebni isimlerden olanlar يَا رَجُلُ, يَا هِشَامُ gibi hitap ettiğin müfred alem veya nekre-i maksûde olan münadalar; لاَ حَيَّ بَاقٍ, لاَ ضِدَّيْنِ gibi muzâf veya şibhi muzâf olmayan لا en-nâfiye li'l-cins'in ismidir.

Başka bir çok mebni isim türleri de vardır. Bunların bir kısmını daha önceki derslerde görmediğin için burada ayrıntılı bir şekilde ele alacağız.

Birinci kısımdaki örneklere baktığında burada أَحَدَ عَشَرَ gibi mürekkeb bir sayıdan oluşan örnekler görürsün. Bu sayının her iki örnekte irab bakımından durumuna baktığında birinci cümlede mübteda, ikinci cümlede ise muzâfun ileyh olduğunu görürsün. Fakat buna rağmen ref ve cer alametlerini göremezsin. Öyleyse bu sayı mebnidir ve her iki kısmın mebniliği gördüğün gibi fetha

üzeredir. Bunun gibi on dokuza kadar olan mürekkeb sayılar da fetha üzere mebnidir. Sadece on iki sayısı (اِثْنَيْ عَشَرَ، اِثْنَتَيْ عَشْرَةَ) sayısı bu durumun dışındadır. On iki sayısının birinci kısmı murabdır ve ikil isim gibi irablanır. İkinci kısmı yine fetha üzere mebnidir. Her iki kısmı da fetha üzere mebni olan mürekkeb sayılar gibi mürekkeb zarfların ve mürekkeb hallerin irabı da bu şekildedir. Mürekkeb zarfa örnek يَعُودُنِي الطَّبِيبُ صَبَاحَ مَسَاءَ (sabah akşam); mürekkeb hale örnek عَلِيٌّ جَارِي بَيْتَ بَيْتَ (Ali kapı kapıya; kapı bir komşum; yan komşum) cümlesidir.

İkinci kısımdaki örneklerde zarf olan قَبْلُ ve بَعْدُ kelimeleri bulunmaktadır. Her iki örnekte bu kelimelerin anlamlarına baktığında bu kelimelerden sonra lafzı manevi olan ve manası konuşmacı tarafından bilinen mahzûf bir muzâfun ileyh olduğunu fark edersin. Yani مَا رَأَيْتُ مِثْلَ هَذَا الْكِتَابِ مِنْ قَبْلُ. dediğinde مِنْ قَبْلِ رُؤْيَتِهِ kasdıyla, hazfettiğin muzâfun ileyh olan رؤية kelimesidir. İşte bu hazif durumunda bu iki zarf damme üzere mebni olur. Bu şekilde mübhem isimlerden sonraki muzâfun ileyhler lafzen hazfedilir ve manası غَيْرِ، أَوَّلَ (daha önce, başka) ve yön isimleriyle karşılanır.

Bu mübhem isimlerden sonra muzâfun ileyh zikredilir ya da hazf edilip manası manen verilir veya hazfedilip lafzı da manası da kastedilmezse o zaman murab olur.

Örneğin مَنَحَنِي أَبِي جَائِزَةً فَلَهُ الشُّكْرُ مِنْ قَبْلِ الْمَنْحِ وَمِنْ بَعْدِهِ . Bu durumda مِنْ قَبْلِ veya مِنْ قَبْلِ irabıyla da olur.

Üçüncü kısımdaki örneklerde geçen سِبَوَيْهِ ve خَمَارَوَيْهِ kelimeleri وَيْهِ kelimesiyle bitmektedir. Bu kelime bütün terkiplerde kesra üzere mebnidir. Aynı şekilde وَيْهِ kelimesiyle biten bütün kelimeler kesra üzere mebnidir. Kesra üzere mebni olan diğer isimler فَعَالِ vezninde gelen müennes özel isimler; hakaret anlamında رَقَاشِ، حَذَامِ gibi يَا كَذَابِ, يَا خَبَاثِ ifadeleri; yine فَعَالِ vezninden gelen نَزَالِ، تَرَاكِ gibi isim fiillerdir.

Kurallar:

85) مِنَ الأَسْمَاءِ الْمَبْنِيَّةِ مَا يَأْتِي:

الضَّمَائِرُ، وَأَسْمَاءُ الإِشَارَةِ، وَالأَسْمَاءُ الْمَوْصُولَةُ، وَأَسْمَاءُ الاسْتِفْهَامِ، وَأَسْمَاءُ الشَّرْطِ، وَأَسْمَاءُ الأَفْعَالِ، وَبَعْضُ الظُّرُوفِ، وَهَذِهِ كُلُّهَا تُبْنَى عَلَى مَا سُمِعَتْ عَلَيْهِ.

اَلْمُنَادَى إِذَا كَانَ عَلَماً مُفْرَداً أَوْ نَكِرَةً مَقْصُودَةً، وَهُوَ يُبْنَى عَلَى مَا يُرْفَعُ بِهِ.

اِسْمُ "لاَ" النَّافِيَةِ لِلْجِنْسِ إِذَا لَمْ يَكُنْ مُضَافاً وَلاَ شَبِيهاً بِالْمُضَافِ، وَيُبْنَى عَلَى مَا يُنْصَبُ بِهِ.

مَا رُكِّبَ مِنَ الأَعْدَادِ وَالظُّرُوفِ وَالأَحْوَالِ، وَهَذِهِ يَطَّرِدُ فِيهَا الْبِنَاءُ عَلَى فَتْحِ الْجُزْأَيْنِ.

اَلْمُبْهَمَاتُ الْمَقْطُوعَةُ عَنِ الإِضَافَةِ لَفْظاً، وَهِيَ تُبْنَى عَلَى الضَّمِّ.

مَا خُتِمَ بِوَيْهِ، وَمَا جَاءَ عَلَى وَزْنِ "فَعَالِ" عَلَماً لِأُنْثَى، أَوْ سَبَّا لَهَا، أَوِ اسْمَ فِعْلٍ، وَهَذِهِ كُلُّهَا يَطَّرِدُ فِيهَا الْبِنَاءُ عَلَى الْكَسْرِ.

85- Mebni isimler şunlardır:

a) Zamirler, işaret isimleri, ism-i mevsûller, soru isimleri, şart isimleri, isim fiiller ve bazı zarflardır. Bunlar son harflerinde duyduğun hareketler üzere mebnidirler.

b) Müfred alem ve nekre-i maksûde olan münadalar. Bunlar ref alametleri üzere mebnidirler.

c) لا en-nâfiye li'l-cins'in, muzâf veya şibhi muzâf olmayan ismi. Bunlar nasb alametleri üzere mebnidirler.

d) On iki sayısı hariç, mürekkeb sayılar ve mürekkeb hâller. Bu ifadelerin her iki kısmı da fetha üzere mebnidir.

e) Lafzen izafetten kesilen mübhem kelimeler. Bunlar da damme üzere mebnidirler.

f) ويه kelimesiyle bitenler, فَعَالِ vezninde olan müennes alemler, bu vezindeki beddualar ve isim fiiller. Bunlar da kesra üzere mebnidirler.

ALIŞTIRMALAR

1- Paragrafta geçen mebni isimleri ve mebnilik durumlarını açıkla.

إِيَّاكَ وَالتَّهَاوُنَ فِي أَمْرِ أَسْنَانِكَ، فَإِنَّ ذَلِكَ مَدْعَاةٌ إِلَى فَسَادِهَا، وَمَنْ فَسَدَتْ أَسْنَانُهُ تَعَرَّضَ لِكَثِيرٍ مِنَ الآلاَمِ وَالأَوْجَاعِ الَّتِي لاَ طَاقَةَ لَهُ بِاحْتِمَالِهَا، وَنَاهِيكَ بِمَا يُوَلِّدُهُ هَذَا الْفَسَادُ مِنْ أَمْرَاضٍ

الْمَعِدَةِ وَتَعْجِيلِ الشَّيْخُوخَةِ وَفِقْدَانِ كَثِيرٍ مِنْ مَلاَذِّ الْحَيَاةِ، فَأَكْثِرْ أَيُّهَا اللَّبِيبُ مِنْ مُشَاوَرَةِ الأَطِبَّاءِ فِي أَمْرِهَا وَقُمْ عَلَى تَنْظِيفِهَا صَبَاحَ وَمَسَاءَ وحَذَارِ أَنْ تَقْطَعَ بِهَا مَا يَصْعُبُ قَطْعُهُ مِنْ طَعَامٍ أَوْ غَيْرِهِ، وَلاَ تَوَالِ فِي الأَكْلِ بَيْنَ الأَطْعِمَةِ الْحَارَّةِ وَالْبَارِدَةِ. فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ أَسْبَابِ الْفَسَادِ الَّذِي تَتَعَرَّضُ لَهُ الأَسْنَانُ السَّلِيمَةُ.

2- Aşağıdaki mebni isimleri ref, nasb ve cer mahallinde olacakları cümlelerde kullan.

خَمْسَةَ عَشَرَ . هَؤُلاَءِ . اللاَّئِي . نَا . قَطَامِ

3- Boş yerlere uygun bir mebni isim yaz ve harekele.

(1) ..... تَعْطِفُونَ عَلَى الْمَسَاكِينِ

(2) قَرَأْتُ الْكِتَابَ . . أَهْدَيْتَهُ إِلَيَّ

(3) أُحِبُّ . . . الأَوْلاَدَ الْمُهَذَّبِينَ.

(4) ..... تُحْسِنِينَ الطَّهْيَ.

(5) فَهِمْتُ . . . سَمِعْتُهُ مِنْكَ.

(6) ..... أَنْ تُقَصِّرَ فِي وَاجِبِكَ.

(7) . . . يُفْرِطُ فِي السَّهَرِ يَمْرَضُ

(8) مَشَيْتُ . . . مِيلاً.

(9) يَزُورُ الطَّبِيبُ الْمَرِيضَ . . .

(10) غَرَسْتُ . . . شَجَرَةً.

(11) مَا سَمِعْتُ بِقُدُومِكَ مِنْ . . .

(12) . . . يَأْتِ الشِّتَاءُ نَلْبَسِ الصُّوفَ.

4- بَعْدَ ve قَبْلَ kelimelerinden mebni ve murab olanları sebepleriyle birlikte belirle.

1) كَانَ النَّجَاحُ حَلِيفِي فَلِلْمُعَلِّمِ الشُّكْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ.

2) نَظِّفْ أَسْنَانَكَ مِنْ قَبْلِ النَّوْمِ وَمِنْ بَعْدِهِ .

3) طَلَبْتُ مَعُونَتَكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ حَاجَتِي إِلَيْهَا مِنْ قَبْلُ.

4) مَا كَانَ لِلْهَرَمِ مَثِيلٌ فِي عَظَمَتِهِ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ.

5- Bildiğin bütün mebni isim çeşitlerini içeren cümleler kur.

6- Damme üzere mebni, fetha üzere mebni, kesra üzere mebni ve sükûn üzere mebni olan isimlerden birer tanesini kullanarak dört cümle kur.

7- **a)** Sükûn üzere mebni olan bir ismin ref mahallinde olacağı üç cümle kur.

b) Damme üzere mebni olan bir ismin nasb mahallinde olacağı üç cümle kur.

c) Fetha üzere mebni olan bir ismin cer mahallinde olacağı üç cümle kur.

d) Kesra üzere mebni olan bir ismin ref mahallinde olacağı üç cümle kur.

8- Okul hayatını tasvir edeceğin kısa bir makale yaz. Makalende kullandığın mebni isimlerin altını çiz.

9- İrab Çalışması

a) Örnek:

فِي الْحُجْرَةِ تِسْعَةَ عَشَرَ طَالِباً	
فِي الْحُجْرَةِ	جار ومجرور وخبر مقدم. Cârr-mecrûr ve mukaddem haberdir.
تِسْعَةَ عَشَرَ	مبتدأ مؤخر مبني على الفتح في محل رفع. Muahhar mübtedadır, ref mahallinde fetha üzere mebnidir.
طَالِباً	تمييز منصوب بالفتحة الظاهرة. Temyizdir, fetha ile mansûbdur.

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

(1) مَتَى يُزْرَعُ الْقَصَبُ ؟ **(3)** أَشْرَبُ الدَّوَاءَ لَيْلَ نَهَارَ.

(2) رُوَيْدَ أَخَاكَ. **(4)** مَا رَأَيْتُ أَبَا الْهَوْلِ مِنْ قَبْلُ.

10-Aşağıdaki iki beyti açıkla; beyitteki mebni isimleri ve bu isimlerin mahalli irablarını belirt.

وَمَا قَتَلَ الأَحْرَارَ كَالْعَفْوِ عَنْهُمُ وَمَنْ لَكَ بِالْحُرِّ الذي يَحْفَظُ الْيَدَا

إِذَا أَنْتَ أَكْرَمْتَ الْكَرِيمَ مَلَكْتَهُ وَإِنْ أَنْتَ أَكْرَمْتَ اللَّئِيمَ تَمَرَّدَا

4) اَلْمُعْرَبُ مِنَ الأَسْمَاءِ

4- Murab İsimler

Örnekler:

1	كَبِرَ الْغُلاَمُ وَطَابَتْ أَخْلاَقُهُ وَعَادَاتُهُ.
	لِلْفِيلِ نَابَانِ طَوِيلَتَانِ.
	حَضَرَ الْمُهَنْدِسُونَ وَحَضَر أَخُوكَ مَعَهُمْ.

2	أُحِبُّ الْعِلْمَ وَالْعُلَمَاءَ.
	إِذَا رَأَيْتَ ذَا فَضْلٍ فَاحْتَرِمْهُ.
	أَطِعْ وَالِدَيْكَ وَمُعَلِّمِيكَ.
	الأُمَّهَاتُ يُهَذِّبْنَ الْبَنَات.

3	رَاقَنِي جَمَالُ الْقَصْرِ غُرَفِه وَشُرُفَاتِه.
	لاَ تُقَصِّرْ فِي احْتِرَامِ أَبَوَيْكَ وَأُسْتَاذِيكَ وَكُلِّ ذِي فَضْلٍ
	يَطِيبُ الشِّتَاءُ فِي أَسْوَانَ.

1	Çocuk büyüdü; ahlakı ve davranışları iyi oldu.
	Filin iki uzun dişi vardır.
	Mühendisler geldi ve kardeşin de onlarla birlikte geldi.

2	İlmi ve alimleri seviyorum.
	Erdemli birini gördüğünde ona saygılı davran.
	Anne-babana ve öğretmenlerine itaat et.
	Anneler, kızlarını terbiye ederler.

3	Sarayın odalarının ve balkonlarının güzelliği beni etkiledi.
	Ailene, öğretmenlerine ve erdemli insanlara saygıda kusur etme.
	Asvan'da kış ayı iyi oluyor.

Analiz:

Birinci kitapta bu konuyla ilgili yeterli bilgi verilmişti. Burada ise yukarıdaki örnekleri inceleyip irab türleri ve alametleri verilen murab isimlere baktığında daha önce gördüğün bu konuyu hatırlayacaksın. Bu konuyla ilgili dilbilgisi kuralları da aşağıda kısaca verilmiştir.

Kurallar:

86) الأَسْمَاءُ جَمِيعُهَا مُعْرَبَةٌ إِلاَّ أَلْفَاظاً مَحْصُورَةً تَقَدَّمَ ذِكْرُ الْكَثِيرِ مِنْهَا فِي الْبَابِ الْمَاضِي.

87) أَنْوَاعُ إِعْرَابِ الاِسْمِ ثَلاَثَةٌ: رَفْعٌ، ونَصْبٌ، وجَرٌّ.

88) الأَصْلُ فِي رَفْعِ الاِسْمِ أَنْ يَكُونَ بِضَمَّةٍ، وَتَنُوبُ عَنْهَا أَلِفٌ فِي الْمُثَنَّى وَوَاوٌ فِي جَمْعِ الْمُذَكَّرِ السَّالِمِ وَالأَسْمَاءِ الْخَمْسَةِ.

89) الأَصْلُ فِي نَصْبِ الاِسْمِ أَنْ يَكُونَ بِفَتْحَةٍ، وَتَنُوبُ عَنْهَا أَلِفٌ فِي الأَسْمَاءِ الْخَمْسَةِ، وَيَاءٌ فِي الْمُثَنَّى وَجَمْعِ الْمُذَكَّرِ السَّالِمِ، وَكَسْرَةٌ فِي جَمْعِ الْمُؤَنَّثِ السَّالِمِ.

90) الأَصْلُ فِي جَرِّ الاِسْمِ أَنْ يَكُونَ بِكَسْرَةٍ، وَتَنُوبُ عَنْهَا يَاءٌ فِي الْمُثَنَّى وَجَمْعِ الْمُذَكَّرِ السَّالِمِ وَالأَسْمَاءِ الْخَمْسَةِ وَفَتْحَةٌ فِي الْمَمْنُوعِ مِنَ الصَّرْفِ.

86- Önceki konularda çoğundan bahsedilen belli başlı kelimeler dışında (harfler, mazi fiiller ...) isimlerin çoğusu murabdır.

87- İsimlerin irab alametleri üç tanedir. Bunlar ref, nasb ve cerr'dir.

88- Bir isim aslen damme ile ref edilir. Bu dammenin yerini ikil isimlerde "elif", cemi müzekker sâlim ve beş isimde ise "vav" alır.

89- Bir isim aslen fetha ile nasb edilir. Bu fethanın yerini beş isimde "elif", ikil ve cemi müzekker sâlimlerde "yâ", cemi müennes sâlimlerde ise "kesra" alır.

90- Bir isim aslen kesra ile cerr edilir. Bu kesranın yerini ikil, cemi müzekker sâlim ve beş isim de "yâ", gayr-ı munsarif isimlerde ise "fetha" alır.

ALIŞTIRMALAR

1- Metinde geçen murab isimleri, irablarını ve irab alametlerini belirt.

لَمَّا بَنَى الْمَنْصُورُ مَدِينَةَ بَغْدَادَ وَاسْتَكْثَرَ فِي بِنَائِهَا النَّفَقَاتِ، رَأَى أَنْ يَهْدِمَ إِيوَانَ كِسْرَى وَيَسْتَعْمِلَ أَنْقَاضَهُ، فَاسْتَشَارَ خَالِدَ بْنَ بَرْمَكَ فِي ذَلِكَ، فَقَالَ خَالِدٌ: لاَ تَفْعَلْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، فَإِنَّهُ آيَةُ الإِسْلاَمِ، وَمُصَلَّى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، وَمَا يُبْذَلُ فِي نَقْضِهِ يُرْبَى عَلَى نَفْعِهِ، فَقَالَ لَهُ الْمَنْصُورُ: أَبَيْتَ يَا خَالِدُ إِلاَّ مَيْلاً إِلَى الْعَجَمِيَّةِ. ثُمَّ أَمَرَ الْمَنْصُورُ بِهَدْمِهِ، فَفُتِحَتْ فِيهِ ثُلْمَةٌ كَانَتِ النَّفَقَةُ عَلَيْهَا أَكْثَرَ مِمَّا حَصَلَ مِنْهَا، فَأَمْسَكَ الْمَنْصُورُ وَقَالَ: يَا خَالِدُ قَدْ صِرْنَا إِلَى رَأْيِكَ، قَالَ خَالِدٌ:

يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، أَنَا الآنَ أُشِيرُ بِهَدْمِهِ، لِئَلاَّ يَتَحَدَّثَ الْغَادِرُونَ وَالرَّائِحُونَ أَنَّكَ عَجَزْتَ عَنْ هَدْمِ مَا بَنَاهُ غَيْرُكَ.

2- Aşağıdaki kelimeleri merfû, mansûb ve mecrûr olacak şekilde cümlelerde kullan.

سُعَاد – سَاقَا النَّعَامَة – الفَرَس – إِبْرَاهِيم

الْمُهَذَّبُونَ – ذُوا فَضْلٍ – أَبُو بَكْرٍ – كَلِمَات

3- Aşağıdaki kelimelerin tesniye ve cemi şekillerini yazarak her birini cümle içerisinde kullan.

الْمُسَافِر – الرَّايَة – الْمُتَعَلِّم – الْمُهَذَّبَة – الظَّالِم

4- a) Beş isimden birini kullanarak ref, nasb ve cer halleriyle üç cümle kur.

b) Tesniye merfû, tesniye mansûb ve tesniye mecrûr isimlerle üç cümle kur.

c) Cemi müzekker bir ismi merfû, mansûb ve mecrûr şekilleriyle cümle içerisinde kullan.

d) Birincisinde cemi müennes mansûb bir isim ve ikincisinde gayr-ı munsarif mecrûr bir isim kullanacağın iki cümle kur.

5- Aşağıdaki beyitleri şerh et ve birinin i'râbını yap.

Ebu Tayyib'in Seyfu'd-devle'yi öven şiirinden:

فَدَتْكَ نُفُوسُ الْحَاسِدِينَ فَإِنَّهَا مُعَذَّبَةٌ فِي حَضْرَةٍ وَمَغِيبِ

وَفِي تَعَبٍ مَنْ يَحْسُدُ الشَّمْسَ ضَوْءَهَا وَيَجْهَدُ أَنْ يَأْتِي لَهَا بِضَرِيبِ

Başka bir beyitte:

وَلاَ تَطْمَعَنْ مِنْ حَاسِدٍ فِي مَوَدَّةٍ وَإِنْ كُنْتَ تُبْدِيهَا لَهُ وَتُنِيلُ

وَإِنَّا لَنَلْقَى الْحَادِثَاتِ بِأَنْفُسٍ كَثِيرُ الرَّزَايَا عِنْدَهُنَّ قَلِيلُ

اِقْتِرَانُ جَوَابِ الشَّرْطِ بِالْفَاءِ

Şartın Cevabına Fâ'nın Birleşmesi

Örnekler:

1	مَنْ سَعَى فِي الْخَيْرِ فَسَعْيُهُ مَشْكُورٌ.
2	إِنْ حَيَّاكَ أَحَدٌ بِتَحِيَّةٍ فَحَيِّهِ بِأَحْسَنَ مِنْهَا.
3	مَنْ أَفْشَى سِرَّ الصَّدِيقِ فَلَيْسَ بِأَمِينٍ.
4	إِنْ عَصَيْتَ أَمْرِي فَلَنْ تَنَالَ مَحَبَّتِي.
5	إِنْ نَهَضَتْ الْجُمْهُورِيَّةُ الْعَرَبِيَّةُ الْمُتَّحِدَةُ الْيَوْمَ فَقَدْ نَهَضَتْ مِنْ قَبْلُ.
6	إِنْ تَجْتَهِدْ فَمَا أُقَصِّرُ فِي مُكَافَأَتِكَ.
7	مَنْ يَتْعَبْ فِي صِغَرِهِ فَسَيَسْتَرِيحُ فِي كِبَرِهِ.
8	مَنْ ظَلَمَ النَّاسَ فَسَوْفَ يَنْدَمُ.

1	İyi işler için gayret eden takdir edilir.
2	Birisi sana selam verirse ona daha iyisiyle selam ver.
3	Arkadaşının sırrını ifşa eden güvenilir değildir.
4	Emrime karşı gelirsen sevgimi kazanamazsın.
5	Bugün Birleşik Arap Birliği ayağa kalksa daha önceden kalkmıştır.
6	Çalışırsan ödülünü ihmal etmem.
7	Küçüklüğünde yorulan büyüklüğünde rahat eder.
8	İnsanlara zulmeden pişman olacaktır.

Analiz:

Yukarıdaki örneklerin hepsi şart cümlesidir. Bu cümleler bir şart edatı, ardından bir şart ve bir cevap cümlesi dediğimiz iki cümleden oluşmaktadır. Her bir örnekteki cevap cümlesini tek başına ele alıp bu cevap cümlelerini şart cümlesinin yerine koymaya çalışırsan bir anlam elde edemezsin. Çünkü ilk örnekteki cevap cümlesi isim cümlesidir ve şart edatı isim cümlesinin başına gelmez. Diğer örneklerin cevap cümlelerine bakarsak; ikinci cümlede fiili talep (emir) ifade eden bir fiil cümlesi bulunmaktadır. Üçüncü cümlenin fiili câmid bir fiildir. Dördüncü cümle لَنْ, beşinci cümle قَدْ, altıncı cümle مَا, yedinci cümle سَـ, sekizinci cümle ise سَوْفَ ile kullanılmıştır. Şart edatları ise bu şekilde gelen fiil cümlelerinin başına gelmez.

Bu sekiz örneğin cevap cümlelerini incelediğinde hepsinin başına فَ geldiğini görürsün. Şart cümlesi olarak kullanılması uygun olmayan bütün cevap cümlelerinin başına her zaman فَ harfinin bitiştiğini görürsün.

Kural:

91) إِذَا لَمْ يَصْلُحِ الْجَوَابُ لِأَنْ يَكُونَ شَرْطاً وَجَبَ اقْتِرَانُهُ بِالْفَاءِ، وَذَلِكَ بِأَنْ كَانَ جُمْلَةً اسْمِيَّةً، أَوْ فِعْلِيَّةً فِعْلُهَا طَلَبِيٌّ أَوْ جَامِدٌ أَوْ مَسْبُوقٌ بِلَنْ أَوْ قَدْ أَوْ مَا أَوِ السِّينِ أَوْ سَوْفَ.

91- Cevap cümlesi şart cümlesi olmaya uygun değilse bu cümlenin başına فَ birleşir. Bu da cevap cümlesinin isim cümlesi olması, fiilinin talep veya camid fiil olması, fiilinin başına لَن، قَدْ، مَا، سَـ، سَوْفَ gibi harflerin gelmesi durumunda olur.

ALIŞTIRMALAR

1- Şart cümlelerini belirleyerek cevap cümlelerine fâ harfinin bitişme sebeplerini açıkla.

اَلْعَرَبُ مِنْ أَحْسَنِ خَلْقِ اللهِ اسْتِعْدَاداً، فَإِنْ نَافَسُوا غَيْرَهُمْ مِنَ الأُمَمِ فِي عِلْمٍ فَمَا تُقَصِّرُ عَنْ ذَلِكَ فِطَنُهُمْ، وَإِنْ سَابَقُوا فِي الصِّنَاعَاتِ فَلَنْ تَبْعُدَ عَنْهُمْ غَايَةٌ، وَإِنْ عَمَدُوا إِلَى زِرَاعَةٍ فَهُمْ أَهْلُ كَدْحٍ وَجِلَادٍ، وَإِنْ يَرُومُوا مَرَاماً فَثِقْ بِأَنَّهُمْ أُولُو عَزْمٍ وَهِمَّةٍ، نَسَبُهُمْ عَرِيقٌ، وَمَجْدُهُمْ أَثِيلٌ، فَإِنْ نَهَضُوا الْيَوْمَ فَقَدْ كَانُوا أَوَّلَ النَّاهِضِينَ، وَإِنْ أَخَذُوا بِأَسْبَابِ الْحَضَارَةِ فَإِنَّهُمْ يَسِيرُونَ عَلَى سُنَنِ آبَاءٍ عِظَامٍ وَأَجْدَادٍ كِرَامٍ، وَمَنْ خَالَجَهُ شَكٌّ فِي عَظَمَتِهِمْ فَلْيَقْرَأْهَا فِي صَحَائِفِ الآثَارِ.

2- Aşağıdaki şart cümlelerini, başına fâ bitişmiş cevap cümleleriyle tamamla. (Fâ'nın bitişebileceği bütün cümle türlerini kullan.)

1) مَنْ مَدَحَكَ بِمَا لَيْسَ فِيكَ . . .
2) إِنْ صَحِبْتَ الأَشْرَارَ .....
3) مَا تَوَلَّ مِنْ مَعْرُوفٍ .....
4) إِنْ أَحْسَنْتُمْ إِلَى النَّاسِ .....
5) مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُطَاعَ . . .
6) مَنْ يَسْعَ بَيْنَ النَّاسِ .....
7) مَهْمَا تُخْفِ مِنْ طِبَاعِكَ .....
8) إِذَا مَا تُتْقِنْ عَمَلَكَ .....

3- Aşağıdaki cümleleri bir şart cümlesine cevap olarak kullan.

1)..... نِعْمَ الْقَرِينُ.
2).....أَمِنْتُمُ الْعَدْوَى.
3).....مَا نَسْلَمُ مِنَ الأَذَى.
4).....قَدْ أَسَاءَ إِلَى وَطَنِهِ.
5).....يَجِدَانِ زَرْعًا نَاضِراً.
6).....لَنْ يَنَالَ مَطْلَبَهُ.
7)..... سَيَفُوتُكَ الْقِطَارُ.
8)..... الْفَوْزُ حَلِيفُكَ.
9)..... يَقْوَى بَدَنُكَ.
10)..... اتَّبِعْ نُصْحَ الطَّبِيبِ.
11)..... سَوْفَ تَلْحَقُكَ النَّدَامَةُ.
12)..... لاَ تُقَصِّرْ فِي عَمَلِكَ.

4- Dokuz tane şart cümlesi kur. Üçünde şartın cevabı isim cümlesi, üçünde talep ifade eden fiil cümlesi ve son üçünde ise camid fiilli fiil cümlesi olsun.

5- Cevap cümlesi سَوْفَ، سَـ، قَدْ، لَنْ، مَا ile başlayan beş tane şart cümlesi kur.

6- İrab Çalışması

a) Örnek:

مَنْ جَدَّ فَالنَّجَاحُ حَلِيفُهُ.	
اسم شرط جازم مبنى على السكون. Cezm eden şart ismidir, sükûn üzere mebnidir.	مَنْ
فعل ماض مبني على الفتح، فعل الشرط، والفاعل ضمير مستتر. Mazi fiildir, fetha üzere mebnidir. Şart fiilidir, fâili müstetir zamirdir.	جَدَّ
الفاء واقعة في جواب الشرط ، و"النجاح" مبتدأ مرفوع. Fâ harfi şartın cevabına gelen harftir. النجاح mübtedadır, merfûdur.	فَالنَّجَاحُ
"حليف" خبراً المبتدأ مرفوع، وهو مضاف، والهاء مضاف إليه، والجملة من المبتدأ والخبر في محل جزم، جواب الشرط. حليف kelimesi mübtedadır, muzâftır. Hâ zamiri muzâfun ileyhtir. Mübteda ve haberden oluşan cümle mahallen meczûmdur, çünkü şartın cevabıdır.	حَلِيفُهُ

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

1) مَا تَفْعَلْ مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُضِيعَ جَزَاؤُهُ.

2) إِنْ ظَلَمْتَ فَسَوْفَ تُحَاسَبُ.

7- Aşağıdaki beyitlerden birini açıkla ve i'râbını yap.

وَمَنْ طَلَبَ الْعُلاَ مِنْ غَيْرِ كَدٍّ أَضَاعَ الْعُمْرُ فِي طَلَبِ الْمُحَالِ

****

وَمَنْ عَاشَ فِي الدُّنْيَا فَلاَ بُدَّ أَنْ يَرَى مِنَ الْعَيْشِ مَا يَصفُو وَمَا يَتَكَدَّرُ

****

وَمَنْ قَلَّ فِيمَا يَتَّقِيهِ اضْطِبَارُهُ فَقَدْ قَلَّ فِيمَا يَرْتَجِيهِ مُنَاهُ

اَلْعَطْفُ عَلَى الشَّرْطِ وَالْجَوَابِ بِالْوَاوِ وَالْفَاءِ

Şart ve Cevap Cümlesine Vâv ve Fâ ile Atıf

Örnekler:

1	إِنْ تَعْمَلْ وَتُثَابِرْ/ وَتُثَابِرَ تَنْجَحْ.
2	إِنْ تَحْلِفْ وَتَكْذِبْ / وَتَكْذِبَ تَأْثَمْ.
3	إِنْ تَقْضِ وَتَعْدِلْ / وَتَعْدِلَ تُدْرِكْ رِضَا النَّاسِ.

4	مَنْ يَأْكُلْ كَثِيرًا يَتْخَمْ وَيَمْرَضْ / وَيَمْرَضَ / وَيَمْرَضُ.
5	مَنْ يَتَّبِعْ هَوَاهُ يَشْقَ وَيَنْدَمْ / وَيَنْدَمَ / وَيَنْدَمُ.
6	مَا تَدَّخِرْ يَنْفَعْكَ وَيَنْفَعْ وَطَنَكَ / وَيَنْفَعَ / وَيَنْفَعُ.

1	Çalışıp azimle devam edersen başarırsın.
2	Yemin edip yalan söylersen günaha girersin.
3	Hüküm verip adaletli olursan insanların rızasını kazanırsın.

4	Çok yiyen kilo alıp hastalanır.
5	Arzularına uyan üzülüp pişman olur.
6	Biriktirdiklerin sana ve vatanına fayda sağlar.

Analiz:

İlk üç örnek şart cümleleridir. Bu cümlelerdeki şart fiiline bakarsan hemen sonrasında önünde vâv harfi bulunan bir müzari fiil olduğunu görürsün. Başında vâv harfi bulunan bu fiili incelediğinde her üç örnekte de iki şekilde geldiğini görürsün. Bunlar meczûm yada mansûbdur. Meczûm olarak gel-

mesi, şart fiiline atıf olmasındandır. Mansûb olarak gelmesi ise vâv'dan sonra gizli bir أَنْ ile vucuben mansûb olmasındandır. Bu durumda vâv harfi "vâv el-maiyye" olur. Öyleyse şart fiilinden sonra vâv ile gelen bütün müzari fiiller bu iki şekilde de irablanabilir. Fâ harfi de bu durumda vâv gibidir. Fakat fâ harfinden sonra fiil mansûb okunur ve sebep ifade eder.

Son üç örneği incelediğinde bu cümlelerin de şart cümlesi olduğunu görürsün. Bu cümlelerde ise cevap cümlesinden sonra önünde vâv harfi bulunan müzari fiiller vardır. Başında vâv harfi bulunan bu müzari fiillere baktığında irab bakımından üç şekilde geldiğini görürsün. Bunlar meczûm, mansûb veya merfûdur. Meczûm ve mansûb olması yukarıda açıklandığı şekildedir. Merfû olması ise söze yeniden başlanması takdiriyledir. Öyleyse cevap cümlesinden sonra vâv ile gelen bütün müzari fiiller bu üç şekilde de irablanabilir. Fâ harfi de bu durumlarda vâv gibidir.

Kural:

92) إِذَا تَلاَ الشَّرْطَ مُضَارِعٌ مُقْتَرِنٌ بِالْوَاوِ أَوِ الْفَاءِ جَازَ فِيهِ وَجْهَانِ: اَلْجَزْمُ عَلَى الْعَطْفِ، وَالنَّصْبُ عَلَى إِضْمَارِ أَنْ، أَمَّا إِذَا تَلاَ الْجَوَابَ مُضَارِعٌ مَسْبُوقٌ بِإِحْدَاهُمَا فَيَجُوزُ فِيهِ الْجَزْمُ وَالنَّصْبُ لِمَا سَبَقَ، وَالرَّفْعُ عَلَى الاِسْتِئْنَافِ.

92- Şart cümlesinden sonra vâv veya fâ harfine bitişmiş müzari fiil bulunursa iki şekilde irab alır. Birincisi atıf olarak meczûm olması, ikincisi gizli bir أَنْ ile mansûb olmasıdır.

Cevap cümlesinden sonra vâv veya fâ harfine bitişmiş müzari fiil ise yukarıdaki açıklandığı şekilde meczûm veya mansûb olabilir. Ayrıca söze yeniden başlama (isti'nâf) takdiriyle de merfû olabilir.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki cümlelerde vâv veya fâ harfinden sonra gelen müzari fiiller için uygun olan irab durumlarını açıkla.

1) مَنْ يَصْحَبِ الأَخْيَارَ وَيَتَّبِعْ نُصْحَ الْحُكَمَاءِ تَسْتَقِمْ أُمُورُهُ.

2) مَنْ يَعْمَلْ فَيُتْقِنْ عَمَلَهُ يَرْبَحْ وَيَكْتَسِبْ ثِقَةَ النَّاسِ.

3) مَنْ يُعَاشِرِ النَّاسَ بِالْمَعْرُوفِ يُحِبُّوهُ وَيُكْرِمُوهُ.

4) مَنْ يُفْرِطْ فِي السَّهَرِ يَضْعُفْ وَيُسْرِعْ إِلَيْهِ الْهَرَمُ.

5) مَنْ يُبَكِّرْ إِلَى عَمَلِهِ يُغْنِ وَيَسْعَدْ.

6) مَنْ يَأْكُلْ طَعَاماً حَارًّا وَيَشْرَبْ مَاءً بَارِداً تَفْسُدْ أَسْنَانُهُ.

7) مَنْ يُكْثِرْ مِزَاحَهُ تَسْقُطْ هَيْبَتُهُ وَيَضِيعْ احْتِرَامُهُ.

8) إِنْ تَسْكُنْ فِي الرِّيفِ تَقِلّ نَفَقَتُكَ فَيَكْثُرْ مَالُكَ.

9) إِنْ تَرْكَبُوا الْخَيْلَ تَقْوَ أَبْدَانُكُمْ وَيَزِيدَ نَشَاطُكُمْ.

2- Şart fiillerinden sonraki boşluklara uygun bir müzari fiil yaz ve bu fiillerin başına vâv veya fâ harfi getirerek uygun olan irablarını açıkla.

1) إِنْ تَمْشِ فِي الْحُقُولِ ..... يَصِحَّ بَدَنُكَ.

2) إِنْ تَسْمَعِ النُّصْحَ ..... تَنْجَحْ

3) إِنْ تَتَكَلَّمْ ..... يَكْثُرْ سَقَطُكَ.

4) إِنْ تَتَعَلَّمُوا السِّبَاحَةَ ..... تَنْجُوا مِنَ الْغَرَقِ.

5) مَنْ يُعَامِلِ النَّاسَ ..... يُحِبُّوهُ.

6) مَنْ يُنْفِقْ ..... يَأْمَنُ الْفَقْرَ.

7) إِنْ تَعُدْ مَرِيضاً ..... يَتَأَلَّمْ.

8) مَنْ يُعَاتِبِ الأَصْدِقَاءَ ..... يَمَلُّوهُ.

3- Cevap cümlelerinden sonra başında vâv veya fâ bulunan uygun fiiller yaz ve alabilecekleri irabları açıkla.

1) مَنْ يَسْتَعِنْ بِنَا نُسَارِعْ إِلَيْهِ .....

2) مَنْ لَمْ يَنْفَعِ النَّاسَ يَسْتَغْنُوا عَنْهُ .....

3) مَا تَفْعَلْ مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللهُ .....

4) إِنْ تُطْعِمُوا الْفُقَرَاءَ تَحْمَدُوا .....

5) إِنْ تَفْتَحْ نَوَافِذَ الْمَنْزِلِ تَدْخُلْهُ الشَّمْسُ .....

6) مَتَى يَنْضَجِ الْعِنَبُ نَقْطِفْهُ .....

7) مَتَى يَأْتِ الصَّيْفُ يَهْجُرِ الأَغْنِيَاءُ مِصْرَ .....

8) إِنْ نَدْخُلِ الْبُسْتَانَ نَقْطِفْ مِنْ أَزْهَارِهِ .....

9) مَتَى يُسِئْ إِلَى النَّاسِ يَخْزُهُ ضَمِيرُهُ .....

4- **a)** Üç tane şart cümlesi kurup şart cümlelerinden sonra vâv veya fâ harfine bitişmiş bir müzari fiil getir ve alabilecekleri irabları açıkla.

b) Üç tane şart cümlesi kurup cevap cümlelerinden sonra vâv veya fâ harfine bitişmiş bir müzari fiil getir ve alabilecekleri irabları açıkla.

c) Üç tane şart cümlesi kurup şart ve cevap cümlelerinden sonra vâv veya fâ harfine bitişmiş bir müzari fiil getir ve alabilecekleri irabları açıkla.

5- Zuheyr b. Ebi Sülma'nın aşağıdaki beytini açıklayıp anlatılan kurallara uyan fiilleri belirle ve ilk beytin i'râbını yap.

وَمَنْ يَكُ ذَا فَضْلٍ فَيَبْخَلْ بِفَضْلِهِ عَلَى قَوْمِهِ يَسْتَغْنِ عَنْهُ وَيُذْمَمِ

اِجْتِمَاعُ الشَّرْطِ وَالْقَسَمِ

Şart ve Yemin Cümlelerinin Bir Arada Bulunması

Örnekler:

1	إِنْ أَتْقَنْتَ الْعَمَلَ وَحَقِّكَ أُضَاعِفْ لَكَ الأَجْرَ.
2	إِنِ اتَّبَعْتَ نُصْحَ الطَّبِيبِ وَاللهِ تُشْفَ.
3	إِنْ صَحِبْتَ الأَشْرَارَ وَأَبِيكَ تَنْدَمْ.

4	وَحَقِّكَ إِنْ أَتْقَنْتَ الْعَمَلَ لَأُضَاعِفَنَّ لَكَ الأَجْرَ.
5	وَاللهِ إِنِ اتَّبَعْتَ نُصْحَ الطَّبِيبِ لَتُشْفِيَنَّ.
6	وَأَبِيكَ إِنْ صَحِبْتَ الأَشْرَارَ لَتَنْدَمَنَّ.

7	أَخُوكَ إِنْ أَتْقَنَ الْعَمَلَ وَحَقِّكَ أُضَاعِفْ / لَأُضَاعِفَنَّ لَهُ الأَجْرَ.
8	أَنْتَ وَاللهِ إِنِ اتَّبَعْتَ نُصْحَ الطَّبِيبِ تُشْفَ / لَتُشْفِيَنَّ.
9	إِنَّكَ وَأَبِيكَ إِنْ صَحِبْتَ الأَشْرَارَ تَنْدَمْ / لَتَنْدَمَنَّ.

1	İşini iyi yaparsan iki katı mükafat alırsın.
2	Doktorun tavsiyelerine uyarsan vallahi iyileşirsin.
3	Kötülerle arkadaşlık edersen vallahi pişman olursun.
4	Vallahi, işini iyi yaparsan kesinlikle iki katı mükafat alırsın.
5	Doktorun tavsiyelerine uyarsan vallahi iyileşirsin.

6	**Kötülerle arkadaşlık edersen vallahi pişman olursun.**
7	**Kardeşin işini iyi yaparsa iki katı mükafat alır.**
8	**Doktorun tavsiyelerine uyarsan vallahi iyileşirsin.**
9	**Vallahi, kötülerle arkadaşlık edersen gerçekten pişman olursun.**

Analiz:

Şart ve yemin cümlelerinin her ikiside bir cevap cümlesine ihtiyaç duyar. Şartın cevabı, başında cezm eden bir edat bulunursa meczûm olur ve önceki derslerde öğrendiğin bazı özel durumlar mevcutsa başına fâ harfi bitişir. Fakat yemin cümlesinin cevabı bu şekilde değildir.[22]. Şart ve kasem aynı cümlede bulunursa cevap birine hâs kılınır. Bu da şu şekilde olur.

İlk üç örnekte şart ve kasem aynı cümlede yer almakta ve şart cümlesi kasemden önce gelmektedir. Bu örneklerdeki cevap cümlelerine baktığında meczûm müzari fiil olduklarını görürsün. Öyleyse bu kasemin cevabı değil şartın cevabıdır. Bu şekilde şart cümlesinin yemin cümlesinden önce bulunduğu örneklere bakarsan cevabın şart cümlesine göre yani meczûm olarak geldiğini görürsün.

İkinci kısımdaki üç örneğe baktığında yemin cümlesinin şart cümlesinden önce geldiğini görürsün. Cevap cümlesi de tekid lâmı bitişmiş müzari bir fiildir. Bu durum cevap cümlesinin şart cümlesinin değil, yemin cümlesinin cevabı olduğunu göstermektedir. Bu şekilde yemin cümlesinin şart cümlesin-

---

22 Yemin cümlesinin cevabı olan cümleler şu şekillerde olur:

a) Te'kid lâm'ı bitişmiş gelecek zaman ifade eden olumlu müzari fiilli ise müzari fiil te'kid nûnu ile pekiştirilir. Örneğin: وَحَقِّكَ لأُسَاعِدَنَّ الفَقِيرَ.

b) Olumlu ve çekimli bir mazi fiil ise mazi fiil لقد harfi ile pekiştirilir. Örneğin: وَحَقِّكَ لَقَدْ سَاعَدْتُ الْفَقِيرَ.

c) Camid bir mazi fiil ise camid fiil lâm ile tekid edilir. Örneğin: الصِّدْقُ خُلُقًا لَنِعْمَ.

d) Olumlu isim cümlesi ise lâm ile tekid edilir. Örneğin: وَحَقِّكَ لَفَاعِلُ الْخَيْرِ مُجْزَى بِعَمَلِهِ.

Ya da إنّ ile tekid edilir. Örneğin: وَحَقِّكَ إِنَّ فَاعِلَ الْخَيْرِ مُجْزَى بِعَمَلِهِ.

Ya da إنّ ve lâm ile tekid edilir. Örneğin: وَحَقِّكَ إِنَّ فَاعِلَ الْخَيْرِ لَمُجْزَى بِعَمَلِهِ.

e) إنْ ما، ve لا ile olumsuz yapılan fiil veya isim cümlesi ise vucûben te'kid lâm'ı almaz.

Örneğin: وَحَقِّكَ مَا عَلِيٌّ مُسَافِرٌ؛ وَحَقِّكَ لاَ مُجْتَهِدٌ خَائِبًا؛ وَحَقِّكَ مَا سَافَرَ عَلِيٌّ؛ وَحَقِّكَ إِنْ سَافَرَ عَلِيٌّ؛ وَحَقِّكَ لاَ يُسَافِرُ عَلِيٌّ

den önce geldiği örneklerde cevabın yemin cümlesine göre yani tekid lâmıyla geldiğini görürsün.

Son üç örnekte ise yine şart ve yemin cümlesi birlikte bulunmaktadır. Fakat bu cümlelerin ilk altı örnekten farkı şart ve yemin cümlesinin bu cümlelerde haber'e ihtiyaç duyan bir kelimeden sonra gelmesidir. Zira ilk iki örnekte mübteda, üçüncü örnekte ise إنّ bulunmaktadır. Bu örneklerdeki cevap cümlelerine baktığında hem şartın cevabı olarak hem de yeminin cevabı olarak gelebildiğini görürsün. Yemin cümlesinin şarttan önce veya sonra gelmesi durumu değiştirmez. Bir habere ihtiyaç duyan bütün şart ve yemin cümlelerinde durum bu şekildedir.

Kural:

94) إِذَا اجْتَمَعَ شَرْطٌ وَقَسَمٌ فَالْجَوَابُ لِلسَّابِقِ مِنْهُمَا، فَإِنْ تَقَدَّمَ عَلَيْهِمَا مَا يَحْتَاجُ إِلَى خَبَرٍ جَازَ أَنْ يَكُونَ الْجَوَابُ لِلسَّابِقِ أَوِ اللَّاحِقِ.

94- Şart ve yemin cümlesi bir arada bulunursa cevap cümlesi önce kullanılan cümleye ait olur. (Yani cümlenin başında şart edatı bulunuyorsa ve yemin ifadesi daha sonra geliyorsa cevap cümlesi o şart cümlesine ait olur ve cezmedilir. Şayet cümlenin başında yemin cümlesi bulunuyorsa ve şart cümlesi daha sonra gelmişse cevap cümlesi yemin cümlesine ait olur ve te'kid lâmı ile kullanılır.) Fakat her ikisinden önce habere ihtiyaç duyan bir lafız bulunursa cevap cümlesi yemin veya kasem cümlelerinin her ikisine ait olabilir.[23]

23 Şart cümlesinin cevabı hazfedilirse şart cümlesinin lafzen veya anlamca mazi olması gerekir.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki cümlelerde yeminin ve şartın cevabı olan cümleleri sebepleriyle birlikte açıkla.

1) إِنَّ الْغَنِيَّ إِنْ أَحْسَنَ إِلَى الْفُقَرَاءِ وَاللهِ لَيُحِبُّنَّهُ.
2) إِنْ تَسْلُكْ سَبِيلَ الْخَيْرِ لَعَمْرُكَ تَسْتَقِمْ أُمُورُكَ.
3) وَأَبِيكَ إِنْ زُرْتَنِي إِنِّي لَشَاكِرٌ.
4) أَخُوكَ وَاللهِ إِنْ يَتَرَوَّ فِي أَمْرِهِ فَسَوْفَ يَنْدَمُ.
5) تَاللهِ إِنْ أَحْسَنْتَ عَمَلَكَ لَقَدْ خَدَمْتَ وَطَنَكَ.
6) اَلتَّرَفُ وَاللهِ إِنْ كَثُرَ فِي الأُمَّةِ لاَ يَعْظُمُ شَأْنُهَا.
7) مَالُكَ وَاللهِ إِنْ لَمْ تُحْسِنِ الْقِيَامَ عَلَيْهِ فَسَوْفَ يَذْهَبُ.
8) مَنْ مَدَحَكَ بِمَا لَيْسَ فِيكَ لَعَمْرِي فَقَدْ ذَمَّكَ.
9) لَئِنْ أَخْلَصْتَ فِي عَمَلِكَ لَيَرْفَعَنَّ شَأْنُكَ. 24

2- Aşağıdaki cümleleri tamamla.

1) اَللَّئِيمُ لَعَمْرُكَ إِنْ أَحْسَنْتَ إِلَيْهِ ...
2) اِبْنُكَ وَاللهِ إِنْ هَذَّبْتَهُ ...
3) مَنْ يُبَكِّرْ إِلَى عَمَلِهِ وَاللهِ ...
4) تَاللهِ إِنْ كَثُرَ مِزَاحُكَ ...
5) اَلْوَطَنُ وَحَقِّهِ إِنْ أَخْلَصْتُمْ لَهُ ...
6) مَنْ يُهْمِلْ وَاجِبَهُ وَحَيَاتَكَ .....
7) اَلْفَقِيرُ وَاللهِ إِنْ رَحِمْتَهُ .....
8) إِنْ تَتَعَوَّدِ الصِّدْقَ وَأَبِيكَ .....
9) مَنْ يُخَالِطِ الأَدْنِيَاءَ وَحَقِّكَ .....
10) لَئِنْ لَمْ تَفْعَلْ مَا آمُرُكَ بِهِ .....

3- Aşağıdaki cevap cümlelerinin başına şart ve yemin cümleleri yaz.

1)..... تَلْقَ مِنِّي مَا يَسُرُّكَ.
2)..... فَهُوَ فِي مَأْمَنٍ مِنَ الْفَاقَةِ.
3)..... لَنَجَاحُكَ مُحَقَّقٌ.
4)..... لَنِعْمَ مَا يَفْعَلُونَ.
7)..... إِنَّهُمْ لَظَالِمُونَ.
8)..... فَلَنْ يَخْفِقَ.
9)..... لَتُعَرِّضَنَّ صِحَّتَكَ لِلتَّلَفِ.
10).....تَتَقَدَّمْ.

24 لَئِنْ kelimesindeki lâm harfi, yemin içindir. Melfuz yada takdiri bir yeminden sonraki şart edatlarının başına gelir ve cevabın şart cümlesine değil de yemin cümlesine göre olacağına delalet eder.

5) .....لَقَدْ أَدَيْتَ وَاجِبَكَ.
6) .....مَا تَفُوزُ بِثَنَاءٍ.
11) ..... لَسَوْفَ تَنْدَمُ.
12) .....فَبِئْسَ الْخُلُقُ.

4- Aşağıdaki cümleleri bir kere şartın cevabı ve bir kere de yeminin cevabı olarak kullan.

1) قَدْ خَدَمْتَ الْوَطَنَ.
2) مِصْرُ مَهْدُ الْحَضَارَةِ.
3) عَسَى التَّوْفِيقُ أَنْ يُصَاحِبَكَ.
4) سَوْفَ تَنَالُ مَا تَبْتَغِي.

5- Aşağıdaki cümlelerde şart cümlesini yemin cümlesinden önce getir ve cevap cümlelerini şart cümlesine uygun olacak şekilde kur.

1) لَئِنْ صَنَعْتَ الْخَيْرَ مَا تَنْدَمُ.
2) لَئِنْ أَنْهَضْتَ لُغَتَكَ لَقَدْ أَنْهَضْتَ وَطَنَكَ.
3) لَئِنْ عَلَوْتَ لَأَنْتَ بِذَلِكَ حَقِيقٌ.
4) لَئِنْ خَطَبْتَ إِنَّكَ لَأَفْصَحُ خَطِيبٍ.

6- **a)** Şart ve kasemin bir arada bulunduğu altı cümle kur. Üçünde şartı, üçünde de kasemi önce kullan.

b) Şart ve kasemin bir arada bulunduğu üç cümle kur. Birinci cümle mübteda ile, ikinci cümle كان ile, üçüncü cümle de إنَّ ile başlasın.

c)Yeminin şart cümlesinden önce geldiği ve cevap cümlesi pekiştirilmemiş bir müzari fiil olan üç cümle kur.

7- Aşağıdaki beyitleri açıkla ve ikincisinin i'râbını yap.

قَوْمِي هُمُ قَتَلُوا أُمَيْمَ أَخِي فإذا رَمَيْتُ يُصِيبُنِي سَهْمِي
فَلَئِنْ عَفَوْتُ لأَعْفُوَنَّ جَلَلاً وَلَئِنْ رَمَيْتُ لأَوْهِنَنْ عَظْمِي

حَذْفُ الشَّرْطِ أَوِ الْجَوَابِ

Şartın veya Cevabın Hazfi

Örnekler:

1- Şaka yapmaktan kaçınmazsan saygınlığın olmaz.	تَجَنَّبِ المِزَاحَ وَإِلاَّ تَسْقُطْ هَيْبَتُكَ.	1
2- Düşmanlığı bırakmazsan kötülüğü sana ulaşır.	دَعِ الخِصَامَ وَإِلاَّ يَنَلْكَ شَرُّهُ.	2
3- Beni ziyaret etmezsen seni ayıplarım.	زُرْنِي وَإِلاَّ أَعْتُبْ عَلَيْكَ.	3

4- Zulmedersen pişman olursun.	سَتَنْدَمُ إِنْ ظَلَمْتَ.	4
5- Yalan söylersen korkaksındır.	أَنْتَ جَبَانٌ إِنْ كَذَبْتَ.	5
6- Doğruyu söylersen cesursundur.	أَنْتَ إِنْ قُلْتَ الْحَقَّ شُجَاعٌ.	6

Analiz:

İlk üç örnekte إِلاَّ kelimesi bulunmaktadır. Bu kelime daha önce öğrendiğin istisna edatı değildir. Gerçekte şart edatı olan إِنْ ve olumsuzluk harfi olan لَا kelimelerinden oluşmaktadır. Birinci kelime ikincisine idğam olmuştur.(Yani anlam olarak Şayet ...mezse... demektir.) Öyleyse şart cümlelerini içeren bu örneklerde şart fiilleri ve cevap cümlesi nerede? İlk örneğe bakarsan buradaki anlamın تَجَنَّبِ المِزَاحَ تَسْقُطْ هَيْبَتُكَ إِلاَّ şeklinde olduğunu görürsün. Şart fiili olan تَجَنَّبْ hazfedilmiş ve sadece cevap cümlesi kalmıştır. Diğer iki örnek için de durum aynıdır. إِنْ şart edatı لَا en-nâfiye ile kullanıldığında bu hazif yaygın olarak yapılır.

Son üç örnekteki şart cümlelerinde ise cevap cümlesi hazfedilmiştir. Bu cümleleri incelediğinde iki durum göze çarpar. Birincisi cevap cümlesinin öne

geçmesi veya şart cümlesinin cevap cümlesini bölmesi, ikincisi ise şart fiilinin mazi fiil olmasıdır. Şart cümlelerinde bu iki durum mevcut olduğunda cevap cümlesi hazfedilir.

Kurallar:

94) يَجُوزُ أَنْ يُحْذَفَ فِعْلُ الشَّرْطِ بَعْدَ "إِنْ" الْمُدْغَمَةِ فِي "لاَ" النَّافِيَةِ.

95) يَجِبُ أَنْ يُحْذَفَ الْجَوَابُ إِذَا سَبَقَهُ أَو اكْتَنَفَهُ مَا يَدُلُّ عَلَيْهِ وَكَانَ فِعْلُ الشَّرْطِ مَاضِيًا.

94- إِنْ şart edatının olumsuzluk harfi olan لاَ'ya idğam olduğu durumlarda şart fiili hazfedilebilir.

95- Cevap cümlesi; önce gelip sonrasında da mazi fiilli bir şart cümlesi var ise şartın cevabı hazfedilir.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki şart cümlelerinde bulunan mahzûf cümleleri belirle.

1) عَامِلِ النَّاسَ بِالْحُسْنَى وَإِلاَّ فَإِنَّهُمْ يَكْرَهُونَكَ.

2) إِنَّا إِنْ شَاءَ اللهُ لَنَاجِحُونَ.

3) إِنْ كَانَ لَكَ عُذْرٌ عَفَوْنَا عَنْكَ وَإِلاَّ فَالْعِقَابُ جَزَاؤُكَ.

4) اَلْمَرْءُ مَحْبُوبٌ إِنْ أَحْسَنَ إِلَى النَّاسِ.

5) لاَ بُدَّ لِلْفَرَسِ مِنْ سَوْطٍ، وَإِنْ كَانَ بَعِيدَ الشَّوْطِ.

6) أَحْسِنْ إِذَا أَرَدْتَ أَنْ يُحْسَنَ إِلَيْكَ.

7) صُنْ لِسَانَكَ وَإِلاَّ يَقْطَعْكَ بِحَدِّهِ.

8) لاَ تُفْسِدْ بَيْنَ اثْنَيْنِ وَإِلاَّ كَانَ عَلَى يَدَيْهِمَا هَلاَكُكَ.

2- a) Şart fiilinin mahzûf olduğu ve cevap cümlesinin de isim cümlesi olduğu dört şart cümlesi kur.

b) Şart fiilinin mahzûf olduğu ve cevap cümlesinin ilk ikisinde cemi vavına bitişmiş, diğer ikisinde de nûn-i nisveye bitişmiş müzari fiilli olduğu dört şart cümlesi kur.

c) Cevap cümlesinin mahzûf olduğu ve şart fiilinin ilk ikisinde ikil elifine bitişmiş, diğer ikisinde de zahir bir isimle kullanıldığı dört şart cümlesi kur.

3- إِلاَّ'yı farklı anlamlara gelecek şekilde iki farklı cümlede kullan.

4- İrab Çalışması

a) Örnek:

اِعْمَلْ وَإِلاَّ تُحْرَمْ.	
اِعْمَلْ	فعل أمر مبني على السكون ، والفاعل ضمير مستتر وجوباً تقديره أنت.
وَإِلاَّ	الواو عاطفة ، وإن حرف شرط جازم ، ولا نافية ، فعل الشرط محذوف تقديره تعمل
تُحْرَمْ	فعل مضارع مبني للمجهول مجزوم في جواب الشرط ، ونائب الفاعل مستتر وجوباً تقديره أنت.

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

1) جَامِلْ إِخْوَانَكَ وَإِلاَّ يَهْجُرُوكَ.

2) أُوفِ بِعَهْدِكَ إِذَا عَاهَدْتَ.

3) قُلْ خَيْراً وَإِلاَّ فَاصْمُتْ.

4) اِزْرَعِ الزَّرْعَ وَإِلاَّ يَذْبُلْ

5- a) Aşağıdaki beyti açıkla ve birinci şatrın i'râbını yap.

يَعِزُّ غَنِيَّ النفْسَ إِنْ قَلَّ مَالُهُ وَيَغْنِي غَنِيُّ الْمَالِ وَهُوَ ذَلِيلُ

b) Aşağıdaki beyti açıkla ve ikinci şatrın i'râbını yap.

فَإِنْ تُولِنِي مِنْكَ الْجَمِيلَ فَأَهْلُهُ وَإِلاَّ فَإِنِّي عَاذِرٌ وَشَكُورُ

جَزْمُ الْمُضَارِعِ فِي جَوَابِ الطَّلَبِ

Talep Fiilinin Cevabındaki Müzari Fiilin Cezm Edilmesi

Örnekler:

1	لاَ تُكْثِرِ الْعِتَابَ يَكْثُرْ / يَكْثُرُ أَصْدِقَائُكَ.
2	لاَ تَعْجَلْ فِي أُمُورِكَ تَسْلَمْ / تَسْلَمُ.
3	لاَ تُفْرِطْ فِي الأَكْلِ تَصْلُحْ / تَصْلُحُ مَعِدَتُكَ.

4	اِحْتَرِمِ النَّاسَ يَحْتَرِمُوكَ / يَحْتَرِمُونَكَ.
5	وَاسِ الْفُقَرَاءَ يُحِبُّوكَ / يُحِبُّونَكَ.
6	أَيْنَ الْحَدِيقَةُ نَذْهَبْ إِلَيْهَا / نَذْهَبُ إِلَيْهَا.

1- Çok azarlama ki arkadaşların çok olsun.
2- İşlerinde acele etme ki doğru yapasın.
3- Çok yeme ki miden sağlıklı olsun.

4- İnsanlara saygılı ol ki sana da saygılı olsunlar.
5- Fakire iyilik yap ki seni sevsinler.
6- Bahçe neredeyse oraya gidelim.

Analiz:

İlk üç örnekteki تَصْلُح، تَسْلَم، يَكْثُر fiilleri ve son üç örnekteki نَذْهَبُ، يُحِبُّ، يَحْتَرِمُ fiilleri kendilerinden önce talep (emir, nehiy) fiili bulunan ve bu taleplerin sonucunu ifade eden fiillerdir. Bu fiilleri incelediğinde meczûm veya merfû olarak geldiklerini görürsün.

Meczûm olmaları mahzûf bir şart fiilinin cevabı olarak kabul edilmelerinden dolayıdır. Bu şart fiilinin takdiri ilk örnekte

إِلاَّ تُكْثِرِ الْعِتَابَ يَكْثُرْ أَصْدِقَائُكَ (Çok ayıplamazsan arkadaşların çok olur) şeklindedir.

İkinci örnekte ise

إِلاَّ تَعْجَلْ فِي أُمُورِكَ تَسْلَمْ (İşlerinde acele etmezsen doğru yaparsın.) şeklindedir.

Merfû olmaları ise fiilin başına herhangi bir nasb veya cezm edatı gelmemesinden dolayıdır.

Nehiy lâm'ının bulunduğu ilk üç örneğe tekrar baktığımızda nehiy lâmının başına إِنْ şart edatını koymamızın uygun olacağını ve anlamın bozulmayacağını görürürüz. Yani birinci örnek için şöyle dememiz doğru olur.

إِلاَّ تُكثر العتاب يَكْثُرْ أصدقائك. (Çok ayıplamazsan arkadaşların çok olur.) Bu durum, nehiyden sonra gelen cevap cümlesinin cezm edilebilmesinin bir şartıdır.

Fakat şöyle bir cümlede cevabıncezm edilmesi uygun olmaz:

لاَ تَصْنَعِ الْمَعْرُوفَ فِي غَيْرِ أَهْلِهِ تَنْدَمْ. (İyiliği hak edenden başkasına yapma ki pişman olursun.)

Bu cümlenin başına إِنْ şart edatını getirirsek anlam bozulur:

إِلاَّ تَصْنَعِ الْمَعْرُوفَ فِي غَيْرِ أَهْلِهِ تَنْدَمْ. (İyiliği hak edenden başkasına yapmazsan pişman olursun.)

(Bu durumda birinci cümleyle ikinci cümlenin anlamı zıtlık ifade etmektedir. Öyleyse إِنْ şart edatı getirildiğinde anlamı bozulmayan bu tip cümlelerde cevap fiilinin ceam edilmesi uygundur. Anlam bozuluyorsa cezm edilmesi uygun değildir.)

Talep fiilinin olumsuz olmadığı[25] son üç örnekte ise cümlelerin başına إِنْ şart edatının ve talep ifade eden fiilin yerine anlamı bozmayacak ve siyakından anlaşılan bir fiilin getirilmesinin uygun olduğunu görürsün. Mesela dördüncü örnekte:

25 Olumsuz olmayan talep fiillerinden kasıt emir fiil, soru cümlesi, temenni ve reca cümleleridir.

Cümlenin başına إنْ şart edatı getirip احْتَرِمْ fiilinin yerine de تَحْتَرِمْ fiilini getirerek:

إنْ تَحْتَرِمِ النَّاسَ يَحْتَرِمُوكَ diyebiliriz. (Anlamda hiçbir değişiklik olmaz.) Bu da talepten sonraki cevap fiilinin meczûm olabilmesi için bir şarttır.

Bu durumda şöyle bir cümlede cevap fiilinin cezm edilmesi uygun olmaz:

سَاعِدْ أَخَاكَ لاَ يُسَاعِدُكَ. (Sana yardım etmeyen kardeşine yardım et.)

Çünkü bu cümlenin başına إنْ şart edatı gelirse anlam bozulur ve ayrıca cevap cümlesi olumsuz olduğu için başına fâ gelmesi gerekir:

إنْ تُسَاعِدْ أَخَاكَ فَلاَ يُسَاعِدُكَ. (Kardeşine yardım edersen sana yardım etmez.)

Kural:

96) قَدْ يُجْزَمُ الْمُضَارِعُ إِذَا وَقَعَ جَوَاباً لِلطَّلَبِ، وَجَزْمُهُ حِينَئِذٍ بِشَرْطٍ مَحْذُوفٍ.

وَشَرْطُ الْجَزْمِ بَعْدَ النَّهْيِ صِحَّةُ الْمَعْنَى بِتَقْدِيرِ دُخُولِ "إنْ" قَبْلَ لاَ، وَشَرْطُهُ بَعْدَ غَيْرِ النَّهْيِ مِنْ أَنْوَاعِ الطَّلَبِ صِحَّةُ الْمَعْنَى بِوَضْعِ "إنْ" وَفِعْلٍ مَفْهُومٍ مِنَ السِّيَاقِ مَوْضِعَ مَا يُفِيدُ الطَّلَبَ.

96- Talep fiilinin cevabı olan müzari fiil cezm edilebilir. Bu durumda mahzûf bir şart cümlesi ile meczum olur.

Nehiyden sonra cezm olmasının şartı إنْ harfinin لاَ harfinin başına gelmesi takdir edildiğinde anlamın bozulmamasıdır. Emirden sonra cezm olmasının şartı ise talep ifade eden fiilin başına إنْ şart edatı ve siyakından anlaşılan bir fiil koyulması durumunda anlamın bozulmamasıdır.

ALIŞTIRMALAR

1- Meczûm müzari fiilleri belirle ve her birinin cezm olmasının sebebini açıkla.

قَالَ ذُو الإِصْبَعِ الْعُدْوَانِيّ: أَلِنْ جَانِبَكَ لِقَوْمِكَ يُحْبُّوكَ، وَتَوَاضَعْ لَهُمْ يَرْفَعُوكَ، وَابْسُطْ لَهُمْ وَجْهَكَ يُطِيعُوكَ، وَلاَ تَسْتَأْثِرْ عَلَيْهِمْ بِشَيْءٍ يَسُودُوكَ، وَأَكْرِمْ صِغَارَهُمْ كَمَا تُكْرِمُ كِبَارَهُمْ يُكْرِمْكَ كِبَارُهُمْ وَيَكْبَرْ عَلَى مَوَدَّتِكَ صِغَارُهُمْ.

2- Talebin cevabı olan fiilleri harekele ve bu irabın sebebini açıkla.

1) أَحْسِنْ إِلَى النَّاسِ تَسْتَعبِد قُلُوبَهُمْ.
2) اِرْكَبِ الْخَيْلَ يَكْثُرْ نَشَاطُكَ.
3) لاَ تُفْشِ سِرَّ الصَّدِيقِ يَأْتَمِنكَ.
4) لاَ تُهْمِلُوا تَقْلِيمَ أَظَافِرِكُمْ تَتَّسِخ.
5) سَامِحْ أَخَاكَ تَدُومُ لَكَ مَوَدَّتُهُ.
6) أَوْقِدِ الْمِصْبَاحَ تُبْصِرْمَا فِي الْحُجْرَةِ.
7) اِقْرَعِ الْبَابَ يَسْمَعْكَ مَنْ فِي الدَّارِ.
8) لاَ تَلْعَبْ بِالنَّارِ تَحْتَرِق.
9) أَسْرِعْ فِي مِشْيَتِكَ تُدْرِكْ أَصْحَابَكَ.
10) لاَ تَنْزِلِ الْبَحْرَ تَأْمَنِ الْغَرَقَ.

3- Aşağıdaki talep cümlelerine cezmi uygun olan müzari fiillerle cevap cümleleri yaz.

1) تَعَلَّمِ السِّبَاحَةَ ....
2) أَيْنَ الْمُذْنِبُ .....
3) تَشَبَّهْ بِالْكِرَامِ ...
4) لاَ تُكْثِرِ الْجَدَلَ ....
5) عَامِلِ النَّاسَ بِالْحُسْنَى ...
6) تَجَنَّبِ الإِسْرَافَ ...
7) لَيْتَ لِي مَالاً ....
8) أَتْقِنْ عَمَلَكَ ....
9) لاَ تَقُلْ فِي النَّاسِ مَا لاَ تَعْلَمُ .....
10) لاَ تُظْلِمِ النَّاسَ ....

4- Aşağıdaki boşluklara cezmi uygun olmayan müzari fiiller yaz.

1) لاَ تُحْسِنْ إِلَى لَئِيمٍ .....
2) لاَ تُخَالِطِ السُّفَهَاءَ .....
3) اِقْتَنِ الْكُتُبَ النَّافِعَةَ .....
4) لاَ تَضْرِبِ الْحِصَانَ ....
5) لاَ تُسِيءْ إِلَى النَّاسِ .....
6) لاَ تَسْخَرْ مِنَ الأَعْمَى وَالأَصَمِّ .....
7) لاَ تُضَيِّعْ وَقْتَكَ فِي اللَّهْوِ ...
8) لاَ تَعْصِ وَالِدَيْكَ ....

5- **a)** Üç tanesi nehyin cevabı olan meczûm müzari fiilli, üç tanesi de talep[26] ifade eden meczûm müzari filli altı cümle kur.

b) Nehyin cevabı olan ve cezmi uygun olmayan müzari fiilin bulunduğu üç cümle kur.

6- Ebû Temmâm'ın aşağıdaki beyitlerini açıkla ve ikinci beytin i'râbını yap.

إِذَا قُلْتَ فِي شَيْءٍ نَعَمْ فَأَتِمَّهُ ... فَإِنَّ نَعَمْ دَيْنٌ عَلَى الْحُرِّ وَاجِب
وَإِلاَّ فَقُلْ لاَ، تَسْتَرِح وَتُرِح بِهَا ... لِئَلاَّ يَقُولَ النَّاسُ إِنَّكَ كَاذِب

26 Talep ifade edenler emir, soru, arz, tahsis, temenni ve reca ifade eden kelimelerdir.

أَدَوَاتُ الشَّرْطِ الْجَازِمَةُ وَإِعْرَابُهَا

Cezmeden Şart Edatları ve İrabları

Örnekler:

Ne zaman bahar gelse pamuk ekilir.	مَتَى يَأْتِ الرَّبِيعُ يُزْرَعِ الْقُطْنُ.	1
Vefalı olduğun zaman sevenlerin artar.	أَيَّانَ تَكُنْ وَفِيًّا يَكْثُرْ مُحِبُّوكَ.	
Zulmün arttığı yerde kalkınma zayıflar.	أَيْنَ يَكْثُرِ الظُّلْمُ يَضْعُفِ الْعُمْرَانُ.	2
Nil'in aktığı yerde toprak verimli olur.	أَنَّى يَكُنِ النِّيلُ جَارِياً تُخْصِبِ الأَرْضُ.	
Hangi oyunu oynrsan kardeşin de oynar.	أَيَّ لَعِبٍ تَلْعَبْ يَلْعَبْ أَخُوكَ.	3
Insanlara yararına dokunursa sana minnettar olurlar.	أَيَّ نَفْعٍ تَنْفَعِ النَّاسَ يَحْمَدُوكَ عَلَيْهِ.	
Kardeşlerine nasıl davranırsan sana da öyle davranırlar.	كَيْفَمَا تُعَامِلْ إِخْوَانَكَ يُعَامِلُوكَ.	4
Öğretmen nasıl olursa öğrenciler de öyle olur.	كَيْفَمَا يَكُنِ الْمُعَلِّمُ يَكُنْ تَلَامِيذُهُ.	
Sözü çok olanın kusuru da çok olur.	مَنْ يَكْثُرْ كَلَامُهُ يَكْثُرْ مَلَامُهُ.	5
Aceleci olanın hatası çok olur.	مَنْ يَكُنْ عَجُولاً يَكْثُرْ زَلَلُهُ.	
Kim insanlara saygılı olursa insanlar da ona saygılı olur.	مَنِ احْتَرَمَ النَّاسَ احْتَرَمُوهُ.	
Ne okursan sana fayda sağlar.	مَا تَقْرَأْ يُفِدْكَ.	

Analiz:

Başlangıç seviyesi kitabında cezmeden şart edatlarını, bunların anlamlarını, isim ve harf olanlarını öğrenmiştin. Burada bu edatların irab durumlarından bahsedeceğiz.

Birinci ve ikinci kısımdaki örneklerde yer alan şart edatlarına baktığında birinci kısımdakilerin zamana, ikinci kısımdakilerin mekana delalet ettiklerini görürsün. Ayrıca şart fiilleri de tam veya nakıs fiildir. Bu dört örnekte yer alan şart edatları; şart fiili tam fiil ise bu fiilin zaman veya mekan zarfı, nakıs fiil ise haberi olarak nasb mahallinde bulunmaktadırlar. Zaman ve mekan ifade eden şart edatlarıyla kullanılan bütün örneklerin izahı bu şekildedir.

Üçüncü kısımda bulunan iki örnekte şart edatı bir olaya işaret etmektedir. Çünkü أَيّ edatı her zaman muzâf olduğu ismin manasını ifade eder. Bu iki örnekte de mastara muzâf olmuştur ve mastar bir olayı ifade etmektedir. Bu sebeple kendinden sonraki şart fiilinin mefulu mutlakı olarak irablanır. Bir olaya işaret eden şart edatı olan أَيّ kelimesinin bulunduğu bütün örnekler de durum bu şekildedir.

Dördüncü kısımdaki iki örnekte durum (hâl) ifade eden bir edat bulunmaktadır. Birincisinde şart fiili tâm, ikincisinde ise nâkıstır. Bu edat tam fiille hâl olarak irablanır. Nakıs fiille o fiilin haberi olarak irablanır. Hâl ifade eden bütün şart edatlarında durum bu şekildedir.

Son kısımdaki örneklere baktığında şart edatlarının şahıslarla ilgili olduklarını görürsün. Şart fiilleri ise birincisinde lâzım fiil, ikincisinde nâkıs fiil, üçüncüsünde farklı şahısları gösteren müteaddi fiil ve dördüncüsünde ise edatın manasını gösteren müteaddi bir fiildir. İlk üçünde şart edatları, mübteda olarak ref mahallindedir ve haberi de şart cümlesidir. Son örnekteki şart edatı ise şart fiilinin mef'ûlun bihi olarak nasb mahallindedir. Şahısları gösteren bütün şart edatlarında durum bu şekildedir.

Kurallar:

تُعْرَبُ أَدَوَاتُ الشَّرْطِ كَمَا يَأْتِي:

97) إِنْ دَلَّتِ الأَدَاةُ عَلَى زَمَانٍ أَوْ مَكَانٍ كَانَتْ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ عَلَى الظَّرْفِيَّةِ الزَّمَانِيَّةِ أَوِ الْمَكَانِيَّةِ لِفِعْلِ الشَّرْطِ إِنْ كَانَ تَاماً، وَلِخَبَرِهِ إِنْ كَانَ نَاقِصاً.

98) إِنْ دَلَّتِ الأَدَاةُ عَلَى حَدَثٍ كَانَتْ مَفْعُولاً مُطْلَقاً لِفِعْلِ الشَّرْطِ.

99) إِنْ دَلَّتْ عَلَى الْحَالِ كَانَتْ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ عَلَى الْحَالِ إِنْ كَانَ فِعْلُ الشَّرْطِ تَامًّا، وَخَبَراً لِفِعْلِ الشَّرْطِ إِنْ كَانَ نَاقِصاً.

100) إِنْ دَلَّتْ عَلَى ذَاتٍ كَانَتْ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ عَلَى أَنَّهَا مُبْتَدَأٌ إِنْ كَانَ فِعْلُ الشَّرْطِ لَازِماً، أَوْ نَاقِصاً، أَوْ مُتَعَدِّياً وَاقِعاً عَلَى أَجْنَبِيٍّ مِنْهَا، وَفِي مَحَلِّ نَصْبٍ عَلَى أَنَّهَا مَفْعُولٌ بِهِ، إِنْ كَانَ فِعْلُ الشَّرْطِ مُتَعَدِّياً وَاقِعاً عَلَى مَعْنَاهَا.

Şart edatları şu şekilde irablanır:

97- Şart edatı zaman ve mekan anlamı ifade ediyorsa tam olan şart fiilinin zaman veya mekan zarfı olarak mahallen mansûb olur, şart fiil nakıs ise nakıs fiilin haberi olur.[27]

98- Şart edatı bir olaya delalet ediyorsa şart fiilinin mefulu mutlakıdır.[28]

99- Şart edatı bir durum ifade ediyorsa ve şart fiili tâm fiil ise hâl olarak mahallen mansûb olur. Şart fiili nâkıs ise şart fiilinin haberi olur.[29]

100- Şart edatı bir şahsı ifade ediyorsa ve şart fiili de lâzım, nâkıs veya farklı şahısları ifade eden müteaddi fiil ise mübteda olarak mahallen merfû olur. Şart fiili edatın manasını açıklayan müteaddi bir fiil ise edat mef'ûlun bih olarak mahallen mansûb olur.[30]

27 Bu türden olan edatlar zaman ifade eden مَتَى ve أَيَّانَ; mekan ifade eden أَنَّى أَيْنَ، ve حَيْثُمَا; zaman veya mekan isimlerine muzaf olan أَيِّ'dür.

28 Bu türden olan edat mastara muzaf olan أَيِّ'dür.

29 Bu türden olan edatlar كَيْفَمَا ve hal ifade eden bir kelimeye muzaf olan أَيِّ'dür.

30 Bu türden olan edatlar مَهْمَا مَا، مَنْ، ve şahıs ismine muzaf olan أَيِّ'dür.

ALIŞTIRMALAR

1- Örneklerdeki şart edatlarının irablarını belirle.

1) أَيَّ خَطإٍ تُخْطِئْ فَعَلَيْكَ إِصْلاَحُهُ.

2) مَتَى يَأْتِ فَصْلُ الصَّيْفِ يَنْضَجِ الْعِنَبُ.

3) أَيَّانَ يَكُنِ الْجِسْمُ سَقِيماً فَالْعَقْلُ لاَ يَقْوَى عَلَى عَمَلِهِ.

4) كَيْفَمَا يَكُنِ الْعُودُ يَكُنْ ظِلُّهُ.

5) أَيَّانَ يَكْثُرْ فِرَاغُ الشُّبَّانِ يَكْثُرْ فَسَادُهُمْ.

6) مَا تُقَدِّمْ مِنْ خَيْرٍ أَوْ شَرٍّ تُجْزَ بِهِ.

7) مَنْ لَمْ يَذُدْ عَنْ حَوْضِهِ يُهَدَّمْ.

8) مَنْ يَفْعَلِ الْخَيْرَ لاَ يَعْدَمْ جَوَازِيَهُ.

2- Aşağıdaki şart edatlarını cümle içinde kullan ve irablarını açıkla.

أَيَّانَ . كَيْفَمَا . أَيّ . مَهْمَا . مَا . مَتَى . مَنْ . أَنَّى

3- **a)** Şart edatının, hâl olarak irab aldığı iki örnek yaz.

b) Şart edatının, şart fiilinin haberi olarak irab aldığı iki örnek yaz.

c) Şart edatının, şart fiilinin zaman zarfı olarak irab aldığı iki örnek yaz.

d) Şart edatının, şart fiilinin haberinin mekan zarfı olarak irab aldığı iki örnek yaz.

e) Şart edatının, mef'ûlun mutlak olarak irab aldığı iki örnek yaz.

f) Şart edatının, mübteda olarak irab aldığı iki örnek yaz.

g) Şart edatının mef'ûlun bih olarak irab aldığı iki örnek yaz.

4- Aşağıdaki beyti açıkla ve i'râbını yap.

مَنْ كَانَ فَوْقَ مَحَلِّ الشَّمْسِ مَوْضِعُهُ فَلَيْسَ يَرْفَعُهُ شَيْءٌ وَلاَ يَضَعُ

أَدَوَاتُ الشَّرْطِ الَّتِي لاَ تَجْزُمُ

Cezm Etmeyen Şart Edatları

Örnekler:

1- Hasta korunsaydı sağlığına kavuşurdu.	لَوِ احْتَمَى الْمَرِيضُ لَسَلِمَ.	1
2- İşçi aceleci davranmasaydı pişman olmazdı.	لَوْ تَأَنَّى الْعَامِلُ مَا نَدِمَ.	2
3- Kardeşin cömert olsaydı lider olurdu.	لَوْ أَنَّ أَخَاكَ كَرِيمٌ لَسَادَ.	3

4- Nil nehri olmasaydı güney bölgeleri çöl olurdu.	لَوْلاَ النِّيلُ لَكَانَ الإِقْلِيمُ الْجَنُوبِيُّ صَحْرَاءَ.	4
5- Hava olmasaydı insanlar yaşayamazdı.	لَوْلاَ الْهَوَاءُ مَا عَاشَ إِنْسَانٌ.	5
6- Doktor olmasaydı hastanın durumu kötü olurdu.	لَوْلاَ الطَّبِيبُ لَسَاءَتْ حَالُ الْمَرِيضُ.	6

7- Yorgunluk olmasaydı rahat da olmazdı.	لَوْمَا التَّعَبُ مَا كَانَتِ الرَّاحَةُ.	7
8- Amel olmasaydı ilmin faydası olmazdı.	لَوْمَا الْعَمَلُ لَمْ تَكُنْ لِلْعِلْمِ فَائِدَةٌ.	8
9- İşçilerin mükafatı olmasaydı gayretler olmazdı.	لَوْمَا ثَوَابُ الْعَامِلِينَ لَفَتَرَتِ الْهِمَمُ.	9

Analiz:

Örnekler iki cümleden oluşmaktadır. Birinci cümledeki yargı ikinci cümledeki yargının şartıdır. Öyleyse bu cümleler şart cümlesidir ve bu cümlelerde şart anlamını veren لَوْ، لَوْلاَ ve لَوْمَا edatlarıdır.

Örneklerdeki edatları incelediğinde bu edatların cezm etmediğini görürsün. Bu sebeple bu edatlar cezm etmeyen şart edatları olarak isimlendirilir. Bu

edatların manalarına baktığında لَوْ edatı, şart cümlesindeki yargının gerçekleşmemesinden dolayı cevap cümlesindeki yargının da gerçekleşmediğini ifade eder. لَوْلَا ve لَوْمَا edatları ise cevap cümlesindeki yargının gerçekleşmemesinin sebebinin şart cümlesindeki yargının mevcut olmasına bağlı olduğunu ifade eder.

Birinci örnekteki "Hasta korunsaydı sağlıklı olurdu" cümlesi "Hasta sağlıklı değildir, çünkü kendisine dikkat etmedi." anlamına gelmektedir.

Yine dördüncü örnekteki "Nil nehri olmasaydı Mısır çöl olurdu" cümlesi "Mısır'ın çöl olmamasının sebebinin Nil nehrinin varlığından kaynaklandığını" ifade etmektedir.

Dokuzuncu örnekte ise "İşçilerin mükafatı olmasaydı gayretler olmazdı" cümlesi "işçilerin yaptıkları işin karşılığını almalarından dolayı gayret göstermeme durumlarının ortadan kalktığını" ifade etmektedir.

Bu edatlar dışında, şart ifade eden ve cezm etmeyen edatlar da vardır. Bu edatlar şunlardır:

لَمَّا – (حِينَ -dığında**)** anlamında bir zarftır. Mazi fiille kullanılır.

لَمَّا نَزَلَ الْمَطَرُ رَبَا الزَّرْعُ. – Yağmur yağdığında ekinler büyüdü.

كُلَّمَا – Tekrar ifade eden bir zarftır. Sadece mazi fiille kullanılır.

كُلَّمَا رَأَيْتُ فَقِيرًا عَطَفْتُ عَلَيْهِ. – Her fakir gördüğümde ona şafkat gösteririm.

إِذَا – Gelecek zaman zarfıdır. Kendisinden sonra sadece zahir veya mukadder bir fiil gelir.

إِذَا مَرِضْتَ فَاذْهَبْ إِلَى الطَّبِيبِ. – Hastalandığın zaman doktora git.

إِذَا الطَّبِيبُ نَصَحَ لَكَ فَاعْمَلْ بِنُصْحِهِ. – Doktor öğüt verdiğinde öğüdünü yap.

أَمَّا – Şart edatı ve fiilinin yerine gelen bir açıklama harfidir. Cevabının başına fâ gelir.

مَصَايِفُ مِصْرَ جَمِيلَةٌ، أَمَّا الإِسْكَنْدَرِيَّةُ فَأَوْفَرُهَا عُمْرَانًا وَأَكْثَرُهَا سُكَّانًا.

Mısır'ın yazlık bölgeleri güzeldir. İskenderiye'ye gelince; Mısır'dan daha gelişmiş ve nüfüsça daha kalabalıktır.

Kurallar:

101) "لَوْ"، وَ"لَوْلاَ"، وَ"لَوْمَا"، وَ"لَمَّا"، وَ"كُلَّمَا"، وَ"إِذَا"، وَ"أَمَّا"، جَمِيعُهَا أَدَوَاتٌ تُفِيدُ الشَّرْطَ وَلاَ تَجْزِمُ.

102) "لَوْ" تُفِيدُ امْتِنَاعَ الْجَوَابِ لِامْتِنَاعِ الشَّرْطِ؛

وَ"لَوْلاَ" وَ"لَوْمَا" تَدُلاَنِ عَلَى امْتِنَاعِ الْجَوَابِ لِوُجُودِ الشَّرْطِ؛

وَ"لَمَّا" وَ"كُلَّمَا" ظَرْفَانِ لِلْمَاضِي وَلاَ يَلِيهِمَا إِلاَّ الْفِعْلُ الْمَاضِي؛

وَ"إِذَا" ظَرْفٌ لِلزَّمَانِ الْمُسْتَقْبَلِ وَلاَ يَلِيهَا إِلاَّ الْفِعْلُ ظَاهِراً أَوْ مُقَدَّراً؛

وَ"أَمَّا" تُفِيدُ التَّفْصِيلَ وَتَقُومُ مَقَامَ أَدَاةِ الشَّرْطِ وَفِعْلُهُ مَعاً وَتَلْزَمُ الْفَاءُ جَوَابَهَا.

101- أَمَّا، إِذَا، كُلَّمَا، لَمَّا، لَوْمَا، لَوْلاَ، لَوْ cezmetmeyen şart edatlarıdır.

102- لَوْ edatı[31] şart gerçekleşmediği için cevabın da gerçekleşmediğini;

لَوْلاَ ve لَوْمَا edatları şartın varlığından dolayı cevabın gerçekleşmediğini ifade eder.

لَمَّا ve كُلَّمَا mazi zaman zarfıdır ve kendilerinden sonra sadece mazi fiil kullanılır.

إِذَا gelecek zaman zarfıdır ve kendinden sonra zahir veya mukadder bir fiil gelir.

أَمَّا ise açıklama harfidir ve şart edatıyla fiilinin yerine kullanılır. Cevap cümlesinin başına da fâ harfi bulunur.

---

31 لو edatının cevabı mazi fiil veya لم ile olumsuz bir müzari fiil olabilir.

Cevap cümlesi olumlu bir mazi fiil ise başına çoğunlukla لَ bitişir.

ما ile olumsuz bir mazi fiil ise nadiren لَ gelir.

لم ile olumsuz bir müzari fiil ise لَ bitişmez.

لولا ve لوما edatları için de لو için söylenenler geçerlidir.

ALIŞTIRMALAR

1- Paragraflarda geçen cezm eden ve cezm etmeyen şart edatlarını, şart cümlelerini ve cevap cümlelerini belirle.

1) قَالَ عُمَرُ بْنُ عَتَبَةَ: لَمَّا بَلَغْتُ خَمْسَ عَشْرَةَ سَنَةً قَالَ لِي أَبِي: يَا بُنَيَّ، قَدْ تَقَطَّعَتْ عَنْكَ شَرَائِعُ الصِّبَا، فَالْزَمِ الْحَيَاءَ تَكُنْ مِنْ أَهْلِهِ، وَلاَ يَغُرَّنَّكَ مَنْ مَدَحَكَ بِمَا تَعْلَمُ غَيْرَهُ مِنْ نَفْسِكَ، فَإِنَّهُ مَنْ قَالَ فِيكَ مِنَ الْخَيْرِ مَا لَمْ يَعْلَمْ إِذَا رَضِيَ، قَالَ فِيكَ مِنَ الشَّرِّ مِثْلَهُ إِذَا سَخِطَ.

2) قَالَ بَعْضُ الْحُكَمَاءِ: ثَلاَثٌ مُهْلِكَاتٌ وَثَلاَثٌ مُنْجِيَاتٌ، فَأَمَّا الْمُهْلِكَاتُ فَشُحٌّ مُطَاعٌ، وَهَوًى مُتَّبَعٌ، وَإِعْجَابُ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ، وَأَمَّا الْمُنْجِيَاتُ فَخَشْيَةُ اللهِ فِي السِّرِّ وَالْعَلاَنِيَةِ، وَالْقَصْدُ فِي الْغِنَى وَالْفَقْرِ، وَالْعَدْلُ فِي الرِّضَا وَالْغَضَبِ.

3) مَنِ اسْتَخَفَّ بِالصَّدِيقِ ذَهَبَتْ مَوَدَّتُهُ.

4) إِذَا أَقْبَلَتِ الدُّنْيَا عَلَى إِنْسَانٍ أَعَارَتْهُ مَحَاسِنَ غَيْرِهِ، وَإِذَا أَدْبَرَتْ عَنْهُ سَلَبَتْهُ مَحَاسِنَ نَفْسِهِ.

5) لَوْمَا الْمَدَارِسُ لَازْدَحَمَتِ السُّجُونُ.

6) مَنْ حَفَرَ حُفْرَةً لأَخِيهِ كَانَ حَتْفُهُ فِيهِ.

7) لَوْلاَ الْعِلْمُ مَا تَقَدَّمَ الْعُمْرَانُ، وَلَوْلاَ التَّجَارِبُ لَمْ يَسْتَفِدْ إِنْسَانٌ.

8) اِسْتَحِ مِنْ ذَمِّ مَنْ لَوْ كَانَ حَاضِراً لَبَالَغْتَ فِي مَدْحِهِ، وَمَدْحِ مَنْ لَوْ كَانَ غَائِباً لَسَارَعْتَ إِلَى ذَمِّهِ.

9) إِنْ يَكُنِ الشُّغْلُ مَجْهَدَةً فَإِنَّ الْفَرَاغَ مَفْسَدَةٌ.

10) كُلَّمَا كَثُرَتْ خُزَّانُ الأَسْرَارِ زَادَتْ ضِيَاعاً.

11) لَمَّا ظَفِرَ الْمَأْمُونُ بِإِبْرَاهِيمَ بْنِ الْمَهْدِيِّ اسْتَشَارَ فِيهِ وَزِيرَهُ، فَقَالَ الْوَزِيرُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، إِنْ قَتَلْتَهُ فَلَكَ نُظَرَاءُ، وَإِنْ عَفَوْتَ عَنْهُ فَمَا لَكَ مِنْ نَظِيرٍ.

2- Aşağıdaki şart cümlelerini uygun cevap cümleleriyle tamamla.

1) لَوْلاَ حُسْنُ الظَّنِّ بِكَ .....

2) لَوِ اشْتَغَلَ كُلُّ إِنْسَانٍ بِمَا يَعْنِيهِ .....

3) أَنَا الأَهْرَامُ .....

4) كُلَّمَا زَارَنِي صَدِيقٌ .....

5) إِذَا أَكْثَرْتَ عِتَابَ الصَّدِيقِ .....

6) لَوْمَا الْجَوْرُ وَقِلَّةُ الإِنْصَافِ ....

7) لَمَّا حُفِرَتْ تُرْعَةُ السُّوَيْسِ ...

8) لَوْلاَ الْقِصَاصُ .....

9) إِذَا عَدَلَ السُّلْطَانُ ....

10) كُلَّمَا أَغْرَقَ النَّاسُ فِي التَّرَفِ ....

11) لَمَّا فَتَحَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ مِصْرَ ....

12) لَوْ تُعْنَى كُلُّ أُمٍّ بِتَهْذِيبِ أَبْنَائِهَا .....

3- Aşağıdaki cevap cümlelerini uygun şart cümleleriyle tamamla.

1) لَوْلاَ ..... مَا تَمَتَّعَ الأَغْنِيَاءُ.

2) إِذَا ..... فَسَلْ مَا يُسْتَطَاعُ.

3) لَوْ ..... مَا نَدِمْتَ.

4) لَوْمَا ..... جَرَتِ الأَنْهَارُ.

5) لَمَّا ..... زَادَ انْتِشَارُ الْعِلْمِ.

6) لَوْ ..... لاَسْتَرَاحَ فِي كِبَرِهِ.

7) كُلَّمَا ..... زَادَتْ ثِقَةُ النَّاسِ بِهِ.

8) لَوْ ..... مَا أَحَبَّتْهُ رَعِيَّتُهُ.

9) كُلَّمَا ..... ابْتَهَجَ النَّاسُ.

10) لَمَّا ..... تَقَدَّمَ الْعُمْرَانُ.

4- Cezm etmeyen şart edatlarının her biriyle yedi tane şart cümlesi kur.

5- **a)** Şart gerçekleşmediği için cevabın da gerçekleşmediği iki şart cümlesi kur.

b) Şartın varlığından dolayı cevabın gerçekleşmediği iki şart cümlesi kur.

c) Şart edatının takdiri bir fiille kullanıldığı iki şart cümlesi kur.

6- İrab Çalışması

a) Örnek:

لَوْلاَ الشَّمْسُ مَا أَضَاءَ الْقَمَرُ.	
لَوْلاَ	حرف امتناع لوجود وهي أداة شرط غير جازمة.
الشَّمْسُ	مبتدأ خبره محذوف وجوباً وهما جملة الشرط.
مَا	نافية.
أَضَاءَ	فعل ماض.
الْقَمَرُ	فاعل والجملة من الفعل والفاعل جواب الشرط.

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

1) إِذَا مَرِضْتَ فَاسْتَشِرِ الطَّبِيبَ.

2) لَوْلاَ الْعَقْلُ لَكَانَ الإِنْسَانُ كَالْحَيَوَانِ.

3) كُلَّمَا ذَهَبَ جِيلٌ جَاءَ غَيْرُهُ.

4) لَو احْتَرَمْتَ النَّاسَ لاَحْتَرَمُوكَ.

7- Aşağıdaki beyitlerden birini açıklayıp i'râbını yap.

وَلَمْ أَرَ كَالْمَعْرُوفِ أَمَّا مَذَاقُهُ ... فَحُلْوٌ وَأَمَّا وَجْهُهُ فَجَمِيلُ

لَوْلاَ الْعُقُولُ لَكَانَ أَدْنَى ضَيْغَمٍ ... أَدْنَى إِلَى شَرَفٍ مِنَ الإِنْسَانِ

إِذَا مَرَّ بِي يَوْمٌ وَلَمْ أَتَّخِذْ يَداً ... وَلَمْ أَسْتَفِدْ عِلْماً فَمَاذَاكَ مِنْ عُمْرِي

تَقْسِيمُ الاِسْمِ إِلَى جَامِدٍ وَمُشْتَقٍّ

Câmid ve Müştak İsim

Örnekler:

1- Toz kalkıyor.	اَلْغُبَارُ ثَائِرٌ.	1
2- Dal kesilmiştir.	اَلْغُصْنُ مَقْطُوعٌ.	2
3- Adam kısadır.	اَلرَّجُلُ قَصِيرٌ.	3
4- Yürümek faydalıdır.	اَلْمَشْيُ مُفِيدٌ.	4
5- Adalet övülür.	اَلْعَدْلُ مَحْمُودٌ.	5
6- Zulüm yerilir.	اَلظُّلْمُ مَذْمُومٌ.	6

Analiz:

Yukarıdaki örneklerin her biri iki isimden oluşmuştur. Birinci isimler başka bir kelimeden türememiş aslî kelimelerdir. Bu kelimelere "câmid (türememiş)" denir. İkinci isimler ise türemiş; yani başka kelimelerden türetilmiş isimlerdir. Bunlara da "müştak (türemiş)" denir. Örneğin ثَائِر kelimesi ثَوَرَان mastarından; مَقْطُوع kelimesi قَطْع mastarından; قَصِير kelimesi قِصَر mastarından türemiştir.

İlk üç cümlenin başında bulunan camid isimler ise kendi varlığıyla adlandırılan somut isimlerdir. Son üç cümlenin başında bulunan camid isimler ise soyut varlığa delalet eden isimlerdir. Somut isimler "ism-i zât"; soyut isimler ise "ism-i manâ" diye isimlendirilir. Türemiş kelimelerin mastarları ve asılları ikinci türdendir.

Kurallar:

103) الاِسْمُ قِسْمَانِ: جَامِدٌ وَمُشْتَقٌّ.

فَالْجَامِدُ مَا لَمْ يُؤْخَذْ مِنْ غَيْرِهِ، وَهُوَ نَوْعَانِ: اِسْمُ ذَاتٍ وَ اسْمُ مَعْنًى.

وَالْمُشْتَقُّ مَا أُخِذَ مِنْ غَيْرِهِ.

104) مَصَادِرُ الْمُشْتَقَّاتِ هِيَ الأُصُولُ الَّتِي يَكُونُ مِنْهَا الاِشْتِقَاقُ، وَجَمِيعُهَا مِنْ أَسْمَاءِ الْمَعْنَى.

103- İsim iki kısımdır: Câmid ve Müştak.

Câmid isim, başka kelimeden türememiş olan isimdir. İki çeşittir: ism-i zât ve ism-i ma'nâ.

Türemiş isim ise başka kelimelerden türetilmiş isimdir.

104- Türemiş kelimelerin mastarları kelimelerin türetildiği köklerdir. Hepsi de ma'nâ ismidir.

ALIŞTIRMALAR

1- Metinde geçen câmid ve türemiş isimleri belirt. Câmid isimlerin zât ve mana ismi olanlarını da belirle.

قَصَدَ أَبُو سَعِيدٍ الصُّوفِيُّ نِظَامَ الْمُلْكِ، فَقَالَ لَهُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، أَ تَرْغَبُ فِي أَنْ أَبْنِيَ لَكَ مَدْرَسَةً بِبَغْدَادَ مَدِينَةِ السَّلَامِ لاَ يَكُونُ فِي مَعْمُورِ الأَرْضِ مِثْلُهَا، يَبْقَى بِهَا ذِكْرُكَ إِلَى أَنْ تَقُومَ السَّاعَةُ؟ قَالَ: افْعَلْ. ثُمَّ كَتَبَ إِلَى وُكَلَائِهِ بِبَغْدَادَ أَنْ يُمَكِّنُوهُ مِنَ الْمَالِ، فَابْتَاعَ بُقْعَةً جَمِيلَةً عَلَى شَاطِئِ دِجْلَةَ، وَخَطَّ الْمَدْرَسَةَ النِّظَامِيَّةَ الْمَشْهُورَةَ وَبَنَاهَا أَحْسَنَ بُنْيَانٍ، وَكَتَبَ عَلَيْهَا اسْمَ نِظَامِ الْمُلْكِ، وَابْتَاعَ ضِيَاعاً وَاسِعَةً وَخَانَاتٍ وَحَمَّامَاتٍ وَوَقَفَتْ عَلَيْهَا، فَكَمَلَتْ لِنِظَامِ الْمُلْكِ بِذَلِكَ رِيَاسَةٌ وَسُؤْدُدٌ وَذِكْرٌ جَمِيلٌ طَبَّقَ الأَرْضَ خَبَرُهُ، وَعَمَّ الْمَشْرِقَ وَالْمَغْرِبَ أَثَرُهُ، وَكَانَ ذَلِكَ فِي الْقَرْنِ الْخَامِسِ مِنَ الْهِجْرَةِ.

2- Paragrafta geçen müştak isimleri belirle.

الأَدَبُ زِينَةٌ فِي الْغِنَى، كَنْزٌ عِنْدَ الْحَاجَةِ، عَوْنٌ عَلَى الْمُرُوءَةِ، صَاحِبٌ فِي الْمَجْلِسِ، مُؤْنِسٌ فِي الْوَحْدَةِ تَعْمُرُ بِهِ الْقُلُوبُ الْوَاهِيَةُ، وَتحيا بِهِ الأَلْبَاب الْمَيِّتَة، وَتَنْفُذُ بِهِ الأَبْصَارُ الْكَلِيلَةُ، وَيُدْرِكُ بِهِ الطَّالِبُونَ مَا يُحَاوِلُونَ.

3- **a)** Mübtedanın birincisinde zât ismi ikincisinde mana ismi olduğu iki isim cümlesi kur.

b) Fâilin zat ismi, mef'ûlun bih'in de mana ismi olduğu üç fiil cümlesi kur.

c) Fâilin mana ismi, mef'ûlun bih'in de zât ismi olduğu üç fiil cümlesi kur.

4- **a)** Mübteda ve haberin müştak isim olduğu üç isim cümlesi kur.

b) Birinci mef'ûlun câmid, ikinci mef'ûlun müştak isim olduğu üç fiil cümlesi kur.

5- Aşağıdaki beyti açıklayarak beyitte geçen câmid ve müştak isimleri belirle.

فَمَا حَسَنٌ أَنْ يَعْذِرَ الْمَرْء نَفْسَهُ وَلَيْسَ لَهُ مِنْ سَائِرِ النَّاسِ عَاذِرُ

اَلْمَصْدَرُ
Mastar

1) مَصَادِرُ الأَفْعَالِ الثُّلاَثِيَّةِ
1- Sülâsi fiillerin mastarları

Örnekler:

1	صُغْتُ الْقُرْطَ صِيَاغَةً.	4	رَحَلَ الْقَوْمُ رَحِيلاً.
	صَبَغْتُ الثَّوْبَ صِبَاغَةً.		وَخَدَ الْبَعِيرُ وَخِيدًا.
2	أَبَيْتُ الضَّيْمَ إِبَاءً.	5	نَعَبَ الْغُرَابُ نَعِيبًا.
	نَفَرَ الْغَزَالُ نِفَارًا.		بَكَى الطِّفْلُ بُكَاءً.
3	خَفَقَ الْقَلْبُ خَفَقَانًا.	6	خَضِرَ الزَّرْعُ خُضْرَةً.
	فَاضَ النِّيلُ فَيَضَانًا.		شَهُبَ الْمِهْرُ شُهْبَةً.

سَعَلَ الْمَرِيضُ سُعَالاً.	7
دَارَ الرَّأْسُ دُوَارًا.	

Topluluk göç etti.	4	Küpe yaptım.	1
Kervan hareket etti.		Elbiseyi boyadım.	
Karga öttü.	5	Haksızlığa karşı çıktım.	2
Çocuk ağladı.		Ceylan ürküp kaçtı.	
Ekin yeşerdi.	6	Kalp attı.	3
Mühür karardı.		Nil taştı.	

Hasta öksürdü.	7
Baş döndü.	

Analiz:

Bütün örnekler zamandan mücerred bir olayı ifade eden isimlerle bitmiştir. Bu isimler "mastar" olarak isimlendirilir. Bu mastarları tek tek incelediğinde fiillerinin sülasi ve farklı vezinlerde olduğunu görürsün. Örneğin birinci kısımdaki mastarlar فعالة veznindedir ve bir mesleği ifade eder. İkinci kısımdaki mastarlar فَعَال veznindedir ve bir kaçınma, reddetme ifade eder. Üçüncü kısımdaki mastarlar فَعَلَان veznindedir ve bir huzursuzluğu ifade etmektedir. Dördüncü kısımdaki mastarlar فَعِيل veznindedir ve bir hareket ifade etmektedir. Beşinci kısımdaki mastarlar فَعِيل ve فُعَال veznindedir ve bir ses ifade etmektedir. Altıncı kısımdaki mastarlar فُعْلَة veznindedir ve renk ifade etmektedir. Yedinci kısımdaki mastarlar فُعَال veznindedir ve hastalık ifade etmektedir.

Bu vezinler dışında, sülâsi fiillerin başka mastar kalıpları da vardır. Onları da sonraki konularda ele alacağız. Bu kalıplar genel bir kurala bağlı değildir. Sülasi fiillerin mastarlarının kullanımı semaidir.

Kurallar:

105) اَلْمَصْدَرُ مَا دَلَّ عَلَى حَدَثٍ مُجَرَّدٍ مِنَ الزَّمَانِ. وَهُوَ أَصْلُ جَمِيعِ الْمُشْتَقَاتِ.

106) مَصَادِرُ الأَفْعَالِ الثُّلاثِيَّةِ كَثِيرَةٌ لاَ تُعْرَفُ إِلاَّ بِالسَّمَاعِ وَالرُّجُوعِ إِلَى كُتُبِ اللُّغَةِ، غَيْرَ أَنَّ هُنَاكَ ضَوَابِطَ غَالِبِيَّةً أَهَمُّهَا مَا يَأْتِي:

ا) فِعَالَة: فِيمَا دَلَّ عَلَى حِرْفَةٍ.

ب) فِعَال: فِيمَا دَلَّ عَلَى امْتِنَاعٍ.

ح) فَعَلَان: فِيمَا دَلَّ عَلَى اضْطِرَابٍ.

ء) فَعِيل: فِيمَا دَلَّ عَلَى سَيْرٍ.

هـ) فَعِيل أو فُعَال: فِيمَا دَلَّ عَلَى صَوْتٍ.

و) فُعْلَة: فِيمَا دَلَّ عَلَى لَوْنٍ.

ز) فُعَال: فِيمَا دَلَّ عَلَى دَاءٍ.

وَإِذَا لَمْ يَدُلَّ الْمَصْدَرُ عَلَى شَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ فَالْغَالِبُ:

ا) فِي "فَعُلَ" أَنْ يَكُونَ مَصْدَرُهُ عَلَى "فُعُولَة" أَوْ "فَعَالَة" كَسُهُولَة وَفَصَاحَة.

ب) وَفِي "فَعِلَ" اللاَّزِم أَنْ يَكُونَ مَصْدَرُهُ عَلَى "فَعَل" كَفَرَح وَعَطَش.

ح) وَفِي "فَعَلَ" اللاَّزِم أَنْ يَكُونَ مَصْدَرُهُ عَلَى "فُعُول" كَقُعُود وَجُلُوس.

ء) وَفِي الْمُتَعَدِّي مِنْ "فَعِلَ" وَ"فَعَلَ" أَنْ يَكُونَ مَصْدَرُهُ عَلَى "فَعْل" كَفَهْم وَفَتْح.

105- Zamandan soyut bir olayı gösteren kelimelere mastar denir. Mastar, türemiş isimlerin köküdür. (yani isimler mastarlardan türer.)

106- Sülasi fiillerin mastar kalıpları çoktur ve ancak duyularak ve dil kitaplarından öğrenilirler. Fakat çoğunlukla kullanılan bazı kurallar vardır. Bunların en önemlileri şunlardır:

a) Bir mesleği ifade eden fiillerin mastarı فِعَالَة veznindedir.

b) Reddetme, kaçınma ifade eden fiillerin mastarları فِعَال veznindedir.

c) Bir huzursuzluğu ifade eden fiillerin mastarları فَعَلَان veznindedir.

d) Bir hareketi ifade eden fiillerin mastarları فَعِيل veznindedir.

e) Sesleri ifade eden fiillerin vezinleri فَعِيل veya فُعَال veznindedir.

e) Renkleri ifade eden fiillerin mastarları فُعْلَة veznindedir.

f) Hastalık ifade eden fiillerin mastarları فُعَال veznindedir.

Bunlar dışında bir eylem ifade eden fiillerin mastarları da genellikle şu şekildedir:

a) فَعُلَ veznindeki sülasi fiillerin mastarları فُعُولَة veya فَعَالَة veznindedir. سُهولَة ve فَصاحَة gibi.

b) فَعِلَ vezninden gelen lâzım fiillerin mastarları فَعَل veznindedir. فَرَح ve عَطَش gibi.

c) فَعَلَ vezninden gelen lâzım fiillerin mastarları فُعُول veznindedir. قُعُود ve جُلوس gibi.

d) فَعِلَ ve فَعَلَ vezninden gelen müteaddi fiillerin mastarları فَعْل veznindedir. فَهْم ve فَتْح gibi.

2) مَصَادِرُ الأَفْعَالِ الرُّبَاعِيَّةِ

2- Rubâî fiillerin mastarları

Örnekler:

1	Misafire ikram ettim.	أَكْرَمْتُ الضَّيْفَ إِكْرَامًا.	1
	İnsanlara yol gösterdim.	أَرْشَدْتُ النَّاسَ إِرْشَاداً.	
2	Çocuğu terbiye ettim.	هَذَّبْتُ الْوَلَدَ تَهْذِيبًا.	2
	Mobilyaları düzenledim.	رَتَّبْتُ الأَثَاثَ تَرْتِيبًا.	
3	Mücadele ettim.	جَادَلْتُ جِدَالاً / مُجَادَلَةً.	3
	Yarıştım.	سَابَقْتُ سِبَاقاً / مُسَابَقَةً.	
4	Topu yuvarladım.	دَحْرَجْتُ الْكُرَةَ دَحْرَجَةً.	4
	Kağıdı dağıttım.	بَعْثَرْتُ الْوَرَقَ بَعْثَرَةً.	
5	Yüzük rahatsız etti.	وَسْوَسَ الْحَلْيُ وَسْوَسَةً / وِسْوَاسًا	5
	Yer sarsıldı.	زَلْزَلَتِ الأَرْضُ زَلْزَلَةً / زِلْزَالاً.	

Analiz:

Örneklerin sonlarında bulunan kelimelerin hepsi mastardır ve bu mastarların fiilleri rubâi (dörtlü)dir. Bunların vezinlerine baktığında fiilerin vezinlerine göre farklılık arzetmektedir.

Birinci kısımdaki mazi fiiller أَفْعَلَ veznindedir ve mastarları إِفْعَال vezninde gelmiştir. İkinci kısımdaki mazi fiiller فَعَّلَ veznindedir ve mastarları تَفْعِيل vezninde gelmiştir. Üçüncü kısımdaki mazi fiiller فَاعَلَ veznindedir ve mastarları فِعَال veya مُفَاعَلَة vezninde gelmiştir. Dördüncü kısımdaki fiiller rubâi mücerred yani artırılmamış fiil olup mastarları فَعْلَلَة vezninde gelmiştir. Beşinci kısımdaki fiiller harfleri tekrarlanan rubâi fiil olup mastarı فَعْلَلَة veya فِعْلَال vezninde gelmiştir.

Kural:

107) مَصَادِرُ الأَفْعَالِ الرُّبَاعِيَّةِ قِيَاسِيَّةٌ وَتَخْتَلِفُ أَوْزَانُهَا بِاخْتِلَافِ صِيَغِ الأَفْعَالِ:

ا) فَإِنْ كَانَ الْفِعْلُ عَلَى وَزْنِ "أَفْعَلَ" فَمَصْدَرُهُ عَلَى "إِفْعَال".

ب) وَإِنْ كَانَ عَلَى وَزْنِ "فَعَّلَ" فَمَصْدَرُهُ عَلَى "تَفْعِيل".

ح) وَإِنْ كَانَ عَلَى وَزْنِ "فَاعَلَ" فَمَصْدَرُهُ عَلَى "فِعَال" أَوْ "مُفَاعَلَة".

د) وَإِنْ كَانَ عَلَى وَزْنِ "فَعْلَلَ" فَمَصْدَرُهُ عَلَى "فَعْلَلَة" إِلاَّ إِذَا كَانَ مُضَعَّفاً فَيَجُوزُ فِي مَصْدَرِهِ "فِعْلاَل" أَيْضًا.

107- Rubâi fiillerin mastarları kurallıdır ve bu mastarların vezinleri fiilin sigasına göre farklılık arzeder.

a) أَفْعَلَ veznindeki fiillerin mastarı إِفْعَال vezninde gelir.

b) فَعَّلَ veznindeki fiillerin mastarları تَفْعِيل vezninde gelir.

c) فَاعَلَ veznindeki fiillerin mastarları فِعَال veya مُفَاعَلَة vezninde gelir.

d) فَعْلَلَ veznindeki fiillerin mastarları فَعْلَلَة vezninde gelir. Şayet fiil (aynı harf tekrarlanarak) artırılmış ise mastarı mastarı فِعْلاَل vezninde de gelir.

3) مَصَادِرُ الأَفْعَالِ الْخُمَاسِيَّةِ وَالسُّدَاسِيَّةِ

3- Humâsi (beşli) ve südâsi (altılı) fiillerin mastarları

Örnekler:

1	اِشْتَدَّ الْبَرْدُ اشْتِدَاداً.	1- Soğuk şiddetlendi.
2	اِحْمَرَّ الْوَرْدُ احْمِرَاراً.	2- Gül kırmızılaştı.
3	اِطْمَأَنَّ الْوَالِدُ اطْمِئْنَاناً.	3- Baba sakinleşti.
4	اِسْتَكْبَرَ الْجَاهِلُ اسْتِكْبَارًا.	4- Câhil kibirlendi.
5	تَقَدَّمَ الْجَيْشُ تَقَدُّمًا.	5- Ordu ilerledi.
6	تَنَافَسَ الصُّنَّاعُ تَنَافُساً.	6- Sanayiciler rekabet ettiler.

Analiz:

Örneklerin sonlarında bulunan kelimeler humasi ve südasi mastarlardır. Bu mastarları incelediğinde bazılarının vasıl hemzesiyle başladığını bazılarının zâid bir te harfiyle başladığını görürsün. Buradan hareketle öeneklerde geçen mastarları ve bu mastarların mazi fiilleri arasında bir kıyaslama yaparak bu fiillerin mastar vezinlerini kolay bir şekilde ifade edebilirsin.

Kural:

108) مَصَادِرُ الأَفْعَالِ الْخُمَاسِيَّةِ وَالسُّدَاسِيَّةِ قِيَاسِيَّةٌ، وَتَأْتِي عَلَى وَزْنَيْنِ:

ا) إِنْ كَانَتْ مَبْدُوءَةً بِهَمْزَةِ وَصْلٍ جَاءَتْ عَلَى وَزْنِ الْمَاضِي مَعَ كَسْرِ ثَالِثِهِ وَزِيَادَةِ أَلِفٍ قَبْلَ آخِرِهِ.

ب) وَإِنْ كَانَتْ مَبْدُوءَةً بِتَاءٍ زَائِدَةٍ جَاءَتْ عَلَى وَزْنِ الْمَاضِي مَعَ ضَمِّ مَا قَبْلَ الآخِرِ فَقَطْ.

108- Humasi ve südasi fiillerin mastarları kurallıdır ve iki vezinde gelir:

a) Vasıl hemzesiyle başlıyorsa mazi şeklinin üçüncü harfi kesre yapılıp son harften önce zâid bir elif getirilir.[32]

b) Zâid bir te ile başlıyorsa sadece mazi şeklinin sondan bir önceki harfi dammelenir.[33]

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki metinlerde geçen mastarları belirleyip harekele.

1) قَالَ أَحَدُ الْفَلاَسِفَةِ: - يَنْبَغِي لِلإِنْسَانِ أَنْ يَتَثَبَّتَ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ أَوْ يَفْعَلَ، فَإِنَّ الرُّجُوعَ عَنِ السُّكُوتِ أَحْسَنُ مِنَ الرُّجُوعِ عَنِ الْكَلاَمِ، وَالإِعْطَاءُ بَعْدَ الْمَنْعِ خَيْرٌ مِنَ الْمَنْعِ بَعْدَ الإِعْطَاءِ، وَالإِقْدَامُ عَلَى الْعَمَلِ بَعْدَ التَّفْكِيرِ وَحُسْنِ التَّثَبُّتِ خَيْرٌ مِنَ الإِمْسَاكِ عَنْهُ عِنْدَ الإِقْدَامِ عَلَيْهِ وَالدُّخُولِ فِيهِ.

2) سُئِلَ بَعْضُ الْحُكَمَاءِ: أَيُّ الأُمُورِ أَشَدُّ تَأْبِيداً لِلْعَقْلِ، وَأَيُّهَا أَشَدُّ إِضْرَاراً بِهِ؟ فَقَالَ: أَشَدُّهَا تَأْبِيداً لَهُ ثَلاَثَةُ أَشْيَاءَ: مُشَاوَرَةُ الْعُلَمَاءِ، وَتَجْرِيبُ الأُمُورِ، وَحُسْنُ التَّثَبُّتِ، وَأَشَدُّهَا إِضْرَاراً بِهِ ثَلاَثَةُ أَشْيَاءَ: اَلتَّعَجُّلُ، وَالتَّهَاوُنُ، وَالاِسْتِبْدَادُ.

2- Aşağıdaki mastarların kullanıldıkları vezinlerin sebebini açıkla ve fiilini belirt.

زِرَاعَة	دُكْنَة	نُعَاق	حِدَادَة	زُرْقَة
ثَوَرَان	غَلَيَان	بَذْل	ضَجِيج	نُهُوض
دَبِيب	خُوَار	صُدَاع	صَهِيل	ذَمِيل
رُكُوع	أَمْن	نَبَاهَة	عُذُوبَة	زُكَام

32 Fiil استفعل vezninde olup aynu'l-fiili elif ise mastarı yapılırken bu elif hazfedilir ve yerine mastarın sonuna bir te getirilir. استقام – استقامة; استفاد – استفادة gibi.

33 Fiil تفعّل veya تفاعل vezninde olup lâmu'l-fiili elif ise elif mastarda ya harfine çevrilir ve bir önceki harf kesralanır. تَوَالى – تَوَالِيا; تَأَنّى – تَأَنِّيا gibi.

3- Aşağıdaki mastarların kullanıldıkları vezinlerin sebebini açıkla ve fiilini belirt.

زَمْجَرَة	إِسْلَام	مُجَامَلَة	إِقْدَام	تَفْكِير
إِمْلَاء	مُسَابَقَة	تَلْبِيَة	نِزَال	تَكْسِير
مُعَاشَرَة	حِصَام	تَمْتَمَة	اِنْهِزَام	سَيْطَرَة
اِسْتِعْلَاء	تَعَلُّم	تَأَدُّب	اِنْتِصَار	تَفَاؤُل

4- Sebebini de açıklayarak aşağıdaki fiillerin mastarlarını yaz ve beş tanesini cümle içinde kullan.

طَارَ	حَاكَ	رَحَلَ	كَتَبَ	اِسْتَقَرَّ
اِصْفَرَّ	هَاجَ	تَكَبَّرَ	سَبَّحَ	أَقْبَلَ
اِشْمَأَزَّ	صَعُبَ	هَبَطَ	بَكَى	تَخَاذَلَ
أَصْلَحَ	طَرِبَ	جَرَى	وَقَفَ	طَنَّ

5- Tamlamalarda geçen mastarları mazi fiil yap ve bu fiilleri mastarların yerine koyarak cümleler oluştur.

صِيَاحُ الدِّيك	قَصِيفُ الرَّعْد	زَفِيرُ النَّار
صَرِير الْقَلَم	هَيَجَان الشَّرّ	تَغْرِيد الطَّائِر
مُوَاء الْهِرّ	خَرِير الْمَاء	هَدِير الْحَمَام
صَلِيل السَّيْف	حَفِيف الشَّجَر	خِدَاع الْمُنَافِق
مُرَاوَغَة الثَّعْلَب	شَجَاعَة الأَسَد	طُلُوع الشَّمْس

6- Aşağıdaki fiillerin mastarlarını ve vezinlerini yazarak mastarları cümle içinde kullan.

أَفَادَ	عَزَّى	أَعَادَ	اِسْتَهَانَ	تَغَاضَى
تَوَلَّى	تَمَادَى	اِهْتَدَى	تَعَدَّى	اِسْتَمَالَ

7- İsmi mevsûl içeren ve sılası farklı rubâî fiillerin mastarından oluşan dört cümle kur.

8- Aşağıdaki beyti açıklayıp i'râbını yaparak beyitte geçen mastarları belirt.

إِنَّا لَفِي زَمَنٍ تَرْكُ الْقَبِيحِ بِهِ مِنْ أَكْثَرِ النَّاسِ إِحْسَانٌ وَإِجْمَالُ.

إِعْمالُ الْمَصْدَر

Mastarın Amel Etmesi

Örnekler:

1	Nimet verene şükretmen beni sevindirir.	يَسُرُّنِي شُكْرُكَ الْمُنْعِمَ.	1
	Suçluyu cezalandırman onu caydırır.	عِقَابُكَ الْمُذْنِبَ رِدَاعٌ لَهُ.	
	Başkana itaat etmen erdemdir.	إِطَاعَتُكَ الرَّئِيسَ فَضِيلَةٌ.	
2	Iyilik yapanları ödüllendirmen iyi olur.	تَحْسُنُ بِكَ مُكَافَأَةُ كُلِّ مُحْسِنٍ.	2
	Biz postacının haberlerini bekliyoruz.	نَحْنُ فِي انْتِظَارِ أَنْبَاءِ الْبَرِيدِ.	
	Çalışanları teşvik etmemiz gerekir.	وَاجِبٌ عَلَيْنَا تَشْجِيعُ كُلِّ مُجْتَهِدٍ.	
3	Amcan çocuklarını iyi terbiye etmiş.	عَمُّكَ حَسَنُ التَّهْذِيبِ أَبْنَاءَهُ.	3
	Akıllı kişi, vatanını çok sevendir.	الْعَاقِلُ شَدِيدُ الْحُبِّ وَطَنَهُ.	
	Kardeşin işini çok iyi yapıyor.	أَخُوكَ كَثِيرُ الإِتْقَانِ عَمَلَهُ.	

Analiz:

Yukarıdaki cümlelerin her birinde bir mastar vardır. Bu mastarların yerine "أَنْ ve fiil" veya "ما ve fiil"den oluşan bir yapı koymak istesen bunun mümkün olduğunu görürsün. Örneğin birinci örnekte mazi anlamıyla يَسُرُّنِي أَنْ شَكَرْتَ الْمُنْعِمَ şeklinde veya gelecek zaman için يَسُرُّنِي أَنْ تَشْكُرَ الْمُنْعِمَ şeklinde ya da şimdiki zaman için يَسُرُّنِي مَا تَشْكُرُ الْمُنْعِمَ şeklinde cümleyi kurarsan cümlenin anlamı bozulmaz ve dilbilgisi kuralları açısından da doğru olur.

Amel etmeleri yönüyle bu mastarları incelersen hepsinin fiilleri gibi amel ettiğini görürsün. Birinci kısımda failine muzaf olarak,[34] ikinci kısımda tenvinli olarak ve üçüncü kısımda ise elif-lam'lı olarak kullanılmıştır. Fakat failine muzâf olarak amel etmesi tenvinli olarak amel etmesinden daha yaygındır. Tenvinli olarak amel etmesi de elif-lam'lı amel etmesinden daha yaygındır. İşte masdarın fiil gibi amel etme şekillerinden biri budur.

İkincisi ise fiilin nâibi olarak yapılır. Örneğin تَرْكًا الإهْمَال، إطْعَامًا الْفُقَرَاء gibi.

تركاً الإهمالَ cümlesinin takdiri اترك الإهمالَ (ihmali terk et) şeklindedir.

Masdarın fiil gibi amel etmesi (kullanılması) sadece bu iki şekilde olur. (Bunlar dışında fiil gibi kullanılma durumları yoktur.)

Mesela masdarın tekid yoluyla amel etmesi mümkün değildir. Örneğin;

ضَرَبْتُ ضَرْبًا الْخَادِمَ (hizmetçiye sert vurdum.) gibi.

Yine sayı ifade eden masdar gibi. Örneğin;

زُرْتُ زِيَارَتَيْنِ الْمَرِيضَ. (Hastayı iki ez ziyaret ettim.) gibi.[35]

Yine teşbih için kullanılan masdar da böyledir.

لِلسَّيَّارَةِ صَوْتٌ صَوْتَ الرَّعْدِ. (Arabanın gök gürültüsü sesi gibi bir sesi var.)

Bu üç cümlede geçen masdarların yerine birinci paragraftaki gibi "أَنْ ve fiil" ya da "ما ve fiil" den oluşan bir yapı koyamayız ve bu masdarlar fiilinin yerine geçen masdarlar da değildir. Bu masdarlardan sonra bir ma'mul gelirse o ma'mûlun âmili fiildir, masdar değil.

34 Masdarın fâiline muzaf olup ardından mefulun bih'inin mansub olarak gelmesi şeklindeki kullanımı daha yaygındır. Birinci kısımdaki örnekler bu şekildedir. Masdarın mefulüne muzaf olup ardından da failin merfu olarak gelmesi şeklindeki kullanım ise daha azdır. Örneğin; أعجبني إكرامُ الضيفِ مضيفَه. gibi.

35 Eylemin yapılış şeklini açıklayan masdar fiil gibi amel eder. Örneğin:

أكْرَمْتُكَ إكْرَامَ أخِيكَ عَلِيًّا. (Seni; kardeşinin Ali'yi ağırladığı şekilde ağırladım.)

Kurallar:

109) يَعْمَلُ الْمَصْدَرُ عَمَلَ فِعْلِهِ سَوَاءٌ أَ كَانَ مُحَلًّى بِ "الْ"، أَمْ مُضَافاً، أَمْ مُجَرَّداً مِنْ "الْ" وَالإِضَافَةِ.

110) يُشْتَرَطُ فِي عَمَلِ الْمَصْدَرِ أَنْ يَصْلُحَ تَقْدِيرُهُ بِ "أَنْ" وَالْفِعْلِ، أَوْ "ما" وَالْفِعْلِ، أَوْ أَنْ يَكُونَ نَائِباً عَنْ فِعْلِهِ.

110- Mastar, gerek elif-lam'lı olarak, gerek muzâf olarak ve gerekse elif-lam-sız ve muzâf olmaksızın (yani tenvinli olarak), fiili gibi amel eder.

Elif-lam'lı olmasına örnek:

اَلطِّفْلُ قَلِيلُ الأَكْلِ طَعَامَهُ. (Çocuk az yemek yiyiyor.)

Bu cümlede mastar olan الأكل'in yerine أنْ ve fiili takdir edilebilir.

اَلطِّفْلُ قَلِيلٌ أَنْ يَأْكُلَ طَعَامَهُ.

Muzâf olmasına örnek:

تَسُرُّنِي زِيَارَةُ الْوَلَدِ أُمَّهُ. (Çocuğun annesini ziyaret etmesi beni sevindirir.)

Bu cümlede mastar olan زيارة'nin yerine أن ve fiili takdir edilebilir.

يَسُرُّنِي أَنْ يَزُورَ الْوَلَدُ أُمَّهُ.

Tenvinli olmasına örnek:

تَصَدُّقٌ فَقِيرًا عِبَادَةٌ. (Fakire sadaka vermek ibadettir.)

Bu cümlede mastar olan تصدّق kelimesinin yerine أن ve fiili takdir edilebilir.

أَنْ يَتَصَدَّقَ الْمَرْءُ فَقِيرًا عِبَادَةٌ.

111- Masterın amel etmesi için masterın yerine (yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere) "أنْ ve fiil" veya "ما ve fiil" yapısının uygun olması veya masterın fiilinin yerine geçebilmesi gerekir.

ALIŞTIRMALAR

1- Sebebini açıklayıp harekeleyerek amel eden ve etmeyen mastarları belirle.

1) لَوْلاَ خَوْفٌ بَأْسَكَ لَعَصَيْنَاكَ.
2) سَاءَنِي ضَرْبُكَ الْخَادِمَ.
3) أَهْمَلَ الْعَامِلُ إِهْمَالاً عَمَلَهُ.
4) لَكَ فَصَاحَةٌ فَصَاحَةَ سَحْبَان.
5) أَسْعَفْتُ إِسْعَافَيْنِ الْجَرِيحَ.
6) إِنْقَاذاً الْغَرِيقَ.
7) سَرَّنِي إِنْصَافُكَ الضُّعَفَاءَ.
8) اَلْفَلاَّحُ قَلِيلُ الإِهْمَالِ وَاجِبَهُ.
9) اَلْحُوذِيُّ كَثِيرُ الرَّحْمَةِ جَوَادَهُ.
10) إِغَاثَةَ الْمَلْهُوفِ.
11) أَقَلَّتْ إِقَالَةَ الْعَاثِرِ.
12) آلَمَنِي نَهْرُكَ السَّائِلَ.

2- Fâile ve mef'ûlun bih'e muzâf olan mastarları belirle.

1) مَا أَبْدَعَ إِنْشَاءَ الرَّسَائِلَ صَدِيقَكَ.
2) إِنْشَادُكَ الأَشْعَارَ جَمِيلٌ.
3) مَا أَسْرَعَ تَصْدِيقَ الأَخْبَارَ أَخُوكَ.
4) حُبُّكَ الأَوْطَانَ مِنَ الإِيمَانِ.
5) مِنْ سُوءِ التَّرْبِيَةِ عِصْيَانَ الآبَاءَ بَنُوهُمْ.
6) يَفْرَحُ الإِنْسَانُ لِقُرْبِ الصَّدِيقِ وَبُعْدِ الْعَدُوِّ.
7) اِنْغِمَاسُ الْمَرْءِ فِي التَّرَفِ يَضُرُّهُ.
8) حَسُنَتْ حَالُ الْمَرِيضِ بَعْدَ شُرْبِ الدَّوَاءِ.

3- Muzâf olan mastarları "أن ve fiil" ve "ما ve fiil" yapısıyla yeniden yazarak anlamca farklarını belirt.

1) سَاءَنِي عِصْيَانُ الْجُنُودِ قُوَّادَهُمْ.
2) صُنْعُكَ الْمَعْرُوفَ شَرَفٌ لَكَ.
3) قَنَاعَةُ الإِنْسَانِ غِنًى.
4) سَرَّنِي اجْتِنَابُكَ أَسْبَابَ الشَّرِّ.
5) مَا أَحْسَنَ تَصْرِيفَكَ الأُمُورَ.
6) صُحْبَتُكَ الْجُهَّالَ تَعَبٌ.
7) عَجِبْتُ مِنْ رُكُوبِكَ الأَهْوَالَ.
8) أَسِفْتُ لِهَجْرِ الصَّدِيقِ صَدِيقَهُ.

4- Cümlelerde geçen "أن ve fiil" ve "ما ve fiil" yapılarının yerine mastarlarını getir ve mastarların mamullerini açıkla.

1) يَسُرُّنِي أَنْ تُنْقِذَ الْغَرِيقَ.
2) سَاءَنِي أَنْ فَقَدْتَ الْكِتَابَ.
3) يُعْجِبُنِي مَا تَفْعَلُ الْخَيْرَ.
4) أَنْ تَنْصُرَ الْمَظْلُومَ مُرُوءَةٌ.
5) أَخْبَرْتُكَ لِأَنْ قُلْتَ الْحَقَّ.
6) أَثْنَيْتُ عَلَيْكَ لِمَا تُوَاسِي الْفُقَرَاءَ.

5- Aşağıdaki cümlelerin fiillerinin yerine mastar getir ve masdarın mamulünü açıkla.

1) أَكْرِمِ الْخَادِمَ.
2) اِسْقِ الزَّرْعَ.
3) أَسْعِفِ الْمَرِيضَ.
4) أَطْفِئِ النَّارَ.
5) أَوْقِدِ الْمِصْبَاحَ.
6) اِسْتَنْهِضِ الْهِمَمَ.
7) اِسْتَشِرِ الْعُقَلَاءَ.
8) اِحْتَرِمِ الْكِبَارَ.
9) اِفْتَحِ الْأَبْوَابَ.
10) أَنْصِفِ النَّاسَ.

6- **a)** Fiili gibi amel eden masdarın bulunduğu üç cümle kur. Birincisinde muzâf, ikincisinde elif-lamlı, üçüncüsünde elif lam ve izafetten mücerred olsun.

b) Fiili gibi amel eden masdarın bulunduğu altı cümle kur. İlk üçünde mastar fiilin nâibi, diğerlerinde "أن ve fiil" veya " ما ve fiil" takdirinde olsun.

c) Mübtedası failine muzâf mastar olan; haberi de vucûben mahzûf olan üç cümle kur.

7- Aşağıdaki beyti açıkla ve mastarların yerine mazi ve müzari fiillerini getir.

مَا أَرَى الْفَضْلَ وَالتَّكَرُّمَ إِلَّا كَفُّكَ النَّفْسَ عَنْ طِلَابِ الْفُضُولِ

اَلْمَصْدَرُ الْمِيمِيّ

Mim'li Mastar

Örnekler:

Mim'li mastar	Fiil		Mim'li mastar	Fiil		Mim'li mastar	Fiil	
مُكْرَم	أَكْرَمَ	3	مَرْكَب	رَكِبَ	2	مَوْعِد	وَعَدَ	1
مُنْطَلَق	انْطَلَقَ		مَقْعَد	قَعَدَ		مَوْثِب	وَثَبَ	
مُزْدَحَم	ازْدَحَمَ		مَسْعًى	سَعَى		مَوْقِع	وَقَعَ	

Analiz:

Yukarıdaki örnekler bir fiil ve zamandan mücerred bir isimden yani mastardan oluşmaktadır. Bu şekilde mim ile başlayan mastarlar "mim'li mastar" diye isimlendirilir. مُفَاعَلَة babı bunun dışındadır.[36]

Birinci kısımdaki fiiller sülasi misâl fiillerdir. Son harfleri sahih olup müzarilerinde ilk harfleri (fâu'l-fi'l) hazfedilir. Bu türden fiillerin mimli mastarlarına baktığında orta harfleri (aynu'l—fi'l) kesralı olarak مَفْعِل vezninde geldiklerini görürsün.

İkinci kısımdaki fiiller de sülasidir fakat misal gibi müzarilerinde ilk harfleri hazfedilmez. Bu fiillerin mimli mastarları ise orta harfleri fethalı olarak مَفْعَل vezninde gelir. Bu vezin, bu türden olan bütün fiiller için geçerlidir.

Üçüncü kısımdaki fiiller ise mezid fiillerdir. Bunların mimli mastarları bu fiillerin ism-i mefûlleridir.

Mimli mastarlar sonlarına getirilen bir te ile artırılabilirler. مَضَرَّة، مَسَرَّة، مَوْجِدَة، مَوْعِظَة gibi.

36 مُعَاوَنَة، مُشَارَكَة gibi mufâale vezninde gelen mastarlar mim'li mastar değildir.

Kurallar:

111) اَلْمَصْدَرُ الْمِيمِيّ مَبْدُوءٌ بِمِيمٍ زَائِدَةٍ فِي غَيْرِ الْمُفَاعَلَةِ.

112) إِذَا كَانَ الْفِعْلُ ثُلَاثِيًّا مِثَالاً صَحِيحَ اللاَّمِ مَحْذُوفَ الْفَاءِ فِي الْمُضَارِعِ، كَانَ مَصْدَرُهُ الْمِيمِيُّ عَلَى وَزْنِ "مَفْعِل" بِكَسْرِ الْعَيْنِ.

113) إِذَا كَانَ الْفِعْلُ ثُلَاثِياً وَلَيْسَ مِثَالاً صَحِيحَ اللاَّمِ مَحْذُوفَ الْفَاءِ فِي الْمُضَارِعِ، كَانَ مَصْدَرُهُ الْمِيمِيُّ عَلَى وَزْنِ "مَفْعَل" بِفَتْحِ الْعَيْنِ.

114) إِذَا كَانَ الْفِعْلُ غَيْرَ ثُلَاثِيٍّ كَانَ مَصْدَرُهُ الْمِيمِيّ عَلَى وَزْنِ اسْمِ الْمَفْعُولِ.

115) قَدْ تُزَادُ عَلَى صِيغَةِ الْمَصْدَرِ الْمِيمِيّ تَاءٌ فِي آخِرِهِ.

111- Mim'li mastar, mufâale babı dışında, zâid bir mim ile başlayan mastardır.

112- Lamu'l-fiili (son harfi) sahih olup müzaride ilk harfi hazfedilen sülasi misal fiillerin (وعد gibi) mimli mastarları aynu'l-fiili (orta harfi) kesralı olarak مَفْعِل vezninde yapılır.

113- Misal fiil gibi olmayan sülasi fiillerin mim'li mastarları aynu'l-fiili (orta harfi) fethalı olarak مَفْعَل vezninde yapılır.

114- Sülasi olmayan fiillerin mim'li mastarları o fiillerin ism-i mefullerinin vezninde yapılır.

115- Mim'li mastarlar sonlarına getirilen bir ة ile artırılabilirler.

ALIŞTIRMALAR

1- Mim'li mastarları belirle ve bunların sahih mastarlarını yaz.

1) صُنْ وَجْهَكَ عَنْ مَسْأَلَةِ أَحَدٍ شَيْئاً.

2) لاَ تَعْمَلَنَّ عَمَلاً لَيْسَ فِيهِ مَنْفَعَةٌ.

3) اَلْجُلُوسُ مَعَ الإِخْوَانِ مَسْلاَةٌ لِلأَحْزَانِ.

4) يُسْتَدَلُّ عَلَى عَقْلِ الرَّجُلِ بِقِلَّةِ مَقَالِهِ، وَعَلَى فَضْلِهِ بِكَثِيرِ احْتِمَالِهِ.

5) اَلْمِرَاحُ يُذْهِبُ الْمَهَابَةَ وَيُورِثُ الْمَهَانَةَ.

6) إِنْ يَكُنِ الشُّغْلُ مَجْهَدَةً فَإِنَّ الْفَرَاغَ مَفْسَدَةٌ.

7) أَقْلِلْ طَعَامَكَ تَحْمَدْ مَنَامَكَ.

8) أَظْهَرُ النَّاسِ مَحَبَّةً أَحْسَنُهُمْ لِقَاءً.

9) مَنْ حَسَدَ النَّاسَ بَدَأَ بِمَضَرَّةِ نَفْسِهِ.

10) رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَاناً نَصِيراً.

2- Aşağıdaki fiillerin mimli mastarlarını yaz ve harekele. Dört tanesini de cümle içinde kullan.

جَلَسَ	طَلَعَ	هَلَكَ	وَضَعَ
وَرَدَ	طَمْأَنَ	عَهِدَ	أَصْلَحَ
اِنْصَرَفَ	أَقْبَلَ	اِنْحَدَرَ	اِجْتَمَعَ
اِقْتَحَمَ	قَدِمَ	عَاشَ	شَرِبَ

3- Mim'li masdarın bulunduğu üç cümle kur. Birincisinde مفعل vezninde, ikincisinde مفعَل vezninde ve üçüncüsünde ise ism-i mef'ûl vezninde olsun.

4- Aşağıdaki beyitlerden birini açıklayarak i'râbını yap. Beyitte geçen mastarların türünü belirt.

فَبَيْنَ اخْتِلاَفِ اللَّيْلِ والصُّبْحِ مَعْرَكٌ ... يَكُرُّ عَلَيْنَا جَيْشُهُ بِالعَجَائِبِ

أَدْنَى الفَوَارِسِ مَنْ يُغِيرُ لِمَغْنَمٍ ... فَاجْعَلْ مُغَارَكَ لِلمَكَارِمِ تُكْرَمِ

وَحُسْنُ ظَنِّكَ بِالأَيَّامِ مُعْجِزَةٌ ... فَظُنَّ شَراً وَكُنْ مِنْها عَلَى وَجَلِ

اَلْمَرَّةُ وَالْهَيْئَةُ

Merre ve Hey'e Mastarı

Örnekler:

1	أَكَلْتُ الْيَوْمَ أَكْلَةً.	2	أَغْفَى الْمَرِيضُ إِغْفَاءَةً.	3	لاَ تَمْشِ مِشْيَةَ الْمُخْتَالِ.
	دَقَّتِ السَّاعَةُ دَقَّةً.		اِنْطَلَقَ الطَّائِرُ انْطِلاَقَةً.		لاَ تَجْلِسْ جِلْسَةَ الْمُتَكَبِّرِ.
	فَتَحْتُ الْبَابَ فَتْحَةً.		كَبَّرَ الْمُصَلِّي تَكْبِيرَةً.		لاَ تَنْظُرْ نَظْرَةَ الْحَائِرِ.

1	Bugün bir defa yedim.	2	Hasta bir kez uyudu.	3	Kibirlinin yürüdüğü gibi yürüme.
	Saat bir defa çaldı.		Kuş bir kez uçtu.		Kibirlinin oturduğu gibi oturma.
	Kapıyı bir defa açtım.		Namaz kılan bir kez tekbir getirdi.		Şaşkın gibi bakma.

Analiz:

Örneklerde geçen أَكْلَةً, دَقَّةً, فَتْحَةً, إِغْفَاءَة, اِنْطِلاَقَةً, تَكْبِيرَةً, مِشْيَةَ, جِلْسَةَ, نَظْرَةَ kelimeleri zamandan mücerred olayları ifade etmektedirler ve bu sebeple hepsi mastardır.

Birinci ve ikinci kısımda geçen bu mastarlar anlam olarak eylemin sadece bir kez meydana geldiğini ifade ederler. Bu sebeple "Mastar-ı merre (defa)" diye isimlendirilirler.

Üçüncü kısımdaki örneklerde geçen mastarlar ise olayın meydana geliş şeklini ifade ederler ve bu sebeple "mastar-ı hey'e (durum)" diye isimlendirilirler.

Örneklerde geçen merre ve hey'e mastarlarını incelediğinde merre mastarının sülasi fiillerde فَعْلَة vezninde; sülasi olmayanlarda ise mastar vezinlerine

eklenen zâid bir te ile yapıldığını görürsün. Hey'e mastarları ise sülasi fiillerde فَعْلَة vezninde yapılır. Sülasi olmayan fiillerin hey'e mastarları yoktur.

Şayet masdarın aslı دَعْوَة، رَحْمَة، إِجَابَة، إِقَامَة gibi te harfi ile bitiyorsa, bu fiilin merre mastarı, sonrasına bir sıfat getirilerek yapılır. دَعْوَة وَاحِدَة، إِجَابَة وَاحِدَة gibi.

Yine sülasi bir fiilin mastarı خِبْرَة gibi فِعْلَة vezninde ise sıfat veya izafetle hey'e mastarı yapılır. خِبْرَة الكهُول, خِبْرَة وَاسِعَة gibi.

Kurallar:

116) اِسْمُ الْمَرَّةِ: مَصْدَرٌ يَدُلُّ عَلَى وُقُوعِ الْحَدَثِ مَرَّةً وَاحِدَةً، وَاسْمُ الْهَيْئَةِ: مَصْدَرٌ يَدُلُّ عَلَى هَيْئَةِ الْفِعْلِ حِينَ وُقُوعِهِ.

117) اِسْمُ الْمَرَّةِ يَكُونُ عَلَى وَزْنِ "فَعْلَة" إِذَا كَانَ الْفِعْلُ ثُلَاثِيًا، فَإِنْ كَانَ غَيْرُ ثُلَاثِيٍّ كَانَ عَلَى وَزْنِ الْمَصْدَرِ بِزِيَادَةِ تَاءٍ فِي آخِرِهِ.

118) اِسْمُ الْهَيْئَةِ يَكُونُ عَلَى وَزْنِ "فِعْلَة" إِذَا كَانَ الْفِعْلُ ثُلَاثِيًا، وَلَا صِيغَةَ لَهُ مِنْ غَيْرِ الثُّلَاثِيِّ.

119) إِذَا كَانَ الْمَصْدَرُ مَخْتُومًا بِالتَّاءِ فِي الأَصْلِ كَانَتِ الدَّلَالَةُ عَلَى الْمَرَّةِ بِالْوَصْفِ لَا بِالصِّيغَةِ. وَكَذَلِكَ الشَّأْنُ فِي الدَّلَالَةِ عَلَى الْهَيْئَةِ إِذَا كَانَ الْفِعْلُ ثُلَاثِيًّا.

116- İsmu'l-merre, eylemin bir defa meydana geldiğini ifade eder. İsmu'l-hey'e ise eylemin ne şekilde gerçekleştiğini ifade eder.

117- İsmu'l-merre sülasi fiillerde فَعْلَة vezninde olur. Sülasi olmayan fiillerde ise mezid fiilin mastarının sonuna ة harfi getirilerek yapılır.

118- İsmu'l-hey'e, sülasi fiillerde فِعْلَة vezninde olur. Sülasi olmayanların hey'e kipi yoktur.

119- Şayet fiilin mastarı ة harfiyle bitiyorsa ofiilin merre ismi sıfatla yapılır.[37] Ayrıca sülasi fiillerde hey'e mastarı için de durum bu şekildedir.[38]

37 Bu durum, bir fiilin mastarı فَعْلَة veznindeyse böyle olur. Şayet mastardaki fâu'l-fi'l (ilk harf) kesralı veya dammeli ise merre mastarı için fâu'l-fiil (ilk harf) fethalanır ve sonrasında sıfat getirilmez. مَشْدَة – شَدْرَة veya شَدْرَة – مَشْدَة gibi.

38 Hey'e (durum) mastarı olduğunu ifade etmek için sıfat ve izafetle yapılır.

ALIŞTIRMALAR

1- Merre ve hey'e isimlerini belirleyerek her birinin fiilini belirt.

1) لِكُلِّ صَارِمٍ نَبْوَةٌ وَلِكُلِّ جَوَادٍ كَبْوَةٌ.
2) اِسْتَشَرْتُ الطَّبِيبَ اسْتِشَارَةً.
3) سَارَ الْمَلِكُ سِيرَةَ السَّلَفِ الصَّالِحِ.
4) الْتَمَسَ لِهَفْوَةِ الصَّدِيقِ عُذْراً.
5) أَصَبْتُ الْغَرَضَ إِصَابَةً وَاحِدَةً.
6) رُبَّ سَكْتَةٍ أَبْلَغُ مِنْ مَقَالَةٍ.
7) وَقَفَ الرَّجُلُ وَقْفَةَ الذَّاهِلِ.
8) رُبَّ أَكْلَةٍ مَنَعَتْ أَكَلَاتٍ.
9) اِبْتَسَمَ لَنَا الزَّمَانُ اِبْتِسَامَةً.
10) رُبَّ فَرْحَةٍ تَعُودُ تَرْحَةً.

2- Aşağıdaki fiillerin (varsa) merre ve hey'e mastarlarını yaz.

عَفَّ	غَضِبَ	صَحَا	اِنْصَرَفَ	سَقَطَ
نَهَجَ	أَفَاقَ	اِسْتَحَمَّ	أَعَادَ	خَرَجَ
قَعَدَ	هَذَّبَ	رَفَعَ	اِجْتَمَعَ	غَلَبَ

3- Merre veya hey'e isimlerinin mazi ve müzari fiillerini yaz.

شِرْبَةَ الظَّمْآنِ	رِيغَةَ الثَّعْلَبِ	رَجْعَةَ	إِنْعَامَةَ
فِرْعَةَ الْجَبَانِ	إِقَامَةَ وَاحِدَةَ	شَرْبَةَ	نَفْحَةَ
جَوْلَةَ	زَلْزَلَةَ	صَرْخَةَ	قِرْحَةَ الصَّبِيِّ
مِشْيَةَ الْغُرَابِ	زَوْرَةَ	جَمْحَةَ	وِثْبَةَ الأَسَدِ

4- Üç tanesi sülasi fiilden türetilmiş merre ismi; üç tanesi sülasi fiilden türetilmiş hey'e ismi; üç tanesi de mezid fiillerden türetilmiş merre ismi yaz ve cümle içinde kullan.

5- İbnu'r-Rûmi'nin "itâb" şiirini açıkla ve ikinci beytin i'râbını yap.

فَإِنْ كُنْتُمْ لاَ تَحْفَظُونَ مَوَدَّتِي ... ذِمَاماً فَكُونُوا لاَ عَلَيْهَا وَلاَ لَهَا

قِفُوا وِقْفَةَ الْمَعْذُورِ عَنِّي بِمَعْزِلٍ ... وَخَلُّو نِبَالِي لِلْعِدَا وَنِبَالَهَا

أَقْسَامُ الْمُشْتَقِّ

Türemiş İsimler

1) اِسْمُ الْفَاعِلِ وَصِيَغُ الْمُبَالَغَةِ

1- İsm-i fâil ve mübâlağa kipleri

Örnekler:

İlim faydalıdır.	اَلْعِلْمُ نَافِعٌ.	1	İlim çok faydalıdır.	اَلْعِلْمُ نَفَّاعٌ.	2
Asker yaşlıdır.	اَلْجُنْدِيُّ طَاعِنٌ.		Asker çok yaşlıdır.	اَلْجُنْدِيُّ مِطْعَانٌ.	
Deve kindardır.	اَلْجَمَلُ حَاقِدٌ.		Deve çok kindardır.	اَلْجَمَلُ حَقُودٌ.	
Allah bilendir.	اللهُ عَالِمٌ.		Allah çok bilendir.	اللهُ عَلِيمٌ.	
Akıllı kişi dikkatlidir.	اَلْعَاقِلُ حَاذِرٌ.		Akıllı kişi çok dikkatlidir.	اَلْعَاقِلُ حَذِرٌ.	

Analiz:

Birinci kitapta ism-i fâilin tanımını, sülasi ve mezid fiillerden nasıl türediğini öğrenmiştin. Bunlar kurallar kısmında özetle ifade edilmiştir. Burada ise bu konuyla ilgili yeni bilgileri ele alacağız.

Birinci kısımdaki örneklerde geçen نَافِع، طَاعِن، حَاقِد، عَالِم ve حَاذِر kelimeleri ism-i fâildir. Bu kelimeleri ikinci kısımda incelediğinde bunların فَعَّال، مِفْعَال، فَعُول، فَعِيل ve فَعِل vezinlerinde geldiğini görürsün. Bu vezinlerle ifade edilmiş olan ikinci kısımdaki bu isimler bu beş vezinde mübalağa (abartı) ifade eden

ism-i fâillerdir. Bu sebeple bu beş vezin "mübalağa sigası" diye isimlendirilir. Bunlar semaidirler. Sadece sülasi fiillerden elde edilirler.

Sülasi dışındaki fiillerden (mezid fiillerden) nadiren türerler. Bunlar مِعْطَاء، نَذِير، بَشِير kelimeleridir. Sırasıyla أَعْطَى، أَنْذَرَ، بَشَّرَ fiillerinden türemişlerdir.

Kurallar:

120) اِسْمُ الْفَاعِلِ: اِسْمٌ مَصُوغٌ لِمَا وَقَعَ مِنْهُ الْفِعْلُ أَوْ قَامَ بِهِ.

121) يُصَاغُ اسْمُ الْفَاعِلِ مِنَ الثُّلاَثِيِّ عَلَى وَزْنِ "فَاعِل"، وَمِنْ غَيْرِ الثُّلاَثِيِّ عَلَى وَزْنِ مُضَارِعِهِ بِإِبْدَالِ حَرْفِ الْمُضَارَعَةِ مِيمًا مَضْمُومَةً وَكَسْرِ مَا قَبْلَ الآخِرِ.

122) يُحَوَّلُ اسْمُ الْفَاعِلِ عِنْدَ قَصْدِ الْمُبَالَغَةِ إِلَى "فَعَّال"، أَوْ "مِفْعَال"، أَوْ "فَعُول"، أَوْ "فَعِيل"، أَوْ "فَعِل". هَذِهِ الصِّيَغُ سَمَاعِيَّةٌ وَلاَ تُبْنَى إِلاَّ مِنَ الثُّلاَثِيِّ وَنَدَرَ بِنَائُهَا مِنْ غَيْرِهِ.

120- İsm-i fâil, eylemi üstlenen veya onu yapanı ifade eden türemiş bir isimdir.

121- Sülâsi fiillerin ism-i fâili, فَاعِل vezninden türetilir. Sülasi olmayan (mezid) fiillerin ism-i fâili ise o fiilin müzarisinden türetilir. Müzari harfi atılarak yerine ötreli bir mim getirilir ve sondan bir önceki harf kesralanır.

122- İsm-i fâil olan kelime mübalağa için فَعِيل، فَعُول، مِفْعَال، فَعَّال ve فَعِل vezinlerinde türetilir. Bu vezinler semaidir[39] ve sadece sülasi fiillerden türetilir. Sülasi olmayanlardan nadiren türetilir.

39 Bazı Kufeli nahivciler, mübalağa kiplerinin müteaddi fiillerde kıyasi (kurallı) olduğunu söylemektedir.

عَمَلُ اسْمِ الْفَاعِلِ

İsm-i Fâilin Ameli

Örnekler:

1	أَنَا الشَّاكِرُ نِعْمَتَكَ.	1- İyiliğine teşekkür ederim.
2	لَسْتُ بِالْجَاحِدِ فَضْلَكُمْ.	2- İyiliğine nankörlük etmem.

3	مَا حَامِدُ السُّوقَ إِلاَّ مَنْ رَبِحَ.	3- Pazarı ancak kâr eden över.
4	أَمُنْجِزٌ أَنْتُمْ وَعْدَكُمْ.	4- Siz sözünüzü tutar mısınız?
5	أَخُوكَ مُعْطِي النَّاسِ حُقُوقَهُمْ.	5- Kardeşin insanlara haklarını verir.
6	نَرَى رَجُلاً قَائِدًا بَعِيرًا.	6- Kervana öncülük eden bir adam görüyoruz.

Analiz:

Yukarıdaki örneklerin hepsinde ism-i fâil bulunmaktadır ve hepsi kendi fiilleri gibi amel etmektedir. İlk örnekteki الشَّاكِر ism-i fâili, نِعْمَة kelimesini mef'ûlun bihi olarak nasb etmiştir. Yine الجَاحِد kelimesi de فَضْل kelimesini mef'ûlun bih'i olarak nasb etmiştir. Diğer bütün örnekler için de durum aynıdır.

İsm-i fâil ilk iki örnekteki gibi ister elif lamlı olsun isterse diğer örneklerdeki gibi elif-lamsız olsun fiil gibi amel eder. Fakat elif lamsız olduğunda iki şartı taşıması gerekmektedir. Birincisi şimdiki ya da gelecek zamana delalet etmesidir. Eğer mazi anlamı ifade ediyorsa amel etmez. Mesela şöyle demek doğru olmaz: مُحَمَّدٌ حَاصِدٌ زَرْعَه أَمْسِ.

İkincisi ise örneklerde görüldüğü üzere olumsuz, soru, haber veya sıfat olmasıdır. Eğer bu şartları taşımazsa amel etmez.

Mübalağa kipleri de ism-i fâil gibi amel eder. Örneğin:

يُعْجِبُنِي الشَّكُورُ فَضْلَ الْمُنْعِمِ veya

إِنَّ الْجَبَّانَ لَهَيَّابٌ لِقَاءَ الْعَدُوِّ gibi.

Kurallar:

123) يَعْمَلُ اسْمُ الْفَاعِلِ عَمَلَ فِعْلِهِ، فَإِنْ كَانَ لَازِماً رَفَعَ الْفَاعِلَ، وَإِنْ كَانَ مُتَعَدِّياً رَفَعَ الْفَاعِلَ وَنَصَبَ الْمَفْعُولَ بِهِ.

124) لَا يَعْمَلُ اسْمُ الْفَاعِلِ إِلَّا فِي حَالَيْنِ:

ا) اَلْأُولَى أَنْ يَكُونَ مُحَلًّى بِالْأَلِفِ وَاللَّامِ.

ب) اَلثَّانِيَةُ أَنْ يَدُلَّ عَلَى الْحَالِ أَوِ الِاسْتِقْبَالِ وَيَعْتَمِدَ عَلَى نَفْيٍ، أَوِ اسْتِفْهَامٍ، أَوْ مُبْتَدَإٍ، أَوْ مَوْصُوفٍ.

125) تَعْمَلُ صِيَغُ الْمُبَالَغَةِ عَمَلَ اسْمِ الْفَاعِلِ بِشُرُوطِهِ.

123- İsm-i fâil, fiili gibi amel eder. Lâzım fiilden türemiş ise fâilini ref eder, müteaddi fiilden türemiş ise hem failini hem de mef'ûlun bih'ini nasb eder.

124- İsmi fâil, iki durumda fiil gibi amel eder:

a) Birincisi elif-lam almış ise.

b) İkincisi şimdiki yada gelecek zamana delalet etmesi ve ayrıca olumsuz cümlede, soru cümlesinde, mübtedanın haberi olarak veya sıfat olarak kullanılmasıdır.

125- Mübalağa kipleri de bu şartlarla ism-i fâil gibi amel eder.

ALIŞTIRMALAR

1- İsm-i failleri ve mübalağalı ism-i fâilleri belirle.

قَالَ حَكِيمٌ: اَلْمُؤْمِنُ صَبُورٌ شَكُورٌ لاَ نَمَّامٌ وَلاَ مُغْتَابٌ وَلاَ حَسُودٌ وَلاَ حَقُودٌ وَلاَ مُخْتَالٌ، يَطْلُبُ مِنَ الْخَيْرَاتِ أَعْلاَهَا وَمِنَ الأَخْلاَقِ أَسْنَاهَا، لاَ يَرُدُّ سَائِلاً وَلاَ يَبْخَلُ بِمَالٍ، مُتَوَاصِلُ الْهِمَمِ مُتَرَادِفُ الإِحْسَانِ، وَزَّانٌ لِكَلاَمِهِ خَزَّانٌ لِلِسَانِهِ، مُحْسِنٌ عَمَلَهُ مُكْثِرٌ فِي الْحَقِّ أَمَلَهُ، لَيْسَ بِهَيَّابٍ عِنْدَ الْفَزَعِ وَلاَ وَثَّابٍ عِنْدَ الطَّمَعِ، مُوَاسٍ لِلْفُقَرَاءِ، رَحِيمٌ بِالضُّعَفَاءِ.

2- Cümlelerde geçen mübalağa kiplerinin yerine ism-i fâiller koy.

1) لاَ يَجِدُ الْعَجُولَ فَرِحاً وَلاَ الْغَضُوبُ سُرُوراً وَلاَ الْمَلُولُ صَدِيقاً.

2) كَلْبٌ جَوَّالٌ خَيْرٌ مِنْ أَسَدٍ رَابِضٍ.

3) لاَ يَخْلُو الْمَرْءُ مِنْ وَدُودٍ يَمْدَحُ وَعَدُوٍّ يَقْدَحُ.

4) لاَ تَكُنْ جَزِعاً عِنْدَ الشَّدَائِدِ.

5) خَيْرُ الْعُمَّالِ الصَّدُوقُ الْعَلِيمُ بِأَسْرَارِ مِهْنَتِهِ.

3- Aşağıdaki fiillerin ism-i fâillerini yaz ve vezinlerini belirt. Dört tanesini de cümle içinde kullan.

طَوَى	أَرَادَ	اِمْتَلأَ	جَارَ	أَيْقَظَ
سَعَى	ضَلَّ	اِسْتَقَامَ	اِسْتَعْذَبَ	أَحَبَّ
وَعَدَ	اِحْتَالَ	ظَلَمَ	اِصْطَفَى	اِحْتَلَّ

4- Aşağıdaki fiillerin semai mübalağalı ism-i fâillerini yaz ve dört tanesini cümle içinde kullan.

نَحَرَ	غَدَرَ	وَهَبَ	رَحِمَ	سَمِعَ
شَرِبَ	قَالَ	فَهِمَ	جَابَ	غَفَرَ

5- Aşağıdaki mübalağalı ism-i fâilleri cümle içinde kullan ve anlamlarını açıkla.

مِهْذَار طَرُوب قَنُوع مَنَّان مِعْطَاء

نَمَّام مِعْوَان مُتْلَاف مِفْرَاح صَبُور

6- İsm-i fâiillerden ve mübalağalı ism-i fâillerden sonra gelebilecek uygun bir ya da iki mef'ulun bih yaz.

1) اَلْغَنِى كَاسٍ .....
2) لاَ أُحِبُّ الْخَائِنِينَ .....
3) اَلنَّفْسُ مَحَبَّةٌ .....
4) اَللَّيْلُ مُرْخٍ .....
5) اَلْكَرِيمُ مِنْخَارٌ .....
6) نَحْنُ وَاجِدُونَ .....
7) أَ مُتْلَافٌ أَنْتَ .....
8) اَلْعَاقِلُ تَرَّاكٌ .....
9) اَلشُّجَاعُ حَمَّال .....
10) مَا مُنْجِزٌ أَخُوكَ .....

7- **a)** İsm-i fâilin, fiili gibi amel ettiği üç cümle kur. Birincisinde elif lamlı, ikincisinde muzâf, üçüncüsünde de elif lam ve izafetten mücerred olsun.

b) Mübalağalı ism-i fâilin, fiili gibi amel ettiği beş cümle kur. Öğrendiğin bütün mübalağa kiplerini kullan.

c) İsm-i fâilin, fiili gibi amel ettiği dört cümle kur. Birinci cümle olumsuz, ikinci cümle soru, üçüncü cümle de haber ve dördüncü cümle de sıfat olsun.

8- İ'râb çalışması:

a) Örnek:

اَلْفَلاَّحُ حَارِثٌ ثَوْرَهُ الأَرْضَ.	
مبتدأ مرفوع بالضمة الظاهرة. Mübtedadır, damme ile merfûdur.	اَلْفَلاَّحُ
خبر المبتدأ مرفوع بالضمة الظاهرة. Haberdir, damme ile merfûdur.	حَارِثٌ
فاعل لاسم الفاعل قبله ، وهو مضاف والضمير بعده مضاف إليه. Öncesindeki ism-i fâilin fâilidir, muzâftır, sonundaki zamir ise muzâfun ileyhtir.	ثَوْرَهُ
مفعول به لاسم الفاعل. İsm-i fâilin mef'ûlun bihidir.	الأَرْضَ

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

1) اَلْفَارِس نَاهِبُ جَوَادُه الأَرْض.

2) مَا مُطِيع الجَاهِلُ نصحَ الطَبِيب.

3) العَاقِلُ تَرَّاك صُحْبه الأشرار.

4) اَلْكَاتِمُ سِرَّ إِخْوَانِه مَحْبُوبٌ.

9- Aşağıdaki beyitlerden birini açıkla ve i'râbını yap.

وَلَسْتَ بِمُسْتَبْقٍ أَخاً لاَ تَلُمُّهُ ... عَلَى شَعَثٍ ، أَيُّ الرِّجَالِ المهذَّبُ ؟

وَعَاجِزُ الرَّأْيِ مِضْيَاعٌ لِفُرْصَتِه ... حَتَّى إِذَا فَاتَ أَمْرٌ عَاتَبَ القَدَرَا.

وَهَلْ نَافِعِي أَنْ تُرْفَع الحُجْبُ بَيْنَنَا ... وَدُونَ الَّذِي أَمَّلْتُ مِنْكَ حِجَابُ.

وَمَا أَنَا خَاشٍ أَنْ تَحِينَ مَنِيَّتِي ... وَلاَ رَاهِبٌ مَا قَدْ يَجِيءُ بِهِ الدَّهْرُ.

2) اِسْمُ الْمَفْعُولِ وَعَمَلُهُ

2- İsm-i mef'ûl ve amel etmesi

Örnekler:

سُمِعَ الْحَدِيثُ.	اَلْحَدِيثُ مَسْمُوعٌ.	Söz duyuldu.	1
نُقِلَ الْخَبَرُ.	اَلْخَبَرُ مَنْقُولٌ.	Haber aktarıldı.	
أُنْقِذَ الْغَرِيقُ.	اَلْغَرِيقُ مُنْقَذٌ.	Boğulan kişi kurtarıldı.	

مُنِحَ الْمُجِدُّ جَائِزَةً.	اَلْمُجِدُّ مَمْنُوحٌ جَائِزَةً.	Çalışkan kişiye ödül verildi.	2
أُعْطِيَ الْفَقِيرُ ثَوْبًا.	اَلْفَقِيرُ مُعْطًى ثَوْبًا.	Fakire elbise verildi.	
اُتُّخِذَ الْكِتَابُ سَمِيرًا.	اَلْكِتَابُ مُتَّخَذٌ سَمِيرًا.	Kitap dost edinildi.	

أَنُطْلِقَ يَوْمُ الْجُمْعَةِ.	أَ مُنْطَلَقٌ يَوْمُ الْجُمْعَةِ؟	Cuma günü acele edildi.	3
عُتِبَ عَلَى الصَّدِيقِ.	اَلصَّدِيقُ مَعْتُوبٌ عَلَيْهِ.	Arkadaş ayıplandı.	
اُحْتُفِلَ احْتِفَالٌ عَظِيمٌ.	مَا مُحْتَفَلٌ احْتِفَالٌ عَظِيمٌ.	Büyük bir kutlama yapıldı.	

Analiz:

Yukarıdaki örnekleri inceleyip daha önceki dersleri de hatırlarsan ism-i mef'ûlun anlamını, sülasi ve mezid fiillerden nasıl türetildiğini hatırlarsın. Kurallar kısmında bunları ayrıca özetleyeceğiz. Bu derste ism-i mef'ûlle ilgili yeni şeyler ele alacağız.

Her üç kısımdaki fiilleri incelediğinde hepsinin meçhûl olduğunu görürsün. Birinci kısımdaki fiiller bir mef'ûl alan fiillerdir ve bu sebeple mef'ûlun bih fâilin yerine geçmiştir. İkinci kısımdaki fiiller iki mef'ûl alan fiillerdir ve birinci mef'ûl fâilin yerine geçmiş, ikinci mef'ûl ise nasb edilmiştir. Bunun gibi üç meful alan fiiller de vardır. Bu fiillerin birinci mefulları nâib-i fâil olur ve diğerleri nasb edilir. Üçüncü kısımdaki fiiller ise lâzım fiillerdir. B sebeple bu cümlelerdeki nâibi fail zarf, şibh-i cümle veya mastar olarak gelmiştir. Bunlar lazım fiillerin meçhul yapılması konusunda da anlatılmıştı.

Cümlelerin karşısında bulunan örneklerdeki ism-i mef'ûllere baktığında bunların meçhul fiil gibi amel ettiklerini görürsün. Bunlar kendi fiillerinden türemiştir ve fiilleri gibi amel ederler. Lâzım fiiller bir zarf, carr-mecrûr veya mastarlarla kullanılırlar.

İsm-i mefullerin meçhûl fiilleri gibi amel etmesi için, önceki derste geçen ism-i fâilin amel etmesi için gerekli şartları taşıması gerekmektedir. Bir önceki derste bu şartları anlattığımız için burada tekrarlamaya gerek görmüyoruz.

Kurallar:

126) اِسْمُ الْمَفْعُولِ اسْمٌ مَصُوغٌ مِنْ مَصْدَرِ الْفِعْلِ الْمَبْنِيِّ لِلْمَجْهُولِ لِلدَّلَالَةِ عَلَى مَا وَقَعَ عَلَيْهِ الْفِعْلُ.

127) يُصَاغُ اسْمُ الْمَفْعُولِ مِنَ الثُّلَاثِيِّ عَلَى وَزْنِ "مَفْعُول"، وَمِنْ غَيْرِ الثُّلَاثِيِّ عَلَى وَزْنِ اسْمِ فَاعِلِهِ مَعَ فَتْحِ مَا قَبْلَ الْآخِرِ.

128) لَا يُصَاغُ اسْمُ الْمَفْعُولِ مِنَ اللَّازِمِ إِلَّا مَعَ الظَّرْفِ، أَوِ الْجَارِّ وَالْمَجْرُورِ، أَوِ الْمَصْدَرِ.

129) يَعْمَلُ اسْمُ الْمَفْعُولِ عَمَلَ فِعْلِهِ الْمَبْنِيِّ لِلْمَجْهُولِ بِالشُّرُوطِ الَّتِي تَقَدَّمَتْ فِي عَمَلِ اسْمِ الْفَاعِلِ.

126- İsm-i mef'ûl, fiilin yaptığı işten etkileneni ifade eden, meçhul fiilden türetilen bir isimdir.

127- Sülasi fiillerin ism-i mef'ûlu مَفْعُول vezninde türetilir. Mezid fiillerin ism-i mef'ûlu ise fiilin ismi failinin sondan bir önceki harekesi fethalanarak elde edilir.

128- Lazım fiillerin ism-i mef'ûlleri, zarf, car-mecrûr veya mastarlarla birlikte kullanılır.

129- İsm-i mef'ûlun fiili gibi amel etmesi ism-i fâilin fiili gibi amel etmesindeki şartlar gibidir.

ALIŞTIRMALAR

1- İsm-i mef'ûlleri belirleyerek mazi ve müzari fiillerini yaz.

1) قَالَ عَلِيٌّ (رَضِيَ اللهُ عَنْهُ) وَقَدْ عَزَّى الأَشْعَثَ بْنَ قَيْس عَنِ ابْنٍ لَهُ: يَا أَشْعَثُ، إِنْ صَبَرْتَ جَرَى عَلَيْكَ الْقَدَرُ وَأَنْتَ مَأْجُورٌ، وَإِنْ جَزِعْتَ جَرَى عَلَيْكَ الْقَدَرُ وَأَنْتَ مَأْزُورٌ.

2) قِيلَ لِبَعْضِ الْعَرَبِ: مَا الْمُرُوءَةُ فِيكُمْ؟ قَالَ: طَعَامٌ مَأْكُولٌ، وَنَائِلٌ مَبْذُولٌ، وَبِشْرٌ مَقْبُولٌ.

3) قَالَ عَلِيٌّ (رَضِيَ اللهُ عَنْهُ): مَا الْمُبْتَلَى الَّذِي اشْتَدَّ بِهِ الْبَلاَءُ بِأَحْوَجَ إِلَى الدُّعَاءِ مِنَ الْمُعَافِي الَّذِي لاَ يَأْمَنُ الْبَلاَءَ.

4) اَلْمَرْءُ مَخْبُوءٌ تَحْتَ لِسَانِهِ.

5) كُلُّ مَبْذُولٍ مَمْلُولٌ.

6) كُلُّ مَمْنُوعٍ مَرْغُوبٌ فِيهِ.

7) يَجِبُ أَنْ يَكُونَ الْمَنْزِلُ مَوْفُورَ الْهَوَاءِ وَالنُّورِ، مُرَتَّبَ الأَثَاثِ، مُعْتَنًى بِنَظَافَتِهِ، وَأَنْ تَكُونَ لَهُ حَدِيقَةٌ مُنَسَّقَةٌ.

2- Cümlelerde geçen meçhûl fiilleri kendi cümlesi içerisinde ism-i mef'ûl yap ve amel etme durumunu açıkla.

1) هَذَا عَمَلٌ عُرِفَتْ قِيمَتُهُ.

2) هَؤُلاَءِ أَبْطَالٌ ذُكِرَتْ سِيَرُهُمْ فِي كُتُبِ التَّارِيخِ.

3) نُبِتَتِ الْفَرَاغَ مُفْسِدَةٌ.

4) نُثْنِي عَلَى الرِّجَالِ تُنْفَقُ أَمْوَالُهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ.

5) يَنْدَمُ الْبُغَاةُ تُطْلَقُ أَيْدِيهِمْ فِي الْمَظَالِمِ.

6) لاَ تَقْسُ عَلَى رَجُلٍ أُصِيبَ فِي مَالِهِ أَوْ عِيَالِهِ.

7) مَا أَشَدَّ حُزْنَ الرِّجَالِ يُفَاجَئُونَ بِالْمَصَائِبِ.

8) مَا أَشَدَّ ابْتِهَاجَ الْفَقِيرِ يُعْطَى فِي الشِّتَاءِ ثَوْبًا.

3- Cümlelerin fiillerinin yerine manayı bozmayacak şekilde ve gerekli değişiklikleri de yaparak ism-i mef'ûl koy.

1) رَاعَنِي زَئِيرُ الأَسَدِ.
2) جَادَكُمُ الْغَيْثُ.
3) سَأَلْتُ صَدِيقِي كِتَابًا.
4) مَرَرْنَا بِالْحَدِيقَةِ.
5) أَحَاطَ السُّورُ بِالْمَنْزِلِ.
6) حَامَ الطَّائِرُ فِي الْجَوِّ.

4- Zâhiren amel eden ism-i mef'ûlleri belirle ve amel etme sebeplerini açıkla.

1) اَلْعِلْمُ مَعْرُوفَةٌ فَوَائِدُهُ.
2) اَلْبَابُ مُغْلَقٌ.
3) الأَشْجَارُ مَقْطُوعَةٌ أَغْصَانُهَا.
4) اَلْكِتَابُ مُتْقَنٌ طَبْعُهُ.
5) اَلصَّدِيقُ الْمُخْلِصُ مَحْبُوبٌ.
6) اَلْمُقَصِّرُ مَلُومٌ.
7) اَلْحَمَامُ مَقْصُوصُ الأَجْنِحَةِ.
8) اَلْمُهَذَّبُ مَحْمُودٌ.
9) اَلْمَفْقُودُ مَالُهُ حَزِينٌ.
10) دُعَاءُ الْمَظْلُومِ مُسْتَجَابٌ.

5- Cümlelerde geçen ism-i mef'ûllerdeki i'lâl durumlarını açıkla.

1) اَلْمَالُ مَصُونٌ.
2) اَلْمِلْحُ مُذَابٌ.
3) اَلْعَقَارُ مَبِيعٌ.
4) اَلرَّجُلُ مَدِينٌ.
5) اَلْمَنْزِلُ مَبْنِيٌّ.
6) اَلْكِتَابُ مُقْتَنًى.
7) حَفِظْتُ كَثِيرًا مِنَ الشِّعْرِ الْمُخْتَارِ.
8) اَلْكِتَابُ مَطْوِيٌّ.

6- Aşağıdaki fiillerin ism-i mef'ûllerini yaz ve her birini cümle içinde kullan.

قُرِئَ	أُحِبَّ	نُدِبَ	شِينَ	أُعِيدَ
زِينَ	عُصِيَ	اُسْتُعْظِمَ	فُتِحَ	خِيفَ
أُقِيمَ	عُونِدَ	أُلْقِيَ	كُتِبَ	رِيبَ

7- Aşağıdaki lâzım fiillerin ism-i mef'ûllerini yaz ve her birini cümle içinde kullan.

رُغِبَ فِيهِ	مِيلَ إِلَيْهِ	سِيرَ يَوْمٌ كَامِلٌ	عُفِيَ عَنْهُ
فُحِصَ عَنْهُ	هُفِيَ هَفْوَتَانِ	سُخِطَ عَلَيْهِ	ذُهِبَ بِهِ
اُحْتُفِلَ بِهِ	غُضِبَ عَلَيْهِ	أُقِيمَ شَهْرُ رَمَضَانَ	فُرِحَ فَرَحٌ شَدِيدٌ

8- **a)** Üçünde müteaddi fiilden, üçünde de lâzım fiilden türetilmiş ism-i mef'ûl bulunan altı cümle kur.

b) Üçünde elif-lam'lı, diğer üçünde elif-lâm'sız olarak, fiili gibi amel eden ism-i mef'ûl bulunan altı cümle kur.

c) İsm-i mef'ûlun olumsuz bir cümlede; soru cümlesinde; isim cümlesinde haber olarak ve mevsufun sıfatı olarak bulunduğu dört cümle kur.

d) Her birinde ism-i mef'ulun bir nâib-i fâili ve bir mef'ûlun bihi nasb ettiği üç cümle kur.

9- İ'râb Çalışması

a) Örnek:

مَا مُعْطًى أَخُوكَ جَائِزَةً.	
حرف نفي مبني على السكون. Olumsuzluk harfidir, sükûn üzere mebnidir.	مَا
مبتدأ مرفوع بضمة مقدرة على الألف. Mübtedadır, elif üzerine mukadder bir damme ile merfûdur.	مُعْطًى
"أخو" نائب فاعل سد مسد الخبر مرفوع بالواو لأنه من الأسماء الخمسة، والكاف مضاف إليه ضمير مبني على الفتح في محل جر. أخو kelimesi haberin yerine geçen nâib-i fâildir, vâv ile merfûdur çünkü beş isimdendir. Kâf harfi muzâfun ileyhtir, zamirdir, fetha üzere mebnidir, mahallen mecrûrdur.	أَخُوكَ
مفعول به ثان منصوب بالفتحة الظاهرة. İkinci mef'ûlun bihtir. Fetha ile mansûbdur.	جَائِزَةً

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

1) اَلطَّائِرُ مَقْصُوصٌ جَنَاحُهُ.
2) مَا مَعْرُوفَةٌ حَقِيقَةَ الرُّوحِ.
3) اَلْمُسَمَّى هِشَاماً أَخِي.
4) مَنْزِلُكُمْ مَكْسُوَّةٌ أَرَائِكُهُ حَرِيراً.

10- Aşağıdaki beyti açıkla ve i'râbını yap.

مَا عَاشَ مَنْ عَاشَ مَذْمُوماً خَصَائِلُه وَلَمْ يَمُتْ مَنْ يَكُنْ بِالْخَيْرِ مَذْكُورَا

3) اَلصِّفَةُ الْمُشَبَّهَةُ بِاسْمِ الْفَاعِلِ

3- İsm-i fâile benzeyen sıfat

Örnekler:

Tacir saygındır.	اَلتَّاجِرُ شَرِيفٌ.	4	İşçi kaygılıdır.	اَلْعَامِلُ ضَجِرٌ.	1
Genç keskin zekalıdır.	اَلْفَتَى شَهْمٌ.		Kazanan mutludur.	اَلْفَائِزُ فَرِحٌ.	
Asker cesurdur.	اَلْجُنْدِيُّ شُجَاعٌ.		Ceylan kara gözlüdür.	اَلْغَزَالُ أَحْوَرُ.	2
Hırsız korkaktır.	اَللِّصُّ جَبَانٌ.		At gridir.	اَلْحِصَانُ أَشْهَبُ.	
Komutan kahramandır.	اَلْقَائِدُ بَطَلٌ.		Hayvan susuzdur.	اَلْحَيَوَانُ عَطْشَانُ.	3
Demir serttir.	اَلْحَدِيدُ صُلْبٌ.		Ürün iyi sulanmıştır.	اَلزَّرْعُ رَيَّانُ.	

Analiz:

Yukarıdaki örneklerin sonlarında bulunan kelimeler, lâzım fiillerin mastarlarından türemiş olan sıfatlardır. Bu kelimeler, fiilin ifade ettiği yargının subûtunu (devamlılığını) ifade eder. ضجر kelimesi, lâzım sülâsi fiil olan ضَجِرَ fiiinin mastarından türemiş ve "kaygılı olma" eyleminin kişi de sabit (devamlı) bir özellik olduğunu ifade etmektedir. Cümlelerin sonlarında bulunan bütün kelimeler de bu türden sıfatlardır. Bütün bu isimler "Sıfat-ı müşebbehe" diye isimlendirilirler. Bu şekilde isimlendirilmelerinin sebebi sonraki konuda açıklanmıştır.

Birinci, ikinci ve üçüncü kısımda geçen sıfatların fiilleri فَرِحَ babındandır. Dördüncü kısımdaki sıfatların fiilleri ise كَرُمَ babındandır. Bu iki bab, sıfat-ı müşebbehe'nin çoğunlukla yapıldığı iki babdır.

فَرِحَ babından gelen sıfatlar çoğunlukla üç vezinde yapılır.

Üzüntü ve neşe gibi özellikleri ifade edenler birinci kısımdaki örnekler gibi فَعِل veznindedir. Müennesi ise فَعلَة veznindedir.

Kusur, süs ve renk gibi vasıfları ifade edenler ikinci kısımdaki örneklerdeki gibi أفعل veznindedir. Müennesi ise فَعْلاء veznindedir.

Boşluk, doluluk gibi iç duyguları ifade edenler ise üçüncü kısımdaki örneklerdeki gibi فَعْلان vezninde, müennesi ise فَعْلَى veznindedir.

Dördüncü kısımdaki örneklerde yer alan كَرُم babından gelen sıfatlar, farklı vezinlerden gelirler. Bu vezinler örneklerde görüldüğü üzere فَعِيل, فَعْل, فُعَال, فَعَال, فَعَل ve فُعْل vezinleridir.

Bu vezinler dışında sıfat-ı müşebbehelerin bulunduğu farklı vezinler de vardır. Sülasi fiilden türeyen ve ism-i fâili bulunmayan kelimeler de sıfatı müşebbehedir. Örneğin;

شَيْخ, أشْيَب, طَيِّب ve عَفِيف kelimeleri gibi.

Kurallar:

130) اَلصِّفَةُ الْمُشَبَّهَةُ بِاسْمِ الْفَاعِلِ: اِسْمٌ مَصُوغٌ مِنْ مَصْدَرِ الثُّلاَثِيِّ اللاَّزِمِ لِلدَّلاَلَةِ عَلَى مَنْ قَامَ بِهِ الْفِعْلُ عَلَى وَجْهِ الثُّبُوتِ.

131) تَأْتِي الصِّفَةُ الْمُشَبَّهَةُ مِنْ بَابِ "فَرِحَ" عَلَى ثَلاَثَةِ أَوْزَانٍ:

ا) "فَعِل" : فِيمَا دَلَّ عَلَى حُزْنٍ أَوْ فَرَحٍ، وَالْمُؤَنَّثُ مِنْهُ عَلَى "فَعِلَة".

ب) "أَفْعَل": فِيمَا دَلَّ عَلَى عَيْبٍ أَوْ حِلْيَةٍ أَوْ لَوْنٍ، وَالْمُؤَنَّثُ مِنْهُ عَلَى "فَعْلاء".

ج) "فَعْلاَن" : فِيمَا دَلَّ عَلَى خُلُوٍّ أَوِ امْتِلاَءٍ، وَالْمُؤَنَّثُ مِنْهُ عَلَى "فَعْلَى".

132) تَأْتِي الصِّفَةُ الْمُشَبَّهَةُ مِنْ بَابِ "كَرُمَ" عَلَى أَوْزَانٍ شَتَّى أَشْهَرُهَا: "فَعِيل"، و"فَعْل"، و"فُعَال"، و"فَعَال"، و"فَعَل"، و"فُعْل".

133) كُلُّ مَا جَاءَ مِنَ الثُّلاَثِيِّ بِمَعْنَى فَاعِلٍ وَلَمْ يَكُنْ عَلَى وَزْنِهِ فَهُوَ صِفَةٌ مُشَبَّهَةٌ.

130- İsm-i fâile benzeyen sıfat-ı müşebbehe, lâzım sülasi fiillerin mastarlarından türeyen ve niteliğin sürekliliğini ifade eden türemiş isimdir.

131- فَرِحَ babından gelen sıfatı müşebbehelerin üç vezni vardır:

a) فَعِل vezni: Üzüntü ve sevinç gibi vasıfları ifade eder. Müennesi فَعْلَة veznindedir.

b) أَفْعَل vezni: Kusur, süs ve renk gibi vasıfları ifade eder. Müennesi فَعْلاء veznindedir.

c) فَعْلَان vezni: Boşluk, doluluk gibi iç duyguları ifade eder. Müennesi فَعْلَى veznindedir.

132- كَرُمَ babından gelen sıfat-ı müşebbehelerin bir çok vezni vardır. En yaygın olanları فَعِيل، فَعْل، فُعَال، فَعَال، فَعَل،فُعْل vezinleridir.

133- İsm-i fail manasında gelip ism-i fail vezninde olmayan bütün sıfatlar sıfat-ı müşebbehedir.[40]

40 Bütün sıfat-ı müşebbeheler فَاعِل veznine dönüştürülebilir. Örneğin ضَيِّق'den ضَائِق gibi; سَيِّد'den سَائِد gibi; فَرِح'den فَارِح gibi.

عَمَلُ الصِّفَةِ الْمُشَبَّهَةِ

Sıfat-ı Müşebbehenin Amel Etmesi

Örnekler:

1- Rengi kurşuni olan bir at satın aldım.	اِشْتَرَيْتُ الْجَوَادَ الأَشْهَبَ لَوْنُهُ.	1
2- Meydanı geniş olan camiyi ziyaret ettim.	زُرْتُ الْمَسْجِدَ الْفَسِيحَ السَّاحَةَ.	2
3- Işığı güçlü olan lambayı yaktım.	أَوْقَدْتُ الْمِصْبَاحَ الْقَوِيَّ النُّورَ.	3

4- Kaplumbağanın yürüyüşü yavaştır.	اَلسُّلَحْفَاةُ بَطِئٌ سَيْرُهَا.	4
5- Okyanus çok derindir.	اَلْبَحْرُ بَعِيدٌ غَوْرًا.	5
6- Filin cüssesi iridir.	اَلْفِيلُ ضَخْمٌ الْجُثَّةِ.	6

Analiz:

ضَخْم, بَعِيد, بَطِئ, الْقَوِيّ, الْفَسِيح, الأَشْهَب kelimeleri ism-i fâile benzeyen sıfatlardır. İlk üç örnekte elif-lam'lı, son üç örnekte ise elif-lam'sızdırlar.

Bu sıfatlar, kendilerinden sonraki isimlerin âmilidirler. Bu sıfatların ma'mulleri (etkiledikleri isimler) fail olarak merfû olabilirler (1. ve 4. örneklerdeki gibi).

Sıfatın marife olması durumunda şibh-i meful olarak mansûb (2. ve 3. örneklerdeki gibi) veya sıfatın nekre olması durumunda da temyiz olarak mansûb olabilirler (5. örnekteki gibi).

Muzâfun ileyh olarak da mecrûr olabilirler (6. örnekteki gibi).

Örneklerde görüldüğü üzere bu sıfatlar ism-i fail gibi kendinden sonraki ismin âmili olurlar. Bu hususta ism-i fâile benzerler. "İsm-i fâile benzeyen sıfat" diye isimlendirilmesinin sebeplerinden biri de budur.

Kurallar:

134) تَعْمَلُ الصِّفَةُ الْمُشَبَّهَةُ عَمَلَ اسْمِ الْفَاعِلِ الْمُتَعَدِّي لِوَاحِدٍ.

135) يَأْتِي مَعْمُولُ الصِّفَةِ الْمُشَبَّهَةِ عَلَى ثَلَاثِ حَالَاتٍ:

ا) أَنْ يَكُونَ مَرْفُوعاً عَلَى الْفَاعِلِيَّةِ.

ب) أَنْ يَكُونَ مَنْصُوباً عَلَى شِبْهِ الْمَفْعُولِيَّةِ إِنْ كَانَ مَعْرِفَةً، وَعَلَيْهِ أَوْ عَلَى التَّمْيِيزِ إِنْ كَانَ نَكِرَةً.

ج) أَنْ يَكُونَ مَجْرُوراً بِالإِضَافَةِ.

134- Sıfatı müşebbehe tek mef'ûl alan ismi fâil gibi amel eder.[41]

135- Sıfatı müşebbehenin ma'mûlu üç şekilde irablanır:

a) Ma'mul, fâil olarak merfû olur.

b) Ma'mûl marife ise şibh-i mef'ûl olarak mansûb; nekre ise temyiz olarak mansûb olur.

c) İzafetle mecrûr olur.[42]

41 Sıfat-ı müşebbehe mef'ûlun bih almaz. Çünkü lazım fiillerden türerler. Lazım fiiller de mef'ûlun bih almaz.

42 Sıfat elif – lamlı olup ma'mûlü de elif-lamsız ise ma'mûl mecrûr olmaz. Yani, أَنْتَ الْقَوِيُّ قَلْبٍ şeklinde okumak doğru değildir.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki metinde geçen sıfatı müşebbeheleri belirle.

كَانَ هَرُونُ الرَّشِيدُ فَصِيحاً كَرِيماً، هُمَاماً وَرِعاً يَحُجُّ سَنَةً وَيَغْزُو سَنَةً وَكَانَ أَدِيباً فَطِناً، حَافِظاً لِلْقُرْآنِ، كَثِيرُ الْعِلْمِ بِمَعَانِيْهِ، سَلِيمُ الذَّوْقِ، صَحِيحُ التَّمْيِيزِ، جَرِيئاً فِي الْحَقِّ، مَهِيباً عِنْدَ الْخَاصَّةِ وَالْعَامَّةِ، وَكَانَ طَلِقَ الْمُحَيَّا، يُحِبُّ الشُّعَرَاءَ وَيُعْطِيهِم الْعِطَاءَ الْجَزِيلَ وَيُدْنِي مِنْهُ أَهْلَ الأَدَبِ وَالدِّينِ، وَيَتَوَاضَعُ لِلْعُلَمَاءِ.

وَقَدِ اسْتَوْزَرَ يَحْيَى بْنُ خَالِدِ بْنِ بَرْمَكَ، وَكَانَ يَحْيَى هَذَا كَاتِباً بَلِيغاً، سَدِيدَ الرَّأْيِ، حَسَنَ التَّدْبِيرِ، قَوِيًّا عَلَى الأُمُورِ، فَنَهَضَ بِأَعْبَاءِ الدَّوْلَةِ أَتَمَّ نُهُوضٍ، وَسَدَّ الثُّغُورَ وَجَبَى الأَمْوَالَ وَعَمَرَ الأَطْرَافَ، حَتَّى صَارَتِ الدَّوْلَةُ بِفَضْلِ وِزَارَتِهِ مِنْ أَحْسَنِ الدُّوَلِ وَأَكْثَرِهَا خَيْراً.

2- Cümlelerde geçen sıfatı müşebbeheleri belirle.

1) مِصْرُ تُرْبَةٌ غَبْرَاءُ، وَشَجَرَةٌ خَضْرَاءُ، طُولُهَا شهر، وَعَرْضُهَا عشر، يَكْنُفُهَا جَبَلٌ أَغْبَرُ، وَرَمْلٌ أَغْفَرُ، يَخُطُّ وَسَطَهَا نَهْرٌ مَيْمُونُ الْغُدُوَاتِ مُبَارَكُ الرَّوْحَاتِ.

2) نَظَرَ فَيْلَسُوفٌ إِلَى رَجُلٍ حَسَنِ الْوَجْهِ خَبِيثِ النَّفْسِ، فَقَالَ: "بَيْتٌ حَسَنٌ وَفِيهِ سَاكِنٌ نَذْلٌ". وَرَأَى آخَرَ شَابًّا بَهِيَّ الطَّلْعَةِ سَيِّءَ الْخُلُقِ، قَالَ: سَلَبْتَ مَحَاسِنَ وَجْهِكَ فَضَائِلَ نَفْسِكَ.

3) اَلطَّاوُسُ: طَائِرٌ بَدِيعُ الشَّكْلِ جَمِيلُ الصُّورَةِ، يُرَبِّيهِ النَّاسُ لِلزِّينَةِ وَالتَّمَتُّعِ بِمَرْآهُ، لاَ لِلذَّبْحِ وَالْغِذَاءِ، فَإِنَّ لَحْمَهُ جَافٌّ صُلْبٌ عَسِرُ الْهَضْمِ، وَرِيشُهُ ذُو أَلْوَانٍ زَاهِيَةٍ تُعْجِبُ النُّظَّارَ، وَتَخْطَفُ الأَبْصَارَ، مَا بَيْنَ أَحْمَرَ وَرْدِيٍّ، وَأَخْضَرَ زَبَرْجَدِيٍّ، وَأَصْفَرَ عَسْجَدِيٍّ، وَلَهُ جَنَاحَانِ قَصِيرَانِ لاَ يُسَاعِدَانِهِ عَلَى الطَّيَرَانِ إِلاَّ قَلِيلاً، وَذَيْلُهُ طَوِيلٌ جِدًّا ، وَيَتَأَلَّفُ مِنْ رِيشَاتٍ جَمِيلاَتٍ تَتَزَاحَمُ عَلَيْهَا الأَلْوَانُ.

4) اَلْحُرُّ حُرٌّ وَإِنْ مَسَّهُ الضُّرُّ.

5) لاَ تَكُنْ رَطْباً فَتُعْصَرَ، وَلاَ صُلْباً فَتُكْسَرَ.

6) اَلسَّعِيدُ مَنْ وُعِظَ بِغَيْرِهِ، وَالشَّقِيُّ مَنْ وُعِظَ بِنَفْسِهِ.

7) قَلْبُ الأَحْمَقِ فِي فِيهِ، وَلِسَانُ الْعَاقِلِ فِي قَلْبِهِ.

8) اَلْفَقْرُ يُخْرِسُ الْقُطْنَ عَنْ حُجَّتِهِ.

3- Sıfatı müşebbehe ve ismi fâilleri belirle.

يُقَالُ فِي مَدْحِ الْكَلَامِ. هَذَا كَلَامٌ بَيِّنَ الْمَنْهَجِ، سَهْلُ الْمَخْرَجِ، مُطَّرِدُ السِّيَاقِ، مَعْنَاهُ ظَاهِرٌ فِي لَفْظِهِ، وَأَوَّلُهُ دَالٌّ عَلَى آخِرِهِ، بِمِثْلِهِ تُسْتَمَالُ الْقُلُوبُ النَّافِرَةُ، وَتُرَدُّ الْأَهْوَاءُ الشَّارِدَةُ، وَبِمِثْلِهِ يُسَهَّلُ الْعَسِيرُ، وَيُقَرَّبُ الْبَعِيدُ، وَيُذَلَّلُ الصَّعْبُ، وَيُدْرَكُ الْمَنِيعُ.

4- Aşağıdaki fiillerin sıfatı müşebbeheleri yaz ve cümle içinde kullan.

دَقَّ	سَخَا	مَاتَ	قَوِيَ	جَلُدَ
صَعُبَ	سَهُلَ	رَشُقَ	لَانَ	سَادَ
طَمِنَ	غَلِطَ	وَلِهَ	صَدِيَ	ضَاقَ

5- Aşağıdaki sıfatı müşebbeheleri cümle içerisinde kullanarak mazi ve müzari fiillerini yaz.

نَظِيف	شَدِيد	أَشْقَر	عَذْب	مَلْآن
نَشِيط	حُلْو	ضَعِيف	عَرِيض	أَحْوَل

6- Aşağıdaki sıfatı müşebbehelerin müenneslerini cümle içinde kullan.

لَسِن	ذَرِبٌ	أَلْكَن	صَدْيَان	أَبْكَم
أَعْشَى	أَهِيف	طَرِبٌ	أَبْلَجُ	رَيَّان
أَصْفَر	ظَمْآن	أَسْمَر	ضَجِر	أَعْمَى

7- Aşağıdaki sıfatı müşebbehelerin müzekkerlerini cümle içinde kullan.

حَدْبَاء	شَعْبَى	يَقِظَة	ذَكِيَّة	سَوْدَاء
عَضْبَى	نَزِقَة	مَلْآى	فَكِهَة	بَطِرَة
شَكِسَة	شَرِسَة	شَهْبَاء	عَرْجَاء	خَرْسَاء

8- Aşağıdaki terkiplerde geçen ismi fâilleri ve sıfatı müşebbeheleri göster.

عَظِيمُ الشَّأْن	جَزْلُ الْمَعَانِي	سَمَاء مُضْحِيَة	عَفِيفُ النَّفْس
لَيِّنُ الْجَانِب	سَلِسُ الطِّبَاع	فَاقِد الْحِسّ	سَهْل الأَخْلاَق
آثَارٌ رَائِعَةٌ	قَوِيُّ الْحُجَّة	ضَخْمُ الْجُثَّة	مَنْظَر بَهِيج
ذَكِيّ الْفُؤَاد	مَاء عَذْب	تُحْفَة ثَمِينَة	مُتَوَقِّد الذِّهْن
دَوَاءٌ شَاف	شَمْسٌ مُشْرِقَة	لَطِيفُ الْمَحْضَر	صَادِقُ الْوَعْد

9- Aşağıdaki cümlelerde geçen sıfatı müşebbehelerin amel etmelerini açıkla ve mamullerin irablarını belirt.

1) اَلنِّيلُ عَذْبٌ مَاؤُهُ، كَثِيرٌ فَيَضَانُهُ.

2) اَلتِّمْسَاحُ يَأْلَفُ الْمَوَاطِنَ الشَّدِيدَةَ حَرَارَتِهَا، وَهُوَ سَرِيعُ الْعَدْوِ قَوِيُّ الأَظْفَارِ وَالأَسْنَانِ.

3) اَلْخُفَّاشُ حَيَوَانٌ عَجِيبٌ خَلْقاً، طَوِيلٌ عُمْراً، يَطِيرُ بِغَيْرِ رِيشٍ، وَلاَ يُبْصِرُ فِي النَّهَارِ.

4) أُحِبُّ كَرِيمَ الطِّبَاعِ، أَمَّا السَّيِّئَ أَخْلاَقاً فَإِنِّي أَكْرَهُهُ.

5) اَلْفَكِهُ الْمَحْضَرِ مَحْبُوبُ الْعِشْرَةِ.

6) جُمْهُورِيَّةُ مِصْرَ الْعَرَبِيَّةِ لَطِيفٌ جَوُّهَا، كَرِيمٌ أَهْلُهَا.

7) لاَ تَدُومُ صَدَاقَةُ النَّزِقِ طِبَاعاً.

8) اَلْكَدِرُ طَبْعُهُ هُوَ الذَّمِيمُ عِشْرَةً.

10- Cümlelerde geçen sıfatı müşebbehelerin mamullerinin alabilecekleri irabları belirt.

1) هَذَا هُوَ الرَّجُلُ الْكَرِيمُ نَسَبُهُ.

2) اَلْفَائِزُ قَرِيرُ الْعَيْنِ.

3) اَلْكَثِيرُ هَمًّا هُوَ الْعَظِيمُ هِمَّة.

4) اَلْقَلِيلُ الْكَلاَمِ قَلِيلُ النَّدَمِ.

11-a) Üçünde فرح babında, üçünde كرم babında ve üçünde ise farklı bablardan türetilmiş sıfatı müşebbehe bulunan dokuz cümle kur.

b) Üçünde mamulü merfû, üçünde mansûb ve üçünde mecrûr olacak şekilde, sıfat-ı müşebbehe bulunan dokuz cümle kur.

c) Sıfatı müşebbehenin ma'mûlunün mecrûr olamayacağı üç cümle kur.

12-İ'râb Çalışması

a) Örnek:

		اَلْخَطِيبُ طَلْقٌ لِسَانُهُ.
Mübteda ve haber	مبتدأ وخبر.	اَلْخَطِيبُ طَلْقٌ
لسان kelimesi sıfat-ı müşebbehenin fâilidir; hâ zamiri muzâfun ileyhtir.	"لسان" فاعل للصفة المشبهة والهاء ضمير مضاف إليه.	لِسَانُهُ

		اَلأَمْرُ صَعْبٌ مِرَاساً.
Mübteda ve haber	مبتدأ وخبر.	اَلأَمْرُ صَعْبٌ
Temyizdir	تمييز.	مِرَاساً

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

1) بِلَادُنَا كَثِيرَةُ الْخَيْرَاتِ.
2) اَلْعَدُوُّ شَدِيدٌ بَأْساً.
3) لَيْسَ الْعِلْمُ بِهَيِّنٍ نَيْلُهُ.
4) اللَّيِّنُ الْعَرِيكَةِ مَحْبُوبٌ.
5) الشَّكِسُ خُلُقُهُ مَذْمُومٌ.
6) اَلْخَلِيُّ الْفُؤَادِ سَعِيدٌ.

13- İlk beyti açıklayıp i'râbını yap. Sonra son iki beyitte geçen sıfatı müşebbeheleri belirle.

رُبَّ مَهْزُولٍ سَمِينٍ عِرْضُهُ وَسَمِينِ الْجِسْمِ مَهْزُولِ الْحَسَبِ

نَبِّئْ إِنَّ الْبِرَّ شَيْءٌ هَيِّنٌ وَجْهٌ طَلِيقٌ وَكَلَامٌ لَيِّنٌ

وَإِنِّي لَسَهْلٌ مَا تُغَيِّرُ شِمَتِي صُرُوفُ لَيَالِي الدَّهْرِ بِالْفَتْلِ وَالنَّقْضِ

4) اِسْمُ التَّفْضِيلِ

4- İsm-i Tafdîl

ا) تَعْرِيفُهُ وَشُرُوطُهُ

a) Tanımı ve şartları

Örnekler:

Aslan, kaplandan daha cesurdur.	اَلأَسَدُ أَشْجَعُ مِنَ النَّمِرِ.	1
Fil, deveden daha iridir.	اَلْفِيلُ أَضْخَمُ مِنَ الْجَمَلِ.	
Demir, altından daha faydalıdır.	اَلْحَدِيدُ أَنْفَعُ مِنَ الذَّهَبِ.	

Lale gülden daha kırmızıdır.	اَلشَّقِيقُ أَشَدُّ حُمْرَةً مِنَ الْوَرْدِ.	2
Batı, Doğu'dan daha çok gelişmiştir.	اَلْغَرْبُ أَكْثَرُ تَقَدُّمًا مِنَ الشَّرْقِ.	

Analiz:

Birinci kısımda geçen أَشْجَع، أَضْخَم ve أَنْفَع kelimeleri أَفْعَل veznindedirler. Bu vezin, nitelik olarak ortak özelliği bulunan fakat biri diğerinden ortak nitelik bakımından üstün olan şeyleri ifade eder. Örneğin birinci örnekteki أَشْجَع (daha cesur) kelimesi, aslan ve kaplanın cesaret sıfatıyla nitelendiklerini fakat aslanın bu sıfata kaplandan daha fazla sahip olduğunu ifade eder. أَضْخَم ve أَنْفَع kelimeleri için de durum bu şekildedir. Mana ve lafız bakımından bu vezinde olan kelimeler "ism-i tafdil (üstünlük ismi)" diye isimlendirilir.

İlk üç örnekteki ism-i tafdillerin türetildiği fiiller شَجُع, ضَخُمَ ve نَفَعَ fiilleridir. Bu fiiller anlam olarak taaccüb üslûbuna uygun fiillerdir. Birinci bölümde geçen "Taaccüb fiilleri" konusunda anlatıldığı üzere sekiz şartı taşımaktadır. İşte ism-i tafdil'de sadece taaccüb yapılabilen fiillerden türetilebilir.[43]

43 İsm-i tafdil yapılacak kelimede bulunması gereken şartlar şunlardır: Sülâsi olması, tâm fiil olması, olumlu olması, malûm olması, mutassarıf olması, sıfatının أفعل vezninde olmaması ve karşılaştırma yapılabilir bir anlam taşıması.

Bu şartları taşımayan fiillerle ism-i tafdil yapmak için de yine taaccüb üslubunda bu durum için gerekli kuralları uygularız. Yani şartlara uymayan fiilin mastarını mansûb olarak kullanıp öncesinde de أَكْثَر, أَشَدّ gibi tafdilleri getiririz. İkinci kısımdaki örnekler bu şekildedir.[44] Bu yapılardaki mastarlar temyiz olurlar. Taaccüp üslubunda ise mef'ulun bih olarak irablanırlar.

Kurallar:

136) اِسْمُ التَّفْضِيلِ: اِسْمٌ مَصُوغٌ عَلَى وَزْنِ "أَفْعَل" لِلدَّلَالَةِ عَلَى أَنَّ شَيْئَيْنِ اشْتَرَكَا فِي صِفَةٍ وَزَادَ أَحَدُهُمَا عَلَى الآخَرِ فِيهَا.

137) يُصَاغُ اسْمُ التَّفْضِيلِ مِنَ الأَفْعَالِ الَّتِي يَجُوزُ التَّعَجُّبُ مِنْها وَهِيَ الأَفْعَالُ الْجَامِعَةُ الشُّرُوطَ الثَّمَانِيَةَ الَّتِي تَقَدَّمَتْ هُنَاكَ.

138) يَتَوَصَّلُ إِلَى التَّفْضِيلِ مِمَّا لَمْ يَسْتَوْفِ الشُّرُوطَ بِذِكْرِ مَصْدَرِهِ مَنْصُوباً عَلَى التَّمْيِيزِ بَعْدَ "أَشَدّ" أَوْ شِبْهِهَا.

136- İsm-i tafdil أَفْعَل vezninde türetilen ve ortak niteliğe sahip iki şeyden birinin bu nitelik bakımından diğerinden üstün olduğunu ifade eden türemiş bir isimdir.

137- İsm-i tafdil, taaccüb üslubuna uygun olan fiillerden türetilir. Bu fiiller, daha önce anlatıldığı üzere sekiz şartı taşımaktadırlar.

138- Şartları taşımayan fiiller ism-i tafdil yapılırken أَشَدّ ve benzeri[45] kelimelerden sonra bu fiillerin mastarı getirilerek yapılır ve bu mastar temyiz olarak mansûb olur.

---

44 İkinci kısımdaki birinci örnekte, sıfatı أفعل vezninden gelen bir fiil bulunmaktadır. İkinci örnekteki fiil ise sülasi değil mezid fiildir. Bu sebeple ism-i tafdilleri bu şekilde yapılır.

45 İsm-i tafdil olumsuz ve meçhul yapılarla kullanılmaz. Çünkü olumsuz ve meçhul yapıların mastarları müevvel mastar olmak zorundadır ve müevvel mastar da marife olduğundan temyiz olamaz.

ب) حَالاَتُ اسْمِ التَّفْضِيلِ

b)İsm-i tafdilin kullanımı

Örnekler:

Bilgi, paradan daha faydalıdır.	اَلْعِلْمُ أَنْفَعُ مِنَ الْمَالِ.	1
Güneş yerküreden daha büyüktür.	اَلشَّمْسُ أَكْبَرُ مِنَ الأَرْضِ.	
Dağlar tepelerden daha yüksektir.	اَلْجِبَالُ أَعْلَى مِنَ التِّلاَلِ.	

En büyük çocuk zekidir.	اَلْوَلَدُ الأَكْبَرُ ذَكِيٌّ.	2
En büyük ev güzeldir.	اَلدَّارُ الْكُبْرَى جَمِيلَةٌ.	
En büyük inekler cılızdır.	اَلْبَقَرَاتُ الْكُبْرَيَاتُ هَزِيلاَتٌ.	

Kitap en iyi dosttur.	اَلْكِتَابُ أَفْضَلُ سَمِيرٍ.	3
Kahire Mısır'ın en geniş şehridir.	اَلْقَاهِرَةُ أَوْسَعُ مَدِينَةٍ فِي مِصْرَ.	
İlim adamları en faydalı insanlardır.	رِجَالُ الْعِلْمِ أَنْفَعُ رِجَالٍ.	

Aişe, kadınların en erdemlisidir.	عَائِشَةُ أَفْضَلُ النِّسَاءِ أَوْ فُضْلاَهُنَّ.	4
Mekke ve Medine şehirlerin en saygınıdır	مَكَّةُ وَالْمَدِينَةُ أَشْرَفُ الْمُدُنِ أَوْ أَشْرَفَا الْمُدُنِ.	
Çalışan alimler insanların en faziletlisidir	اَلْعُلَمَاءُ الْعَامِلُونَ أَفْضَلُ النَّاسِ أَوْ أَفَاضِلُهُمْ.	

Analiz:

Yukarıdaki örneklerin hepsinde bir ism-i tafdil bulunmaktadır. Bu ism-i tafdilleri incelediğinde birinci kısımdaki örneklerde elif-lamsız ve izafetten mücerret olduklarını; ikinci kısımdaki örneklerde elif-lamlı olduklarını; üçüncü kısımdaki örneklerde nekre bir isme muzâf olduklarını; dördüncü kısımdaki örneklerde ise marife bir isme muzâf olduklarını görürsün. Bu şekilde dört durumda kullanılırlar.

İsmi tafdilin elif lamsız ve izafetten mücerret olduğu birinci kısımdaki örneklerde ism-i tafdil müfred ve müzekker; mufaddalun aleyh (kendisine karşı üstün tutulan) ise مِن harf-i cerriyle mecrûr olarak gelmiştir.

İsm-i tafdilin elif-lamlı olarak geldiği ikinci kısımdaki örneklerde ise ism-i tafdil nitelediği isme mutabık (uyumlu) olarak ve kendisinden sonra da mufaddalun aleyh olmaksızın gelmiştir.

İsm-i tafdilin nekreye muzâf olarak geldiği üçüncü kısımdaki örneklerde ism-i tafdil birinci kısımdaki örneklerde olduğu gibi müfred ve müzekker olarak gelmiştir.

Marifeye muzâf olduğu dördüncü kısımdaki örneklerde ise mutabık (uyumlu) veya gayr-ı mutabık olarak iki şekilde gelebildiğini görürsün.

Kural:

139) لِاسْمِ التَّفْضِيلِ أَرْبَعُ حَالَاتٍ:

ا) أَنْ يَكُونَ مُجَرَّداً مِنْ "ال" وَالإِضَافَةِ، وَفِي هَذِهِ الْحَالِ يَجِبُ إِفْرَادُهُ وَتَذْكِيرُهُ وَالإِتْيَانُ بَعْدَهُ بِالْمُفَضَّلِ عَلَيْهِ مَجْرُوراً بِـ"مِنْ".

ب) أَنْ يَكُونَ مُحَلًّى بِـ "ال"، وَفِي هَذِهِ الْحَالِ تَجِبُ مُطَابَقَتُهُ لِمَوْصُوفِهِ، وَلاَ يُؤْتَى بَعْدَهُ بِالْمُفَضَّلِ عَلَيْهِ.

ج) أَنْ يَكُونَ مُضَافاً إِلَى نَكِرَةٍ، وَفِي هَذِهِ الْحَالِ يَجِبُ إِفْرَادُهُ وَتَذْكِيرُهُ.

د) أَنْ يَكُونَ مُضَافاً إِلَى مَعْرِفَةٍ، وَهُنَا تَجُوزُ فِيهِ الْمُطَابَقَةُ وَعَدَمُهَا.

139- İsm-i tafdil dört şekilde kullanılır:

a) Elif lamsız ve izafetten mücerret olur. Bu durumda müfred – müzekker olur ve sonrasında مِن ile mecrûr bir mufaddalun aleyh getirilir.

b) Elif – lamlı olur. Bu durumda nitelediği isimle (sayı ve cinsiyet yönünden) uyumlu olur. Sonrasında da mufaddalun aleyh bulunmaz.

c) Nekreye muzâf olur. Bu durumda müfred – müzekker kullanılır.

d) Marifeye muzâf olur. Bu durumda mutâbık (uyumlu) veya gayr-ı mutâbık (uyumsuz) olabilir.

ج) عَمَلُ اسْمِ التَّفْضِيلِ

c)İsm-i tafdilin amel etmesi

Örnekler:

İpek pamuktan daha pahalıdır.	اَلْحَرِيرُ أَغْلَي مِنَ الْقُطْنِ.	1
Nil nehri, Fırat'tan daha uzundur.	اَلنِّيلُ أَطْوَلُ مِنَ الْفُرَاتِ.	2
Helikopter trenden daha hızlıdır.	اَلطَّيَّارَةُ أَسْرَعُ مِنَ الْقِطَارِ.	3

Mısır topraklarındaki pamuktan daha kaliteli pamuğun bulunduğu bir yer yoktur.	مَا مِنْ أَرْضٍ أَجْوَدُ فِيهَا الْقُطْنُ مِنْهُ فِي أَرْضِ مِصْرَ.	4
Senden başkası, ona daha yakın olup da iyilik yapan olmasın.	لاَ يَكُنْ غَيْرُكَ أَقْرَبَ إِلَيْهِ الْخَيْرُ مِنْهُ إِلَيْكَ.	5
Teşekküre, başa kakmayan bir hayırseverden daha layık birini gördün mü?	أَ رَأَيْتَ رَجُلاً أَوْلَى بِهِ الشُّكْرُ مِنْهُ بِمُحْسِنٍ لاَ يَمُنُّ؟	6

Analiz:

Birinci kısımdaki أَغْلَى, أَطْوَل ve أَسْرَع kelimeleri ism-i tafdildir ve her biri fâili هو olan müstetir bir zamiri ref eder.

İkinci kısımdaki örneklerde zahir bir ismi ref eden أَجْوَد, أَقْرَب ve أَوْلَى ism-i tafdillerini incelediğinde aynı anlamdaki fiillerinin bu isimlerin yerine geçmesinin anlamca uygun olduğunu görürsün. Mesela dördüncü örnek için şöyle de diyebilirsin:

مَا مِنْ أَرْضٍ يَجُودُ فِيهَا الْقُطْنُ كَجَوْدَتِهِ فِي مِصْرَ.

Olumsuz, nehiy ve soru cümlelerinden sonra gelen ism-i tafdiller bu şekilde amel ederler. Merfû olan ismi, iki yönüyle kendisiyle kıyaslanan bir isim olur.[46]

46 Örneğin dördüncü örnekteki anlam şu şekildedir: "Pamuk Mısır topraklarında ekili olması yönüyle başka bir bölgede ekili olması yönünden kendisinden daha kalitelidir."

Kural:

140) يَرْفَعُ اسْمُ التَّفْضِيلِ الضَّمِيرَ الْمُسْتَتِرَ، وَلاَ يَرْفَعُ الظَّاهِرَ قِيَاساً إِلاَّ إِذَا صَحَّ أَنْ يَقَعَ فِي مَوْضِعِهِ فِعْلٌ بِمَعْنَاهُ: وَهَذَا مُطَّرِدٌ فِي كُلِّ مَوْضِعٍ يَقَعُ فِيهِ اسْمُ التَّفْضِيلِ بَعْدَ نَفْيٍ أَوْ شِبْهِهِ. وَيَكُونُ مَرْفُوعُهُ أَجْنَبِياً مُفَضَّلاً عَلَى نَفْسِهِ بِاعْتِبَارَيْنِ.

140- İsm-i tafdil müstetir zamiri ref eder. Zahir bir ismi ise ism-i tafdilin yerine aynı manadaki fiilinin gelmesinin anlamca uygun olması durumunda ref eder. Olumsuz, soru ve nehiy cümlelerinden sonra gelen ism-i tafdilin bulunduğu her durum için bu sabittir. Merfû olan ismi, iki yönüyle kendisiyle kıyaslanan bir isim olur.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki cümlelerde geçen ism-i tafdilleri belirle.

قَالَ هِشَامُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ لِخَالِدِ بْنِ صَفْوَانَ: صِفْ لِي جَرِيراً وَالْفَرَزْدَقَ وَالأَخْطَلَ، فَقَالَ: "يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، أَمَّا أَعْظَمُهُمْ فَخْراً، وَأَبْعَدُهُمْ ذِكْراً، وَأَحْسَنُهُمْ عُذْراً، وَأَسْيَرُهُمْ مَثَلاً، وَأَقَلُّهُمْ غَزَلاً، الْبَحْرُ الطَّامِي إِذَا زَخَرَ وَالسَّامِي إِذَا خَطَرَ، الْفَصِيحُ اللِّسَانِ، الطَّوِيلُ الْعِنَانِ، فَالْفَرَزْدَقُ."

"وَأَمَّا أَحْسَنُهُمْ نَعْتاً، وَأَمْدَحُهُمْ بَيْتاً، وَأَقَلُّهُمْ فَوْتاً، الَّذِي إِذَا هَجَا وَضَعَ، وَإِذَا مَدَحَ رَفَعَ، فَالأَخْطَلُ."

"وَأَمَّا أَغْزَرُهُمْ بَحْراً، وَأَفْهَمُهُمْ شِعْراً، وَأَكْثَرُهُمْ ذِكْراً، الأَغَرُّ الأَبْلَقُ الَّذِي إِنْ طَلَبَ لَمْ يُسْبَقْ، وَإِنْ طُلِبَ لَمْ يُلْحَقْ، فَجَرِيرٌ. وَكُلُّهُمْ ذَكِيُّ الْفُؤَادِ، رَفِيعُ الْعِمَادِ (سَيِّد)، وَارِي الزَّنَادِ (كَرِيم)."

قَالَ مَسْلَمَةُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ وَكَانَ حَاضِراً: "مَا سَمِعْنَا بِمِثْلِكَ يَا بْنَ صَفْوَانَ فِي الأَوَّلِينَ وَلاَ فِي الآخِرِينَ، أَشْهَدُ أَنَّكَ أَحْسَنُهُمْ وَصْفاً، وَأَلْيَنُهُمْ عَطْفاً وَأَخَفُّهُمْ مَقَالاً وَأَكْرَمُهُمْ فِعَالاً".

2- Aşağıdaki mesellerden (atasözü) dört tanesini açıkla ve mesellerde muzâf, elif-lamlı veya elif lamsız ism-i tafdilleri belirleyerek kullanım kurallarını açıkla.

1) وَعْدُ الْكَرِيمِ أَلْزَمُ مِنْ دَيْنِ الْغَرِيمِ.

2) اَلْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى.

3) خَيْرُ الْغِنَى الْقُنُوعُ، وَشَرُّ الْفَقْرِ الْخُضُوعُ.

4) مَا أُضِيفَ شَيْءٌ إِلَى شَيْءٍ أَحْسَنُ مِنْ عِلْمٍ إِلَى حِلْمٍ.

5) مَا النَّارُ فِي الْفَتِيلَةِ بِأَحْرَقَ مِنَ التَّعَادَى فِي الْقَبِيلَةِ.

6) مَوْتٌ فِي قُوَّةٍ وَعِزٍّ أَصْلَحُ مِنْ حَيَاةٍ فِي ذِلٍّ وَعَجْزٍ.

7) أَجْرَأُ النَّاسِ عَلَى الأَسَدِ أَكْثَرُهُمْ لَهُ رُؤْيَةً.

8) أَفْضَلُ الْخِلَالِ حِفْظُ اللِّسَانِ.

3- Aşağıdaki fiillerin ism-i tafdillerini yap ve dört tanesini cümle içinde kullan.

جَارَ	أَخْضَرَ	جَالَ	حَكَى	جَهِلَ
حَمَى	تَأَخَّرَ	اِنْحَدَرَ	حَذِرَ	جَفَا
حَارَ	حَلاَ	اِقْتَرَبَ	جَمُلَ	أَعْطَى
جَبُنَ	أَهْمَلَ	اِتَّسَعَ	جَاعَ	حَنَّ

4- Aşağıdaki zamirlerin her biriyle, ism-i tafdilin dört kullanımını gösteren dörder cümle kur.

هُوَ . هِيَ . هُمَا . هُمْ . هُنَّ

5- Aşağıdaki isimleri مِنْ ile mecrûr yaparak uygun bir ism-i tafdille cümle içinde kullan.

الجَمْر	السموءل	الثَّعْلَب	السَهْم	فَلَق الصُّبْح
نَعَامَة	القُطَاة	اللَّيْل	الطَاوُس	بَيْت الْعَنْكَبُوت
النَجْم	إِغْفَاءَة الفَجْرِ	أَسَد	سَحْبَان	البَرْق
الجَبَل	الأَحْنَف	حَاتَم	النَسِيم	لَمْح الْبَصَر

6- Aşağıdaki ifadelerde geçen ism-i tafdillerin mazi fiillerini yaz ve bu fiilleri cümle içinde kullan.

1) آمَنُ مِنْ حمامِ مَكَّة
2) أَجْمَعُ مِنْ نَحْلَة
3) أَشْجَى مِنْ حَمَامَة
4) أَثْبَتُ مِنْ رَضْوَى
5) أَجْرَأُ مِنْ لَيْث
6) أَجْدَى مِنَ الْغَيْث
7) أَحْذَرُ مِنْ ذِئْب
8) أَحْكَى مِنْ قِرْد
9) أَعْلَى مِنَ السَّمَاء

7- İsm-i tafdilin kullanım durumlarını dikkate alarak aşağıdaki cümleyi ikil ve çoğul yap.

هَذَا الْوَلَدُ أَكْبَرُ إِخْوَتِهِ عَقْلاً.

8- Aşağıdaki cümleyi ikil ve cemi şekilleriyle yeniden kur.

مَنْ قَنَعَ بِمَا عِنْدَهُ فَهُوَ الأَسْعَدُ حَيَاةً.

9- **a)** Elif-lamlı bir ismi tafdili muhatab kipindeki bütün munfasıl merfû zamirlere haber yap.

b) Nekreye muzâf bir ism-i tafdili mütekellim kipindeki munfasıl merfû zamirlere haber yap.

c) Marifeye muzâf bir ism-i tafdili bütün işaret isimlerine haber yap.

10-İlk üçünde müstetir bir zamiri ref eden ve üçünde de zahir bir ismi ref eden ism-i tafdilin bulunduğu altı cümle kur; cümlelerdeki mufaddal ve mufaddalun aleyhleri belirt.

11-İ'râb Çalışması

a) Örnek:

مَا مِنْ حَدِيقَةٍ أَجْمَلُ فِيهَا الزَّهْرُ مِنْهُ فِي حَدِيقَتِكُمْ.	
نافية. Olumsuzluk harfi	مَا
حرف جر زائد مبنى على السكون. Zâid harfi cerdir, sükûn üzere mebnidir.	مِنْ
مبتدأ مرفوع بضمة مقدرة. Mübtedadır, takdiri bir damme ile merfûdur.	حَدِيقَةٍ
خبر المبتدأ مرفوع بالضمة الظاهرة. Haberdir, damme ile merfûdur.	أَجْمَلُ
جار ومجرور حال من "الزهر". Carr- mecrûrdur. الزهر kelimesinden hâldir.	فِيهَا
فاعل "أجمل". أجمل kelimesinin fâilidir.	الزَّهْرُ
جار ومجرور ومتعلقان بأجمل. Carr- mecrûrdur, أجمل tafdilinin müteallikidir.	مِنْهُ
"في حديقة" جار ومجرور حال من الهاء في "منه"، و"كم" ضمير مضاف إليه. في حديقة ifadesi carr-mecrûrdur, منه'daki hâ zamirinden hâldir; كم zamirdir, muzâfun ileyhtir.	فِي حَدِيقَتِكُمْ

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

1) القَاهِرَةُ أَكْثَرُ سُكَّاناً مِنَ الإِسْكَنْدَرِيَّة.

2) لَمْ أَرَ رَجُلاً أَشَدَّ فِي قَلْبِهِ الْعَطْفُ مِنْهُ فِي قَلْبِ أَخِيكَ.

12-Aşağıdaki beyti açıkla ve i'râbını yap.

وَلِلْكَفُّ عَنْ شَتْمِ اللَّئِيمِ تَكَرُّماً أَضَرُّ لَهُ مِنْ شَتْمِهِ حِينَ يُشْتَمُ

5) اِسْمَا الزَّمَانِ وَالْمَكَانِ

5- İsm-i zemân ve ism-i mekân

Örnekler:

Mısır, turistlerin uğrak yeridir.	مِصْرُ مَهْبِطُ السُّيَّاحِ.	1	Şehrin eğlence merkezi muazzamdır.	مَلْهَى الْمَدِينَةِ فَخْمٌ.	1
Yer, altının kaynağıdır.	اَلْأَرْضُ مَعْدِنُ الذَّهَبِ.	2	Nehir yatağı dardır.	مَجْرَى النَّهْرِ ضَيِّقٌ.	
Suyun kaynağı kalabalıktır.	مَوْرِدُ الْمَاءِ مُزْدَحِمٌ.		Futbol sahası geniştir.	مَلْعَبُ الْكُرَةِ فَسِيحٌ.	
Araba durağı uzaktır.	مَوْقِفُ السَّيَّارَاتِ بَعِيدٌ.		Cam fabrikası kapalıdır.	مَصْنَعُ الزُّجَاجِ مُغْلَقٌ.	
Mescit yakındır.	اَلْمُصَلَّى قَرِيبٌ.	3	Köyün manzarası güzeldir.	مَنْظَرُ الرِّيفُ بَدِيعٌ.	
Park güzeldir.	اَلْمُتَنَزَّهُ جَمِيلٌ.		Evin girişi görkemlidir.	مَدْخَلُ الدَّارِ بَهِيجٌ.	

Analiz:

Örneklerde geçen ilk kelimelerin hepsi eylemin gerçekleştiği yeri ifade eden ve mastardan türemiş isimlerdir. Bu isimler "ism-i mekân" diye isimlendirilirler.

Birinci kısımda geçen ism-i mekânlar مَفْعَل veznindedir. Bu isimlerin fiilleri ise ilk iki örnekte illetli fiil, sonraki iki örnekte müzarisi fethalı fiiller, son iki örnekte ise müzarisi dammeli fiillerdir.

İkinci kısımdaki isim-i mekânlar ise مَفْعِل veznindedir. Bu isimlerin fiilleri ise ilk iki örnekte sahih ve müzarisi kesralı, son iki örnekte ise misâl fiillerdir.

Üçüncü kısımdaki isim-i mekânlar ise mezid fiillerin isim-i mef'ûlleridir.

Eylemin zamanını ifade eden isimlerde aynı şekilde türetilir ve "isim-i zemân" diye isimlendirilir. Yapılışları ve vezinleri isim-i mekân ile aynıdır ve hiçbir fark yoktur. (İsm-i zemân mı yoksa mekân mı oldukları anlamdan çıkarılır.). Örneğin:

مَرْحَلُ الضَّيْفِ غَدًا. – Misafirin gidiş zamanı yarındır.

مَهْبِطُ السُّيَّاحِ فِي مِصْرَ فَصْلُ الشِّتَاءِ. – Turistlerin Mısır'a geliş zamanları kış mevsimidir.

مُلْتَقَى الجَمْعَيْنِ الأَحَدُ. – Toplantı zamanı Pazar günüdür.

Kurallar:

141) اِسْمَا الزَّمَانِ وَالْمَكَانِ: اسْمَانِ مَصُوغَانِ مِنَ الْمَصْدَرِ لِلدَّلَالَةِ عَلَى زَمَانِ الْفِعْلِ أَوْ مَكَانِهِ.

142) وَيُصَاغَانِ مِنَ الثُّلَاثِيِّ عَلَى وَزْنِ "مَفْعَل" إِذَا كَانَ الْفِعْلُ نَاقِصاً، أَوْ كَانَ الْمُضَارِعُ مَفْتُوحَ الْعَيْنِ أَوْ مَضْمُومَهَا، وَعَلَى وَزْنِ "مَفْعِل" إِذَا كَانَ الْفِعْلُ صَحِيحَ الآخِرِ مَكْسُورَ الْعَيْنِ فِي الْمُضَارِعِ، أَوْ كَانَ مِثَالاً صَحِيحَ الآخِرِ.

143) وَيُصَاغَانِ مِنْ غَيْرِ الثُّلَاثِيِّ عَلَى وَزْنِ اسْمِ الْمَفْعُولِ.

141- Zaman ve mekan isimleri eylemin meydana geldiği zamanı veya mekanı ifade eden mastardan türemiş isimlerdir.

142- Sülasi fiillerde, fiil nakıs veya müzarisi fethalı veya dammeli fiil ise مَفْعَل vezninde türetilirler. Fiil sahih ve müzarisi kesralı veya sahih misal fiil ise مَفْعِل vezninde türetilir.[47]

143- Mezid fiillerin ism-i zemân ve mekânları ism-i mef'ul vezinlerinden türetilir.[48]

---

47 مفعل vezninin sonuna dişilik te'si de (ة) eklenebilir. مقبرة، مدرسة، مزرعة، مفازة gibi.

48 Mezid fiillerin zaman ve mekan isimleri, mimli mastarları ve ism-i mefulleri aynı vezinden türetilir. Hangi anlama geldiği cümledeki ip uçlarından hareketle ayırt edilir.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki cümlelerde geçen ism-i zemân ve mekanları belirleyerek sebebiyle birlikte harekele.

1) مَقتلُ الرَّجُلِ بَيْنَ فَكَّيْهِ. (قَتَلَ . يَقْتُلُ)

2) لِكُلِّ سِرٍّ مستودع.

3) يُؤْتَى الْحَذِرُ مِنْ مأمنه. (أَمِنَ . يَأْمَنُ)

4) مجلس الْعِلْمِ رَوْضَةٌ. (جَلَسَ . يَجْلِسُ)

5) وَضْعُ الإِحْسَانِ فِي غَيْرِ موضعه ظُلْمٌ.

6) مبتدأ الزِّرَاعَاتِ الشَّتَوِيَّةِ فَصْلُ الْخَرِيفِ.

7) منضج الْعِنَبِ فَصْلُ الصَّيْفِ. (نَضِجَ . يَنْضَجُ)

8) مطلع الشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ. (طَلَعَ . يَطْلُعُ)

9) اَلظُّلْمُ مرتعه وَخِيمٌ. (رَتَعَ . يَرْتَعُ)

10) موعدهُمْ الصُّبْحُ.

11) اَلدُّنْيَا دَارُ مجاز، وَالآخِرَةُ دَارُ قَرَارٍ ، وَالْعَاقِلُ مَنْ أَخَذَ مِنْ ممرّه لِمقرّه.

12) منبع النِّيلِ فِي بِلاَدِ الْحَبَشَةِ وَمصبه فِي مِصْر. (نَبَعَ . يَنْبُعُ)

2- Aşağıdaki fiillerin ism-i zaman ve mekan isimlerini harekesiyle yaz ve i'lâle uğrayanları sebebiyle açıkla.

قَامَ	بَكَى	وَصَلَ	أَنَاخَ	أَوَى
جَرَى	ضَاقَ	طَافَ	شَرِبَ	نَفَذَ
انْقَلَبَ	نَهَلَ	اصْطَادَ	آبَ	مَرَّ
أَقَامَ	صَادَ	ظَهَرَ	عَادَ	اِسْتَخْرَجَ

3- Aşağıdaki ism-i zaman ve mekanları harekeleyerek her birini cümle içinde kullan.

مجال	مجمع	محط	منزل	مذبحة
مبحث	منهج	مطعم	مرجع	مرصد
مستوصف	مكتب	مستقر	مبيت	مستشفى

4- "مَكَانَة" kelimesinin fiili مَكُنَ veya كَانَ olabilir. Hangi durumda ism-i mekan olur ve her iki fiile göre vezni nedir?

5- Aşağıdaki fiillerin mastarlarından zaman ve mekan isimlerini yaz ve cümle içerisinde kullan.

يَحْزُنُ يَزُورُ يُشَاهِدُ يَجْتَمِعُ يَنْصَرِفُ

6- **a)** Her birinde مَفْعَل vezninden bir ism-i mekan bulunan üç cümle kur.

b) Her birinde مَفْعِل vezninden bir ism-i zaman bulunan üç cümle kur.

c) İsm-i mef'ûl vezninden ism-i mekan bulunan üç cümle kur.

d) İsm-i mef'ûl vezninden ism-i zaman bulunan üç cümle kur.

7- Aşağıdaki beyitlerden birini açıklayıp i'râbını yap ve beyitlerde geçen mekan isimlerini belirle.

وَلَرُبَّ نَازِلَةٍ يَضِيقُ بِهَا الْفَتَى ذَرْعاً وَعِنْدَ اللهِ مِنْهَا الْمَخْرَجُ

وَفِي النَّاسِ إِنْ رَثَّتْ حِبَالُكَ وَاصِلٌ وَفِي الأَرْضِ عَنْ دَارِ الْقِلَى مُتَحَوَّلُ

6) اِسْمُ الآلَة

6- İsm-i Âlet

Örnekler:

Kapıyı anahtarla açtım.	فَتَحْتُ الْبَابَ بِالْمِفْتَاحِ.	1
Tahtayı testere ile kestim.	نَشَرْتُ الْخَشَبَ بِالْمِنْشَارِ.	
Toprağı sabanla sürdüm.	حَرَثْتُ الأَرْضَ بِالْمِحْرَاثِ.	
Demiri eğe ile törpüledim.	بَرَدْتُ الْحَدِيدَ بِالْمِبْرَدِ.	2
Yünü eğirmeç ile eğirdim.	غَزَلْتُ الصُّوفَ بِالْمِغْزَلِ.	
Deveyi yular ile sürdüm.	قُدْتُ الْجَمَلَ بِالْمِقْوَدِ.	
Hizmetçi yeri süpürge ile süpürdü.	كَنَسَ الْخَادِمُ الأَرْضَ بِالْمِكْنَسَةِ.	3
Demirci çekiçle demiri dövdü.	طَرَقَ الْحَدَّادُ الْحَدِيدَ بِالْمِطْرَقَةِ.	
Çocuk yemeği kaşıkla yedi.	لَعِقَ الطِّفْلُ الطَّعَامَ بِالْمِلْعَقَةِ.	

Analiz:

Bütün örneklerin sonunda bulunan ve kesralı mimle başlayan kelimelerin hepsi müteaddi sülâsi fiillerin mastarlarından türemiş olan alet isimleridir. Her biri, eylemin yapıldığı bir araç veya aleti ifade eder. Bu sebeple "ism-i alet" diye isimlendirilir. Örneğin birinci cümledeki مِفْتَاح kelimesi sülasi ve müteaddi bir fiil olan فَتَحَ fiilinin mastarından türemiştir ve açma işinin yapıldığı aleti (anahtarı) ifade etmektedir. İkinci cümledeki مِنْشَار kelimesi sülasi ve müteaddi bir fiil olan نَشَرَ fiilinin mastarından türemiştir ve biçme işinin yapıldığı aleti (testereyi) ifade etmektedir.

Yukarıdaki örneklerde geçen alet isimlerine baktığında birinci kısımdakiler مِفْعَال vezninde, ikinci kısımdakiler مِفْعَل vezninde ve üçüncü kısımdakiler de مِفْعَلَة veznindedir. Bu vezinler türemiş olan ism-i alet vezinleridir ve hepsi de semaidir.

Kurallar:

144) اِسْمُ الآلَة: اسْمٌ مَصُوغٌ مِنْ مَصْدَرِ الثُّلاثِيِّ الْمُتَعَدِّي، لِلدَّلالَةِ عَلَى مَا وَقَعَ الْفِعْلُ بِوَسَاطَتِه.

145) لِاسْمِ الآلَةِ ثَلاثَةُ أَوْزَانٍ سَمَاعِيَّةٍ وَهِي: مِفْعَال وَمِفْعَل وَمِفْعَلَة.

144- İsm-i âlet; müteaddi sülâsi fiillerin mastarlarından türeyen ve eylemin yapıldığı aleti ifade eden türemiş isimdir.

145- İsm-i âletin üç vezni vardır. Bunlar مِفْعَال, مِفْعَل ve مِفْعَلَة vezinleridir.

ALIŞTIRMALAR

1- Cümlelerde geçen âlet isimlerini belirleyerek fiillerini söyle.

1) اَلْعِشْرَةُ مِحَكُّ الأَصْدِقَاءِ.

2) عَقْلُ الرَّجُلِ مِيزَانُهُ.

3) اَلْمِخْبَرَة تَحْتَاجُ إِلَى مِدَادٍ، وَالْمِبْرَاةُ فِي حَاجَةٍ إِلَى شَحْذٍ.

4) يَحْتَاجُ الطَّبَّاخُ فِيمَا يَحْتَاجُ إِلَى مِقْلاةٍ وَمِغْرَفَةٍ وَمِصْفَاةٍ.

5) اَلْمُؤْمِنُ مِرْآةُ أَخِيهِ.

2- Aşağıdaki fiillerden âlet isimleri türet ve her birini cümle içinde kullan.

سبر	قرض	ثقب	شرط	قصّ
سنّ	شوى	بضع	وسم	نظر

3- Her biri farklı vezindeki bir âlet ismiyle başlayan üç cümle kur.

4- Aşağıdaki beyitlerden birini açıkla ve i'râbını yap. Beyitlerde geçen alet isimlerinin vezinlerini belirt.

لِسَانِي وَسَيْفِي صَارِمَانِ كِلاهُمَا ... وَيَبْلُغُ مَالاَ يَبْلُغُ السَّيْفُ مِذْوَدِي[49]

فَلاَ الْمَالُ، يُنْسِينِي حَيَائِي وَعِفَّتِي ... وَلاَ وَاقِعَاتُ الدَّهْرِ يَفْلُلْنَ مِبْرَدِي[50]

---

49 مِذْوَد; Kastedilen "herşeyi ortaya döken dil".

50 مبرد demirin törpülendiği "eğe"dir. Burada kastedilen onun gücü ve dayanıklılığıdır.

تَمْرِينَاتٌ عَامَّةٌ فِي الْمُشْتَقَاتِ

Türemiş İsimlerle İlgili Genel Alıştırmalar

5- Aşağıdaki metinde geçen türemiş isimleri belirle.

كَانَ مُعَاوِيَةُ (رَضِيَ اللهُ عَنْهُ) عَاقِلاً لَبِيباً مَاهِراً فِي السِّيَاسَةِ حَسَنَ التَّدْبِيرِ حَلِيماً يَحْلُمُ فِي مَوْضِعِ الْحِلْمِ، وَيَشْتَدُّ فِي مَوَاطِنِ الشِّدَّةِ، وَكَانَ كَرِيماً مِعْطَاءً بَذَّالاً لِلْمَالِ، مُحِبًّا لِلرِّيَاسَةِ مَشْغُوفاً بِهَا.

وَكَانَ (رَضِيَ اللهُ عَنْهُ) مُرَبِّيَ دُوَلٍ وَسَائِسَ أُمَمٍ وَرَاعِيَ مَمَالِكَ، وَقَدِ ابْتَكَرَتْ فِي الدَّوْلَةِ أَشْيَاءَ لَمْ يَسْبِقْ أَحَدٌ إِلَيْهَا، فَهُوَ أَسْبَقُ مَنْ وَضَعَ الْبَرِيدَ، وَرَفَعَ الْحِرَابَ بَيْنَ أَيْدِي الْمُلُوكِ.

وَكَانَ مِنْ أَدْهَى الدُّهَاةِ: رَوَى أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ (رَضِيَ اللهُ عَنْهُ) قَالَ لِجُلَسَائِهِ يَوْماً: أَ تَذْكُرُونَ كِسْرَى وَقَيْصَرَ وَدَهَاءَهُمَا وَفِيكُمْ مُعَاوِيَةُ؟ وَقَدْ وَصَفَهُ عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبَّاسٍ، وَكَانَ نَقَّاداً فَقَالَ: مَا رَأَيْتُ أَلْيَقَ مِنْ أَعْطَافِ مُعَاوِيَةَ بِالرِّيَاسَةِ وَالْمُلْكِ.

6- Aşağıdaki türemiş isimlerin türlerini belirt.

مِغْوَار	أَنِيق	غَاضِب	عُلْيَا	سَلِس
مُمْتَعِض	مُهَان	مَعِيب	خَبِير	عَطْشَى
تَرَّاك	مَنِيع	نَضِير	مُضْطَهِد	كُبْرَى
مَذَاهِب	مُصْطَاف	مُحْتَاجٌ إِلَيْهِ	دُنْيَا	أَبْقَى

7- Aşağıdaki fiillerden zaman ve mekan ismi, mimli mastar ve ism-i mef'ûl türet ve her birini türediği veznin ifade ettiği anlamı doğru verecek şekilde bir cümlede kullan.

اِجْتَمَعَ . اِسْتَفَادَ

اَلْمَنْقُوصُ وَالْمَقْصُورُ وَالْمَمْدُودُ

Mankûs, Maksûr ve Memdûd İsimler

1) تَعْرِيفُهَا وَأَحْكَامُهَا عِنْدَ إِفْرَادِهَا

1- Tanımları ve müfred kullanımları

Örnekler:

1	عَدَلَ الْقَاضِي.	2	جَادَ الْحَيَا.	3	جَادَ الإِنْشَاءُ.
	نَزَلْتُ الْوَادِيَ.		اِفْتَرَشْتُ الثَّرَى.		اِحْتَرَمْتُ الْقُرَّاءَ.
	نَظَرْتُ إِلَى الرَّاعِي.		نَظَرْتُ إِلَى السَّنَا.		قَرُبَتِ الصَّحْرَاءُ.
	نَادَى مُنَادٍ.		جَاءَ فَتًى.		طَارَتِ الْوَرْقَاءُ.
	نَصَحْتُ بَاغِياً.		دَخَلْتُ مَلْهًى.		ضَاعَ الْكِسَاءُ.
	أَصْغَيْتُ إِلَى دَاعٍ.		اِتَّكَأْتُ عَلَى عَصًا.		تَمَّ الْبِنَاءُ.

1	Kadı adil davrandı.	2	Haya iyi oldu.	3	Yapı iyi oldu.
	Vadiye indim.		Toprağı yaydım.		Okuyuculara saygı gösterdim
	Çobana baktım.		Işığa baktım.		Çöl yakın oldu.
	Bir tellal seslendi.		Bir genç geldi.		Yaprak uçtu.
	Bir zalime nasihat ettim.		Bir parka girdim.		Elbise kayboldu.
	Seslenen birini dinledim.		Bir asaya dayandım.		Bina tamamlandı.

Analiz:

"Başlangıç seviyesi" kitabında mankûs ve maksûr isimler incelenmişti. Buna göre yukarıda birinci kısımdaki örneklerin sonunda bulunan isimler mankûs; ikinci kısımdaki örneklerin sonunda geçen isimler de maksûr isimlerdir. Üçüncü kısımdaki örneklerin sonunda geçen isimler ise yeni bir isim türüdür. Bu isimleri incelediğinde hemzeden önce zâid bir elif harfinin bulunduğunu görürsün. Bu elif öncesindeki sesin uzatılmasını sağlar. Bu sebeple türden kelimeler "memdûd isimler" diye adlandırılır.

Üçüncü kısımda bulunan bu memdûd isimlerin sonlarındaki hemze ilk örnekte kelimenin aslındandır, yani lâmu'l-kelimedir. Sonraki iki örnekte müenneslik için kullanılan zâid harftir. Son iki örnekte ise vav veya ya harfinden hemzeye dönüşmüştür. Zira كِسَاء kelimesinin aslı كِسَاوٌ; بِنَاء kelimesinin aslı بِنَايٌ'dir. Vav ve ya harfi hemze'ye dönüşmüştür.

Bir ve ikinci kısımdaki ilk üç örnekte geçen mankus ve maksur isimler tenvinsizdir ve mankus ya'sı ile maksûr elif lafzen ve zahiren sabittir (hazfedilmemiştir). Fakat bu iki kısmın son üç örneklerinde bu isimler tenvinlidir ve mankus ismin yâ harfi ref ve cer durumunda hazfedilmiş, nasb halinde ise sabittir. Maksur elif ise ref, nasb ve cer durumunda lafzen mahzûf, zahiren sabittir.

Kurallar:

146) اَلْمَنْقُوصُ: كُلُّ اسْمٍ مُعْرَبٍ آخِرُهُ يَاءٌ لاَزِمَةٌ مَكْسُورٌ مَا قَبْلَهَا.

147) اَلْمَقْصُورُ: كُلُّ اسْمٍ مُعْرَبٍ آخِرُهُ أَلِفٌ لاَزِمَةٌ.

148) اَلْمَمْدُودُ: كُلُّ اسْمٍ مُعْرَبٍ آخِرُهُ هَمْزَةٌ قَبْلَهَا أَلِفٌ زَائِدَةٌ.

149) إِذَا نُوِّنَ الْمَنْقُوصُ حُذِفَتْ يَاؤُهُ لَفْظاً وَخَطًّا فِي الرَّفْعِ وَالْجَرِّ، وَبَقِيَتْ فِي النَّصْبِ.

150) إِذَا نُوِّنَ الْمَقْصُورُ حُذِفَتْ أَلِفُهُ لَفْظاً لاَ خَطًّا فِي الرَّفْعِ، وَالنَّصْبِ وَالْجَرِّ.

146- Mankûs, sondan bir önceki harfi kesralı ve son harfi ي olan murab isimdir.

147- Maksûr, son harfi ا veya ى olan murab isimlerdir.

148- Memdûd, son harfi hemze olan ve bir öncesi zâid bir elif olan murab isimlerdir.

149- Mankûs isim tenvinli (nekre) olursa ref ve cer durumunda yâ harfi söylemde ve yazıda hazfedilir. Nasb durumunda kalır.

150- Maksûr isim tenvinli (nekre) olursa ref, nasb ve cer durumlarında elif harfi okunmaz ama yazılır.

2) تَثْنِيَتُهَا وَجَمْعُهَا جَمْعَ تَصْحِيح

2- Tesniye ve cemileri

فِي الْمَقُوص

Mankûs İsimlerde

Örnekler:

	Müfred		Tesniye		Cemi müzekker sâlim
1	الرَّاعِي	2	الرَّاعِيَانِ / الرَّاعِيَيْنِ	3	الرَّاعُونَ / الرَّاعِينَ
	البَاغِي		البَاغِيَانِ / البَاغِيَيْنِ		البَاغُونَ / البَاغِينَ
	دَاعٍ		دَاعِيَانِ / دَاعِيَيْنِ		دَاعُونَ / دَاعِينَ
	مُنَادٍ		مُنَادِيَانِ / مُنَادِيَيْنِ		مُنَادُونَ / مُنَادِينَ

Analiz:

الرَّاعِي, البَاغِي, دَاعٍ, مُنَادٍ kelimeleri mankûs isimlerdir ve tabloda ilk iki kelimede yâ harfi sâbit, son iki kelimede ise tenvinli (nekre) oldukları için yâ harfi mahzûftur.

Bu kelimeler ikinci kısımda tesniye olarak bulunmaktadır ve tesniye ismin bütün kuralları uygulanmıştır. Sadece son iki örnekte, müfredinde tenvinli iken hazfedilen yâ harfi tesniye yapılırken tekrar yazılmıştır.

Bu kelimeler, üçüncü kısımda cemi müzekker sâlim yapılmıştır ve yâ harfi hazfedilmiştir. İrabına göre (ref, nasb, cer durumuna göre) vav harfinden veya yâ harfinden önceki harf ise dammelenmiş veya kesrelenmiştir.

Kurallar:

151) يُثَنَّى الْمَنْقُوصُ بِزِيَادَةِ أَلِفٍ وَنُونٍ فِي حَالَةِ الرَّفْعِ، وَيَاءٍ وَنُونٍ فِي حَالَتَيِ النَّصْبِ وَالْجَرِّ، مَعَ رَدِّ يَائِهِ إِنْ كَانَتْ مَحْذُوفَةً.

152) يُجْمَعُ الْمَنْقُوصُ جَمْعَ مُذَكَّرٍ سَالِماً بِزِيَادَةِ وَاوٍ وَنُونٍ أَوْ يَاءٍ وَنُونٍ فِي آخِرِهِ، مَعَ حَذْفِ يَائِهِ وَضَمِّ مَا قَبْلَ الْوَاوِ وَكَسْرِ مَا قَبْلَ الْيَاءِ لِلْمُنَاسَبَةِ.

151- Mankus isimler ref halinde elif-nûn (ـانِ) ile tesniye yapılır. Nasb ve cer halinde ise, yâ harfi mahzûf ise tekrar yazılarak, ya-nûn (ـيْنِ) ile tesniye yapılır.

152- Mankus isimler, sonuna vâv-nûn (ـونَ) veya yâ-nûn (ـينَ) birleştirilerek cemi müzekker sâlim yapılır. (Bu durumda mankus ismin) yâ harfi hazfedilir ve (ref durumunda) önceki harf dammelenir ve (Nasb durumunda ise) kesralanır.[51]

51 Mankus isimleri cemi müennes salim yapılırken sonlarına ات getirilir.

فِي الْمَقْصُور

Maksûr İsimlerde

Örnekler:

	Cemi müzekker sâlim		Tesniye		Müfred	
1		2	فَتْوَيَانِ		فَتْوَى	
	مُصْطَفَوْنَ		مُصْطَفَيَانِ		مُصْطَفَى	
	مُسْتَدْعَوْنَ		مُسْتَدْعَيَانِ		مُسْتَدْعَى	
			عَصَوَانِ		عَصَا	
			رَحَيَانِ		رَحَى	

Analiz:

فَتْوَى, مُصْطَفَى, مُسْتَدْعَى, عَصَا, رَحَى kelimeleri maksur isimlerdir. İlk üç kelimenin sonundaki maksur elif kelimenin dördüncü, beşinci veya altıncı harfidir. Fakat عَصَا ve رَحَى kelimelerindeki elif kelimenin üçüncü harfidir; vâv ve yâ'dan dönüşmüşlerdir.

Bu kelimelerin tesniyelerine bakarsan ilk üç kelimede kelimenin dördüncü, beşinci veya altıncı harfi olan maksur elif yâ harfine dönüşmüştür. Kelimenin üçüncü harfi olan son iki kelimede ise aslına dönmüştür.

Cemi müzekker sâlimde ise maksur elif hazfedilmiş ve öncesindeki harf fethalı kalmıştır.

Cemi müennes yapılmaları gereken diğer kelimeleri tesniyedeki kurallara göre yaparsın. Örneğin فَتْوَيَاتٌ diyerek elifi yâ harfine; عَصَوَاتٌ veya رَحَيَاتٌ diyerek elifi aslına çevirirsin.

Kurallar:

153) يُثَنَّى الْمَقْصُورُ بِزِيَادَةِ أَلِفٍ وَنُونٍ فِي حَالَةِ الرَّفْعِ، وَيَاءٍ وَنُونٍ فِي حَالَتَيِ النَّصْبِ وَالْجَرِّ، مَعَ قَلْبِ الأَلِفِ يَاءً إِنْ كَانَتْ رَابِعَةً فَصَاعِداً، وَرَدِّهَا إِلَى أَصْلِهَا إِنْ كَانَتْ ثَالِثَةً.

154) يُجْمَعُ الْمَقْصُورُ جَمْعَ مُذَكَّرٍ سَالِماً بِزِيَادَةِ وَاوٍ وَنُونٍ أَوْ يَاءٍ وَنُونٍ فِي آخِرِهِ، مَعَ حَذْفِ أَلِفِهِ وَإِبْقَاءِ الْفَتْحَةِ قَبْلَ الْوَاوِ أَوِ الْيَاءِ.

155) يُجْمَعُ الْمَقْصُورُ جَمْعَ مُؤَنَّثٍ سَالِماً بِزِيَادَةِ أَلِفٍ وَتَاءٍ فِي آخِرِهِ، وَيُتْبَعُ فِي جَمْعِهِ مَا اتُّبِعَ فِي تَثْنِيَتِهِ.

153- Maksûr isim, ref durumunda elif-nûn(انِ) ile, nasb ve cer durumunda yâ-nûn(ينِ) ile tesniye yapılır. (Kelimenin sonundaki yâ harfi) dördüncü ve sonrası bir harf ise elif yâ harfine dönüştürülür. Eğer üçüncü harf ise aslına döner.

154- Maksur isim vâv-nûn(ونَ) veya yâ-nûn(ينَ) ile cemi müzekker sâlim yapılır. Bu durumda vâv veya yâdan önceki harf fethalı kalır ve elif harfi hazfedilir.

155- Maksur isim, sonuna elif-te (ات) getirilerek cemi müennes yapılır. Cemi yapılırken tesniyedeki kurallar uygulanır.

فِي الْمَمْدُود

Memdûd İsimlerde

Örnekler:

	Müfred	Tesniye
1	رَفَّاء	رَفَّاءَانِ
	اِبْتِدَاء	اِبْتِدَاءَانِ
2	زَرْقَاء	زَرْقَوَانِ
	صَحْرَاء	صَحْرَوَانِ
3	سَمَاء	سَمَاءَانِ / سَمَاوَانِ
	بِنَاء	بِنَاءَانِ / بِنَاوَانِ

Analiz:

Örneklerde geçen müfred isimlerin hepsi memdûd isimlerdir. İlk iki ismin hemzesi asli harflerdendir. Sonraki iki ismin hemzesi müenneslik alametidir ve zâiddir. Son iki ismin hemzesi ise aslından dönüştürülmüştür.

Bu isimlerin tesniyelerinde ilk iki ismin hemzesi aslî harf olduğundan aynen kalmış, sonraki iki isimde zâid olduğundan vâv'a dönüşmüş, son iki örnekte ise aslından dönüştüğü için her iki şekilde de gelmiştir.

Memdûd isimler cemi müzekker sâlim veya cemi müennes sâlim yapılırken tesniyedeki kurallar uygulanır. Örneğin رَفَّاء kelimesinin cemisi yapılırken tesniyede olduğu gibi hemze aynı kalır ve رَفَّاءُونَ şeklinde cemi müzekker sâlim yapılır. صَحْرَاء kelimesi cemi yapılırken tesniyede olduğu gibi hemze vâv harfine dönüşür ve صَحْرَاوَات şeklinde çoğul yapılır. سَمَاء kelimesinde ise hemze aynı şekilde kalarak veya vav'a kalb edilerek çoğul yapılır: سَمَاءَات – سَمَاوَات gibi.

Kurallar:

156) يُثَنَّى الْمَمْدُودُ بِزِيَادَةِ أَلِفٍ وَنُونٍ أَوْ يَاءٍ وَنُونٍ فِي آخِرِهِ وَتَبْقَى هَمْزَتُهُ عَلَى حَالِهَا إِنْ كَانَتْ أَصْلِيَّةً، وَتُقْلَبُ وَاواً إِنْ كَانَتْ لِلتَّأْنِيثِ، وَيَجُوزُ فِيهَا الْوَجْهَانِ فِيمَا عَدَا ذَلِكَ.

157) إِنْ صَحَّ جَمْعُ الاِسْمِ الْمَمْدُودِ جَمْعَ مُذَكَّرٍ سَالِماً، أَوْ جَمْعَ مُؤَنَّثٍ سَالِماً، عُومِلَ فِي الْجَمْعِ مُعَامَلَتَهُ فِي التَّثْنِيَةِ.

156- Memdûd isim, sonuna elif-nûn (ان) veya yâ-nûn (ين) getirilerek ikil yapılır. Hemze asli harflerden ise aynen kalır; müenneslik için getirilmişse vâv harfine dönüştürülür. Bu iki durum dışında iki şekilde de tesniye yapılabilir.

157- Memdûd isim cemi müzekker sâlim veya cemi müennes sâlim yapılabiliyorsa tesniyedeki kurallar uygulanır.

ALIŞTIRMALAR

1- Mankûs, maksûr ve memdûd isimleri belirle.

قَصَدَ بَعْضُ الْعُفَاةِ إِلَى دَارِ حَاتَمِ الطَّائِيِّ يَبْتَغِي مِنْهُ جَدَاً، وَكَانَ قَدْ سَمِعَ بِكَرَمِهِ الْوَاسِعِ وَنَفْسِهِ السَّمَاءِ، فَقَابَلَهُ حَاتَمُ مُقَابَلَةً سَيِّئَةً وَرَدَّهُ بِلاَ جَدْوَى، فَرَجَعَ الْعَافِي مُسْتَاءً، ثُمَّ تنكر حَاتَم بِرِدَاءٍ لاَ يَلْبَسُهُ إِلاَّ سُوقَةُ الْعَرَبِ، وَقَابَلَه مِنْ طَرِيقٍ أُخْرَى، وَقَالَ لَهُ: مِنْ أَيْنَ يَا أَخَا الْعَرَبِ؟ قَالَ: مِنْ دَارِ حَاتَمٍ، قَالَ: مَا فَعَلَ بِكَ؟ قَالَ: زَوَّدَنِي بِالْخَيْرِ الْوَافِي وَالْعِطَاءِ الْكَافِي، قَالَ: أَنَا حَاتَم وَكَيْفَ تنكر مَا فَعَلَ مَعَكَ مِنَ الأَذَى؟ قَالَ: إِنْ قُلْتَ غَيْرَ هَذَا وَقَدْ عَرَفَهُ الْقَاصِي وَالدَّانِي بِالْمُرُوءَةِ وَالسَّخَاءُ لَمْ يصدقني أَحَد، فَاعْتَذَرَ إِلَيْهِ وَأَحْسَنَ مَثْوَاهُ.

2- Aşağıdaki isimleri tesniye yap ve dört tanesini cümle içinde kullan.

حمًى	حذاء	صَفَاء	إعْطَاء	جَزَاء
عَليه	مَثْوَى	امْتِلاَء	هَوًى	رَجَاء
دُعَاء	أَذًى	مَوْلًى	نَام	غِنَاء
دُنْيَا	مُواءٌ	مَتَدَاعٍ	مَغْزًى	شَقْرَاء

3- Aşağıdaki kelimeleri cemi müzekker sâlim yap. Vâv ve yâ harfinden öncesini harekele.

عَدَّاء　　مُنْتَقًى　　مُوَالٍ　　أَعْلَى　　نَاجٍ

عَاصٍ　　مُعْطًى　　مَشَّاء　　مُعْدٍ　　مُعَافًى

مُؤْدٍ　　بَنَّاءٌ　　مُتَرَوٍّ　　مُحَابًى　　مَدَارٍ

4- Aşağıdaki kelimeleri cemi müennes sâlim yap.

شَكْوَى　　قَنَاة　　عُلْيَا　　أُخْرَى　　وَفَاة

سُفْلَى　　خُنْفَسَاء　　سُعْدَى　　لَيْلَى　　مُجْتَبَاة

5- Aşağıdaki cümlede geçen جَار ve الصَّدِيق kelimelerini cümlede gerekli değişiklikleri de yaparak tesniye ve cemi yap.

وَاسِ جَارَكَ الأَدْنَى، وَكُنِ الصَّدِيقَ الأَوْفَى.

6- **a)** Mübtedası, maksûr bir ismin tesniyesi olan üç cümle kur.

b) Nâib-i fâili, maksûr bir ismin cemi müzekker sâlimi olan üç cümle kur.

c) لَعَلَّ'nin haberi, mankus bir ismin tesniyesi olan üç cümle kur.

d) إِنَّ'nin ismi, mankus bir ismin cemi müzekker sâlimi olan üç cümle kur.

e) Mef'ûlun bihi, memdûd bir ismin tesniyesi olan üç cümle kur.

f) أَصْبَحَ'nin ismi, memdûd bir ismin cemi müennes sâlimi olan üç cümle kur.

7- Aşağıdaki beyti açıkla ve i'râbını yap.

أَعَزُّ مَكَانٍ فِي الدُّنَا سَرْجُ سَابِحٍ　　وَخَيْرُ جَلِيسٍ فِي الزَّمَانِ كِتَابُ

شُرُوطُ الْمُثَنَّى

İkil İsmin Şartları

Örnekler:

1	اتَّفَقَ الشَّرِيكَانِ.	İki ortak anlaştı.
2	رَبِحَ التَّاجِرَانِ.	İki tüccar kâr etti.
3	عَادَ الْمُسَافِرَانِ.	İki yolcu döndü.
4	نَجَحَ الْعَلِيَّانِ.	İki Ali, başarılı oldu.

Analiz:

Örneklerde geçen son kelimeler ikil isimlerdir. Bu isimler iki müfred murab ismi ifade etmektedirler. Mezci veya isnâdi bir terkip[52] değildirler. Bu iki müfred isim, birbirleriyle lafız ve anlam olarak uyumludurlar. Bütün ikil isimleri incelediğinde hepsinin bu nitelikleri ve şartları taşıdığını görürsün.

Ayrıca ikil ve çoğul isimlerin tesniye yapılamadığını (yani tesniye müfred isimlerden yapılır) aynı şekilde şart isimleri, soru isimleri gibi mebni isimlerin de ikil yapılamadıklarını biliyorsun. Yine أَرْدَشِير gibi mezci terkipler ve جَادَ الْحَقّ gibi isnadi terkipler[53], ayrıca yıldız ismi olan "سُهَيْل" kelimesi gibi mana ve

52 İsnâdi terkip, aslı fiil yada isim cümlesi olan kelimelerdir. Örneğin سُرَّ مَنْ رَأَى cümlesi "Samarra" şehrini ifade eden isnâdi bir terkiptir.

53 عبد الله gibi izafet terkibinden oluşan özel isimler, birinci kısımlarıyla tesniye yapılırlar. Örneğin عبدا الله gibi. Mezci ve isnadi terkiplerden oluşan özel isimler ise lafızları aynen bırakılarak başlarına ref halinde ذَوَا kelimesi; nasb halinde ise ذَوِي kelimesi getirilerek tesniye yapılırlar.

lafızda benzeri olmayan kelimeler de ikil yapılamazlar.[54] Zira "Süheyl" ismiyle tek bir yıldız bulunmaktadır. Yine biri gören ve biri de görmeyen iki gözü kast ederek عَيْنَانِ demek doğru değildir. Çünkü lafzen aynı olsalar da anlamca farklıdırlar.

Beş kelime daha vardır ki bunların da müfretleri yoktur. İkil sigasıyla kullanılırlar ve ikil ismin irabına tabidirler. Bu isimler zamire muzâf olan كِلَا ve كِلْتَا kelimeleri[55], اِثْنَانِ، اِثْنَتَانِ، ثِنْتَانِ kelimeleridir.

Kurallar:

158) يُشْتَرَطُ فِيمَا يُثَنَّى أَنْ يَكُونَ مُفْرَداً، مُعْرَباً، غَيْرَ مُرَكَّبٍ، لَهُ مُمَاثِلٌ فِي لَفْظِهِ وَمَعْنَاهُ.

159) يُلْحَقُ بِالْمُثَنَّى فِي إِعْرَابِهِ خَمْسَةُ أَلْفَاظٍ وَهِيَ: اثْنَانِ، وَاثْنَتَانِ، وَثِنْتَانِ، وَكِلَا وَكِلْتَا، مُضَافَتَيْنِ إِلَى الضَّمِيرِ.

158- Tesniye yapılacak ismin müfred, murab, mürekkeb olmayan ve lafız ve manada benzer olan kelimeler olmaları gereklidir.

159- Beş lafız irabda ikil isme tabidir. Bunlar zamire muzâf olan كِلَا ve كِلْتَا kelimeleri ve اِثْنَانِ، اِثْنَتَانِ، ثِنْتَانِ kelimeleridir.

ALIŞTIRMALAR

1- İkil yapılabilen veya yapılamayan isimleri sebepleriyle birlikte açıkla.

زُحَل	ثَوْب	دَجَاجَة	مِفْتَاح	كِتَاب
قَصْر	بَغْدَاد	قَاضِي خَان	جَادَ الْمَوْلَى	شُبَّاك
عَبْدُ الرَّحْمَن	جِبَال	حَذَّام	فَرَس	جَبَل

54 Lafız ve anlam olarak farklı olna bazı lafızlar ikil bir kelimede birleştirilmiştir. Örneğin Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'i ifade eden "العمران" kelimesi; anne ve babayı ifade eden "الأبوان" kelimesi; Güneş ve Ay için kullanılan "القمران" kelimesi gibi.

55 Zâhir bir isme müzaf olurlarsa maksûr isimler gibi irablanırlar. Yani sükûn üzere mebni olurlar ve takdiri irab alırlar.

2- كِلَا ve كِلْتَا kelimelerini zahir isme ve zamire muzâf oldukları cümlelerde kullan ve her iki cümlenin i'râbını yap.

3- Aşağıdaki beyitleri açıkla ve birinin i'râbını yap.

تُسْتَوْكَفَانِ وَلاَ يَعْرُوهُمَا عَدَمُ كِلْتَا يَدَيْهِ غِيَاثٌ عَمَّ نَفْعُهُمَا

يَزِينُهُ اثْنَانِ: حُسْنُ الخَلْقِ وَالشِّيَمُ سَهْلُ الْخَلِيقَةِ لاَ تُخْشَى بَوَادِرُهُ

شُرُوطُ جَمْعِ الْمُذَكَّرِ السَّالِمِ

Cemi Müzekker Sâlim'in Şartları

Örnekler:

Arkadaşlar samimidir.	الأَصْدِقَاءُ مُخْلِصُونَ.	2	Muhammet'ler kazandı.	فَازَ الْمُحَمَّدُونَ.	1
İşçiler çalışkandır.	الْعُمَّالُ مُجْتَهِدُونَ.		Ali'ler geldi.	حَضَرَ الْعَلِيُّونَ.	
Bekçiler uyuyor.	الْحُرَّاسُ نَائِمُونَ.		İbrahim'ler kayıp.	غَابَ الإِبْرَاهِيمُونَ.	
Tacirler kazanıyor.	التُّجَّارُ رَابِحُونَ.		İsmail'ler yazdı.	كَتَبَ الإِسْمَاعِيلُونَ.	

Analiz:

Birinci kısımdaki örneklerde cemi müzekker sâlim olan özel isimler bulunmaktadır. Bu isimlerin müfret (tekil) formlarında müenneslik tâ'sı yoktur, eril bir insana addırlar ve bu isimler herhangi bir terkipten, tamlamadan da oluşmamaktadırlar.

İkinci kısımdaki örneklerde geçen مُخْلِصُونَ, مُجْتَهِدُونَ, نَائِمُونَ ve رَابِحُونَ kelimeleri ise sıfat olan cemi müzekker sâlim isimlerdir. Bu isimlerin de müfret formlarında müenneslik tâ'sı yoktur ve bu isimler âkil müzekker isimlere sıfat olan kelimelerdir. Yine müennesi فَعْلاَء vezninde olan أَفْعَل vezninden ve müennesi فَعْلَى vezninde olan فَعْلاَن vezninden isimler değildirler. Ayrıca müzekker ve müennes ortak isimlerden de değildirler.

Cemi müzekker sâlim olarak çoğul yapılan özel veya sıfat anlamlı bütün isimler yukarıdaki şartları taşımaktadırlar.

Bu tür çoğulları رَجُل (adam) ve سَيْف (kılıç) gibi kelimelerde yapamazsın. Çünkü bu isimler özel isim ve sıfat değildirler.

Yine زَيْنَب ve مُرْضِع (emziren) gibi kelimelerini de bu şekilde çoğul yapamazsın. Çünkü bunlar müennese hâs özel isimdir veya müennese sıfattır.

شَامِخ (yüksek) gibi gayr-i akil bir isme yani dağa sıfat olan kelimeleri de cemi müzekker sâlim yapamazsın.

حَمْزَة ve فَهَّامَة gibi kapalı te ile biten müzekker isimleri; سِبَوَيْه gibi mezci terkipleri; أَحْمَر gibi müennesi فَعْلاء olan sıfatları; عَطْشَان gibi müennesi فَعْلَى olan sıfatları; جَرِيح gibi müzekker ve müennesi bir olan kelimeleri de cemi müzekker sâlim olarak çoğul yapamazsın.

Cemi müzekker sâlim gibi irab yapılan ve müfredi olmayan kelimeleri ya da müfredi olduğu halde yukarıdaki şartları içermeyen kelimeleri görürsen bunların cemi müzekker sâlime dahil edildiğini fakat cemi müzekker sâlim olmadığını bil. Bunlarla ilgili bilgiler de verilecektir.

Kurallar:

160) لاَ يُجْمَعُ جَمْعَ الْمُذَكَّرِ السَّالِمِ إِلاَّ الْعَلَمُ أَوِ الصِّفَةُ. وَيُشْتَرَطُ فِي الْعَلَمِ أَنْ يَكُونَ لِمُذَكَّرٍ عَاقِلٍ خَالِياً مِنَ التَّاءِ وَمِنَ التَّرْكِيبِ.

وَيُشْتَرَطُ فِي الصِّفَةِ أَنْ تَكُونَ لِمُذَكَّرٍ عَاقِلٍ، خَالِيَةً مِنَ التَّاءِ، لَيْسَتْ مِنْ بَابِ "أَفْعَل . فَعْلاء" وَلاَ مِنْ بَابِ "فَعْلاَن . فَعْلَى" وَلاَ مِمَّا يَسْتَوِي فِيهِ الْمُذَكَّرُ وَالْمُؤَنَّثُ.

161) يُلْحَقُ بِجَمْعِ الْمُذَكَّرِ السَّالِمِ فِي إِعْرَابِهِ أَلْفَاظٌ مِنْهَا: أُولُو وَعِشْرُونَ وَأَخَوَاتُهَا، وَبَنُونَ، وَأَهْلُونَ، وَأَرْضُونَ، وَسِنُونَ، وَعَالَمُونَ.

160- Sadece özel isimler ve sıfatlar cemi müzekker sâlim olarak çoğul yapılabilirler. Özel isimlerin (cemi müzekker sâlim olarak çoğul yapılabilmeleri için) müenneslik tâ'sı bulundurmamaları ve terkip olmamaları gereklidir.[56]

56 İzafetten oluşan özel isimler çoğul yapılırken birinci kısımları çoğul yapılır ve ikinci kısma eklenir.

Sıfatların ise müzekker akil olmaları, tâ harfi bulundurmamaları, أَفْعَل – فَعْلَاء; فَعْلَان – فَعْلَى vezninden olmamaları ve müzekker ve müennes için ortak kullanımlarının olmamaları gereklidir.

161- İrab bakımından cemi müzekker sâlim gibi olan isimler vardır. Bunlar; عَالَمُونَ, سِنُونَ, أَرْضُونَ, أَهْلُونَ, بَنُونَ ve benzeri sayılar, عِشْرُونَ, أُولُو kelimeleridir.

أُولُو الْفَضْلِ أَصْحَابُهُ – Erdemli kişiler, arkadaşlarıdır.

أَهْلُوكَ ذَوُو قَرَابَتِكَ. - Senin akrabaların sana yakınlığı olanlardır.

أَرْضُونَ; أَرْض (yeryüzü) kelimesinin çoğuludur.

سِنُونَ; سَنَة (yıl) kelimesinin çoğuludur.

عَالَمُونَ; yaratılmış bütün türleri ifade eder. (hayvan, bitki, evren ....)

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki kelimeleri cemi müzekker sâlim yap ve ilk yedi kelimeyi cümle içinde kullan.

جَمِيل	كَاتِب	مُقَاتِل	مِصْرِيّ	قَارِئ
طَيِّب	يَقِظ	مَنَّاع	عَدَّاء	بَنَّاء
بَغْدَادِيّ	مُنْطَلِق	جَبَّار	مَشَّاء	سُودَانِيّ

2- Aşağıdaki kelimelerin cemi müzekker sâlim yapılamama sebeplerini açıkla.

غُلَام	حَيْرَان	شَاهِق	مُعَاوِيَة	نَصُوح
فَضْلي	ظَمْآن	بُرْزَوَيْهِ	أَعْمَى	غَضُوب
قَتِيل	فَاطِمَة	عَلَّامَة	سَمْرَاء	رَيَّان

Fakat mezci ve isnâdi terkiplerden oluşan özel isimler çoğul yapılırken ref halinde ذَوُو kelimesi, nasb ve cer halinde ise ذَوِي kelimesi eklenir.

3- **a)** Nâibi fâili cemi müzekker sâlim bir isim olan üç cümle kur.

b) Mübtedası cemi müzekker sâlime mulhak bir isim olan üç cümle kur.

c) Mef'ûlun bihi, cemi müzekker sâlim yapılamayan bir isim olan üç cümle kur.

4- Aşağıdaki beyitleri açıkla ve ilk beytin i'râbını yap.

أَرَى النَّاسَ خُلاَّنَ الْكَرِيمِ وَلاَ أَرَى بِخِيلاً لَهُ فِي الْعَامِلِينَ خَلِيلُ

غَطَائِي عَطَاءُ المكثِرِينَ تَكَرُّمًا وَمَالِي، كَمَا قَدْ تَعْلَمِينَ قَلِيلُ

ضَوَابِطُ جَمْعِ الْمُؤَنَّثِ السَّالِمِ

Cemi Müennes Sâlim'in Kuralları

Örnekler:

1	سَافَرَتِ الْمَرْيَمَاتُ.	5	فَاضَتِ النُّهَيْرَاتُ.
	عَادَتِ الزَّيْنَبَاتُ.		تَسَلَّقْتُ الْجُبَيْلَاتِ.
2	نَمَتِ الشَّجَرَاتُ.	6	هٰذِهِ جِبَالٌ شَامِخَاتٌ.
	تَمَزَّقَتِ الْوَرَقَاتُ.		تِلْكَ قُصُورٌ شَاهِقَاتٌ.
3	تَكَلَّمَتِ الْكُبْرَيَاتُ.	7	نُصِبَتِ السُّرَادِقَاتُ.
	أَصْغَتِ الصُّغْرَيَاتُ.		كَثُرَتِ الْحَمَّامَاتُ.
4	عَجِبْتُ مِنْ تَلَوُّنِ الْحِرْبَاوَاتِ.	8	اِخْتَبَأَتْ بَنَاتُ آوَى.
	كُشِفَ بَعْضُ الصَّحْرَاوَاتِ.		مَرَّتْ ذَوَاتُ الْقَعْدَةِ.

1	Meryem'ler seyahat etti.	5	Dereler taştı.
	Zeynep'ler döndü.		Tepelerde kaydım.
2	Ağaçlar büyüdü.	6	Bunlar yüksek dağlardır.
	Kağıtlar yırtıldı.		Bunlar yüksek saraylardır.
3	Büyükler konuştu.	7	Çadırlar kuruldu.
	Küçükler dinledi.		Güvercinler çoğaldı.
4	Bukalemunların renk değiş-melerine şaşırdım.	8	Kızlar barınaklara saklandı.
	Bazı çöller keşfedildi.		Zi'l-ka'de ayları geçti.

Analiz:

Örneklerde ات ile biten kelimelerin hepsi cemi müennes sâlim isimlerdir. Birinci kısımda geçen cemi müennes sâlim isimlerin müfretleri özel bayan isimleri; ikinci kısımdakiler kapalı te (ة) ile biten isimler; üçüncü kısımdakiler elif-i maksûre (ى) ile biten isimler; dördüncü kısımdakiler elif-i memdûde (اء) ile biten isimler; beşinci kısımdakiler gayr-ı âkil tasğir isimler; altıncı kısımdakiler sıfat; yedinci kısımdakiler beşli ve cemi teksiri semâi olmayan isimler ve sekizinci kısımdakiler ise ابن ve ذو kelimelerinden türemiş isimlerdir.

Bu sekiz çeşit isim cemi müennes sâlim olarak çoğul yapılan isimlerdir. Bunların dışında semâi olanlar da vardır. Örneğin سِجِلّ – سِجِلّات; أُمّ – أُمّهات; شَمَال – شَمَالات gibi.

Cemi müennes sâlim olmayıp cemi müennesin irabına tabi olan isimler de vardır. Örneğin عَرَفَات, بَرَكَات, أُولَات gibi.

Kurallar:

162) يَطَّرِدُ جَمْعُ الْمُؤَنَّثِ السَّالِمُ فِي ثَمَانِيَةِ مَوَاضِعَ هِيَ:

ا) أَعْلاَمُ الإِنَاثِ.

ب) مَا خُتِمَ بِالتَّاءِ.

ح)مَا خُتِمَ بِأَلِفِ التَّأْنِيثِ الْمَقْصُورَةِ.

ء) مَا خُتِمَ بِأَلِفِ التَّأْنِيثِ الْمَمْدُودَةِ.

ه) مُصَغَّرُ مَا لاَ يَعْقِلُ.

و) صِفَةُ مَا لاَ يَعْقِلُ.

ز) كُلُّ خُمَاسِيٍّ لَمْ يُسْمَعْ لَهُ جَمْعُ تَكْسِيرٍ.

ع) مَا صُدِّرَ بِابْنٍ أَوْ ذِي مِنْ أَسْمَاءِ مَا لاَ يَعْقِلُ.

163) يُلْحَقُ بِجَمْعِ الْمُؤَنَّثِ السَّالِمِ فِي إِعْرَابِهِ "أُولَات" وَمَا سُمِّيَ بِهِ كَبَرَكَات وَعَرَفَات.

162- Cemi müennes sâlim yapılan kelimeler sekiz tanedir. Bunlar:

a) Özel bayan isimleri.

b) Sonu tâ ة ile bitenler.[57]

c) Maksur elif ile (ى) biten isimler.[58]

d) Elif-i memdûde ile (اء) biten isimler.[59]

e) Âkil olmayan (insan dışı) tasğirler.

f) Âkil olmayan (insan için kullanılmayan) sıfatlar.

g) Cem-i teksiri semâi olmayan beşli isimler.

h) ابن kelimesinden kaynaklanan ve âkil olmayan isimlerle kullanılan ذُو kelimeleri.

163- أُولَات kelimesi ve عَرَفَات, بَرَكَات gibi kelimeler, irabda cemi müennes sâlime dâhil edilir.

---

57 شفة ,أمة ,شاة ,امرأة kelimeleri bu durumun dışındadır. Örneğin امرأة (kadın kelimesinin çoğulu نساء; شاة (koyun) kelimesinin çoğulu شِواء; أمّة (millet) kelimesinin çoğulu أُمَم; شَفَة (dudak) kelimesinin çoğulu شِفاه'dır.

Ayrıca kapalı te ile biten isimler cemi müennes salim yapılırken müfretlerindeki kapalı te atılır.

58 فَعْلَان – فَعْلَى kalıbından gelen sıfatlar hariç. Bu sıfatların çoğulu cemi müennes sâlim olarak yapılmaz.

59 أَفْعَل – فَعْلَاء vezninden gelen sıfatlar hariç. Bu sıfatların çoğulu cemi müennes sâlim olarak yapılmaz.

جَمْعُ الاِسْمِ الْمُؤَنَّثِ الثُّلاَثِيِّ جَمْعًا سَالِمًا

Sülâsi Müennes İsimlerin Cemi Müennes Sâlim Yapılması

Örnekler:

Dişi geyikler bahçede otluyorlar.	رَتَعَتِ الظَّبْيَاتُ فِي الْبُسْتَانِ.	1
Zamanın hamleleri karşısında sağlam dur.	أَثْبَتُ أَمَامَ حَمَلاَتِ الزَّمَانِ.	2
Güller soldu.	ذَبُلَتِ الْوَرْدَاتُ.	3
Kadınlar okudu.	قَرَأَتِ الدَّعَدَاتُ.	4

Analiz:

Bütün örneklerde orta harfi fethalı olan cemi müennes sâlim isimler bulunmaktadır. Bu isimlerin müfretleri sahih, ilk harfi fethalı ve orta harfi sâkin olan kelimelerdir. (ظَبْيَة, حَمْلَة, وَرْدَة, دَعْدَة) Bu türden bütün müfret müennes isimler cemi müennes yapıldıklarında orta harfleri fethalanır.

ضَخْمَة gibi sıfat olan; مَرْيَم gibi sülasi olmayan; ثَوْرَة gibi orta harfi illetli olan; وَرَقَة gibi orta harfi harekeli olan kelimeler yukarıdaki şartları taşımadığından cemi müennes yapıldıklarında orta harflerinin harekesi aynı şekilde kalır, hiçbir değişiklik olmaz.

Ancak خُطْوَة ve كِسْرَة gibi orta harfi sahih ve sakin olan, ilk harfi de dammeli veya kesralı olan sülasi isimler cemi yapıldıklarında orta harfi fethalı, sakin veya ilk harfin harekesine uyulacak şekilde harekelenebilir.

(Örneğin خُطْوَة kelimesi; خُطْوَات، خُطَوَات، خُطُوَات şekillerinde harekelenebilir.)

Kural:

164) إِذَا كَانَ الْمُفْرَدُ اسْمًا ثُلاَثِيًّا صَحِيحَ الْعَيْنِ سَاكِنَهَا مَفْتُوحَ الْفَاءِ وَجَبَ فَتْحُ عَيْنِهِ عِنْدَ الْجَمْعِ.

وَإِنْ كَانَ مَضْمُومَ الْفَاءِ أَوْ مَكْسُورَهَا جَازَ فِي عَيْنِهِ ثَلاَثَةُ أَوْجُهٍ: الْفَتْحُ وَالإِسْكَانُ وَالإِتْبَاعُ لِلْفَاءِ.

164- Müfred bir isim sülasi, orta harfi sahih ve sakin, ilk harfi de fethalı ise cemi yapıldığında orta harfi fethalanır.

İlk harfi dammeli veya kesralı ise cemi yapıldığında orta harfi fethalı, sakin veya ilk harfin harekesiyle olacak şekilde üç türlü harekelenebilir.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki isimlerin cemi müennes sâlim olarak çoğul yapılabilme sebeplerini açıkla.

حَدِيقَة	نُعْمَى	حُسْنَى	بُوَيْب	سُعَاد
ضِفْدَعَة	كُتَيِّب	فَسِيح	سَيَّارَة	حُمَّى
مُثْمِر	اِبْنُ عِرْس	حَمْزَة	بَيْدَاء	فَهَّامَة

2- Aşağıdaki isimlerin cemi müennes sâlim olarak çoğul yapılamama sebeplerini açıkla.

مِصْبَاح	عَمْيَاء	عُصْفُور	ظَمْأَى	عِفْرِيت
صَدْيَا	حَيْرِي	هَيْفَاء	مَلْأَى	جِدَار
فَرَس	قِرْطَاس	حَمْرَاء	فَاهِم	عَشْوَاء

3- Aşağıdaki kelimeleri cemi müennes sâlim yap. Orta harfin alması gereken ya da alabileceği harekeleri sebepleriyle açıkla.

حُجْرَة	رَكْعَة	شَجَرَة	صَخْرَة	نَظْرَة
غُرْفَة	غَفْلَة	صُلْبَة	حَيْرَة	هَمْزَة
قُدْرَة	دَوْرَة	شُرْفَة	حَسْرَة	بَلْحَة
فَحْمَة	هِنْد	عَوْدَة	غَزْوَة	رِحْلَة

4- **a)** إنّ ile başlayan üç cümle kur. إنّ'nin ismi, âkil olmayan bir ism-i tasğirin cemi müennes sâlimi olsun.

b) Nâib-i fâilin cemi müennes sâlim olduğu üç cümle kur. Cemi müennes sâlim olan ismin orta harfinin harekesi fethalı, sakin veya ilk harfin harekesine uyan bir isim olsun.

c) Mef'ûlun bihin cemi müennes sâlime mülhak olan bir isim olduğu üç cümle kur.

5- Aşağıdaki beyti açıkla ve i'râbını yap.

عَلَيْكَ نَفْسَكَ فَتِّشْ عَنْ مَعَايِبِهَا وَخَلِّ عَنْ عَثَرَاتِ النَّاسِ لِلنَّاسِ

جُمُوعُ التَّكْسِيرِ
Düzensiz Çoğullar

1) جُمُوعُ الْقِلَّةِ
1- Azlık çoğulları

Örnekler:

Yiyecek - yiyecekler	طَعَام . أَطْعِمَة	3	Ruh - ruhlar	نَفْس . أَنْفُس	1
Sütun- sütunlar	عَمُود . أَعْمِدَة		Kol - kollar	ذِرَاع . أَذْرُع	
Köle - köleler	غُلَام . غِلْمَة	4	Kılıç - kılıçlar	سَيْف . أَسْيَاف	2
Çocuk - çocuklar	صَبِيّ . صِبْيَة		Üzüm - üzümler	عِنَب . أَعْنَاب	

Analiz:

Cemi teksir (düzensiz çoğul), müfred isimlerde bazı harf ve hareke değişiklikleri yapılarak elde edilen ve ikiden fazla varlığı ifade eden çoğul isimlerdir. Cemi teksîr isimler çoğunlukla semaidir. İleride açıklanacağı üzere münteha'l-cumu ve bazı sıfatların çoğullarında kullanılır.

Cemi teksir iki çeşittir: Birincisi olan cemi kıllet (azlık çoğulları), üç ile on arası çoğulu ifade eder. Çokluk için de kullanılabilir. İkincisi ise cemi kesret (çokluk çoğulu)dur. Bunu bir sonraki konuda ele alacağız.

Cemi kılletin (azlık çoğulu) vezinleri için yukarıdaki örnekleri incelersen sülasi, orta harfi sahih olan ve فَعْل vezninde gelen نَفْس kelimesi ve rubâî, müennes ve sondan bir önceki harfi med olan ذِرَاع kelimesinin أَفْعُل vezninde cemi kıllet yapıldığını görürsün.

Yine فَعْل vezninde gelen fakat orta harfi illetli olan سَيْف kelimesinin ve sülasi olan ve فَعْل vezninde olmayan عِنَب kelimesinin أَفْعَال vezninde cemi yapıldığını görürsün.

طَعَام ve عَمُود kelimeleri ise rubâî, müzekker ve sondan bir önceki harfleri med harfi olan kelimelerdir. Bunların cemisi ise أَفْعِلَة vezninde yapılmıştır.

غُلَام ve صَبِيّ kelimeleri ise فِعْلَة vezninde cemi yapılmıştır. Bütün bu cemi kıllet kalıplarının belirgin ve kesin bir kuralı yoktur.

Kurallar:

165) جَمْعُ الْقِلَّةِ يَصْدُقُ عَلَى ثَلَاثَةٍ إِلَى عَشَرَةٍ، وَقَدْ يُسْتَعْمَلُ فِي الْكَثْرَةِ أَحْيَانًا.

166) أَوْزَانُ جُمُوعِ الْقِلَّةِ أَرْبَعَةٌ:

أَفْعُل – وَيَكُونُ جَمْعًا لِفِعْلٍ صَحِيحِ الْعَيْنِ، أَوْ اسْمٍ رُبَاعِيٍّ مُؤَنَّثٍ بِلَا عَلَامَةٍ وَقَبْلَ آخِرِهِ مَدٌّ.

أَفْعَال – وَيَكُونُ جَمْعًا لِكُلِّ ثُلَاثِيٍّ لَمْ يَطَّرِدْ فِيهِ "أَفْعُل".

أَفْعِلَة – وَيَطَّرِدُ فِي كُلِّ اسْمٍ مُذَكَّرٍ رُبَاعِيٍّ قَبْلَ آخِرِهِ حَرْفُ مَدٍّ.

فِعْلَة – وَسُمِعَ فِي أَلْفَاظٍ مِنْهَا "فِتْيَةٌ"، وَ"شِيخَةٌ"، جَمْعَيْنِ لِفَتًى وَشَيْخ.

165- Cemi kıllet (azlık çoğulu) üçten ona kadar varlığı ifade eder. Bazen de çokluk için kullanılabilir.

166- Cemi kıllet'in dört vezni vardır:

a) أَفْعُل: Orta harfi sahih olan isimlerde; ya da sondan bir önceki harfi med olan rübai semâi müennes isimlerde kullanılır.

b) أَفْعَال: أَفْعُل vezninde gelmeyen bütün sülasi isimlerin çoğuludur.

c) أَفْعِلَة: Sondan bir önceki harfi med harfi olan rubâî müzekker bütün isimlerde kullanılır.

d) فِعْلَة: Bazı lafızlarda semâi olarak kullanılır. Örneğin فَتًى – فِتْيَة ve شَيْخ – شِيْخَة gibi.

2) جُمُوعُ الْكَثْرَةِ

2- Çokluk Çoğulları

Örnekler:

1	حَمْرَاءُ . حُمْرٌ	Kırmızı – kırmızılar	5	كَامِلٌ . كَمَلَةٌ	Olgun - olgunlar
2	أَبْيَضُ . بِيضٌ	Beyaz – beyazlar	6	كَاتِبٌ . كَتَبَةٌ	Yazar - yazarlar
3	جَرِيحٌ . جَرْحَى	Yaralı – yaralılar	7	كَرِيمٌ . كُرَمَاءُ	Cömert - cömertler
4	مَرِيضٌ . مَرْضَى	Hasta - hastalar	8	بَخِيلٌ . بُخَلَاءُ	Cimri - cimriler

Analiz:

Cemi kesretin birçok vezni vardır. Bunların hepsini burada detaylı olarak ele almayacağız. Bir kısmını örnekler kısmında ele aldık. Geriye kalanları kurallar kısmında ayrıntılı olarak açıklayacağız.

Örneklerde geçen حَمْرَاء ve أَبْيَض kelimeleri فَعْلَاء ve أَفْعَل vezninde gelen sıfatlardır. Bunların cemileri فُعْل veznindedir.

جَرِيح ve مَرِيض kelimeleri ise فَعِيل vezninde sıfatlardır ve ism-i mef'ûl manasındadır. "acı çekme ve yok olma" manalarındadır. Bu türden sıfatların hepsi فَعْلَى vezninde çoğul yapılır.

كَامِل ve كَاتِب kelimeleri فَاعِل vezninde âkil müzekker için kullanılan sıfatlardır. Son harfleri sahihtir. Bu ve benzeri isimler فَعَلَة vezninde çoğul yapılır.

كَرِيم ve بَخِيل kelimeleri ise âkil müzekker için kullanılan ve ism-i fâil manasında sıfatlardır. Son harfleri sahihtir ve şeddeli değildir. Bu türden sıfatlar فُعَلَاء vezninde çoğul yapılır.

Kurallar:

167) جَمْعُ الْكَثْرَةِ يَدُلُّ عَلَى ثَلاَثَةٍ إِلَى غَيْرِ نِهَايَةٍ.

168) أَوْزَانُ جُمُوعِ الْكَثْرَةِ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا مَا يَأْتِي:

فُعَّلٌ – وَيَطَّرِدُ فِي كُلِّ وَصْفٍ عَلَى أَفْعَل أَوْ فَعْلاَء.

فَعْلَى – وَيَطَّرِدُ فِي كُلِّ وَصْفٍ عَلَى فَعِيل بِمَعْنَى مَفْعُولٍ دَالٍّ عَلَى هَلاَك أَوْ تَوَجُّع.

فَعَلَةٌ – وَيَكُونُ جَمْعاً لِوَصْفٍ مُذَكَّرٍ عَاقِلٍ عَلَى وَزْنِ فَاعِلٍ صَحِيحِ اللاَّمِ.

فُعَلاَءُ – وَيَطَّرِدُ فِي وَصْفٍ، لِمُذَكَّرٍ، عَاقِلٍ، عَلَى فَعِيلٍ بِمَعْنَى فَاعِلٍ، مُفِيدٍ لِلْمَدْحِ أَوِ الذَّمِّ، غَيْرَ مُضَعَّفٍ، وَلاَ مُعْتَلِّ اللاَّمِ.

169) وَمِنْ جُمُوعِ الْكَثْرَةِ الْكَثِيرَةِ الدَّوَرَانِ فِي الْكَلاَمِ مَا يَأْتِي:

فَعَلَةٌ – وَيَطَّرِدُ فِي وَصْفٍ لِمُذَكَّرٍ عَاقِلٍ، عَلَى فَاعِلٍ، مُعْتَلِّ اللاَّمِ، كَقُضَاةٍ وَغُزَاةٍ.

فُعَّلٌ – وَيَطَّرِدُ فِي وَصْفٍ عَلَى فَاعِلٍ أَوْ فَاعِلَةٍ، صَحِيحَيِ اللاَّمِ كَرُكَّعٍ وَصُوَّمٍ.

فُعَّالٌ – وَيَطَّرِدُ فِي وَصْفٍ لِمُذَكَّرٍ عَاقِلٍ، عَلَى فَاعِلٍ، صَحِيحِ اللاَّمِ، مِثْلَ كُتَّابٍ وَحُرَّاسٍ.

أَفْعِلاَءُ – وَيَطَّرِدُ فِي وَصْفٍ لِعَاقِلٍ، عَلَى فَعِيلٍ بِمَعْنَى فَاعِلٍ مُعْتَلِّ اللاَّمِ، أَوْ مُضَعَّفٍ، مِثْلَ أَغْنِيَاء وَأَشِدَّاء.

فُعَلٌ – وَيَكُونُ جَمْعاً لِاسْمٍ عَلَى فُعَلَة، نَحْو لُجَجٍ وَمُدًى، أَوْ لِوَصْفٍ عَلَى فُعْلَى مُؤَنَّثِ أَفْعَل، نَحْوَ كُبَرٍ وَصُغَرٍ.

فِعَلٌ – وَيَكُونُ جَمْعاً لِاسْمٍ عَلَى فِعْلَة، مِثْلَ كِسَرٍ وَنِقَمٍ.

فِعَالٌ– وَيَكُونُ جَمْعاً لِاسْمٍ عَلَى فَعَل، صَحِيحِ اللاَّمِ، مِثْلَ جِبَالٍ وَلِفَعِيل وَفَعِيلَة وَصْفَيْنِ مِنْ بَابِ كَرُمَ، مِثْلَ كِرَامٍ وَظِرَافٍ.

فُعُولٌ – وَيَكُونُ جَمْعاً لِفَعْلٍ اسْماً، مُثَلَّثَ الْفَاءِ غَيْرَ وَاوِيِّ الْعَيْنِ، مِثْلَ قُلُوبٍ وَقُرُودٍ وَجُنُودٍ، وَلِاسْمٍ عَلَى فَعِل، مِثْلَ كُبُودٍ وَنُمُورٍ.

فَوَاعِلُ – وَيَطَّرِدُ فِي فَاعِلَةٍ وَصْفاً أَوْ اسْماً، مِثْلَ كَوَاتِبَ وَنَوَاصٍ، وَفِي فَاعِلٍ، وَصْفاً لِمُؤَنَّثٍ، مِثْلَ عَوَاطِلَ وَنَوَاشِزَ، وَفِي فَاعِلٍ وَصْفاً لِمُذَكَّرٍ، غَيْرِ عَاقِلٍ مِثْلَ صَوَاهِلَ وَشَوَامِخَ، وَفِي اسْمٍ عَلَى فَاعِلٍ أَو فَوْعَل أَوْ فَوْعَلَة، مِثْلَ كَوَاهِلَ وَجَوَاهِرَ وَصَوَامِعَ.

فَعَائِلُ – وَيَطَّرِدُ فِي كُلِّ رُبَاعِيّ، مُؤَنَّثٍ، ثَالِثُهُ مَدَّةٌ زَائِدَةٌ، مِثْلَ سَحَائِب وَصَحَائِف وعَجَائِز.

مَفَاعِلُ – وَيَطَّرِدُ فِي كُلِّ رُبَاعِيّ مَبْدُوءٍ بِمِيمٍ زَائِدَةٍ، مُذَكَّراً كَانَ أَوْ مُؤَنَّثًا، مِثْلَ مَفَاسِد، وَمَنَازِل.

167- Cemi kesret (çokluk çoğulu) üçten sonsuza kadar varlığı ifade eder.

168- Cemi kesret kalıpları çoktur. Bazıları şunlardır:

a) فُعْلٌ vezni: أَفْعَل ve فَعْلاء veznindeki sıfatlarda kullanılır.

b) فَعْلَى vezni: ism-i mefûl manasında olan فَعِيل veznindeki "acı ve yok olma" ifade eden sıfatlarda kullanılır.

c) فَعَلَة vezni: İsm-i fâil vezninde gelen ve akil müzekkerler için kullanılan sıfatların çoğul veznidir.

d) فُعَلاءُ vezni: İsm-i fâil manasında olup âkil müzekkerler için kullanılan ve فَعِيل vezninde gelen, övme ve yerme ifade eden, şeddeli olmayan ve son harfi sahih olan sıfatlar için kullanılır.

169- Sıklıkla kullanılan diğer cemi kesret kalıpları da şunlardır:

فُعَلَةٌ vezni: Son harfi illetli olan ism-i fâil kalıbındaki akil müzekker sıfatlarda kullanılır. قَاض – قُضَاةٌ; غَازٍ – غُزَاة gibi.

فُعَّلٌ vezni: Son harfi sahih olan ism-i fâil kalıbındaki sıfatlar için kullanılır. رَاكِع - رُكَّع

فُعَّالٌ vezni: Son harfi sahih olan فَاعِل vezninde olan âkil müzekkerlerin sıfatları için kullanılır. كَاتِب – كُتَّاب; حَارِس – حُرَّاس gibi.

أَفْعِلاءُ vezni: İsm-i fâil manasında olup فَعِيل vezninden gelen, son harfi illetli veya şeddeli olan âkil için kullanılan sıfatlar için kullanılır. غَنِيّ – أَغْنِيَاء; شَدِيد – أَشِدَّاء gibi.

فُعَلٌ vezni: فُعَلَة vezninde isimlerin cemisi için kullanılır. لُجَّة – لُجَجٌ; مُدْيَة – مُدًى.

Ayrıca أَفْعَل vezninin müennesi olan فُعْلى vezninin cemi mükesseridir.

صُغْرَى – كُبَرٌ; صُغَر – كُبْرَى gibi.

فِعَل vezni: فِعْلَة veznindeki isimlerin çoğuludur. كِسْرَة – كِسَر; نِقْمَة – نِقَم.

فِعال vezni: فَعْل veznindeki illetsiz isimlerin çoğuludur. جَبَل – جِبال gibi.

Ayrıca كَرُمَ babından gelen فَعِيل ve فَعِيلَة veznindeki sıfatların çoğuludur.

ظَرِيف – ظِراف; كَرِيم – كِرام gibi.

فُعُول vezni: فَعْل veznindeki ve orta harfi vâv olmayan isimlerin çoğuludur.

جُنْد – جُنُود; قَرْد – قُرُود; قَلْب – قُلُوب gibi.

Ayrıca فَعِل veznindeki isimlerin çoğuludur. نَمِر – نُمُور; كَبِد – كُبُود gibi.

فَوَاعِل vezni: فَاعِلَة veznindeki isim ve sıfatların كاتِبَة – كَواتِب; ناصِيَة – نَواصِي gibi; فَاعِل veznindeki müennes sıfatların عَاطِل – عَواطِل(bekar kadın); ناشِز – نَواشِز (geçimsiz kadın) gibi; فَاعِل veznindeki gayrı akil müzekker sıfatların كَاهِل – صَواهِل; شَامِخ – شَوامِخ gibi; فَاعِل, فَوْعَل veya فَوْعَلَة veznindeki sıfatların صَائِم – صَوائِم; صَوْمَعَة – صَوامِع gibi kelimelerin çoğullarıdır.

فَعَائِل vezni: Bütün rübai müennes ve üçüncü harfi zâid med harfi olan kelimelerin çoğullarıdır. سَحَاب – سَحَائِب; صَحِيفَة – صَحَائِف; عَجُوز – عَجَائِز gibi.

مَفَاعِل vezni: Zâid mim ile başlayan müzekker veya müennes rubâi isimlerin çoğuludur. مُفْسِد – مَفَاسِد; مَنْزِل – مَنَازِل gibi.

ALIŞTIRMALAR

1- Metinde geçen cemi teksirleri müfredleriyle birlikte yaz.

عُنِيَ مُلُوكُ قُدَمَاءِ الْمِصْرِيِّينَ بِمَقَابِرِهِمْ وَآثَارِهِمْ وَكُلِّ مَا يُخَلِّدُ أَعْمَالَهُمُ الْحِسَان، فَإِذَا زُرْتَ أَطْلَالَ الْكَرْنَك الْمَوَائِلَ، أَوْ دَخَلْتَ أَحَدَ الْقُبُور بِالأَقْصَر، رَأَيْتَ عَظَمَةَ أَبْطَالٍ مُجَسَّمَةً فِي حُجَرِهَا، وَعَزَائِمَ عُتَاةٍ مُصَوَّرَةً فِي أَبْنِيَتِهَا، وَرَأَيْتَ نُقُوشَ الصُّنَّاعِ الْمَهَرَةِ الأَذْكِيَاءِ وَقَدْ بَدَتْ أَصْبَاغُهُمْ فِيهَا وَاضِحَةً، زَاهِيَةَ الأَلْوَانِ، مِنْ خُضْرٍ وَصُفْرٍ وَزُرْقٍ بَعْدَ أَنْ مَرَّتْ عَلَيْهَا الْحِجَجُ الطِّوَالُ، وَشَاهَدْتَ غُرَفاً بِهَا تَمَاثِيلُ وَتَوَابِيتُ كَانَتْ تَحْفَظُ بِهَا الذَّخَائِرَ وَالنَّفَائِس، فَافْخَرْ أَيُّهَا الْمِصْرِيُّ بِبُنَاةِ مَجْدِكَ حِينَ كَانَ النَّاسُ نُوَّماً.

2- Aşağıdaki kelimelerin cemi teksirlerini yaz.

وَفِيّ	كَوْكَب	مَكْنَسَة	كَلْب	ثَوْب
نَابِح	كَتِيبَة	مَصْنَع	حِجَاب	نِعْمَة
بَارِعَة	مَدْرَسَة	شَرِيف	عَامِل	قَلَم
دَاهِيَة	مِنْبَر	قَصْر	سَاع	قِرْبَة

3- Aşağıdaki cemi isimlerin müfredlerini yaz ve cemi kesret ve kıllet için kullanılanları belirt.

أَنْبِيَاء أَشْبَال حُرُوب أَشْرِبَة حُفَّاظ أَعْظُم

4- Aşağıdaki vezinlerden gelen birer çoğul kelime yaz; kesret ve kıllet için kullanılanları belirt.

فُعْل فعَل أَفْعَل فُعُول أَفْعَال أَفْعِلاَء أَفْعِلَة

5- Aşağıdaki müfret isimlerin mümkün olan çoğullarını yaz.

ضَلَع - كَاتِب - شَرِيف - نَفْس - نَهْر

6- Aşağıdaki kelimelerin i'lal kurallarını açıklayarak cemi teksirlerini yaz.

قَاس مُدْيَة عَظِيمَة

7- دَاع kelimesi دَوَاع ve دُعَاة şeklinde çoğul yapılır. Bu kelimelerin müfretleri arasında fark var mıdır?

8- عَظِيم kelimesi عُظَمَاء ve عِظَام şeklinde; بَخِيل kelimesi ise sadece بُخَلاَء şeklinde çoğul yapılır. Her ikisi de فَعِيل vezninde olmasına rağmen bu durumun sebebi nedir?

9- فَاعِل vezninden gelen, son harfi sahih olan, akil ve gayri akiller için kullanılan kaç cemi teksir kalıbı vardır? Örnek ver.

10- فَعِيل vezninden gelen, son harfi sahih veya illetli olan isim veya sıfatların kaç cemi teksir kalıbı vardır? Örnek ver.

11- el-Mütenebbi'nin aşağıdaki beyitlerini açıkla ve cemi teksir isimleri müfretleriyle birlikte yaz.

كَيْفَ الرَّجَاءُ مِنَ الْخُطُوبِ تَخَلُّصًا مِنْ بَعْدِ مَا أَنْشَبْنَ فِيَّ مَخَالِبًا

وَنَصَبْتَنِي غَرَضَ الرُّمَاةِ تُصِيبُنِي مِحَنٌ أَحَدُّ مِنَ السُّيُوفِ مَضَارِبًا

اَلنَّكِرَةُ وَالْمَعْرِفَةُ

Nekre ve Marife

أَقْسَامُ الْمَعَارِفِ

Marifelerin Mısımları

Örnekler:

Sen cömertsin.					
Halit cesurdur.					
Bu bir güldür.	أَنْتَ كَرِيمٌ.		Bir kurt uludu.		
Ümit ettiğin yakındır.	خَالِدٌ شُجَاعٌ. هٰذِهِ وَرْدَةٌ.		Bir ağaç meyve verdi.	عَوَى ذِئْبٌ.	
Hasta acı çekiyor.	مَا تَرْجُوهُ قَرِيبٌ. اَلْمَرِيضُ مُتَأَلِّمٌ.	2	Bir yıldız doğdu.	أَثْمَرَتْ شَجَرَةٌ. طَلَعَ نَجْمٌ.	1
Evin kapısı güzeldir.	بَابُ الدَّارِ جَمِيلٌ. يَا رَجُلُ اسْتَقِمْ.				
Ey insan! Dosdoğru ol.					

Analiz:

Birinci kısımdaki örneklerde geçen ذِئْب, شَجَرَة ve نَجْم kelimeleri bildiğimiz belirli bir varlığı ifade etmezler. Örneğin ذِئْب kelimesini işittiğimizde bilinen bir kurdu anlamayız. Sadece kurt sınıfından herhangi bir kurdu algılarız. İşte bu türden bütün isimler "nekre" olarak isimlendirilir.

İkinci kısımda geçen أَنْتَ, خَالِد, هٰذَا, مَا, الْمَرِيض, بَاب ve رَجُل kelimeleri ise bildiğimiz varlıkları ifade etmektedir. Zihnimizde farklı bir şey uyandırmazlar. Bu türden isimler ise "marife" olarak isimlendirilir.

Örneklerde geçen marife isimlere baktığında farklı kelime gruplarından olduğunu görürsün. Örneğin أَنْتَ bir zamirdir; خَالِد bir özel isimdir; هٰذَا bir işaret ismidir; مَا bir ism-i mevsûldür; الْمَرِيض elif-lamlıdır; بَاب marifeye muzâf olmuş bir isimdir; رَجُل münada olarak marife olmuştur. Marife olan bu isimlerin yedi farklı türden olduğunu görürsün. Bu kelime türlerinin çoğu birinci kitapta işlendi ve müstakil başlıklar altında da bunların kuralları anlatıldı.

Kurallar:

170) اَلنَّكِرَةُ اسْمٌ يَدُلُّ عَلَى شَيْءٍ غَيْرِ مُعَيَّنٍ.

171) اَلْمَعْرِفَةُ اسْمٌ يَدُلُّ عَلَى شَيْءٍ بِعَيْنِهِ.

172) اَلْمَعَارِفُ سَبْعٌ وَهِيَ: الضَّمِيرُ، وَالْعَلَمُ، وَاسْمُ الإِشَارَةِ، وَالاسْمُ الْمَوْصُولُ، وَالْمُحَلَّى بِأَلْ، وَالْمُضَافُ إِلَى مَعْرِفَةٍ، وَالْمُعَرَّفُ بِالنِّدَاءِ.

170- Nekre, belirsiz bir varlığı gösteren isimdir.

171- Marife, belirli bir varlığı gösteren isimdir.

172- Marife isimler yedi tanedir. Bunlar zamirler, özel isimler, işaret isimleri, ismi mevsuller, elif-lamlı isimler, marifeye muzâf olan isimler ve nida ile marife olan isimlerdir.

ALIŞTIRMALAR

1- Metinde geçen marife ve nekre isimleri belirleyerek marife isimlerin türlerini yaz.

جَاءَ فِي كِتَابِ "كَلِيلَةَ وَدِمْنَةَ": اَلرِّجَالُ ثَلاَثَةٌ حَازِمٌ وَأَحْزَمُ مِنْهُ، وَعَاجِزٌ، فَأَحَدُ الْحَازِمَيْنِ مَنْ إِذَا نَزَلَ بِهِ الأَمْرُ لَمْ يَدْهَشْ لَهُ، وَلَمْ يَذْهَبْ قَلْبُهُ شَعَاعاً وَلَمْ تَعْيِ بِهِ حِيلَتُهُ الَّتِي يَرْجُو بِهَا الْمَخْرَجَ مِنْهُ. وَأَحْزَمُ مِنْ هَذَا الْمُتَقَدِّمِ ذُو الْعِدَّةِ الَّذِي يَعْرِفُ الابْتِلاَءَ قَبْلَ وُقُوعِهِ، فَيُعْظِمُهُ إِعْظَامًا، وَيَحْتَالُ لَهُ حَتَّى كَأَنَّهُ قَدْ لَزِمَهُ فَيَحْسِمُ الدَّاءَ قَبْلَ أَنْ يَبْتَلِيَ بِهِ وَيَدْفَعُ الأَمْرَ قَبْلَ وُقُوعِهِ. وَأَمَّا الْعَاجِزُ فَهُوَ فِي تَرَدُّدٍ وَتَمَنٍّ وَتَوَانٍ حَتَّى يَهْلِكَ.

2- Aşağıdaki cümlelerde geçen marife isimleri nekre; nekre isimleri de marife yap.

1) غَرَّدَ عُصْفُورٌ فَوْقَ الشَّجَرَةِ.
2) تَفَتَّحَتْ وَرْدَةٌ فِي الْبُسْتَانِ.
3) سَرَقَ اللُّصُوصُ أَثَاثَ بَيْتٍ.
4) ذَبَحَ الْقَصَّابُ شَاةً.
5) عَادَ الطَّبِيبُ مَرِيضَيْنِ.
6) حَصُفَ عَقْلُ التِّلْمِيذِ.
7) ذَهَبَتِ الْمَاشِيَةُ إِلَى الْمَرْعَى.
8) سَقَفَ الْحُجْرَةَ.

3- Ramazan bayramı gecesinde, yaşadığın şehirdeki insanların durumlarını tasvir et. Yazdığın cümlelerde nekre ve bütün marife türünden kelimeleri kullan.

4- Aşağıdaki iki beyti açıkla; beyitlerde geçen marife isimlerin türlerini belirt.

وَمَا الْخَيْلُ إِلاَّ كَالصَّدِيقِ قَلِيلَةٌ ... وَإِنْ كَثُرَتْ فِي عَيْنِ مَنْ لاَ يُجَرِّبُ

إِذَا لَمْ تُشَاهِدْ غَيْرَ حُسْنِ شِيَاتِهَا ... وَأَغْضَائِهَا فَالْحُسْنُ عَنْكَ مُغَيَّبُ.

1) طَائِفَةٌ مِنْ أَحْكَامِ الضَّمِيرِ

1- Zamirlerin kurallarından bir bölüm

a) الضَّمِيرُ الْمُسْتَتِرُ

a) Müstetir zamir

Örnekler:

1	2	3
1) اَلطَّائِرُ يُغَرِّدُ.	1) قُلِ الْحَقَّ.	1) اَلْمُشَاهَدَةُ أَصْدَقُ دَلِيلٍ.
2) اَلْفَتَاةُ تَشْرُفُ بِأَخْلَاقِهَا.	2) أَعْرِفُ الْوَاجِبَ.	2) أَثْمَرَتِ الأَشْجَارُ مَاعَدَا النَّخْلَ.
3) اَلزَّهْرَةُ تَفَتَّحَتْ.	3) هَلْ تُحْسِنُ السِّبَاحَةَ؟	3) مَا أَجْمَلَ الرَّبِيعَ!
4) إِذَا ذَهَبَ الشَّبَابُ فَهَيْهَاتَ.	4) نُحِبُّ الْوَطَنَ.	4) نِعْمَ لِلْعَامِلِينَ جَزَاءٌ.
5) اَلنِّيلُ فَائِضٌ.	5) وَيْ كَأَنَّ الْمُهْمِلَ لاَ يُدْرِكُ الْعَاقِبَةَ.	
6) اَلصَّبْرُ مَحْمُودٌ.	6) صَنَاعِ الْجَمِيلَ.	
7) اَلْقَصْرُ فَخْمٌ.	7) سَعْيًا فِي الْخَيْرِ.	

1	2	3
1) Kuş ötüyor.	1) Doğruyu söyle.	1) Görmek en sağlam delildir.
2) Genç kız ahlakıyla yücelir.	2) Görevi biliyorum.	2) Hurma ağacı haricindeki ağaçlar ürün verdi.
3) Çiçek açtı.	3) İyi yüzer misin?	3) Bahar ne güzel!
4) Gençlik gittiğinde eyvahlar olsun.	4) Ülkeyi seviyoruz.	4) İşçilerin mükafatları ne güzel.
5) Nil nehri taşıyor.	5) Akibetini bilemeyen ihmalkara şaşarım.	
6) Sabır övülür.	6) Güzel olanı yap.	
7) Saray ihtişamlıdır.	7) İyi işler için çaba göster.	

Analiz:

Başlangıç seviyesi kitabında zamirlerle ilgili konulara değinmiştik. Zamirlerin çeşitlerini; mütekellim, muhatap ve gaib zamirleri işlemiştik. Burada daha önceki derslerde bahsetmediğimiz başka kuralları inceleyeceğiz.

Birinci kısımdaki örneklere baktığında fiil, isim fiil, ism-i fâil, ism-i mefûl ve sıfat-ı müşebbehe gibi türemiş isimler görürsün. Bunların her birinin هُوَ veya هِيَ takdirinde, öncesindeki isme dönen bir müstetir zamiri olduğunu görürsün. Bu zamirlerin yerine zahir bir isim koyarsan bunun mümkün olduğunu görürsün. Örneğin تَشْرُفُ الْفَتَاةُ, يُغَرِّدُ الطَّائِرُ diyebilirsin. Yerine zahir bir ismin geçmesinin uygun olduğu bu zamirler cevâzen müstetirdir.

İkinci kısımdaki örneklerde ise fiiller, müzari ve emir manalı isim fiiller, fiilin yerine geçen mastarlar vardır ve bunların أَنْتَ, أَنَا veya نَحْنُ takdirinde müstetir zamirleri vardır. Bu zamirlerin yerine zahir bir ismin geçmesi uygun olmaz. Bu sebeple vucûben müstetirdirler.

Üçüncü kısımdaki örneklerde ism-i tafdil, istisna fiili, taaccüb fiili ve övme fiili vardır. Bu isimlerin müstetir zamirlerinin yerine zahir bir ismin gelmesi de doğru değildir. Bu sebeple zamirleri vucûben müstetirdir.

Kurallar:

173) اَلضَّمِيرُ الْمُسْتَتِرُ جَوَازاً هُوَ الَّذِي يَصِحُّ أَنْ يَحِلَّ مَحَلَّهُ الاِسْمُ الظَّاهِرُ، وَيُلْحَظُ فِي فِعْلِ الْغَائِبِ وَالْغَائِبَةِ، وَاسْمِ الْفِعْلِ الْمَاضِي، وَاسْمِ الْفَاعِلِ، وَاسْمِ الْمَفْعُولِ، وَالصِّفَةِ الْمُشَبَّهَةِ.

174) اَلضَّمِيرُ الْمُسْتَتِرُ وُجُوباً هُوَ الَّذِي لاَ يَصِحُّ أَنْ يَحِلَّ الاِسْمُ الظَّاهِرُ مَحَلَّهُ، وَيُلْحَظُ فِي أَمْرِ الْوَاحِدِ، وَالْمُضَارِعُ الْمَبْدُوءُ بِتَاءِ خِطَابِ الْوَاحِدِ، أَوِ الْهَمْزَةِ ، أَوِ النُّونِ، وَفِي اسْمِ فِعْلِ الْمُضَارِعِ وَالأَمْرِ، وَأَفْعَلَ التَّفْضِيلِ، وَأَفْعَالِ الاِسْتِثْنَاءِ، وَأَفْعَلَ فِي التَّعَجُّبِ.

173- Cevâzen müstetir olan zamirler, yerine zâhir bir ismin geçmesinin uygun olduğu zamirlerdir. Bu zamirler gâib ve gâibe fiillerinde, mazi anlamlı isim fiillerde, ism-i fâillerde, ism-i mef'ûllerde ve sıfatı müşebbehelerde olur.

174- Vucûben müstetir olan zamirler, yerine zâhir bir ismin geçmesinin uygun olmadığı zamirlerdir. Bu türden zamirler müfred muhatap emir fiillerde, tâ ile başlayan muhatap müfred müzekker müzarilerde, hemze ve nûn harfleriyle başlayan müzarilerde, müzari ve emir manalı isim fiillerde, ismi tafdillerde, istisna fiillerinde ve taaccüb fiilinde olur.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki cümlelerin müstetir zamirlerinin yerine zâhir bir isim koy ve müstetir zamirin -cevâzen veya vucûben- durumunu açıkla.

1) أَنْعِمِ النَّظَرَ فِيمَا تَرَى مِنْ مُشَاهِدِ الْكَوْنِ.
2) اَلْمَرْأَةُ الْقَرَوِيَّةُ تُشَارِكُ الرَّجُلَ فِي أَعْمَالِهِ.
3) لِمِصْرَ تَارِيخٌ مَأْثُورٌ وَلَهَا مَجْدٌ قَدِيمٌ.
4) حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ.
5) تَفْكِيراً فِي الْعَوَاقِبِ.
6) أُحِبُّ الْفَتَى مُهَذَّباً مُطِيعاً.
7) لَا تَقِفْ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ.
8) تُعْظِمُ مَنْ يُعْظِمُ نَفْسَهُ.
9) اَلْبَرْدُ يَشْتَدُّ لَيْلاً.
10) بِئْسَ لِلْغَادِرِ عَاقِبَةٌ.

2- Fiil cümlelerini isim cümlesine dönüştür ve cümlelerdeki müstetir zamirlerin durumunu açıkla.

1) يَكْثُرُ الذِّئَابُ فِي الْمَوَاطِنِ الْقَذِرَةِ.
2) تُغْرِقُ الْمَرْأَةُ الْجَاهِلَةُ فِي الزِّينَةِ.
3) يَصُونُ الْكَرِيمُ شَرَفَهُ وَيَصُونُ الْجَاهِلُ مَالَهُ.
4) تُعْرَفُ مَوَاهِبُ الرَّجُلِ بِحُسْنِ اخْتِيَارِهِ.

3- Cümlelerdeki sebebi sıfatları, sıfat cümlesine dönüştür; sonra müstetir zamirlerin durumunu ve i'râbını açıkla.

1) رَكِبْتُ بَحْراً مُتَلَاطِمَةً أَمْوَاجُهُ.
2) لَا تَعْمَلْ عَمَلاً مخوفةً عَاقِبَتُهُ.
3) رَأَيْتُ حَيَوَاناً ضَخْماً جِسْمُهُ.
4) عَثَرْتُ عَلَى كِتَابٍ مَقْطُوعٍ نَظِيرُهُ.

4- Aşağıdaki cümlelerin fiilleri meçhûl yap; sonra müstetir zamirlerin durumunu açıkla.

1) يُعَظِّمُكَ أَصْدِقَائُكَ.
2) اَلتَّاجِرُ الْكَذُوبُ يَجْتَنِبُهُ النَّاسُ.
3) يَقْصِدُنِي الصَّدِيقُ عِنْدَ الْحَاجَةِ.
4) اَلْفَتَاةُ الْمُهَذَّبَةُ يَرْفَعُهَا أَدَبُهَا.

5- Aşağıdaki cümlede geçen fiillerin müstetir zamirlerinin durumunu açıkla; sonra fiillerin zamirlerini sırasıyla müfred gâib, müfred gâibe ve cemi mütekellim zamirlerine dönüştür ve zamirlerin durumunu açıkla.

أَتَكَلَّمُ قَلِيلاً وَأَعْمَلُ كَثِيراً، وَأَتَقَدَّمُ مَا وَجَدْتُ التَّقَدُّمَ عَزْماً، وَأَتَقَهْقَرُ مَا رَأَيْتُ التَّقَهْقُرَ حَزْمًا.

6- Aşağıdaki ifadeleri مَا أَفْعَلَ vezniyle taaccüp üslubunda kullan ve taaccüp fiilinin zamirlerinin durumunu açıkla.

1) سُرْعَةُ الطَّيَّارَةِ.
2) سَوَادُ اللَّيْلِ.
3) نَفْعُ النِّيلِ.
4) اِخْتِلَافُ الأَخْلَاقِ.

7- Aşağıdaki istisna fiilleriyle dört cümle kur ve her cümlenin fiilinin müstetir zamirinin durumunu açıkla.

مَا خَلَا مَا عَدَا حَاشَا لَا يَكُونُ

8- **a)** Zamiri cevazen müstetir olan üç fiil cümlesi kur.

b) Zamiri vucûben müstetir olan bir müştak ismin bulunduğu üç cümle kur.

c) Zamiri vucûben müstetir olan bir isim fiil bulunan üç cümle kur.

9- İrab Çalışması

a) Örnek:

أُبْغِضُ مَنْ يَتَكَبَّرُ.	
أُبْغِضُ	فعل مضارع مرفوع ، والفاعل ضمير مستتر وجوباً تقديره أنا.
مَنْ	اسم موصول مفعول به مبني على السكون في محل نصب.
يَتَكَبَّرُ	فعل مضارع مرفوع ، والفاعل ضمير مستتر جوازاً تقديره هو والجملة صلة الموصول.

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

1) حَذَارِ الإِهْمَالَ.

2) اِتَّقِ غَضَبَ الْحَلِيمِ.

3) قِيمَةُ كُلِّ امْرِئٍ مَا يُحْسِنُهُ.

4) لاَ تَأْسَفْ عَلَى مَا فَاتَ.

10-Aşağıdaki beyitleri açıkla ve ilk beytin i'râbını yap.

تُكَلِّفُنِي إِذْلاَلَ نَفْسِي لِعِزِّهَا وَهَانَ عَلَيْهَا أَنْ أُهَانَ لِتُكْرَمَا

تَقُولُ سَلِ الْمَعْرُوفَ يَحْيَى بْنَ أَكْثَمٍ فَقُلْتُ سَلِيهِ رَبَّ يَحْيَى بْنَ أَكْثَمَا

b) نُونُ الْوِقَايَةِ قَبْلَ الضَّمِيرِ

b) Zamirden önceki vikâye nûnu

Örnekler:

3	2	1
لَيْتَنِي أَنَالُ رِضَا النَّاسِ.	لاَ تَنْقُلْ هَذَا الْخَبَرَ عَنِّي.	أُكْرِمُ مَنْ يُكْرِمُنِي.
لَكَ مِنْ لَدُنِّي صَادِقَ الْوُدِّ.	لاَ يَنَالُ الْيَأْسُ مِنِّي.	أَطَعْتُ مَنْ نَصَحَنِي.
إِنَّنِي عَظِيمُ الأَمَلِ.		إِذَا حَزَبَكَ أَمْرٌ فَاقْصِدْنِي.

3	2	1
Keşke insanların rızasını kazansaydım.	Benden kaynaklanan bu haberi aktarma.	Bana ikram edene ikram ederim.
Sana karşı samimi bir sevgim var.	Umutsuzluk beni etkilemez.	Bana nasihat edene itaat ettim.
Ben ümit doluyum.		İş ciddileştiğinde beni ara.

Analiz:

Mütekellim yâ'sının hem mansûb hem de mecrûr zamirlerden olduğunu öğrenmiştin. Bu derste daha önce bu zamirle ilgili öğrenmediğin bir konudan bahsedeceğiz.

Birinci kısımdaki örneklerde mütekellim yâ'sına bitişmiş fiiller vardır. Bu yâ harfinden önce zâid bir nûn harfi bulunmaktadır. Bu nûnun yazılması, mütekellim yâ'sına bitişen fiillerde zorunludur. Bu nûn harfini yazdığında mütekellim yâsına bitişen sahih fiilin son harfinin harekesini korumuş olursun. Bu sebeple bu nûn'a "nûn-i vikâye (koruma nûnu)" denir.

İkinci kısımdaki örneklerde ise مِنْ ve عَنْ harf-i cerlerinin mütekellim yâ'sına bitiştiğini görürsün. Fakat harf-i cerlerle mütekellim yâ'sı arasına bir

nûn harfi girmiştir. Bu nun harfi bu iki harf-i cerre bitiştiği zaman da zorunlu olarak yazılır.

Üçüncü kısımdaki örneklerde ise nûn-i vikâyenin إِنَّ, لَيْتَ ve لَدُنْ harflerinden sonra geldiğini görüyorsun. إِنَّ ve benzerlerinin hepsinde mütekellim yasından önce bu nûn gelebilir. Nûn-i vikâye, mütekellim yâ'sının لَيْتَ'ye bitişmesi durumunda ise çoğunlukla gelir.

Kurallar:

175) إِذَا اتَّصَلَ فِعْلٌ بِيَاءِ الْمُتَكَلِّمِ وَجَبَ أَنْ يَتَوَسَّطَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْيَاءِ نُونٌ تُسَمَّى "نُونَ الْوِقَايَةِ".

176) إِذَا اتَّصَلَ الْحَرْفَانِ: "مِنْ" وَ"عَنْ" بِيَاءِ الْمُتَكَلِّمِ وَجَبَ تَوَسُّطُ نُونِ الْوِقَايَةِ.

177) إِذَا اتَّصَلَتْ "لَدُنْ" أَوْ "إِنَّ" أَوْ إِحْدَى أَخَوَاتِهَا بِيَاءِ الْمُتَكَلِّمِ، جَازَ تَوَسُّطُ نُونِ الْوِقَايَةِ وَهُوَ كَثِيرٌ فِي "لَيْتَ".

175- Bir fiil, mütekellim yâsına bitişirse fiil ile mütekellim yâ'sının arasına "nûn-i vikâye" gelmesi zorunludur.

176- مِنْ ve عَنْ harf-i cerleri mütekellim yâsına bitişirlerse araya nûn-i vikâyenin yazılması zorunludur.

177- لَدُنْ ve إِنَّ benzerleri mütekellim yâ'sına bitişirlerse araya nûn-i vikâye gelebilir. Bu durum لَيْتَ için çoğunlukla gereklidir.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşapıdaki cümlenin başına إنّ ve benzerlerini getir ve nûn-i vikayenin câiz olduğu ve çoğunlukla olması gereken durumları açıkla.

أَنَا وَاثِقٌ بِكَ.

2- Aşağıdaki fiillere mütekellim yâsı birleştirerek bir cümlede kullan.

أَطِعْ – مَنَحَ – يُعَظِّمَانِ – نَادَى – يَحْزَنُ – تَشْكُرِينَ – عَابَ – يُهَذِّبُونَ

3- Aşağıdaki harf-i cerlere mütekellim yâsı birleştirerek bir cümlede kullan.

إِلَى . مِنْ . عَلَى . عَنْ

4- **a)** Mütekellim yâ'sına bitişmiş bir müzari fiilin olduğu üç cümle kur.

b) Mütekellim yâ'sına bitişmiş bir emir fiilin olduğu üç cümle kur.

c) Mütekellim yâ'sına bitişmiş bir mazi fiilin olduğu üç cümle kur.

5- İrab Çalışması:

a) Örnek:

آلَمَنِي فِرَاقُكَ.

آلمنى – فعل ماض، والنون للوقاية، والياء مفعول به.

فراقك – فراق فاعل، والكاف مضاف إليه مبنى على الفتح في محل جر.

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

1) لَيْتَنِي أَزُورُ الْهِنْدَ.
2) هَذَّبَنِي أَبِي وَعَلَّمَنِي.
3) ذَهَبَ عَنِّي الْحُزْنُ.
4) يَعُودُنِي الطَّبِيبُ.

6- Aşağıdaki beyitleri açıkla ve birinci beytin i'râbını yap.

أُعَلِّمُهُ الرِّمَايَةَ كُلَّ يَوْمٍ ... فَلَمَّا اشْتَدَّ سَاعِدُهُ رَمَانِي

وَكَمْ عَلَّمْتُهُ نَظْمَ الْقَوَافِي ... فَلَمَّا قَالَ قَافِيَةً هَجَانِي

2) طَائِفَةٌ مِنْ أَحْكَامِ الْعَلَمِ

2- Özel isimlerin kurallarından bir bölüm

Örnekler:

1) فُتِحَتْ مِصْرُ فِي عَهْدِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ.	Mısır, Ömer b. Hattâb döneminde fethedildi.
2) عَبْدُ الْقَاهِرِ الْجُرْجَانِيُّ أَوَّلُ مُؤَلِّفٍ فِي الْبَلَاغَةِ.	Abdulkahir Curcâni belagat sahasında yazan ilk müelliftir.
3) نِيُوكَاسِلُ مِنْ أَكْبَرِ الْمُدُنِ الإِنْجِلِيزِيَّةِ.	Newcastle, İngiltere'nin en büyük şehirlerindendir.
4) أَوَّلُ مَا صُنِّفَ فِي النَّحْوِ كِتَابُ سِيبَوَيْهِ.	Nahiv alanında yapılan ilk tasnif Sibeveyh'in kitabıdır.
5) بَنَى الْمُعْتَصِمُ مَدِينَةَ سُرَّ مَنْ رَأَى.	Mutasım, Surre Men rea (Samarra) şehrini kurdu.
	*****
1) كَانَ عَمْرُو الْجَاحِظُ أَبُو عُثْمَانَ مِنْ كُتَّابِ الدَّوْلَةِ الْعَبَّاسِيَّةِ.	Ebû Osman Amr el-Câhız, Abbasi devletinin katiplerindendir.
2) كَانَتْ عَائِشَةُ أُمُّ الْمُؤْمِنِينَ رَاوِيَةً لِلْحَدِيثِ.	Müminlerin annse Aişe, hadis râvisidir.
3) عَمِلَ عَبْدُاللهِ الْمَأْمُونُ عَلَى تَرْجَمَةِ عُلُومِ الْيُونَانِ.	Abdullah el-Me'mûn, Yunan tercümeleri üzerine çalışmışır.

Analiz:

Özel isimlerin şahıs, şehir, nehir vb. gibi belirli bir varlığı ifade eden kelimeler olduğunu öğrenmiştin. Burada özel isimlerle ilgili yeni bilgiler vereceğiz.

İlk beş örneğe baktığında سُرَّ مَنْ رَأَى, سِيبَوَيْهِ, بَيْوكَاسِل, عَبْدُ الْقَاهِرِ, الخَطَّاب, عُمَر gibi özel isimleri görürsün. Bu isimleri incelediğinde ilk ikisinin müfret, üçüncüsünün birleşik izafet tamlaması, dördüncüsünün mezci terkip, beşincisinin de وَيْه kelimesiyle biten bir kelime, altıncısının da müsned ve müsnedün ileyh olarak özel bir şehir ismi olduğunu görürsün.

Bu isimler irab bakımından değerlendirilirse müfred isimlerin (عُمَر, الخَطَّاب) amiline göre irab aldığı; izafetle oluşmuş (عَبْدُ الْقَاهِرِ) özel isimlerin birinci kısmının amiline göre irab aldığı ve ikinci kısmının ise izafetle mecrûr olduğu; mezci terkibin (بَيْوكَاسِل) gayr-ı munsarif olduğu; وَيْه ile biten kelimenin (سِيبَوَيْه) kesra üzere mebni olduğu; isnâdi terkibin ise (سُرَّ مَنْ رَأَى) aynı şekilde kalıp takdiri irab aldığını görürsün.

İkinci kısımdaki örneklerde ise tek bir şahıs için iki veya üç kelimeden oluşan özel isimler vardır. Örneğin عَمْرُو الْجَاحِظُ أَبُو عُثْمَانَ gibi. عَمْرُو isimdir, الجَاحِظ ise lakaptır. أَبُو عُثْمَانَ ise künyedir.

عَلِيّ, مُحَمَّد gibi ilk isimler şahsı ifade eder. İkinci olarak gelen ve أَبو, ابْن, أُمّ gibi kelimelerle başlayan isimler ise o ismin açıklanması için getirilen isimlerdir.

أُمُّ الْمُؤْمِنِينَ, ابْنُ الْخَطَّابِ, أَبُو سُفْيَانَ gibi ifadeler ise o ismin künyesidir.

Bu şekilde başlamayıp, اَلْمَأْمُون (güvenilir), الجَاحِظ (patlak gözlü) gibi övme ve yerme ifade ediyorsa lakap olarak isimlendirilir.

Örneklerde lakap isimlerinin asıl isimden sonra geldiği görülmektedir.

Lakap ise künyeden önce gelebildiği gibi künye de isim ve lakaptan önce gelebilir.

Kurallar:

178) يَكُونُ الْعَلَمُ مُفْرَداً، وَمُرَكَّبًا تَرْكِيباً إِضَافِيًّا، أَوْ مَزْجِيًّا، أَوْ إِسْنَادِيًّا، أَوْ مَخْتُومًا بِكَلِمَةِ "وَيْه"، وَالأَوَّلُ وَصَدْرُ الثَّانِي يُعْرَبَانِ عَلَى حَسَبِ الْعَوَامِلِ، وَالثَّالِثُ يُمْنَعُ مِنَ الصَّرْفِ، وَالرَّابِعُ يَبْقَى عَلَى صُورَتِهِ كَمَا كَانَ قَبْلَ الْعَلَمِيَّةِ، وَالْخَامِسُ يُبْنَى عَلَى الْكَسْرِ.

179) يَكُونُ الْعَلَمُ اسْماً وَهُوَ مَا وُضِعَ أَوّلاً، وَلَقَبًا وَهُوَ مَا أَشْعَرَ بِمَدْحٍ أَوْ ذَمٍّ، وَكُنْيَةً وَهُوَ مَا صَدَرَ بِأَبٍ أَوْ ابْنٍ، وَيَجِبُ أَنْ يَتَأَخَّرَ اللَّقَبُ مِنَ الاِسْمِ.

178- Özel isim müfred, izafet terkibi, mezci terkib, isnâdi ve وَيْهِ kelimesiyle biten bir isim olabilir. Müfred isimlerle izafet olanların birinci kısmı cümledeki yerine göre irab alır. Mezci terkip olanlar gayr-ı munsarif olurlar. İsnâdi olanlar aynı şekilde kalır. وَيْهِ ile bitenler kesra üzere mebnidirler.

179- Asıl isimler, en başta gelir. Lakap övme ve yerme ifade eden isimlerdir. Künye ise أَبُو, اِبْن gibi kelimelerle kullanılır. Lakabın isimden sonra gelmesi zorunludur.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki metinde geçen özel isme dair bildiğin ifadeleri (isim, lakap, künye...) belirle.

كَانَ لِابْنِ جِنِّي هَوًى فِي أَحْمَدَ أَبِي الطَّيِّبِ الْمُتَنَبِّي الشَّاعِرِ، وَكَانَ أَبُو عَبْدِاللهِ ابْنُ خَالَوَيْهِ النَّحْوِيُّ وَأَبُو عَلِيٍّ الْفَارِسِيُّ يُكْثِرَانِ مِنَ الطَّعْنِ عَلَيْهِ، فَاتَّفَقَ أَنْ قَالَ أَبُو عَلِيٍّ يَوْماً: اُذْكُرُوا لَنَا بَيْتاً مِنَ الشِّعْرِ نَبْحَثْ فِيهِ فَابْتَدَرَ ابْنُ جِنِّي وَأَنْشَدَ:

أَزُورُهُمْ وَسَوَادُ اللَّيْلِ يَشْفَعُ لِي ... وَأَنْثَنِي وَبَيَاضُ الصُّبْحِ يُغْرِي بِي

فَاسْتَحْسَنَهُ أَبُو عَلِيٍّ وَقَالَ: لِمَنْ هَذَا الْبَيْتِ فَإِنَّهُ غَرِيبٌ؟ قَالَ: لِلَّذِي يَقُولُ:

وَوَضْعُ النَّدَى فِي مَوْضِعِ السَّيْفِ بِالْعُلاَ ... مُضِرٌّ كَوَضْعِ السَّيْفِ فِي مَوْضِعِ النَّدَى

قَالَ: وَاللهِ وَهَذَا أَحْسَنُ، فَمَنْ هَذَا الْقَائِلُ يَا أَبَا الْفَتْحِ؟ قَالَ: هُوَ الَّذِي لاَ يَزَالُ الشَّيْخُ يَسْتَقِلُّهُ وَيَسْتَقْبِحُ زِيَّهُ، وَمَا عَلَيْنَا الْقُشُورُ إِذَا اسْتَقَامَ اللُّبَابُ، وَعَلِمَ أَبُو عَلِيٍّ أَنَّهُ الْمُتَنَبِّي فَنَهَضَ وَقَامَ إِلَى عَضُدِ الدَّوْلَةِ وَأَطَالَ الثَّنَاءَ عَلَيْهِ.

2- Metinde geçen alem (özel isim) türlerini, irablarını ve mebni olanları belirle.

قَالَ ابْنُ خِلِّكَانَ: "كَانَ ابْنُ الْعَمِيدِ أَبُو الْفَضْلِ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ وَزِيرَ رُكْنِ الدَّوْلَةِ ابْنِ بُوَيْهِ بِأَرْجَانَ، وَكَانَ مُتَوَسِّعاً فِي عُلُومِ الْفَلْسَفَةِ وَالنُّجُومِ، وَأَمَّا الأَدَبُ وَالْكِتَابَةُ فَلَمْ يُقَارِبْهُ فِيهِمَا أَحَدٌ فِي زَمَانِهِ، وَكَانَ يُسَمَّى "الْجَاحِظَ الثَّانِيَ" قَالَ الثَّعَالِبِيُّ: "بُدِئَتِ الْكِتَابَةُ بِعَبْدِ الْحَمِيدِ وَخُتِمَتْ بِابْنِ الْعَمِيدِ."

3- Aşağıdaki özel isimler kaç şekilde dizilebilir?

1) مُوسَى الْعَارِفُ أَبُو نَافِعٍ.

2) عَبْدُ الْعَزِيزِ بَدْرُ الدِّينِ بْنُ مَنْصُورٍ.

4- **a)** İsim, lakap ve künyeden oluşan üç erkek ismi yaz.

b) İsim, lakap ve künyeden oluşan üç tane kadın ismi yaz.

3) طَائِفَةٌ مِنْ أَحْكَامِ الإِشَارَةِ

3- İşaret isimlerinin kurallarından bir bölüm

Örnekler:

1) ذَلِكَ	الْبُسْتَانُ جَمِيلٌ	يَا عَلِيُّ.	(Sana gösteriyorum) O bahçe güzeldir Ali.
2) ذَلِكِ	الْبُسْتَانُ جَمِيلٌ	يَا فَاطِمَةُ.	(Sana gösteriyorum) O bahçe güzeldir Fatma.
3) ذَلِكُمَا	الْبُسْتَانُ جَمِيلٌ	يَا أَخَوَيَّ.	(İkinize gösteriyorum) O bahçe güzeldir kardeşlerim.
4) ذَلِكُم	الْبُسْتَانُ جَمِيلٌ	يَا أَصْدِقَائِي.	(Size gösteriyorum) O bahçe güzeldir arkadaşlarım.
5) ذَلِكُنَّ	الْبُسْتَانُ جَمِيلٌ	يَا سَيِّدَاتِي.	(Size gösteriyorum) O bahçe güzeldir hanımlar.

Analiz:

Daha önceki derslerde işaret isminin belirli bir şeyi ifade ettiğini; ذَا (هٰذَا) müfred müzekker için; ذِي, تِي, ذِه, تِه (هٰذِه) müfred müennes için; ذَانِ (هٰذَانِ) ikil müzekker için; تَانِ (هَاتَانِ) ikil müennes için ve أُولَاءِ (هٰؤُلَاءِ) cemi isimleri için kullanıldığını öğrenmiştin. Yine bu işaret isimlerinin başına "tenbih harfi" denilen bir ها harfi geldiğini de öğrenmiştin. Ayrıca bu işaret isimlerine lam veya kef harfi de birleşebilir. Lam harfi muşârun ileyhin uzaklığını ifade için, kef harfi ise hitap harfi olarak kullanılır. (ذَلِكَ، تِلْكَ gibi.)

Bu kef harfini daha iyi anlamak için örnekleri inceleyelim. Örneklerde, muşârun ileyh "الْبُسْتَانُ" kelimesidir. Bu sebeple işaret ismi bütün örneklerde müfred müzekker olarak gelmiştir. Fakat muhatap bütün örneklerde müfred, tesniye, cemi, müzekker, müennes şeklinde farklılık göstermekedir. Bu durumda işaret ismine bitişen kef harfine baktığında muhatap ile sayı ve cinsiyet bakımından uyumlu olduğunu görürsün. Buradan hareketle işaret isminin muşârun ileyh ile uyumlu olduğu ve kef harfinin ise muhatap ile uyum gösterdiği hükmünü çıkarabiliriz.

Kural:

180) يُطَابِقُ اسْمُ الإِشَارَةِ الْمُشَارَ إِلَيْهِ فِي تَذْكِيرِهِ وَتَأْنِيثِهِ، وَإِفْرَادِهِ وَتَثْنِيَتِهِ وَجَمْعِهِ، وَتُطَابِقُ الْكَافُ الْمُخَاطَبَ فِي جَمِيعِ مَا ذُكِرَ.

180- İşaret ismi muşârun ileyhe müzekkerlik – müenneslik (cinsiyet) ve müfret –tesniye –cemi olması (sayı) bakımından uyar. Kef harfi ise muhatap ile bütün bu uyumları gösterir.

ALIŞTIRMALAR

1- a) Muşarun ileyhi tesniye yapıp müfred – müzekker bir isme hitap et.

تِلْكَ الْحَدِيقَةُ الْغَنَّاءُ شَذِيٌّ عِطْرُهَا.

b) Muşârun ileyhi müfred müennes yapıp cemi müzekker bir isme hitap et.

ذَلِكَ الْقِطُّ الأَسْوَدُ طَوِيلٌ شَعْرُهُ.

c) Muşârun ileyhi müfred müzekker yapıp tesniye bir isme hitap et. Sonra da cemi yapıp müfred müennes bir isme hitap et.

تِلْكَ الْبِنْتُ الشَّقْرَاء يُجَمِّلُهَا أَدَبُهَا.

2- a) Muşârun ileyhin müfred-müzekker ve muhatabın da cemi müzekker bir isim olduğu bir cümle kur.

b) Muşârun ileyhin müfred-müennes ve muhatabın da tesniye bir isim olduğu bir cümle kur.

c) Muşârun ileyhin tesniye-müzekker ve muhatabın da müfred -müzekker bir isim olduğu bir cümle kur.

d) Muşârun ileyhin tesniye-müennes ve muhatabın da müfred -müennes bir isim olduğu bir cümle kur.

e) Muşârun ileyhin cemi -müzekker ve muhatabın da cemi - müennes bir isim olduğu bir cümle kur.

4) طَائِفَةٌ مِنْ أَحْكَامِ الاِسْمِ الْمَوْصُولِ

4- İsm-i mevsûlun kurallarından bir bölüm

Örnekler:

Eline kitaplar geçtiğinde güzel olanını oku.	إِذَا ظَفِرْتَ بِكُتُبٍ فَاقْرَأْ أَيَّهَا هُوَ شَائِقٌ.	1
Muhtaçlara tasadduk et; bu işe en yakın akrabandan başla.	تَصَدَّقْ عَلَى الْبَائِسِينَ وَابْدَأْ بِأَيِّ هُوَ أَقْرَبُ إِلَيْكَ.	
Görevini yapan herhangi biri hoşuma gider.	يُعْجِبُنِي أَيٌّ أَدَّى وَاجِبَهُ.	
Faziletli olan insanlarla dostluk kur.	عَاشِرْ مِنَ النَّاسِ أَيُّهُمْ أَفْضَلُ.	

Evimde konaklayan iki kişi gitti.	سَافَرَ اللَّذَانِ أَقَامَا فِي مَنْزِلِي.	2
Akrabam olan kimseler geldi.	حَضَرَ الَّذِينَ هُمْ أَقَارِبِي.	
Önündeki kalemi aldım.	أَخَذْتُ الْقَلَمَ الَّذِي أَمَامَكَ.	
Bahçede bulunan bazı çiçekleri kopardım.	قَطَفْتُ بَعْضَ الأَزْهَارِ الَّتِي فِي الْحَدِيقَةِ.	

Az da bilsen tam bilmediğin şeyi söyleme.	لاَ تَقُلْ مَا لاَ تَعْلَمُ وَإِنْ قَلَّ مَا تَعْلَمُ.	3
Bilgelerin yaklaştıklarına yaklaş, uzak durduklarından uzak dur.	اِقْتَرِبْ مِمَّا يَقْتَرِبُ الْعُقَلاَءُ وَابْتَعِدْ عَمَّا يَبْتَعِدُونَ.	
Hayır adına çabaladığın şeylerden bahşet.	اُبْذُلْ مَا أَنْتَ بَاذِلٌ فِي وُجُوهِ الْخَيْرِ.	
Faydalı olanı oku.	اِقْرَأْ أَيًّا نَافِعٌ.	

Analiz:

Önceki derslerde geçtiği üzere ism-i mevsuller marife isimlerdir. Kendisinden sonra gelen sıla cümlesi ile belirli bir şeyi ifade ederler. İsm-i mevsuller müfred müzekker için الَّذِي, müfred müennes için الَّتِي, tesniye müzekker için اللَّذَانِ, tesniye müennes için اللَّتَانِ, cemi müzekker için الَّذِينَ ve cemi müennes için اللَّاتِي / اللَّائِي kelimeleridir. Ayrıca مَنْ ve مَا bütün hepsi için ortak kullanılan ism-i mevsullerdir. Sadece مَنْ akiller için, مَا ise gayr-ı akiller için kullanılır.

Bu bölümde ism-i mevsûllerle ilgili yeni bir şey öğreneceğiz. Yukarıdaki örneklerin hepsinde أَيّ kelimesi vardır ve bu kelimenin yerine bir ism-i mevsûl yazarsan anlamın bozulmadığını görürsün. Öyleyse bu kelime de bir ism-i mevsuldür. Sonrasında gelen cümle de sıla cümlesidir.

Birinci kısımdaki cümlelere baktığında أَيّ mevsulünün marife bir isme muzâf olduğunu veya olmadığını görürsün. İlk üç örnekte murabdır. Dördüncü örnekte ise muzâf olduğu ve sıla cümlesinin mübtedası mahzûf bir zamir olduğu için damme üzere mebnidir. Mebni olduğu tek durum budur.

İkinci kısımdaki örneklerde sıla cümlesi farklı şekillerde gelmiştir. Birinci cümlede fiil cümlesi, ikinci cümlede isim cümlesi, üçüncü cümlede zarf ve dördüncü cümlede ise car-mecrûr olarak gelmiştir. Son iki cümlede zarfın veya car-mecrûrun müteallikî وُجِدَتْ veya اسْتَقَرَّتْ takdirinde bir fiildir. قَطَفْتُ بَعْضَ الأَزْهَارِ الَّتِي وُجِدَتْ / اسْتَقَرَّتْ فِي الْحَدِيقَةِ gibi.

Üçüncü kısımdaki örneklerde de ism-i mevsuller bulunmaktadır. Bu mevsullerin sıla cümlelerine baktığında aid zamirinin bulunmadığını görürsün. Bu zamir ism-i mevsule dönen bir zamirdir. Bu zamir hazfedilmiştir.

Takdiri ise birinci örnekte لاَ تَقُلْ مَا لاَ تَعْلَمُهُ وَإِنْ قَلَّ مَا تَعْلَمُهُ. şeklinde;

İkinci örnekte اِقْتَرِبْ مِمَّا يَقْتَرِبُ الْعُقَلاَءُ مِنْهُ وَابْتَعِدْ عَمَّا يَبْتَعِدُونَ عَنْهُ şeklinde;

Üçüncü örnekte اُبْذُلْ مَا أَنْتَ بَاذِلُهُ فِي وُجُوهِ الْخَيْرِ şeklinde;

Dördüncü örnekte ise اِقْرَأْ أَيًّا هُوَ نَافِعٌ. şeklindedir.

Mahzûf olan aid zamiri birinci örnekte mahallen mansûbtur ve amili fiildir; ikinci örnekte ism-i mevsule birleşen harf-i cer ile mecrûrdur; üçüncü örnekte muzâfun ileyhtir ve muzâf hal veya geleceği ifade eden geçişli bir ism-i fâildir; dördüncü örnekte ise sıla cümlesinin ilk kelimesidir. Bu ve benzeri durumlarda aid zamirinin hazf edilmesi uygundur.

Kurallar:

181) مِنَ الأَسْمَاءِ الْمَوْصُولَةِ "أَيٌّ"، وَتَكُونُ مُضَافَةً إِلَى مَعْرِفَةٍ أَوْ غَيْرَ مُضَافَةٍ، وَهِيَ مُعْرَبَةٌ إِلاَّ إِذَا أُضِيفَتْ وَحُذِفَ صَدْرُ صِلَتِهَا.

182) تَكُونُ صِلَةُ الْمَوْصُولِ جُمْلَةً فِعْلِيَّةً، أَوْ اسْمِيَّةً، أَوْ ظَرْفاً، أَوْ جَارًّا وَمَجْرُوراً.

183) يَجُوزُ حَذْفُ الْعَائِدِ إِذَا كَانَ عَامِلُهُ فِعْلاً وَهُوَ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ، أَوْ كَانَ مَجْرُوراً بِحَرْفِ جَرٍّ بِهِ الْمَوْصُولُ، أَوْ كَانَ مُضَافاً إِلَيْهِ وَالْمُضَافُ اسْمُ فَاعِلٍ مُتَعَدٍّ لِلْحَالِ أَوِ الاِسْتِقْبَالِ، أَوْ كَانَ صَدْرًا لِصِلَةِ "أَيّ".

181- İsm-i mevsullerden biri de أيّ kelimesidir. Marifeye muzaf olur ya da olmaz. Muzâf olup aynı zamanda da sıla cümlesinin ilk öğesi mahzûf değilse murabdır.

182- Sıla cümlesi fiil cümlesi, isim cümlesi, zarf veya car-mecrûr olabilir.

183- Aid zamiri, şu durumlarda hazfedilebilir:

Âid zamirinin âmili fiil olup mahallen mansûb ise;

Âid zamiri, mevsûlu cer eden bir harf ile mecrûr ise;

Muzâfı hâl ve ya geleceği ifade eden müteaddi bir fiilin ismi fâili olup âid zamiri de muzâfun ileyh ise;

Âid zamiri sıla cümlesinin ilk kelimesi ise.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki cümlelerde أَيّ mevsulünün mebni ve murab olduğu yerleri belirt ve irab durumunu söyle.

1) إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَقْتَنِيَ كُتُباً فَاخْتَرْ أَيَّهَا يَعْلُو أُسْلُوبُهُ.

2) اِصْطَفَيْتُ مِنَ النَّاسِ أَيَّهُمْ أَخْلَصُ.

3) يُعْجِبُنِي أَيّ يُؤْثِرُ نَفْعَ وَطَنِهِ عَلَى مَنْفَعَةِ نَفْسِهِ.

4) تَخْتَارُ السَّيِّدَةُ مِنَ الْخَادِمَاتِ أَيَّهُنَّ هِيَ أَعَفُّ وَأَنْشَطُ.

5) زِنِ الْحَقَائِقَ وَلاَ يَخْدَعْكَ أَيُّهَا أَكْثَرُ بَرِيقاً وَتَزْوِيقاً.

6) مِنَ النَّاسِ مَنْ يَقْنَعُ بِالْقَلِيلِ فَأَيّ كَافِيَةٌ.

7) وَمِنْهُمْ مَنْ لاَ يَمْلأُ عَيْنَيْهِ شَيْءٌ فَأَيّ هُوَ قَلِيلٌ.

2- Aşağıdaki ifadeleri uygun bir ism-i mevsule sıla cümlesi yap ve aid zamirini açıkla.

1) هُوَ مُثَابِر.

2) فِي الْمَيْدَانِ.

3) يَجْمَعْنَ الْمَالَ لِلْفُقَرَاءِ.

4) تَأَخَّرَ فِي الصَّبَاحِ.

5) هُمْ مُسْرِفُونَ.

6) تُعْنَى بِشُئُونِ بَيْتِهَا.

7) فَوْقَ السَّحَابِ.

8) تَحْتَ الْمَاءِ.

3- Aşağıdaki cümlelerde geçen ism-i mevsûllerden sonra uygun bir sıla cümlesi getir.

1) إِنَّ الَّذِي ..... يَجْنِي الثَّمَر.

2) لاَ تَغْتَرَّ بِالَّذِينَ .....

3) إِنَّ الصُّورَتَيْنِ اللَّتَيْنِ .....

4) اِحْتَرِمْ مَنْ .....

5) لاَ تَعْبَأْ بِمَا .....

6) قَرَأْتُ مَقَالَتَكَ الَّتِي .....

7) يَفْخَرُ الْوَطَنُ بِالأُلَى

8) ضَبَطْتُ السَّاعَةَ الَّتِي .....

9) سُرِرْتُ مِنَ الْجَوَادَيْنِ اللَّذَيْنِ .....

10) لاَ تُجَادِلِ أَيّ النَّاس.....

4- Aşağıdaki beyitlerde geçen boşluklara uygun bir ism-i mevsûl yaz.

وَمَا سَاءَنِي إِلاَّ . . . عَرَفْتُهُمْ جَزَى اللهُ خَيْراً كلَّ . . . لَسْتُ أَعْرِفُ

هُما . . . يَشِيبِ الدَّهْرُ حَوْلَهما وَلاَ يَمَسُّهُمَا شَيْبٌ وَلاَ هَرَمُ

أَفْدِي بِجَارِحَتِي . . . أَصَابَتَا نَهْجُ الْهُدَى بِفَضِيلَةٍ وَعَفَافِ

لاَ تَبْكِيَنَّ عَلَى . . . تَرَحَّلُوا وَاحْزَنْ عَلَى الْمَيْتِ . . . لاَ يَرْجِعُ

قِفَا نَسْأَلِ الدَّارَ . . . خَفَّ أَهْلُها مَتَى عَهْدُهَا بِالصَّوْمِ وَالصَّلَوَاتِ

5- Aşağıdaki metinde geçen sıla cümlelerini belirle; mahzûf olanların sebebini açıkla.

اِقْتَدِ بِمَنْ تَقْتَدِي بَعْدَ التَّجْرِبَةِ، وَعَوِّلْ عَلَى مَنْ يُعَوِّلُ الْعُقَلاَءَ، وَاخْتَرِ الَّذِينَ تَصْطَفِي مِنْ أَهْلِ الْمُرُوءَةِ وَالشَّمَمِ، وَجَانِبِ الْغِلْظَةَ الَّتِي تُقْصِي النَّاسَ عَنْكَ، وَانْظُرْ صِفَاتِكَ جَلِيَّةً فِي مِرْآةِ الْحَقِّ، فَأَيُّهَا أَبْعَدُ مِنَ الرُّجُولَةِ فَاجْتَنِبْهُ، وَلاَ تَعْمَلْ مَا أَنْتَ عَامِلٌ إِلاَّ لِغَرَضٍ يَشْرُفُ الَّذِي يَعْمَلُهُ، وَيَفْخَرُ مَنْ يُنْسَبُ إِلَيْهِ.

6- **a)** أيّ mevsûlünün bulunduğu ve sılası fiil cümlesi olan bir cümle kur.

b) أيّ mevsûlünün murab olduğu ve sılası isim cümlesi olan bir cümle kur.

c) أيّ mevsûlünün mebni olduğu bir cümle kur.

7- Farklı ism-i mevsûlleri kullanarak sekiz cümle kur.

8- Aşağıdaki beyitleri açıkla ve ikinci beytin i'râbını yap.

إِنَّمَا يُدَّخَرُ المَا لُ لِحَاجَاتِ الرِّجَالِ

وَالْفَتَى مَنْ جَعَلَ الأَمْوَالَ أَثْمَانَ الْمَعَالِي

5) اَلْمُعَرَّفُ بِالأَلِفِ وَاللاَّمِ

5- Elif-lam ile marifelik

Örnekler:

Yolcu geldi.	حَضَرَ الْمُسَافِرُ.	1
Ağaç eğildi.	مَالَتِ الشَّجَرَةُ.	
Kalem kırıldı.	انْكَسَرَ الْقَلَمُ.	
Çalışanlar kazandı.	فَازَ الَّذِينَ جَدُّوا.	2
Konuşanlara iyi davrandın.	أَحْسَنْتِ اللاَّتِي تَكَلَّمْنَ.	
es-Semev'el sadakatiyle ün salmıştır.	اشْتَهَرَ السَّمَوْءَلُ بِوَفَائِهِ.	
el-Hüseyin b. Ali cesur idi.	كَانَ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ شُجَاعًا.	3
el-Hasan b. Sehl cömertti.	كَانَ الْحَسَنُ بْنُ سَهْلٍ كَرِيمًا.	
Kardeşi el-Fadl da onun gibiydi.	وَكَانَ أَخُوهُ الْفَضْلُ مِثْلَهُ.	

Analiz:

Birinci kitapta "elif-lam ile marifelik" konusunda yeterli bir Analiz yapmıştık. Burada elif-lam ile ilgili yeni bilgileri ele alacağız.

Birinci kısımdaki örneklerde geçen elif-lamlı isimleri incelediğinde hepsinin aslen nekre isimler olduğunu, eilf-lam getirilerek marife yapıldıklarını görürsün. Bu sebeple bu isimlerin başındaki elif-lam marifelik ifade etmektedir.

İkinci ve üçüncü kısımdaki örneklerde geçen elif-lamlı isimlere baktığında elif-lam getirilmeden önce de marife isimler olduğunu görürsün. Bu marife isimler ikinci kısımdaki örneklerdeki ism-i mevsuller ve üçüncü kısımdaki örneklerde geçen özel isimlerdir. Bu durumda bunların başında bulunan elif-lam zâiddir, yani marifelik için değildir.

Bu zâidlik durumu ikinci kısımdaki isimler için zorunludur. Bütün ism-i mevsullerde ve ilk kez kullanılan özel isimlerde elif-lam yazılır.

Üçüncü kısımdaki isimlerde ise elif-lam'ın getirilmesi zorunlu değildir. Bu isimler semaidir ve konuşma esnasında mütekellim tarafından özel ismin bilindiğine dikkat çekmek için kullanılır.

Kurallar:

184) اَلْمُعَرَّفُ بِالأَلِفِ وَاللاَّمِ اسْمٌ دَخَلَتْ عَلَيْهِ "أل" فَأَفَادَتْهُ التَّعْرِيفَ.

185) قَدْ تُزَادُ "أَلْ" فِي بَعْضِ الأَسْمَاءِ فَلاَ تُفِيدُ تَعْرِيفاً، وَزِيَادَتُهَا إِمَّا لاَزِمَةٌ، كَالدَّاخِلَةِ عَلَى الأَسْمَاءِ الْمَوْصُولَةِ وَالأَعْلاَمِ الْمَوْضُوعَةِ مِنْ أَوَّلِ أَمْرِهَا مُقْتَرِنَةً بِالأَلِفِ وَاللاَّمِ، وَإِمَّا غَيْرُ لاَزِمَةٍ كَالدَّاخِلَةِ عَلَى الأَعْلاَمِ الْمَنْقُولَةِ. لِلدَّلاَلَةِ عَلَى أَنَّ الْمَعْنَى الأَصْلِيَّ مَلْحُوظٌ لِلْمُتَكَلِّمِ.

184- Elif-lam ile marife yapılan isimler, başına elif-lam getirilen ve marifelik ifade eden isimlerdir.[60]

185- Elif-lam takısı bazı isimlerde zâiddir ve marifelik ifade etmez. Zâid olması ism-i mevsullerde ve ilk kez kullanılan özel isimlerde zorunludur. Menkûl (aktarılan) özel isimlerde ise zorunlu değildir. (Zorunlu olmadığı durumlarda kullanılması) aslî mananın konuşmacı tarafından bilindiğini ifade etmek içindir.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki cümlelerde geçen ال takısının türünü ve sebebini açıkla.

1) لَمَّا حَانَتْ وَفَاةُ الرَّشِيدِ أَوْصَى لِلأَمِينِ بِوِلاَيَةِ الْعَهْدِ، وَلِلْمَأْمُونِ مِنْ بَعْدِهِ، وَكَتَبَ بِذَلِكَ الْكُتُبَ وَأَرْسَلَ نُسَخَهَا إِلَى الأَمْصَارِ، وَعَلَّقَ نُسْخَةً مِنْهَا عَلَى الْكَعْبَةِ.

60 Sayılar elif-lam ile marife yapılacaksa mürekkeb sayıların birinci kısmı marife yapılır; sayı muzaf ise ikinci kısmı marife yapılır. Matuf sayı ise iki kısmı da marife yapılır. "Sayı" konusunda izah edilecektir.

2) اَلْكِتَابُ هُوَ الْجَلِيسُ الَّذِي لاَ يُنَافِقُ وَلاَ يُمِلُّ، وَهُوَ الصَّدِيقُ الَّذِي لاَ يُعَاتِبُ وَلاَ يَشْكُو.

3) اَلْقَاهِرَةُ وَدِمَشْقُ مَدِينَتَانِ عَرَبِيَّتَانِ، وَمَكَّةُ وَالْمَدِينَةُ أَشْهَرُ مَدِينَتَيْنِ فِي بِلاَدِ الْعَرَبِ، وَالشَّامُ وَالْيَمَنُ وَالْعِرَاقُ أَقْطَارٌ شَرْقِيَّةٌ، وَلِكُلِّ مَزَايَاهُ الَّتِي يُحَبِّبُهُ إِلَى أَهْلِهِ وَسُكَّانِهِ.

2- Elif-lamlı isimlerin bulunduğu üç cümle kur. Birinci cümlede elif-lam marifelik için, ikinci cümlede lâzım zâid olarak, üçüncü cümlede zâid ve gayr-ı lâzım olsun.

3- Güney bölgelerinde kış mevsiminin avantajlarını anlat. Bu açıklamalarda yukarıda bahsedilen üç çeşit elif-lam almış isimler kullan.

4- Aşağıdaki beyitleri açıkla ve birinci beytin i'râbını yap.

ذَرِينِي أَنَلْ مَا لاَ يُنَالُ مِنَ الْعُلاَ فَصَعْبُ الْعُلاَ فِي الصَّعْبِ وَالسَّهْلُ فِي السَّهْلِ

تُرِيدِينَ إِدْرَاكَ الْمَعَالِي رَخِيصَةً وَلاَ بُدَّ دُونَ الشَّهْدِ مِنْ إِبَرِ النَّحْلِ.

6) اَلْمُعَرَّفُ بِالإِضَافَةِ وَالْمُعَرَّفُ بِالنِّدَاءِ

6- İzafetle ve nidâ ile marifelik

Örnekler:

Arabam hızlıdır.	سَيَّارَتِي سَرِيعَةٌ.	1
Muaviye'nin karakteri övülmeye değerdir.	سِيرَةُ مُعَاوِيَةَ حَمِيدَةٌ.	
Bu kuşun ötüşü güzeldir.	تَغْرِيدُ هَذَا الطَّائِرِ جَمِيلٌ.	
Bildiğini iddia edenin konuşması sıkıcıdır.	كَلَامُ مَنْ يَدَّعِي الْمَعْرِفَةَ مَمْلُولٌ.	
Sabrın sonu selamettir.	عَاقِبَةُ الصَّبْرِ مَحْمُودَةٌ.	
Kardeşinin kitabı faydalıdır.	كِتَابُ أَخِيكَ مُفِيدٌ.	

Ey acele eden! Yavaş yürü.	يَا مُسْرِعُ اتَّئِدْ.	2
Ey acele eden iki kişi! Yavaş yürüyün.	يَا مُسْرِعَانِ اتَّعِدَا.	
Ey acele edenler! Yavaş yürüyün.	يَا مُسْرِعُونَ اتَّعِدُوا.	

Analiz:

Birinci kısımdaki örneklerdeki muzâf olan kelimeleri izafetten ayırırsan tek başlarına nekre (belirsiz) olurlar. Çünkü tek başlarına belirli olmayan bir varlığı ifade ederler. Fakat zamir, özel isim, işaret ismi, ism-i mevsûl veya elif-lamlı olan marife bir isme muzâf olduklarında marifelik kazanırlar. Çünkü bu durumda belirli bir varlığı ifade ederler. Buradan hareketle nekre bir ismin marifeye muzâf olduğunda marifelik kazandığını söylememiz doğru olur.[61]

61 Bu durum manevi izafet için geçerlidir. Eğer lafzi izafet ise marifeye muzaf olmakla marifelik kazanmaz. Bu konu izafet başlığı altında anlatılmıştır.

İkinci kısımdaki münâdalar nekre-i maksude olan isimlerdir. Bu sebeple her biri ref alameti üzere mebnidirler. Bu isimler münada olmadan önce belirsizdiler. Fakat münada olduklarında senin kastettiğin belirli bir varlığı ifade ettiklerinden marifelik kazanmış ve marife olmuşlardır.

Kurallar:

186) اَلْمُعَرَّفُ بِالإِضَافَةِ اسْمٌ أُضِيفَ إِلَى وَاحِدٍ مِنَ الْمَعَارِفِ.

187) اَلْمُعَرَّفُ بِالنِّدَاءِ مُنَادًى قُصِدَ تَعْيِينُهُ فَاكْتَسَبَ التَّعْرِيفَ بِهَذَا الْقَصْدِ.

186- İzafetle marife olan isimler, marife kabul edilen isimlerden birine muzâf olan isimlerdir.[62]

781- Nida ile marife olan isimler belirli bir şeyi kasteden münadadır. Bu kasıt ile marifelik kazanırlar.

ALIŞTIRMALAR

1- İzafetle marifelik kazanan muzâfları belirle.

قَالَ الأَصْمَعِيُّ: قُلْتُ لِغُلاَمٍ حَدَثِ السِّنِّ مِنْ أَوْلاَدِ الْعَرَبِ: أَ يَسُرُّكَ أَنْ يَكُونَ لَكَ مِائَةُ أَلْفِ دِرْهَمٍ وَأَنَّكَ أَحْمَقُ؟ فَقَالَ: لاَ، قُلْتُ: وَلِمَهْ؟ قَالَ: أَخَافُ أَنْ يَجْنِيَ عَلَيَّ حُمْقِي جِنَايَةً تُذْهِبَ مَالِي وَيَبْقَى عَلَى حُمْقِي.

2- Aşağıdaki nekre isimleri marife isim türlerine muzâf yap ve cümle içerisinde kullan.

رِيش　　أَغْصَان　　بَائِعَات　　صَائِمُونَ　　شَاطِئَان

عَصًا　　عَمَل　　مِدَاد　　شِعْر　　شَجَاعَة

62 Marifeye muzaf olsa bile belirlilik kazanmayan isimler de vardır. Bunlar شبه ve غير gibi kelimelerdir. Bunları marifeye muzaf olsa da nekre olarak nitelemek doğrudur. Örneğin قابلت رجلا مثلك.

3- Cümlelerde geçen muzâfları nekre yap.

1) جِذْعُ الشَّجَرَةِ مَائِلٌ.
2) شَوَارِعُ الْمَدِينَةِ مُزْدَحِمَةٌ.
3) سَاحَةُ دَارِكُمْ وَاسِعَةٌ.
4) إِنْشَادُ عَلِيٍّ مُؤَثِّرٌ.
5) عَمَلُ هَذَا الصَّانِعِ مُتْقَنٌ.
6) لَا تُصْغِ إِلَى وَعْدِ مَنْ لَا يَفِي.
7) لَمَّا تَتَفَتَّحْ أَزْهَارُ الْبُسْتَانِ.
8) أَبْنَاؤُكُمْ مُهَذَّبُونَ.

4- Cümlelerde geçen muzâfları belirle.

1) فِي الْبُسْتَانِ شَجَرَتَا تُفَّاحٍ.
2) اَلْجَمَلُ طَوِيلُ الْعُنُقِ.
3) أَطِعْ نُصْحَ مَنْ نَصَحَكَ.
4) حَدِيقَةُ الْحَيَوَانِ وَاسِعَةٌ.
5) وَجَدْتُ كِتَابَ تِلْمِيذٍ.
6) عَيْنَايَ قَوِيَّتَا الإِبْصَارِ.

5- Aşağıdaki isimleri mebni ve murab olacak şekilde iki kez münada yap. Nekre ve marife olma durumlarını açıkla.

غُلَامٌ مُسَافِرٌ حَاضِرُونَ مُجْتَهِدَاتٌ شَاهِدَانِ

6- **a)** İzafetle marife olan bir muzâfın bulunduğu bir cümle kur.

b) Tahsis ifade eden bir muzâfın bulunduğu bir cümle kur.

c) Marife olmayan ve tahsis ifade etmeyen bir muzâfın bulunduğu bir cümle kur.

7- Aşağıdaki beyitleri ve beyitlerde geçen muzâfları açıkla.

يَهُونُ عَلَى مِثْلِي إِذَا رَامَ حَاجَةً وُقُوعُ الْعَوَالِي[63] دُونَهَا وَالْقَوَاضِبِ[64]
كَثِيرٌ حَيَاةَ الْمَرْءِ مِثْلُ قَلِيلِهَا يَزُولُ وَبَاقِي عَيْشِهِ مِثْلُ ذَاهِبِ

63 العوالي: Mızrak uçları, dişleri;
64 القواضب: Kesici kılıçlar

اَلْمُنَوَّنُ وَغَيْرُ الْمُنَوَّنُ

Tenvin Alan ve Almayan İsimler

Örnekler:

Zeynep geldi.	جَاءَتْ زَيْنَبُ.	1
Nu'mân b. Münzir Arap kralların-dandı.	كَانَ النُّعْمَانُ بْنُ الْمُنْذِرِ مِنْ مُلُوكِ الْعَرَبِ.	
İlk Arapça konuşan kişinin Ya'rûb b. Kahtân olduğu söylenir.	يُظَنُّ أَنَّ أَوَّلَ مَنْ تَكَلَّمَ الْعَرَبِيَّةَ يَعْرُبُ بْنُ قَحْطَانَ.	
Erdeşîr, islamdan once Fars kralıydı.	كَانَ أَرْدَشِيرُ مَلِكاً لِلْفُرْسِ قَبْلَ الإِسْلاَمِ.	
Allah Yakub'un yerine Yusuf'u getirdi.	رَدَّ اللهُ يُوسُفَ إِلَى يَعْقُوبَ.	
Kureyş, Mudar kabilelerinin en tanınmışıdır.	قُرَيْشٌ مِنْ أَشْهَرِ قَبَائِلِ مُضَرَ.	

Kızgınken ceza verme.	لاَ تُعَاقِبْ وَأَنْتَ غَضْبَانُ.	2
Kırmızı ve beyaz, gül renklerindendir.	مِنَ الْوَرْدِ مَا هُوَ أَحْمَرُ وَأَبْيَضُ.	
İşçiler ikşer ikişer girdi.	دَخَلَ الْعُمَّالُ مَثْنَى.	
Başka bayanlar geldi.	جَاءَتْ سَيِّدَاتٌ أُخَرَ.	

Sana bir müjde getirdim.	قَدِمْتُ إِلَيْكَ بِبُشْرَى.	3
Geniş bir bahçeye girdim.	دَخَلْتُ رَوْضَةً فَيْحَاءَ.	
Mısır'ın fabrikalara ihtiyacı var.	تَحْتَاجُ مِصْرُ إِلَى مَصَانِعَ.	
Tarih kıssalarla başlar.	يَبْتَدِئُ التَّارِيخُ بِأَقَاصِيصَ.	

Analiz:

Murab isimler çoktur ve bunlar tenvin alırlar. Yani sonlarında telaffuz edilen fakat yazılmayan bir nûn vardır. مُحَمَّدٌ, شَجَرَةٌ ve عَلِيٌّ gibi. Tenvin alan bu isimler damme ile merfû, fetha ile mansûb ve kesra ile mecrûr olurlar.

Tenvin almayan murab isimler de vardır. Birinci kitapta tenvin almayan isimleri (gayr-ı munsarifleri) ve bu isimlerin muzâf olmaları ve elif-lam almaları dışında kesra yerine fetha ile mecrûr olduklarını da öğrenmiştin.

Burada tenvin almayan isimlerin tenvin almama sebeplerini ve birinci kitapta ele alınmayan bazı ek bilgileri ele alacağız.

Her üç kısımdaki örnekleri incelediğinde daha önce öğrendiğin bazı bilgileri hatırlayacaksın. Birinci kısımdaki örneklere baktığında عَائِشَة gibi te ile biten veya زَيْنَب ve سُعَاد gibi müennes şahıslara delalet eden isimlerin tenvin almadığını görürsün. Yine مُعَاوِيَة ve عُرْوَة gibi lafzi müenneslerin de tenvin almadığını görürsün. Burada ek olarak هِنْد gibi orta harfi sakin olan ve üç harften oluşan müennes isimlerin tenvin almasının veya almamasının mümkün olduğunu söyleyebiliriz.

Sonu zâid bir eilf-nûn (ان) ile biten özel isimler de tenvin almazlar. Fakat nûn harfi asli harflerden ise –حَنَّان, مَنَّان gibi- tenvin alması zorunludur.

Tenvin almayan diğer özel isimler ise fiil vezninde olan isimler (يَزِيدُ، أَحْمَدُ gibi);

وَيْه ile bitmeyen mezci terkip olan isimler (بَيْتُوبَوْزُك gibi); (–وَيْه ile bitenler kesra üzere mebnidir-),

Arapça olmayan yabancı isimlerdir (إِبْرَاهِيم gibi). نُوح, شِيث gibi orta harfi sakin olan üç harfli isimler tenvin ve kesra alırlar.

فُعَل vezninde olan özel isimler de tenvin almazlar (عُمَر gibi). Bunun sebebi bu tür kelimelerin aslının فَاعِل vezninden dönüştürülmüş (ma'dûl) ve bu vezinden فُعَل veznine aktarılmış kabul edilmeleridir (عُمَر – عَامِر gibi).

İkinci kısımda ise tenvin almayan sıfatlar vardır. Bunlar فَعْلَان vezninde olanlar ve أَفْعَل vezninde olan sıfatlardır. Bu isimlerin müenneslerinin kapalı te

ile olmaması gerekir. Şayet müennesleri حَمْصَان, أَرْمَل sıfatları gibi kapalı te ile yapılıyorsa tenvin alırlar.

Vasıf ve tertip bildiren bazı isimler de tenvin almazlar. Bunlar مَوْحَد, أُحَاد (birer birer) ve عُشَار, مَعْشَر (onar onar) gibi kelimelerdir. Çünkü bu sıfatlar وَاحِد, اِثْنَيْن اِثْنَيْن gibi sayılardan dönüştürülmüştür.

جَاءَ الطُّيُوفُ مُثْنَى (Öğrenciler ikişer ikişer geldi) demek;

جَاءُوا اِثْنَيْن اِثْنَيْن ifadesiyle aynıdır. Burada اِثْنَيْن اِثْنَيْن şeklindeki tekrarı مُثْنَى şekline dönüştürmüş olursun. Bu lafızlar nekre olarak kullanılırlar ve cümlede sadece haber, sıfat ve hâl olarak bulunurlar.

Tenvin almayan bir diğer kelime de sıfat olarak kullanılan أُخَر (diğerleri) kelimesidir. أُخَر kelimesi, آخَر kelimesinin müennesi olan أُخْرَى kelimesinin çoğuludur.

أُخَر kelimesi آخِر (son, geç kalan) kelimesinin müennesi olan أُخْرَى kelimesinin çoğulu olduğunda tenvin alır. Örneğin:

سَبَقَ النَّاسُ إِلَى الْمَلْهَى ثُمَّ جَاءَ رِجَالٌ آخِرُونَ وَنِسَاءٌ أُخَرُ.

(İnsanlar eğlence merkezine geldiler; sonra geç kalan bazı erkek ve kadınlar da geldi.)

Üçüncü kısımdaki örneklerde tenvin almayan isimler, elifi maksure (ى), elif-i memdûde (اء) ile biten isimlerdir. Ayrıca münteha'l-cumû (مَفَاعِيل، مَفَاعِل) vezninde olan kelimelerdir.

Aşağıda verilen kurallar kısmında bütün bunlar toplu olarak açıklanmıştır.

Kurallar:

188) اَلتَّنْوِينُ: نُونٌ سَاكِنَةٌ تُلْحَقُ آخِرَ الاِسْمِ، تُحْذَفُ خَطًّا، وَتَثْبُتُ لَفْظًا فِي غَيْرِ الْوَقْفِ، وَمَا يَلْحَقُهُ التَّنْوِينُ مِنَ الأَسْمَاءِ يُسَمَّى "مُنَوَّنًا" وَمَا لاَ يَلْحَقُهُ يُسَمَّى "غَيْرَ مُنَوَّنٍ".

189) يُمْنَعُ الْعَلَمُ مِنَ التَّنْوِينِ أَوِ الصَّرْفِ:

- إِذَا دَلَّ عَلَى مُؤَنَّثٍ أَوْ خُتِمَ بِالتَّاءِ، وَيَجُوزُ صَرْفُهُ إِذَا كَانَ ثُلاَثِيًّا سَاكِنَ الْوَسَطِ.
- إِذَا خُتِمَ بِأَلِفٍ وَنُونٍ زَائِدَتَيْنِ.
- إِذَا جَاءَ عَلَى وَزْنِ الفِعْلِ.
- إِذَا كَانَ مُرَكَّباً مَزْجِيًّا غَيْرَ مَخْتُومٍ بِكَلِمَةِ "وَيْهِ".
- إِذَا كَانَ أَعْجَمِيًّا غَيْرَ ثُلاَثِيٍّ سَاكِنَ الْوَسَطِ.
- إِذَا كَانَ عَلَى وَزْنِ "فُعَل" مَعْدُولاً بِهِ عَنْ وَزْنِ "فَاعِل".

190) تُمْنَعُ الصِّفَةُ مِنَ التَّنْوِينِ:

- إِذَا كَانَتْ عَلَى وَزْنِ " فَعْلاَن " الَّذِي لاَ تَلْحَقُ التَّاءُ مُؤَنَّثَهُ.
- إِذَا كَانَتْ عَلَى وَزْنِ "أَفْعَل" الَّذِي لاَ تَلْحَقُ التَّاءُ مُؤَنَّثَهُ.
- إِذَا صِيغَتْ مِنَ الْوَاحِدِ إِلَى الْعَشَرَةِ عَلَى وَزْنِ "فُعَال وَمَفْعَل" أَوْ كَانَتْ كَلِمَة " أُخَر".

191) يُمْنَعُ الاِسْمُ مِنَ التَّنْوِينِ:

- إِذَا خُتِمَ بِأَلِفِ التَّأْنِيثِ الْمَقْصُورَةِ أَوِ الْمَمْدُودَةِ.
- إِذَا كَانَ عَلَى صِيغَةِ مُنْتَهَى الْجُمُوعِ.

192) اَلْمَمْنُوعُ مِنَ التَّنْوِينِ يُجَرُّ بِالْفَتْحَةِ، إِلاَّ إِذَا كَانَ مُضَافاً أَوْ مُحَلًّى بِـ "أَل" فَيُجَرُّ بِالْكَسْرَةِ.

188- Tenvin; ismin sonuna gelen sakin bir nûndur. Bu nûn harfi yazılmaz, fakat okunur. Sonuna tenvin alan isimler "munevven (tenvinli)" diye isimlendirilir. Almayan isimler ise "gayr-ı munevven (tenvinsiz)" diye isimlendirilir.

189- Özel isimlerden tenvin almayanlar şunlardır:

a) Müennes bir varlığı gösteren veya te ـة ile biten özel isimler. فَاطِمَةَ,طَلْحَةَ,زَيْنَبَ gibi. Şayet orta harfi sakin ve üç harften oluşuyorsa tenvin alması câizdir. هِنْد gibi.

b) Zâid bir ان ile biten özel isimler. عُثْمَانُ gibi.

c) Fiil vezninde gelen özel isimler. أَحْمَدُ, يَزِيدُ gibi.

d) ويه ile bitmeyen mezci terkipten oluşan özel isimler. خَضْرَمَوْتُ, أَرْدَشِيرُ gibi.

e) Orta harfi sakin olan üç harfli isimler dışındaki yabancı isimler. يَعْقُوبُ, إِبْرَاهِيمُ gibi.

f) فَاعِل vezninden çevrilmiş فَعَل veznindeki özel isimler. عُمَر gibi. (عَامِر'den çevrilmiştir.)

190- Sıfatlardan tenvin almayan isimler şunlardır:

a) فَعْلَان vezninde olup müennesi kapalı te ile yapılmayan sıfatlar. غَضْبَان gibi.

b) أَفْعَل vezninde olup müennesi kapalı te ile yapılmayan sıfatlar. أَحْمَر gibi.

c) Birden ona kadar فُعَال ve مَفْعَل vezninde gelen üleştirme sayıları ve أُخَر kelimesi.

191- İsimlerden tenvin almayanlar şunlardır:

a) Maksûr ve memdûd elif ile biten müennes isimler. كُبْرَى, حَمْرَاء gibi.

b) Münteha'l-cumû vezninde olanlar. مَوَاقِع, مَصَابِيح gibi.

192- Tenvin almayan isimler fetha ile mecrûr olur. Fakat muzâf veya elif-lamlı olursa kesra ile mecrûr olurlar.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki metinde geçen tenvin almayan isimleri sebepleriyle açıkla.

حَدَّثَ ابْنُ الْمُدَبِّرِ قَالَ: كُنَّا فِي حَبْسِ هَارُون الْوَاثِق أَنَا وَسُلَيْمَان بْنُ وَهْب وَأَحْمد بْنُ إِسْرَائِيل، وَكُنَّا نَتَذَاكَرُ يَوْمَ الدَّارِ وَمَقْتَلَ عُثْمَان بْنِ عَفَّان بِيَثْرِب، فَقَالَ سُلَيْمَان: إِنِّي سَمِعْتُ فِي هَذَا الصَّبَاحِ وَقَدْ كُنْتُ نَعْسَان كَأَنَّ قَائِلاً يَقُولُ: يَمُوتُ الْوَاثِقُ بَعْدَ شَهْرٍ، فَخَافَ ابْنُ إِسْرَائِيل – وَكَانَ أَخْوَف مِنَّا وَأَشَدَّ رُعْباً – أَنْ يَشِيعَ مَا دَارَ بَيْنَنَا مِنْ أَحَادِيث، فَلَمَّا كَانَتْ لَيْلَةٌ ظَلْمَاء صَاحَ بِنَا صَائِحٌ: أَنْ مَاتَ الْوَاثِقُ فَاخْرُجُوا، فَقَالَ سُلَيْمَانُ: إِنَّ أَفْضَلَ شَيْءٍ أَنْ نَبْعَثَ فَنَحْضُرَ دَوَابَّ رَكْبِهَا ، فَإِنَّ اللَّيْلَ أَلْيَل، وَكَمْ بِالطَّرِيقِ مِنْ مَشَاقٍّ وَمَخَاوِف، فَاغْتَاظَ بْنُ إِسْرَائِيل وَقَالَ: أَنْتَظِرُ مَجِيءَ فَرَسِكَ حَتَّى يَتَوَلَّى خَلِيفَةٌ آخَر فَيُقَالُ لَهُ: فِي الْحَبْسِ جَمَاعَةُ الأُدَبَاء، فَيَقُولُ: يَتْرُكُونَ حَتَّى نَنْظُرَ فِي أُمُورِهِمْ، وَيَكُون سَبَبَ ذَلِكَ أَنَّكَ أَحْمَق وَأَنَّكَ لاَ تَذْهَبُ إِلَى دَارِكَ إِلاَّ رَاكِباً، فَضَحِكْنَا وَخَرَجْنَا أُحَادَ كَأَنَّمَا بَعَثَنَا مِنْ مَقَابِر.

2- Aşağıdaki kelimelerin tenvin almama sebeplerini açıkla ve tenvin alması câiz olanları belirt.

زَيْنَبُ	ظَمْآن	أُخَر	سُلَيْمَان	خُمَاس
مَثْلَث	بُخْتُنَصَّر	زُفَر	هِنْد	تَمَاثِيل
بُلاَء	إِسْمَاعِيل	تَغْلِب	لَيْلَى	دَعْد

3- Aşağıdaki kelimelerden tenvin alan ve almayanları sebepleriyle belirt.

شَعْبَان	عُرْيَان	شَكْوَى	أَفْصَح	عَظْمَاء
قُرَح	رُبَاع	يَزِيد	صُوَر	مَسْمَع
حَيْرَان	قَام	جَبَّان	قَنَادِيل	مَلْهَى
إِسْحَق	غُرَف	إِنْشَاء	بُورْتِشْمُوث	حَمَامَة
بُسْتَان	أَعْدَاء	جَاك	حَسَّان	خَالَوَيْه

4- Aşağıdaki isimleri fetha ile ve kesra ile mecrûr olacakları şekilde ikişer cümle içinde kullan.

أَجْمَل　　مَحَاسِن　　خَضْرَاء　　مَنَابِر　　غَضْبَان

5- Tenvin almayan farklı isim türlerinin bulunduğu beş cümle kur.

6- Aşağıdaki beyitleri açıkla ve ikincisinin i'râbını yap.

لَئِنْ كُنْتُ مُحْتَاجاً إِلَى الْحِلْمِ إِنَّنِي　　إِلَى الْجَهْلِ فِي بَعْضِ الأَحَايِينِ أَحْوَجُ

عَلَى أَنَّهَا الأَيَّامُ قَدْ صِرْنَ كُلُّهَا　　عَجَائِبَ حَتَّى لَيْسَ فِيهَا عَجَائِبُ

اَلْعَدَدُ
Sayılar

1) تَذْكِيرُهُ وَتَأْنِيثُهُ

1- Müzekkerlik ve müenneslikleri

Örnekler:

قَرَأْتُ ثَلَاثَةَ كُتُبٍ.	Üç kitap okudum.	1
أَقَمْتُ بِالإِسْكَنْدَرِيَّةِ ثَلَاثَ لَيَالٍ.	İskenderiye'de üç gece kaldım.	
كَتَبْتُ عَشَرَةَ أَسْطُرٍ.	On satır yazdım.	
بِالْمَدْرَسَةِ عَشْرُ حُجُرَاتٍ.	Okulda on sınıf var.	

نَجَحَ ثَلَاثَةَ عَشَرَ طَالِباً.	On üç öğrenci başarılı oldu.	2
اِشْتَرَيْتُ ثَلَاثَ عَشْرَةَ بُرْتُقَالَةً.	On üç portakal satın aldım.	
بِالْحُجْرَةِ تِسْعَةَ عَشَرَ كُرْسِيّاً.	Odada on dokuz sandalye var.	
عِنْدِي تِسْعَ عَشْرَةَ صُورَةً.	Yanımda on dokuz resim var.	
فِي الْحَظِيرَةِ تِسْعٌ وَعِشْرُونَ بَقَرَةً.	Ağılda yirmi dokuz inek var.	

بِالْقَرْيَةِ مَسْجِدٌ وَاحِدٌ.	Köyde bir cami var.	3
بَرَيْتُ قَلَمَيْنِ اثْنَيْنِ.	Iki kalemi açtım.	
رَأَى يُوسُفُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَباً.	Yusuf, on bir yıldız gördü.	
كَتَبْتُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ رِسَالَةً.	On iki mektup yazdım.	
حَضَرَ وَاحِدٌ وَثَلَاثُونَ تِلْمِيذًا.	Otuz bir öğrenci geldi.	

Yaklaşık yüz asker gördüm.	شَاهَدْتُ نَحْوَ مِائَةِ جُنْدِيٍّ.	4
Yüz sene yaşayanlar azaldı.	قَلَّ مَنْ يَعِيشُ مِائَةَ سَنَةٍ.	
Bin erkek bin kadın turist geldi.	قَدِمَ أَلْفُ سَائِحٍ وَأَلْفُ سَائِحَةٍ.	
Yolcu yirmi gün kayıptı.	غَابَ الْمُسَافِرُ عِشْرِينَ يَوْماً.	
Yirmi tavuk satın aldım.	اِشْتَرَيْتُ عِشْرِينَ دَجَاجَةً.	

Analiz:

Birinci kısımdaki örneklerde iki müfred sayı bulunmaktadır. Bunlar ثَلَاثَة (üç) ve عَشَرَة (on) sayılarıdır. Bu örneklerdeki aded (sayı) ve ma'dûd (sayılan) arasında bir karşılaştırma yaptığımızda sayılan müzekker olduğunda sayının müennes; sayılan müennes olduğunda ise sayının müzekker olduğunu görüyoruz. Müfred sayılar dediğimiz bu üç ve on sayısı dahil أَرْبَعَة (dört), خَمْسَة (beş), سِتَّة (altı), سَبْعَة (yedi), ثَمَانِيَة (sekiz) ve تِسْعَة (dokuz) sayıları da bu şekildedir. Yani bu sayıların hepsi ma'dûd (sayılan) ile müzekkerlik –müenneslik bakımından zıtlık arz eder.

İkinci kısımdaki örneklerde iki tane mürekkep (bileşik) sayı bulunmaktadır. Bunlar ثَلَاثَةَ عَشَرَ (on üç) ve تِسْعَةَ عَشَرَ (on dokuz) sayılarıdır. Her ikisi de gördüğün gibi iki kelimeden oluşmaktadır. Bu örneklerde ayrıca matûf ve ma'tufun aleyh olan bir sayı bulunmaktadır. O da تِسْعٌ وَعِشْرُونَ (yirmi dokuz) sayısıdır. Bu örneklerdeki sayı ve müfred sayılan arasında bir karşılaştırma yaptığında ilk sayıların müfred sayılarda olduğu gibi sayılanla cinsiyet bakımından zıtlık arz ettiğini görürsün. Mürekkep sayılardaki ikinci sayılar ise sayılanla cinsiyet bakımından uyum göstermektedir. Mürekkep sayıların arasındaki diğer sayılar da (14-18) kural olarak aynıdır. Öyleyse عَشَرَة sayısı müfred ise sayılanla zıtlık, mürekkeb ise sayılanla uyum arzetmektedir.

Üçüncü kısımda ise وَاحِد (bir) ve اثْنَيْن (iki) sayıları bulunmaktadır. İlk iki örnekte müfred, sonraki iki örnekte ise mürekkeb olarak bulunmaktadırlar. Son örnekte ise ma'tuf olarak bulunmaktadır. Bu iki sayı ve sayılanları arasında bir karşılaştırma yaptığımızda bahsedilen bu üç durumda bu sayıların her zaman sayılanla cinsiyet bakımından uyum gösterdiklerini görürüz.

Dördüncü kısımdaki örneklerde ise مائة (yüz), أَلْف (bin) ve عِشْرُونَ (yirmi) sayıları bulunmaktadır. Bu sayılar ile sayılanları arasında bir Analiz yaparsan müzekker ve müennes isimler için ortak kullanıldıklarını görürsün. عِشْرُونَ, ثَلاثُونَ ..... تِسْعُونَ (yirmi, otuz, ...doksan) gibi sayılar "ukûd (onluk) sayılar" olarak isimlendirilir.

Kurallar:

193) اَلأَعْدَادُ مِنْ ثَلاثَةٍ إِلَى تِسْعَةٍ تَكُونُ عَلَى عَكْسِ الْمَعْدُودِ مُفْرَدَةً، أَوْ مُرَكَّبَةً، أَوْ مَعْطُوفاً عَلَيْهَا.

194) اَلْعَدَدُ عَشَرَةَ يَكُونُ عَلَى عَكْسِ الْمَعْدُودِ إِنْ كَانَ مُفْرَداً، وَعَلَى وَفْقِهِ إِنْ كَانَ مُرَكَّباً.

195) اَلْعَدَدَانِ وَاحِد وَاثْنَانِ يُوَافِقَانِ الْمَعْدُودَ مُفْرَدَيْنِ، أَوْ مُرَكَّبَيْنِ ، أَوْ مَعْطُوفاً عَلَيْهِمَا.

196) مِائَة وَأَلْف وَأَلْفَاظُ الْعُقُودِ تَلْزَمُ صُورَةً وَاحِدَةً، سَوَاءٌ أَكَانَ الْمَعْدُودُ مُذَكَّراً أَمْ مُؤَنَّثاً.

193- Üçten ona kadar olan sayılar müfred, mürekkeb veya matufun aleyh olduklarında sayılanla cinsiyet bakımından zıt olurlar.

أَرْبَعَة طُلاَّب (dört erkek öğrenci) –Sayı müfred ve müennes; sayılan yani طَالِب kelimesi müzekker.

أَرْبَعُ طَالِبَاتٍ (dört kız öğrenci) – Sayı müfred ve müzekker; sayılan yani طَالِبَة kelimesi müennes.

أَرْبَعَةَ عَشَرَ طَالِبًا (on dört erkek öğrenci) – Sayı mürekkeb ve birinci kısmı müennes; sayılan müzekker.

أَرْبَعَ عَشْرَةَ طَالِبَةً (on dört kız öğrenci) – Sayı mürekkeb ve birinci kısmı müzekker; sayılan müennes.

أَرْبَعَة وَثَلاثُونَ طَالِبًا (otuz dört erkek öğrenci) – Sayı atıflı ve dört sayısı müennes; sayılan müzekker.

أَرْبَعٌ وَثَلاثُونَ طَالِبَةً (otuz dört kız öğrenci) – Sayı atıflı ve dört sayısı müzekker; sayılan müennes.

194- On (عَشَرَة) sayısı müfred olarak kullanılırsa cinsiyet bakımından sayılanla zıt; mürekkeb olarak kullanılırsa sayılanla uyumlu olur.

عَشَرَةُ طُلاَّب (on erkek öğrenci) – On sayısı müfred ve müennes; sayılan müzekker.

عَشْرُ طَالِبَات (on kız öğrenci) – on sayısı müfred ve müzekker; sayılan müennes.

ثَلاَثَةَ عَشَرَ طَالِبًا (on üç erkek öğrenci) – on sayısı mürekkeb ve müzekker; sayılan müzekker.

ثَلاَثُ عَشْرَةَ طَالِبَةً (on üç kız öğrenci) – on sayısı mürekkeb ve müennes; sayılan müennes.

195- Bir ve iki sayıları müfred, mürekkeb veya matuf un aleyh olduklarında cinsiyet bakımından sayılanla uyumlu olurlar.

طَالِب وَاحِد (Bir erkek öğrenci) – Sayı müfred – müzekker; sayılan da müzekker.

طَالِبَان اثْنَان (iki erkek öğrenci) – Sayı müfred –müzekker; sayılan da müzekker.

أَحَدَ عَشَرَ طَالِبًا (on bir erkek öğrenci) – bir sayısı mürekkeb ve müzekker; sayılan da müzekker.

اِثْنَا عَشَرَ طَالِبًا (on iki erkek öğrenci) – iki sayısı mürekkeb ve müzekker; sayılan da müzekker.

وَاحِدٌ وَعِشْرُونَ طَالِبًا (yirmi bir erkek öğrenci) – bir sayısı matufun aleyh ve müzekker; sayılan da müzekker.

اِثْنَانِ وَعِشْرُونَ طَالِبًا (yirmi iki erkek öğrenci) – iki sayısı matufun aleyh ve müzekker; sayılan da müzekker.

196- Yüz, bin ve onluk sayılar, sayılan müzekker ya da müennes bile olsa, tek şekilde kullanılırlar.

مِائَةُ طَالِبٍ (yüz erkek öğrenci)

مِائَةُ طَالِبَةٍ (yüz kız öğrenci)

أَلْفُ طَالِبٍ (bin erkek öğrenci)

أَلْفُ طَالِبَةٍ (bin kız öğrenci)

ثَلَاثُونَ طَالِبًا (otuz erkek öğrenci)

ثَلَاثُونَ طَالِبَةً (otuz kız öğrenci)

ALIŞTIRMALAR

1- Metinde geçen rakamları Arap harfleriyle yaz;[65] sayı ve sayılan arasındaki müzekkerlik - müenneslik durumunu açıkla.

اِشْتَدَّ الْبَرْدُ بِأُورُبَا سَنَةَ ٩٢٩١، فَقَدْ وَرَدَتِ الأَنْبَاءُ فِي ٣١ فَبْرَايِر بِأَنَّهُ قَدْ مَاتَ مِنَ الْبَرْدِ فِي الْبَلْقَان ٠٥ رَجُلاً، وَفِي أَلْمَانِيَا ٧٣ شَخْصاً، وَأَنَّ الثَّلْجَ بَلَغَ سَمْكُهُ فِي الرِّيفِيرا ٧ بُوصَاتٍ، وَاسْتَغَاثَتْ ٠٠١ سَفِينَةٍ حَبَسَهَا الْجَلِيدُ فِي بَحْرِ الْبَلْطِيقِ، وَأَنَّ بِبَعْضِ الْجِهَاتِ نَحْوَ ٠٠٠٠٢ فَقِيرٍ مُتَعَطِّلٍ يَذُوقُونَ أَلْوَاناً مِنْ عَذَابِ الْبَرْدِ الْقَارِسِ، وَأَنَّ الْعَوَاصِفَ الشَّدِيدَةَ عَرْقَلَتْ حَرَكَاتِ الْقُطْرِ، وَسَقَطَ ٣ جِبَالٍ مِنَ الثَّلْجِ عَلَى خَطِّ حَدِيدِيٍّ فَغَطَّتْهُ عَلَى ارْتِفَاعِ مِقْدَارِه ١٢ قَدَمًا، وَهَبَطَتْ الْحَرَارَةُ فِي بَارِيسَ إِلَى ٥١ دَرَجَةً تَحْتَ الصِّفْرِ، وَفِي اسْتِرَاسْبُورْغ إِلَى ١٣ دَرَجَةً.

---

65 Sayılar genellikle soldan sağa doğru okunduğu gibi sağdan sola doğru da okunabilir. Örneğin 2893 yılı:

أَلْفَانِ وَثَمَانِمِائَةٍ وَثَلَاثٌ وَتِسْعُونَ سَنَةً şeklinde soldan sağa doğru okunduğu gibi

ثَلَاثٌ وَتِسْعُونَ وَثَمَانِمِائَةٍ وَأَلْفَا سَنَةٍ şeklinde sağdan sola doğru da okunabilir.

2- Boşluklara, sayılana uygun bir sayı yaz.

1) بَقِيَ مِنَ الزَّمَنِ . . . دَقَائِق.
2) بِالْمُسْتَشْفَى . . . سَرِيراً.
3) قَبَضَ الشُّرْطُ عَلَى. . . لِصًّا.
4) أَقَمْتُ بِالأَقْصُرِ . . . يَوْمًا.
5) جَاءَ الْخَادِمُ بَعْدَ سَاعَتَيْنِ .....
6) اِشْتَرَيْتُ. . . قَنَاطِير فَحْمًا.
7) سَارَ إِلَى الْمَيْدَانِ. . . جُنْدِيّ.
8) عَلَى فَضْلِ الْعِلْمِ. . . بُرْهَانٌ وَبُرْهَانٌ.

3- Aşağıdaki rakamları Arap harfleriyle yaz ve ifadeleri cümle içinde kullan.

٤ كُرْسِيّ
٦ تُفَّاحَة
٢١ كِتَاب
١١ بُرْتُقَالَة
٢٢ زَهْرَة
٢٣ رَجُل
٣١٥ مَدْرَسَة
٠٠٠٦ سَيَّارَة
٣٤٨٤ نَسَمَة

4- Aşağıdaki rakamları müzekker ve müennes şekilleriyle oku.

٥ ٤١ ٠٢ ٥٤ ٧٠١ ١٥٤ ٢١٣٧

2) تَعْرِيفُهُ

2- Sayıların marifeliği

Örnekler:

Yedi erkek öğrenci geldi.	جَاءَ سَبْعَةُ الطَّلَبَةِ.	1
Üç yüz portakalı satın aldım.	اشْتَرَيْتُ ثَلاثَمِائَةِ الْبُرْتُقَالَةِ.	
Evin yapımına altı bin cüneyh bağışladım.	أَنْفَقْنَا فِي بِنَاءِ الْمَنْزِلِ سِتَّةَ آلاَفِ الْجُنَيْهِ.	
Asvan'da on altı gün geçirdim.	قَضَيْنَا السِّتَّةَ عَشَرَ يَوْمًا بِأُسْوَانَ.	2
On üç resmi astık.	عَلَّقْنَا الثَّلاَثَ عَشْرَةَ صُورَةً.	
Otuz beş kandili yaktım.	أَوْقَدْتُ الْخَمْسَةَ وَالثَّلاَثِينَ مِصْبَاحاً.	3
Yirmi dört tavuğu yemledim.	أَطْعَمْتُ الأَرْبَعَ وَالْعِشْرِينَ دَجَاجَةً.	

Analiz:

Birinci kısımdaki örneklerdeki sayılar marife bir isme muzâf olmuşlardır. Bu marifelik muzâfun ileyhin başına elif-lam getirilerek yapılmıştır. Şayet muzâfun ileyhin başındaki elif-lam'ı kadırırsan sayı belirsiz bir ismi ifade etmiş olur. Öyleyse muzâf olan sayının marifeliği sadece muzâfun ileyhin başına elif lam getirilerek yapılır.

İkinci kısımda marife ismi gösteren mürekkep sayılar vardır. Bu marifelik mürekkep sayının birinci kısmına elif-lam getirilerek yapılmıştır. Marife yapılmak istenen bütün mürekkep sayılar bu şekilde marife yapılır.

Üçüncü kısımda atıf harfiyle yapılmış iki kısımdan oluşan matuf sayılar vardır ve marifedirler. Bu sayıların iki kısmı da elif-lam almıştır. Bu şekildeki bütün sayıların marifeliği aynı şekildedir.

Kural:

197) إِذَا أُرِيدَ تَعْرِيفُ عَدَدٍ بِـ"أَلْ"، فَإِنْ كَانَ مُضَافاً أُدْخِلَتْ "أَلْ" عَلَى الْمُضَافِ إِلَيْهِ، وَإِنْ كَانَ مُرَكَّباً أُدْخِلَتْ عَلَى صَدْرِهِ، وَإِنْ كَانَ مَعْطُوفاً عَلَيْهِ أُدْخِلَتْ عَلَى الْجُزْأَيْنِ.

197- Sayılar elif-lam ile marife yapılmak istenirse; sayı muzâf ise muzâfun ileyhe elif-lam getirilerek; mürekkeb sayı ise birinci kısmına elif lam getirilerek; matuf ise her iki kısma da elif lam getirilerek marife yapılır.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki sayıları marife olarak bir cümlede kullan.

٥٢ يَوْمًا ٣٠٥ جُنْدِيّ ٩١ بَيْتًا ٨٦ جُنَيْهًا ١٠٠٠ قِطَار

2- Üç sayı türünü de kullanarak (müfred, mürekkep, matuf) marife sayıların bulunduğu üç cümle kur.

3) حُكْمُ مَا يُسَاغُ مِنَ الْعَدَدِ عَلَى وَزْنِ فَاعِلٍ

3- فاعِل vezninde türetilen sayıların kuralları

Örnekler:

1) سَأَزُورُكَ فِي السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ.	Seni saat ikide ziyaret edeceğim.
2) رَكِبْتُ سَيَّارَةً ثَانِيَةً.	İkinci arabaya bindim.
3) قَرَأْتُ الْبَابَ الْحَادِيَ عَشَرَ.	On birinci bölümü okudum.
4) حُلَّتِ الْمَسْأَلَةُ الْحَادِيَةَ عَشْرَةَ.	On birinci soru çözüldü.
5) سَأُسَافِرُ فِي الْيَوْمِ السَّابِعِ وَالْعِشْرِينَ.	Yirmi yedisinde seyahat edeceğim.

Analiz:

Yukarıdaki örneklerde فَاعِل vezninde türetilmiş sayılar vardır. Bu sayılar, öncesindeki ismi nitelemekte ve sırasını ifade etmektedir. Cinsiyet, marifelik, nekrelik bakımından ise yine nitelediği isimle uyumludur.

Bu sıra sayıları ikiden ona kadar olan sayılarda ثَانٍ, ثَالِث, رَابِع... عَاشِر şeklinde türetilir. Şayet sayı mürekkep, matuf veya ma'tûfun aleyh ise birden ona kadar olan kısımları bu şekilde türetilir. اَلْبَابُ الثَّالِثُ وَالْعِشْرُونَ, اَلْبَابُ الْخَامِسَ عَشَرَ gibi.

Kural:

198) يُصَاغُ اسْمٌ عَلَى وَزْنِ "فَاعِل" مِنَ الأَعْدَادِ الْمُفْرَدَةِ، مِنْ اثْنَيْنِ إِلَى عَشَرَةٍ، لِيَصِفَ مَا قَبْلَهُ وَيَدُلَّ عَلَى تَرْتِيبِهِ، وَيُصَاغُ مِثْلَ ذَلِكَ مِنْ صُدُورِ الأَعْدَادِ الْمُرَكَّبَةِ، وَمِنَ الأَعْدَادِ الْمَعْطُوفِ عَلَيْهَا، مِنْ وَاحِدٍ إِلَى تِسْعَةٍ.

198- İkiden ona kadar olan sayılar, öncesindeki ismi nitelemek ve sırasını ifade etmek maksadıyla فَاعِل vezninde türetilir. Aynı şekilde mürekkep sayıların ve matuf sayıların da birden dokuza kadar olan birinci kısımları bu şekilde çekimlenir.

ALIŞTIRMALAR

1- Rakamların yerine harfle فاعل vezninde sıfatlar yaz.

1) زُرْتُكَ فِي اللَّيْلَةِ ٥١ مِنَ الشَّهْرِ.
2) قَرَأْتُ الْجُزْءَ ٣ مِنَ الْكِتَابِ.
3) اِحْتَفَلَ أَخِي بِالسَّنَةِ ٢٢ مِنْ عُمْرِهِ.
4) لُوِيسُ ٤١ مِنْ أَشْهَرِ مُلُوكِ فَرَنْسَا.
5) أَبِي فِي الْعِقْدِ ٤ مِنَ الْعُمْرِ.
6) وَصَلْتُ فِي الْقِصَّةِ إِلَى الْفَصْلِ ١٣

2- **a)** Aşağıdaki cümleleri oku.

1) سَافَرْتُ فِي ٦ مِنْ يَنَايِر سَنَةَ ٩٢٩١ .
2) وُلِدت فِي ٢ فَبْرَايِر سَنَةَ ٥٩٨١ .
3) نَجَحْتُ فِي ١٢ يُولْيُو سَنَةَ ٩١٩١ .
4) وُلِدَ أَخِي فِي ٠٣ مَايُو سَنَةَ ٠٠٩١ .

b) Aşağıdaki hicri tarihleri oku.[66]

٥٢ مِنْ شَعْبَان سَنَةَ ٧٤٣١
١ مِنْ صَفَر سَنَةَ ٨٢٢١
٥١ مِنْ جُمَادَى الأُولَى سنة ٨٠٢١
٩٢ مِنْ شَوَّال سَنَةَ ١٢٢١
٠٣ مِنْ رَبِيعِ الأَوَّل سَنَةَ ٠٥٢١
٧ مِنْ شَهْرِ رَبِيعِ الآخِر سَنَةَ ٤١٢١

66 Araplar gecelerle tarihi ifade ederler.
Ayın on dörtüne kadar olan ilk günleri için خلت لليلة ifadesini kullanırlar.
Ayın on beşi için شهر من للنصف ..... ifadesini kullanırlar.
On altıncı gün için شهر من بقين ليلة عشر لأربع .... derler.
Yirmi dokuzuncu gün için بقيت ليلة لآخر derler.
Otuzuncu gün için شهر من يوم لآخر .... ifadesini kullanırlar.

4) كِنَايَتُهُ

4- Sayıların kinâyesi

كَمْ وَكَأَيِّنْ وَكَذَا

كَمْ, كَأَيِّنْ ve كَذَا

Örnekler:

1) كَمْ مَدِينَةً شَاهَدْتَ؟	Kaç şehir gördün?
2) كَمْ مَصْنَعاً بِالإِقْلِيمِ الْجَنُوبِيِّ؟	Güney bölgelerinde kaç fabrika var?
3) كَمْ تِلْمِيذاً اجْتَهَدَ؟	Kaç öğrenci çalıştı?
4) كَمْ دَقِيقَةً انْتَظَرْتَنِي؟	Beni kaç dakika bekledin?
5) كَمْ جَوْلَةً جُلْتَ لِلْحَقِّ ؟	Kaç tur dolaştın?
6) بِكَمْ جُنَيْهٍ اشْتَرَيْتَ هَذَا الثَّوْبَ؟	Bu elbiseyi kaç cüneyhe aldın?

1) كَمْ عُلُومٍ دَرَسْتَ.	Nice ilimler okudun!
2) كَمْ كِتَابٍ عِنْدَكَ.	Nice kitapların var!
3) كَمْ بَائِسٍ مَاتَ جُوعاً.	Açlıktan ölen nice muhtaçlar var!
4) كَمْ سَاعَاتٍ قَضَيْتَهَا لاَهِياً.	Boşa geçirdiğin nice saatler var!
5) كَمْ إِعَانَةٍ أَعَنْتَ.	Yaptığın nice yardımlar var!

1)كَأَيِّنْ مِنْ غَنِيٍّ لاَ يَقْنَعُ.	Kanaat etmeyen bir çok zengin var.
2)كَأَيِّنْ مِنْ كِتَابٍ لاَ يُسَاوِي الْمِدَادَ الَّذِي كُتِبَ بِهِ.	Yazıldığı mürekkebe denk olmayan ne çok kitap var.
3) غَرَسْتُ كَذَا شَجَرَةً.	Şu kadar (beş on) ağaç diktim.
4) اِصْطَدْتَ كَذَا وَكَذَا عَصَافِيرَ.	Şu kadar (üç beş) kuş avladım.

Analiz:

Birinci kısımdaki örnekler soru harfi olan كَمْ ile kurulmuştur. Bu soru harfinin hemen sonrasında hakkında soru sorulan bir temyiz ifadesi gelmektedir. Bu beş örnekteki temyizler müfred ve mansûbdur. Ayrıca altıncı örnekte كَمْ soru edatının başına harfi cer gelmiştir ve bu durumda temyiz mansûb değil mecrûrdur.

İkinci kısımdaki örnekler de كَمْ ile kurulmuştur. Fakat bu soru edatı değil başka bir anlamdadır. Çünkü كَمْ بَائِسٍ مَاتَ جُوعًا (Nice muhtaçlar açlıktan öldü!) dediğinde çok sayıda muhtaç insanın aç olarak öldüğünü ifade etmiş olursun. Bu kısımdaki diğer örnekler de bu anlamdadır. Buradaki كَمْ, "istifhamiyye (soru için) " değil "haberiyye (nicelik için) "dir. Çokluktan kinayedir (eylemin bir çok defa yapıldığını imâ eder). Bu örneklerde كَمْ'in temyizi izafet olarak müfred mecrûr veya cemi mecrûrdur.

كَمْ el-istifhamiyye ve كَمْ el-haberiyye'nin i'râbını açıklamak ve ne anlama geldiğini anlamak için ilk iki kısma bakalım:

İlk üç örnekte varlıktan kinayedir. İlk örnekte mef'ûl almamış müteaddi bir fiil olduğundan mef'ûlun bih olur.

İkinci örnekte kendinden sonra bir fiil olmadığından; üçüncü örnekte de sonrasındaki fiil lâzım olduğundan mübteda olur.

Aynı şekilde كَمْ'den sonra mef'ûlunu almış müteaddi bir fiil bulunursa da كَمْ mübteda olur. كَمْ عَائِرٍ أَقَلْتَ عِثْرَتَهُ. gibi.

Dördüncü örnekteki gibi bir zarftan kinaye ise zarf olarak mahallen mansûb olur.

Beşinci örnekteki gibi bir mastardan (olaydan) kinaye ise mef'ûlun mutlak olarak irablanır.

Üçüncü kısımda ise كَأَيِّنْ ve كَذَا kelimeleri bulunmaktadır. Her ikisi de sayıdan kinayedir. Sadece كَأَيِّنْ çok sayıdan, كَذَا ise az sayıdan kinayedir. Örneklerde görüldüğü üzere كَأَيِّنْ'nin temyizi مِنْ harfi cerriyle müfred mecrûr olarak gelmiştir. كَذَا'nın temyizi ise müfred veya cemi mansûb olarak gelir.

Kurallar:

199) يُكْنَى عَنِ الْعَدَدِ بِأَلْفَاظٍ هِيَ:

كَمْ الاِسْتِفْهَامِيَّةُ: وَتَمْيِيزُهَا مُفْرَدٌ مَنْصُوبٌ، إِلاَّ إِذَا دَخَلَ عَلَيْهَا حَرْفُ جَرٍّ فَإِنَّهُ يَكُونُ مَجْرُوراً.

كَمْ الخَبَرِيَّةُ: وَتَمْيِيزُهَا مَجْرُورٌ، وَيَكُونُ مُفْرَداً وَجَمْعاً وَتُفِيدُ التَّكْثِيرَ.

كَأَيِّنْ: وَتَمْيِيزُهَا مُفْرَدٌ مَجْرُورٌ بِـ"مِنْ" وَتَدُلُّ عَلَى التَّكْثِيرِ.

كَذَا: وَتَمْيِيزُهَا مُفْرَدٌ أَوْ جَمْعٌ مَنْصُوبٌ، وَهِيَ لِلتَّكْثِيرِ أَوِ التَّقْلِيلِ عَلَى حَسَبِ قَصْدِ الْمُتَكَلِّمِ.

200) إِذَا كَانَتْ "كَمْ" الاِسْتِفْهَامِيَّةُ أَوِ الْخَبَرِيَّةُ كِنَايَةً عَنْ ذَاتٍ وَجَاءَ بَعْدَهَا فِعْلٌ مُتَعَدٍّ لَمْ يَأْخُذْ مَفْعُولَهُ كَانَتْ مَفْعُولاً بِهِ. وَإِنْ تَلاَهَا لاَزِمٌ مُتَعَدٍّ أَخَذَ مَفْعُولَهُ، أَوْ لَمْ يَلِهَا فِعْلٌ، أُعْرِبَتْ مُبْتَدَأً، وَإِنْ كَانَتْ كِنَايَةً عَنْ زَمَنٍ أُعْرِبَتْ ظَرْفاً، وَإِنْ كُنِّيَ بِهَا عَنْ حَدَثٍ أُعْرِبَتْ مَفْعُولاً مُطْلَقاً.

199- Sayılar şu lafızlarla kinaye (imâ) edilir:

-كَمْ el-istifhamiyye: Temyizi müfred mansûb olur. Fakat başına bir harfi cer gelirse temyizi mecrûr olur.

-كَمْ el-haberiyye: Temyizi müfred mecrûr veya cemi mecrûr olur ve çokluk ifade eder.

-كَأَيِّنْ : Temyizi مِنْ harfi ceriyle mecrûr ve müfred olur. Çokluk ifade eder.

-كَذَا: Temyizi müfred mansûb veya cemi mansûb olur. Konuşmacının kastına göre çokluk veya azlık ifade eder.

200- كَمْ el-istifhamiyye veya haberiyye somut bir varlıktan kinaye ise ve sonrasında meful almamış müteaddi bir fiil gelirse mef'ûlun bih olur. Sonrasında lâzım fiil veya mef'ûlunu almış müteaddi bir fiil varsa veya bir fiil yoksa mübteda olur. Zaman ifadesinden kinaye ise zarf olur. Bir olaydan (mastardan) kinaye ise mef'ûlu mutlak olur.

ALIŞTIRMALAR

1- Sayıdan kinaye olan (sayı ifade eden) isimleri, manalarını ve temyizlerinin hükümlerini açıkla.

كَمْ مَرَّة يُخْطِئُ إِلَيَّ أَخِي وَأَنَا أَغْفِرُ لَهُ. كَمْ تَبْعُدُ أَسْيُوطُ عَنِ الْقَاهِرَةِ. كَمْ لله مِنْ تَدْبِيرِ أَمْرٍ، وَكَمْ فِي الْغَيْبِ مِنْ تَيْسِيرِ عُسْرٍ. كَأَيٍّ مِنْ عَالِمٍ ذَلَّ. وَكَأَيٍّ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ. كَمْ مُلُوكٍ أَصْبَحُوا أَذِلاَّءَ. كَأَيٍّ مِنْ كَلاَمٍ لاَ يُفِيدُكَ كَلِمَةً. كَمْ فِي الْمَقَابِرِ مِنْ قَتِيلِ لِسَانِهِ. كَمْ تَقَدَّمَ الشَّيْبَ شُبَّانٌ. كَمْ يَدَّعِي الْفَضْلَ نَاقِصٌ. كَمْ جَزِيرَةٍ فِي الْبَحْرِ الْمُتَوَسِّطِ.

فَكَأَيٍّ مِنْ مُرَحٍ أَمَلاً ... قَدْ أَتَاهُ حَتْفُهُ مِنْ أَمَلِهِ

كَمْ عَالِمٍ عَالِمٍ ضَاقَتْ مَذَاهِبُهُ ... وَجَاهِلٍ جَاهِلٍ تَلْقَاهُ مَرْزُوقًا

وَكَمْ مِنْ صَدِيقٍ مَظْهَرِ نُصْحَهُ ... وَفِكْرُهُ وَقْفٌ عَلَى عَثْرَتِكَ

كَمْ شَكَوْتُ الْبَيْنَ بِاللَّيْلِ إِلَى ... مَطْلَعِ الْفَجْرِ عَسَى أَنْ يُطْلِعَكَ

2- Boşluklara كَمْ yaz; türünü ve i'râbını belirt.

1) ..... قَصِيدَةً حَفِظْتَ.
2) ..... نِسْوَةٍ أَعْوَلْنَ.
3) ..... كِتَابًا لَكَ.
4) ..... أَيَّامٍ مَرِضْتَ.
5) ..... وُعُودٍ وَعَدْتَنِي.
6) ..... رَجُلاً جَاءَ.
7) ..... ثَوْبًا اشْتَرَيْتَ.
8) ..... جِهَادًا جَاهَدْتَ.

3- كَمْ el-haberiyye, كَمْ el-istifhamiyye, كَأَيِّنْ ve كَذَا ile birer cümle kur.

4- Aşağıdaki beyitlerde geçen كَمْ kelimesinin türünü açıkla; irabdaki yerini belirt ve iki beyti açıkla.

كَمْ أَرَدْنَا ذَاكَ الزَّمَانِ بِمَدْحٍ ... فَشُغِلْنَا بِذَمِّ هَذَا الزَّمَانِ

كَمْ تَطْلُبُونَ لَنَا عَيْباً فَيُعْجِزُكُمْ ... وَيَكْرَهُ اللهُ مَا تَأْتُونَ وَالْكَرَمِ

كَمْ يَدٍ أَسْدَيْتَ وَالنَّا ... سُ يُضِنُّونَ بِوَعْدِ

كَمْ صَوْلَةٍ صُلْتَ وَالأَرْمَاحُ مُشْرَعَةٌ ... وَالنَّصْرُ يَخْفُقُ فَوْقَ الْجَحْفَلِ اللَّجِبِ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

اَلتَّصْغِيرُ

İsm-i Tasğîr (Küçültme ismi)

اَلْقِسْمُ الأَوَّلُ

Birinci Kısım

a) تَعْرِيفُهُ وَصِيَغُهُ

a) Tanımı ve vezinleri

Örnekler:

Törpü – küçük törpü	مِبْرَد . مُبَيْرِد	2	Nehir - ırmak	نَهْر . نُهَيْر	1
Kirpi - kirpicik	قُنْفُذ . قُنَيْفِذ		Kilit – küçük kilit	قُفْل . قُفَيْل	
Ev – küçük ev	مَنْزِل . مُنَيْزِل		Kurt - kurtçuk	ذِئْب . ذُوَيْب	
Bülbül – yavru bülbül	بُلْبُل . بُلَيْبِل		Ayı - ayıcık	دُبّ . دُبَيْب	

Analiz:

Örneklerdeki ilk kelimeler murab isimler olup bu ilk halleriyle hacimce küçük olmayan, sayısı azaltılmamış ya da durumu küçümsenmemiş isimlerdir. Bunlar "mükebber (büyütülmüş)" diye isimlendirilir. Bu kelimelerin hemen yanında bulunan kelimeler ise birinci isimlerde bazı değişiklikler yapılmak suretiyle oluşturulmuş isimlerdir ve küçültülerek nitelenen varlıklardır. Çünkü küçültme (tasğîr) ifade eden bir vezine dönüştürülmüşlerdir. Bu durum Arapça'ya has olan ve başka dillerde pek olmayan bir özelliktir.

Birinci kısımdaki ilk isimlere baktığında hepsinin sülasi olduğunu görürsün ve bunlar tasğîr veznine sokulmuşlardır. İlk harfleri dammeli, ikinci harf fethalı, sonrasında zâid bir sâkin ye harfi bulunmaktadır. Yani فُعَيْل vezninde-dirler. Bütün sülasi isimler bu vezinle tasğîr (küçültme) yapılır.

İkinci kısımdaki ilk kelimelere baktığında bunların da rubâi olduğunu görürsün. Bunlarda ilk harfleri dammelenip ikinci harfleri fethalanarak ve sonrasında sakin bir zâid ye harfi ve sonrası da kesralanarak tasğîr yapılmıştır. Yani فُعَيْعِل veznindedirler. Rübai isimlerin tasğîri de bu vezinde yapılır.

Kurallar:

201) اَلتَّصْغِيرُ هُوَ تَحْوِيلُ الاسْمِ المُعْرَبِ إِلَى "فُعَيْل" أَوْ "فُعَيْعِل" لِلدَّلَالَةِ عَلَى صِغَرِ مَدْلُولِهِ أَوْ قِلَّتِهِ أَوْ حَقَارَتِهِ.

202) يُصَغَّرُ الثُّلَاثِيّ بِتَحْوِيلِهِ إِلَى "فُعَيْل" وَالرُّبَاعِيُّ بِتَحْوِيلِهِ إِلَى "فُعَيْعِل".

201- Tasğîr, mu'rab bir ismin ifade ettiği anlamı küçültmek, azaltmak veya bayağılık kazandırmak için o ismin فُعَيْل veya فُعَيْعِل veznine dönüştürülmesidir.[67]

202- Sülâsi isimler فُعَيْل vezninde, rübâi isimler ise فُعَيْعِل vezninde tasğîr yapılır.[68]

---

67 İsm-i tasğir (küçültme), zamanın veya mekanın yakınlığını da ifade eder. Örneğin قَبْلَ الْغُرُوبِ (Güneşin batışından önce) ifadesi قُبَيْلَ الْغُرُوبِ (Güneşin batışından az önce); بَعْدَ الْمَدْرَسَةِ (okuldan sonra) ifadesi بُعَيْدَ الْمَدْرَسَةِ (okuldan biraz sonra) şeklinde zaman ve mekanın yakınlığını ifade eder. Bazende şefkat ve nezaket için tasğir yapılır. Örneğin ولدي (oğlum) ifadesi وُلَيْدِي (oğulcuğum) şeklinde ifade edilir. Bazen de abartma, korkutma ifade edebilir. Örneğin نُكَيْبَة (felaket) kelimesi نكبة (sıkıntı)nın büyüklüğünü ifade etmek için kullanılır.

68 İsm-i tasğirin bir vezni daha vardır, o da فُعَيْعِيل veznidir. Bu vezin dördüncü harfi ي و ا olan humâsi kelimelerin tasğir veznidir. مفتاح – مُفَيْتِح ; عصفور – عُصَيْفِير ; قنديل – قُنَيْدِيل gibi. Bu kelimelerde dördüncü harf ya ise tasğir kalıbında aynen kalır. Vav veya elif ise bu harfler sakin olup öncesi de kesra olduğundan ya harfine dönüşürler.

b) مَا يُعَامَلُ مُعَامَلَةَ الثُّلَاثِيِّ عِنْدَ التَّصْغِيرِ

b) Sülasi isimlerin ism-i tasğirleri

Örnekler:

Osman - Osmancık	عُثْمَان . عُثَيْمَان	2	Gül – küçük gül	وَرْدَة . وُرَيْدَة	1
Susamış – az susamış	عَطْشَان . عُطَيْشَان		Oda - odacık	غُرْفَة . غُرَيْفَة	
Atlar – küçük atlar	أَفْرَاس . أُفَيْرَاس		Akrabalık – uzak akrabalık	قُرْبَى . قُرَيْبَى	
Çocuklar - küçük çocuklar	أَطْفَال . أُطَيْفَال		Mutluluk – küçük mutluluk	نُعْمَى . نُعَيْمَى	
			Çöl - çölcük	صَحْرَاءُ . صُحَيْرَاءُ	
			Kırmızı – kırmızımsı (pembe)	حَمْرَاءُ . حُمَيْرَاءُ	

Analiz:

Örneklerde geçen ilk kelimelere baktığında dört veya beş harfli olduklarını görürsün. Dört harfli olanların فُعَيْعِل vezninde tasğir yapılması gerektiğini ve ya'dan sonraki harfin harekesinin kesralı olması gerektiğini düşünebilirsin. Aynı şekilde beş harfli kelimelerin de vezinleri seni şaşırtmış olabilir. Fakat bu ve benzeri isimler tasğir kurallarından müstesnadır. Çünkü bu tür kelimeler sülasi gibi tasğir yapılır ve yâ harfinden sonraki harf de kesralı değil kelimenin aslı dikkate alınarak fethalı kalır.

Örneklerdeki birinci kelimeleri dikkatle incelersen bunların asıllarının sülasi olduğunu görürsün. Yani kapalı te ile bitenler, elif-i maksûre ve memdûde ile bitenler, zâid ان ile bitenler, أَفْعَال veznindeki kelimeler sülasi gibi tasğir yapılır ve yâ'dan sonraki harfin harekesi fethalı olur.

Kural:

(203 يُصَغَّرُ تَصْغِيرَ الثُّلاثِيِّ كُلُّ اسْمٍ ثُلاثِيِّ الأُصُولِ خُتِمَ بِتَاءِ التَّأْنِيثِ، أَوْ أَلِفِهِ الْمَقْصُورَةِ أَوِ الْمَمْدُودَةِ أَوِ الأَلِفِ وَالنُّونِ الزَّائِدَتَيْنِ وَكُلُّ جَمْعِ تَكْسِيرٍ عَلَى وَزْنِ "أَفْعَالٍ" فَلاَ يُكْسَرُ فِيهِ مَا بَعْدَ يَاءِ التَّصْغِيرِ، بَلْ يَبْقَى عَلَى أَصْلِهِ مَفْتُوحاً.

203- Kapalı te, elif-i maksûre ve memdûde ile biten; zâid bir ان ile bitip aslı sülasi olan; yine أَفْعَال veznindeki cem-i teksir isimler sülasi isimler gibi tasğir edilir. Ayrıca tasğir yâ'sından sonraki harf kesralı değil aslına uygun olarak fethalı kalır.[69]

69 Sonu zâid bir elif nûn ile biten isimlerden müennesi kapalı te ile yapılanlar sülasi değil hümasi vezinle yani فُعَيْعِيل vezniyle tasğir yapılır. Örneğin خمصان kelimesinin müennesi خمصانة dir. İsm-i tasğiri خُمَيْصِين şeklinde yapılır. Yine سرحان ve سلطان kelimelerinde olduğu gibi فعالين vezninde çoğulu yapılan zaid ان ile biten isimlerin de tasğiri فُعَيْعِيل vezninde yapılır. سُلَيْطِين, سُرَيْحِين gibi. Bu tip kelimeler Arapça'da az sayıdadır.

c) مَا يُعَامَلُ مُعَامَلَةَ الرُّبَاعِيِّ عِنْدَ التَّصْغِيرِ

c) Rubâî isimlerin ism-i tasğirleri

Örnekler:

Çarşamba	أَرْبِعَاء . أُرَيْبِعَاء	viyadük	قَنْطَرَة . قُنَيْطِرَة
oturma	قُرْفُصَاء . قُرَيْفِصَاء	hokka	مِحْبَرَة . مُحَيْبِرَة
nöbetçi	دَيْدَبَان . دُيَيْدِبَان	Faslı	مَغْرِبِيّ . مُغَيْرِبِيّ
safran	زَعْفَرَان . زُعَيْفِرَان	Ca'ferî	جَعْفَرِيّ . جُعَيْفِرِيّ

Analiz:

Örneklerde geçen ilk kelimeler beş ve üzeri harften oluşmaktadır. Kelimlerin sonundaki zaid harfleri çıkarırsan daha önce öğrendiğin şekilde tasğir yapabileceğin rubâî isimler kalır. Kelimelerdeki zaid harfler rubâî isimlerin sonuna gelmiştir. Bu zaid harfler müenneslik te'si, elif-i memdude, nisbet yâ'sı veya zaid elif-nûn'dur.

Kural:

204) يُصَغَّرُ تَصْغِيرَ الرُّبَاعِيِّ كُلُّ اسْمٍ لَحِقَتْهُ بَعْدَ أَرْبَعَةِ أَحْرُفٍ؛ تَاءُ التَّأْنِيثِ أَوْ أَلِفُهُ الْمَمْدُودَةِ أَوْ يَاءُ النَّسَبِ أَوِ الأَلِفُ وَالنُّونُ الزَّائِدَتَانِ.

204- Dört harften sonra, sonuna müenneslik te'si, elif-i memdûde, nisbet yâ'sı veya zaid ان gelen isimler rubâî isimler gibi (فُعَيْعِل vezninde) tasğir yapılır.

d) تَصْغِيرُ مَا ثانِيهِ حَرْفُ عِلَّةٍ أَوْ أَلِفٌ

d) İkinci harfi illetli veya elif olan isimlerin tasğiri

Örnekler:

بَابٌ . بُوَيْبٌ		قِيمَة . قُوَيْمَة		مُوسِر . مُيَيْسِر	
غَارٌ . غُوَيْرٌ	1	غِيلَة . غُوَيْلَة	2	مُوقِن . مُيَيْقِن	3
عابٌ . عُيَيْبٌ		مِيتَة . مُوَيْتَة		مُونِس . مُيَيْنِس	
آكَل . أُوَيْكِل		فَاضِل . فُوَيْضِل		سَاحٌ . سُوَيْحٌ	
آمَنُ . أُوَيْمِن	4	قَائِم . قُوَيْئِم	5	صَابٌ . صُوَيْبٌ	6
آمِرُ . أُوَيْمِر		بَاكٍ . بُوَيْكٍ		فَامٌ . فُوَيْمٌ	

Varlıklı		Değer		Kapı - kapıcık	
Emin	3	Suikast	2	Mağara - mağaracık	1
Umutsuz		Ölüm şekli		Kusur - kusurcuk	
Sâc (Ağaç türü)		Erdemli		En çok yiyen	
Sâb (Acı bir ağaç suyu)	6	Ayakta duran	5	En güvenilir	4
Fâm (Özel isim)		Ağlayan		En çok emreden	

Analiz:

Önceki derslerde isimlerin tasğirlerinin, aslî harflerinde herhangi bir değişme olmadan فُعَيْل veya فُعَيْعِل vezninde yapıldığını öğrendin. Fakat yukarıdaki örneklere baktığında ilk isimlerin bazı harflerinde tasğir yapılırken değişme olmuştur. Bunun sebebi nedir? Bir, iki ve üçüncü kısımdaki örneklere bakıp i'lâl kurallarını hatırlarsan her ismin ikinci harfinin başka bir harften dönüşmüş ve fiilinin aslî harfi olan bir illet harfi olduğunu anlarsın.

Örneğin بَاب ve غَار kelimelerindeki elif harfinin aslı vâv'dır. Zira بَاب kelimesinin çoğulu أَبْوَاب; غَار kelimesi de غَوْر, يَغُورُ şeklinde tasrif edilmektedir.

عَاب kelimesindeki elif harfinin aslı da yâ harfidir. Zira fiili يَعِيبُ şeklindedir. (Yani i'lâle uğramış kelimeler tasğir yapılırken i'lâle uğrayan harf aslına dönüştürülür.)

Yine عِيلَة, قِيمَة ve مِيتَة kelimelerindeki yâ harfinin aslı vâvdır. مُوسِر, مُوقِن ve مُوئِس kelimelerindeki vâv harfinin aslı da yâ harfidir. Bunları öğrendikten sonra bu isimlerin tasğirlerine baktığında her isimdeki ikinci illet harfinin asli şekline döndüğünü görürsün. Bu türden isimlerin ism-i tasğiri bu şekilde yapılır.

Dört, beş ve altıncı kısımdaki isimlere baktığında bu kelimelerin de ikinci harfinin elif olduğunu görürsün. Bu elifi hazf ettiğinde ilk üç isimde hemzeden kalb edildiğini görürsün. Çünkü آكَل kelimesinin aslı أَأْكَل'dür ve ism-i tafdildir. Kelime başında iki elif bulunup ikincisi sakin ise ikincisi tek bir hareke ile med harfine dönüştürülür. Aynı durum آمَن ve آمَر kelimeleri için de aynıdır.

Beşinci kısımdaki isimlerde bulunan elif zâid bir eliftir. Altıncı kısımdaki elifler ise meçhuldur (aslı belli değildir). Zira zâid değildir ve bir mastardan, fiilden veya cemi teksirden türemiş aslî bir kökü yoktur.

Bu şekilde ikinci harfi elif olan isimlerin tasğirlerine bakarsan bu elifin vâv harfine dönüştüğünü görürsün. Yine hemzeden dönüştürülmüş, zâid veya meçhûl olan elifler de vâv harfine dönüşür.

Kurallar:

205) إِذَا كَانَ ثَانِي الاسْمِ حَرْفَ عِلَّةٍ مُنْقَلِباً عَنْ حَرْفٍ مِنْ أَحْرُفِ الْعِلَّةِ، رُدَّ إِلَى أَصْلِهِ عِنْدَ التَّصْغِيرِ.

206) إِذَا كَانَ ثَانِي الاسْمِ أَلِفاً مُنْقَلِبَةً عَنْ هَمْزَةٍ، أَوْ زَائِدَةً، أَوْ مَجْهُولَةَ الأَصْلِ، قُلِبَتْ وَاواً فِي التَّصْغِيرِ.

205- Kelimenin ikinci harfi başka bir illet harfinde dönüştürülmüş ise tasğiri yapılırken aslına dönüştürülür.

206- Kelimenin ikinci harfi hemzeden dönüştürülmüş ya da zâid veya aslı bilinmeyen bir elif ise tasğiri yapılırken bu elif harfleri vâv harfine dönüşür.

KONUYLA İLGİLİ SORULAR

1- İsm-i tasğir ve vezinleri nelerdir?

2- Bir ismin tasğir yapılmasındaki amaçlar nelerdir?

3- Sonu maksûr elif ile bitip aslî sülasi harflerinden oluşan bir isim nasıl tasğir yapılır?

4- Sonu memdûd elif ile biten isimler nasıl tasğir yapılır?

5- Zâid elif-nûn ile biten veya أَفْعَال vezninde cemi teksir olan isimlerin tasğiri nasıl yapılır?

6- Beşinci harfi müenneslik tâ'sı olan isimler hangi vezinde tasğir yapılır ve sebebi nedir?

7- Nisbet yâ'sı bulunan, memdûd elif ile biten ve dördüncü harfinden sonra zâid elif-nûn bulunan isimlerin tasğiri nasıl yapılır?

8- "Tasğir yapılırken i'lâle uğramış harfler aslına döner" ifadesini nasıl açıklarsın?

9- Tasğir yapılırken hangi durumlarda ikinci harfi elif olan isimlerin elifi vâv harfine ve ya yâ harfine dönüştürülür?

10-Tasğir yapılırken hangi durumlarda ikinci harfi vâv olan isimlerin vâv harfi yâ harfine dönüştürülür?

11-Tasğir yapılırken hangi durumlarda ikinci harfi yâ olan isimlerin yâ harfi vâv harfine dönüştürülür?

Bazı isimlerin tasğirlerinin açıklamalı örnekleri

Sebebi	İsm-i tasğiri	İsim
Sülâsi bir kelimedir, bu sebeple فُعَيْل vezninde yapılır.	غُصَيْن	غُصْن
Sülâsi bir kelimedir, bu sebeple فُعَيْل vezninde yapılır ve tasğir yâ'sı iki ط harfi arasına geldiğinden idğâm çözülür.	قُطَيْط	قِطّ
Rubâi olduğundan فُعَيْعِل vezninde yapılır.	جُنَيْدِب	جُنْدُب

Sonu kapalı te ile biten sülasi bir kelimedir,tasğir yapılırken müennesli tâ'sı dikkate alınmaz.	وُرَيْدَة	وَرْدَة
Zâid elif-nûn ile biten sülasi bir kelimedir. Tasğir yapılırken elif-nûn dikkate alınmaz ve sülâsi kelime gibi tasğir yapılır.	نُعَيْمَان	نُعْمان
أفعال vezninde cemi teksirdir.	أُصَيْحَاب	أَصْحَاب
Tasğiri شُكَيْوَى'dır. Çünkü maksûr elif ile biten sülasi bir kelimedir. Sülasi gibi tasğir yapılır. Vav ve ya yan yana gelip birisi sakin olduğundan i'lâle uğrar ve vav yâ harfine dönüştürülür.	شُكَيًّا	شَكْوَى
Elif-i memdude ile biten sülasi bir kelimedir. Elif-i memdûde yokmuş gibi فُعَيْل vezninde tasğir yapılır.	خُنَيْسَاء	خَنْسَاء
Müenneslik tâsı beşinci harftir. Bu sebeple rubâî gibi tasğir yapılır. Ta harfi ayrı kabul edilir.	مُرَيْحِلَة	مَرْحَلَة
Nisbet yası dördüncü harften sonra bulunduğundan tasğir yapılırken öncesindeki dört harf esas lanır.	سُمَيْهِرِيّ	سَمْهَرِيّ
Elif-i memdûde dördünücü harften sonra bulunduğundan elif-i memdude yokmuş gibi öncesindeki dört harf esas alınarak tasğir yapılır.	عُقَيْرِبَاء	عَقْرَبَاء
Zâid olan elif-nûn dördüncü harften sonra bulunduğundan tasğiri öncesindeki dört harf esas alınarak yapılır.	مُهَيْرِجَان	مِهْرَجَان
İkinci harfi olan elif, yâ harfinden dönüştüğünden dolayı bu elif tasğir yapılırken aslına yani yâ harfine dönüştürülür. Çünkü bu kelimenin mastarı غَيْد'dir.	غُيَيْدَة	غَادَة
İkinci harfi olan yâ, vâv'dan dönüştüğünden tasğir yapılırken aslına, yani vav harfine dönüştürülür. Çünkü mastarı خَوْف'tır.	خُوَيْفَة	خِيفَة
İkinci harfi olan elif'in aslı vav'dır. Bunun delili çoğulunun أموال olmasıdır. Tasğir yapılırken aslına dönüştürülür.	مُوَيْل	مَال

İkinci harfi olan yâ harfi, herhangi bir harften dönüşmemiştir. يسير – سار şeklinde aslıdır. Tasğir yapılırken de aynen kalır.	سُيَيْرَة	سِيرَة
İkinci harfi olan vav harfi, herhangi bir harften dönüştürülmemiştir. أوجز fiilindendir. Tasğir yapılır ken de aynen kalır.	مُوَيْجِز	مُوجِز
İkinci harfi olan vav harfi, yâ harfinden dönüştürülmüştür. Çünkü fiili أَيْتَمَ'dir. Tasğir yapılırken aslına dönüştürülür.	مُيَيْتِم	مُوتِم
İkinci harfi olan elifin aslı bilinmemektedir. Bu sebeple tasğir yapılırken vav harfine dönüştürülür.	عُوَيْح	عَاح
İsm-i tafdildir. Aslı أَاْخَر'dir. İkinci hemze elife dönüşmüştür. Bu sebeple bu elif tsğir yapılırken vav harfine dönüştürülür.	أُوَيْخِر	آخَر
İkinci harf olan elif zâiddir ve vav harfine dönüştürülür.	شُوَيْعِر	شَاعِر
İkinci harfi olan elif zâiddir ve vav harfine dönüştürülür.	طُوَيْئِر	طَائِر

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki kelimelerin tasğirini yap.

بَدْر　　زَهْر　　فَهْد　　هِرّ　　وَلَد

قَمَر　　أَسَد　　قِرْد　　زَفّ　　دَسّ

2- Aşağıdaki isimlerin tasğirini yap.

مَسْجِد　　مَسْرَح　　دِرْهَم　　بُرْثُن　　طُحْلُب

جَنْدَل　　أَفْضَل　　قِمَطْر　　جِعْفَر　　مِرْجَل

3- Aşağıdaki ism-i tasğirlerin aslî "mükebber" şekillerini yaz.

سُدَيْد　　نُسَيْر　　رجَيْل　　بُرَيْقِع　　قُرَيْش

خُنَيْدِق　　كُمَيْم　　كُوَيْكِب　　عُنَيْصِر　　نُصَيْر

4- Aşağıdaki ism-i tasğirlerin aslî "mükebber" şekillerini yaz.

حُسَيْن حُمَيْل عُلَيْم بُرَيْد عُمَيْر مُكَيْرِم

5- Aşağıdaki ism-i tasğirlerin ve yapıldıkları kelimelerin veznini yaz.

أُحَيْمِد مُحَيْسِن قُلَيْم ضُفَيْدِع مُطَيْرِب

عُشَيْش أُجَيْمِل جُوَيْهِر كُلَيْب زُيَيْنَب

6- Altı tane فُعَيْل vezninden, altı tane de فُعَيْعِل vezninden ism-i tasğir yaz.

7- Aşağıdaki kelimeler hangi vezinle ve nasıl tasğir yapılır?

زَهْرَة أَقْوال جَوْرَب سَلْمَان مُنْعِم

عَدْنَان نَمْلَة زِنْبَق أَحْمَال الصُّغْرَى

8- Aşağıdaki kelimeler hangi vezinle ve nasıl tasğir yapılır?

فَرَنْسِيّ كِبْرِيَاء خُنْفُسَاء ثُعْلُبَان

زَعْفَرَان عَبْقَرِيّ مِسْطَرَة عَنْتَرَة

9- Aşağıdaki kelimeleri zâid harflerinden ayırarak tasğir yap; sonra da zâid harfleriyle birlikte tasğir yap ve her iki durum arasında bir karşılaştırma yap.

مَغْرِبَانُ مَشْرِقِيّ حُسْنَى عِنَبَة وَرْدَان هُنْدُبَاء

10-Aşağıdaki vezinlerde olan musağğar isimler yaz.

فُعَيْعِلَة فُعَيْعِلَى فُعَيْلَة فُعَيْعِلِيٌّ

فُعَيْعِلَان فُعَيْلَان فُعَيْلَاء فُعَيْعِلَاء

11-Üç tane müenneslik tâ'sı ile, üç tane elif-i memdûde ile ve üç tane de zâid elif-nûn ile biten ve aslı sülasi olan isimlerin tasğirini yaz.

12-Aşağıdaki kelimelerde bulunan i'lâl durumlarını açıkla ve bu isimlerin tasğirlerini yaz.

عَادَة مُوقِظ جِيرَة دِيمَة حَالَة

13-Aşağıdaki kelimeleri tasğir yap ve kelimelerde bulunan ve ya bulunmayan i'lâl durumlarını sebebiyle birlikte açıkla.

مُورِق قَامَة مَوْقِد جِيرَة رِيبَة مِيزَان عِيد

14-Aşağıdaki isimleri tasğir yap ve tasğirden dolayı meydana gelen değişiklikleri belirt.

صِيغَة عَابٌ خَالِد جِمَار آدَاب عَامِل حَامٌ

15-Aşağıdaki fiillerden ism-i tafdil yap ve bu tafdilleri tasğir yap.

أَخَذَ أَنِسَ أَسِفَ أَرِجَ أَنِفَ أَمِلَ

61-Aşağıdaki fiillerin ism-i fâilini yaz ve bu fâilleri tasğir yap.

حَرَسَ قَالَ نَهَى خَدَمَ نَهَضَ شَهِدَ وَجَدَ

17-Safiyyu'd-dîn el-Halâ'nın medih konulu bir kasidesi vardır. Bu şiirdeki isimlerin çoğu musağğardır. Aşağıda bu kasideden beyitler seçilmiştir. Bu beyitlerdeki musağğar isimlerin mükebber şekillerini yaz.

نَزَلْتُ جُوَيْرَةَ فَقَضَى حُقَيْقِى وَصَانَ حُرَيْمَتِي وَبَنَى مُجَيْدِ
وَحَنَّ عَلَى كُسَيْرٍ فِي قَلْبِي كَمَا حَنَّ الأُبَيُّ عَلَى الوُلَيْدِ
دُوَيْنَكَ يا أُهَيْلَ الجُودِ مِنِّي نُظَيْماً فِي وُصَيْفِكَ كالعُقَيْدِ
أُحَيْسِن من قُصَيْدٍ مَنْ قُبَيْلِي وأَحْلَى مِنْ نُظَيْمٍ مِن بُعَيْدِي

اَلتَّصْغِير
İsm-i Tasğîr

اَلْقِسْمُ الثَّاني
İkinci Kısım

a) اَلْمُؤَنَّثُ الثُّلاثِيُّ
a) Sülâsi müennes isimlerin tasğiri

Örnekler:

Kulak - kulakçık	أُذُن . أُذَيْنَة	2	Hind - Hindcik	هِنْد . هُنَيْدَة	1
Göz - gözcük	عَيْن . عُيَيْنَة		Fevz - Fevzcik	فَوْز . فُوَيْزَة	
Arazi – küçük arazi	أَرْض . أُرَيْضَة		Da'd – Küçük Da'd	دَعْد . دُعَيْدَة	

Analiz:

Birinci kısımdaki isimler sülasi ve hakiki müennes isimlerdir. Te'nis (müenneslik) alametleri bulunmamaktadır. İkinci kısımdaki isimler de sülasidir ve mecâzî müennes isimlerdir. Bu isimlerde de müenneslik alameti bulunmamaktadır. Bu isimlerin tasğirlerine baktığında hepsinin kapalı te ile bittiklerini görürsün.

Kural:

207) إِذَا صُغِّرَ الاِسْمُ الثُّلاثِيُّ الْمُؤَنَّثُ تَأْنِيثاً حَقِيقِيًّا أَوْ مَجَازِيًّا وَكَانَ خَالِياً مِنْ عَلامَةِ التَّأْنِيثِ، لَحِقَتْ آخِرَهُ تَاءُ التَّأْنِيثِ.

207- Hakikî ve mecâzî müennes olan sülâsî isimler tasğir yapılırken sonuna kapalı te getirilir.[70]

---

70 Bu durumdaki bazı kelimeler tasğir yapılırken müennes olmalarına rağmen kapalı te'nin sonlarına getirilmediği de olur. Bu kelimeler قوس, حرب, درع, خود, عرب, ناب, نعل ve عرس kelimeleridir.

b) تَصْغِيرُ مَحْذُوفِ اللاَّمِ وَالْفَاءِ

b) Son harfi ve ilk harfi mahzûf olan isimlerin tasğiri

Örnekler:

Söz verme	عِدَة . وُعَيْدَة	2	Baba	أَبٌ . أُبَيٌّ	1
Kavuşma	صِلَة . وُصَيْلَة		Erkek kardeş	أَخٌ . اُخَيٌّ	
Hibe	هِبَة . وُهَيْبَة		Kan	دَمٌ . دُمَيٌّ	

Analiz:

Arapçada kökü iki harften oluşan kelimelerin olmadığını biliyoruz. Şayet iki harfli bir kelime görürsek üçüncü harfi mutlaka mahzûftur. Bu tür kelimelerin mahzûf harfi o kelimenin tesniyesinde, çoğulunda veya fiilinde ortaya çıkar.

Yukarıdaki kelimelere baktığında bu kelimelerin kök harfleriyle bulunduğunu görürsün.[71] Birinci kısımda bulunan أَب, أَخ kelimeleri أَبَوَانِ, أَخَوَانِ şeklinde tesniye yapılır. Buradan hareketle üçüncü harflerinin mahzûf olduğunu anlarsın.

دم kelimesi ise bazı dilcilere göre دَمَيٌ şeklindedir. Bazıları da دَمَوٌ şeklinde olduğunu söyler. Bir kısım dilciler دَمَيَيْنِ şeklinde, bir kısım dilciler ise دَمَوَيْنِ şekline tesniyesini yaparlar. İster yâ ister vâv olsun, her iki durumda da son harfi mahzûftur.

İkinci kısımda bulunan kelimelerin ise ilk harfleri mahzûftur ve aslı vâv harfidir. Çünkü bu mastarlar وَعَدَ, وَصَلَ ve وَهَبَ fiillerinin mastarlarıdır.

İlk veya son harfi mahzûf olan bu tür isimlerin tasğirleri yapılırken mahzûf harfin ortaya çıktığını görürsün.

Kural:

208) إِذَا حُذِفَ مِنَ الاِسْمِ المُكَبَّرِ حَرْفٌ وَبَقِيَ عَلَى أَصْلَيْنِ وَجَبَ رَدُّ المَحْذُوفِ عِنْدَ التَّصْغِيرِ.

208- Bir ismin bir harfi hazfedilmiş ve iki aslî harfi kalmış ise tasğir yapılırken mahzûf harf ortaya çıkar.

71 Bazı isimlerin sonunda bulunan kapalı te, kelimenin aslından değildir.

c) تَصْغِيرُ الْجَمْعِ

c) Çoğul isimlerin tasğiri

Örnekler:

Katip(cik)ler	كَوَاتِب . كُوَيْتِبَات	2	Arkadaş(cık)lar	أَحْبَاب . أُحَيْبَاب	1
Dağ(cık)lar	جِبَال . جُبَيْلَات		Gündüz(cük)ler	أَنْهُر . أُنَيْهِر	
Usta(cık)lar	صُنَّاع . صُوَيْنِعُونَ		Sütun(cuk)lar	أَعْمِدَة . أُعَيْمِدَة	
(küçük) İşçiler	عَمَلَة . عُوَيْمِلُونَ		çocuk(cağız)lar	غِلْمَة . غُلَيْمَة	

Analiz:

Birinci kısımdaki kelimeler cemi kıllet (azlık çoğulu)'dirler. Bunların tasğirleri çoğul kalıpları üzerinden yapılmaktadır.

İkinci kısımdaki kelimeler ise cem-i kesret (çokluk çoğulu)'dirler. Bu kelimelerin tasğirleri ise mevcut kalıpları üzerinden değil müfredleri esas alınarak tasğir yapılırlar. Yani müfred hali müennes veya müzekker gayr-ı akil ise cemi müennes sâlim olarak; müfretleri müzekker akil ise cemi müzekker sâlim olarak tasğir yapılırlar.

(Örneğin كَوَاتِب kelimesi كَاتِبَة kelimesinin çoğuludur. كَوَاتِب kelimesi tasğir yapılırken müfredi olan كَاتِبَة kelimesi كُوَيْتِب şeklinde tasğir yapılır ve kelime müennes olduğu için sonuna ات getirilerek de كُوَيْتِبَات şeklinde çoğulu ifade edilir.

Yine صُنَّاع kelimesi صَانِع kelimesinin çoğuludur. صُنَّاع kelimesi tasğir yapılırken müfredi olan صَانِع kelimesi صُوَيْنِع şeklinde tasğir yapılır ve kelime müzekker olduğu için sonuna ون getirilerek de صُوَيْنِعُون şeklinde çoğulu ifade edilir.)

Kural:

209) جُمُوعُ الْقِلَّةِ تُصَغَّرُ عَلَى لَفْظِهَا، وجُمُوعُ الْكَثْرَةِ يُصَغَّرُ مُفْرَدُهَا ثُمَّ تُجْمَعُ جَمْعَ مُؤَنَّثٍ سَالِماً إِذَا كَانَ مُؤَنَّثاً وَمُذَكَّراً غَيْرَ عَاقِلٍ، وَجَمْعَ مُذَكَّرٍ سالِماً إِذَا كَانَ مُذَكَّراً عَاقِلاً.

209- Cem-i kıllet (azlık çoğulu) olanlar mevcut kalıpları üzerinden tasğir yapılırlar. Cem-i kesret (çokluk çoğulu) olan kelimeler ise önce müfredi üzerinden tasğir yapılırlar. Sonra müennes veya müzekker gayr-ı âkil ise cemi müennes sâlim olarak; müzekker âkil ise cemi müzekker sâlim olarak çoğul yapılırlar.[72]

72 رَكْب (yolcular), صَحْب (arkadaşlar) gibi cemi isimler, bu durumlarıyla tasğir yapılırlar. رُكَيْب, صُحَيْب gibi. Bu isimlerden bazıları da سَفْر, قَوْم (yolcu kafileleri), شَرْب (içenler grubu), رَهْط (topluluk) gibi kelimelerdir.

İzafet ve mezci terkiplerin de birinci kısmı tasğir yapılır. Örneğin عبد الله kelimesi عُبَيْد الله, سمرقند kelimesi سُمَيْرقند şeklinde tasğir yapılır.

d) تَصْغِيرُ مَا ثَالِثُهُ حَرْفُ عِلَّةٍ

d) Üçüncü harfi illetli olan kelimelerin tasğiri

Örnekler:

Hava alanı	مَطَار . مُطَيِّر		sevgi	هَوَى . هُوَيّ	
sōz	مَقَال . مُقَيِّل	2	hidayet	هُدَى . هُدَيّ	1
ceylan	غَزَال . غُزَيِّل		asâ	عَصَا . عُصَيَّة	
dost	حَبِيب . حُبَيِّب		haset	حَسُود . حُسَيِّد	
cömert	كَرِيم . كُرَيِّم	4	sabırlı	صَبُور . صُبَيِّر	3
Medyen	مَدْيَن . مُدَيِّن		meşale	جَذْوَة . جُذَيَّة	

Analiz:

Yukarıda geçen kelimelerin üçüncü harfleri illet harfidir. Birinci kısımdaki kelimelerin sonundaki elif-i maksûre, aslen yâ veya vâv harfidir; ikinci kısımdaki kelimelerin illet harfleri ise aslen yâ, vav veya zâid bir harftir; üçüncü kısımdakilerin illet harfi vâv ve dördüncü kısımdakilerin ise yâ'dır.

Bu isimler tasğir yapılırken aslından dönüştürülmüş elifler, tekrar aslına döner. هَوَى ve مَطَار kelimelerindeki gibi aslı yâ ise yine yâ harfine döner ve tasğir yâsına idğâm edilir. عَصَا ve مَقَال kelimelerindeki gibi aslı vâv ise yâ harfine dönüştürülür ve tasğir yâ'sına idğâm edilir. Çünkü tasğir yâ'sı ve vâv yan yana gelmektedir ve iki illetten biri sakin olduğundan vâv yâ harfine dönüştürülür.

Yine غَزَال kelimesindeki zâid elif tasğir yâ'sından sonra geldiği için yâ harfine dönüştürülmüştür. حَسُود kelimesindeki vâv ise, tasğir yâ'sından sonra gelip birinci harf sakin olduğu için yâ harfine dönüştürülmüştür ve bu harfler tasğir yâ'sına idğam edilmiştir. Yine حَبِيب kelimesindeki yâ harfi, tasğir yâ'sına idğam edilmiştir.

Kural:

210) إِذَا كَانَ ثَالِثُ الاسْمِ أَلِفاً أَصْلِيَّةً رُدَّتْ إِلَى أَصْلِهَا، فَإِنْ كَانَ أَصْلُهَا يَاءً أُدْغِمَتْ فِي يَاءِ التَّصْغِيرِ؛ وَإِنْ كَانَ وَاواً قُلِبَتْ يَاءً ثُمَّ أُدْغِمَتْ؛

وَإِنْ كَانَ ثَالِثُهُ أَلِفاً زَائِدَةً أَوْ وَاوًا قُلِبَتَا يَاءً وَأُدْغِمَتَا فِي يَاءِ التَّصْغِيرِ؛ وَإِنْ كَانَ ثَالِثُهُ يَاءً أُدْغِمَتْ فِي يَاءِ التَّصْغِيرِ.

210- Bir ismin üçüncü harfi maksûr veya memdûd elif ise aslına dönüşür. Aslı yâ ise tasğir yâsına idğam edilir. Vâv ise yâ harfine dönüşüp idğam edilir.

Üçüncü harfi zâid bir elif veya vâv ise yâ harfine dönüştürülüp tasğir yâ'sına idğam edilir. Üçüncü harfi yâ ise tasğir yâ'sına idğam edilir.

EK BİLGİLER:

1- Konunun başında tasğirin murab isimlere has olduğunu ifade etmiştik. Bu durumun istisnaları da vardır. Örneğin taaccüp kipi olan مَا أَفْعَلَ ve sonu وَيْه ile biten mezci terkipler de tasğir yapılır. Taaccüp kalıbı مَا أُحَيْسِنَ خُلُقَه şeklinde; mezci terkip ise سُيَيْبَوَيْه şeklinde tasğir yapılır.

Yine Araplarda semâî olarak beş işaret isminin tasğiri yapılır. Bunlardan ذا – ذَيَّا şeklinde; تا – تَيَّا şeklinde; ذان – ذَيَّان şeklinde; تان – تَيَّان şeklinde ve أولاء – أُولَيَّاء şeklindedir. Ayrıca beş ism-i mevsulün de tasğiri yapılmaktadır. Bunlardan الذي – اللَّذَيَّا şeklinde; التي – اللَّتَيَّا şeklinde; اللذان – اللَّذَيَّان şeklinde; اللَّتَان – اللَّتَيَّان şeklinde ve الذين – اللَّذَيُّون şeklinde tasğir yapılır. Nasb ve cer durumlarında اللَّذَيْنَ şeklindedir.

2- Tasğir kipindeki isimlerin tasğiri yapılmaz. حُذَيْفَة, جُنَيْنَة, كُلَيْب, شُعَيْب, مُسَيْطِر ve مُهَيْمِن gibi.

SORULAR

1- Hangi isimler tasğir yapılırken sonuna müenneslik tâ'sı eklenir?

2- Hangi isimler tasğir yapılırken mahzûf harfi ortaya çıkar?

3- Üçüncü harfi aslî harfinden elif olan isimler nasıl tasğir yapılır? Bu isimlerde hangi durumlarda sadece idğâm olur ve hangi durumlarda hem i'lâl hem de idğam olur?

4- Üçüncü harfi zâid elif olan dörtlü isimler nasıl tasğir yapılır? Üçüncü harfi vâv ise nasıl tasğir yapılır?

5- Üçüncü harfi yâ olan isimler nasıl tasğir yapılır?

6- Cemi isimler ve bu isimlerin müfretleri nasıl çoğul yapılır?

7- Müzekker ve müennes âkil isimlerin cemi kesretleri ve gayr-ı âkiller nasıl tasğir yapılır?

8- Çoğul anlamlı isimler ile izafet ve mezci terkipler nasıl tasğir yapılır?

Bazı isimlerin tasğirlerinin açıklamalı örnekleri

Sebebi	İsm-i tasğiri	İsim
Sonunda kapalı te olmayan sülasi özel müennes isim olmasından dolayı tasğir yapılırken sonuna kapalı te eklenir.	جُمَيْل	جُمَل
Sülasi olmayan özel müennes isim olmasından dolayı tasğir yapılırken kapalı te eklenmez.	هُوَيْجِر	هَاجَر
Sülasi mecâzî müennes olduğundan tasğir yapılırken kapalı te eklenir.	رُجَيْلة	رِجْل
Aslı شفه'tir. Yani üçüncü harfe ه'dır. Tasğir yapılırken ه harfi geri gelir.	شُفَيْهَة	شَفَة
Aslen iki harflidir, üçüncü harfinin mahzûf olması gerekir. Aslı أَخَوٌ'dur. Tasğiri yapılırken üçüncü harfi geri gelir ve sülasi müennes olduğu için kapalı te birleşir.	أُخَيَّة	أُخْت
Sülasi müennestir. Tasğir yapılırken kapalı te birleşir.	أُمَيْمَة	أُمّ
Müennes sülasi fiildir. Aslı أَمَوَ'dur. أُمَيْوَة şeklinde tasğir yapılır. Sonra vâv harfi ya harfine dönüşüp yâ harfine idğam edilir.	أُمَيَّة	أَمَة
İlk harfi mahzûftur. Tasğir yapılırken ortaya çıkar.	وُثَيْقَة	ثِقَة
Azlık çoğuludur. Bu şekliyle tasğir yapılır.	أُشَيْبِل	أَشْبُل
Azlık çoğuludur. Bu şekliyle tasğir yapılır.	أُبَيْطَال	أَبْطَال
Cemi kesrettir. Müfredi esas alınarak tasğir yapılır. Akil müzekkeri ifade ettiğinden cemi müzekker sâlim olarak tasğir yapılır.	ظُرَيْفُونَ	ظُرَفَاء

نُسُور	نُسَيْرَات	Cemi kesrettir. Müfredi esas alınarak tasğir yapılır. Gayr-ı akil müennes olduğundan cemi müennes sâlim olarak tasğir yapılır.
أَغْرِبَة	أُغَيْرِبَة	Azlık çoğuludur. Bu şekliyle tasğir yapılır.
سَوَافِر	سُوَيْفِرَات	Cemi kesrettir. Müfredi esas alınarak tasğir yapılır. O da سافرة kelimesidir. Müfredi müennes olduğundan cemi müennes sâlim olarak tasğir yapılır.
رَبًا	رُبَيٌّ	Üçüncü harfi olan elif harfinin aslı vav'dır. Yani kelimenin aslı ربو'dır. Tasğir yapılırken رُبَيْو şeklindedir. Sonra vav ya'ya döner ve idğam olur.
فَتًى	فُتَيٌّ	Üçüncü harfin aslı yâ'dır. Tasğir yapılırken aslına döner ve tasğir ya'sına idğam edilir.
عِصَام	عُصَيِّم	Rubâî olup elif harfi üçüncü harftir. Bu elif yâ harfine dönüşür ve tasğir yasına idğam edilir.
نَبِيه	نُبَيِّه	Yâ harfi üçüncü harftir ve tasğir yapılırken tasğir yâ'sına idğam edilir.
قَعُود	قُعَيِّد	Vav harfi üçüncü harfidir ve yâ harfine dönüşerek tasğir yâ'sına idğam edilir.
مَرْوَان	مُرَيَّان	Tasğiri مُرَيْوان şeklindedir. Öncesi sakin olan bir yâ ile yan yana geldiğinden vâv harfi ya harfine dönüşüp idğam olur.
خُطْوَة	خُطَيَّة	Tasğiri خُطَيْوة şeklindedir. Vav ya harfine dönüşür ve diğer yâ harfine idğam edilir.
مَلْهًى	مُلَيْهٍ	Aslen ملهَو'dur. مُلَيْهٍ şeklinde tasğir yapılır. Vav harfi kesreden sonra telaffuza ağır geldiğinden yâ harfine dönüşür.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki özel müennes isimlerin tasğirini yap.

مَرْيَم نُور زَيْنَب حُسْن غُصْن قَمَر مَلَك

2- Aşağıdaki mecâzî müennes isimlerin tasğirini yap.

فَأْس أَرْنَب بِئْر كَأْس

شَمْس إِصْبَع نَفْس ضَبُع

3- Aşağıdaki mecâzî müennes isimlerin tasğirini yap ve tasğir yapılırken meydana gelen değişiklikleri açıkla.

رِيحٌ دَارٌ نَارٌ سَاقٌ دَلْوٌ

4- a) Müenneslik alameti taşımayan ve sülasi müennes olan üç özel isim yaz ve tasğirini yap.

b) Müenneslik alameti taşımayan ve sülasi mecâzî müennes olan üç isim yaz ve tasğirini yap.

5- Aşağıdaki isimlerin tasğirini yap.

سَعَة اِبْن (بنى ـ بنو) صِفَة أَخ (أخو)

جِهَة اِسْم (سُمو) يَد (يدى) بِنْت (بنى)

6- عِلَة vezninde beş mastar yaz ve tasğirlerini yap.

7- Aşağıdaki çoğul isimlerin tasğirini yapıp lafzı veya müfredi esas alınarak tasğir yapılanları açıkla.

أَحْزِمَة كُتُب صُوَر رِجَال عُيُون

أَسْطُر جِيرَة عِلْية كَوَاتِب سُيُوف

8- Aşağıdaki isimleri cem-i teksir yap ve hepsinin tasğirini yaz.

صَخْر شَكْل صَعْب رِبَاط صَادِقَة تِلْمِيذَة

9- Aşağıdaki kelimeleri cemi kesret ve cemi kıllet'lerini yazarak her iki durumdaki isimlerin tasğirini yaz.

نَفْس سَيْف كَلْب نَمِر قَصْر نَهْر

10-Aşağıdaki isimleri cemi sâlim yaparak tasğirlerini yaz.

فَاطِمَة فَاهِم مُهَذَّبَة عُمَر

صَالِح سَلْمَى خَنْسَاء رَامٍ

11- **a)** Üç tane azlık çoğulu yaz ve tasğirlerini yap.

b) Üç tane çokluk çoğulu yaz ve tasğirlerini yap.

c) Üç tane cemi müzekker sâlim yaz ve tasğirlerini yap.

d) Üç tane cemi müennes sâlim yaz ve tasğirlerini yaz.

12- Aşağıdaki isimlerin i'lâl durumlarını yaz ve tasğirlerini yap.

نَوًى رَدًى رَحًى جَدًا هَوًى شَذًا

13- Aşağıdaki isimlerin tasğirlerini yazıp i'lâl durumlarını açıkla.

رِضًا نَدًى قِذًى حِجًا حِمًى

14- Aşağıdaki cemi teksir isimlerin tasğirlerini yaz.

مُدًى عُرًى رُبًا مُنًى قُرًى خُطًا عُلًا

15-Aşağıdaki isimlerin tasğirini yazıp i'lâle uğrayanları açıkla.

دَعْوَة　　عُود　　حُلْوَان　　رَوْضَة

عَمُود　　غَزْوَة　　جَسُور　　شَوْكَة

16-Aşağıdaki isimlerin tasğirini yazıp varsa i'lâl durumlarını açıkla.

حِصَان　　مُرَاد　　سِرَاج　　مَجَال　　شِرَاع

17-Aşağıdaki isimlerin tasğirini yaz.

حَسِيب　　كَتِيبَة　　نَعِيم　　أَمِينَة　　خَدِيجَة　　جَمِيل

18-Aşağıdaki tasğirlerin mükebberlerini yaz.

جُدَيِّد　　حُسَيِّد　　رُمَيِّد　　قُسَيَّة

19- Aşağıdaki isimlerin tasğirini yaz.

يُمْن　　يَمِين　　شَرَف　　شَرِيف　　آخِر　　أَخِير

20- **a)** Üç tane sülasi maksûr isim yaz ve tasğirini yap.

b) Üçüncü harfi elif olan üç tane rubâî isim yaz ve tasğirini yap.

c) Üçüncü harfi vâv olan üç tane rubâî isim yaz ve tasğirini yap.

d) Üçüncü harfi yâ olan üç tane rubâî isim yaz ve tasğirini yap.

21- Aşağıdaki beyitleri açıkla ve beyitlerde geçen ism-i tasğirlerin mükebberlerini ve sebeplerini söyle. Ayrıca tasğir yapılmalarındaki amacı açıkla.

أَخَذْتُ بِمَدْحِه فَرَأَيْتُ لَهْوًا　　مَقَالِي لِلأُحَيْمِق يَا حَلِيم

وَفَارَقْتُ مصراً والأُسَيْود عَيْنُه　　حِذارَ فِرَاقي تَسْتَهِلُّ بِأَدْمُع

وَنامَ الخُوَيْدِمُ عَنْ لَيْلِنا[73]　　وَقَدْ نَامَ قَبْل عَمًى لاَ كَرَى

73 نَامَ عَنْ لَيْلِنَا: "Gece kaçtığımızı anlamadı."

اَلنَّسَب

İlgi İsmi (İsm-i Mensûb)

اَلْقِسْمُ الأَوَّلُ

Birinci Kısım

اَلْقَاعِدَةُ الْعَامَّةُ لِلنَّسَبِ

İlgi isminin genel kuralı[74]

Örnekler:

Gramer - gramerci	نَحْو . نَحْوِيّ	Mısır - Mısırlı	مِصْرُ . مِصْرِيٌّ
Cevher - kuyumcu	جَوْهَر . جَوْهَرِيّ	Bağdat -Bağdatlı	بَغْدَاد . بَغْدَادِيٌّ
Sanat - sanatsal	فَنٌّ . فَنِّيٌّ	Arap - Arap	عَرَب . عَرَبِيٌّ

Analiz:

Birşeyi açıklamak veya bir şeye has kılmak istediğinde o ifadeyi bir ülkeye, bir gruba, bir bilim dalına, bir mesleğe, bir niteliğe veya hayatın herhangi bir alanına nisbet edersin. Örneğin مِصْرِيّ (Mısırlı) diyerek bir ülkeye; عَرَبِيّ (Arap) diyerek bir ırka; نَحْوِيّ (Nahivci) diyerek özel bir bilim dalına; جَوْهَرِيّ (Kuyumcu) diyerek bir mesleğe; فَنِّيّ (sanatsal) diyerek bir niteliğe ait kılarsın. Örneklere baktığında bir şeyi bir alanla ilişkilendirmek isteğimizde o ismin sonuna önceki harfi kesralı yapan şeddeli bir yâ (يّ) getirildiğini görürsün.

74 İsm-i mensûb (ilgi ismi) Türkçe'ye aktarılırken kullanıldığı duruma ve anlama göre ismin sonuna getirilen "-lı, -li, ile ilgili, -i, -sal, -cı, -ci, -e ait, -e benzer" gibi eklerle tercüme edilebilir.

Kural:

211) اَلْمَنْسُوبُ مَا لَحِقَ آخِرَهُ يَاءٌ مُشَدَّدَةٌ مَكْسُورٌ مَا قَبْلَهَا لِلدَّلَالَةِ عَلَى نِسْبَتِهِ إِلَى الْمُجَرَّدِ مِنْهَا.

211- İsm-i mensûb (ilgi ismi), bir ismin kendinden bağımsız bir şeyle olan ilgisini ifade etmek için sonuna önceki harfi kesralı yapan şeddeli bir yâ (يِّ) getirilmiş isimdir.[75]

(Örneğin صَيْدَلَة (eczacılık) kelimesini ele alalım. Bu mesleği yapan birisini ifade etmek istediğimizde kişinin bu meslek grubuyla ilgisini, aidiyetini bu ismin sonuna nisbet yâ'sı (şeddeli yâ) getirerek ifade ederiz. صَيْدَلِيٌّ (eczacı) gibi.)

75 İsm-i mensub, sıfat-ı müşebbehe gibi amel eder. Zahir veya muzmar bir ismi ref eder. Ref ettiği isim naib-i fail olur. Örneğin: الحديقة أندلسيّ نظامها ولكن أشجارها مصرية.

مَا يُسْتَثْنَى مِنَ الْقَاعِدَةِ الْعَامَّةِ

Genel Kural Dışındaki Durumlar

a) اَلنَّسَبُ إِلَى الْمَخْتُومِ بِتَاءِ التَّأْنِيثِ

a) Müenneslik tâ'sıyla biten isimlerin nisbeti

Örnekler:

Meyve - meyveli	فَاكِهَة . فَاكِهِيٌّ	Kâhire - Kahireli	اَلْقَاهِرَة . اَلْقَاهِرِيُّ
Saat – saatle ilgili	سَاعَةٌ . سَاعِيٌّ	Geometri - geometrik	هَنْدَسَة . هَنْدَسِيٌّ

Analiz:

Bir kelimeyi ilgi ismi yapmak istediğinde öncesindeki harf kesralı olacak şekilde ismin sonuna şeddeli yâ getireceğini öğrendin. Fakat bu kuralın birçok istisnası vardır. Bunlardan biri de örneklerde gördüğün üzere kelimede müenneslik tâ'sı var ise ilgi ismi yapılırken bu tâ harfi hazfedilmesidir.

Kural:

212) اَلاِسْمُ الْمَخْتُومُ بِتَاءِ التَّأْنِيثِ تُحْذَفُ مِنْهُ التَّاءُ عِنْدَ النَّسَبِ إِلَيْهِ.

212- Müenneslik ta'sı ile biten isim, ism-i mensub yapıldığı zaman tâ harfi hazfedilir.

b) اَلنِّسَبُ إِلَى الْمَقْصُورِ

b) Maksûr isimlerin nisbeti

Örnekler:

Kesela - Keselalı	كَسَلاَ . كَسَلِيّ	3	Kina - Kinalı	قِنَا . قِنَوِيٌّ	1
Kalama-Kalamalı	قَلَمَا . قَلَمِيّ		Tima - Timalı	طِمَا . طِمَوِيٌّ	
Seçkin- seçkinlik	مُصْطَفَى . مُصْطَفَيِّ	4	Benha-Benhalı	بِنْهَا . بِنْهِيّ / بِنْهَوِيّ	2
Hastane – hastane ile ilgili	مُسْتَشْفَى . مُسْتَشْفَيِّ		Şebra - Şebralı	شَبْرَا . شَبْرِيّ/ شَبْرَوِيّ	

Analiz:

Maksûr isimler de ilgi isminin genel kurallarından müstesna isimlerdendir. Örneklerdeki isimlerin hepsi maksûr isimdir. Birinci kısımdaki isimler üç harfli; ikinci kısımdaki isimler ikinci harfi sakin olan dört harfli; üçüncü kısımdaki isimler ikinci harfi harekeli olan dört harfli ve dördüncü kısımdaki isimler ise beş ve altı harfli maksûr isimlerdir. Birinci kısımdaki isimlerin ism-i mensûpları yapılırken maksûr elif, vâv harfine dönüşmüştür. İkinci kısımda maksûr elif gerek hazfedilerek gerekse vâv harfine dönüştürülerek ilgi ismi yapılmıştır.[76] Üçüncü ve dördüncü kısımda ise elif-i maksûre, ilgi isminde hazfedilmiştir.

Kural:

213) إِذَا أُرِيدَ النِّسَبُ إِلَى الْمَقْصُورِ نُظِرَ فِي أَلِفِهِ:

فَإِنْ كَانَتْ ثَالِثَةً قُلِبَتْ وَاواً، وَإِنْ كَانَتْ رَابِعَةً وَثَانِيهِ سَاكِنٌ جَازَ حَذْفُ الأَلِفِ وَقَلْبُهَا وَاواً، وَإِنْ كَانَتْ رَابِعَةً وَثَانِيهِ مُتَحَرِّكٌ أَوْ كَانَتْ خَامِسَةً أَوْ سَادِسَةً وَجَبَ حَذْفُهَا.

76 Bu isimlerde vava dönüştürmeyle beraber vav'dan once bir elifin de getirilmesi caizdir. بنهاوي, شبراوي gibi.

213- Maksûr isimlerle ilgi ismi yapılmak istendiğinde maksûr ismin elifine bakılır:

Elif üçüncü harf ise vav'a dönüştürülür.

Elif dördüncü harf olup kelimenin üçüncü harfi sakin ise elif hazfedilir ya da vâv'a çevrilir.

Elif dördüncü harf olup kelimenin üçüncü harfi harekeli ise veya beşinci veya altıncı harf ise elif hazfedilir.

c) اَلنَّسَبُ إِلَى الْمَنْقُوصِ

c) Mankûs isimlerin nisbeti

Örnekler:

اَلْمُهْتَدِي ـ اَلْمُهْتَدِيّ	3	الدَّاعِي ـ الدَّاعِيّ / الدَّاعَوِيّ	2	الصَّدِي ـ الصَّدَوِيّ	1
اَلْمُرْتَجِي ـ اَلْمُرْتَجِيّ		الرَّامِي ـ الرَّامِيّ / الرَّامَوِيّ		العَمِي ـ العَمَوِيّ	
اَلْمُسْتَقْصِي ـ اَلْمُسْتَقْصِيّ		السَّامِي ـ السَّامِيّ / السَّامَوِيّ		الشَّجِي ـ الشَّجَوِيّ	

Yol gösteren	3	Davetçi	2	Susamak - susuz	1
Dili tutulan		Atıcı		Kör olmak - kör	
Soruşturma yapan		Yüce		Üzülmek - üzüntülü	

Analiz:

Örneklerde geçen ve ism-i mensûb yapılan kelimelerin hepsi mankûs isimlerdir. Birinci kısımdaki kelimelerde yâ harfi üçüncü harf, ikinci kısımdakilerde dördüncü harf ve üçüncü kısımdakilerde ise beşinci veya altıncı harftir. Her üç kısımdaki mensûb (ilgi) isimlerini incelersen maksûr isimlerini yapılışıyla aynı olduğunu görürsün. Mankûs ismin yâ harfi üçüncü harf ise ilgi ismi yapılırken vâva dönüşür. Maksûr isimlerde de aynı şekildeydi. Mankûs yâ'sı dördüncü harf olup kelimenin ikinci harfi sâkin ise yâ harfi hazfedilebilir veya vâv harfine dönüştürülebilir. Maksûr isimlerde de dört harfli olup ikinci harf sâkin olanlarda yâ harfinin hazfedildiğini öğrenmiştik. Mankûs yâ'sı beşinci veya altıncı harf ise hazfedilir. Bu da beşli ve altılı maksûr isimlerin kuralıyla aynıdır.

Ayrıca yukarıdaki örneklerde, mankûs yâ'sının vâv harfine dönüştüğü durumlarda vâv'dan önceki harfin fethalandığı görülmektedir.

Kural:

214) إِذَا أُرِيدَ النِّسَبُ إِلَى الْمَنْقُوصِ يُنْظَرُ فِي يَائِهِ:

فَإِنْ كَانَتْ ثَالِثَةً قُلِبَتْ وَاواً وَفُتِحَ مَا قَبْلَهَا وَإِنْ كَانَتْ رَابِعَةً جَازَ حَذْفُهَا أَوْ قَلْبُهَا وَاواً مَعَ فَتْحِ مَا قَبْلَهَا وَإِنْ كَانَتْ خَامِسَةً أَوْ سَادِسَةً وَجَبَ حَذْفُهَا.

214- Mankûs isimlerle ilgi ismi yapılmak istendiğinde maksur ismin yâ'sına bakılır:

Yâ harfi üçüncü harf ise vav'a dönüştürülüp öncesi fethalanır.

Yâ harfi dördüncü harf ise hazfedilir ya da vâva çevrilip öncesi fethalanır.

Yâ harfi beşinci ve altıncı harf ise hazfedilir.

d) اَلنِّسَبُ إِلَى الْمَمْدُود

d) Memdûd isimlerin nisbeti

Örnekler:

Kırmızı — kırmızımsı	حَمْرَاء . حَمْرَاوَانِ . حَمْرَاوِيّ	1
Kara göz — kara gözlü	حَوْرَاء . حَوْرَاوَانِ . حَوْرَاوِيّ	
Çöl— çöl(ümsü)	صَحْرَاء . صَحْرَاوَانِ . صَحْرَاوِيّ	

Başlamak - ilkel	اِبْتِدَاء . اِبْتِدَاءَانِ . اِبْتِدَائِيّ	2
Yapmak - yapısal	إِنْشَاء . إِنْشَاءَانِ . إِنْشَائِيّ	
Parlak - parıltılı	وُضَّاء . وُضَّاءَانِ . وُضَّائِيّ	

Elbise – örtmekle ilgili	كِسَاءٌ . كِسَاءَانِ/كِسَاوَانِ . كِسَائِيّ/كِسَاوِيّ	3
Şifa - şifalı	شِفَاءٌ . شِفَاءَانِ/شِفَاوَانِ . شِفَائِيّ/شِفَاوِيّ	
Yapı kurma – yapısal (mimâri)	بِنَاء . بِنَاءَانِ/بِنَاوَانِ . بِنَائِيّ/بِنَاوِيّ	

Analiz:

Örneklerde geçen ilk kelimelerin hepsi memdûd isimlerden oluşmaktadır. Fakat birinci kısımdaki kelimelerin sonunda bulunan hemzeler müennes-lik içindir. İkinci kısımdaki kelimelerde bulunan hemzeler kelimenin aslî harfidir. Çünkü اِبْتِدَاء – اِبْتَدَأَ fiilinden; إِنْشَاء – أَنْشَأَ fiilinden ve وَضَّاء – وَضُؤَ fiillindendir ve bu fiillerdeki hemzeler kök harflerindendir.

Üçüncü kısımdaki kelimelerde geçen hemzeler ise aslından dönüşmüş harflerdir. Yani كِسَاء – كَسَوْتُ fiilinden; شِفَاء – شَفَيْتُ fiilinden ve بِنَاء – بَنَيْتُ fiilinden gelmektedir. Yani bu hemzeler vâv ve yâ harflerinden dönüşmüş, başka bir deyişle i'lâle uğramış harflerdir.

Bunları öğrendikten sonra bu isimlerin tesniyelerini incelersen ve daha önce öğrendiğin memdûd isimlerin tesniye yapılma kurallarını hatırlarsan

müenneslik için gelen hemzelerin tesniye durumunda vâv harfine dönüştüğünü; kelimenin aslından olan hemzelerin aynı şekilde kaldığını; aslından dönüştürülen hemzelerin ise tesniye durumunda aynı şekilde kaldığını veya vâv harfine dönüştüğünü görürsün.

Bunlar memdûd isimlerin tesniye yapılmaları durumundaki kurallardır ve örneklerde görüldüğü üzere memdûd isimler ilgi ismi yapılırken de aynı kurallar geçerlidir.

Kural:

215) عِنْدَ النَّسَبِ إِلَى الْمَمْدُودِ يُنْظَرُ إِلَى هَمْزَتِهِ:

فَإِنْ كَانَتْ لِلتَّأْنِيثِ قُلِبَتْ وَاوًا، وَإِنْ كَانَتْ أَصْلِيَّةً بَقِيَتْ عَلَى حَالِهَا، وَإِنْ كَانَتْ مُنْقَلِبَةً عَنْ أَصْلٍ جَازَ إِبْقَاؤُهَا وَقَلْبُهَا وَاوًا.

215- Memdûd isimlerle ilgi ismi yapılmak istendiğinde memdûd ismin hemzesine bakılır:

Hemze müenneslik için ise vâv harfine dönüştürülür.

Kelimenin aslî harfi ise aynı şekilde kalır.

Kelimenin aslî harfi olup hemzeye dönüşmüşse aynı şekilde de kalabilir; vâv harfine de dönüştürülebilir.

e) اَلنِّسَبُ إِلَى مَا فِيهِ يَاءٌ مُشَدَّدَةٌ

e) İçinde şeddeli yâ bulunan kelimelerin nisbeti

Örnekler:

طَيِّب ـ طَيِّبِيّ		مَقْضِيّ ـ مَقْضِيّ		نَبِيّ ـ نَبَوِيّ		حَيّ ـ حَيَوِيّ	
لَيِّن ـ لَيِّنِيّ	4	مَرْمِيّ ـ مَرْمِيّ	3	قُصَيّ ـ قُصَوِيّ	2	طَيّ ـ طَيَوِيّ	1
كُثَيِّر ـ كُثَيِّرِيّ		بُحْتُرِيّ ـ بُحْتُرِيّ		عَلِيّ ـ عَلَوِيّ		غَيّ ـ غَيَوِيّ	

Hoş-hoşluk		Tamamlanmış		Peygamber(le ilgili)		Hayat - hayatî	
Kibar-kibarca	4	Atılmış	3	Uzaklık(la ilgili)	2	Katlama(yla ilgili)	1
Biraz çok(ça)		Bodur		Ali - Alevî		Günah(la ilgili)	

Analiz:

Örneklerde ilgi isim yapılan kelimelere baktığında ilk üç kısımdakilerin şeddeli yâ ile bittiğini; dördüncü kısımdakilerin ise ortasında şeddeli yâ bulunduğunu görürsün.

Şeddeli yâ ile biten kelimelere baktığında birinci kısımdakilerin bir harften sonra şeddeli yâ ile bittiğini görürsün. Bu isimler ilgi ismi yapıldıklarında şeddeli harf çözülür, ilk yâ harfi aslına döner ve ikincisi de vâv harfine dönüştürülür. Örneğin حَيّ kelimesi حَيِيَ fiilinden gelmektedir. Birinci yâ harfi aslı üzere yâ olarak kalmış, ikinci yâ harfi ise vâv'a dönüşmüştür. Yine طَيّ kelimesi طَوَى fiilinden gelmektedir. İlk yâ harfinin aslı vâv'dır. Bu sebeple ilgi ismi yapılırken aslına dönmüş ve ikinci yâ harfi vâv harfine dönüşmüştür. Ayrıca bu kelimelerde vâv'dan önceki harf fethalanır.

İkinci kısımdaki kelimelerde bulunan şeddeli yâ, iki harften sonra bulunmaktadır. Bu kelimeler ilgi ismi yapıldığında şeddeli yâ'nın yerinde vâv harfi

olduğunu görüyoruz. Bu da ilk yâ harfinin hazfedildiğini, ikinci yâ harfinin ise vâv harfine dönüştüğünü gösteriyor. Yine bu isimlerde de vâv'dan önceki harfin fethalanması gereklidir.

Üçüncü kısımdaki isimlerde bulunan şeddeli yâ ise üç veya daha fazla harften sonra bulunmaktadır. Bu kelimeler ilgi ismi yapılırken şeddeli yâ harfleri hazfedilir.

Dördüncü kısımdaki kelimelerde bulunan şeddeli yâ harfleri kelimenin sonunda bulunmamaktadır. Kelimenin ortasında bulunan bu yâ harfinin birincisi sakin, ikincisi ise kesralıdır. Bu durumda, kesralı yâ harfinin ilgi ismi yapılırken hazfedildiğini görürsün.

Kurallar:

216) لِلاسْمِ الْمَخْتُومِ بِيَاءٍ مُشَدَّدَةٍ عِنْدَ النَّسَبِ إِلَيْهِ أَحْكَامٌ ثَلاثَةٌ: فَإِنْ كَانَتِ الْيَاءُ الْمُشَدَّدَةُ بَعْدَ حَرْفٍ رُدَّتِ الْيَاءُ الأُولَى إِلَى أَصْلِهَا، وَقُلِبَتِ الثَّانِيَةُ وَاوًا وَفُتِحَ مَا قَبْلَهَا، وَإِنْ كَانَتْ بَعْدَ حَرْفَيْنِ حُذِفَتِ الْيَاءُ الأُولَى وَقُلِبَتِ الثَّانِيَةُ وَاوًا وفُتِحَ مَا قَبْلَهَا، وَإِنْ كَانَتْ بَعْدَ ثَلاثَةِ أَحْرُفٍ أَوْ أَكْثَرَ حُذِفَتْ.

217) الاسْمُ الَّذِي فِي وَسَطِهِ يَاءٌ مُشَدَّدَةٌ مَكْسُورَةٌ إِذَا نُسِبَ إِلَيْهِ حُذِفَتْ يَاؤُهُ الثَّانِيَةُ.

216- Sonu şeddeli yâ ile biten isimlerin ilgi ismi yapılmaları durumunda üç kural vardır:

-İsmin sonundaki şeddeli yâ bir harften sonra bulunuyorsa ilk yâ harfi aslına döner ve ikinci yâ harfi de vâv'a dönüştürülür.

-İki harften sonra bulunuyorsa ilk yâ harfi hazfedilir ve ikinci yâ harfi vâv'a dönüştürülür. Vâv'dan önceki harf ise fethalanır.

-Üç veya daha fazla harften sonra bulunuyorsa şeddeli yâ hazfedilir.

217- Ortasında kesralı bir şeddeli yâ bulunan isimler ilgi ismi yapılırken ikinci yâ harfi hazfedilir.

SORULAR

1- "Neseb" ve "ism-i mensûb" nedir?

2- İsm-i mensûbun yapılış amacı nedir?

3- İsm-i mensûbun genel kuralı nedir?

4- Müenneslik tâ'sı ile biten isimler nasıl ism-i mensûb yapılır?

5- Harf sayısına göre maksûr isimlerin durumları nelerdir ve bu isimler nasıl ilgi ismi yapılır?

6- Maksûr ve mankûs isimlerin nisbet yapılırken benzer yönleri nelerdir? Mankûs isimler kelime yapılarına göre nasıl ilgi ismi yapılırlar?

7- Tesniye memdûd isimlerle bu isimlerin ilgi ismi yapılmaları arasındaki benzerlikleri açıkla ve memdûd isimlerin ilgi ismi yapılma kurallarını söyle.

8- Şeddeli yâ ile biten isimlerin durumlarını nelerdir ve her bir durumda nasıl ilgi ismi yapılırlar?

9- Ortasında kesralı ve şeddeli yâ bulunan isimler nasıl ilgi ismi yapılır?

Bazı İsimlerin İsm-i Mensûblarının Açıklamalı Örnekleri

Yapılışı	İsm-mensûbu	İsim
Kelimenin sonuna şeddeli bir yâ getirilip öncesi kesralanır.	أُسْوَانِيٌّ	أُسْوَان
Müenneslik tâ'sı hazfedilip yâ-i müşeddede eklenir.	مَكِّيٌّ	مَكَّة
Maksur isim olup elif üçüncü harfi olduğu için yâ harfine dönüşür.	بِبَوِيّ	بِبَا
Maksur isimdir. Elif dördüncü harf olup ikinci harfi harekeli olduğu için elifi hazfedilir.	سَنَفِيّ	سَنَفَا
Maksur isimdir. Elif dördüncü harf olup ikinci harfi sakin olduğu için elif hazfedilir ya da vâv harfine dönüşür.	طَهْطِيّ/طَهْطَوِيّ	طَهْطَا
Maksur isimdir. Elif dördüncü harf olup ikinci harfi sakin olduğu için elif hazfedilir ya da vâv harfine dönüşür.	نِمْسِيّ/نِمْسَوِيّ	نِمْسَا
Maksur isim olup elifi beşinci harf olduğu için elif hazfedilir.	مُرْتَضِيّ	مُرْتَضَى
Maksur isim olup elifi altıncı harf olduğu için elif hazfedilir.	مُسْتَبْقِيّ	مُسْتَبْقَى
Mankûs isim olup yâ harfi üçüncü harf olduğu için vâv harfine dönüşür ve öncesi fethalanır.	العَشَوِيّ	العَشِي
Mankûs isim olup yâ harfi dördünücü harf olduğundan yâ harfi hazfedilir ya da vâva dönüştürülüp öncesi fethalanır.	الهَادِيّ/ الهَادَوِيّ	الهَادِي
Mankûs isim olup yâ harfi beşinci harf olduğundan hazfedilir.	المُعْتَدِيّ	المُعْتَدِي

Mankus isim olup yâ harfi altıncı harf olduğundan hazfedilir.	الْمُسْتَجْدِيّ	الْمُسْتَجْدِي
Memdûd isim olup hemzesi müenneslik için olduğundan vâv harfine dönüşür.	حَسْنَاوِيّ	حَسْنَاء
Memdûd isim olup hemzesi aslî harfi olduğundan aynen kalır.	اجْتِزَائِيّ	اجْتِزَاء
Memdûd isim olup hemzesi aslından dönüştürüldüğünden (vâv harfinden dönüşmüştür) aynen kalır ya da vâv harfine dönüşür.	صَفَائِيّ/صَفَاوِيّ	صَفَاء
Memdûd isim olup hemzesi aslından dönüştüğünden (yâ harfinden dönüşmüştür) aynen kalır ya da vâv harfine dönüşür.	فَنَائِيّ/فَنَاوِيّ	فَنَاء
Şeddeli yâ harfi bir harften sonra bulunduğundan ilk yâ harfi aslı olan vâv harfine dönüşür ve ikinci yâ harfi de vâva dönüşür ve öncesi fethalanır. (رَوَى – يَرْوِي)	رَوَوِيّ	رَيّ
Şeddeli yâ harfi iki harften sonra bulunduğundan ilk yâ harfi hazfedilir ve ikinci yâ harfi vâva dönüşür. Önceside fethalanır.	بَهَوِيّ	بَهِيّ
Şeddeli yâ harfi üç harften sonra bulunduğundan hazfedilir.	مَنْفِيّ	مَنْفِيّ
Şeddeli yâ harfi dört harften sonra bulunduğundan hazfedilir.	أَضْمُعِيّ	أَضْمُعِيّ
Şeddeli yâ harfi kelime ortasında kesralı olarak bulunduğundan ikinci yâ harfi hazfedilir.	هَيْنِيّ	هَيِّن
Şeddeli yâ harfi kelime ortasında kesralı olarak bulunduğundan ikinci yâ harfi hazfedilir.	حُزَيْنِيّ	حُزَيِّن

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki kelimeleri ilgi ismi yap.

عَصْر　　بَرِيد　　حِسَاب　　أَدَب

دِمْيَاط　　فِرْعَوْن　　رَشِيد　　بَارِيس

2- Aşağıdaki ilgi isimlerinin nisbet edildikleri kelimeleri yaz.

حَدِيدِيّ　　حَجَرِيّ　　مُصْرِيّ　　حَضَرِيّ

دِمَشْقِيّ　　لَنْدَنِيّ　　هَاشِمِيّ　　صِينِيّ

3- Dört tane mekana nisbet edilen, dört tane meslek grubuna nisbet edilen ve dört tane de bir niteliğe nisbet edilen ilgi ismi yaz.

4- a) İlgi isminin sebeb-i sıfat olacağı üç cümle kur.

b) İlgi isminin haber olacağı üç cümle kur.

c) İlgi isminin hâl (durum zarfı) olacağı üç cümle kur.

5- Aşağıdaki kelimeleri ilgi ismi yap.

نَابِغَة　　جُمَانَة　　الإِسْكَنْدَرِيَّة　　حِكْمَة

تِجَارَة　　بَلَاغَة　　دَوْلَة　　خَطَابَة

6- Aşağıdaki ilgi isimlerinin nisbet edildikleri kelimeleri yaz.

فَاطِمِيّ　　الحَبَشِيّ　　مَشْرِقِيّ　　فِضِّيّ

كِبْرِيتِيّ　　عُثْمَانِيّ　　أُسْطُوَانِيّ　　تِهَامِيّ

7- Aşağıdaki ilgi isimlerinden hangileri hem müzekker hem de müennes için; hangileri sadece biri için kullanılır?

كَاتِبِيّ　　بَصْرِيّ　　عَدْنَانِيّ　　زَهْرِيّ

قَرَنْفُلِيّ　　بَنَفْسَجِيّ　　رِيفِيّ　　وَرْدِيّ

8- a) Müennestik tâ'sı bulunan bir isimden türetilmiş dört ilgi ismi yaz.

b) Müzekker bir isimden türetilmiş dört ilgi isimi yaz.

9- Aşağıdaki kelimeleri ilgi ismi yap.

تَلا حَلْفا رِضا سَخا مِبْراة بُخارَى

مَعْنَى فَرَنْسا مُصْطَفَى مِشْكاة كِسْرَى طَحا

حَلْوَى كَنَدَى نَجاة إدفينا حَياة عَدْوَى

10-Aşağıdaki isimlerin müenneslerini ilgi ismi yap.

الأَكْبَر الأَعْظَم الأَدْنَى الأَقْصَى الأَطْوَل

11-Aşağıdaki fiillerin ism-i mef'ûllerini yaz ve bu mef'ûlleri ilgi ismi yap.

اِنْتَقَى اسْتَغْفَى أَمْضَى

12-Aşağıdaki fiillerin mastarlarını yaz ve bu mastarları ilgi ismi yap.

هَوَى رَضِيَ جَوِيَ صَدِيَ

13-Aşağıdaki fiilleri مَفْعَلَة vezninde yaz ve ilgi ismi yap.

دَعَا هَلَكَ سَلاَ قَالَ لَهَا

41- **a)** Dört tane rubâî maksûr isim yaz ve bunları ilgi ismi yap.

b) Dört tane sülâsî maksûr isim yaz ve bunları ilgi ismi yap.

c) Dört tane humâsî maksûr isim yaz ve bunları ilgi ismi yap.

15-Aşağıdaki kelimeleri ilgi ismi yap.

السَّاقِيَةُ المُعْتَدِي الحَجِي الْمُسْتَكْفِي الغَوِي الزَّاوِيَة

16- Aşağıdaki fiillerin ism-i fâillerini yaz ve bunları ilgi ismi yap.

سَعَى اِشْتَرَى اِسْتَرْضَى عَدَّ عَدَى

17- **a)** Yâ harfinin vâv harfine dönüşmesi câiz olan üç mankûs ismi ilgi ismi yap.

b) Yâ harfinin hazfedilmesi câiz olan üç mankûs ismi ilgi ismi yap.

18-Aşağıdaki isimleri ilgi ismi yap.

قَضَاء فَضَاء خَضْرَاء إِمْلَاء بَيْدَاء إِيرَاء حِذَاء

19- Aşağıdaki isimlerin müenneslerini yaz ve bunları ilgi ismi yap.

أَصْغَر أَشْقَر أَشْمَط أَغْيَد

20-Aşağıdaki fiilleri فَعَال vezninde türet ve i'lâl durumlarını açıkla. Ayrıca bu isimleri ilgi ismi yap.

مَشَى نَسِيَ قَرَأَ رَفَأَ

21-Aşağıdaki fiillerin mastarlarını yaz ve bu mastarları ilgi ismi yap.

اِجْتَرَأَ أَظْمَأَ اِمْتَلَأَ أَرْجَأَ

22-عَوَى ve حَدَا fiillerinin kıyâsî mastarlarını yaz ve bunları ilgi ismi yap.

23- **a)** Hemzesi müenneslik ifade eden iki memdûd ismi ilgi ismi yap.

b) Hemzesi aslından dönüşmüş iki memdûd ismi ilgi ismi yap.

c) Hemzesi aslî harfi olan iki memdûd ismi ilgi ismi yap.

24-Aşağıdaki kelimeleri ilgi ismi yap.

غَنِيّ	قَيِّم	مَنْسِيّ	شَافِعِيّ	ذَكِيّة
حَيَّة	طُرَيْح	بَرْدِيّ	اَلْمُنِير	قَصِيَّة
الإِسْكَنْدَرِيَّة	الكُنَيْسَة	سَخَى	اَلْمَنُوفِيَّة	المَرِيَّة

25-Aşağıdaki fiilleri فَعِيل vezninde türet ve ilgi ismi yap.

نَعَى عَصَى عَدَا رَضِيَ

26-Aşağıdaki fiillerin ism-i mef'ûllerini yaz ve bu mef'ûlleri ilgi ismi yap.

جَزَى شَفَى نَوَى سَقَى

27-Aşağıdaki isimlerin tasğirini yap ve bu tasğirlerden ilgi ismi yap.

شَكْوَى جَرْو دَعْوَة حَصَاة

28-Aşağıdaki isimlerin tasğirini yap ve bu tasğirlerden ilgi ismi yap.

عَزِيز عَجُول رِسَالَة حُكُومَة

29-Aşağıdaki fiilleri فَيْعِل vezninde türet ve türettiğin isimleri ilgi ismi yap.

رَاضَ جَادَ سَادَ ضَاقَ شَاقَ

30-Aşağıdaki kelimelerin tasğirini yap ve bu tasğirlerden ilgi ismi türet. Bu isimlerin tasğiri ve mükebberi arasında nisbet yapılırken bulunan farklılıkları da açıkla.

ثَرَى نَدَى شَذَا سُرَى

31- a) İki harften sonra şeddeli yâ ile biten iki kelimeyi ilgi ismi yap.

b) Üç harften sonra şeddeli yâ ile biten iki kelimeyi ilgi ismi yap.

c) Bir harften sonra şeddeli yâ ile biten iki kelimeyi ilgi ismi yap.

d) Harekesi kesralı bir şeddeli yâ'nın ortada bulunduğu iki kelimeyi ilgi ismi yap.

32-Aşağıdaki beyitleri açıkla ve son beytin i'râbını yap. İlgi isimlerini belirleyerek nisbet edildikleri kelimeleri belirt.

el-Mütenebbi'nin İbnu'l-Amîd'i medh edip nevruzunu kutladığı şiirinden:

جَاءَ نَيْرُوزُنَا وَأَنْتَ مُرَادُه وَوَرَتْ بِالَّذِي أَرَادَ زِنَادُهْ

هَذِهِ النَّظْرَةُ الَّتِي نَالَهَا مِنْكَ إِلَى مِثْلِهَا مِنَ الْحَوْلِ زَادُهْ

نَحْنُ فِي أَرْضِ فَارِسٍ فِي سُرُورٍ ذَا الصَّبَاحُ الَّذِي يُرَى مِيلَادُهْ

عَظَّمَتْهُ مَمَالِكُ الفُرْسِ حَتَّى كُلُّ أَيَّامِ عَامِهِ حُسَّادُهْ

مَا لَبِسْنَا فِيهِ مِنَ الأَكَالِيلِ حَتَّى لَبِسَتْهَا تِلاَعُهُ وَوِهَادُهْ

عِنْدَ مَنْ لاَ يُقَاسُ كِسْرَى أَبُوسَا سَانَ مُلْكاً بِهِ وَلاَ أَوْلاَدُه

عَرَبِيٌّ لِسَانُهُ فَلْسَفِيٌّ رَأْيُهُ فَارِسِيَّةٌ أَعْيَادُهْ

اَلنَّسَبُ

İlgi İsmi (İsm-i Mensûb)

اَلْقِسْمُ الثَّانِي

İkinci Kısım

a) اَلنَّسَبُ إِلَى فَعِيلَة وَفُعَيْلَة

a) فَعِيلَة ve فُعَيْلَة veznindeki isimlerin nisbeti

Örnekler:

1	حَنِيفَة . حَنَفِيّ	2	جُهَيْنَة . جُهَنِيّ
	قَبِيلَة . قَبَلِيّ		عُبَيْدَة . عُبَدِيّ
	جَلِيلَة . جَلِيلِي		أُمَيْمَة . أُمَيمِيّ
	حَقِيقَة . حَقِيقِيّ		هُرَيْرَة . هُرَيْرِيّ
	طَوِيلَة . طَوِيلِي		عُيَيْنَة . عُيْنِيّ
	قَوِيمَة . قَوِيمِيّ		نُوَيْرَة . نُوَرِيّ

Analiz:

Birinci kısımdaki örneklerde geçen ilk kelimelere bakarsan hepsinin فَعِيلَة vezninde olduğunu görürsün. Bu kelimelerin ilgi isimlerine baktığında ilk iki örnekte aynu'l-fiil (orta harf) fethalı ve yâ harfi de hazfedilmiştir. Sonraki dört kelimenin ilgi isimlerinde ise yâ hazfedilmemiştir. Bunun sebebi nedir? Üçüncü ve dördüncü kelimelere baktığında muzaaf olduklarını; beş ve altıncı kelimelerde ise bir illet harfinin bulunduğunu görürsün. İşte son dört örnek-

teki gibi فَعِيلَة vezninde bulunan isimlerin ilgi ismi yapıldıklarında yâ harfinin düşmeme sebebi budur. Çünkü muzaaf olan kelimede hazif yaparsak جَلَلِيّ deriz fakat aynı iki harfin şeddeli yâ ile birlikte bulunması lafza ağır gelir. Yine ikinci harfi illetli olan kelimede hazif yapıp طَوَلِيّ dersek vâv harfinin i'lâle uğraması gerekir. Çünkü vav harfi harekeli ve öncesi fethalı olduğundan طَالِيّ dememiz gerekir. Bu da bizi, ilgi ismi olan kelimenin yapısından oldukça uzaklaştırır.

İkinci kısımlardaki örneklerde geçen ilk kelimelere bakarsan hepsinin فُعَيْلَة vezninde olduğunu görürsün. Bu kelimelerin ilgi isimlerinde ise فُعَيْلَة veznindeki yâ harfinin ilk iki örnekte hazfedildiğini; üçüncü ve dördüncü örnekte muzaaf oldukları için hazfedilmediğini ve beşinci ve altıncı örnekte ise orta harfi illetli olduğundan hazfedildiğini görürsün. Bu son durum فَعِيلَة ve فُعَيْلَة vezinlerinin ilgi ismi yapılırken farklılık gösterdikleri noktadır. Çünkü فَعِيلَة veznindeki yâ harfinin kalması; hazfi durumunda i'lâl gerektiğinden kelimenin yapısının bozulmasına sebep olmasındandır. Fakat فُعَيْلَة veznindeki yâ harfinin hazfedilmesi durumunda bir i'lâl ortaya çıkmaz. Çünkü ilk harfi dammelidir.

Kurallar:

219) إِذَا نُسِبَ إِلَى اسْمٍ عَلَى "فَعِيلَة" فَإِنْ كَانَ مُضَعَّفاً أَوْ مُعْتَلَّ الْعَيْنِ حُذِفَتْ مِنْهُ التَّاءُ لَيْسَ غَيْرُ، وَإِنْ كَانَ صَحِيحَ الْعَيْنِ غَيْرَ مُضَعَّفٍ حُذِفَ مَعَ التَّاءِ يَاءُ "فَعِيلَة" وَفُتِحَ الْحَرْفُ الثَّانِي.

220) إِذَا نُسِبَ إِلَى اسْمٍ عَلَى "فُعَيْلَة" فَإِنْ كَانَ مُضَعَّفاً، حُذِفَتْ مِنْهُ التَّاءُ لَيْسَ غَيْرُ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ مُضَعَّفًا حُذِفَ مَعَ التَّاءِ يَاءُ "فُعَيْلَة".

219- فَعِيلَة veznindeki bir isme nisbet yapılırken kelime muzaaf veya orta harfi illetli ise sadece sonundaki kapalı te hazfedilir. Muzaaf olmayıp orta harfi de sahih ise فَعِيلَة veznindeki yâ harfiyle beraber sonundaki tâ harfi de hazfedilir ve ikinci harfi fethalanır.

220- فُعَيْلَة veznindeki bir isme nisbet yapılırken kelime muzaaf ise sadece sonundaki kapalı te harfi hazfedilir. Muzaaf değil ise فُعَيْلَة veznindeki yâ harfiyle beraber sonundaki te harfi de hazfedilir.

b) اَلنِّسَبُ إِلَى الثُّلَاثِيِّ مَكْسُورِ الْعَيْنِ

b) Orta harfi kesralı olan sülasi isimlerin nisbeti

Örnekler:

1) مَلِك . مَلَكِيّ	Kral - krallık
2) إِبِل . إِبَلِيّ	Deve – deveye ait
3) دُئِل . دُؤَلِيّ	Çakal - çakallık

Analiz:

Yukarıdaki örneklerdeki kelimeler فَعِل, فِعِل veya فُعِل veznindedir. Bu kelimeler ilgi ismi yapıldıklarında tahfif için kesreleri fethaya dönüşmüştür. Bu durum orta harfi kesralı olan bütün sülasilerde geçerli bir kuraldır.

Kural:

220) كُلُّ ثُلَاثِيٍّ مَكْسُورِ الْعَيْنِ تُفْتَحُ عَيْنُهُ عِنْدَ النَّسَبِ.

220- Orta harfi kesralı olan bütün sülasi kelimeler ilgi ismi yapılırken, orta harfleri fethalanır.

c) اَلنَّسَبُ إِلَى الثُّلَاثِيِّ مَحْذُوفِ اللَّام

c) Son harfi mahzûf olan sülasi isimlerin nisbeti

Örnekler:

1) يَدٌ . يَدَانِ . يَدَوِيٌّ / يَدِيٌّ	El- iki el – elle ilgili
2) دَمٌ . دَمَانِ . دَمَوِيٌّ / دَمِيٌّ	Kan – iki kan - kanlı
3) أَبٌ . أَبَوَانِ . أَبَوِيٌّ	Baba – iki baba - babacan
4) سَنَةٌ . سَنَوَاتٌ . سَنَوِيٌّ	Yıl – yıllar - yıllık

Analiz:

Örneklerde geçen ilk kelimeler son harfi mahzûf (gizli) olan kelimelerdir. Bu kelimelerin aslı sırasıyla يَدْيٌ, دَمْيٌ veya يَدٌ, دَمٌ, أَبَوٌ, سَنَوٌ veya سَنَهٌ'dür. Bu isimlerin tesniye ve cemilerinde ise يَد ve دَم kelimelerinde mahzûf olan son harf yine gizlidir, fakat أَب kelimesinin tesniyesinde ve سَنَة kelimesinin cemisinde bu harf gizli değildir.

Bunları öğrendikten sonra bu isimlerin ilgi isimlerine baktığında; tesniye ve cemilerinde son harfi gizli kalan kelimeler de (يد ve دم kelimeleri) son harfin nisbet durumunda gizli olması da olmaması da uygundur. Tesniye ve cemisinde son harfi gizli kalmayan kelimeler de ise ilgi ismi yapılırken de son harfin yazılması zorunludur.

Kural:

221) إِذَا نُسِبَ إِلَى الثُّلَاثِيِّ مَحْذُوفِ اللَّامِ جَازَ رَدُّ اللَّامِ وَعَدَمُ رَدِّهَا عِنْدَ مَنْ لَمْ يَرُدَّهَا فِي التَّثْنِيَةِ أَوِ الْجَمْعِ، وَوَجَبَ الرَّدُّ عِنْدَ مَنْ يَرُدُّهَا فِيهِمَا.

122- Son harfi mahzûf (gizli) olan sülâsi isimlerin tesniye ve cemisinde de mahzûf harfi geri getirilmiyorsa ilgi isimlerinde de bu harf geri getirilmeyebilir ya da getirilmesi de uygundur. Tesniye ve cemisinde mahzûf harf geri getiriliyorsa ilgi ismi yapılırken de getirilmesi zorunludur.

d) اَلنَّسَبُ إِلَى الْمُرَكَّبِ وَالْمُثَنَّى وَالْجَمْعِ

d) Mürekkeb, tesniye ve cemi isimlerin nisbeti

Örnekler:

1	بَدْرُ الدِّين . بَدْرِيّ	2	شَاهِدَانِ . شَاهِدِيّ
	أَبُو سُفْيَان . سُفْيَانِي		مُهَنْدِسُونَ . مُهَنْدِسِيّ
	ابْنُ إِيَاس . إِيَاسِيّ		كُتُب . كِتَابِيّ
	عَبْدُ الرَّحْمَان . رَحْمَانِي		أَنْصَار . أَنْصَارِيّ
	عَبْدُ الْحَمِيد . حَمِيدِيّ		أَبَابِيل . أَبَابِيلِيّ
	بَعْلَبَك . بَعْلِيّ		قَوْمٌ . قَوْمِيّ
	جَادَ الْمَوْلَى . جَادِيّ		شَجَرٌ . شَجَرِيّ

Analiz:

Birinci kısımdaki isimler mürekkeb (bileşik) özel isimlerdir. Bunlardan bir kısmı izafet, bir kısmı mezci ve bir kısmı da isnâdi terkiplerdir. Bu terkiplerin ilgi isimlerine baktığında izafet olanların bazılarında birinci kısma bazılarında ise ikinci kısma nisbet yapıldığını görürsün. Bu, bir yanlış anlamaya mahal vermeyecek şekilde yapılır. Örneğin yanlış anlaşılmayacağından eminsen birinci kısma nisbet yaparsın. Tıpkı بَدْرُ الدِّين terkibini بَدْرِيّ şeklinde yapmak gibi. Yanlış anlaşılmasından şüphe edersen ikinci kısma nisbet yaparsın. Bu da أَب veya ابْن kelimesiyle başlayan terkiplerin çok olur ve bu sebeple bu tür izafetlerde künyeye nisbet yapılır. Yine عَبْد kelimesiyle başlayan izafetlerde عَبْد kelimesi bir çok varlığı ifade edeceğinden ikinci kısma nisbet yapılır.

Mezci ve isnâdi terkiplerde ise nisbet birinci kısımdaki kelimeye yapılır.

İkinci kısımdaki isimler ise tesniye, cemi, anlamca çoğul olan[77] ve çoğul cins isim[78] ifade eden isimlerden oluşmaktadır. Tesniye ve cemi isimlerin nisbeti

77 Lafız olarak çoğul anlam ifade eden kelimelerdir.

78 İkiden fazla varlığı ifade eden isimlerdir. Müfredi ve çoğulu genellikle sonlarında bulunan ة harf-

müfretlerine yapılır. أَنْصَار ve أَبَابِيل kelimeleri ise çoğul olsalar da bizzat bu lafızları üzerine nisbet edilir. Çünkü أَنْصَار kelimesi Hz. Peygamberin arkadaşlarını ifade eden özel bir isim gibidir. Yani bu yönüyle müfret bir isim gibidir. أَبَابِيل kelimesi ise müfredi olmadığından bu şekliyle nisbet edilir. Anlamca cemi olan ve bir türün tamamını ifade eden cins isimler de yine aynı lafızlarıyla nisbet edilir.

Kurallar:

222) يُنْسَبُ إِلَى صَدْرِ الْمُرَكَّبِ الإِضَافِيِّ إِذَا أُمِنَ اللَّبْسُ، وَإِلاَّ نُسِبَ إِلَى عَجُزِهِ وَيُنْسَبُ إِلَى صَدْرِ الْمُرَكَّبِ الْمَزْجِيِّ وَالإِسْنَادِيِّ.

223) يُنْسَبُ إِلَى مُفْرَدِ الْمُثَّنَى وَالْجَمْعِ عِنْدَ إِرَادَةِ النَّسَبِ إِلَيْهِمَا، إِلاَّ إِذَا كَانَ الْجَمْعُ عَلَماً أَوْ شَبِيهاً بِالْعَلَمِ، أَوْ لَمْ يَكُنْ لَهُ مُفْرَدٌ، فَإِنَّ النَّسَبَ يَكُونُ إِلَى لَفْظِهِ.
وَيُنْسَبُ إِلَى لَفْظِ اسْمِ الْجَمْعِ وَاسْمِ الْجِنْسِ الْجَمْعِيِّ.

222- Manada bir yanlış anlamaya mahal yoksa izafet terkiplerinin birinci kısmına nisbet yapılır. Var ise ikinci kısmına yapılır. Mezci ve isnadi terkiplerde ise birinci kısma nisbet yapılır.

223- Tesniye ve cemi isimlerin müfredlerine nisbet yapılır. Ancak cemi kelime özel isim veya özel isime benzeyen bir isim ise veya müfredi yoksa aynı lafzıyla nisbet edilir.

Çoğul anlamlı isimler (قوم – kavim gibi) ve çoğul anlamlı cins isimler de (شجر – ağaç cinsi gibi) lafzıyla nisbet edilir.

---

fi ile ayrılır. Örneğin كَلِم (sözler), كلمة (söz) gibi. Yada nisbet yâsı ile ayrılırlar. ترك (Türk) تركي (Türkiyeli) gibi.

EK BİLGİLER:

فَعّال veznindeki isimler nisbet yâsı ile ilgi ismi yapılmaz. Bu durum çoğunlukla meslek ifade eden kelimeler de böyledir. Örneğin marangoz derken نَجّارِيّ yerine نَجّار; demirci derken حَدّادِيّ yerine حَدّاد kelimesi kullanılır.

Ayrıca تامِر (hurmacı), لابِن (sütçü) gibi فاعِل veznindeki isimler ve طَعِم (lezzetli), لَبِس(giyinik), عَمِل (işçi) gibi فَعِل vezninden gelen kelimeler de ilgi ismi yapılırken nisbet yâ'sı kullanılmadan da çekimlenebilirler.

SORULAR

1- فَعِيلَة veznindeki isimler ilgi ismi yapılırken yâ harfi hangi durumlarda hazfedilir veya hazfedilmez?

2- فَعْيَلَة veznindeki isimler ilgi ismi yapılırkan hangi durumlarda orta harfi fethalı olur?

3- فُعَيْلَة veznindeki isimler ilgi ismi yapılırken yâ harfi hangi durumlarda hazfedilir veya hazfedilmez?

4- Orta harfi kesralı olan sülasi isimler nasıl ilgi ismi yapılır?

5- Son harfi mahzûf olan isimler nasıl ilgi ismi yapılır?

6- izafet terkibi olan isimlerin hangi durumlarda birinci kısmına ve hangi durumlarda ikinci kısmına nisbet yapılır?

7- Mezci ve isnâdi terkiplere nasıl nisbet yapılır?

8- Hangi durumlarda cemi kelimelerin lafızlarına ve hangi durumlarda müfredlerine nisbet yapılır?

9- Çoğul anlamlı ve çoğul cins anlam ifade eden kelimelere nasıl nisbet yapılır?

Yapılışı	İlgi ismi	isim
Tâ ve yâ harfi hazfedilip ikinci harf fethalanır. Çünkü muzaaf olmayıp orta harfi sahihtir.	جَزَرِيّ	جَزِيرَة
Tâ harfi hazfedilir ve yâ harfi kalır. Çünkü muzaaftır.	نَمِيمِيّ	نَمِيمَة
Tâ harfi hazfedilip yâ harfi kalır. Çünkü ikinci harfi illet harfidir.	زُوَيْلِيّ	زُوَيلَة
Tâ harfi ve yâ harfi hazfedilir. Çünkü muzaaf değildir.	بُثَيْنِيّ	بُثَيْنَة
Tâ harfi ve yâ harfi hazfedilir. Çünkü muzaaf değildir.	خُوَيْلِيّ	خُوَيْلة
Tâ harfi hazfedilir. Yâ harfi hazfedilmez. Çünkü muzaaftır.	قُطَيْطِيّ	قُطَيْطَة
Sülasi ve orta harfi kesralı olduğundan ilgi ismi yapılırken orta harfi fethalanır.	لَبَقِيّ	لَبِق
Sülasi ve orta harfi kesralı olduğundan ilgi ismi yapılırken orta harfi fethalanır.	وُعَلِيّ	وُعِل
Sülasi ve orta harfi kesralı olduğundan ilgi ismi yapılırken orta harfi fethalanır.	إبَدِيّ	إبِد
Mahzûf harf ilk harf olup son harf olmadığından geri gelmez.	عِدِيّ	عِدة
Son harfi mahzûf sülasi bir kelimedir. Vasıl hemzesi zâiddir. Aslı بنو'dir. Tesniye yapılırken son harfi görnmediğinden ilgi ismi yaparken mahzûf harf geri gelir veya mahzûf olarak kalır. Mahzûf harf geri gelirse baştakı vasıl hemzesi atılır. Çünkü bu harf, hahzuf harfin yerine gelmiştir.	ابْنِيّ / بَنَوِيّ	ابن

أخ	أخَوِيّ	Son harfi mahzûftur ve tesniyede geri gelir. Bu sebeple ilgi yapılırken geri gelmesi zorunludur.
أبو هُرَيْرَة	هُرَيْرِيّ	İzafet terkibidir. Birinci kısmına nisbet yapılırsa anlaşılmaz. İkinci kısmı فُعَيْل vezninde ve muzaaf olduğu için tâ harfi hazfedilir.
عَبْدُ العَزِيز	عَزِيزِيّ	İzafet terkibidir. Birinci kısmına nisbet yapılırsa anlaşılmaz.
مَدْرَسَة التِّجَارَة	تِجارِيّ	İzafet terkibidir. Birinci kısmına nisbet yapılırsa anlaşılmaz.
بَنِي سُوَيف	سُوَيْفِيّ	İzafet terkibidir. Birinci kısmına nisbet yapılırsa anlaşılmaz.
رَامَ الله	رَامِيّ	İsnâdi terkiptir, bunun için ilk kısma nisbet yapılır.
أَزْدَشِير	أَزْدِيّ	Mezci terkiptir, bunun için ilk kısma nisbet yapılır.
اَلْمَدَائِن	المَدائِنِيّ	Aslen çoğul bir kelime olsa da şehir ismi olduğundan lafzıyla yapılır.
أَنْمَار	أَنْمارِيّ	Bir kabile reisinin ismi olduğundan çoğul olmasına rağmen lafzıylanisbet yapılır.
العُلَمَاء	عالِمِيّ	Cemi bir isim olduğundan müfredine nisbet yapılır.
السَّاعَات	السَّاعِيّ	Cemi bir isim olduğundan müfredine nisbet yapılır
غَنَم	غَنَمِيّ	Anlamca çoğul isimdir, lafzına nisbet yapılır.
عِنَب	عِنَبِيّ	Cins isimdir, lafzına nisbet yapılır.

Bazı isimlerin ism-i mensûblarının açıklamalı örnekleri

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki kelimeleri ilgi ismi yapıp harekele.

رَبِيعَة　　بُحَيْرَة　　عُوَيصَة　　صَحِيفَة

سُكَيْنَة　　رَقِيقَة　　قُرَيْطَة　　خُوَيْصَة

كَنِيسَة　　دَمِيمَة　　حَوِيلَة　　جُنَيْنَة

2- Aşağıdaki ilgi isimlerinden müennes olanları yapılış kuralıyla birlikte açıkla.

عَفِيفِيّ　　حُطَيْئِيّ　　قُلَيْلِيّ　　مُزَنِيّ

بَدْهِيّ　　بُثَنِيّ　　رَبِعِيّ　　ضَبِعِيّ

3- Aşağıdaki fiilleri فَعِيلَة vezninde türet ve türettiğin isimleri ilgi ismi yap.

قَرَّ　　جَمُل　　عَزَّ　　لَطُفَ　　مَرَّ

4- Aşağıdaki isimlerin tasğirini yap ve bu tasğirleri ilgi ismi yapıp harekele.

نَار　　سِنّ　　كَتِف　　أُذُن　　دَار　　أَرْض　　سُوق　　سَاعَة

5- **a)** فَعِيلَة vezninden i'lâl ve şedde bulunmayan üç isimden ilgi ismi türet.

b) فُعَيْلَة vezninden i'lâl ve şedde bulunmayan üç isimden ilgi ismi türet.

c) فَعِيلَة vezninden muzaaf olan üç isimden ilgi ismi türet.

d) فُعَيْلَة vezninden muzaaf olan üç isimden ilgi ismi türet.

e) فَعِيلَة vezninden orta harfi illetli olan üç isimden ilgi ismi türet.

f) فُعَيْلَة vezninden orta harfi illetli olan üç isimden ilgi ismi türet.

6- Aşağıdaki kelimeleri ilgi ismi yapıp harekele.

كَتِف نَهِم نَمِر شَكِس كَبِد غَزِل شَرِس إِطِل

7- Aşağıdaki fiilleri فَعِل vezninde sıfatı müşebbehe yap ve bunları ilgi ismi yaparak harekele.

كَسِلَ ضَجِر قَذِرَ بَطِرَ تَعِسَ عَسُرَ يَقِظَ

8- فَعِل vezninden üç ismi ilgi ismi yapıp harekele.

9- Aşağıdaki isimleri ilgi ismi yap.

أَمَة[79] كُرَة[80] شَفَة[81] غَد[82] لُغَة[83] اِسْم[84] بِنْت أُخْت[85]

10- Aşağıdaki isimleri ilgi ismi yap ve sebeplerini açıkla.

لشُهَدَاء86 عِلْمُ الْمَنْطِق اِبْنُ مَسْعُود الأَنْبَار[87] حَمَام

سَوَاكِن[88] أَبُو الأَخْضَر[89] الجَزَائِر القُطْبَان أَعْرَاب

الرُّاهِبِين[90] مَدْرَسَةُ الْحُقُوق قَبَائِل قِنَّسْرِين[91] الوُزَرَاء

---

79 "Cariye" anlamındadır. Aslı أموة'dir. Çoğulu أموات veya إماء'dır.

80 Aslı كرو'dir. كرات şeklinde çoğul yapılır.

81 Aslı شفهة'dür. Tesniyesi شفتان'dir.

82 Aslı غدو'dir. Vav harfi mahzuftur.

83 Aslı لغى veya لغو'dir. Cemisi لغات şeklindedir.

84 Aslı سمو şeklindedir. Tesniyesi اسمان'dir.

85 أخت ,بنت gibi son harfi mahzuf olup müenneslik te'siyle biten bütün isimler ilgi ismi yapılırken son harfleri geri gelir.

86 Bir ülke ismi.

87 Irak'ta bulunan bir şehir.

88 Ülke ismi.

89 Ülke ismi.

90 Ülke ismi.

91 Şam'da bir şehir.

11-Aşağıdaki kelimeleri ilgi isimi yap ve sebeplerini açıkla.

الفَلَّاحُونَ	تَأَبَّطَ شَرًّا	أَبُو عُبَيْدَة	كفر الزَّيَّات	حَضْرَمَوْت
العَسِيرَات[92]	أَبُو بَكْر	أَوْفِيَاء	خَيْل	أَبُو حَنِيفَة
وَرَق	الإِحْسَاء[93]	دَارِيْن[94]	عَنَايَات[95]	الْمُهَذَّبَات

12- a) Üç tane izafet terkibi olan ismi, üç tane de mezci terkip olan ismi ilgi ismi yap.

b) Üç tane ikil, üç tane cemi sâlim ve üç tane de cemi teksir isimden ilgi ismi türet.

13-Aşağıdaki beyitleri açıkla; beyitlerde geçen ilgi isimlerini belirle ve nisbet edildikleri isimleri söyle.

Ahmed b. Munîr et-Tarablusî'nin bir arkadaşına medhiyesinden:

لَوْ قِيلَ لِلْبَدْرِ مَنْ فِي الأَرْضِ تَحْسُدُهُ ... إِذَا تَجَلَّى لَقَالَ ابْنُ الفُلَانِيّ

إِبَاءُ فَارِس فِي لِينِ الشَّآم مَعَ ال ... ظَّرْفِ العِرَاقِيّ فِي النطْقِ الحِجَازِيّ

لاَ يَعْشَقُ الدَّهْرَ إِلاَّ ذِكْرَ مَعْرَكَةٍ ... أَوْ خَوْض مَهْلَكَةٍ أَوْ ضَرْبَ هِنْدِيّ

فَلَوْ بَصُرْتَ بِهِ يُصْغِي وَأُنْشِدُهُ ... قُلْتَ النُّوَاسِيُّ يُشْجَى قَلْبَ عُذْرِيّ.[96]

92 Mısır'da bir şehir.

93 İran körfezinde bir bölge.

94 İran körfezinde bir şehir.

95 Müennes özel isim.

96 النواسي, Abbâsî şairlerinin ileri gelenlerinden Ebû Nuvâs. عُذْرَة: Yemen'de bir kabile.

الإِغْرَاءُ وَالتَّحْذِيرُ

İğrâ ve Tahzîr

Örnekler:

Yalandan sakın.	اَلْكَذِبَ	2	Dürüst ol.	اَلصِّدْقَ	1
Tembellikten sakın.	اَلْكَسَلَ اَلْكَسَلَ				
Elini mürekkepten sakın.	يَدَكَ وَالْمِدَادَ		Çalış.	اَلْعَمَلَ اَلْعَمَلَ	
Riyadan sakının.	إِيَّاكُمْ وَالرِّيَاءَ				
Kibirden sakın.	إِيَّاكَ مِنَ الْكِبْرِ		Kararlı ve azimli ol.	اَلْجِدَّ وَ الْعَزْمَ	
İhmalkar olmaktan sakın.	إِيَّاكِ أَنْ تَتَهَاوَنِي				

Analiz:

Bir kişiye bir tavsiyede bulunmak veya başına gelen bir olaydan dolayı sabır gibi faziletli bir davranışa teşvik (iğrâ) etmek istediğinde ona عَلَيْكَ بِالصَّبْرِ veya اِعْتَصِمْ بِالصَّبْرِ diyebilir veya Arapça'da kullanılan bir çok farklı üslupla bunu ifade edebilirsin.

Bunlar arasında muhatabı güzel işlere teşvik etmek için Arapça'da kullanılan üç üslup vardır. Burada kendine has kuralları olan bu üç üsluptan bahsedeceğiz.

Birinci kısımdaki örneklere bakarsan konuşmacının yapılması övülen işlere muhatabı teşvik ettiği cümleler görürsün. Birinci örnekte muhatabı dü-

rüst olmaya teşvik eden اَلصِّدْقَ ifadesi vardır. İkinci örnekte çalışmaya sevk eden اَلْعَمَلَ الْعَمَلَ ifadesi vardır. Üçüncü örnekte ise kararlı ve azimli olmaya teşvik eden اَلْجِدَّ وَالْعَزْمَ ifadesi vardır.

Bu örneklerdeki birinci isimler اِلْزَمْ (devam et, sürdür) anlamında gizli olan bir fiille mansûb olmuşlardır. Bu isimler, gizli olan bu fiilin mef'ulun bih'idirler. İkinci örnekte geçen ikinci اَلْعَمَلَ kelimesi lafzi te'kiddir. Üçüncü örnekte geçen اَلْعَزْمَ kelimesi اَلْجِدَّ kelimesinin ma'tûfudur. Bu şekilde isim tekrar edilir veya ma'tûfun aleyh olur ise fiilin hazfedilmesi zorunludur.

İkinci kısımdaki örneklere baktığında bu ifadelerin amaç olarak birinci kısımdaki örneklerden farklı olduğunu görürsün. Çünkü birinci kısımdakiler övülen bir işe teşvik ifade ederken ikinci kısımdaki örnekler yapılması hoş olmayan işlerden sakınmayı (tahzîr) ifade eder.

İkinci kısımdaki ilk üç örneğin irabı ise şu şekildedir: İlk iki örnekteki birinci kelimeler اِحْذَرْ (sakın, kaçın, dikkatli ol) takdirindeki bir fiille mansûbdurlar. Üçüncü örnekte ise بَاعِدْ يَدَكَ وَاحْذَرْ الْمِدَادَ takdirindedir.

Burada da isim mükerrer ve ma'tûf olduğunda fiilin hazfi zorunludur.

İkinci kısımdaki son üç örnekte ise ifadelerin إِيَّا zamiriyle başladığını görürsün. Bu zamir "muhezzer (uyarılan)" diye isimlendirilir. Kendinden sonra gelen "muhezzer minh (sakınılması istenen şey)" ya ma'tuf, ya مِنْ ile mecrûr yada müevvel mastardır. إِيَّا zamiri bu üç durumda da zikredilmelidir. Buradan hareketle dokuz tane tahzir üslubu olduğunu öğreniyoruz. Üç tanesi iğra üslubunda olduğu gibi mansûb isimlerle olanlar; altı tanesi ise muhatab إِيَّا zamiriyle yapılan üsluplardır.[97]

إِيَّا ile başlayan tahzir üsluplarının irabı ise şu şekildedir. إِيَّاكُمْ وَالرِّيَاءَ üslubu إِيَّاكُمْ بَاعِدُوا وَاحْذَرُوا الرِّيَاءَ takdirindedir. إِيَّاكُمْ kelimesi nasb mahallinde mahzûf bir fiilin mef'ûlun bih'idir. و harfi atıf harfidir. الرياء kelimesi mahzûf bir fiille mansûb olmuştur. Bu durumda cümleye ma'tûf bir atıf cümlesidir.

97 Bazı nahivciler, إيا'dan sonra sarih bir ismin gelmesini, yani sonrasında من veya و harfi olmaksızın kullanılmasını uygun görmüşlerdir. Örneğin إياك النميمة gibi. Bu durumda cümlenin takdirini şu şekilde yapmışlardır: إياك احذر النميمة. İrab olarak إياك mahzuf fiilin birinci mef'ûlun bihi, النميمة ise ikinci mef'ûlun bihidir. Çünkü احذر fiili iki mef'ûlun bihi naseder.

إِيَّاكَ مِنَ الْكِبْرِ ifadesi ise إِيَّاكَ بَاعِدْ مِنَ الْكِبْرِ takdirindedir. إِيَّاكَ mahzûf bir fiilin mef'ûlun bihidir. مِنَ الْكِبْرِ ifadesi câr-mecrûr olarak mahzûf fiilin müteallikidir.

إِيَّاكَ أَنْ تَتَهَاوَنِي ifadesi إِيَّاكَ بَاعِدِي مِنْ أَنْ تَتَهَاوَنِي takdirindedir. إياك mahzûf bir fiilin mef'ulun bihidir. Müevvel mastar ise takdiren مِنْ ile mecrûrdur.

إِيَّا ile yapılan tahzir üslubunda takdir edilen fiilin mahzûf olması zorunludur.

Kurallar:

224) اَلإِغْرَاءُ حَثُّ الْمُخَاطَبِ عَلَى أَمْرٍ مَحْمُودٍ لِيَفْعَلَهُ، وَالاِسْمُ فِي الإِغْرَاءِ مَنْصُوبٌ بِفِعْلٍ مَحْذُوفٍ، وَيَكُونُ غَيْرَ مُكَرَّرٍ، أَوْ مُكَرَّراً، أَوْ مَعْطُوفاً عَلَيْهِ.

225) اَلتَّحْذِيرُ تَنْبِيهُ الْمُخَاطَبِ عَلَى أَمْرٍ مَكْرُوهٍ لِيَجْتَنِبَهُ، وَالاِسْمُ فِي التَّحْذِيرِ يُنْصَبُ بِفِعْلٍ مَحْذُوفٍ.

226) يَجِبُ حَذْفُ الْفِعْلِ فِي الإِغْرَاءِ وَالتَّحْذِيرِ إِذَا كَانَ الاِسْمُ مُكَرَّراً أَوْ مَعْطُوفاً عَلَيْهِ، وَيَجِبُ حَذْفُهُ فِي التَّحْذِيرِ أَيْضاً إِذَا كَانَ التَّحْذِيرُ بِإِيَّا، وَيَجُوزُ حَذْفُهُ وَذِكْرُهُ فِي غَيْرِ هَذِهِ الْمَوَاضِعِ.

224- İğrâ; muhatabı yapılması hoş karşılanan bir işe teşvik etmektir. İğradaki isim mahzûf bir fiille mansûb olur. Bu isim müfred, mükerrer veya matufun aleyh olabilir.

225- Tahzîr; muhatabı hoş karşılanmayan bir işten sakındırmaktır. Tahzirdeki isim mahzûf bir fiille mansûb olur.

226- İğra ve tahzir üslubunda, isim mükerrer veya matufun aleyh ise fiilin hazfi zorunludur. Ayrıca tahzir üslubu إِيَّا ile yapılmışsa yine fiilin hazfi zorunludur. Bunun dışındaki üsluplarda fiilin hazfedilmesi veya zikredilmesi doğrudur.

SORULAR

1- "İğrâ" ve "tahzîr" nedir?

2- İğra kaç şekilde yapılır ve iğra yapılan ismin irabı nedir?

3- Atıf yapılmayan iğradaki fiil hangi durumlarda hazfedilir?

4- Atıfla yapılmayan iğrada ikinci ismin irabı nedir?

5- Tahzîr ve iğra üslubunun ortak kuralı nedir?

6- Mükerrer olmayan إِيَّا ile yapılan tahzirin kaç şekli vardır? Bu durumlarda إِيَّا ve muhezzer minh'in irabı nedir?

7- إِيَّا ile mükerrer yapılan tahzirde ikinci إِيَّا'nın irabı nasıl olur?

8- Tahzir üslubunda fiilin hazfedilmesinin zorunlu ve câiz olduğu durumlar hangileridir?

İğranın Tahzirden Ayrıldığı Yönler Ve Amilinin Hazfinin Vacib ve Câiz Olduğu Durumlarla İlgili Örnekler

Sebebi	Filinin durumu	Türü	Anlamı	Terkip
Atıf	Hazfi zorunlu	Tahzir	Elbiseni yağmurdan koru	ثِيَابَكَ وَالْمَطَرَ
إيا ile yapıldığından	Hazfi zorunlu	Tahzir	İsraftan sakın	إِيَّاكَ أَنْ تُسْرِفَ
Atıf	Hazfi zorunlu	İğra	Azimli ve metin ol	اَلثَّبَاتَ وَالْجَلَدَ
إيا ile yapıldığından	Hazfi zorunlu	Tahzir	Arsızlıktan sakının	إِيَّاكُمْ وَالْمُجُونَ
إيا ile yapıldığından	Hazfi zorunlu	Tahzir	Aşırı süsten sakının	إِيَّاكُنَّ مِنَ التَّبَرُّجِ
Atıf ve tekrar olmaması	Hazfi câiz	İğra	Cömert ol	اَلْمُرُوءَةَ
Tekrar olması	Hazfi zorunlu	Tahzir	Arabaya dikkat et	اَلسَّيَّارَةَ السَّيَّارَةَ
Tekrar olması	Hazfi zorunlu	İğra	Edepli ol	اَلأَدَبَ الأَدَبَ
Atıf	Hazfi zorunlu	Tahzir	Yalandan ve hileden uzak dur	اَلْكَذِبَ وَالخِدَاعَ
Atıf ve tekrar olmaması	Hazfi câiz	Tahzir	Çekiştirmekten sakın	اَلْوِشَايَةَ

ALIŞTIRMALAR

1- Tabloda geçen ilk beş cümleye bir fiil takdir et.

2- Paragrafta geçen cümlelerde tahzir ve iğra olarak mansûb olan kelimeleri belirle ve varsa muhezzer ve muhezzer minh'in i'râbını yap.

شَبَّتِ النَّارُ فِي إِحْدَى الْقُرَى فِي لَيْلَةٍ مُظْلِمَةٍ، ذَاتَ رِيَاحٍ وَأَنْوَاءٍ، وَبَيْنَمَا كَانَ أَهْلُ الْقَرْيَةِ نَائِمِينَ، إِذْ سُمِعَ صَوْتٌ يُنَادِي: اَلنَّجْدَةَ النَّجْدَةَ النَّارَ النَّارَ! الهِمَّةَ وَالْغَوْثَ!فَهَبَّ النَّاسُ وَطَارُوا يَحْمِلُونَ جِرَارَهُمْ إِلَى مَكَانِ النَّارِ، فَصَاحَ بِهِمْ صَائِحٌ: إِيَّاكُمْ وَالتَّوَانِي! فَإِنَّ الْخَطْبَ جَسِيمٌ، وَإِيَّاكُمْ إِيَّاكُمْ مِنَ الْحِيطَانِ! فَإِنَّهَا تُوشِكُ أَنْ تَتَدَاعَى، وإِيَّاكُمْ أَنْ تَتْرُكُوا النِّسَاءَ وَالأَطْفَالَ طُعْمَةً لِلنَّارِ! فَاسْتَبَقَ الشُّبَّانُ الْعَمَلَ وَكَانَتْ بُطُولَةً، وكانتْ شَجَاعَةً، حَتَّى أَخْمَدُوا النَّارَ بَعْدَ لأْيٍ وَجَهْدٍ.

3- Aşağıdaki sıfatları iğra üslubuyla kullan ve fiilin hazfinin zorunlu ve câiz olduğu üslubları belirt.

الشَّهَامَةَ الشَّرَفَ الإِخْلاَصَ الشَّمَمَ النَّزَاهَةَ الهِمَّةَ

4- Boş yerlere iğrâ üslubuna uygun matufun aleyhler yaz.

1) ..... وَالأَدَبَ. 3) ..... وَالْحِلْمَ. 5) ..... وَالزَّكَاةَ.

2) ..... وَالإِقْدَامَ. 4)..... وَالْمُوَاظَبَةَ. 6) ..... وَالذِّمَّةَ.

5- Boş yerlere iğrâ üslubuna uygun matuflar yaz.

1) اَلْعِلْمَ ..... 3) اَلْحَقَّ ..... 5) اَلْجِدَّ .....

2) اَلاِقْتِصَادَ ..... 4) اَلتَّأَنِّى ..... 6) اللِّيْنَ .....

6- Aşağıdaki ifadeleri إيا dışındaki tahzir üsluplarıyla kullan ve fiilinin hazfinin zorunlu ve câiz olduğu üslupları belirt.

مَالَ الْيَتِيمِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ الهَدْمَ الطِلاَءَ اَلْمَلَقَ الرِيَاءَ

7- Boş yerlere tahzîr üslubuna uygun matuflar yaz.

1) الغِيبَةَ ..... 3) النِّفَاقَ ..... 5) الوَحلَ .....

2) كَثْرَةَ الْكَلَامِ ..... 4) الحَلِفَ ..... 6) الدَّنَاءَةَ .....

8- Boş yerlere tahzîr üslubuna uygun matufun aleyhler yaz.

1) ..... وَالْعَجَلَةَ. 3) ..... وَالتَّأَخُّرَ. 5) ..... والْمَيْسَرَ.

2) ..... وَالغُرُورَ. 4) ..... وَالْمُخَالَفَةَ. 6) ..... وَالْبَذَاءَةَ.

9- **a)** إيا ile yapılan tahzir üsluplarına birer örnek ver ve âmilinin hükmünü açıkla.

b) Muhezzer minh'in matuf olduğu tahzir üslubuna bir örnek ver ve âmilinin hükmünü açıkla.

10- **a)** Üç iğra üslubunu da kullanarak altı tane örnek yaz.

b) إيا dışındaki üç tahzir üslubunu da kullanarak altı tane örnek yaz.

11-İrab Çalışması

a) Örnek:

الإخْلاَصَ الإخْلاَصَ.	
مفعول به لفعل محذوف وجوبا تقديره "الْزَمْ" Mahzûf bir fiilin mef'ûlun bihidir, takdiri الزم'dir.	الإخْلاَصَ
توكيد لفظي منصوب Lafzî te'kiddir, mansûbdur.	الإخْلاَصَ

إِيَّاكُمْ وَالأَشْرَارَ.	
إِيَّاكُمْ	مفعول به في محل نصب لفعل محذوف وجوبا تقديره "باعدوا" الكاف حرف خطاب والميم للجمع. باعدوا takdirindeki mahzuf bir fiilin mef'ûlun bihidir, mahallen mansûbdur. Kef harfi hitap harfidit, mim ise çoğul için kullanılır.
والأشْرارَ	الواو حرف عطف. "الأشرار" مفعول به لفعل محذوف تقديره "احذروا". Vav, atıf harfidir. الأشرار kelimesi احذروا takdirindeki mahzûf fiilin mef'ûlun bihidir.

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

1) اَلتَّدْبِيرَ وَالاقْتِصَادَ.

2) إِيَّاكَ إِيَّاكَ مِنَ الْمِزَاحِ.

3) اَلنَّهَمَ النَّهَمَ

4) إِيَّاكَ أَنْ تَطْمَعَ فِيمَا لَيْسَ لَكَ.

5) ثَوْبَكَ وَالْمَاءَ.

6) إِنْجَازَ الْوَعْدِ.

12-Aşağıdaki beyitleri açıkla ve ilk beytin i'râbını yap.

إِيَّاكَ والأَمْرَ الَّذِي إِنْ تَوَسَّعَتْ مَوَارِدُهُ ضَاقَتْ عَلَيْكَ الْمَصَادِرُ

فَمَا حَسَنٌ أَنْ يَعْذِرَ الْمَرْءُ نَفْسَهُ وَلَيْسَ لَهُ مِنْ سَائِرِ النَّاسِ عَاذِرُ

الاِخْتِصَاصُ

İhtisâs

Örnekler:

نَحْنُ . الشُّبَّانَ . نُجِلُّ آرَاءَ الْمُجَرِّبِينَ.	1	عَلَيَّ . أَيُّهَا الْمِقْدَامُ . يُعَوَّلُ.
نَحْنُ . الطَّلَبَةَ . شِعَارُنَا الْجِدُّ.		أُعْفُ عَنَّا . أَيَّتُهَا الْفِتْيَةُ النَّادِمَةِ.
نَحْنُ . بَنِي الْعَرَبِ . نُغِيثُ الْمَلْهُوفَ.		اِتَّبِعُونِي . أَيُّهَا الْمُرْشِدُ . تَفُوزُوا.
إِنَّا . مَعْشَرَ الْمِصْرِيِّينَ . نُكْرِمُ الضَّيْفَ.		

Biz –gençler- tecrübeli kişilerin görüşlerini önemli buluruz.	1	Bana – cesaretli biri olarak- güvenilir.
Bizim –öğrenciler olarak- şiarımız gayrettir.		Bizi –pişman olan topluluğu – bağışla.
Biz – Araplar- muhtaçlara yardım ederiz.		Beni – yol göstericiyi – takip edin ki başarılı olasınız.
Biz – Mısır halkı- misafirperverizdir.		

Analiz:

Bir cümleye نَحْنُ ve إِنَّا ifadesiyle başladığında dinleyici senin kendi topluluğundan bahsettiğini anlar. Fakat hangi topluluğa mensup olduğunu bilemez. Şayet نَحْنُ شُبَّانَ veya نَحْنُ الطَّلَبَةَ dersen kullandığın zamirle neyi kastetmiş olduğunu açıklamış olursun. Dinleyiciye hangi topluluğu kastettiğini açık bir şekilde ifade etmiş olursun. Bu duruma "ihtisâs" denir ve kastettiğin isim (yani muhtess), takdiri أَخُصُّ (ilgimi belirtiyorum) olan mahzûf bir fiil ile mansûb olur. Gerçekte ise bu isim mef'ûlun bihtir.

Yine عَلَيَّ يُعَوِّلُ dediğinde dinleyici senin zor durumlarda insanların yanında olmakla övündüğünü anlar. Ancak dinleyiciye hangi sıfatla bunu söylediğini açıklamak istersen övünç duyduğun noktayı verdiğin mesajda pekiştirmek için عَلَيَّ أَيُّهَا الْمِقْدَامُ يُعَوِّلُ dersin.

اُعْفُ عَنَّا أَيَّتُهَا الْفِتْيَةُ النَّادِمَةُ dediğinde amacın bağışlanma dilemek olduğundan عَنَّا'daki zamiri tevazu yönüyle açıklamış olursun. Buradaki أَيُّهَا ve أَيَّتُهَا kelimeleri vucuben mahzûf olan أَخُصُّ (bahsediyorum; kastediyorum) fiiliyle mahallen mansûb olan, damme üzere mebni isimlerdir.

Birinci kısımdaki örneklerde ihtisas yapılarak mansûb olan isimler zahir isimlerdir. Hepsinden önce mütekellim zamiri vardır. Bu isimler elif-lam veya izafetle marife olmuşlardır.

İkinci kısımdaki örneklerde ise أَيُّهَا ve أَيَّتُهَا kelimeleri elif-lamlı bir isimle gelmişlerdir. Bu elif-lamlı isimler mahallen değil lafzen أَيٌّ kelimesinin sıfatı olarak merfûdurlar.

Kurallar:

227) اَلْمَنْصُوبُ عَلَى الاِخْتِصَاصِ اسْمٌ ظَاهِرٌ مُعَرَّفٌ بِأَلْ أَوْ بِالإِضَافَةِ، يُذْكَرُ بَعْدَ ضَمِيرِ الْمُتَكَلِّمِ غَالِباً لِبَيَانِ الْمَقْصُودِ مِنْهُ، وَهُوَ مَنْصُوبٌ بِفِعْلٍ مَحْذُوفٍ وُجُوباً تَقْدِيرُهُ "أَخُصُّ".

228) قَدْ يَكُونُ الاِخْتِصَاصُ بِأَيُّهَا أَوْ أَيَّتُهَا مَتْلُوَّتَيْنِ بِنَعْتٍ مَقْرُونٍ بِأَلْ مَرْفُوعٍ عَلَى أَنَّهُ تَابِعٌ فِي الإِعْرَابِ لِلَفْظِ "أَيّ".

227- İhtisas olarak mansûb olan kelime elif-lam veya izafetle marife olan açık bir isimdir. Çoğunlukla zamirden neyin kastedildiğini açıklamak için mütekellim zamirinden sonra gelir. Bu mansûb isim, أَخُصُّ takdirindeki vucûben mahzûf bir fiil ile mansûb olur.

228- İhtisâs أَيُّهَا ve أَيَّتُهَا kelimeleriyle de yapılır. Bu kelimeleri elif-lamlı bir isim takip eder ve bu isim irabda أَيٌّ kelimesine tabi olarak merfû olur.

SORULAR

1- İhtisas olarak mansûb olan zahir ismin şartları nelerdir?

2- İhtisastaki amilin söylenmesi veya hazfedilmesi bakımından hükmü nedir?

3- İhtisas üslubunda أَيّ ve أَيّة kelimelerinin irabı nedir?

4- أَيّ ve أَيّة kelimelerinden sonra gelen ismin kuralları ve irabı nedir?

5- ihtisas üslubunun amacı nedir; birer örnekle açıkla.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki cümlelerde ihtisas olarak mansûb olan isimleri belirle; amilini takdir edip hükmünü açıkla.

1) نَحْنُ . سُكَّانَ الْمُدُنِ . نَمِيلُ إِلَى التَّرَفِ.

2) بِنَا. مَعْشَرَ الشَّرْقِيِّينَ . نَزْعَةٌ إِلَى التَّفَاخُرِ بِالْمَجْدِ الْقَدِيمِ.

3) إِنَّا . الآبَاءَ . لاَ نَدَّخِرُ جُهْدًا فِي تَرْبِيَةِ أَبْنَائِنَا.

4) نَحْنُ . أَهْلَ الْقُرَى . نَطْلُبُ إِنْشَاءَ مَسَاكِنَ عَلَى طِرَازٍ صِحِّيٍّ.

5) لاَ تَزْجُرْنِي . أَيُّهَا الْمِسْكِينُ . فَإِنَّ فِي قَوْلٍ مَعْرُوفٍ صَدَقَةً.

6) بِثَبَاتِي . أَيُّهَا الصَّبُورُ . نِلْتُ آمَالِي.

7) مَا أَخْوَجَنِي . أَيُّهَا الضَّعِيفُ . إِلَى عَفْوِ رَبِّي.

2- Boş yerlere ihtisas olmak üzere zahir bir mansûb isim yaz.

1) نَحْنُ.....نُخْرِجُ طَيِّبَاتِ الأَرْضِ.

2) إِنَّا....نُرَبِّي النَّشْءَ.

3) نَحْنُ.....شِعَارُنَا إِتْقَانُ الصَّنَاعَةِ.

4) نَحْنُ ..... نَصُدُّ جُيُوشَ الْعَدُوِّ.

3- Boş yerlere ihtisas olmak üzere mahallen mansûb mebni bir isim yaz.

1) جَرَّبْتِنِي.....تَجْدِنِي خَيْرَ مِعْوَانٍ.

2) أَنَا..... فِي حَاجَةٍ إِلَى الْمَالِ.

3) إِنِّي.....لاَ أَهَابُ الْمَوْتَ.

4) إِلَيَّ..... تَتَّجِهُ الآمَالُ.

4- Bütün haber çeşitlerini kullanarak boş yerlere uygun bir haber yaz.

1) إِنَّا الْمُحَامِينَ .....

2) نَحْنُ طَائِفَةَ النَّجَّارِ .....

3) نَحْنُ السَّبَّاحِينَ .....

4) نَحْنُ الْمُسَافِرِينَ .....

5) إِنَّا الطَّيَّارِينَ .....

6) نَحْنُ الْكُتَّابَ .....

5- Aşağıdaki ifadeleri uygun bir şekilde tamamla.

1) بِي أَيُّهَا الطَّبِيبُ .....

2) إِنِّي أَيُّهَا الْفَقِيرُ .....

3) بِقَوْلِي أَيُّهَا الشَّاعِرُ .....

4) بِتَدْبِيرِي أَيَّتُهَا الْمُقْتَصِدَةُ .....

6- Bir mübteda ve sonrasında ihtisas olarak mansûb olan bir ismi, aşağıdaki cümlelerin başına yaz.

1) نَشْكُو كَثْرَةَ السَّيَّارَاتِ

2) نَتَظَلَّمُ مِنْ ضَرِيبَةِ الْمَنَازِلِ.

3) نَهْدِي الأُمَّةَ بِأَفْكَارِنَا.

4) إِزَارُنَا الشَّرَفُ وَخِمَارُنَا الأَدَبُ.

7- **a)** İhtisas olarak elif –lam ile marife olan mansûb bir ismin bulunduğu üç cümle kur.

b) İhtisas olarak izafet ile marife olan mansûb bir ismin bulunduğu üç cümle kur.

c) İhtisas olarak mahallen mansûb mebni bir ismin bulunduğu üç cümle kur.

8- İrab Çalışması

a) Örnek:

نَحْنُ . الْجُنُودَ . نَحْمِي الْوَطَنَ.	
ضمير في محل رفع مبتدأ. Zamirdir, mahallen merfûdur, mübtedadır.	نَحْنُ
منصوب على الاختصاص بفعل محذوف وجوبا تقديره "أخص". Vucûben mahzûf bir fiille ihtisas üzere mansûbdur. Fiilin takdiri أخصّ'dur.	الْجُنُودَ
فعل مضارع والفاعل مستتر وجوبا تقديره "نحن" والجملة في محل رفع خبر المبتدأ. Müzâri fiildir, fâilivucûben müstetirdir, takdiri نحن'dur. Cümle, haberdir, mahallen merfûdur.	نَحْمِي
مفعول به منصوب. Mef'ûlun bihtir, mansûbdur.	الْوَطَنَ

أَنَا . أَيُّهَا الْمُذْنِبُ . أَعْتَذِرُ.	
ضمير في محل رفع مبتدأ. Zamirdir, mahallen merfûdur, mübtedadır.	أَنَا

أَيُّهَا	"أيُّ" مبنى على الضم في محل نصب على الاختصاص و"ها" للتنبيه. أيّ kelimesi damme üzere mebnidir, ihtisas olarak mahallen mansûbdur. Hâ harfi tenbih içindir.
الْمُذْنِبُ	نعت مرفوع بالضمة الظاهرة. Sıfattır, damme ile merfûdur.
أَعْتَذِرُ	فعل مضارع والفاعل مستتر تقديره "أنا" والجملة في محل رفع خبر المبتدأ. Müzâri fiildir, fâili أنا takdirinde müstetir zamirdir. Cümle mübtedadır. Mahallen merfûdur.

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

1) إِنَّا . مَعْشَرَ الْمُثَابِرِينَ . لاَ نَيْئَسُ.

2) نَحْنُ . التُّجَّارُ. نَجَاحُنَا فِي الصِّدْقِ.

3) إِنِّي . أَيَّتُهَا الْعَامِلَةُ . أَخْدِمُ بِلاَدِي.

9- Aşağıdaki beyitleri açıkla ve üçüncü beytin i'râbını yap.

إِنَّا مُحَيُّوكَ يَا سَلْمَى فَحَيِّينَا ... وَإِنْ سَقَيْتِ كِرَامَ النَّاسِ فَاسْقِينَا

وَإِنْ دَعَوْتِ إِلَى جُلَّى وَمَكْرُمَةٍ ... يَوْمًا سَرَاةَ كِرَامَ النَّاسِ فَادْعِينَا

إِنَّا . بَنِي نَهْشَلٍ . لاَ نَدَّعِي لأَبٍ ... عَنْهُ وَلاَ هُوَ بِالأَبْنَاءِ يَشْرِينَا

الاِشْتِغَالُ

İştiğâl

Örnekler:

إِنِ الْغَرِيبَ قَابَلْتَهُ فَأَكْرِمْ مَثْوَاهُ.	1
هَلِ الْمَجْدَ يَبْنِيهِ سِوَى ذِي حَمِيَّةٍ كَرِيمٍ عَلَى الْعِلاَّتِ مَاضِي الْعَزَائِمِ؟	
هَلاَّ كَلِمَةَ حَقٍّ تَنَالُ أَجْرَهَا؟	
تَأَمَّلْتُ فَإِذَا الشُّعُوبُ يُنْهِضُهَا الْعَمَلُ.	2
كَلاَمُكَ إِنْ قُلْتَهُ فَزِنْهُ.	
اَلْمَقَالَةَ هَلْ هَذَّبْتَهَا؟	
شَرَفَكَ / شَرَفُكَ صُنْهُ.	3
أَ حَدِيثَ / حَدِيثُ خُرَافَةٍ تُصَدِّقُهُ؟	
اَلْمُخْلِصَ / اَلْمُخْلِصُ أُمَجِّدُهُ.	

Yabancı birine rastlarsan ona bir yer ayarla.	1
Övgüyü gayretli birinden başkası geçmişteki farklı durumlar üzerine kurar mı?	
Doğru söz karşılığını alsaydı!	
Dikkatle baktım bir de ne göreyim, çalışmak halkı canlandırıyor.	2
Sözünü söylerken onu tart.	
Makaleyi gözden geçirdin mi?	
Şerefini koru.	3
Hurafelere inanır mısın?	
Samimi insanı överim.	

Analiz:

Birinci kısımdaki örneklerde, كَلِمَةً، الْمَجْدَ، الْغَرِيبَ kelimelerinin ardından bir fiil gelmektedir. Bu fiiller, öncesindeki ismi nasb eden amil olarak, ilk iki örnekte kendinden sonra gelen ve öncesindeki isme giden bir zamiri nasb ederek öncesindeki isimle bir ilgi kuruyor. Üçüncü örnekte ise öncesindeki isme ait bir zamirin bitiştiği bir ismi nasb ederek öncesindeki isimle ilgisini belirtiyor. Bu fiil zamiri veya zamire bitişik ismi nasbetmeseydi öncesindeki isme baskın gelip onu nasbedecekti. Diğer bütün örneklere bakarsan hepsinde benzer durumları görürsün. Örneklerdeki öne geçmiş olan isimler "meşgûlun anh" diye isimlendirilir.

Birinci kısımdaki örneklerde meşgûlun anh olan kelimenin öncesinde إِنْ şart edatı, هَلْ soru edatı ve teşvik harfi olan هَلَّا bulunmaktadır.[98] Bunlar sadece fiillerin başına gelen harflerdir.[99] Bunlardan sonra bir isim gelirse bu isim cümledeki fiille açıklanan mahzûf fiilin mef'ûlun bihi olurlar. Örneklerde geçen fiiller mef'ûl alan fiiller olduğundan mahzûf fiilinde aynı fiil olması gerekir. Böylece الْغَرِيبَ, الْمَجْدَ ve كَلِمَةَ حَقٍّ kelimeleri, cümlede geçmek suretiyle açıklanan mahzûf fiille mansûb olurlar. Bu örneklerde meşgulun anh'ın nasbı zorunludur. Çünkü fiilin başına gelen edatlardan sonra gelmişlerdir.[100]

İkinci kısımdaki örneklere bakarsan birinci cümledeki meşgulun anh; isimlerin başına gelen إِذَا el-fucâiyye'den sonra,[101] sonraki iki örnekte ise şart ve soru edatı gibi öncesindeki ismin amili olamayacak edatlardan sonra gelmiştir. Bu durumda birinci örnekte olduğu gibi meşgulun anh'ın (yani الشُّعُوبُ kelimesinin) mübteda olarak ref edilmesi zorunludur. Çünkü إِذَا el-fucâiyye sadece isim cümlesinin başına gelir.

---

98 Teşvik edatları أَلَّا, أَلَا, لَا, لولا, لوما'dır.

99 Sadece fiillerin başına gelen edatlar إذا eş-şartiyye, لو, teşvik edatları, cezmeden edatlar, hemze dışındaki soru edatları.

100 Soru edatları ve إذا، لو، إنْ dışındaki şart edatlarından sonra iştiğal bulunmaz. Bu duruma sadece şiirde rastlanmaktadır. Nesir de bu edatlardan sonra ancak sarih bir fiil bulunabilir. Bu sebeple bu edatların geçtiği örnekleri şiirden seçtik.

101 لِيتما da إذا gibidir. لِيتما العمل أتقنته.

Sonraki iki örnekte de meşgulun anh'ın mübteda olarak ref edilmesi zorunludur. Çünkü buradaki edatlardan sonra gelen fiilin öncesindeki ismin amili olması imkansızdır. Yani öncesindeki ismin amili olan fiil aradaki edattan dolayı amel edemez. Bu ifadelerden hareketle meşgulun anh, ismin başına gelen edatlardan sonra veya öncesindeki ismin amili olamayacak (هَلْ، إنْ gibi) kelimelerden önce gelirse ref edilmesi zorunludur.

Üçüncü kısımdaki örneklerde ise meşgulun anh; fiillerin veya isimlerin başında gelen herhangi bir edattan sonra ve de sonrasındaki kelimenin amili olamayacak edatlardan önce gelmemiştir. Bu durumda mahzûf bir fiille nasb edilebilir veya mübteda olarak merfû olabilir.

Kurallar:

229) الاشْتِغَالُ أَنْ يَتَقَدَّمَ اسْمٌ وَيَتَأَخَّرَ عَنْهُ عَامِلٌ مُشْتَغِلٌ عَنْ نَصْبِهِ بِضَمِيرِهِ، أَوْ نَصْبِ الْمُتَّصِلِ بِضَمِيرِهِ، بِحَيْثُ لَوْ تَفَرَّغَ لَهُ لَنَصَبَهُ، وَيُسَمَّى هَذَا الاِسْمُ "مَشْغُولاً عَنْهُ".

230) يَجِبُ نَصْبُ الْمَشْغُولِ عَنْهُ بِفِعْلٍ مَحْذُوفٍ وُجُوباً إِنْ وَقَعَ بَعْدَ مَا يَخْتَصُّ بِالدُّخُولِ عَلَى الأَفْعَالِ.

وَيَجِبُ رَفْعُهُ إِنْ وَقَعَ بَعْدَ مَا يَخْتَصُّ بِالدُّخُولِ عَلَى الأَسْمَاءِ: كَإِذَا الْفُجَائِيَّة، أَوْ قَبْلَ أَدَاةٍ لاَ يَعْمَلُ مَا بَعْدَهَا فِيمَا قَبْلَهَا، وَيَجُوزُ نَصْبُهُ وَرَفْعُهُ فِيمَا سِوَى ذَلِكَ.

229- İştiğal; bir ismin (mef'ûlun bihin), amilinden (fiilinden) önce gelmesi ve amilinin, o isme giden zamiri nasb ederek öncesindeki isimle ilgi kurmasıdır. Öyle ki isme giden bu zamir olmasa da öncesindeki ismi nasbedebilir. Bu isme de "meşgûlun anh" denir.

230- Meşgûlun anh; fiillerin başına gelen edatlardan sonra bulunursa mahzûf bir fiille mansûb olması zorunludur.

Şayet isimlerin başına gelen إذا el-fucâiyyeden sonra ve öncesindeki ismin amili olmayan edatlardan önce bulunursa merfû olması zorunludur. Bu durumlar dışında merfû olması da mansûb olması da uygundur.

SORULAR

1- İştiğâl nedir? Meşğûlun anh mansûb ise nasb eden amili nasıl takdir ederiz?

2- Meşğûlun anh'ın nasbı veya refi hangi durumlarda zorunlu hangi durumlarda câizdir?

3- Sadece fiillerle kullanılan edatlar hangileridir?

4- Sadece isimlerle kullanılan edatlar hangileridir?

İŞTİĞÂL ÖRNEKLERİ VE MEŞĞÛLUN ANH'IN TAHLİLİ

1) اَلسَّيَّارَةَ رَكِبْتُهَا.

2) إِنَّ الْبُسْتَانَ دَخَلْتُهُ فَلاَ تَقْطِفْ أَزْهَارَهُ.

3) هَلاَّ وَاجِبًا لِوَطَنِكَ أَدَيْتَهُ.

4) اَلشِّعْرَ مَا أَخْلاَهُ.

5) مَتَى الْوُدُّ تَصْفِيهِ إِذَا كُنْتَ كُلَّمَا بَدَتْ زَلَّةٌ مِنْ صَاحِبٍ تَتَعَتَّبُ ؟

6) أَ صَدِيقَكَ عُدْتَهُ؟

7) اَلْكَرِيمُ إِنْ عَاوَنْتَهُ شَكَرَكَ.

8) حَيْثُمَا الْمَالَ نِلْتَه فَدَعِ الْبُخْلَ وَجَانِبْ طَرَائِقَ الإِسْرَافِ

9) اَلْكِتَابُ لَوْ جَالَسْتَهُ لأَنِسْتَ بِهِ.

10) نَظَرْتُ فَإِذَا الطَّيَّارَةُ يَرْكَبُهَا الْعَرَبِيُّ.

11) اَلْقَنَاطِرُ الْخَيْرِيَّةُ مَنْ شَيَّدَهَا؟

12) اَلْمِسْكِينَ لاَ تَزْجِرْهُ.

Sebebi	Hükmü	İrabı	Meşğûlun Anh	
Ref veya nasbını zorunlu kılan durumlardan değil	Cevazen merfû veya mansûb	Mübteda veya mef'ûl	السيّارة	1
Fiillere hâs bir edattan sonra geldiği için	Vucûben mansûb	Mef'ûlun bih	البستانَ	2
Fiillere hâs bir edattan sonra geldiği için	Vucûben mansûb	Mef'ûlun bih	واجبا	3

Sonrasındaki isim, âmilin öncesindeki isme etki etmesini engeller.	Vucuben merfû	Mübteda	الشعرُ	4
Fiillere hâs bir edattan sonra geldiği için	Vucûben mansûb	Mef'ûlun bih	الوُدَّ	5
Ref veya nasbını zorunlu kılan durumlardan değil	Cevazen mansûb veya merfû	Mef'ûl veya mübteda	صَديقك	6
Sonrasındaki edat öncesindekine etki etmez.	Vucuben merfû	Mübteda	الكريمُ	7
Fiillere hâs bir edattan sonra geldiği için	Vucûben mansûb	Mef'ûlun bih	المالَ	8
Sonrasındaki isim, âmilin öncesindeki isme etki etmesini engeller.	Vucuben merfû	Mübteda	الكتابُ	9
Öncesindeki isim isimlere hâs olan إذا fucâiyyedir.	Vucuben merfû	Mübteda	الطيّارةُ	10
Sonrasındaki isim, âmilin öncesindeki isme etki etmesini engeller.	Vucuben merfû	Mübteda	القناطرُ الخيريةُ	11
Ref veya nasbını zorunlu kılan durumlardan değil	Cevazen mansûb veya merfû	Mübteda	المسكين	12

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki cümlelerde bulunan "meşğûlun anh"ları ve irablarını belirt. Vucûben veya cevâzen merfû ya da mansûb olma hükümlerini sebebiyle açıkla.

1) اَلشَّرِير اجْتَنِبْهُ.
2) بَارِيس مَتَى تَزُورُهَا؟
3) لَيْتَمَا الْوَقْت صَرَفْتَهُ فِيمَا يُجْدِي.
4) الأَهْرَام إِنْ شَاهَدْتَهَا بَهَرَتْكَ.
5) اَلصَّدِيق لاَ تُضَيِّعْهُ.
6) لَوْلاَ هِمَّةٌ عَالِيَةٌ تَبْذُلُهَا فَتُشْكَرَ.
7) اَلْمَال لَوْ حَفِظْتَهُ لَحَفَظَكَ
8) أَلاَ صَدَقَة عَاجِلَة تُقَدِّمُهَا لِلْفَقِير.
9) وَطَنك أَ لاَ تَرْفَعُهُ.
10) جَلِيسك أَنْصِفْهُ.
11) خَرَجْتُ فَإِذَا الْغُبَار تُثِيرُهُ الرِّيَاحُ.
12) إِذَا الأَقْصَر زُرْتَهَا فَشَاهِدْهَا مَقَابِرَ الْمُلُوكِ.
13) وَمَنْ نَفْسُهُ صَانَهَا أَنْ تَزِلَّ يَعِش سَيِّدًا وَيَمُتْ سَيِّدًا.
14) كَيْفَ مَجْد الْبِلاَدِ نَبْنِيهِ إِنْ لَمْ يَكُ فِينَا رَأْيٌ وَفِينَا ثَبَاتُ.
15) مَهْمَا لَئِيم الْقَوْم أَكْرَمْتَهُ فَلَنْ تَرَاهُ صَاحِبًا مُخْلِصًا
16) حَيْثُمَا الرَّوْض زُرْتَهُ تَلْقَ فِيهِ زَهْرًا نَاضِرًا وَمَاء وَطِيبا

2- Boş yerlere "meşgûlun anh" olacak isimler yaz; bu isimlerin vucûben veya cevazen ref ve nasb olma durumlarını sebebiyle açıkla.

1) إِذَا ..... ادَّخَرْتَهُ نَفَعَكَ.
2) أَلاَّ ..... عَمِلْتَهُ.
3) ..... لَوْلاَ صَاحَبْتَهُ لاَسْتَفَدْتَ.
4) إِذَا ..... فَهِمْتَهُ فَأَجِبْ عَنْهُ.
5) ..... هَلْ رَكِبْتَهُ؟
6) ..... أَلاَّ أَغْلَقْتَهُ.
7) إِنْ ..... أَعْطَيْتَهُ شَكَرَ لَكَ.
8) ..... مَنْ دَعَاهُ بِهِ نَصَرَهُ.
9) أَ ..... اشْتَرَيْتَهُ.
10) ..... حَيْثُمَا شَاهَدْتَهُ فَعَظِّمْهُ.
11) ..... لاَ تَقْلِهُ.
12) إِنْ ..... تُخْفِهَا تَظْهَرْ.
13) ..... دَارِه.
14) ..... أَحْتَقِره.
15) لَوْ ..... شَاهَدْتَهُ لَعَرَفْتَ مَجْدَ آبَائِكَ.
16) ..... مَتَى كَرَّمْتَهُ كَرَّمَكَ.

3- إِنْ ve إِذَا eş-şartiyye edatlarını meşgûlun anh'tan önce ve sonra olacak şekilde ikişer cümlede kullan. Her iki durumdaki i'râbını ve hükmünü açıkla.

4- Aşağıdaki cümlelerde geçen إِذَا edatının türlerini ve kendinden sonra gelen ismin irabdaki yerini açıkla. Bu örneklerin hangisinde iştiğal bulunduğunu belirle.

1) إِذَا الرَّجُلَ صَاحَبْتَهُ فَاخْتَبِرْهُ.

2) وَعَدْتَ فَإِذَا مَوَاعِيدُكَ مَوَاعِيدُ عُرْقُوبَ.

3) إِذَا الْهَدِيَّةَ دَخَلَتْ مِنَ الْبَابِ، خَرَجَتْ الأَمَانَةُ مِنَ الكُوَّةِ.

5- Aşağıdaki fiilleri;

a) Nasbı zorunlu olan meşgûlun anh ile,

b) Ref'i zorunlu meşgûlun anh ile,

c) Nasbı ve ref'i câiz olan meşgûlun anh ile kullan.

شَتَمْتَهُ أَهَنْتَهُ جَامَلْتَهُ هَذَّبْتَهُ زُرْتَهُ كَتَبْتَهُ

6- Aşağıdaki isimleri, üç irab durumunu da göz önüne alarak, meşgûlun anh olacak şekilde cümle içinde kullan.

الوَاجِب النَّصِيحَة العَمَل الشَّرَف الشَّرِير رَجُل كَرِيم

7- Aşağıdaki cümlede altı çizili kelimenin irabı nedir?

لَيْتَمَا مُحَمَّدًا قَابَلْتُهُ.

8- **a)** Meşgûlun anh'ın mansûb olmasının zorunlu olduğu üç cümle kur.

b) Meşgûlun anh'ın merfû olmasının zorunlu olduğu üç cümle kur.

c) Meşgûlun anh'ın mansûb ve merfû olmasının câiz olduğu üç cümle kur.

9- Fiilin, meşgûlun anha giden bir zamire bitişmiş bir ismi nasb ettiği üç iştigâl örneği yaz.

10- İ'râb Çalışması

a) Örnekler:

إِذَا الْمَرِيضَ زُرْتَهُ فَخَفِّفْ.	
ظرف للزمان المستقبل وفيه معنى الشرط. Gelecek zaman zarfıdır, şart ifade eder.	إِذَا
مفعول به لفعل محذوف وجوبا يفسره المذكور. Vucûben mahzûf bir fiilin mef'ûlun bihidir. Cümledeki fiille açıklanmıştır.	الْمَرِيضَ
فعل وفاعل ومفعول به. Fiil, fâil ve mef'ûlun bih.	زُرْتَهُ
الفاء واقعة في جواب الشرط،و"خفّف" فعل أمر والفاعل "أنت" والجملة جواب الشرط. Fâ harfi şartın cevabına birleşen harftir.خفّف emir fiildir, fâili أنت'dir. Cümle şartın cevabıdır.	فَخَفِّفْ

اَلنَّاسُ إِنْ تَعَامِلْهُمْ تَعْرِفْهُمْ.	
مبتدأ مرفوع. Mübtedadır, merfûdur.	اَلنَّاسُ
حرف شرط جازم. Cezmeden şart edatıdır.	إِنْ
فعل مضارع مجزوم فعل الشرط، والفاعل أنت، والميم للجمع. Meczûm müzâri fiildir, şart fiilidir. Fâili أنت'dir. Mim harfi cemi içindir.	تَعَامِلْهُمْ
فعل مضارع مجزوم جواب الشرط، والفاعل "أنت" والهاء مفعول، والميم للجمع والجملة الشرطية في محل رفع خبر المبتدأ. Meczûm müzari fiildir, cevap cümlesidir. Fâili أنت'dir. Hâ zamiri mef'ûlun bihtir. Mim harfi cemi içindir. Şart cümlesi haberdir ve mahallen merfûdur.	تَعْرِفْهُمْ

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

1) هَلاَّ قَوْلاً مَعْرُوفًا قُلْتَهُ؟

2) اَلْمُعَلِّم مَنْ يُعَظِّمْهُ يُفْلِحْ.

3) اَلْوَطَن اخْدُمْهُ.

11- Aşağıdaki beyitleri açıkla ve ikinci beytin i'râbını yap.

إِذَا أَنْتَ لَمْ تَعْرِفْ لِنَفْسِكَ حَقَّهَا هَوَاناً بِهَا كَانَتْ عَلَى النَّاسِ أَهْوَنَا

فَنَفْسَكَ أَكْرِمْهَا وَإِنْ ضَاقَ مَسْكَنٌ عَلَيْكَ بِهَا فَاطْلُبْ لِنَفْسِكَ مَسْكَنَا

اَلنُّدْبَةُ

Nüdbe

Örnekler:

Vah Ali!	وَا عَلِيُّ / وَا عَلِيًّا / وَا عَلِيَّاهْ	1
Vah ev kurbanı!	وَا قَتِيلَ الدَّارِ / الدَّارَا / الدَّارَاهْ	
Vah Mısır'ı fetheden!	وَا مَنْ فَتَحَ مِصْرَ / مِصْرَا / مِصْرَاهْ	
Vah Haccâc'a!	وَا حَجَّاجُ / وَا حَجَّاجَا / وَا حَجَّاجَاهْ	2
Vah savaşlar çıkaran!	وَا مُثِيرَ الْحُرُوبِ / الْحُرُوبَا / الْحُرُوبَاهْ	
Ah hayvana eziyet eden!	وَا مَنْ يُؤْذِي الْحَيَوَانَ / الْحَيَوَانَا / الْحَيَوَانَاهْ.	

Analiz:

Daha önceki derslerde münâdânın bir kişiye seslenmek için nida harflerinden sonra kullanılan isim olduğunu öğrenmiştin. Bu nidâ harfleri يَا, أَيَا, هَيَا, أَيْ, ve اَ'dir. Birinci kısımdaki örneklere bakarsan bunların münadadaki gibi bina ve irab hükümleri üzerine kurulduğunu görürsün. Fakat buradaki münadalar kişiye özel yapılmış münadalardır. Çünkü seslenilen kişi bir acıdan dolayı üzgündür. Bu durumda sen وَا عَلِيُّ dediğinde Ali'nin bulunduğu durumdan dolayı hissettiğin acıyı ve üzüntüyü dile getirmiş olursun. Başka bir deyişle onun yasını tutarsın. İşte yasını tuttuğun isim "mendûb" olur ve seslenme de "nüdbe" diye isimlendirilir.

Örneklerde yası tutulan mendûblar, marifedirler. Çünkü biri özel isim, birisi marifeye muzâf ve diğeri de sıla cümlesiyle açıklanan ism-i mevsuldür.

Mendûb olan isim nekre bir isim, bir zamir, işaret ismi veya sılasıyla tanımlanmayan bir ism-i mevsul olamaz.

Mendûb olan isimlerin irabları ise münâdanın irabıyla aynıdır. Tek fark nüdbenin sonuna bir nüdbe elifi getirilmesi veya eliften sonra bir sekte hâ'ı getirilerek artırılmasıdır.

Buradaki nüdbe edatı ise وَا harfidir. Nüdbe harfi olarak يَا harfi de kullanılabilir. Fakat nüdbe olduğuna dair bir karine (ipucu) bulunmalıdır.

İkinci kısımdaki örneklerde ise mendûb olan kelime "yası tutulan" değil kendisine karşı acıma hissedilen isimlerdir. Bu mendublar da eliften mücerred olarak, nüdbe elifiyle veya sekte hâsı ile gelebilir.

Kurallar:

231) اَلنُّدْبَةُ نِدَاءُ الْمُتَفَجَّعِ عَلَيْهِ أَوِ الْمُتَوَجَّعِ مِنْهُ. وَأَحْكَامُ الْمَنْدُوبِ كَأَحْكَامِ الْمُنَادَى، فَهُوَ يُبْنَى عَلَى مَا يُرْفَعُ بِهِ إِذَا كَانَ عَلَمًا مُفْرَدًا، وَيُنْصَبُ إِذَا كَانَ مُضَافًا، وَلَهُ أَدَاتَانِ هُمَا "وَا" وَ"يَا" وَلاَ تُسْتَعْمَلُ الثَّانِيَةُ إِلاَّ عِنْدَ وُضُوحِ أَنَّهَا لِلنُّدْبَةِ.

232) اَلْمَنْدُوبُ يَجِبُ أَنْ يَكُونَ عَلَمًا، أَوْ مُضَافًا إِلَى مَعْرِفَةٍ، أَوِ اسْمًا مَوْصُولاً مَشْهُورًا بِصِلَتِهِ خَالِيًا مِنْ "اَلْ".

233) يَجُوزُ لَكَ فِي الْمَنْدُوبِ ثَلاَثَةُ أَوْجُهٍ: أَنْ تُعَامِلَهُ مُعَامَلَةَ الْمُنَادَى غَيْرِ الْمَنْدُوبِ، أَوْ أَنْ تَزِيدَ عَلَى آخِرِهِ أَلِفًا، أَوْ أَنْ تَزِيدَ بَعْدَ هَذِهِ الأَلِفِ هَاءَ السَّكْتِ عِنْدَ الْوَقْفِ.

231- Nüdbe; yası tutulan veya kendisine acınan bir kişiye seslenme üslubudur. Mendûbun irâb hükümleri münadanın hükümleri gibidir. Müfred özel isim ise ref alameti üzerine mebni olur. Muzâf ise mansûb olur.

Nüdbenin iki edatı vardır. Bunlar وَا ve يَا harfleridir. يَا harfi, üslubun nüdbe olduğunu açıkça belirten bir karine bulunursa kullanılır.

232- Mendûb; özel isim, marifeye muzâf olan bir isim veya elif lam'dan mücerred olan ve sılasıyla bilinen bir ism-i mevsul olur.[102]

233- Mendûb üç şekilde gelebilir: Münâda gibi olabilir. Ya da sonuna bir elif getirilir veya eliften sonra sekte hâ'sı bulunabilir.

SORULAR

1- Nüdbe nedir? "mütevecce' aleyh" ve "mütevecce' minh" ne demektir?

2- Nüdbe için kullanılan edatlar nelerdir?

3- Mendûbun hükümleri nelerdir?

4- Mendûb hangi şekillerde olabilir?

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki isimleri, üç şekilde mendûb yap.

مُحَمَّد　　مُعَاوِيَة　　فَاتِح الْقَادِسِيَّةِ　　مُقَاتِل الْمُرْتَدِّينَ

مَنْ بَنَى بَغْدَادَ　　أَبُو عُبَيْدَة　　مَنْ جَمَعَ الْقُرْآنَ

2- **a)** Üç tane özel isimle nüdbe yap.

b) Üç tane muzâf isimle nüdbe yap.

c) Üç tane ism-i mevsulle nüdbe yap.

102 Nahivciler, marife olma şartını "yası tutulan" kişi için gerekli olduğunu ifade ederler. Şayet mendub olan kelime acınan biri ise nekre olabilir, derler.

3- İrab çalışması

a) Örnek:

وَا صَخْرَاهْ!	
وَا	حرف نداء وندبة. Nidâ harfidir ve nüdbedir.
صَخْرَاهْ	منادى مندوب مبنى على الضم المقدر بسبب الفتح المناسب لألف الندبة، والألف للندبة والهاء للسكت. Münâda ve mendûbdur. Nüdbe elifindeki fethadan dolayı mukadder bir damme üzere mebnidir.elif harfi nüdbe elifidir. Hâ, sekte hâ'sıdır.

يَا قَلْبَاهْ!	
يَا	حرف نداء وندبة. Nidâ harfi ve nüdbedir.
قَلْبَاهْ	منادى مندوب، منصوب، و"قلب" مضاف وياء المتكلم المحذوفة لالتقائها ساكنة مع ألف الندبة مضاف إليه، والألف للندبة، والهاء للسكت. Münâdâ ve mendûbdur. Mansûbdur.قلب kelimesi muzâftır. Mütekellim yâsı sakin nüdbe elifiyle bir araya geldiği için mahzûftur ve muzâfun ileyhtir. Elif nüdbe elifidir. Hâ sekte hâ'sıdır.

b) Aşağıdaki ifadelerin i'râbını yap.

1) وَا حُسَيْنَ.

2) وَا أَبَا بَكْرٍ.

3) وَا حَرَّ قَلْبَاهْ.

4) وَا كَبِدَاهْ.

4- Aşağıdaki şiiri açıkla ve nüdbe bulunan beyitlerin i'râbını yap.

a) Ahmed b. Abdirabbih'in oğluna mersiyesi:

وَا كَبِدَا قَدْ تَقَطَّعَت كَبِدِي ... وَحَرَّقَتْهَا لَوَاعِجُ الْكَمِدِ

مَا مَاتَ حَيٌّ لِمَيِّتٍ أَسَفاً ... أَعْذَرُ مِنْ وَالِدٍ عَلَى وَلَدِ

يَا رَحْمَةَ اللهِ جَاوِرِي جَدَثاً ... دَفَنْتُ فِيهِ حُشَاشَتِي بِيَدِي

وَنَوِّرِي ظُلْمَةَ الْقُبُورِ عَلَى ... مَنْ لَمْ يَصِلْ ظُلْمُهُ إِلَى أَحَدِ

مَنْ كَانَ حِلْوًا مِنْ كُلِّ بَائِقَةٍ ... وَطَيِّبَ الرُّوحِ طَاهِرَ الْجَسَدِ

b) Ahmed b. Abdirabbih:

إِذَا ذَكَرْتُكَ يَوْمًا قُلْتُ وَا حَزَنَا ... وَمَا يَرُدُّ عَلَيْكَ الْقَوْلَ وَا حَزَنَا

يَا سَيِّدِي وَمِزَاحَ الرُّوحِ فِي جَسَدِي ... هَلاَّ دَنَا الْمَوْتُ مِنِّي حِينَ مِنْكَ دَنَا

يَا أَطْيَبَ النَّاسِ رُوحاً ضَمَّهُ بَدَنٌ ... أَسْتَوْدِعُ اللهَ ذَاكَ الرُّوحَ وَالْبَدَنَا

لَوْ كُنْتُ أُعْطَى بِهِ الدُّنْيَا مُعَارَضَةً ... مِنْهُ لَمَا كَانَتِ الدُّنْيَا لَهُ ثَمَنَا

c) Abdullah b. el-Ehtem'in oğluna mersiyesi:

دَعَوْتُكَ يَا بُنَيَّ فَلَمْ تُجِبْنِي ... فَرُدَّتْ دَعْوَتِي يَأْساً عَلَيَّا

بِمَوْتِكَ مَاتَتِ اللَّذَّاتُ مِنِّي ... وَكَانَتْ حَيَّةً مَا دُمْتَ حَيَّا

فَيَا أَسَفَا عَلَيْكَ وَطُولِي شَوْقِي ... إِلَيْكَ لَوْ أَنَّ ذَلِكَ رَدَّ شَيَّا

d) A'râbî'nin oğluna mersiyesi:

يَا قُرَّةَ الْعَيْنِ كُنْتَ لِي سَكَنًا ... فِي طُولِ لَيْلِي . نَعَمْ . وَفِي قِصَرِهْ

شَرِبْتَ كَأْساً أَبُوكَ شَارِبُهَا ... لاَ بُدَّ يَوْماً لَهُ عَلَى كِبَرِهْ

الإِسْتِغَاثَةُ
İstiğâse

Örnekler:

Ey faziletli insanlar! Düşkünlerin yardımına koşun.	يَا لَرَجُلِ الْمُرُوءَةِ لِلْبَائِسِينَ!	1
Ey yöneticiler! Pahalılığa önlem alın.	يَا لِلْحُكَّامِ مِنَ الْغَلَاءِ!	
Ey Muhammed ve Ali! Yetimlerin yardımına koşun.	يَا لَمُحَمَّدٍ وَيَا لَعَلِيٍّ لِلْيَتَامَى!	
Ey cömetler ve iyilikseverler! Yardıma koşun.	يَا لِلْكِرَامِ وَلِلْمُحْسِنِينَ!	
Sıcaklık ne kadar da şiddetli!	يَا لِلْحَرِّ!	2
Mısır'ın toprakları ne kadar da verimli!	يَا لَخِصْبِ مِصْرَ!	
Çiçekler ve meyveler ne kadar da çok!	يَا لِلْأَزْهَارِ وَيَا لِلْأَثْمَارِ!	
Kalabalık ve kargaşa ne kadar da çok!	يَا لِلزِّحَامِ وَلِلْجَلَبَةِ!	

Analiz:

Bir sıkıntıya düştüğünde veya başkalarının başına bir felaket geldiğinde bu sıkıntıları giderebilecek ya da hafifletecek birilerini yardıma çağırmak istediğinde o kişiye seslenerek şöyle dersin: يَا لَرَجُلِ الْمُرُوءَةِ لِلْبَائِسِينَ "Ey faziletli insanlar! Düşkünlerin yardımına koşun."

يَا لَرَجُلِ الْمُرُوءَةِ ifadesi "müsteğâsun bih (kendisinden yardım istenen)" diye isimlendirilir. Bu isimden sonra gelen ve felakete uğrayanları ifade eden isim ise "müsteğâsun min eclih (kendisi için yardım istenen)" diye isimlendirilir.

Müsteğâsun bih olan ifadeler, gerçekte münâdâ'dır. Bu isimler özel isim, muzâf, şibh-i muzâf veya nekre-i maksûde olur. Nekre-i gayr-ı maksûde olmaz. Çünkü kimi ifade ettiğini bilmeden yardıma çağırmak anlamsız olur.

Birinci kısımdaki örnekleri incelediğinde müsteğâsun bih'in başına bir lam harfinin bitiştiğini görürsün. Bu lâm harf-i cerdir. Mecrûruyla birlikte يَا harfinin müteallikidir. Burada أَلْتَجِئُ (sığınıyorum) manasındadır.

Birinci kısımdaki örneklerde, istiğâse için bitişen lam harfiyle beraber üç üslup göze çarpmaktadır. Bir ve ikinci örneklerde müsteğâsun bih atıf olmaksızın gelmiştir. Üçüncü örnekte yâ harfinin tekrarıyla atıflı olarak gelmiştir. Dördüncü örnekte ise yâ harfi olmaksızın atıflı olarak gelmiştir. Müsteğâsun li eclih ise ilk örnekte lâm harfi cerriyle; ikinci örnekte ise مِنْ harf-i cerriyle mecrûr olarak gelmiştir. مِنْ harf-i cerri söylenmeye de bilir.

Örneklerdeki müsteğâsun bihlerin başında bulunan lâm harfleri, öncesinde يَا harfi var ise her zaman fethalı olur. Dördüncü örnekteki gibi yâ harfi tekrarlanmadan atıf vâvı ile gelirse kesralanır. Müsteğâsun li-eclih'in başında bulunan lam ise her zaman kesrelidir. Mecrûruyla birlikte yâ harfinin müteallikidir.

İkinci kısımdaki örnekleri incelediğinde müsteğasun bih ve müsteğâsun li-eclih bulunmadığını görürsün. Bunlar sadece istiğase üslubu şeklindedir. Bu üslup, bir şey karşısında aşırı bir şaşkınlığı ifade eder. Birinci örnekte sıcaklığın şiddetinden, üçüncü örnekte çiçeklerin ve ürünlerin çok olmasından dolayı duyulan bir şaşkınlık vardır. Bu şekildeki ifadelerde münada olan kelime "müteacceb minh (kendisinden dolayı şaşırılan)" diye isimlendirilir. Kuralları itibariyle müsteğâsun minh ile aynıdır.

Bütün örneklerde müsteğasun bih'in başına gelen nida edatı her zaman يَا harfidir.

Müsteğâsun bih ve müteacceb minh olan ifadeler lâm harfi ve mecrûr olmadan da gelebilirler. يَا مُحَمَّدُ, يَا حُرُّ gibi. Ya da sonlarına bir elif gelebilir: يَا مُحَمَّدَا, يَا حُرًّا gibi. Bu elif müsteğâsun bih veya müteacceb minh lâmı ile bir arada kullanılmaz.

Kurallar:

432) الاسْتِغَاثَةُ نِدَاءُ مَنْ يُعِينُ عَلَى دَفْعِ شِدَّةٍ، وأَدَاتُهَا "يَا" دُونَ بَقِيَّةِ أَحْرُفِ النِّدَاءِ.
وَيُجَرُّ الْمُسْتَغَاثُ بِهِ بِلَامٍ مَفْتُوحَةٍ، إِلَّا إِذَا كَانَ مَعْطُوفاً وَهُوَ غَيْرُ مَسْبُوقٍ بِيَا فَتُكْسَرُ.
وَيُجَرُّ الْمُسْتَغَاثُ لأَجْلِهِ بِلَامٍ مَكْسُورَةٍ أَوْ بِمِنْ، والْمُتَعَجَّبِ مِنْهُ كالْمُسْتَغَاثِ بِهِ فِي جَمِيعِ أَحْوَالِهِ.

532) يَجُوزُ فِي الْمُسْتَغَاثِ بِهِ والْمُتَعَجَّبِ مِنْهُ أَنْ يَبْقَيَا عَلَى حَالِهِمَا كَمَا لَوْ كَانَا مُنَادَيَيْنِ، وأَنْ يُخْتَمَا بِأَلِفٍ زَائِدَةٍ.

234- İstiğâse, bir sıkıntının uzaklaştırılması için birisinden yardım istemedir. İstiğase edatı يَا nida harfidir.

Müsteğasun bih, fethalı bir lam ile mecrûr olur. Ancak ma'tûf olduğu ve başında yâ bulunmadığı durumlarda bu lâm harfi kesralı olur.

Müsteğasun li-eclih ise kesralı bir lam veya مِن ile mecrûr olur. Muteacceb minh de her durumda müsteğasun bih gibidir.

235- Müsteğasun bih ve muteacceb minh münada gibi de kullanılabilirler; ayrıca sonlarına zâid bir elif bitişebilir.

SORULAR

1- İstiğâse nedir ve istiğaseye mahsus olan nida harfi hangisidir?

2- Müsteğasun bih'in başında bulunan lâm hangi durumlarda fethalı veya kesralı olur?

3- Müsteğâsun li-eclih'in lâm'ının harekesi nedir?

4- Müsteğasun li-eclih'i cer eden harfler hangileridir?

5- Müsteğasun bih ve müteacceb minh arasındaki anlam farkı nedir?

6- Müsteğasun bih, muteacceb minh ve müsteğasun li-eclih car-mecrûr olarak neye müteallik olurlar?

7- Müsteğasun bih ve müteacceb minh'in durumları nelerdir?

Örnekler ve tahlilleri

يَا لَلْمُحْسِنِينَ لِلْفُقَرَاءِ!
يَا أَغْنِيَاءُ لِلْبَائِسِينَ!
يَا لَلْعَوَاطِفِ!
يَا لِرِجَالِ الإِسْعَافِ وَلِلأَطِبَّاءِ لِلْمُصَابِينَ!
يَا لَلْوُعَّاظِ وَيَا لِلْخُطَبَاءِ لِفُشُوِّ الرَّذِيلَةِ!
يَا قَوْمًا مِنْ قِلَّةِ الْمَصَانِعِ!
يَا لِجَمَالِ الطَّبِيعَةِ!

Lam'ın harekesi ve sebebi	Türü	İsim
Öncesinda yâ harfi bulunduğundan fethalıdır.	Müsteğâsun bih	يَا لَلْمُحْسِنِينَ
Kesralıdır.	Müsteğâsun li-eclih	لِلْفُقَرَاءِ
	Müsteğâsun bih	يَا أَغْنِيَاءُ
Kesralıdır.	Müsteğâsun li-eclih	لِلْبَائِسِينَ
Öncesinda yâ harfi bulunduğundan fethalıdır.	Müteacceb minh	يَا لَلْعَوَاطِفِ
Öncesinda yâ harfi bulunduğundan fethalıdır	Müsteğâsun bih	يَا لِرِجَالِ الإِسْعَافِ
Öncesinda yâ harfi bulunmadığından kesralıdır.	Müsteğâsun bih	وَلِلأَطِبَّاءِ
Kesralıdır.	Müsteğâsun li-eclih	لِلْمُصَابِينَ
Öncesinda yâ harfi bulunduğundan fethalıdır.	Müsteğâsun bih	يَا لَلْوُعَّاظِ
Öncesinda yâ harfi bulunduğundan fethalıdır.	Müsteğâsun bih	وَيَا لَلْخُطَبَاءِ
Kesralıdır.	Müsteğâsun li-eclih	لِفُشُوِّ الرَّذِيلَةِ
	Müsteğâsun bih	يَا قَوْمًا
	Müsteğâsun li-eclih	مِنْ قِلَّةِ الْمَصَانِعِ!
Öncesinda yâ harfi bulunduğundan fethalıdır.	Müteacceb minh	يَا لِجَمَالِ الطَّبِيعَةِ

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki örneklerde geçen müsteğâsun bih, müteacceb minh ve müsteğâsun li-eclih'leri ve lâm harflerinin harekelerini belirt.

1) يَا لِعِظَمِ ثَوَابِ الْمُتَصَدِّقِ!

2) يَا لِعُمَّالِ التَّنْظِيمِ لِكَثْرَةِ الأَوْحَالِ!

3) يَا لِرِجَالِ الْمَالِ وَيَا لِرِجَالِ الأَعْمَالِ لِقِلَّةِ الْمَشْرُوعَاتِ النَّافِعَةِ!

4) يَا لِحُسْنِ الشِّعْرِ وَيَا لِسِحْرِ الْبَيَانِ!

5) يَا لِحُفَّاظِ الأَمْنِ لِكَثْرَةِ الْجَرَائِمِ !

6) يَا لِرِجَالِ الزِّرَاعَةِ مِنْ آفَاتِ الْقُطْنِ!

2- Aşağıdaki kelimeleri müsteğasun bih yap ve مِنْ ile mecrûr bir müsteğasun li-eclih ekle.

الأَطِبَّاء　　رِجَال الْمَطَافِئِ　　الشُّرْطِيّ　　الخُفَرَاء

رِجَال الرَّيّ　　حُمَاة الْقَانُونِ　　الأَغْنِيَاء　　الكُرَمَاء

3- Aşağıdaki kelimelerle taaccüb üslubu oluştur.

جَمَال الْجَوّ　　سُرْعَة الطَّيَّارَة　　شِدَّة الْبَرْدِ　　البَحْر　　المَكْر　　الخَدِيعَة

4- Boşluklara uygun bir müsteğasun bih yaz.

1) ..... مِنَ السَّرِقَاتِ!

2) .....مِنْ كَثْرَةِ الْغُبَارِ!

3) .....مِنْ دَودَةِ الْقُطْنِ!

4) .....مِنْ سُوءِ حَالِ الْعُمَّالِ!

5) ..... لِلْفُقَرَاءِ!

6) .....لِلْمَنْكُوبِينَ بِالْحَرِيقِ!

7).....مَنْ تَحَكُّمِ التُّجَّارِ!

8)..... قِلَّة الْمَصَانِعِ!

9).....لِلْمُتَعَطِّلِينَ!

10) ..... لِلْعَجَزَةِ!

11).....لِلأُمِّيِّينَ!

12)..... لِمَنْ دَهَمَهُمُ السَّيْلُ!

5- Üç tane istiğase üslubu ve üç tane de taaccüb üslubu yaz.

6- İ'râb çalışması

a) Örnek:

يَا لَأَهْلِ الْخَيْرِ لِلْبَائِسَاتِ!	
حرف نداء واستغاثة. Nidâ ve istigâse harfidir.	يَا
اللام حرف جر واستغاثة وأهل مجرور باللام والجار والمجرور متعلقان بيا المضمنة معنى "ألتجئ". Lam harfi cerr ve istigâse harfidir. أهل kelimesi lâm ile mecrûrdur. Carr-mecrûr التجئ manasında ki يا harfine müteallikdir.	لَأَهْلِ
مضاف إليه مجرور. Muzâfun ileyhtir, mecrûrdur.	الْخَيْرِ
جار ومجرور متعلقان بيا. Carr – mecrûr, يا harfine müteallikdir.	لِلْبَائِسَاتِ

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

1) يَا لِلْقَاضِي مِنْ شَاهِدِ الزُّورِ!

2) يَا لِلْعُلَمَاءِ وَيَا لِلْأُدَبَاءِ!

3) يَا لِلْعَادِلِينَ وَلِلْمُنْصِفِينَ مِنَ الْجَوْرِ!

7- Aşağıdaki beyitleri açıkla ve birincisinin i'râbını yap.

يَا لَقَوْمِي! إِنَّ مِصْرًا تَرْتَجِي ... مِنْ بَنِيهَا عَمَلاً يَرْفَعُهَا

فَانْهَضُوا لِلْمَجْدِ وَاسْمُوا لِلْعُلاَ ... إِنَّمَا مَوْضِعُكُمْ مَوْضِعُهَا

8- Aşağıdaki beyitleri açıkla ve istiğase bulunan beyitlerin i'râbını yap.

Ubeydullah el-Cu'fi'nin Huseyn b. Ali'ye mersiyesi:

فَيَا لَكِ حَسرةً مَا دُمْتُ حَيًّا ... تَرَدَّدُ بَيْنَ حُلْقِي والتراقي!

حُسَيْنًا حِينَ يَطْلُبُ بَذْلَ نَصْرِي ... عَلَى أَهْلِ العَدَاوَةِ وَالشِّقَاقِ

وَلَوْ أَنِّي أُوَاسِيه بِنَفْسِي ... لَنِلْتُ كرامةً يوم التَّلاَقِي

مَعَ ابْنِ الْمُصْطَفَى نَفْسِي فِدَاهُ ... فَيَا لله مِنْ أَلَمِ الْفِرَاقِ!

اَلْوَقْفُ

Vakf (Durma)

اَلْقِسْمُ الأَوَّلُ

Birinci Kısım

Örnekler:

Para, asalet aracıdır.	اَلْمَالُ آلَةُ الْمَكَارِمْ.	1
Kendini çirkin işlerden koru.	صُنْ عَنِ الْقَبِيحِ نَفْسَكْ.	
Sahip olunan şeyler için çabalamak önemsizdir.	اَلتَّطَلُّعُ لِمَا فِي أَيْدِي النَّاسِ هَوَانْ.	
Dünya'na, ebediyen yaşayacakmış gibi çalış.	اِعْمَلْ لِدُنْيَاكَ كَأَنَّكَ تَعِيشُ أَبَدًا.	
Hoşnut kişi, hayattan zevk alır.	يَسْعَدُ بِالْحَيَاةِ الرَّاضِي / الرَّاضْ.	2
Çalışan gayretli bir kişinin çabası boşa gitmez.	لاَ يَخِيبُ جُهْدُ مُجِدٍّ سَاعْ / سَاعِي.	
İnsanlar zalimi ve sapkını sevmez.	يَكْرَهُ النَّاسُ الظَّالِمَ وَالْبَاغِي.	
Ölümü şifa olarak görmen sana hastalık olarak yeter.	كَفَى بِكَ دَاءً أَنْ تَرَى الْمَوْتَ شَافِيًا.	
Selam, Huda'ya tâbi' olanların üzerine olsun.	اَلسَّلاَمُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى.	3
Her başlangıcın bir sonu vardır.	لِكُلِّ بِدَايَةٍ مُنْتَهَى.	

Nasihatı dinledim ve ona uydum.	سَمِعْتُ النُّصْحَ وَرَعَيْتُهُ.	4
Hakkı söyle ve ona tutun.	قُلِ الْحَقَّ وَتَمَسَّكْ بِهِ.	
Kanunlara uydum.	تَمَسَّكْتُ مِنَ الشَّرِيعَةِ بِآدَابِهَا.	
Çoğunlukla güvenlikle ilgili şeyler aldatıcıdır.	كَثِيرًا مَا تَكُونُ الأَمَانِيُّ كَاذِبَةً.	5
Hayat var oldukça umut da vardır.	يَبْقَى الأَمَلُ مَا بَقِيَتِ الْحَيَاةُ	
Kız çocuğu babasına hayrandır.	بِأَبِيهَا تُعْجَبُ كُلُّ بِنْتٍ.	
Milletler bilgi ile dirilir ve yönetirler.	بِالْعِلْمِ نَهَضَتِ الأُمَمُ وَسَادَتْ.	
Toplumlar eğitimli kadınları ile övünürler.	تَفْخَرُ الشُّعُوبُ بِنِسَائِهَا الْمُتَعَلِّمَاتِ.	

Analiz:

Vakf (durma); kelimenin sonunu sâkin (cezimli) okumaktır. Şayet kelimenin sonu aslen sâkin ise yine aynı şekilde okunur. Sonu harekeli ise vakıf yapılırken sakin (cezimli) okunur. Bu bölümde bu durumun ayrıntılarını ele alacağız:

Birinci kısımdaki örnekleri incelediğimizde son kelimelerin harekelerinin aslen sâkin olmadığını görüyoruz. Bu kelimelerin son harekeleri aslen ya tenvinli ya da tenvinsizdir. Tenvinli olmayan (yani tek harekeli olan) kelimelerde vakıf yaparken son harekelerini sâkin (cezimli) okuruz. Tenvinle biten kelimelerde ise vakıf yaparken üçüncü örnekte olduğu üzere ötreli tenvinlerde (ٌ) ve kesralı tenvinlerde (ٍ) tenvin hazfedilip kelimenin sonu sâkin (cezimli) okunur. Fethalı tenvinlerde (ً) ise dördüncü örnekte görüldüğü üzere tenvin elif harfine dönüştürülür.

İkinci kısımdaki örnekler mankûs isimlerle bitmektedir. Örneklerde görüldüğü üzere mankûs isimlerde vakıf yapılırken kelime ister marife ister nekre olsun, ref ve cer hallerinde yâ harfi kalabilir veya hazfedilebilir. Çoğunlukla marife ise kalması, nekre ise hazfedilmesi tercih edilir. Nasb durumunda ise nekre veya marife de olsa yâ harfi kalır.

Üçüncü kısımdaki örneklerin her biri maksûr isimlerle bitmektedir. Maksûr isimlerin elifi vakf durumunda sabit kalır. Sadece tenvinli ise tenvini hazfedilir.

Dördüncü kısımda bulunan örneklerdeki son kelimeler hâ zamiri ile bitmektedir. Örneklerdeki bu hâ zamiri dammeli, kesralı ve fethalı olarak bulunmaktadır. Vakıf durumunda dammeli ve kesralı ise harekesi hazfedilir.

Beşinci kısımdaki örneklerin son kelimeleri müenneslik tâ'sıyla bitmektedir. Kelimeleri incelediğinde, vakıf yapılırken bazısında bu tâ harfi hâ harfine dönüşmüş; bir diğerinde aynen kalmıştır. Örneğin ilk iki örnekte كَاذِبَة ve الحَيَاة kelimelerinin tâ harfi hâ harfine dönüşmüştür. Bu iki kelime cemi müennes sâlim değildir. كَاذِبَة kelimesinde tâ harfinden önceki harf harekeli; الحَيَاة kelimesinde ise önceki harf eliftir. Bu iki isim gibi olan bütün kelimelerde tâ harfi hâ harfine dönüşür. بِنْت kelimesindeki müenneslik tâ'sı ise hâ harfine dönüşmemiştir. Çünkü öncesindeki harfin harekesi cezimlidir. Aynı şekilde dördünücü örnekte de hâ harfine dönüşmemiştir. Çünkü isimde değil fiilde bulunan bir müenneslik tâ'sıdır. Beşinci örnekte de tâ harfi aynen kalmıştır. Çünkü cemi müennes sâlimdir.

Kurallar:

236) اَلْوَقْفُ قَطْعُ النُّطْقِ عِنْدَ آخِرِ الْكَلِمَةِ.

237) تُتَّبَعُ عِنْدَ الْوَقْفِ الأَحْكَامُ الآتِيَةُ:

ا) إِذَا كَانَ آخِرُ الْكَلِمَةِ سَاكِناً بَقِيَ عَلَى سُكُونِهِ. وَإِنْ كَانَ مُتَحَرِّكاً سُكِّنَ، وَهٰذِهِ هِيَ الْقَاعِدَةُ الْعَامَّةُ فِي الْوَقْفِ.

ب) إِذَا كَانَتِ الْكَلِمَةُ مُنَوَّنَةً حُذِفَ تَنْوِينُهَا فِي الرَّفْعِ وَالجَرِّ، وَقُلِبَ أَلِفاً فِي النَّصْبِ.

ج) يَجُوزُ فِي الْمَنْقُوصِ الْمَرْفُوعِ وَالْمَجْرُورِ إِثْبَاتُ الْيَاءِ وَتَرْكُهَا، سَوَاءٌ أَ كَانَ مَعْرِفَةً أَمْ نَكِرَةً غَيْرَ أَنَّ الْغَالِبَ إِثْبَاتُهَا فِي الْمَعْرِفَةِ وَتَرْكُهَا فِي النَّكِرَةِ، أَمَّا فِي حَالَةِ النَّصْبِ فَيَجِبُ إِثْبَاتُهَا سَوَاءٌ أَ كَانَتْ مَعْرِفَةً أَمْ نَكِرَةً.

د) تَثْبُتُ أَلِفُ الْمَقْصُورِ فِي جَمِيعِ الأَحْوَالِ.

ه) يُحْذَفُ إِشْبَاعُ هَاءِ الضَّمِيرِ إِذَا كَانَتْ مَضْمُومَةً، أَوْ مَكْسُورَةً، أَمَّا الْمَفْتُوحَةُ فَيَبْقَى إِشْبَاعُهَا.

و) تُقْلَبُ تَاءُ التَّأْنِيثِ هَاءً إِذَا كَانَ مَا قَبْلَهَا مُتَحَرِّكاً أَوْ أَلِفاً فِي اسْمٍ لَمْ يَكُنْ جَمْعَ مُؤَنَّثٍ سَالِماً وَلاَ مُلْحَقاً بِهِ.

236- Vakf (durma), kelimenin sonunda (harekeyi) telaffuz etmemektir (sâkin okumaktır.)

237- Vakıf yapılırken aşağıdaki kurallar uygulanır:

a) Kelimenin sonu sâkin ise olduğu şekliyle kalır. Harekeli ise sâkin yapılır. Bu, vakıf yapmadaki genel kuraldır.

b) Kelime tenvinli ise ref ve cer durumunda tenvin hazfedilir. Nasb durumunda tenvin elife kalb edilir (dönüştürülür).

c) Merfû ve mecrûr durumundaki mankûs isimlerde, kelime ister marife ister nekre olsun, yâ harfinin kalması veya atılması uygundur. Ancak çoğunlukla marife ise yâ harfi kalır, nekre ise atılır. Mankûs isim mansûb ise, ister marife ister nekre olsun, yâ harfi kalır.

d) Maksûr isimlerin elifi her durumda sabit kalır.

e) Zamir olan hâ harfinin harekesi dammeli veya kesralı ise hazfedilir; fethalı ise aynı şekilde kalır.

f) Müenneslik tâ'sı cemi müennes sâlim olmayan isimlerde; öncesi harekeli veya elif olursa ـه (hâ) harfine kalb edilir (dönüştürülür).

SORULAR

1- Vakf (durma) ve genel kuralı nedir?

2- Ref, nasb ve cer durumlarında tenvin üzerinde nasıl vakıf yapılır?

3- Mankûs isimlerin yâ harfinde vakıf yapılırken hangi durumlarda hazfi veya kalması câizdir?

4- Maksûr isimlerin sonunda nasıl vakıf yapılır?

5- Zamir olan ـه (he) harfinde nasıl vakıf yapılır?

6- Vakıf yapılırken müenneslik tâ'sı hangi durumlarda ـه (he) harfine kalb edilir?

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki cümleleri vakıf kurallarına göre oku ve kelimelerde yaptığın vakıfların sebeplerini açıkla.

قَالَ الأَحْنَفُ بْنُ قَيس: كَثْرَةُ الضَّحْك تُذْهَبُ الْهَيْبَة وَكَثْرَةُ الْمِزَاح تُذْهَبُ الْمُرُوءَة. وَمَنْ لَزِمَ شَيْئا عُرِفَ بِه.

وَقِيلَ: أَنَّ مِنْ دَلاَئِلِ النُّبلِ الْعَفْو عَنِ الْجَاني. وَالْبَذْل فِي غَيْرِ مُرَاءَاة. وَالصَّبْر عِنْدَ النَّائِبَات. وأَنْ يُرَى الْمَرْء شَاكِرا لاَ شَاكِيا. قَانِعا لاَ سَاخِطا. وَأَنْ يَصْدُرَ فِي أَعْمَالِه عَنْ رَوِيَّة وأَنَاة. يَزِينُه أَدَبُه وَيَسْمُو بِه شَرَفُه. ذَلِكَ هُوَ الْفَتَى. هُوَ ذُخرُ أمته ومَعْقَدُ آمَالِها.

بَلَغَ مِنَ الْفَضْل مداه. وَمِنَ الْمَجْدِ أَقْصَاه.

2- Aşağıdaki kelimeleri birer cümlenin sonunda kullan ve sonlarında vakıf yap.

الْمحَابَاة　المُهَذَّبَات　الفَتَاة　كِتَاباً　المُجِدّة　نَبِيلَة　المَنْشُودَة
غَرَسْتُه　شَجَرَة　الدَّاجِي　ثَوْبها　سَار　العَلاَ　نَائِيا　عَصَا

3- Aşağıdaki şiiri oku ve beyitlerin sonunda yaptığın vakıf şekillerini sebepleriyle açıkla.

طافَ يَبْغَى نَجْوَةً　　مِنْ هَلاَكٍ فَهَلَك
لَيْتَ شعْرِي ضَلَّةً　　أَيُّ شَيْءٍ قَتَلَك؟
أَ مَرِيض لَمْ تَعُدْ؟　　أَمْ عَدُوٌّ خَتَلَك ؟
وَالْمَنَايَا رصدٌ　　لِلفَتى حَيْثُ سَلَك
أَيُّ شَيْءٍ حَسِنٍ　　لِفَتًى لَمْ يَكُ لَك؟
كُلّ شَيْء قَاتِل　　حِينَ تُلْقَى أَجْلَك
إنَّ أَمْرًا فادحًا　　عَنْ جَوَابِي شَغَلك
سَأُعَزِّي النَّفْسَ إذْ　　لم تُجِبْ مَنْ سَألك
لَيْتَ قَلْبِي سَاعَةً　　صبْرَهُ عَنْكَ مَلك؟
لَيْتَ نَفْسِي قُدِّمَتْ　　لِلْمَنَايَا بدَلك ؟

4- Aşağıdaki beyitleri açıkla ve beyitlerin sonunda yapılan vakıf şekillerini sebepleriyle açıkla.

A'râbî'nin kardeşine mersiyesi:

أَخٌ وَأَبٌ بَرٌّ وَأُمٌّ شَفِيقَةٌ تَفَرَّقَ فِي الأَعْبِرَارِ مَا هُوَ جَامِعُهْ

سَلَوْتُ بِهِ عَنْ كُلِّ مَا كَانَ قَبْلَهُ وَأَذْهَلَنِي عَنْ كُلِّ مَنْ هُوَ تَابِعُهْ

Başka bir şiirde:

لاَ يُعْجِبَنَّكَ حُسْنُ الْقَصْرِ تَنْزِلُه فَضِيلَةُ الشَّمْسِ لَيْسَتْ فِي مَنَازِلِها

لَوْ زِيدَتِ الشَّمْسُ فِي أَبْرَاجِهَا مِائَةً مَا زَادَ ذَلِكَ شَيْئًا فِي فَضَائِلِها

5- Aşağıdaki beyitleri açıkla ve beyitlerin sonunda yapılan vakıfları sebepleriyle açıkla.

Ebû Tayyib el-Mütenebbi:

إِذَا الْجُودُ لَمْ يُرْزَقْ خَلاَصًا مِنَ الأَذَى فَلاَ الْحَمْدُ مَكْسُوبًا وَلاَ الْمَالُ بَاقِيا

وَلِلنَّفْسِ أَخْلاَقٌ تَدُلُّ عَلَى الْفَتَى أَ كَانَ سَخَاءً مَا أَتَى أَمْ تَسَاخِيا

İbn Sinâ el-Melik:

وَأَظْمَأُ إِنْ أَبْدَى لِيَ الْمَاءُ مِنَّةً وَلَوْ كَانَ نَهْرُ الْمَجَرَّةِ مَوْرِدا

وَلَوْ كَانَ إِدْرَاكُ الْهُدَى بِتَذَلُّلٍ رَأَيْتَ الْهُدَى أَلاَّ أَمِيلَ إِلَى الْهُدَى

اَلْوَقْفُ

Vakf (Durma)

اَلْقِسْمِ الثَّانِي

İkinci Kısım

اَلْوَقْفُ بِهَاءِ السَّكْتِ

Sekte hâ'sı ile vakıf

Örnekler:

لاَ تُخْلِفْ وَفِهْ.	Sözünden dönme; sözünü yerine getir.	1
اِعْمَلْ وَلاَ تَنِهْ	Çalış; vazgeçme.	
بِالصَّالِحِينَ اقْتَدِهْ / اقْتَدْ.	İyileri örnek al.	
غَامَتِ السَّمَاءُ وَلَمْ تَصْفُهْ / تَصْفْ.	Gökyüzü bulutlandı ve açmadı.	
غَضِبَ وَلاَ أَدْرِي بِمُقْتَضَى مَهْ.	Sinirlendi; ne yapacağımı bilemedim.	2
إِلاَمَ / إِلاَمْ التَّوَانِي إِلَى مَهْ.	Nereye kadar bu ihmalkarlık nereye?	
رَضِيتُ بِنَصِيبِيَهْ / نَصِيبِي.	Nasibime razı oldum.	3
جِئْتُ وَلاَ تَسْأَلْ كَيْفَهْ / كَيْفْ.	Geldim; nasıl olduğunu sorma.	

Analiz:

Birinci kısımdaki örnekler sonu illetli fiillerle bitmektedir. Bu fiillerin son harfleri emir fiil veya cezm eden harflerden dolayı hazfedilmiştir. İlk iki illetli fiilde haziften sonra bir aslî harf kalmıştır. Sonraki iki fiilde ise haziften

sonra birden fazla asli harf kalmıştır. Buradan hareketle ilk iki fiildeki vakfın "hâ-i sekte" dediğimiz sâkin bir hâ getirilerek yapıldığını; sonraki iki fiilde ise hem bu hâ ile vakıf yapılabileceğini hem de sonunu sâkin kılarak vakıf yapılabileceğini anlayabiliriz. Burada hâ ile vakıf yapmak daha çok tercih edilir. Bu türden bütün fiillerde kural budur.

İkinci kısımdaki örneklerin ما el-istifhamiyye ile bittiğini görmektesin. Bu ما harfinin elifi hazfedilmiş, çünkü bir muzâf ile veya bir harfi cerr ile mecrûr olmuştur. Örnekler üzerinde düşünürsen muzâf ile mecrûr olan kelimede yapılacak vakfın sadece hâ ile olduğunu; harf-i cerle mecrûr olan kelimede ise ister hâ ile isterse sâkin kılınarak yapılabildiğini görürsün. Bu durumda da hâ ile yapılması tercih edilir.

Üçüncü kısımdaki örneklerde ise son kelimelerin lâzım mebni olarak harekeli olduğunu görürsün. Bu kelimelerde iki türlü vakıf yapabilirsin. Yâ sekte hâ'sı getirerek ya da teskin (sâkin kılınarak) yapabilirsin. Mazi fiiller dışındaki bu türden bütün kelimelerde vakıf bu şekilde yapılır.

Kural:

238) مِنَ الْمَوَاضِعِ الَّتِي يُوقَفُ فِيهَا بِهَاءِ السَّكْتِ مَا يَأْتِي:

ا) اَلْفِعْلُ الْمَحْذُوفُ الآخِرِ لِجَزْمِ الْمُضَارِعِ أَوْ بِنَاءِ الأَمْرِ، وَالْوَقْفُ بِهَاءِ السَّكْتِ هُنَا وَاجِبٌ إِنْ بَقِيَ مِنَ الْفِعْلِ بَعْدَ الحَذْفِ حَرْفٌ وَاحِدٌ أَصْلِيٌّ، فَإِنْ بَقِيَ حَرْفَانِ أَصْلِيَّانِ أَوْ أَكْثَرَ جَازَ الْوَقْفُ بِهَاءِ السَّكْتِ وَجَازَ التَّسْكِينُ، وَيُسْتَحْسَنُ الأَوَّلُ.

ب) مَا الاسْتِفْهَامِيَّةُ إِذَا حُذِفَتْ أَلِفُهَا لِلْجَرِّ، وَيَكُونُ اجْتِلاَبُ الْهَاءِ لِلوَقْفِ وَاجِباً، إِنْ كَانَتْ "مَا" مَجْرُورَةً بِالْمُضَافِ، أَمَّا الْمَجْرُورَةُ بِالْحَرْفِ فَيَجُوزُ الْوَقْفُ عَلَيْهَا بِهَاءِ السَّكْتِ أَوِ التَّسْكِينِ وَالْمُخْتَارُ الأَوَّلُ.

ح) كُلُّ مُتَحَرِّكٍ بِحَرَكَةِ بِنَاءٍ أَصْلِيَّةٍ إِلاَّ الْفِعْلَ الْمَاضِي، وَهُنَا يَجُوزُ الوَقْفُ بِهَاءِ السَّكْتِ وَالتَّسْكِينِ.

238- Sekte hâ'sı ile vakıf yapılan yerler şunlardır:

a) Cezm eden harflerle veya emir fiil olarak son harfi mahzûf olan fiillerde şayet haziften sonra aslî harflerden sadece bir tanesi kalırsa bu durumda sekte hâ'sı ile vakıf yapılması zorunludur. Fakat haziften sonra iki veya daha fazla aslî harf bulunuyorsa ister sekte hâsı ile isterse teskin ile vakıf yapılabilir. Birincisi daha uygundur.

b) ما el-istifhamiyye, mecrûr olduğunda elifi hazfedilirse,

Muzâf ile mecrûr olmuşsa (yani muzâfun ileyh ise) vakfın sekte hâ'sı ile yapılması zorunludur.

Harf-i cer ile mecrûr olmuşsa ister sekte hâ'sı ile isterse teskin ile vakıf yapılır. Birincisi tercih edilir.

c) Mazi fiiller dışında aslî olarak hareke ile mebni olan isimler sekte hâ'sı veya teskin ile vakıf yapılabilirler.

SORULAR

1- Son harfi hazfedilmiş illetli fiillerin vakıf durumunda hükümleri nedir?

2- Soru harfi olan ما'nın mecrûr olması durumunda vakıf yapılacağı zaman hangi kurallar uygulanır?

3- Lâzım mebni olan harekeli kelimelerde vakıf nasıl yapılır?

4- Sekte hâ'sı hangi vakıf durumlarında zorunlu olarak ve hangi durumlarda cevâzen eklenir?

5- Sekte hâ'sı ile vakıf yapılmasının gerekli olduğu durumlar nelerdir?

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki harflere soru hâ'sı ekleyerek cümle içinde kullan ve bu harfte vakıf yap.

مِنْ إِلَى عَنْ فِي لاَمُ الْجَرّ (لِ)

2- Aşağıdaki fiillerin müzarilerini لَمْ harfi ile yaz ve vakıf yap.

وَقَى وَفَى وَعَى وَشَى وَلِيَ وَهَى

3- Vakıf yapılırken aşağıdaki kelimelerin sonuna sekte hâ'sı eklenebilir mi? Sebepleriyle açıkla.

كِتَابِي قَلَمك أَنْتَ هِيَ ثُمّ

الهَرَمَان أَمْسِ إِيَّاكَ هُوَ الْمُؤْمِنُونَ

4- Aşağıdaki şiiri oku; her beyitin sonunda yapılan vakıf şekillerini sebebiyle birlikte açıkla.

Yahya b. Hâlid el-Bermeki'nin Halife Harun er-Reşid'e yazdığı kasidesinden:

يَا مَنْ يَوَدُّ لِيَ الرَّدَى يَكْفِيكَ مِنِّي مَا بِيَه

يَكْفِيكَ مَا أَبْصَرْتَ مِنْ ذُلِّي وَذُلّ مَكَانِيَه

يَا عَطْفَةَ الْمَلِكِ الرِّضَا عُودِي عَلَيْنَا ثَانِيَه

Ubeydullah b. Kays er-Rukiyyât:

بَكَرَ الْعَوَاذِلُ فِي الصَّبَاحِ يَلُمْنَنِي وَأَلُومُهُنّه

وَيَقُلْنَ شَيْبٌ قَدْ عَلاَكَ وَقَدْ كَبِرْتَ فَقُلْتُ إِنّه[103]

وَلاَ بُدّ مِنْ شَيْبٍ فَدَعْنَ وَلاَ تُطِلْنَ مَلاَمَكُنّه

103 إِنّه: إن "evet" anlamında cevap harfidir.

إِعْرَابُ الْجُمَلِ

Cümlelerin İ'râbı

1) اَلْجُمَلُ الَّتي لَهَا مَحَلٌّ مِنَ الإِعْرَابِ

1- İ'râbdan mahalli olan cümleler

Örnekler:

Çiçeğin kokusu hoş.	اَلزَّهْرَةُ رَائِحَتُهَا ذَكِيَّةٌ.	1
Zanlı: "Ben masumum" dedi.	قَالَ الْمُتَّهَمُ: إِنِّي بَرِيءٌ.	2
Pilot mutlu bir şekilde geldi.	قَدِمَ الطَّيَّارُ وَهُوَ مُسْتَبْشِرٌ.	3
Havası güzel olan yerde kaldık.	أَقَمْنَا حَيْثُ طَابَ الْهَوَاءُ.	4
Zulmedersen pişman olursun.	إِنْ ظَلَمْتَ فَسَوْفَ تَنْدَمُ.	5
Geniş bahçesi olan bir evimiz var.	لَنَا دَارٌ حَدِيقَتُهَا فَسِيحَةٌ.	6
Çocuk oynayarak eğleniyor.	اَلطِّفْلُ يَلْهُو وَيَلْعَبُ.	7

Analiz:

Kitabın önceki bölümlerinde irabdan mahalli olan bir çok cümleler gördük. Bu bölümde irabdan mahalli olan cümleleri özetleyerek irab durumlarını açıklayacağız.

Birinci örnekteki "رَائِحَتُهَا ذَكِيَّةٌ" cümlesi kendinden önceki mübtedanın haberi olan bir cümledir. Bu cümleyi müfred bir öğe olarak (izafet olarak) "اَلزَّهْرَةُ ذَكِيَّةُ الرَّائِحَة" şeklinde cümle içerisinde kullanırsan bu öğe haber olarak merfû olur. Öyleyse bu cümle ref mahallindedir. Bir mübtedanın haberi veya إِنَّ ve benzerlerinin haberi olan bütün cümleler bu şekilde "mahallen merfû" olur.

Şayet bir cümle, كَانَ'nin veya benzerlerinin haberi olursa o zaman "mahallen mansûb" olur.

İkinci örnekteki "إِنِّي بَرِئٌ" cümlesi ise alıntı yapılmış bir beyandır. Öyleyse cümlenin "mef'ûlun bih"idir. Mef'ûlun bih mansûb bir öğedir. Öyleyse bu cümle nasb mahallinde, yani "mahallen mansûb"dur. Mef'ûlun bih olarak kullanılan bütün cümleler bu şekilde "mahallen mansûb" olur. örneğin ظَنَنْتُ مُحَمَّدًا لَا يَكْذِبُ (Muhammed'in **yalan söylemeyeceğini** zannettim.) ifadesindeki "لَا يَكْذِبُ" cümlesi de ظَنَّ fiilinin mef'ûlun bihi olarak "mahallen mansûb"dur.

Üçüncü örnekteki "هُوَ مُسْتَبْشِرٌ" cümlesi, fâil olan "الطَّيَّار" kelimesinin hâl (durum zarfı)dır. Çünkü pilot geldiği esnadaki durumunu açıklamaktadır. Hâl (durum zarfı), mansûb bir isimdir. Öyleyse bu cümle hâl olarak nasb mahallinde, yani "mahallen mansûb"dur. Bütün hâl cümleleri bu şekildedir.

Dördüncü örnekteki "طَابَ الْهَوَاءُ" cümlesi muzâfun ileyhtir. Çünkü kendinden önce bulunan حَيْثُ, cümleye muzâf olan bir zarftır. Öyleyse "طَابَ الْهَوَاءُ" cümlesi bu zarftan sonra geldiğine göre cerr mahallinde yani "mahallen mecrûr"dur. Bu türden bütün cümleler aynı şekildedir.

Beşinci örnekteki "فَسَوْفَ تَنْدَمُ" cümlesi cezm eden bir harfin bulunduğu şart cümlesinin cevap cümlesidir. Başında şartın cevabına gelen ف harfi vardır. Cezm eden bir şart edatının bulunduğu şart cümlesinin cevabı olduğuna göre cezm mahallinde yani "mahallen meczûm"dur. Cezm eden bir edatın bulunduğu şart cümlelerinin ف veya إِذَا harfine birleşmiş bütün cevap cümleleri cezm mahallinde "mahallen meczûm" olur.

Altıncı örnekteki "حَدِيقَتُهَا فَسِيحَةٌ" cümlesi, kendinden önceki müfred isim olan "دَار" kelimesinin sıfatıdır. Bu cümleyi müfrede çevirip "لَنَا دَارٌ فَسِيحَةُ الْحَدِيقَةِ" dersen bu müfred ifade sıfat olarak irabda kendinden önceki kelimeye uyar. Öyleyse cümle olarak da kendinden önceki müfred isme irab bakımından uyar. Sıfat olarak kullanılan bütün cümleler bu şekilde öncesindeki ismin irabına uyar.

Son örnekteki "يَلْعَبُ" cümlesi kendinden önceki haber cümlesine tâbidir. İrab bakımından da öncesindeki cümleye uyar. Bu şekilde başka bir cümleye tabi olan cümleler, irabdan mahalli olan cümlelerdir.

Buraya kadar anlatılanlardan şu çıkarımda bulunabiliriz: Yukarıda bahsettiğimiz türden bütün cümleler irabdan mahalli olan cümlelerdir.

Kural:

239) يَكُونُ لِلْجُمْلَةِ مَحَلٌّ مِنَ الإِعْرَابِ فِي سَبْعَةِ مَوَاضِعَ:

ا) إِذَا كَانَتْ خَبَرًا

ب) إِذَا كَانَتْ مَفْعُولاً بِهِ.

ج) إِذَا كَانَتْ حَالاً.

ح) إِذَا كَانَتْ مُضَافاً إِلَيْهَا.

خ) إِذَا كَانَتْ جَوَاباً لِشَرْطٍ جَازِمٍ مُقْتَرِنَةً بِالْفَاءِ أَوْ إِذَا.

د) إِذَا كَانَتْ تَابِعَةً لِمُفْرَدٍ.

ر) إِذَا كَانَتْ تابِعَةً لِجُمْلَةٍ لَهَا مَحَلٌّ مِنَ الْإِعْرَاب.

239- Cümlenin yedi konumda irabdan mahalli olur:

a) Cümle haber ise.

b) Cümle mef'ûlun bih ise.

c) Cümle hâl ise.

d) Cümle muzâfun ileyh ise.

e) Cümle cezm eden bir şart edatının bulunduğu şart cümlelerinin ف veya إذا harfine birleşmiş cevap cümlesi ise.

f) Cümle müfred bir isme tâbi ise.

g) Cümle, irabdan mahalli olan bir cümleye tâbi ise.

2) اَلْجُمَلُ الَّتي لاَ مَحَلَّ لَهَا مِنَ الإِعْرَابِ

2- İ'râbdan mahalli olmayan cümleler

Örnekler:

Güneş Yerküre'den büyüktür.	اَلشَّمْسُ أَكْبَرُ مِنَ الأَرْضِ.	1
Saygıyı hak eden kişi geldi.	جَاءَ الَّذِي يَسْتَحِقُّ التَّكْرِيمَ.	2
Nefsini terbiye etseydin!	هَلاَّ نَفْسَكَ هَذَّبْتَهَا!	3
Kanaat – Allah başarı versin – zenginliktir.	اَلْقَنَاعَةُ _ وَفَّقَكَ اللهُ – غِنًى.	4
Yemin ederim ki çalışacağım.	وَحَيَاتِكَ لأَجْتَهِدَنَّ.	5
Kişinin aklı olgunlaşınca işleri de olgunlaşır.	إِذَا تَمَّ عَقْلُ الْمَرْءِ تَمَّتْ أُمُورُهُ.	6
Bir kitap satın aldım ve onu okudum.	اِشْتَرَيْتُ كِتَابًا وَقَرَأْتُهُ.	7

Analiz:

Bir önceki derste irabdan mahalli olan cümleleri ve bu cümlelerinde yedi tane olduğunu öğrendin. İşte bu yedi cümle dışındaki diğer cümleler irabdan mahalli olmayan cümlelerdir. Bu cümlelerde yedi tanedir. Şimdi bunları inceleyelim:

Birinci cümle ibtidâiyye (başlangıç) cümlesidir. Sözün başında (sadr-ı kelâm) gelir. Bu türden cümlelere öncesindeki cümleden kesik olarak (yani herhangi bir atıf harfiyle öncesindeki cümleye bağlanmamış cümleler) gelen cümleler de dahildir. Örneğin;

هَطَلَ الْمَطَرُ، عَصَفَتِ الرِّيحُ. (Yağmur yağdı. Rüzgar şiddetle esti.) gibi.

İkinci örnekte ise, sıla cümlesinin irabdan mahalli yoktur.

Üçüncü örnekte kendinden önceki ifadeyi açıklayan tefsir cümlesinin (هَذَّبْتَهَا) irabdan mahalli yoktur. هَذَّبْتَهَا cümlesi kendinden önceki takdiri (varsayılan) bir cümlenin açıklayıcısıdır. "İştiğâl" konusunda da anlatıldığı üzere bu cümle هَلاَّ هَذَّبْتَ نَفْسَكَ هَذَّبْتَهَا takdirindedir.

Dördüncü örnekte cümlenin temel iki öğesinin arasında gelen mu'teriza (parantez) cümlesi vardır. Bu cümle birbirine bağlı iki cümle arasında da gelebilir. Örneğin;

إِنْ تَجْتَهِدْ . وَأَبِيكَ . تَتَقَدَّمْ gibi.

Beşinci örnekte kasem (yemin) cümlesinin cevabı vardır.

Altıncı örnekte cezmetmeyen şart edatının bulunduğu şart cümlesinin cevabı vardır. Aynı şekilde cezmeden şart edatına cevap cümlesi olup başında ف veya إذا bulunmayan cümlelerin de irabdan mahalli yoktur. Örneğin;

مَنْ يَحْتَرِمِ النَّاسَ يَحْتَرِمُوهُ. (Kim insanlara saygı gösterirse insanlar da ona saygı gösterir.)

Yedinci örnekte irabdan mahalli olmayan cümleye tabi olan cümle vardır ve bu cümlelerin de irabdan mahalli yoktur.

Kural:

240) اَلْجُمَلُ الَّتِي لاَ مَحَلَّ لَهَا مِنَ الإِعْرَابِ سَبْعٌ وَهِيَ:

ا) الابْتِدَائِيَّة: وَهِيَ الَّتِي فِي صَدْرِ الْكَلاَمِ أَوْ فِي أَثْنَائِهِ مُنْقَطِعَةً عَمَّا قَبْلَهَا.

ب) صِلَةُ الاِسْمِ الْمَوْصُولِ.

ج) اَلْمُفَسِّرَةُ.

د)الاعْتِرَاضِيَّةُ:وَهِيَ الْمُتَوَسِّطَةُ بَيْنَ أَجْزَاءِ جُمْلَةٍ أَوْ بَيْنَ جُمْلَتَيْنِ مُرْتَبِطَتَيْنِ.

ح) جُمْلَةُ جَوَابِ الْقَسَمِ.

خ) جُمْلَةُ جَوَابِ الشَّرْطِ غَيْرِ الْجَازِمِ مُطْلَقًا، أَوْ جَوَابِ الشَّرْطِ الْجَازِمِ وَهِيَ غَيْرُ مُقْتَرِنَةٍ بِالْفَاءِ أَوْ إِذَا.

ز) اَلتَّابِعَةُ لِجُمْلَةٍ لاَ مَحَلَّ لَهَا مِنَ الإِعْرَابِ.

240- İrabdan mahalli olmayan cümleler yedi tanedir:

a) İbtidâiyye (başlangıç) cümlesi: Bunlar cümleye kendisiyle başlanan cümleler veya öncesindeki cümleden kesik olan cümlelerdir.

b) İsm-i mevsûlun sılası olan cümleler.

c) Tefsir (açıklama) cümleleri.

d) İtiraziyye (parantez) cümleleri: Cümlenin temel öğeleri arasında bulunan veya birbirine bağlı iki cümle arasında bulunan cümlelerdir.

e) Kasem (yemin)'in cevabı olan cümleler.

f) Cezmetmeyen şart edatının bulunduğu şart cümlesinin cevabı olan cümleler ya da cezmeden şart edatına cevap cümlesi olup başında ف veya إذا bulunmayan cümleler.

g) İrabdan mahalli olmayan cümlelere tâbii olan cümleler.

SORULAR

- İrabdan mahalli olan cümleler nelerdir?
- İrabdan mahalli olmayan cümleler nelerdir?
- Şartın cevabı olan cümlenin hangi durumda irabda mahalli vardır? Hangi durumda irabda mahalli yoktur?
- Kendinden önceki cümleye matuf olan cümle hangi durumlarda irabda mahalli vardır; hangi durumlarda yoktur?
- Mu'tariza cümlesi nedir? İrabdaki hükmü nedir?
- Tefsir cümlesi nedir? İrabdaki durumu nedir?
- Haber cümlesi hangi durumlarda ref mahallinde hangi durumlarda nasb mahallinde olur?

Örnek:

كَانَ أَبُو شِرْوَانَ يُمْسِكُ عَنِ الطَّعَامِ وَهُوَ يَشْتَهِيهِ وَيَقُولُ نَتْرُكُ مَا نُحِبُّ لِئَلاَّ نَقَعَ فِيمَا نَكْرَهُ

Sebebi	İrab durumu	Cümle
Ünlü ibtidaiyyedir.	İrabdan mahalli yoktur	كَانَ أَبُو شِرْوَانَ إلخ..
Ünlü كان'nin haberidir.	Mahallen mansûbdur	يُمْسِكُ عَنِ الطَّعَامِ
Ünlü hâl cümlesidir.	Mahallen mansûbdur.	وَهُوَ يَشْتَهِيهِ
Ünlü هو'nin haberidir.	Mahallen merfûdur.	يَشْتَهِيهِ

وَيَقُولُ	Mahallen mansûbdur.	Çünkü يمسك cümlesine atıftır.
تَتْرُكُ	Mahallen mansûbdur.	Çünkü mef'ûlun bihtir.
تُحِبُّ	İrabdan mahalli yoktur.	Çünkü sıla cümlesidir.
تَكْرَهُ	İrabdan mahalli yoktur.	Çünkü sıla cümlesidir.

ALIŞTIRMALAR

1- Aşağıdaki paragrafta irabdan mahalli olan ve olmayan cümleleri sebepleriyle birlikte belirt.

نَالَتْ أَبَا الطَّيِّبِ الْمُتَنَبِّي عِلَّةٌ وَهُوَ بِمِصْرَ فَكَانَ بَعْضُ إِخْوَانِهِ يُكْثِرُ الإِلْمَامَ بِهِ، فَلَمَّا أَبَلَّ قَطَعَهُ، فَكَتَبَ إِلَيْهِ يَقُولُ: وَصَلْتَنِي ـ أَعَزَّكَ اللهُ ـ مُعْتَلاًّ وَقَطَعْتَنِي مُبِلاًّ، فَإِنْ رَأَيْتَ أَلاَّ تُكَدِّرَ الصِّحَّةَ عَلَيَّ، وَتُحَبِّبَ الْعِلَّةَ إِلَيَّ، فَعَلْتَ.

2- Aşağıdaki paragrafta irabdan mahalli olan ve olmayan cümleleri sebepleriyle birlikte belirt.

قَالَ الأَصْمَعِيُّ: سَمِعْتُ أَعْرَابِيًّا يَعِظُ رَجُلاً وَهُوَ يَقُولُ: إِنَّ فُلاَنًا وَإِنْ ضَحِكَ إِلَيْكَ فَإِنَّهُ يَضْحَكُ مِنْكَ وَلَئِنْ أَظْهَرَ الشَّفَقَةَ عَلَيْكَ، إِنَّ عَقَارِبَهُ لَتَسْرِي إِلَيْكَ، فَإِنْ لَمْ تَتَّخِذْهُ عَدُوًّا فِي عَلاَنِيَتِكَ، فَلاَ تَجْعَلْهُ صَدِيقًا فِي سَرِيرَتِكَ.

3- Boşluklara tam cümleler yazarak irabdan mahalli olup olmadıklarını sebepleriyle açıkla.

1) إِنَّ وَالِدَيْكَ ..... رَضِيَا عَنْكَ.

2) أَثْمَرَتِ النَّخْلَةُ الَّتِي .....

3) كَادَ الشِّتَاءُ .....

4) سَمِعْتُ خَطِيبًا .....

5) وَحَقِّكَ .....

6) مَتَى يَنْقَضِ الشِّتَاءُ .....

7) لَعَلَّ الْفَوْزَ .....

8) لَمَّا هَمَى الْغَيْثُ .....

9) هَذَا يَوْمٌ .....

10) هَذِهِ ..... دَارِي.

11) اَلنِّيلُ يَنْقُصُ .....

12) طَلَعَتِ الشَّمْسُ .....

4- Aşağıdaki cümleleri, irabdan mahalli olacak şekilde, başka cümlelere ekle ve mahalli irablarını belirt.

1) اِعْمَلْ بِنَصِيحَتِهِ.
2) يَنْفَعُ صَاحِبَهُ.
3) تَعْرِيدُهُ جَمِيلٌ.
4) نَمَا بِهِ الزَّرْعُ.
5) وَالسَّمَاءُ مُمْطِرَةٌ.
6) إِنَّهُ آسِفٌ عَلَى مَا كَانَ مِنْهُ.
7) لَيَنْهَضَنَّ الْوَطَنَ.
8) تَجْمَلُ الْمَنَاظِرَ.

5- Aşağıdaki cümleleri, irabdan mahalli olmayacak şekilde, başka cümlelere ekle ve irabdan mahalli olmamasının sebebini açıkla.

1) أَخْصَبَتِ الأَرْضُ.
2) ضَاعَتْ سَاعَتُهُ.
3) صَنَعْتُهُ.
4) أَدَامَ اللهُ عِزَّكَ.
5) إِنَّ الظَّالِمَ لَنَادِمٌ.
6) فَلَنْ تَنَالَ مَحَبَّتِي.
7) رَحِمَهُ اللهُ.
8) اِشْتَدَّ الْبَرْدُ.

6- **a)** İrabdan mahalli olan cümlelerin her birine birer örnek yaz.

b) İrabdan mahalli olmayan cümlelerin her birine örnek yaz.

7- **a)** Bir cümlenin farklı konumlarda mahallen mansûb olacağı beş örnek yaz.

b) Bir cümlenin farklı konumlarda mahallen merfû olacağı dört örnek yaz.

c) Bir cümlenin farklı konumlarda mahallen mecrûr olacağı üç örnek yaz.

d) Bir cümlenin farklı konumlarda mahallen meczum olacağı üç örnek yaz.

8- **a)** Her birinde şart cümlesinin cevabı olan ve irabdan mahalli olan iki örnek yaz; bu cümlelerin mahalli i'râbını ve sebebini açıkla.

b) Her birinde şart cümlesinin cevabı olan ve irabdan mahalli olmayan iki örnek yaz.

9- İ'râb çalışması:

a) Örnek:

إِذَا جَادَ الْمَرْءُ سَادَ.	
ظرف للزمن المستقبل خافض لشرطه منصوب بجوابه. Gelecek zaman zarfıdır ve şart ifade eder. Cevabıyla mansûbdur.	إِذَا
فعل ماضي مبني على الفتح لا محل لها من الأعراب. Mazi fiildir, fetha üzere mebnidir. İrabdan mahalli yoktur.	جَادَ
فاعل مرفوع بالضمة الظاهرة والجملة في محل جر بإضافة "إذا" إليها. Fâildir, damme ile merfûdur. Cümle mahallen mecrûrdur, çünkü إذا kelimesine muzâftır.	الْمَرْءُ
فعل ماض مبنى على الفتح والفاعل ضمير مستتر جوازا تقديره "هو" والجملة لا محل لها من الإعراب جواب الشرط. Mazi fiildir, fetha üzere mebnidir. Fâili cevâzen müstetirdir. Takdiri هو'dir. Cümle şartın cevabıdır, irabdan mahalli yoktur.	سَادَ

b) Aşağıdaki cümlelerin i'râbını yap.

1) اَلنَّشَاطُ يُورِثُ الْغِنَى.

2) سَمِعْتُ الْعُصْفُورَ يُغَرِّدُ.

3) إِنْ تَقْنَعْ تَسْعَدْ.

4) هَذَا زَمَنٌ يُفِيضُ النِّيلُ.

5) عَادَ الَّذِينَ سَافَرُوا أَمْسِ.

6) مَنْ اسْتَعَانَ بِكَ فَأَعِنْهُ.

7) فِي التَّأَنِّي_أَدَامَكَ اللهُ_ السَّلَامَةُ.

8) إِنْ عَمَلاً عَمِلْتَهُ فَأَتْقِنْهُ.

10-Aşağıdaki beyitleri açıkla; irabdan mahalli olan ve olmayan cümleleri sebepleriyle açıkla.

Kardeşi tarafından oğlu öldürülen bir bedevi:

أَقُولُ لِلنَّفْسِ تَأْسَاءً وَتَعْزِيَةً ... إِحْدَى يَدَيَّ أَصَابَتْنِي وَلَمْ تُرِدِ

كِلاَهُمَا خَلَفٌ مِنْ فَقْدِ صَاحِبِهِ ... هَذَا أَخِي حِينَ أَدْعُوهُ وَذَا وَلَدِي

GENEL ALIŞTIRMALAR

1- إِلَّا istisna edatının bulunduğu ve birincisinde müstesnanın nasbının zorunlu olduğu; ikincisinde müstesnanın mansûb yada müstesna minh'e tâbi olduğu; üçüncüsünde müstesnanın cümledeki durumuna göre irab aldığı üç cümle kur.

2- Hâl cümlesinin sâhibu'l-hâlle ilişkisini ifade eden bağlaç nedir? Bütün hâl çeşitlerini kullanarak birer örnek ver.

3- Ölçü, alan ve ağırlık ifade eden temyizlere birer örnek ver ve bu üç durumdaki temyizin kurallarını açıkla.

4- Melfûz ve melhûz mümeyyez ne demektir? Bu türden temyizlerin kurallarını birer örnekle açıkla.

5- Hakiki sıfat ile sebebi sıfatarasındaki farklar nelerdir? Hangi yönlerden mevsufla uyum gösterirler? Örneklerle açıkla.

6- Aşağıdaki cümlelerde geçen merfû zamirleri نَفْس ve عَيْن kelimeleriyle te'kid et ve sebebini açıkla.

1) أَصْغَيْتُ إِلَى الْقَوْمِ حِينَ تَكَلَّمُوا.

2) اَلْبَنَاتُ يُنَافِسْنَ الْبَنِينَ فِي الدُّرُوسِ، وَكَثِيرًا مَا يَكُونُ السَّبَقُ لَهُنَّ.

7- مُسَافِر kelimesini şibh-i muzâf, nekre-i gayri maksûde ve nekre-i maksûde olacak şekilde münâdâ yap ve üç durumda harekele.

8- مَا ile olumsuz olan ve إِلَّا bulunan birer isim ve fiil cümlesi yazarak إِلَّا'dan sonraki ismin irabını belirt.

9- Nâib-i fâilin zarf, mastar ve carr- mecrûr olarak kullanımına birer örnek ver; nâib-i fâil olan zarfları ve mastarları açıkla ve birer örnek ver.

10-Aşağıdaki cümlelerde geçen fiilleri meçhûl yap ve harekele.

1) اِسْتَبَقْنَا الْخَيْرَاتِ.

2) رَغِبَ الطُّلَّابُ عَنِ الْكَسَلِ وَآثَرُوا الْعَمَلَ.

3) إِذَا قُمْتَ بِالْوَاجِبِ وَلَمْ تَنِ فِيهِ فُزْتَ بِمَا تَرْجُوهُ وَتَبْتَغِيهِ.

11-جَفَا fiili hangi sülâsi babdandır? Mastarı olan جَفَاء ve جَفْوَة kelimelerinden hangisinde i'lâl vardır? Bu i'lâl ve sebebi nedir?

12-Mübtedanın cemi müzekker ism-i mevsûl olduğu, sılasının da cemi vavına bitişmiş nakıs bir müzari fiil olduğu bir cümle kur. Fiildeki i'lâli ve sebebini açıkla.

13-Birinci ve ikinci cümlelerde geçen مشيط kelimelerini hangi türden bir türemiş isim olduğunu belirt; İ'lâl bulunan kelimeyi belirterek bu i'lâlin sebebini açıkla.

1) مَشَطَ الشَّعْرَ يَمْشُطُهُ فَالشَّعْرُ مَشِيطٌ.

2) شَاطَ الطَّعَامُ يَشِيطُ أَيْ نَضِجَ حَتَّى احْتَرَقَ فَهُوَ مَشِيطٌ فِي قِدْرِهِ.

14-Birinci cümledeki fiili مِفْعَال vezninde; ikinci cümledeki fiili de مِفْعَلَة vezninde türet. İ'lâl bulunan kelimeyi açıkla.

1) رَفَتَ الرَّجُلُ الشَّيْءَ يَرْفُتُهُ إِذَا كَسَرَهُ وَدَقَّهُ.

2) رَفَا الرَّجُلُ الثَّوْبَ يَرْفُوهُ إِذَا أَصْلَحَهُ.

15-Fiili müzâri ve yâ'lı mu'tel olan, aynı zamanda cemi müzekker gâib ve te'kid nûnuna bitişmiş olacak şekilde bir cümle kur; fiilin mahzûf harflerini ve bu hazfin sebebini açıkla.

16-Bir isimle başlayıp ardından bir şart cümlesi ve بِئْسَ ile başlayan bir cevap cümlesi olacak şekilde bür cümle kur. Sonra بِئْسَ'nin fâiliyle ilgili şartları söyle ve mahsûs bi'z-zemm olan kelimeyi açıkla.

17-Aşağıdaki cümlede geçen عَلِيٌّ kelimesi hangi şekillerde irablanabilir? Ayrıca نَادِمٌ kelimesine takaddüm ederse (önce gelirse) nasıl irab alır?

أَ نَادِمٌ عَلِيٌّ؟

18-Mazi ecvef fiillerle nakıs fiillerin elif harflerinin vâv ya da yâ harfinden dönüştüğünü aşağıdaki seçeneklerden hangisi kanıtlar?

a) Sülasi mazi fiillerin orta harfi sâkin olmaz.

b) Mazi fiillerin ilk harfleri her zaman fethalıdır.

c) Son harfi elif olan fiillerin orta harfi her zaman fethalıdır.

d) Mazi fiil fetha üzere mebnidir.

19- مَا harfinin kullanıldığı farklı anlamları birer örnekle açıkla.

20-مَالَ ve نَسِيَ fiillerini مَا أَفْعَلَهُ kalıbıyla taaccüp yap.

Bu iki fiilin taaccüp şartlarını taşıyıp taşımadığını açıkla.

مَالَ fiilindeki i'lâlın kalkma sebebini ve نَسِيَ fiilinde meydana gelen i'lâlin sebebini açıkla.

21-Fiili lâzım olan üç tane fiil cümlesi kur. Her cümlede eylemin yapılış şeklini ifade eden mef'ûlu mutlak kullan. Daha sonra fiilleri meçhûl yap ve nâib-i fâilleri açıkla.

22-Müfred müennes hâl bulunan bir cümle kur. Sonra müfred hâli isim cümlesine dönüştür ve sâhibu'l-hâli belirt.

23-لَوْلَا ile başlayan bir cümle kur ve sonrasında gelen cümlenin türünü belirt. Şart ve cevap cümlelerini belirle.

24-Aşağıdaki örneklerden hareketle بِ harf-i cerrinin zâid olmasıyla ilgili kuralları belirle.

1) أَفْرَحُ بِالْكَذِبِ.

2) لَيْسَ الْمُسْتَشِيرُ بِنَادِمٍ.

3) كَفَى بِالزَّمَنِ وَاعِظًا.

4) مَا الْمَالُ بِخَالِدٍ.

5) هَلِ السُّرُورُ بِدَائِمٍ؟

25-Carr-mecrûr ve ya zarf'ın müteallikî ne zaman merfû, ne zaman mansûb ve ne zaman mecrûr olur? Birer örnekle açıkla.

26-Aşağıdaki cümlelerde geçen هُوَ zamirlerinin irablarını belirt.

1) هُوَ الْحَظُّ يَرْفَعُ وَيَضَعُ.

2) عَلِيٌّ قَامَ هُوَ وَأَخُوهُ.

3) مَا غَابَ إِلَّا هُوَ.

27-مَتَى ve كَيْفَ kelimelerinin birer isim ve fiil cümlesinde kullan; sonra bu kelimelerin cümlelerdeki irabını açıkla.

28-Mübtedanın müevvel mastar olduğu bir isim cümlesi kur. Sonra bu cümlenin başına لَيْسَ gibi amel eden مَا harfini getir ve olumsuzluğu إِلاَّ ile boz. Her iki cümledeki haberin irabını belirt.

29-Mazi mukarebe fiillerinden biriyle başlayan bir hâl cümlesinin bulunduğu bir cümle kur ve hal cümlesinin irabını yap.

30-Aşağıdaki örneklerden harketle lâmu'l-ibtidâ'nın kullanımıyla ilgili çıkarımlarda bulun ve kullanılmasının zorunlu olduğu durumarı açıkla.

1) إِنَّ الْمَدِينَةَ لَمُزْدَحِمَةٌ بِالسُّكَّانِ.

2) إِنْ هِشَامٌ لَمُجْتَهِدٌ.

3) لَقَلِيلٌ مُسْتَمِرٌّ خَيْرٌ مِنْ كَثِيرٍ سَرِيعِ الزَّوَالِ.

4) إِنَّ فِي الإِيجَازِ لَبَلاَغَةً.

31-مَا harfi ikinci cümlede neden إِنَّ'den ayrı yazılmıştır ve birinci cümleye etkisi nedir?

1) إِنَّمَا الأَدَبُ زِينَةٌ.

2) إِنَّ مَا تَقُولُهُ حَقٌّ.

32- Üç tane zâid harf söyle ve cümle içinde kullan.

33-Birinde fetha üzere ve diğerinde damme üzere mebni bir nekrenin bulunduğu iki cümle kur.

34-Aşağıdaki cümlelerde geçen هَذِهِ kelimesinin mahalli irabını sebebiyle birlikte açıkla.

1) هَذِهِ الزَّهْرَةُ نَاضِرَةٌ.

2) سَبَقَتْ هَذِهِ الطَّيَّارَةُ غَيْرَهَا.

3) رَأَيْتُ الْهِرَّةَ هَذِهِ تَتَسَلَّقُ الْحَائِطَ.

4) قَابَلْتُكَ هَذِهِ الْمُقَابَلَةَ لأَنَّكَ تَسْتَحِقُّهَا.

35-كُلّ kelimesini üç cümlede kullan. Birinci cümlede zarf olarak mansûb; ikinci cümlede mef'ûlu mutlakın nâibi olarak mansûb; üçüncü cümlede ise te'kid olsun.

36-إِلاَّ ile yapılan bir istisna cümlesi kur. Cümledeki müstesna, nasbı zorunlu olarak, mütekellim yâsına muzâf olmuş cemi müzekker sâlim bir isim olsun.

37-بَعْض kelimesini üç ayrı cümlede kullan. Birincisinde zarf olarak mansûb; ikincisinde mef'ulun mutlakın nâibi; üçüncüsünde bedel olsun.

38-Aşağıdaki cümlede حيث kelimesine muzâf olan cümlenin iki temel öğesi hangileridir?

زُرْتُكَ حَيْثُ أَنَّ الْمَطَرَ هَاطِلٌ.

39-Aşağıdaki cümlede geçen gâib zamirlerin irabını sebebiyle birlikte açıkla.

اَلصَّدِيقَ أَكْرَمْتُهُ إِكْرَامًا لاَ أُكْرِمُهُ إِنْسَانًا غَيْرَهُ.

40-Aşağıdaki ifadenin üç cümle içerdiğini söyleseler bunu nasıl açıklarsın ve bu cümlelerin irabını nasıl yaparsın?

إِذَا أَبُوكَ تَكَلَّمَ فَأَنْصِتْ.

41-مَنْ kelimesinin kullanılabileceği bütün anlamları birer örnekle belirt; her örnekte geçen مَنْ kelimesinin irabını açıkla.

42-قَصَا fiilini فَعِيل vezninde çekimle; bu veznin ifade ettiği müştak isim türünü açıkla; türettiğin kelimeyi iki farklı cümlede kullan. Birincisinde ma'mûlü mansûb; ikincisinde merfû olsun.

43-Vâv harfinin elife dönüştüğü bir fiil ve isim;

Yâ harfinin elife dönüştüğü bir fiil ve isim;

Vâv harfinin yâ harfine dönşütüğü bir mastar, ism-i fâil, ism-i mef'ûl ve sıfat-ı müşebbehe örnekleri yaz.

44-أَنْ harfinin gelebileceği manaları örneklerle açıkla.

45-اِسْتَقَامَ fiiliyle ilgili neler söylersin? Bu fiilin ism-i fâilini, ism-i mef'ûlünü ve mastarını yazarak i'lâl durumlarını açıkla.

46- Haberi lâzım ve ecvef bir fiil olan bir isim cümlesi yaz. Sonra fiili ism-i mef'ul olarak yaz ve i'lâl durumlarını açıkla. Sonra da ma'mûlünün irabını yap.

47-Aşağıdaki cümleyi harekele ve cümledeki müştak isimleri, türlerini ve amel etme durumlarını açıkla.

أَ نَاصِر الْحَاكِم الْمَهْضُوم حَقَّه؟

48-Vâv harfinin gelebileceği manaları örneklerle açıkla.

49-Öncesinde zâid bir elif bulunan hemze çeşitlerini birer örnekle açıkla ve i'lâl durumlarını belirterek hepsini tesniye yap.

50-Aşağıdaki isimlerin sonlarında bulunan te harfinin birinde açık birinde kapalı olma sebebi nedir; bu isimlerin vezinlerini ve hangi türemiş isim türünden olduklarını yaz.

"اَلْمِصْلَاتُ" الرَّجُلُ الْمَاضِي فِي الْأُمُورِ. (صَلُتَ)

"اَلْمِصْلَاةُ" الشَّرَكُ يُنْصَبُ لِلطَّيْرِ (صَلَى / يَصْلَى) إِذَا خَاتَلَ وَخَدَعَ.

51-إِنْ harfinin gelebileceği manaları örneklerle açıkla.

52- "مَدِينَة" kelimesi "şehir" ve "borçlu" anlamlarına gelmektedir. Bu iki anlama göre fiillerini ve hangi türemiş isim türünden olduklarını yaz.

53-Aşağıdaki fiilleri tekid nûn'uyla bereber ikil elifi, muhataba yâ'sı ve nûn-i nisve'ye isnad et ve harekele.

يَفُوزُ . يَقْوَى . يَعْلُو . يَهْدِي

54-Fethalı lam harfinin kullanıldığı yerleri birer örnekle açıkla.

55- "مَهَانَة" kelimesi مَهُنَ fiilinden "hakir olmak" anlamına; هَانَ fiilinden de "zelil olmak" anlamında kullanılır. Her iki fiile göre vezni ve türemiş camid olma bakımından durumu nedir?

56-Aşağıdaki cümlelerde geçen mebni ve mu'reb müzari fiilleri ve irablarını açıkla.

1) لَا تُهْمِلُنَّ وَاجِبَكُمْ.

2) لَا تَحْمَدَنَّ امْرَأً حَتَّى تُجَرِّبَهُ.

3) لَتَفُوزَنَّ إِذَا اجْتَهَدْتِ.

4) الْأُمَّهَاتُ يُرَبِّينَ الْأَوْلَادَ.

57-Aşağıdaki cümleyi müfred müennes, tesniye ve cemi türleriyle yeniden yaz.

إِنَّ الْفَتَى الَّذِي يُتْقِنُ عَمَلَهُ، وَيَوَدُّ أَنْ يَسْمُوَ بِاجْتِهَادِهِ، يَحْيَا سَعِيدًا.

58-لَا harfinin kullanıldığı manaları birer örnekle açıkla.

59-Aşağıda tanımlanan kelimelerin vezinleri ve müzari fiilleri nedir?

مَرِيم kelimesi رَامَ fiilinden ism-i mef'ûldür. Anlamı "terk etmek"tir.

مَرْوم kelimesi رَامَ fiilinden ism-i mef'ûldür. Anlamı "istemek"tir.

60-قَبْل ve بَعْد zarfları hangi durumlarda mebni ve mu'reb olur? Örneklerle açıkla.

61-İki kısmı da mebni olan mürekkeb (birleşik) isimler nelerdir? Örneklerle açıklayarak bu durumdan müstesna olan isimleri de belirt.

62-Üç harfle artırılmış sülasi mezid bir fiilin ism-i mef'ûlünü yaz. Sonra bu kelimeyi cümle içerisinde sebebi sıfat olarak kullan ve ma'mulünün irabını yap. Ayrıca ma'mulünün öne geçmesi durumunda irabını nasıl yaparsın?

63-فَ harfinin kullanıldığı manaları birer örnekle açıkla.

64-Aşağıda فَعِيل veznindeki kelimeler neden sıfat-ı müşebbehe olamaz? Bu durumda nasıl isimlenirilirler?

رَاحِم . رَحِيم، عَالِم . عَلِيم، نَاصِر . نَصِير

65-Ceza cümlesine فَ ve ثُمَّ ile müzari bir fiilin atıf yapıldığı şart cümleleri kur ve bu fiillerin sebebiyle birlikte irablarını belirt.

66-Şart ve ceza cümlesinin arasında bulunacak şekilde vav ve ثُمَّ ile atıf yapılmış bir şart cümlesi yaz. Her iki durumdaki mümkün olan irab durumlarını belirt.

67-Birincisinde şart cümlesi, ikincisinide cevap cümlesi hazfedimişi iki şart cümlesi yaz. Bu hazfin vâcib ve câiz olma durumlarını açıkla.

68-Aşağıdaki cümleyi yeminin cevabı, cezm eden bir şartın cevabı ve cezmetmeyen bir şartın cevabı olarak üç şekilde düzenle. İrabdan mahalli olan ve olmayan durumlarını belirt.

69- Şartın cevabı isim cümlesi olan bir şart cümlesi kur. Sonra şartın başına bir yemin cümlesi koy; bir kere de sonrasına yemin cümlesi koy.

70- لَوْ ile başlayan ve nâib-i fâil bulunan bir cümle kur ve aşağıdaki soruları cevapla.

a) لَوْ hangi tür edatlardandır?

b) Nâib-i fâilin âmili olan fiil nedir?

c) لَوْ harfinin cevabına lâm harfinin bitişip bitişmeme sebebi nedir?

71-Aşağıdaki örneklerde geçen أَيّ kelimesinin irablarını belirt.

1) أَيّ سَاعَة تَحْضُرْ تَجِدني.

2) أَيّ قَوْل تَقُلْ تُحَاسب عَلَيْه.

3) أَيّ رَجُل يَحْتَرِم النَّاسَ يَحْتَرِمُوهُ.

4) أَيّ كِتَاب تَقْرَأْ تَسْتَفِدْ.

5) أَيّ طَالب يَجْتَهِد تَنْجَحْ.

6) أَيّ جِهَة تُسَافِرْ تَلْقَ إِخْوَانًا.

72-Aşağıdaki müzari fiillerden hangisinin talebin cevabı olarak cezm edilmesi uygundur; hangisinin uygun değildir? Sebebiyle açıkla.

1) لاَ تَشْتَدّ فِي مَوْضِع اللِّين.

2) سَاعِد أَخَاكَ لاَ يُسَاعِدكَ.

3) أَيْنَ الْجَرِيحُ نُسْعِفْهُ؟

73- Sarih bir kasem ifadesiyle başlayan ve ardından bir şart cümlesinin bulunduğu bir cümle kurup aşağıda istenen öğeleri belirt.

a) Kasemim irabı

b) şartın cevabı

c) Kasemin cevabı

74-Aşağıdaki cümlelerde geçen أي kelimelerinin anlamlarını ve irablarını açıkla.

1) أَيَّ الْكُتُبِ قَرَأْتَ.

2) أَيَّ عَمَلٍ تَعْمَلْ تُجْزَ بِهِ.

3) يُعْجِبُنِي أَيُّ هُوَ قَائِمٌ بِوَاجِبِهِ.

75-Aşağıdaki kelimeleri cümle içerisinde kullan ve türemiş isim olarak türünü belirt.

مِذْرَى دُنْيَا مَجْمَع عَدُوّ مَغِيظ صَدْيَا مِعْوَان مَقِيل

76-Aşağıdaki müştak isimlerin türünü ve kökünü belirt. Bu şekilde yazılış sebeplerini açıkla.

مَسْوَد هَيِّن مَبِيع مِبْرَاة مُصْطَاف

77-Aşağıdaki kelimelerin müzari fiillerini belirt ve varsa i'lâl durumlarını açıkla.

مَعَاد مَوْعِد مَثَار مُثَار

78-"العُلْوَ" kelimesinden elif-lâmlı ism-i tafdil türet. Türettiğin ism-i tafdili bütün muhatap merfu zamirlere haber yap.

79-Aşağıdaki fiillerin mastarlarını yaz ve cümle içerisinde kullan.

مَالَ رَابَ خَافَ نَوَى

80-Aşağıdaki fiillerin ism-i fâil, ism-i mef'ûl ve ism-i mekanlarını yaz, harekele ve varsa i'lâl durumlarını açıkla.

يَزُورُ يَوَدُّ يُعْلَى يَخْتَارُ يَقِي

81-لَوْ ve لَوْلَا'nın anlam yönünden farkını açıkla; bu edatların cevap cümlesine lam harfinin birleşmesi bakımından hükümleri nelerdir?

82-Aşağıdaki kelimeleri cemi müennes sâlim yap. son iki kelimenin orta harfinde zorunlu ve uygun olan hareke durumlarını belirt.

مِبْرَاة بَيْدَاء شَكْوَى فَلَاة صَخْرَة حُجْرَة

83-Aşağıdaki cümlelerin fiilleriyle مَا أَفْعَلَ kipinde taaccüb yap; taaccüb fiillindeki müstetir zamirin türünü açıkla.

هَمَى الْغَيْث اِخْضَرَّت الأَرْض لاَ يَصْدَأُ الذَّهَب هُزِمَ الْعَدُوّ

84-Aşağıdaki harflerin her birini cümle içinde kullanarak örnekle.

لام الابتداء (لَ) لام القسم (لَ) لام الأمر (لِ) لام الجحود (لِ)

85-Aşağıdaki kelimelerin cemi teksirlerini ve vezinlerini yaz; kelimeleri harekele.

سَجِيّ وَضِيع أَذْكَن صَائِم مَاشٍ

86-Aşağıdaki cümlenin işaret ismini tesniye ve cemi bütün kiplerde kullan ve cümlenin fiilini harekele.

ذَلِكَ الْفَتَى الأَسْمَرُ يَعْنَى بِأَدَبِهِ وَيَسْمُو بِكَرَمِهِ.

87-Aşağıdaki cümlede geçen işaret isminin diğer müfred, tesniye ve cemi kiplerini yazarak cümleyi yeniden kur.

أَنْتَ تَرْنُو إِلَى تِلْكَ الْحَدِيقَةِ كَأَنَّكَ تَهْوَى أَنْ تَكُونَ لَك.

88-Aşağıdaki rakamları harfle yaz ve birinci sayı için müzekker; diğer sayılar için müennes bir temyiz belirleyerek harekele.

عِنْدِي ٧ ..... و٤١ ..... و٣٤ .....

89-Aşağıdaki cümlelerde geçen كَمْ kelimesinin irablarını belirt.

1) كَمْ إِصَابَةً أَصَبْتَ؟

2) كَمْ قِنْطَارَ قُطْنٍ بِعْتَ؟

3) كَمْ مَنْزِلاً هَدَمَهُ الزِّلْزَالُ؟

4) كَمْ يَوْمًا اسْتَمَرَّ الْفَيَضَانُ؟

5) كَمْ مُسَافِرًا عَادَ؟

6) بِكَمْ بِعْتَ فَرَسَكَ؟

90-Ref, nasb, cer ve cezm mahallinde cümleleri içeren dört ifade yaz.

91-Cümle olacak şekilde haber, mef'ûlun bih, hâl ve sıfata örnekler ver ve bu cümlelerin mahalli irablarını belirt.

92-İllet harfî bulunan kelimeler tasğir yapılırken uğaradıkları i'lâl bozulur ve illet harfî aslına döner. Fakat tasğir yapılırken i'lâle uğrayan kelimeler de vardır.

Birinci durum için örnek kelimeler yaz ve i'lâlin bozulma sebeplerini açıkla.

Sonra ikinci durum için örnek kelimeler yaz ve i'lâlin sebebini açıkla.

93-ilgi ismi yapılırken elif ve yâ harfinin vâv'a döndüğü bütün durumları açıklayarak her biri için bir örnek ver.

94-Mansûb bir ismin âmilinin hazfedildiği bütün durumları örnek vererek açıkla.

95- İlkinde âmili zikredilmiş, ikincisinde hazfi zorunlu ve üçüncüsünde istisna edatından sonra olacak şekilde إِيَّاكَ kelimesini üç cümle içerisinde kullan.

96-İhtisâs olarak mansûb olan bir isim mef'ûlun bih'e örnektir. Fakat aralarında bazı farklar vardır. Bu farklar nelerdir, örnekler vererek açıkla.

97-Aşağıdaki beyitte geçen iştiğâli belirt; meşğûlun anh'ın merfû ya da mansûb olma hükümlerini açıkla.

لاَ تَجْزَعِي إِنْ مُنْفِسًا أَهْلَكْتُهُ وَإِذَا هَلَكْتُ فَعِنْدَ ذَلِكَ فَاجْزَعِي.

98-Heyecan ifade eden isimler zâid bir elif ile bitebilir. Bunun hangi durumlarda olduğunu örnek vererek açıkla.

99-Vakıf yapılırken zorunlu ve câiz olarak sekte hâ'sı ile biten isimleri örneklerle açıkla.

100- Aşağıdaki paragrafta geçen kelimeleri harekele.

كان لقدوم أوّل طيار مصريّ عَلَى طيارته من ألمانيا هَزّة وسُرور ونَشْوة ظَفَر وَلاَ عَجب فإنّ مصر لَمْ تَعْهَد في أبنائها تلك القوة التي تَكبح جِماح الجو باسمة، وتَمْتَطى ظهر العواصف ساخرة، فكنت تسمع يوم قدومه صيْحات الابتهاج، وهُتاف الإكبار! إنّ العمل جليل، وأجلّ منه أثره؛ لأنه ألهب في صدور شَبابنا حَمِيّة كانت خامدة، وفتح لهم نوافذ من الأمل كانت موصدة، وأيقظهم إلى ما فيهم من شجاعة وعزيمة ومواهب، وسَنَرى بعد قليل سماء مصر الصافية مملوءة بالنسُور المصرية الغالية.

Şiir Şerhi ve İ'râb Örnekler

1- إِذَا لَمْ تَكُنْ نَفْسُ النَّسِيبِ كَأَصْلِهِ فَمَاذَا الَّذِي تُغْنَى كِرَامُ المَنَاصِبِ.

Şerhi:

إذا لم تكنْ نفسُ الرجُلِ الشريفِ مُشَابِهَةً لأصلِه في الشرَفِ وَالْكَرَمِ، لَمْ يَنْفَعْه انْتِسَابُه إلى أصلٍ كَرِيمٍ وَمَحْتِدٍ شريفٍ.

(Asil bir sülaleden gelen kişi, şayet karakterinde o asaleti yansıtamıyorsa öyle bir aile mensup olması ona hiçbir değer katmaz.)

İ'râbı:

إِذَا لَمْ تَكُنْ نَفْسُ النَّسِيبِ كَأَصْلِهِ فَمَاذَا الَّذِي تُغْنَى كِرَامُ المَنَاصِبِ	
إِذَا	ظرف يفيد الشرط Şart ifade eden zarftır.
لَمْ تَكُنْ	جازم ومجزوم Cezm eden harf ve meczûm fiil.
نَفْسُ النَّسِيبِ	اسم "تكن" ومضاف إليه تكن fiilinin ismidir, muzâfun ileyhtir.
كَأَصْلِهِ	متعلّق الجارّ والمجرور خبر "تكن" والضمير مضاف إليه.وجملة الشرط في محل جر بإضافة "إذا". Câr- mecrûrun müteallikî تكن fiilinin haberidir. Muzâfun ileyhtir. Şart cümlesi إذا'nın muzâfun ileyhi olarak mahallen mecrûrdur.
فَمَاذَا الَّذِي	الفاء في جواب الشرط، و"ماذا" مبتدأ، والموصول خبر Fâ harfi, şartın cevabına bitişen harftir. ماذا mübtedadır, mevsûl de haberdir.
تُغْنَى كِرَامُ المَنَاصِبِ	فعل وفاعل ومضاف إليه والجملة صلة وجملة المبتدأ والخبر جواب الشرط Fiil, fâil ve muzâfun ileyh. Cümle sıla cümlesidir. Mübteda ve haberden oluşan cümle şartın cevabıdır.

2- آلَةُ الْعَيْشِ صِحَّةٌ وَشَبَابٌ فَإِذَا وَلَّيا عَنِ الْمَرْءِ وَلَّى

Şerhi:

لاَ يَحْيَا الإنسانُ حياةً سعيدة إلاّ بصحة جسمه وشبابه، فَهُمَا كَالآلَةِ لِلحياةِ فَإذا فَقَدَهما فَقَدَ سَعادتَها.

(İnsan sağlıklı ve genç iken mutlu bir hayat yaşayabilir. Sağlık ve gençlik hayatın iki temel anahtarıdır. Bunlar kaybedilirse mutluluk da kaybedilir.)

İ'râbı:

آلَةُ الْعَيْشِ صِحَّةٌ وَشَبَابٌ فَإِذَا وَلَّيا عَنِ الْمَرْءِ وَلَّى	
آلَةُ الْعَيْشِ	مبتدأ ومضاف إليه Mübteda ve muzâfun ileyh.
صِحَّةٌ	خبر Haberdir.
وَشَبَابٌ	عاطف ومعطوف Atıf ve ma'tûf
فَإِذَا	الفاء للتعليل؛ "إذا" ظرف يفيد الشرط Fâ harfi sebep ifade eder. إذا şart ifade eden zarftır.
وَلَّيا	فعل وفاعل، والجملة في محلّ جر بإضافة "إذا" Fiil ve fâil. Cümle إذا'ya muzaf olduğundan mahallen mecrûrdur.
عَنِ الْمَرْءِ	جار ومجرور متعلقان بولّيا Carr-mecrûr,ولّيا fiilinin müteallikidir.
وَلَّى	فعل ماض والفاعل مستتر والجملة جواب الشرط Mazi fiildir. Fâili müstetir zamirdir. Cümle şartın cevabıdır.

3- وَأَحْلُمُ عَنْ خِلِّي وَأَعْلَمُ أَنَّنِي مَتَى أَجْزِهِ حِلْماً عَلَى الْجَهْلِ يَنْدَم

Şerhi:

يَقُول:إذا هَفَا الصَّدِيقُ صَفَحْتُ عَنْه عِلْماً بِأَنِّي مَتَى جَزَيْتُه على سفهِهِ بِالحلم نَدِمَ عَلَى مَا فَرط مِنْه وَاعْتَذَرَ إِلَيَّ.

(Arkadaş hata yaparsa, hoşgörü ile karşılık verdiğimde yaptığından pişman olup benden özür dileyeceğini bildiğim için hatasını bağışlarım.)

İ'râbı:

وَأَحْلُمُ عَنْ خِلِّي وَأَعْلَمُ أَنَّنِي مَتَى أَجْزِهِ حِلْماً عَلَى الْجَهْلِ يَنْدَم	
وَأَحْلُمُ	الواو حسب ما قبلها ،أحلم: مضارع وفاعله Vav harfi sibâkına göre irab yapılır. أحلم müzari fiil ve fâil.
عَنْ خِلِّي	جار ومجرور متعلقان بأحلم والياء مضاف إليه Cârr-mecrûr, أحلم fiilinin müteallikidir. Yâ harfi muzâfun ileyhtir.
وَأَعْلَمُ	الواو للحال ومضارع وفاعله Vâv harfi, haliyyedir. أعلم müzari fiil ve fâil.
أَنَّنِي	انّ واسمها والنون للوقاية أنّ ve ismi; nûn harfi vikâyedir.
مَتَى	اسم شرط جازم Cezm eden şart edatı
أَجْزِهِ	فعل الشرط وفاعل ومفعول أول Şart fiili, fâil ve birinci mef'ûl
حِلْماً	مفعول ثان İkinci mef'ûl
عَلَى الْجَهْلِ	جار ومجرور متعلقان بأجزه Carr-mecrûr; أجزي fiilinin müteallikidir.

يَنْدَم	مضارعُ جواب الشرط وفاعله مستتر؛ Müzari fiil, şartın cevabı, fâili müstetir. والجملة من الشرط والجواب خبر أنَّ، والمصدر المؤول من أنّ وخبرِها سَدّ مَسَدّ مفعوليْ أعلم، وجملة أعلَم حالية Şart ve cevap cümlesi أنّ'nin haberidir; masdar-ı müevvel أعلم fiilinin iki mef'ûlünün yerine geçmiştir. أعلم cümlesi de hâl cümlesidir.

Şerh ve i'râb için müstakil beyitler:

وكُلُّ امرِئٍ يُولِى الجَمِيل مُحَبَّب ... وَكُلُّ مَكَان يُنْبِتُ العِزَّ طَيّب

ولا خَيْر فِيمَن ظلَّ يَبْغِى لِنفْسِه ... مِن الخير مَا لاَ يَبْتَغِي لأَخِيه

إِذَا لَمْ أَجِدْ فِي بَلْدَةٍ مَا أُرِيدُه ... فعِنْدِي لأُخْرَى عَزْمه وَرِكَاب

ولَيْسَ عِتَاب النَّاس لِلْمَرْءِ نافعاً ... إِذَا لَمْ يَكُنْ لِلْمَرْءِ لُبّ يُعَاتِبُهُ

لَعَمْرِي مَا ضَاقَتْ بِلاَدٌ بِأَهْلِهَا ... وَلَكِنّ أَخْلاَقَ الرِّجَالِ تَضِيقُ

إِذَا امْتَحنَ الدُّنْيَا لَبِيبٌ تَكَشَّفَتْ ... لَهُ عَنْ عَدوٍّ فِي ثِيَابِ صَدِيق

وَمَنْ يَكُ ذَا فَم مُرٍّ مَرِيض ... يَجِد مُرّاً بِهِ الماء الزُّلالا

قد يُنْعِم اللهُ بالبلوى وإن عَظُمَتْ ... وَيَبْتَلي الله بَعْض القوم بالنِّعَم

وَقَدْ تَسْلب الأيّام حَالاَت أَهْلِها ... وتَعْدُو عَلَى أُسد الرِّجَالِ الثَّعَالِب

إذَا سَاءَ فِعْل الْمَرْءِ سَاءَتْ ظُنُونُهُ ... وَصَدَّقَ ما يَعْتَاده مِنْ توهُّم

وَإِذَا كَانَتِ النُّفُوسُ كِبَاراً ... تَعِبَتْ فِي مُرَادِهَا الأَجْسَامُ

إِذَا الْمَرْءُ أَعْيَتْهُ الْمُرُوءَةُ نَاشِئاً ... فَمَطْلَبُهَا كَهْلاً عَلَيْهِ شَدِيد

إن مِنَ الْحِلْم ذُلاً أَنْتَ عَارِفُهُ ... وَالحِلْم عَنْ قُدْوَة فَضْل مِنَ الْكَرَم

لا تَرْجِع الأنفسُ عَنْ غَيِّها ... مَا لَمْ يَكُنْ مِنْهَا لَهَا زَاجِرُ

وَمَا الْخَوْفُ إلاَّ مَا تَخَوَّفه الْفَتَى ... وَلاَ الأَمْن إلاَّ مَا رَآه الفَتَى أَمْناً

وَفِي غَابِرِ الأَيَّامِ مَا يَعِظُ الْفَتَى ... وَلاَ خَيْرَ فِيمَنْ لَمْ تَعِظْه التَّجَارِبُ

وَمَنْ رَعَى غَنَماً فِي أَرْضِ مَسْبَعَةٍ ... وَنَامَ عَنْهَا تَوَلَّى رَعيها الأَسَد

وَحَمْدُك الْمَرْء مَا لَمْ تَبْلُه خَطَأ ... وَذَمُّك الْمَرْءَ بَعْدَ الْحَمْدِ تَكْذِيب

شَرُّ الْبِلاَدِ بِلاَدٌ لاَ صَدِيقَ بِهَا ... وَشَرُّ مَا يَكْسِبُ الإِنْسَانُ مَا يَصم

وَعَاجِزُ الرَّأْيِ مِضْيَاعٌ لِفُرْصَتِهِ ... حَتَّى إِذَا فَاتَ أَمْر عَاتَب الْقَدَرا

وَعَيْنُ الرِّضَا عَنْ كُلِّ عَيْبٍ كَلِيلَة ... وَلَكِن عَيْن السُّخْطِ تُبْدِي الْمَسَاوِيا

وَمَا النَّفْس إِلاَّ حَيْثُ يَجْعَلُهَا الْفَتَى ... فَإِنْ أُهْمِلَتْ تَاقَتْ وَإِلاَّ تَسَلَّتْ

وَمِنَ الْعَدَاوَةِ مَا يَنَالُكَ نَفْعُهُ ... وَمِنَ الصَّدَاقَةِ مَا يَضُرّ وَيُؤْلَم

تَأْتِي الْمَكَارِهُ حِينَ تَأْتِي جُمْلَةً ... وَأَرَى السُّرُورَ يَجِيءُ فِي الفَلَتَات

إِذَا الْمَرْءُ لَمْ تَبْدَهْكَ بِالحَزْمِ وَالحِجا ... فَرِيحَتُهُ لَمْ تُغْنِ عَنْهُ تَجَارِبُه

وَمَا الْحُسْنُ فِي وَجْهِ الْفَتَى شَرَفاً لَهُ ... إِذَا لَمْ يَكُنْ فِي فِعْلِهِ وَالْخَلَائِق

خُذْ مَا تَرَاهُ وَدَعْ شَيْئاً سَمِعْتَ بِهِ ... فِي طَلعَةِ الْبَدْرِ مَا يُغْنِيكَ عَنْ زُحَل

وَلَيْسَ يَصِحّ فِي الإِفْهَامِ شَيْءٌ ... إِذَا احْتَاجَ النَّهَارُ إِلَى دَلِيل

ذِكْرُ الْفَتَى عُمْرُهُ الثَّانِي وَحَاجَتُه ... مَا فَاتَهُ، وَفُضُولُ العَيْشِ أَشْغَال

خَلِيلَكَ أَنْتَ لاَ مَنْ قلتَ خِلّي ... وَإِنْ كَثُرَ التَّجَمُّلُ وَالْكَلَام

مَنْ يَهُنْ يَسْهَلِ الهَوَانُ عَلَيْهِ ... مَا لِجُرْحٍ بِمَيِّتٍ إِيلَام

وكَمْ مِنْ عَائِبٍ قَوْلاً صَحِيحاً وَآفَتُهُ مِنَ الفَهْمِ السَّقِيم

وَأَعْظَمُ أَعْدَاءِ الرِّجَالِ ثِقَاتُهَا وَأَهْوَنُ مَنْ عَادَيْتَهُ مَنْ تُحَارِب

يَفُوتُ ضَجِيعَ التُّرَهَاتِ طِلاَبُه وَيَدْنُو مِنَ الْحَاجَاتِ مَنْ بَاتَ سَاعِيا

وَكُلُّ شَجَاعَةٍ فِي الْمَرْءِ تُغْنِي وَلاَ مِثْلَ الشَّجَاعَةِ فِي الْحَكِيم

إِنَّ السِّلاَحَ جَمِيعَ النَّاسِ تَحْمِلُه وَلَيْسَ كُلُّ ذَوَاتِ الْمِخْلَبِ السَّبُع

Şerh için bazı beyitler:

لَيْسَ الْجَمَالُ بِمِئْزَرٍ فَاعْلَمْ وَإِنْ رُدِّيتَ بُردا
إِنَّ الْجَمَالَ مَعَادِنٌ وَمَنَاقِبٌ أَوْرَثْنَ مَجْدًا

لَهُ بِالْخِصَالِ الصَّالِحَاتِ وُصُولُ إِلاَّ يَكُنْ عَظْمَى طَوِيلاً فَإِنَّنِي
وَلاَ خَيْرَ فِي حُسْنِ الْجُسُومِ وَنُبْلِهَا إِذَا لَمْ تَزِنْ حُسْنَ الْجُسُومِ عُقُولُ

صَدِيقِي مَنْ يُقَاسِمُنِي هُمُومِي وَيَرْمِي بِالْعَدَاوَةِ مَنْ رَمَانِي
وَيَحْفَظُنِي إِذَا مَا غِبْتُ عَنْهُ وَأَرْجُوهُ لِنَائِبَةِ الزَّمَانِ

يَنَالُ الْفَتَى مِنْ عَيْشِهِ وَهُوَ جَاهِلٌ وَيُكْدِي الْفَتَى فِي دَهْرِهِ وَهُوَ عَالِمُ
وَلَوْ كَانَتِ الأَرْزَاقُ تَجْرِي عَلَى الْحِجَا هَلَكْنَ إِذاً مِنْ جَهْلِهِنَّ الْبَهَائِمُ

لاَ أَحْفِلُ الْمَرْءَ أَوْ تُقَدِّمَهُ شَتَّى خِلاَلٍ أَشَفُّهَا أَدَبُهْ
وَلَسْتُ أَعْتَدُّ لِلْفَتَى حَسَباً حَتَّى يُرَى فِي فِعَالِهِ حَسَبُهْ

رُبَّ أَمْرٍ تَتَّقِيهِ جَرَّا أَمْراً تَرْتَجِيهِ
خَفِيَ الْمَحْتُوبُ مِنْهُ وَبَدَا الْمَكْرُوهُ فِيهِ

قَالُوا رَجَوْتُ النَّدَى مِنْهُ بِلاَ سَبَبٍ فَقُلْتُ هَلْ سَبَبٌ أَقْوَى مِنَ الْكَرَمِ
وَسِيلَتِي أَنَّهُ غَيْثٌ وَبِي ظَمَأٌ وَإِنْ ظَمِئْنَا تَوَسَّلْنَا إِلَى الدِّيَمِ

لِكُلِّ امْرِئٍ رَأْيَانِ رَأْيٌ يَكُفُّهُ عَنِ الشَّيْءِ أَحْيَاناً وَرَأْيٌ يُنَازِعُ
وَمَنْ كَانَتِ الدُّنْيَا هَوَاهُ وَهَمَّهُ سَبَتْهُ الْمُنَى وَاسْتَعْبَدَتْهُ الْمَطَامِعُ

أَرَى الْمَالَ مِثْلَ الْمَاءِ يَخْبُثُ رَاكِداً وَيُزْكِيهِ الاِسْتِعْمَالُ وَالأَخْذُ وَالرَّدُّ
وَهَلْ قَطَعَ الصَّمْصَامُ فِي جَوْفِ غِمْدِهِ وَهَلْ طَابَ نَشْراً قَبْلَ إِحْرَاقِهِ النَّدُّ

إِذَا أُلِفَ الشَّيْءُ اسْتُهِينَ بِهِ الْفَتَى فَلَمْ يَرَهُ بُؤْسَى تُعَدُّ وَلاَ نُعْمَى
كَإِنْفَاقِهِ مِنْ عُمْرِهِ وَمَسَاعِهِ مِنَ الرِّيقِ عَذْباً لاَ يُحِسُّ لَهُ طَعْمَا

وَمَالِيَ لاَ أُثْنِي عَلَيْكَ وَطَالَمَا وَفَيْتَ بِعَهْدِي وَالْوَفَاءُ قَلِيلُ
وَأَوْعَدْتَنِي حَتَّى إِذَا مَا مَلَكْتَنِي صَفَحْتَ وَصَفْحَ الْمَالِكِينَ جَمِيلُ

وَفَارَقْتُ حَتَّى مَا أُبَالِي مِنَ النَّوَى وَإِنْ بَانَ جِيرَانُ عَلَيَّ كِرَام
فَقَدْ جَعَلْتُ نَفْسِي عَلَى النَّأْيِ تَنْطَوِي وَعَيْنِي عَلَى فَقْدِ الْحَبِيبِ تَنَام

لاَ يَمْنَعَنَّكَ خَفْضَ الْعَيْشِ فِي دَعَةٍ نُزُوعُ نَفْسٍ إِلَى أَهْلٍ وَأَوْطَانِ
تَلْقَى بِكُلِّ بِلاَدٍ إِنْ حَلَلْتَ بِهَا أَهْلاً بِأَهْلٍ وَجِيرَانًا بِجِيرَانِ

إِذَا مَا أَرَادَ اللهُ ذُلَّ قَبِيلَةٍ رَمَاهَا بِتَشْتِيتِ الْهَوَى وَالتَّخَاذُلِ
وَأَوَّلُ عَجْزِ الْقَوْمِ عَمَّا يَنُوبُهُمْ تَدَافُعُهُمْ عَنْهُ وَطُولُ التَّوَاكُلِ

وَمَنْ يَفْتَقِرْ فِي قَوْمِهِ يَحْمَدِ الْغِنَى وَإِنْ كَانَ فِيهِمْ وَاسِطَ الْعَمِّ مُخْوِلاَ
وَيُزْرِي بِعَقْلِ الْمَرْءِ قِلَّةُ مَالِهِ وَإِنْ كَانَ أَسْرَى مِنْ رِجَالٍ وَأَخْوَلاَ

يُخَوِّفُنِي مِنْ سُوءِ رَأْيِكَ مَعْشَرٌ وَلاَ خَوْفَ إِلاَّ أَنْ تَجُورَ وَتَظْلِمَا
أُعِيذُكَ أَنْ أَخْشَاكَ مِنْ غَيْرِ حَادِثٍ تَبَيَّنَ أَوْ جُرْمٍ إِلَيْكَ تَقَدَّمَا

إِذَا الْمَرْءُ لَمْ يَطْلُبْ مَعَاشاً لِنَفْسِهِ شَكَا الْفَقْرَ أَوْ لاَمَ الصَّدِيقَ فَأَكْثَرَا
وَصَارَ عَلَى الأَدْنَيْنِ كَلاًّ وَأَوْشَكَتْ صِلاَتُ ذَوِي الْقُرْبَى لَهُ أَنْ تَنَكَّرَا

وَحَبَّبَ أَوْطَانَ الرِّجَالِ إِلَيْهِمُ مَآرِبُ قَضَّاهَا الشَّبَابُ هُنَالِكَا
إِذَا ذَكَرُوا أَوْطَانَهُمْ ذَكَّرَتْهُمُ عُهُودَ الصِّبَا فِيهَا فَحَنُّوا لِذَلِكَا

Lise Diploması İçin Yapılan Gramer ve Uygulama Sınav Soruları[104]

1925 yılı I. dönem soruları

1- İlgi ismi yapılırken son harfi mahzuf olan isimlerin son harflerinin ortaya çıkması hangi durumlarda zorunlu (vacib) ve hangi durumlarda uygun (câiz)'dir? (Kural 221)

2- Aşağıdaki cümlelerde geçen fiilleri cemi vâvı, muhataba yâ'sı ve nûn-u nisveye isnad ederek fiilleri harekele. (Kural 27-32)

1) اِلْقَ أَخَاكَ بِالْبِشْرِ تَنَلْ وُدَّه.

2) أَلْقَ دَلْوَكَ فِي الدِّلَاءِ.

3) اُسْرُ تَسْلَمْ.

3- Buhturi'nin aşağıdaki beytinin i'râbını yap.

وَلَنْ تَسْتَبِينَ الدَّهْرَ مَوْضِعَ نِعْمَةٍ إِذَا أَنْتَ لَمْ تُدْلَلْ عَلَيْهَا بِحَاسِدِ.

وَ	بحسب ما قبلها.
لَنْ تَسْتَبِينَ	ناصب ومنصوب، والفاعل "أنت".
الدَّهْرَ	مفعول فيه.

104 Bu sorularda, öğrencilerin her soruyu ilgili bölümden araştırması için konuyla ilgili kuralın numarası verilmiştir. Ayrıca i'râbı istenen beyitlerin kısaca i'râbı da yapılmıştır.

مَوْضِعَ نِعْمَةٍ	مفعول به ومضاف إليه.
إِذَا	ظرف تفيد الشرط.
أَنْتَ	نائب فاعل لفعل محذوف يفسره "تدلل".
لَمْ تُدْلَلْ	جازم ومجزوم ونائب فاعل.
عَلَيْهَا بِحَاسِد	كلاهما متعلق ب"تدلل". وجواب الشرط محذوف يدل عليه ما قبله.

4- Ma'n b. Evs'in aşağıdaki şiirini kısaca açıkla.

ورثنا المجد عن آباء صدق أسأنا في ديارهم الصنيعا

إذا المجد القديم توارثته بناة السوء أوشك أن يضيعا.

1926 yılı I. dönem soruları (eski sisteme gore)

1- Tasğir yapılan bir ismin ikinci harfi elif ise bu harf ismin yapısına göre hangi harflere dönüşür; bütün durumlar için birer örnek vererek açıkla. (Kural 205 -206)

2- Aşağıdaki cümleleri إِنَّ ile te'kid edilmiş isim cümlesiyle ve olumlu müzari fiille başlayan bir cümleyle tamamla. (Kural 94)

1) لَئِنْ تُحْسِنْ فِيمَا تَكْتُبُ .....

2) إِنْ تُحْسِنْ وَرَبِّكَ فِيمَا تَكْتُبُ .....

3) إِنَّكَ لَعَمْرِي إِنْ تُحْسِنْ فِيمَا تَكْتُبُ .....

3- وَفَى fiilini مِفْعَال vezninde; نَسِيَ fiilini de فَعُول vezninde türet; i'lâl durumlarını sebebiyle birlikte açıkla. (Kural 8-11)

4- Aşağıdaki beytin i'râbını yap.

أَبَدًا تَسْتَرِدُ مَا تَهَبُ الدُّنْيَا فَيَا لَيْتَ جُودَهَا كَانَ بُخْلا.

أَبَدًا	ظرف
تَسْتَرِدُ	فعل مضارع
مَا	مفعول به
تَهَبُ	فعل والفاعل ضمير مستتر والجملة صلة
الدُّنْيَا	فاعل "تسترد"
فَيَا	الفاء للتفريغ؛ يا حرف تنبيه
لَيْتَ جُودَهَا	ليت واسمها، مصاف إليه
كَانَ بُخْلا	كان واسمها وخبرها؛ والجملة خبر "ليت".

5- Ebû Temmâm'ın aşağıdaki şiirini kısaca açıkla.

وَالْحَمْدُ شَهد لاَ تَرَى مُشْتَارَهُ يَجْنِيه إِلاَّ مِنْ نَقِيعِ الْحَنْظَل

غُلٌّ لِحَامِلِهِ وَيَحْسَبُهُ الَّذِي لَمْ يُوهِ عَاتِقه خَفِيف الْمَحْمَل

1926 yılı II. dönem soruları (eski sisteme göre)

1- Mankûs bir isim ilgi ismi yapılırken yâ harfi hangi durumlarda vâv harfine dönüşür; hangi durumlarda hazfedilir; hangi durumda her ikisi de câizdir? Birer örnek vererek açıkla. (Kural 214)

2- Fâile isnat edilen fiilin müennesliğinin zorunlu ve câiz olduğu durumları örneklerle açıkla. (Kural 47-48)

3- حَامَ ve سَرَى fiillerinin ism-i mef'ûllerini yaz ve her birini cümle içinde kullan; i'lâl durumlarını açıkla. (İsm-i mef'ûl için kural 126-129; i'lâl için kural 8 ve 16)

4- Aşağıdaki beytin i'râbını yap.

إِنَّا لَفِي زَمَنِ تَرْكِ الْقَبِيحِ بِهِ مِنْ أَكْثَرِ النَّاسِ إِحْسَان وَإِجْمَال

إِنَّا	إن واسمها
لَفِي زَمَنِ	لام الابتدائية وجارومجرور متعلقان بترك
تَرْكِ الْقَبِيحِ	مبتدأ ومضاف إليه
بِهِ	جالا ومجرور متعلقان بترك
مِنْ أَكْثَرِ	جار ومجرور متعلقان بترك
النَّاسِ	مضاف إليه
إِحْسَان	خبر المبتدإ والجملة صفة لزمن
وَإِجْمَال	عاطف ومعطوف

5- Tâhir b. el-Hasan'ın aşağıdaki beyitlerini kısaca açıkla.

إِذَا أَعْجَبَتْكَ خِصَالُ امْرِئٍ فَكُنْهُ يَكُنْ مِنْكَ مَا يُعْجِبُكَ

فَلَيْسَ عَلَى الْمَجْدِ وَالمكرمات إِذَا جِئْتَهَا حَاجِبٌ يَحْجُبُكَ

1925 yılı I. dönem soruları (yeni sisteme gore)[105]

1- Aşağıdaki beyitleri kısaca açıkla.

تَرَى بَيْنَ الرِّجَالِ الْعَيْنُ فَضْلاً وَفِيمَا أَضْمَرُوا الْفَضْلُ الْمُبِينُ

كَلَوْنِ الْمَاءِ مُشْتَبِهًا وَلَيْسَتْ تُخَبِّرُ عَنْ مَذَاقَتِهِ الْعُيُونُ

1927 yılı II. dönem soruları (yeni sisteme gore)

1- كَمْ el-istifhamiyye'nin temyizinin mansûb ve mecrûr olma durumlarını ve كَمْ el-haberiyye'nin kurallarını birer örnekle açıkla. (Kural 199-200)

2- Mübtedası cemi müzekker sâlim olup aynı zamanda mütekellim yâ'sına muzâf olan bir isim cümlesi kur ve cemi isimdeki i'lâl durumunu açıkla. (Kural 76)

3- Aşağıdaki beytin i'râbını yap.

وَإِنِّي لَصَبَّارٌ عَلَى مَا يَنُوبُنِي وَحَسْبُكَ أَنَّ اللهَ أَثْنَى عَلَى الصَّبْرِ

وَ	بحسب ما قبلها
إِنِّي	إن واسمها وخبرها
عَلَى مَا	جار ومجرور متعلقان بصبار
يَنُوبُنِي	فعل وفاعل ومفعول به والجملة صلة
وَحَسْبُكَ	الواو للعطف، حسبك مبتدأ ومضاف إليه
أَنَّ اللهَ	أنّ واسمها
أَثْنَى	فعل وفاعل والجملة خبر
عَلَى الصَّبْرِ	جار ومجرور متعلقان بأثنى؛ أ وما دخلت عليه في تأويل صدر خبر حسب.

105 Birinci ve ikinci soru müfredatta olmadığı için; üçüncü soru da daha önce bahsi geçtiği için yazılmamıştır.

4- İbn Nubâte es-Sa'dî'nin aşağıdaki beyitlerini kısaca açıkla.

وَكَمْ مِنْ خَلِيلٍ قَدْ تَمَنَّيْتُ قُرْبَهُ فَجَرَّبْتُهُ حَتَّى تَمَنَّيْتُ بُعْدَهُ

وَمَا لِلْفَتَى مِنْ حَادِثِ الدَّهْرِ حِيلَةٌ إِذَا نَحْسُهُ فِي الأَمْرِ قَابَلَ سَعْدَهُ

أَرَى هِمَمَ الْمَرْءِ اكْتِئَابًا وَحَسْرَةً عَلَيْهِ إِذَا لَمْ يُسْعِدِ اللهُ جِدَّهُ

1927 yılı I. dönem soruları (eski sisteme göre)

1- Müsteğâsun bih'in üsluplarını ve müsteğâsun li-eclih'in hükümlerini bir örnekle açıkla.(Kural 234)

2- إِنْ تُصْغِ إِلَى الْمُدَرِّسِ تَنْجَحْ.

a) Yukarıdaki cümlenin şart fiiline vâv ile mu'tell bir müzari fiille; cevap cümlesine de ecvef müzari fiille atıf yap.

b) Atıf yaptığın her iki fiilin alabileceği irabları açıkla. (Kural 92)

3-Aşağıdaki kelimelerin cemi teksirlerini yaz. Kelimelerdeki i'lâl durumlarını açıkla. (Kural 165-169; 12)

رَاعٍ مَعِيشَة جَلِيلَة دُعَاء

4- Mütenebbi'nin aşağıdaki beytinin i'râbını yap.

وَلَوْ جَازَ أَنْ يَحْوُوا عُلَاكَ وَهَبْتَهَا وَلَكِنْ مِنَ الأَشْيَاءِ مَا لَيْسَ يُوهَبُ

وَ	بحسب ما قبلها.
لَوْ	حرف شرط غير جازم.
جَازَ	فعل شرط.
أَنْ يَحْوُوا	ناصب ومنصوب، والمصدر مؤوّل فاعل.
عُلَاكَ	مفعول به ومضاف إليه.

وَهَبْتَهَا	فعل وفاعل ومفعول به، والجملة جواب الشرط.
وَلَكِنْ	الواو للعطف، لكن حرف استدرك.
مِنَ الأَشْيَاءِ	خبر مقدّم.
مَا	مبتدأ وخبر.
لَيْسَ يُوهَبُ	صلة ما.

5- İbn es-Sikkît'in aşağıdaki beyitlerini kısaca açıkla.

نَفْسِي تَرُومُ أُمُورًا لَسْتُ أُدْرِكُهَا مَا دُمْتُ أُحْذَرُ مَا يَأْتِي بِهِ الْقَدَرُ

لَيْسَ ارْتِحَالُكَ فِي كَسْبِ الْغِنَى سَفَرًا لَكِنْ مُقَامُكَ فِي ضَرٍّ هُوَ السَّفَرُ

1928 yılı II. dönem soruları (eski sisteme gore)

1- Şeddeli yâ ile biten kelimelerin ilgi isimleri nasıl yapılır? Birer örnekle açıkla.(Kural 216)

2- Özel bir ismi meşğûlun anh olarak nasbı zorunlu, ref'i zorunlu ve her iki duruma da uygun olacak şekilde, üç farklı cümle de kullan. (Kural 229-230)

3- سما fiilini فَعِيل vezninde (kural 8); حذا fiilini فَعَّال vezninde (kural 9) ve رام fiilini de مَفْعُول vezninde (kural 16) yaz. Yazdığın isimlerin i'lâl durumlarını açıkla ve cümle içinde kullan.

4- Mütenebbi'nin aşağıdaki beytinin i'râbını yap.

وَأَظْلَمُ أَهْلِ الظُّلْمِ مَنْ بَاتَ حَاسِدًا لِمَنْ بَاتَ مِنْ نُعْمَائِهِ يَتَقَلَّبُ.

وَأَظْلَمُ أَهْلِ	مبتدأ ومضاف إليه
الظُّلْمِ	مضاف إليه
مَنْ	خبر
بَاتَ حَاسِدا	بات واسمها وخبرها، والجملة صلة "مَنْ"
لِمَنْ	جار ومجرور متعلقان بحاسد
بَاتَ	فعل ماض واسمها ضمير مستتر
مِنْ نَعْمَائِهِ	متعلق بالفعل
يَتَقَلَّبِ	خبر "بَاتَ"

5- Aşağıdaki iki beyti kısaca açıkla.

يَقُولُونَ لِي: فِيكَ انْقِبَاضٌ، وَإِنَّمَا رَأَوْا رَجُلاً عَنْ مَوْقِفِ الذُّلِّ أَحْجَمَا

إِذَا قِيلَ: هَذَا مُنْهَلٌ، قُلْتُ قَدْ أَرَى وَلَكِنَّ نَفْسَ الْحُرِّ تَحْتَمِلُ الظَّمَا

1927 yılı I. dönem soruları (yeni sisteme göre)

1- İzafet durumunda mütekellim yâ'sının fethalı olmasının zorunlu olduğu durumlar nelerdir? Bir örnekle açıkla. (Kural 76)

2- Aşağıdaki fiillerin أَنْتِ ve أَنْتُنَّ şahıslarına göre emr-i hazır kiplerini yaz (Kural 27 -32). Sonra bu kiplere mütekellim yâ'sını mef'ûlun bih yap.(Kural 175 -177)

أَعَانَ أَرْضَى هَابَ أَرَى

3- Buhturî'nin aşağıdaki beyitlerini kısaca açıkla ve ilk beytin i'râbını yap.

لَوْ أَنَّنِي أَوْفَى النَّجَارِبَ حَقَّهَا فِيمَا أَرَتْ لَرَجَعْتُ مَا أَخْشَاهُ

وَالشَّيْءُ تُمْنَعُهُ تَكُونُ بِفَوْتِهِ أَجْدَى مِنَ الشَّيْءِ الَّذِي تُعْطَاهُ

1927 yılı II. dönem soruları (yeni sisteme göre)

1- نَعَمْ ve بَلَى kelimeleriarasındaki kullanım farkını bir örnekle açıkla. (Başlangıç seviyesi / kural 180)

2- Mahallen mecrûr bir cümle kur. Cümlenin fiili müzari, vâvlı mu'tell ve أَنتنّ kipinde olsun. Daha sonra bu fiilin merfu zamirini te'kid et.[106]

3- Ma'arri'nin aşağıdaki beytinin i'râbını yap.

وَجَدْنَا أَذَى الدُّنْيَا لَذِيذًا كَأَنَّمَا جَنَى النَّحْلُ أَصْنَافَ الشَّقَاءِ الَّذِي نَجْنَى

وَجَدْنَا أَذَى الدُّنْيَا	فعل وفاعل ومفعول أول ومضاف إليه
لَذِيذًا	مفعول ثان
كَأَنَّمَا	كافة ومكفوفة
جَنَى النَّحْلُ	خبر مقدم ومضاف إليه
أَصْنَافَ الشَّقَاءِ	مبتدأ مؤخّر ومضاف إليه
الَّذِي	صفة للشقاء
نَجْنَى	صلة

106 الْبِرّ أَعْمَالِ إِلَى الرِّجَالَ يَدْعُونَ هُنّ أَنْفُسُهُنّ سَيِّدَاتٍ إِلَى نَظَرْتَ.

4- Mütenebbi'nin aşağıdaki şiirini kısaca açıkla.

إِذَا سَاءَ فِعْلُ الْمَرْءِ سَاءَتْ ظُنُونُهُ وَصَدَّقَ مَا يَعْتَادُهُ مِنْ تَوَهُّمِ

وَعَادَى مُحِبِّيهِ بِقَوْلِ عُدَاتِهِ وَأَصْبَحَ فِي لَيْلٍ مِنَ الشَّكِّ مُظْلِمِ

1928 yılı I. dönem soruları (eski sisteme göre)

1- Taaccüb kipinde sarih veya müevvel masdarın kullanılmasının zorunlu olduğu yerleri birer örnekle açıkla. (Kural 42 – 46)

2- مَرْضِيّ kelimesiyle ilgi ismi yapıldığında مرضي şeklinde yapılır. Bu iki kelime arasında bir karşılaştırma yap. (Kural 21 – 22; 126-128; 216-217)

3- رَوِيَ filinden sıfat-ı müşebbehe türet ve i'lâl durumunu açıkla. Sonra kelimeyi terhim yapmaksının tasğir yap ve sebebini açıkla. (Kural 8; 204-206; 210)

4- Aşağıdaki fiilleri tam ve nakıs fiil olacak şekilde iki farkıl cümlede kullan. (Kural 63-64)

جَعَلَ أَخَذَ

5- Aşağıdaki beytin i'râbını yap.

وَلَائِمَةٍ فِي الْحَظِّ تَحْسَبُ أَنَّهُ بِفَضْلِ اخْتِيَالِ الْمَرْءِ وَالسَّعْيِ يُجْلَبُ

وَ	واو رُبَّ
لَائِمَةٍ	مبتدأ، مرفوع بضمة مقدّرة
فِي الْحَظِّ	متعلق بلائمة
تَحْسَبُ	فعل وفاعل والجملة خبر
أَنَّهُ	أنّ واسمها
بِفَضْلِ	جار ومجرور متعلّقان بيجلب
اخْتِيَالِ	مضاف إليه

الْمَرْءِ	مضاف إليه
وَالسَّعْيِ	عاطف ومعطوف
يُخْلِبُ	خبر أنّ. و"أنّ" وما دخلت عليه في تأويل مصدر سدّ مسدّ مفعولي "تحسب"

6- Aşağıdaki beyitleri kısaca açıkla.

لَوْ عَرَفَ الإِنْسَانُ مِقْدَارَهُ لَمْ يَفْخَرِ الْمَوْلَى عَلَى عَبْدِهِ
أَمْسِ الَّذِي مَرَّ عَلَى قُرْبِهِ يَعْجِزُ أَهْلَ الأَرْضِ عَنْ رَدِّهِ

1927 yılı II. dönem soruları (eski sisteme gore)

1- Hangi durumlarda mürekkeb isimlerin ilk kısmına ve hangi durumlarda son kısmına nisbet yapılır? Örneklerle açıkla. (Kural 222)

2- أَبَى fiilinin ism-i tafdilini yaz ve cemi müzekker salim yap. müfred ve cemi durumlarındaki i'lâlleri açıkla. (Kural 136, 153; 5-8)

3- Aşağıdaki kelimeleri tasğîr et ve her iki durumdaki sarf vezinlerini yaz.

بَاب(Kural 20- 210) كِتَاب (Kural 201,202,205) كَاتِب(Kural 20, 210)

4- Müstesnanın إِلاَّ'dan sonra geldiği her zaman mansûb olduğu ve öncesindeki yargının da tam ve olumsuz olduğu bir cümle kur.[107]

5- Aşağıdaki beytin i'râbını yap.

وَلَيْسَ بِجَارٍ حَقَّ شُكْرِكَ مُنْعِمٌ وَلَوْ جَعَلَ الدُّنْيَا فِضَاءَ ذِمَامِهِ.

وَلَيْسَ	فعل ماض
بِجَارٍ	الباء زائدة، و"جار" خبر "ليس".
حَقَّ	مفعول "جار"

107 مُخْلِصًا صَدِيقًا إِلاَّ أَحَدًا أُصَاحِبُ لاَ.

شُكْرِكَ	مضاف ومضاف إليه.
مُنْعِمٌ	اسم "ليس"
وَلَوْ	الواو للحال، "لو" وصلية "ليست للتعلق"
جَعَلَ	فعل والفاعل مستتر
الدُّنْيَا	مفعول به
قَضَاءَ	مفعول ثان
ذِمَامِهِ	مضاف ومضاف إليه

6- Aşağıdaki iki beyti açıkla.

أَ صَدِيقِي يَوَدُّ أَنِّي أَسَاءَ؟ وَعَدُوِّي يُظَنُّ فِيهِ الْوَفَاءُ؟
عُكِسَ الْحَالُ لاَ مُحَالَةَ لَكِنْ رُبَّمَا أَنْجَدَ الْغَرِيقَ الْمَاءُ

1928 yılı I. dönem soruları (yeni sisteme göre)

1- أَنْ ve إِنْ harfleri hangi anlamlarda kullanılmaktadır? Örneklerle açıkla. (Kural 61, 66)

2- Aşağıdaki beyitlerde geçen كَمْ kelimesinin irabını sebebiyle birlikte açıkla. (Kural 200)

وَكَمْ لَكَ مِنْ يَدٍ بَيْضَاءَ عِنْدِي لَهَا فَضْلٌ كَفَضْلِكَ فِي الأَيَادِي

***

تَذْكُرُ كَمْ لَيْلَةَ لَهَوْنَا فِي ظِلِّهَا وَالزَّمَانُ نَضِر

***

كَمْ صَوْلَةَ صُلْتَ وَالأَرْمَاحُ مشْرَعَةٌ وَالنَّصْرُ يَخْفُقُ حَوْلَ الْجَحْفَلِ اللَّجِبِ

3- Aşağıdaki kelimelerin türedikleri fiilleri belirt; kelimelerin i'lâl durumlarını belirt.

مِيقَات (Kural 8); مِيقَاة (Kural 8, 12, 144, 145)

4- Aşağıdaki beytin i'râbını yap.

نَهَبْتُ مِنَ الأَعْمَارِ مَا لَوْ حَوَيْتَهُ لَهُنِّئْتِ الدُّنْيَا بِأَنَّكَ خَالِد.

نَهَبْتُ	فعل وفاعل
مِنَ الأَعْمَارِ	متعلّق بـ"نهبت"
مَا	مفعول به
لَوْ	حرف شرط
حَوَيْتَهُ	فعل وفاعل ومفعول
لَهُنِّئْتِ الدُّنْيَا	اللام في جواب "لو"، وفعل ونائب فاعل
بِأَنَّكَ خَالِد	الباء حرف جرّ، وأن اسمها وخبرها والمصدر المؤوّل مجرور بالباء.

1928 yılı II. dönem soruları (yeni sisteme göre)

1- مَا harfinin kullanıldığı anlamları örneklerle açıkla. (Kural 61, 67)

2- Mef'ûlun bih'in sebebi sıfatla[108] ve isim cümlesiyle[109] nitelenen cemi müennes sâlim bir isim olduğu iki ayrı fiil cümlesi kur.

108 أَخْلَاقُهُنَّ الْكَرِيمَةُ التِّلْمِيذَاتُ كَافَأْتُ.
109 كَرِيمَةُ أَخْلَاقُهُنَّ التِّلْمِيذَاتُ كَافَأْتُ.

3- Aşağıdaki cümlelerde geçen كَيْفَ kelimelerinin i'râblarını belirt.

1) كَيْفَ أَنْتَ؟ (Mukaddem haber)

2) كَيْفَ أَصْبَحْتَ؟ fiilinin mukaddem haberi (أصبح)

3) كَيْفَ جِئْتَ؟ (Hâl)

4- Aşağıdaki beytin i'râbını yap.

مَلَكْتَ مَكَانَ الْوُدِّ مِنْ كُلِّ مُهْجَةٍ كَأَنَّكَ لُطْفًا فِي النُّفُوسِ قُلُوبُهَا.

مَلَكْتَ مَكَانَ الْوُدِّ	فعل وفاعل ومفعول به، ومضاف إليه
مِنْ كُلِّ	متعلّق بـ"ملكتَ"
مُهْجَةٍ	مضاف إليه
كَأَنَّكَ	كأن واسمها
لُطْفًا	تمييز
فِي النُّفُوسِ	متعلّق بمحذوف حال من الكاف
قُلُوبُهَا	خبر كأن ومضاف إليه

1929 yılı I. dönem soruları

1- İğra ve tahzir üslubunda amilin zikrdilmediği durumları örneklerle açıkla. (Kural 226)

2- Aşağıdaki kelimeleri tasğir yap; sonra bu tasğirleri ilgi ismi yap. Kelimeleri, sebeplerini de yazarak, harekele. (Kural: شذا için 210, 216, 217; سن için 207, 218, 219; وردة için 203, 218, 219)

شَذًا سِنٌّ وَرْدَةٌ

3- حَادَ fiilinden ism-i mekan ve ism-i mef'ûl türet. İki kelimeyi karşılaştır ve harekele. (Kural 141 – 143; 16)

4- Aşağıdaki cümlede geçen işaret ismini tesniye yaparak cemi müzekkere hitap şeklinde ifade et. (Kural 180)

تِلْكَ الْبَنَفْسَجَةُ الزَّرْقَاءُ بَدِيعٌ شَكْلُهَا.

5- Beyitlerde geçen sıfatları, ma'mûllerini ve irablarını belirt.

وَهَلْ نَافِعِي أَنْ تُرْفَعَ الْحُجْبُ بَيْنَنَا وَدُونَ الَّذِي أَمَّلْتُ مِنْكَ حِجَابُ (431)

***

لَعَلَّ عَتْبَكَ مَحْمُودٌ عَوَاقِبُهُ فَرُبَّمَا صَحَّتِ الأَجْسَامُ بِالْعِلَلِ (621)

***

وَمَا أَنَا خَاشٍ أَنْ تَحِينَ مَنِيَّتِي وَلاَ رَاهِبٌ مَا قَدْ يَجِيءُ بِهِ الدَّهْرُ (321)

1929 yılı II. dönem soruları

1- Yapıca ve anlamca çoğul olan kelimelerle nasıl ilgi ismi yapılır? Örneklerle açıkla. (Kural 223)

2- Aşağıdaki cümlelerde geçen إذا kelimesinin çeşidi nedir ve إذا'dan sonra gelen ismin irabı nedir?

1) نَظَرْتُ فَإِذَا الأُمَمُ لاَ يَرْفَعُهَا إِلاَّ آدَابُ شُبَّانِهَا.[110]

2) إِذَا الْجِدُّ دَفَعَهُ الأَمَلُ قَرُبَتِ الْغَايَاتُ.[111]

3) إِذَا الْكَلاَمُ كَثُرَ قَلَّ الْعَمَلُ.[112]

3- قَامَ fiilini فَعِلَ vezninde (kural 8); دَعَا fiilini فَعَلَ vezninde (kural 9-11) türet. Varsa i'lâl durumlarını açıkla.

4- Aşağıdaki cümlede geçen son iki kelimenin i'râbı nedir? Birbirlerine takaddüm etmeleri durumunda irabları nasıl olur?

110 Cümledeki إذا kelimesi muface'a (şaşırma)'dır. Sonrasındaki isim de mübtedadır.

111 Cümledeki إذا kelimesi gelecek zaman zarfıdır. Sonrasındaki isim de meşgûlun anh'dır.

112 Cümledeki إذا kelimesi gelecek zaman zarfıdır. Sonrasındaki isim de mübtedadır.

دَخَلْتُ حَدِيقَةً أَزْهَارُهَا نَاضِرَةٌ.

أَزْهَارُهَا: مبتدأ ومضاف إليه؛ نَاضِرَةٌ: خبر والجملة صفة للحديقة.

دَخَلْتُ حَدِيقَةً نَاضِرَةٌ أَزْهَارُهَا.

نَاضِرَةٌ: نعت سببي لحديقة؛ أَزْهَارُهَا: فاعل لناضرة.

5- إلاّ ile müstesna olan ve fiil cümlesinin mevsûfu olan bir kelimenin geçtiği bir cümle kur.

تَسَلَّقْتُ الأَشْجَارَ إلاّ شَجَرَةً طَالَ جِذْعُهَا.

1903 yılı I. dönem soruları

1- Aşağıdaki soruları cevapla.

a) برى fiilini مِفْعَلَة vezninde; شاق fiilini فَيْعِل vezninde türet. Türettiğin kelimeleri ilgi ismi yap ve sebebiyle birlikte harekele.

b) Aşağıdaki beytin kısaca i'râbını yap.

خليليّ إنّ الْمَال لَيْس بِنَافع إذَا لَمْ يَنَل مِنْهُ أَخ وَصَدِيق.

2- Aşağıdaki sorulardan iki tanesini cevapla.

a)Aşağıda tasğiri yapılmış isimlerin mükebberlerini yaz; tasğir sebebiyle uğradıkları i'lâlleri sebepleriyle açıkla.

خُطَيَّة وُصَيْفَة مُوَيْلَة

b)Aşağıdaki cümlelerin başına uygun bir mübteda getir ve mübtedadan sonra da ihtisas olarak mansub olan isimler yaz.

..... نَحْفَظُ الأَمْن وَنَضْرِبُ عَلَى أَيْدِي الْعَابِثِينَ بِهِ.

..... نَتَأَلَّمُ لِرُخْصِ سِعْرِ الْقُطْنِ.

..... نَنْتَظِرُ نَتِيجَةَ الأَمْتِحَانِ.

c) Aşağıdaki fiilleri meçhûl yap; sonra ism-i mef'ûllerini yaz ve bir cümlede kullan.

دَارَ اِحْتَفَلَ

d) Örneklerde geçen مَنْ kelimesinin anlamlarını ve sebebiyle mahalli irablarını belirt.

مَنْ ظُلِمَ فَاللهُ نَصِيرُهُ.

مَنْ قَابَلْتَ.

كُنْ صَدِيقًا مَنْ يَصُونُ مَوَدَّتَكَ.

1903 yılı II. dönem soruları

1- Aşağıdaki soruları cevapla.

a) Aşağıdaki cümlede geçen الوطن kelimesinin i'râbı nedir? Bu kelime إنْ harfinden sonra gelirse i'râbı nasıl olur? sebepleriyle birlikte açıkla.

اَلْوَطَن إِنْ رَفَعْتَهُ رَفَعَكَ.

b) Aşağıdaki beytin kısaca i'râbını yap.

تَرَفَّقْ أَيُّهَا الْمَوْلَى عَلَيْهِمْ فَإِنَّ الرِّفْقَ بِالْجَانِي عِتَاب.

2- Aşağıdaki sorulardan ikisini cevapla.

a) وَضُؤَ ve عَدَا fiillerini فَعَّال vezninde türet. Türettiğin kelimeleri ilgi ismi yap. ilgi ismi yapılırken uygun olan veya olmayan durumları belirt.

b) Aşağıdaki cümlelerde geçen المخطئ kelimelerinden hangisi mütekellim kipi, hangisi muhatap kipi ifade eder?

Ayrıca cümlede geçen أي kelimesinin i'râbını açıkla.

أَيُّهَا الْمُخْطِئُ تَدَارَكْ خَطَأَكَ.

إِنِّي أَيُّهَا الْمُخْطِئُ مُحْتَاجٌ إِلَى هِدَايَتِكَ.

c) Cezm etmeyen şart edatlarından iki tanesine örnek ver ve her birinin anlamını açıkla.

d) Aşağıdaki ism-i mekanların aynu'l-fiili nası harekelenir? Sebepleriyle açıkla.

مَهْبِطٌ مَنْهَلٌ مَغْسَلٌ مَقْتَلٌ

اَلْحَمْدُ للهِ الَّذِي بِنِعْمَتِه تَتِمُّ الصَّالِحَاتُ

SÖZLÜK

ا -

الأَبْلَق: benekli

اتَّسَعَ: genişledi; yayıldı

اتْشَحَ: kuşandı

أَتْعَبَ: yordu:

أَتْقِنْ: iyi yap:

أَجَادَ: mükemmel yaptı:

أَجْرَى: uyguladı, yerine getirdi:

إحْجَام: kendini uzak tutma

احْدَوْدَبَ: eğilmek, kamburlaşmak

أَحْسِنْ: iyilik yap:

احْمَرَّ: kırmızılaştı:

أَخْصَبَ: verimli kıldı:

ادْلَهَمَّ: karardı:

ازْبَدَّ: bembeyaz oldu:

ارْضَ: razı ol:

الأَرِيكَة: koltuk:

ازْدَرَى: küçümsedi:

اسْتِعْلاء: sahip oldu:

أَسْتَفِيدُ: yararlanıyorum:

اسْتَوْرَدَ: tedarik etti, ithal etti:

اسْتَوْعَبَ: kavradı; kapsadı:

اسْتَوْقَفَ: durdurdu:

أَسْرِعْ: acele et:

أَسْعِفْ: yardım et:

آسِف: üzgün:

اشْرَأَبَّ: boynunu uzattı:

اشْمَأَزَّ: tiksindi:

اصْطَافَ: yaz geldi:

اصْطِلاء: ısınmak:

اضْطَغَنَ: kin besledi:

اطَّرَدَ: topladı:

إطْفَاء: söndürmek:

اعْتَدَى: düşmanlık yaptı:

أَعْجَبَنِي: hoşuma gitti:

اعْشَوْشَبَ: yeşerdi:

الأَغَرّ: beyaz, yakışıklı, asil:

أَقْبَلَ: yaklaştı:

اقْرَعْ: çal; ses çıkar:

أَقْصَى: maksimum:

أَمَة: cariye:

أَمْضَى: tamamladı; imzaladı:

barsaklar: الأَمْعَاء

dalmak, batmak: اِنْغِمَاس

beni ürküttü: أَوْحَشْتَنِي

yak: أَوْقِدْ

yemek yedirdi: أَوْلَمَ

- ب -

cimri: الْبَخِيل

müstehcen: بَذِيء

pence: بُرْثُن

basit: الْبَسِيطَة

badireler: بَوَادِر

- ت -

parladı: تَأَلَّقَ

ağırbaşlılık: التَّأَنِّي

ilerledi, yükseldi: تَرَقَّى

başladı: تَسْتَهِلُّ

zarar verir: تَضُرُّ

gurur duyar: تَفْخَرُ

yok olur: تَفْنَى

kekeleme: تَمْتَمَة

basite alma: التَّهَاوُن

görünmedi: تَوَارَى

devam etti, sürdü: تَوَالَى

- ث -

kendine geldi: ثَابَ إِلَى رُشْدِهِ

güven!: ثِقْ

değerli, kıymetli: ثَمِين

- ج -

acıktı: جَاعَ

azgın, serkeş: جَامِح

korkaklık: الْجُبْن

hediye vermek: الجَدَا

koştu; aktı; oldu: جَرَى

genel davet: الجفلى

arkadaş, dost: جَلِيس

asilik: جَمْحَة

çekirge: جُنْدُب

cömert: جَوَّاد

dolaşmak: جَوْلَة

- ح -

olay: حَادِثَة

şaşırdı: حَارَ

anlayış: الحِجَا

at: حِصَان

aklı selim sahibi oldu: حَصُفَ

çözdü, halletti: حَلَّ - يَحُلُّ

helal oldu: حَلَّ - يَحِلُّ

yumuşak huylu: حَلِيم

- خ -

خَافَ: korktu

خَشَعَ: saygı duydu

خَلاَ: yoksun oldu

- د -

الدُّغْرَى: saldırı, hücum

الدَّنَايَا: rezillikler

- ذ -

ذَابِل: solgun

الذُّبَاب: sinek

ذَبَحَ: boğazladı

- ر -

رَامَ: istedi, diledi

رَايَات: sancaklar

الرَّدَى: yok etme

رَفَّاء: yamacı, yama diken

رَنَا: baktı

- ز -

زَأَرَ: kükredi

زَمْجَرَة: kükremek

زِينَة: süs

- س -

سَامِخ: hoşgörülü ol

السِّبَاحَة: yüzme

السَّجِينُ: mahpus

سَفِيه: alçak, adi

سَقَفَ: çatı yaptı

سَقَم: sıskalık

سَلِس الطِّبَاع: iyi huylu

سَمْهَرِيّ: sert mızrak

سَنَام: hörgüç

سَوَاد اللَّيْلِ: gecenin karanlığı

- ش -

شَامِخ: yüksek

شَبِعَ: doydu

الشَّذَا: güzel koku

شَرِس: huysuz

شِعَاع الشَّمْسِ: güneş ışınları

شَكِس: geçimsiz

شِيَات: renkler

الشَّيْخُوخَة: yaşlılık

الشِّيَم: mizaç

- ص -

صَالَ: sıçradı

صَرْخَة: çığlık, haykırma

صَفَا: saf oldu

صَلِعَ: kel oldu

صُنْ! koru

صَهَوَات: sırt

- ض -

ضَاقَ: daraldı

الضَّبَاب: sis

الضِفْدَع: kurbağa

- ط -

طُحْلُب: yosun

طَرُوب: neşeli, şen

طَفَا: yüzdü

الطَّلِق: neşeli

الطَّمَع: tamah, hırs

- ظ -

ظَمِئَ: susadı

- ع -

عَاذِر: özürlü

عَاشَ: yaşadı

عَبْقَرِيّ: dahi

عَجِيب: tuhaf

عَدَا: koştu; düşmanlık etti

الْعَضَلَات: kaslar

عَطِشَ: susadı

الْعَطَش: susuzluk

عَلَا: yükseldi

عَنِيد: inatçı

- غ -

غِيَاث: destek

- ف -

الْفَزَع: ürkme

- ق -

قَسَا: katı davrandı

قَعُود: küçük deve

الْقَمْح: buğday

قَمْرَاء: mehtaplı

قِمَطْر: dolap

قَنُوع: kanaatkâr

- ك -

كَارِثَة: felaket

كَبِد: karaciğer

كَتِف: omuz

كَثِيف: yoğun

كُرَّاسَة: not defteri

كَرَى: uyuklama

الْكُلَى: böbrek

الكَلِيلَة: zayıf, cılız

كَنْز: hazine

كَنِيسَة: kilise

كَوَارِث: felaketler

- ل -

لَقِيَ: karşılaştı

- م -

مَأْزُور: örtülü

مَالَ: eğildi

مُتْقِن: işini bilen

مُتَّكِل: güvenen

مُتَلَافٍ: telafi eden

مُتَوَقِّد الذِّهْن: keskin zekalı

مُجَازِف: atılgan

مَجَال: alan, saha

مُجَامَلَة: kibarlık.

مُجْدِبَة: kısır; ürün vermeyen

مِحَكّ: kaşağı

مِدَاد: mürekkep

مَدْعَاة: sebep, etken

مَذْمُوم: yerilen

مُذْنِب: suçlu

مِرْجَل: bakır tencere

مِرْقَاة: basamak

مَرْكَب: binek

مُزْدَحِم: kalabalık

مُسْتَقِيمَة: dosdoğru

مُسْتَيْقِظ: uyanık

مَسْعَى: gayret

مُضْحِيَة: bulutsuz

مِصْفَاة: elek, filtre, süzgeç

مُصَوَّر: resimli

مُضَارّ: zararlı

مِعْطَاء: hibe eden

مِعْوَان: yardım eden

مَغَبَّة: sonuç, akibet

مِغْرَفَة: kepçe

مُغَيَّب: gizli, görünmeyen

مَفَازَة: kurtuluş

مِفْرَاح: neşeli

الْمُقَصِّر: ihmalkâr

مَقْعَد: oturak

مِقْلَاة: kızartma tavası

مُكَابِر: gururlu

مُكْرَم: misafir

مَنَارَة: minare

مَنَافِع: faydalı

مُنَشَّط: aktivist

مُنْطَلَق: fırlatılmış

مِهْذَار: saçma sapan konuşan

مَوْثِب: sıçramak

مُؤَثِّر: etkili

مَوْعِد: randevu

مَوْقِع: yer, site

مُؤْنِس: kibar

مِيزَان: tartı

مِئْزَر: örtü

- ن -

نَاضِجَة: olgun

نَاضِرَة: parlak

نَبَحَ: havladı

نَدِمَ: pişman oldu

النَّعَامَة: deve kuşu

النَّقْرَى: özel davet

نَقِيق: vıraklama

نَهْضَة: canlanma, uyanış

نَهِم: iştahlı

النَوَى: hedef

- هـ -

هَمَى: aktı

هَوَى: battı

هَوِيَ: sevdi

- و -

وَخِيم: tehlikeli

الْوِسَادَة: yastık

وَشَمَ: dövme yaptı

وَفِيّ: vefalı

وَنَى: bitkin düştü

- ي -

يَذْبُلُ: soluyor

يَسْتَطِيبُ: hoşlanıyor

يَشْتَهِي: arzuluyor

يُفْسِدُ: bozuyor

يَنْقَص: azalıyor

EN-NAHVU'L-VÂDIH TERCÜMESİ

İleri Seviye

Ali el-Cârim ve Mustafa Emin tarafından yazılan en-Nahvu'l-Vâdıh II kitabı, modern dönemde yazılmış ve "Başlangıç Seviyesi" olarak birinci cildini hazırladığımız kitapta verilen temel kuralların üzerine ileri seviye dilbilgisi kurallarını sağlam bir şekilde oturtmayı hedefleyen ve alıştırmalarla destekleyen Arapça bir dilbilgisi kitabıdır.

Kitap, eğitim aşamalarına göre konuları dağıtılmış olarak, üç bölümden oluşmaktadır. Konu ve kurallar için örnekler verildikten sonra konunun analizi yapılarak gramer kuralı verilmiştir. Ardından alıştırmalar kısmında konuların çok yönlü olarak tekrarı sağlanmış, i'râb örnekleri ve i'râb alıştırmalarıyla da konular desteklenmiştir. Ayrıca kurallar Arap şiirinden alınan beyitlerle de örneklendirilmiştir.

Kitap Türkiye'de Arapça öğrenen birçok kişi tarafından ilgi görmekte, ayrıca üniversitelerin Arap dili bölümlerinde, lisans ve yüksek lisans düzeyinde de okutulmaktadır.

RAĞBET YAYINLARI

9 786059 852890